

ARANY JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

XIII.

ARANY JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

ARANY JÁNOS

ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI
KERESZTURY DEZSŐ

XIII. KÖTET
HIVATALI IRATOK 1.

1966

ARANY JÁNOS

HIVATALI IRATOK 1.

NAGYSZALONTA — NAGYKŐRÖS — BUDAPEST

(1831—65)

1966

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

DÁNIELISZ ENDRE
TÖRÖS LÁSZLÓ
GERGELY PÁL

LEKTORÁLTA

BARTA JÁNOS

*Magy. i. T. 3.
87, 887.*

A borító Kondor Árpád munkája

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1966

Printed in Hungary

ARANY JÁNOS NAGYSZALONTAI IRATAI
(1831—1851)

1.

NAGYÉRDEMŰ LELKI PÁSZTORA EZEN SZ. ECCLESZIANAK TISZTELETES TUDÓS BALOGH PÉTER ÚR!

Bátorkodom benyújtani alázatos esedezésemet a' mostann vacantiába levő Praeceptorság eránt, a mely kérésem teljesedését ohajtva várom. — Mert szüleim a kik nyoltz Esztendők elfolyása alatt gondosan taníttatni igyekeztek, előregedvén és elszegényedvén különösen Édes Atyám megvilágtalanodvänn, a további taníttatást nem telyesíthetik. — Reménylem is hogy ezen esedezésemet nem fogja sikertelen hagyni egy sok szűkölködőket felsegített Nagy Lélek. — Ha pedig ezen kérésem foganatos fog lenni, ígérem hogy hívtalomnak igazánn és hívenn megfogok felelni. — A ki örökös tisztelettel vagyok

az alázatos esedező
Arany János.

Szalontán 29 aprilis, 1831,
[a kérvény versóján]

Tiszteletes Tudós
Balogh Péter urhoz
nyujtandó
alázatos esedezése
a
Bent írtnak.

2.

NAGY TISZTELETŰ CONSISTORIUM! E SZENT EKKLÉZIA ÉRDEMES BELSŐ ÉS KÜLSŐ ELŐLJÁRÓI!

Alúlírt, bátorkodom alázatosan nyilvánítani, miképpen a Nagy Tiszteletű Consistoriumnak, azon atyailag, s érdemen kívül rólam kegyesen gondoskodó ajánlatát, miszerint engem fizetésemet

megpótolva, hivatalomban továbbra is megmarasztani méltóztatt, el nem fogadhatom. — Nem hálátlanság, nem macacsság, vagy büszke magamban bizakodás e tettemnek rügója, mert mindig hálálva fogom én azt érzeni, mit tett velem, érdemtelennel ezen szent Ekklésia, s ha ezentúl is, más sorsban, más hivatalban valaha némi megelégedést érzek, nem felejttem el soha azon első léptemet, mely engem arra vezetett, tisztelettel és köszönettel fogok emlékezni ezen szent Ekklésiáról. — De ha egy embernek sem lehet eltiltani, hogy érzése és meggyőződése szerint ne cselekedjék, azon esetben, ha tudniillik ezen meggyőződés sem Isteni, sem emberi törvényekkel nem ellenkezik alázatosan esedezem, ne vegye megsértésül a Nagy Tiszteletű Consistorium, ha én is ezen meggyőződésemet követtem. Okaim, melyek ezen szíves ajánlatot elfogadni tiltanak, röviden ide mennek ki:

1-ször. A tanítói hivatal oly terhes foglalatosság, mely egy lelkiismeretes tanítótól az egész napot, s mindennapokat egymás után annyira el fog, hogy épen semmi gazdálkodást nem vihet. — Lelkiismeretes tanítónak annyi gondot ad az iskola, hogy lehetetlen, hogy a gazdálkodás gondjai azokkal összeférhessenek.

2-szor. Gazdálkodás nélkül, mint házas ember, ki nem jöhetnek, nőtlenül maradván pedig még mindig csak ott lézsek, a hol most vagyok, célotól szintúgy távol. — De a mi legfőbb, s épen főök:

3-szor. Nem érzek magamban erőt arra, hogy egy ilyen terhes pályán halálomig megmaradhassak, hogy ezt mindenkor egyforma kedvvel és szorgalommal folytathassam. — És így, ezen utolsó pontot tekintve a mi véleményem szerint fő is tartozik lenni mindenki előtt — nem lemondásomat, hanem megmaradásomat lehetne háládatlanságra és tiszteletlenségre magyarázni, minthogy maradásom esetében megcsálnám a Nagy Tiszteletű Consistorium bizodalját, olyasmit vállalván magamra, minek lelkiismeretesen megfelelni soha képes nem lennék. — Még egy-két esztendeig ugyan, mint nőtlen, kedvvel és erővel tudnám folytatni hivatalomat, de akkor csak célotam távolítanám; mert ha örökösen maradni magamat erősnek nem érezném, elébb-utóbb azon lépést kell tennem, melyet most tenni akarok.

Mely alázatos lemondásomat, azon, véleményem szerint nem igazságtalan bizalmammal rekesztem be, hogy ne magyarázza tiszteletlenségnek ezen tettemet a Nagy Tiszteletű Consistorium, s ne változtassa, azon engem oly édes érzettel jutalmazott bizodalját, irántami hidegséggé, idegenséggé, vagy épen megvetéssé. — Saját keble érzi az embernek, mit tehet mit nem? S ha valaki,

ezen meggyőződés szerint cselekszik, nem teszen igazságtalanúl. — Én egyébiránt magamat ezentúl is a Nagy Tiszteletű Consistoriumnak kegyes indulatjába és jó emlékezetébe ajánlva, vagyok

A Nagy Tiszteletű Consistoriumnak s e szent Ekklésia belső, külső érdemes Előljáróinak, alázatos tisztelő szolgája

Arany János mk.
Corrector.

Szalontán, január 1839.

3.

107/1843.

[VÉGZÉS]

Tekintetbe vévén jelen Consistorium azt, hogy minden illyes elkülönözések az Isten házában csak ingerültséget s vizáلكodást szűlnek; valamint azt is, hogy templomunk valamint a' kért helyen, ugy egyébütt is új székek felállítására igen szűk: folyamodók kérelme nem tellyesíttethetik.

Kelt Szalontán Február 23-án 1843 tartatott Cons. Gyűlésből

kiadta helyettes jegyző
Arany János

4.

BIZONYÍTVÁNY

Hogy Pestre lévén a Dominium által deputálva Szalontától Derecskéig és Derecskétől Szalontáig elköltöttem három nap három v-forintot elesmerem

Szalontán Aug 17-én 1843

Arany mk

3 ft v. c

5.

KÖLTSÉGJEGYZÉK.

Kelet	Költség neve	Váltó	
		ft	sr
Aug 19-én	Szalontáról Derecskéig menvén a számadó magára és az urod. kocsisoknak borra elköltött	1	24
21-én	Menet az Ágotánál a kocsisnak fröstök Früstök magunknak 2 személyre mivel a harmadikat Váry úr mindenkor külön fizette ebéd Kardszagon	1	12
	A kocsis ebédje és bora ugyan ottan	2	48
	Gyümölcsöt vettünk ugyanott		27
	Kis ujszállási csárdánál bor magunknak és kocsisnak		9
	J. Szentmiklóson gyümölcsöt vettünk		16
	J. Szentmiklóson hálván vacsoráért hálásért és istállóért vettek		9
	Ugyancsak J. Szentmiklóson a kocsis vacsorájáért és boráért	7	12
Aug 22	Ugyan ott reggel egy véka zabot vettünk útra Szolnokban fröstök kocsisal	1	40
	Délben Czegléden ki fogván zabért szénáért a magunk és a kocsis ételéért és italáért kellett fizetni a nagy fogadóban	1	30
	Albertiben egy koldusnak adtam	4	40
	Albertiben hálásért vacsoráért és früstökért a magunk és a kocsis számára a lónak zab-szénáért vettek rajtunk		3
Aug 23	Vecsésen kifogván, zabért szénáért s magunknak villás früstökért fizettünk	8	10
	Pesten a Dunaparton zabot és szénát vettünk	3	10
Aug 24	Ebéd Pesten Czere urral együtt, ki bennünket dolgainkban utasítani szíveskedett	8	40
25-én	elfogyván a zab ismét a Dunaparton zabot szénát vettünk	4	30
	Ebédért fizettünk	9	52
	Kocsisnak kenyérért	3	50
	Hájra ugyanannak		36
	Ágoston urat otthon nem találván a fiakernek ki bennünket kivitt alku szerint fizettünk	1	
	Útra a kocsisnak	5	
26	?Bors? Ágensnek mivel kérte fizettünk	12	30
	Gőzhajó bilétet váltottunk Posonig	25	
	A velünk levő pakk 50 fontot haladván a feleslegért kellett fizetnünk öszvesen	27	30
	A tragernek a ki a gőzhajó hivatalig elszállította ládáinkat fizettünk alku szerint	3	25
		1	30

Kelet	Költség neve	Váltó	
		ft	xr
	Az (bécsi) urak lakó helye megtudásáért kalendáriumot kelletvén venni, mivel onnan- hazulról nem hoztunk		36
	A fogadóban 4 napi ottlétünkért 4 früstök 2 ebéd 4 vacsora istáló gyertya s a kocsis étele	39	54
Aug 27	Ágoston úr segédjének ki a folyamodást tisztá- tázta	12	30
	Gyümölcsöt vettünk		15
	A gőzösön villás fröstök két személyre tariffa- szerint	2	30
	ugyanott ebéd két személyre a tariffa szt	5	
	Két meszely bor		50
Aug 28	Vacsora ugyan az nap a gőzösön	3	10
	Egy meszely bor		25
	Gőzhajón früstök	1	30
	Posonyban a matroznak a ki podgyászunkat partra szállította		30
	a Trágernek a ki a fogadóhoz elszállította alku- szerint	1	30
	Egy borbélynak Posonyban ki mindenikünket megnyírt és borotvált	1	40
	ebédért Posonyban	3	54
	vacsoráért	1	40
29-én	szilvát vettünk		15
	ebéd Posonyban	3	12
	Komárominak a Bécsbe menendő 2 passusért	5	
	Gőzhajó bilét a bécsi utra	12	30
	Vacsora Posonyban	2	10
30-án	a Trágernek ki a gőzhajó hivatalhoz szállított	1	25
	A Posonyi fogadóba szobáért 2 éjjel tariffa szer. gyertyára	5	
	az egyik ágyért 2 éjjel tariffa szt	1	
	frustok kétszer ott	1	40
	szobai cselédnek s házi szolgának		50
	Bécsben a kalauznak ki a zsidó piacról, hol lerakta a bauern márkra vezetett hová por- tékáink szállítódtak	1	15
	másik vezetőnek ki vendégfogadokhoz sorra hordozott meg szobát leltünk		50
	Ebéd Bécsben a fogadóban egy meszely borral együtt	4	48
	Trágernek a ki a butort a gőzhajó hivataltol a bauern márkától a fogadóhoz elszállította előre fizetve	1	40
	egy úri viseletű nemes kalauznak ki bennünket a közelebb fekvő urakhoz elvezetgetett, a hova csak gyalog mehettünk	2	30

Kelet	Költség neve	Váltó		
		ft	xr	
31-én	Ugyan az nap vacsora Bécsben	2	50	
	Früstök Bécsben	1	40	
	Ebéd ugyan az nap 2 messzely serrel együtt	5	10	
Sept 1-én	Kétszer keresvén Wallner Ágens urat a kül- városon fiakkernek két izben	5		
	Weisz Ágens urnak	100		
	volt adjunctusának s már most uj agens Horvát urnak ki ügyünk előmozdítását magára vállalta s velünk járt	25		
	Ugyanakkor nap Bécsben vacsora	2	30	
	Früstük Bécsben	1	40	
	Az omnibus kocsisnak melly Schönbrunba vitt s vissza hozott	1	40	
	Ebédért akkor nap	4	50	
	vacsora	2	27	
	Sept 2	früstük Bécsben	1	45
	4 szem őszi barack		24	
Sept 3-án	ebéd akkor nap	4	18	
	Vám a Lánchidon jövet és menet		10	
	Vacsora	2	54	
	Früstük Bécsben	1	40	
	ebéd	5	12	
	Fogadoi számadás 4 naprol 2 pforintjával 8 pft azaz	20		
	Két szál milli gyertyáért vett	1	40	
	Trágernek ki a gőzhajó hivatalhoz szállított	1	15	
	Gőzhajó билет Posonig	15		
	Szekérnek, melly a zsidó piacról a kikötőhöz vitt tarifa szerint	2	30	
Sept 4-én	Posonyban gőz билетet váltottunk Pestig 16 pft azaz	40		
	Vacsora az nap Posonyban	2	59	
	Trágernek a ki ismét a gőzhivatalhoz szállított	1	15	
	Szoba Posonyban 1 éjjel	2	30	
	egyik ágyért a tarifa szt		30	
	gyertyáért 2 szál		36	
	reggel 4 óraker 2 csésze kávé tarifa szt	1	12	
	gőzhajón villás früstök	1	40	
	" ebéd 2 személyre a tarifa szt	5		
	4-én	ugyancsak 1 messzely bor		25
Sept 5	Spira nevű matroznak a pakkoknak a partra szállításáért		35	
	a Trágernek, a ki a fogadóhoz költöztetett a Duna partról	1	40	
	Vacsora Pesten borral	2	50	
	Előpénz a szekeresnek	5		
	ebéd Pesten	3	18	

Kelet	Költség neme	Váltó	
		ft	xr
Sept 6-án	Szállásért és früstökért a fogadoban	3	46
	a szobabeli cselédnek és ruha tisztítónak		40
	uton a Péteri csárdánál 2 icce bor		16
	Hálásért Zsideren vacsorával szobával zabbal		
	szénával és a kocsisnak borral s pálinkával		
	együtt, reggel früstükkel öszv	6	24
	Szolnokon ebéd	3	10
	kocsisnak enni való bor zab széna Szolnokon	2	12
	Sept 7 Szakállasi csárdánál szoba, vacsora, hálás		
	kocsisnak enni s inni való ? szab ?	5	42
Sept 7	Kluujszálláson villás früstük, és a lónak zab		
	széna	2	52
Sept 8	Kardszagon Dinnye		15
	Ébéd azon nap	3	30
	Ágotánál bor magunknak és a kocsisnak,		
	a lónak széna és zab	1	18
	Bajomban a kocsisat kifizettük	25	
	ugyan annak az alku szerint lévő 1 köből zab	2	
	Váry urnak át adtam uti költségre és korbács		
	pénzre	2	30
	Magam költsége 1 nap Szalontáig	2	30
	Három község forspontosainak ostopérez	1	15
Bort vettem azoknak 3 iccét		18	
	összesen	599	51

6.

Másolat.

NYUGTATVÁNY.

Negyvenhat az az 46 ft és 16 xrokrol, mellyeket N. Szalonta Városa az 1842 év Oct. 25-i felosztás szerint rá esett rovat szerint a pesti uti költség fedezésére a 16 községek pénztárába befizetett. Nov. 3-án 1842. Váry Lajos mk.

Az eredetiről lemásolta Szalontán Dec. 25-én 1843

Arany János mk
mjegyző

7.

Másolat.

NYUGTATÓ.

Ötvenkét az az 52 ft és 12 xrokról v. céd. mellyeket az 1843-ik év 14-én B. újfaluban tartatott Gyűlés határozata következtében az Erdélyi Országgi utazás költségei fedezésére kivetett mennyiségbe

N. Szalonta várossa befizetvén kezemhez vettem. Kelt V. Olasziban jun. 19-én 1843. Váry Lajos mk. ügyvéd és kirendelt megbizott.

Az eredetiről lemásolta Szalontán Dec. 25-én 1843 Arany János mk
másodjegyző

8.

[HAGYATÉK-LEVÉL]

Alulirttak, mint néhai Ns D. Csete István örökösei, adjuk tudtul minden illetőknek, hogy mi az említett elhunytnek hátrahagyott javain következő barátságos és atyafiságos osztályt tettünk egy más között.

1-ör Egy részről én Kis Ilona, mint az elhunytnek életben maradt házas társa, mivel magamat a gazdálkodással járó terheknek, adozásnak viselésére elégtelennek érzem, lemondván az azokkali bajlódásról, átadtam életben lévő gyermekeimnek illy renddel:

2. Három fiaim tartoznak adni évenkénti tartásomúl tizen-nyolc véka búzát, öszvesen halálomig.

3. Ugyancsak a három fiú köteles a részemre megállapított 20 darab juh árát, 12 vítal számítva párját — egyszázhusz forintban mostan kifizetni.

4. Nemkülönb en a gyaraki portioból bejött kétszáz váltoforint, tulajdonom fog maradni.

5-ör Ha az atyai házat valamellyik fiam megtartja magának annak árából 180 — száznyolcvan váltó forint engem illet, azon kívül én halálomig a házban lakhatom, s fiaim idegennek sem adhatják ugy el, hogy engem kizárjanak a házban lehető lakásból. Egyébiránt ha azon summa pénzemet valamellyik fiamnál hagyom, törvényes kamatját fizetni tartozik; e szerint öszvesen ötszáz váltó forint lévén . . .

6-ör Csete Ilona hajadon leányom részére, kiházásítás fejébe a fiak mostan kiadni tartoznak száz váltó forintot egy két éves üsző marhát, továbbá 8 darab juh árát, párját 12 vfjával, — és 4 ideibarányét — 6 ftjával számítva — és így 60 $\frac{1}{2}$ hatvan váltóftot, a földbeli örökségek fejébe 50 ftot, mellyek öszvesen tesznek kétszáz tíz ftot váltóban; végre férjhezmenetelig évenként öszzesen hárman három köböl búzát adni esztendőnként, valamint üszőjét szinte addig takarmánnyal tartani, s a leány részére készen nevelni kötelesek lesznek.

7-er Mária és Erzsébet leányoknak tartoznak adni a fiúk, mikor a ház el kél, vagy valamelyik átveszi mindenféle örökségek belü osztály részök fejébe száz váltó forintot, mindeniknek, továbbá mostan egy egy fias tehenet, 6 darab juhot, 4 bárányt és egy sertést külön külön, mindegyiknek, s minden további követelözésről ők jelen pontban irttak által ki lévén elégittetve, lemondanak.

8-or A három fiú testvéreké lészen osztály szerint: minden földbeli örökség, öszvesen hat darab ló, hozzá való szekér és mindenféle szerszám 3 fias tehén 50 darab juh, mind ezek három részre, egyenlő osztályra; valamint azon mennyiség, melly a ház eladása, vagy valamelyiknek részére való meg tartása által, a kifizetendőkön felül marad, melly summa akár mennyire menne is, a leányok hozzá semmi jogot tovább nem formálhatnak. —

9-er Más részről mi három fiú és három leány testvérek a fentebbi pontokban irott barátságos, és minden eröltetés, család nélkül készült egyességet magunkénak valljuk, annak minden pontjában megnyugoszunk, s hogy soha megháborítani, vagy egymást háborgatni nem fogjuk, — magunkat kötelezzük, egymás irányában a fentebbieken kívül lehető minden keresetről végképen és örökre lemondunk.

Miről adjuk ezen osztály levelünket, mindnyájunk neve aláírásával illetőleg kezünk keresztvonásával meg erősítve. Kelt Szalontán Majus 28-án 1844 (negyvennégy)

	Kis Ilona keze x vonása
	Csete István m k
Elöttünk Szabó Mihály mk	Csete Mihály m k
Molnár János	Csete János m k
	Csete Erzsébet m k
	Csete Mária keze x vonása
Arany János mk	Csete Ilona m k
másodjegyző által	

9.

BIZONYSÁG

Arról, hogy alulirrt Ns Balog János Fő Hadnagy, Ns Molnár János Ns Szemes István Ns Balog György és Fekete Mihály Uraimékkal, s Tek. Vízi Küldöttséggel Tenkére járván, s Ns Molnár János és Fekete Mihály uraimékkal, ottan a fogadóban hálni és más napra

is ott maradni kelletvén, valamint a város két rendbeli lovai és kocsisai tartására fizetni, s egy vasat a lóra fel üttetni szükséges lévén öszvesen tizenkét ft és huszonöt krt költöttünk.

Kelt Szalontán Maj. 30-án 1844.
azaz 12 ft. 25 xr —

Arany János mk
másodjegyző

10.

[KÖTELEZVÉNY]

Alulirttak adjuk tudtára mindenkinek kit ezen dolog most vagy jövődőben illethet, hogy a nváradai görög egyesült Fő tisztelendő Káptalanhoz folyó 1844-ik évi június 18-án beadott folyamodásunkban híven elősorolt okokból több évekről fizetetlen lévő urasági taxa tartozásunknak melyet a főméltóságú uradalom városunkon a Tek. Megyétől kieszközölt hatalomkarral kívánna megvéteni, tökéletes leszállítására s így városunk jóllétének helyre állítására ugyancsak a NVáradai főtisztelendő g.e. Káptalantul, jelesen pedig a gondviselése alatti özvegy papnék és árvák pénztárából kölcsön felvettünk tizezer számszerint 10,000 törvényes értékű ezüst forintot, minden forintba három ezüst huszast számítva a következő feltételek alatt:

1-ör Kötelesek leszünk ezen tőkepénznek százától hat ft-jával járandó esztendei törvényes kamatját fél részenként minden fél esztendőben haladéktalanul kész pénzben megfizetni s Váradra beszállítva az özvegy papnék és árvák alapítványa kezelőjének általadni.

2-or Ha a kamatokat félévenként pontosan meg nem fizetnők: a tőkepénz azonnal felmondottnak tekintetvén az alább felidézendő törvények szerint bevehető leszen; ellenkező esetben azonban mind két részről a hathónapi barátságos felmondás fog megtartatni.

3-or A jelen tőke pénznek nagyobb biztosítására kötelezzük magunkat s városunk minden nemes és nem nemes lakosait valamint utódainkat is minden ingó s ingatlan vagyonainkkal és pusztáinkkal az 1836: XX és 1840: XI törvények szerint akár melly bíróság előtt indítandó legrövidebb szóbeli perre mindnyájan egyikönk a másikért, egyenkint és öszvesen kölcsönös kezességet vállalván.

4-er A jelen kötelezvényt városunk saját költségével be fogjuk tábláztatni.

Melleyeknek nagyobb hitelére s állandobb voltára kiadtuk ezen városi tanácsunk s választott előljáróink aláírásával s váro-

sunk élő pecsétjével megerősített kötelező levelünket. Kelt Szalontán Jun. 24-én 1844.

azaz 10,000 ezüst forint. —

Mielőttünk
Ambrus János
Fő Szolga-Biro
Esküdt

Lestyán Károly mk

mint a pénz leolvasásának tanusítására, és ezen kötelezvénynek aláírására meghívott Törvényes bizonság előtt.

és az egész nemes és adózó közönség

Szalonta Város Fő Biroja
Ns Balogh Mihály mk
Törvénbíró
Szabó Mihály mk

[a továbbiakban még 22 név következik: a város előljárói és tanácsi esküdtjei]

kiadta város hites jegyzője
Arany János mk

II.

Másolat.

[HAGYATÉK-LEVÉL]

Alább irtt adom tudokra valakiket illet, hogy én mint apa a Csút szigeten lévő szállásomat vagy fél vékásnyi szálláshelyemet által adtam János fiamnak örök és megmásolhatatlan áron 40 azaz negyven váltó cédula forintokért, oly feltétellel, hogy a földnek kicsinsége miatt kettőjüknek vagy is hármójoknak nem adhattam, abba ötet soha egyik is meg ne háborítsa, hanem mindenkor szabadon bírhasza és benne uralkodhasson.

Mellynek is bizonyosabb és állandobb voltára adom ezen saját kezem keresztvonásával megerősített Contractualis levelemet. 18. Julius 1842. Szathmári András mk. Én előttem Ns if. Tolnai Mihály.

Hogy ezen másolat, a város házánál Ör. Szathmári András által Eskütt Szöllösi Sándor úr kezéből erőszakkal kikapott eredetinek darabjairól, a mint azok össze illesztve, három darabban egy fél ivet tettek, és semmi belőlök el nem veszett, — általam leirattátván, azzal szórúl szóra meg egyezik hitelesen bizonyítom.

Kelt Szalontán Aug. 11-én 1844 tart. Tanács ülésben
Mielőttünk

Szabó Mihály mk
Szöllösi Sándor mk
Molnár István mk

Arany János mk
másodjegyző

12.

VIZSGÁLAT MÁTÉ SÁNDOR ELLOPATOTT TEHÉNE IRÁNT.

1845. Mart. 29-én.

Fazekas Mihály előadja, mint tanú: A Máté Sándor tehenét az őszön Torma Mihály, Kertmegi Sándor, Bondár János és Kovács Mihály hajtották a Bagdi tanyára, a Ns Hajdú János olába, kint lévén maga Ns Hajdú János is a tanyán, — jelen volt, mikor megölték is, ettek belőle a fentebbiek, és Ns Jámbor János, a Kis János uram szolgája, Ns Kenyeres János a Hajdú György uram veje; már ugy tudom 100 ftot meg is fizettek az árából Kertmegi Sándor, Torma Mihály és Ns Hajdú János. A tehén Oct. 28-án veszett el a barmódi pusztáról; mikor este odahajtották, kint volt Ns Hajdú János, de más nap már nem volt a tanyán. —

Kertmegi Sándor, mint vádlott, kikérdeztetvén, a tettet nem tagadja; a fizetést pedig illy módon adja elő, hogy közöttük szét volt osztva:

Ns Jámbor János	10 f.
Maga Kertmegi	25
Bondár Balázs	10
Jámbor Mihály	5
Ns Varga Sándor segítségkép	10
Ns Hajdú János	20
Torma Mihály	20

összesen 100.—

A még hátra lévő 25 ftot pedig Vékony János és Kertmegi Mihály tartoztak volna megfizetni. —

Egyebiránt, a tehén husát Ns Hajdú János, a bőrét Jámbor János hozták haza, a Ns Hajdú János lovaival; a bőrt kinek adták el, a vádlott nem tudja.

Torma Mihály hasonloul vádlott a büntettet elismervén, a fizetést illy renddel adja elő:

Ő maga	20 f	
Ns Hajdu János	20 f	
Ns Varga Sándor segítségül	5	
Ns Kenyeres János	10	felét magáért, felét
Jámbor Mihály	5	Borbély Sándorért
Kertmegi Sándor	25	
Bondár Balázs	11 f	
Jámbor János	5	

összv 101 f. —

Nem fizettek pedig ezek: Vékony János, Kertmegi Mihály, Bondár János, Kovács Mihály.

A bőrt Jámbor János és Ns Hajdú János hozták haza, a Ns Kis János uram szekerével, a bőrt nem tudja hová tették, Hajdú Jánosnak kellett eladni. —

Jelentés tétetett Fő Szolgabíró urnak.

Töredékes jegyzeteiből kiadta:

Arany János mk

másodjegyző

Kelt Szalontán Május 4-én 1845.

13.

[MARIAPASSZUS]

Nyomatott Tavaszho 18 án Bihar vármegye [körfelirat a címeres pecsétben]

1846

Szalonta [ez az egyetlen szó piros színnel, utólag van belenyomtatva]

Az eladónak Neve és lakása Személyes leírása

Nemes Kenéz János szalontai becsületes lakos

Az eladó jószágának leírása Bélyege

Énálló szarvu kékés tehén balfarán SB

kis ökör fiával

Helység jegyzőkönyv száma

201.

Kelt Szalontán május 21-én 1846

Arany
jegyző

14.

[KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYV]

Mulirtak Fő Hadnagy Ns Balog Mihály ur által a Ns Özv. Főnyad Gáspárné asszony kérésére kiküldetvén E. Gyarakra a végett, hogy a nevezett asszony részére ottan némelly tanuvallomásokat vennének ki, s e célból mai napon az Oláh István gyaraki házához kimenvén következő tanuvallást vettünk ki.

Kérdő pontok

1 Ismeri-e a Tanu szalontai Ns Darvasi Ambrust és fiait?

Hullott-e a tanu ezektől valami fenyegető szavakat a kérdeztető műnyában azon harmad dözma behordását illetőleg, mely a Főnyad

Gáspárnál régóta zálogban volt, mostanság azonban kiváltott e. gyaraki birtokrészen termett?

3. Tud-e tanut nevezni és kit e dologban?

Első Tanu Oláh Istvánné Gara Erzsébet E. gyaraki lakos jó lélekkel vallja az 1-őre Jolismerem mindeniket. 2-dikra. Bor vétel végett megfordulván a mult napokban Darvasi Ambrus uram házánál, menet közben, míg férjem a szekénnél volt, beszélgettem a Darvasi Ambrus uram fiával Sándorral s felhozodván a Ns Főnyad Gáspárné asszonyommal való baja, ezt illetőleg azt mondotta előttem Darvasi Sándor uram: „nekünk szabadságot adott rá szolgabiro Főnyad László ur, hogy akárki akarja behordani a harmadrész dézmát vágjuk le az ökrét, mert az minket illet.” Ezt én elhallgattam; s kijövéen Gyarakra, későbbben Ns Főnyad Gáspárné asszonyom minket fogadván meg a dézma vontatók bevontatására, a fiamtól, midőn ezen munkából haza jött hallottam hogy midőn már kilenc vontatót már bevontatott a dézmából, odaérkezvén Ns Darvasi Ambrus uramnak két fiai azt mondották: szerencséje a fiamnak, hogy most épen vontatásban nem találták, vagy hogy még hozzá nem nyult másik vontatáshoz, mert most menne az ökör a város felé. 3-dikra ez utóbbi körülményre nézve a fiam jó tanú lehet. Ki hogy előttünk ekép nyilatkozott légyen, hitelesen bizonyitjuk.

mint kiküldöttek
Arany János
jegyző

Szalontán Augustus 16-án 1846.

15.

REGYZŐKÖNYV

Kivonata az 1846-dik év november 26-án Szalontán tartatott Ns Hadnagyi szék Jegyzőkönyvének.

2 3 2

Nemes Tolnai Sára özv. Ns Pósa Istvánné beadott folyamodásában, egy előmutatott eredeti kötelezvény mellett, mely folyó évi január 9-én kelt és április 16-án lejárt, megbizott ügyvéde Birizdó József ur által, Ns Bagdi Istvánon s nőjén, a határ idő óta járó kamatjával és perköltséggel együtt 50 vftot megvétetni kér.

Alperes Ns Bagdi István személyesen megjelenvén a tartozást elismeri ugyan, s azt mondja, hogy ha felperes karácsonig kérelmére elvárakozott volna, nem pedig egy kis hizó sertését kívánta volna most szájából erőszakosan kikérni s nem hitta volna tör-

vénybe, úgy azt, jöllehet felette sokat kamatozott rá, kész lenne egészen megfizetni; de most feladja hogy ő azon adósságra 20 vftnál többet kamatozott mit most tőkébe tudatni kér.

Ítélet.

Felperes el nem ismervén, alperes pedig bizonyítani nem tudván az állított felesleges kamatot, sőt a felperes, a határidő óta kamatot is követelvén, az elismert adósságban alperes Ns Bagdi István elmarasztatik; mihez még 7. havi kamat 1 ft 45 x ügyvédi megjelenés díja 5 ft pertaksa 2 f. 30 x ítélet beírás díja 38 kr adatván, összesen 59 ft 53 kr marasztalási öszvegnak egy 8-ad nap alatti bevételére Ns Molnár István és Fónyad János esküttek kiküldetnek.

kiadta Arany János sk
másodjegyző

[az irat hátlapján:]

Ns Hadnagyi Szék ítélete

./ alatti felperesi folyamodvánnyal
és ./ alatti eredeti kötelezvényvel.

B.

16.

TEKINTETES SZOLGABIRÓ UR !

Ns Bagdi Istvánnak itten az A. alatt tisztelettel visszarekesztett panaszlevelére tett fensőbb tiszti rendeletek folytán, a Ns Hadnagyi Széknek e tárgyban ítéletet tisztelettel bemutatván, —
Maradtunk Szalontán Dec. 21-én 1846

A tekintetes Szolgabíró urnak
Arany János sk
nemesi jegyző

alázatos szolgálói:
a Ns Hadnagyi szék

[az irat hátlapján ez áll:]

Jelentés

Tekintetes Nemes és Vitézlő
Fónyad László urhoz; tekinte-
tes Nemes Bihar megye sza-
lontai járás érd szakasz szolga-
bírójához.

a szalontai Ns hadnagyi széktől

17.

TEKINTETES ESKÜTT ÚR!

Szalontai nemes Bagdi József, s azzal kapcsolatban Kis Sándornak velünk közlött folyamodó levelére tett hátirati rendelethez képest, a már egyszer fensőbb helyen is megfordult elmarasztási ügyiratot az A. A. a végrehajtás felfüggesztésére célzott de azt nem felfüggesztő, hanem csupán a férj saját vagyonaira irányító rendeletet B. B. alatt bemutatván, tisztelettel jelentjük, hogy midőn a végre hajtó bírák a kérdésben forgó 6 vékás vásári földet, felperesi kinevezésre végre hajtás alapjául lefoglalták, sem akkor, sem az egyhónapi — kihirdetett — határidő alatt más tulajdonos nem tiltakozott, hanem most bizonyos öröklevéllel áll elő Kis Sándor, mellynek tartalma és a C. C. alatti tanúk vallomása szerint a foglalás alá vett föld még vetés előtt elidegenített voltna.

A mi végre a kalapos üstnek s egyéb eszközöknek osztálytalan voltát illeti, azt folyamodó még eddig előttünk fel nem állította, hanem, a mint vesszük észre, valamely nála lévő inventariummal Tekintetes eskütt úr előtt akarja bebizonyítani. Egyébiránt Bagdi József ellen szinte áll bizonyos becstelenítési végre hajtás, melyet midőn a kiküldött esküttek ellene foganatba akartak venni, azt nyilvánította, hogy néki semminémű vagyona nincsen.

Kik teljes tisztelettel maradtunk.

Szalontán febr. 20-án 1847.

Tekintetes eskütt urnak

Arany János

jegyző

[Az irat hátlapján:]

alázatos szolgálai

a szalontai ns.

hadnagyi szék.

Jelentés

Tekintetes Nemes és Vitézli

Nagy Lajos Urhoz,

t.n. Biharmegye esküttjéhez

a Szalontai Nemes

hadnagyi széktől.

18.

TANUVALLÁS

Arrol hogy mit tud a tanú azon öröklevél keletkezéséről, s általjában azon örökkeladási szerződésről mely Ns Bagdi István és Kis Sándor között keletkezett? Mikor történt ezen eladás? látta-e a fizetést? mindent a mit tud adjon elő.

Első Tanú Tenkei István 59 éves ref. szalontai becsületes és eskütséget viselt lakos letett hite után vallja: A legközelebbi ősön, még az őszi vetés előtt, de a nap számára nem emlékszem, házamnál otthon nem lévén, midőn kevés idő mulva hazamentem, a feleségem mondta, hogy hivatott Kis Sándor valamely contractus irás végett; én azonnal elmentem, de már akkor a contractus kész volt; előkértem még is, és elolvastam; nyilván emlékszem hogy tartalma az volt, miszerint Bagdi István azon vásári földjét, mellyről most szó van, eladta örökösen Kis Sándornak 100 vftért; coramisánsuk voltak Tenkei János a testvér bátyám, Kádár András és Zúh Mihály.

Második tanú Kádár András 28 éves ref. szalontai lakos letett hite után vallja: Engem mint szomszédot áthívatott Kis Sándor hogy legyek jelen a contractus iráson; ez még az őszi vetés előtt, s úgy gondolom egy vasárnapon történt. A contractus a Vásári 6 vékás földnek Bagdi István által Kis Sándor részére történt örökös eladásáról szólott, s én, mint Coramisans aláírtam. A föld ára száz forint volt de mikor fizették a pénzt nem láttam; hanem hallottam [olvashatatlan szó, talán: tőlök] akkor, hogy már ki van fizetve.

Harmadik Tanú Zúh Mihály 28 éves ref. szalontai lakos letett hite után vallja: Szent Mihály nap tájban én is jelen voltam a Contractus iráson, mellynek tartalma az volt, hogy Bagdi István eladta örökösen a Vásáriban lévő 6 vékás földjét száz váltó forintért Kis Sándornak, még azonkívül egy köből búzát is adott Kis Sándor, — a Contractust én is Coramisáltam, de a fizetést láttam-e vagy sem? arra hitet mondani nem merek.

Kelt Szalontán Febr. 20-án tartatott Nemes hadnagyi szék ülésében

Arany János sk
másodjegyző

Főhadnagy
Balogh Mihály
s a nemesi szék

19.

160/1847

[ÖRÖKLEVÉL]

Alábbirt özv. Ajtai Jánosné adom tudtul mindazoknak, kiket e dolog valamely tekintetben érdekel, hogy én a mostani szűk időtől kényszerítette az ugy nevezett kántorrétnél lévő hat vékásnyi

szántóföldemet, mellynek szomszédja mindenik felöl özv. Ajtai Mártonné eladtam örök áron s megmásolhatlanúl Ns Jámbor János ő kegyelmének negyvenöt számmal 45 ftért váltócédulában, melly megvételében sem a szomszédok sem az atyafiak nem ellenkezővén, birja a vevő és maradéki, firól fira megháborítatlanúl azon tulajdonosi joggal mellyel azt én birtam és használtam.

Miről adom ezen örökleveletem,

Szalontán mártz. 11-én 1847

Előttünk

Bontzos Mihály mk

Kenéz Péter mk

Arany János

másodjegyző

Ajtai Jánosné

Váradil Ilona keze x vonása

20.

NYUGTATVÁNY

Ötven — ftról v. c. melly özveget Ns Kis János pénztárnok urtól, mint 1846/7-dik évi jegyzői fizetésem első negyedét hogy felvettem, elismerem.

Szalontán, mártz 17-én 1847.

Arany János sk
m. jegyző

21.

JEGYZŐKÖNYV

Atya-, Fiu-, és Szentlélek- Istennek nagy Nevében. Amen. Miután tetszett a világokat kormányzó Főhatalomnak népes városunkat egy irtózatós tűzveszélylyel ostorozni meg, elannyira, hogy füstfogta romok, összevissza dűledezett falak veszteglenek most, hol azelőtt jóllétet és megelégedést tanúsító hajlékok fejezettek, s az egész város, pusztúlt házaival nem mutat egyebet, mint egy kopár vidéket, mellyben, a rendetlenül szétszórt szikladarabok közt semmi élet, semmi tényészség nincs, — nem mutat egyebet, mint csatamezőt, kemény ütközet után, hol, a halt tömegek közül csak egy-egy elhaló nyögés szakasztja meg néha a sivatag romlásnak

éji csendét, — elannyira hogy a keresztyén hiába keresi a megszokott helyet, Isten szent hajlékát, hogy ottan, mint meglátogatott hívő, mint megostorozott fiu, megcsókolhassa a kinyújtott atyai vesszőt, bünbocsánatért könyöröghessen, s lelki vigaszszal térhessen onnan vissza inségre jutott családjához, — elannyira, hogy a polgár nem leli fel többé a szokott helyet, honnan, ügye-bajában, törvényt és igazságot követelt, s hol a köz jólét és megmaradás biztosítéki, az oklevelet, hol a közigazgatás kormánygyeplői a mindenféle hivatalos irományok, őriztettek: nincs egyéb hátra, mint Isten akaratán való megnyugovással, s keresztyéni béketűrőssel, zugolódás és meddő panaszok nélkül a teendők végetlen láncolatának első szemét megkezdeni, s mindazokat, mik e sz. Egyház és város jóllétének visszaállítására, felvirágoztatására szükségesegek, egymás után határozatba és teljesedésbe venni; melly határozatoknak maradandóvá tételére jelen jegyzékönyv, a borzasztó eset körülményes leírásával megnyittatik. —

1847-dik évi aprilis 17-dikén déli 12 és 1. óra között, Szabó János helybeli adófizető lakosnak, Kis-Kölesér utca keleti végén, a kölesér szélén, legvégül álló háza, valószínűleg nőjének Ns Zempléni Klárának a katonasággali cimborálása, azok részére való sütés-főzés és feselett életű személyek befogadása, s az illyes házaknál szokott rendetlenség miatt, kigyulladván az északi, vagy kissé nyugot északi irányban fútt igen erős délkeleti szél hihetlen gyorsasággal és távolságra ragadta az égő perjét és lángdarabokat, ugyhogy harmadik és negyedik utcában is lángba borultak már a házak, mikor a közben maradt utcán lévő házak még épségben voltak. A város egyetlen tűzfecskendője az irtózatos vész ellen semmit sem ért, annál kevésbbé, mert nem is volt hozzá elegendő embererő, s mert azt épen szél alá vitték, hol semmi emberi erő nem segíthetett volna. Átalában a hol a vész elvonult, ott az oltás, — sőt csak a megmaradás is lehetlen volt. Az ember nem javai, csupán élete megmentésén igyekezett, s rémületes volt látni, a lángbaborult házsorok közül futva menekvő, házaikat, mindenöket a vész zsarnoki hatalmának átengedő kétségbeesett lakosokat. A még épen állott házak lakói aggodva várták magokra a kikerülhetlen csapást, s haszontalan erőködéssel hordák javaikat egyik helyről másikra, hol azok semmivel sem voltak nagyobb biztonságban: másnak segítségül menni, vagy a középületeket oltalmazni senki sem sietett. Csakhamar lángba borult a város benső istállója és magtára, melly utobbiban ugyan gabona sem lévén, boltozata sem szakadván le, a fedélen kívül kár nem történt; meggyult a városháza, melly náddal volt fedve, s levéltára is, jól lehet boltozatos volt de sem vastáblák sem vasajtó nem védelmezték, ablakain,

s a törvényház felől ajtaján begyult, s minden hivatalos irományaink; törvény- és jegyzőkönyveink, számadási irataink, a várost érdeklő régi hasznos okleveleink, szóval minden a mi a város beligazgatására s jövője biztosítására szükséges vala, a város pecséttével együtt a pusztító vész martaléka lőn. Kipótolhatlan kár és veszteség hármodt ez által városunkra, s egyes lakosinkra; ez utobbiakat illetőleg különösen azért is, mert több évóta felbontatlan eredeti számos végrendelet, mellyeknek tevői közül sokan már meg is haltak, elégett. Az 1845/6-dik évi birói és gazdai számadások elégeése szinte kipótolhatlan veszteség, minthogy a februárban tartatott számadás alkalmával mind a pénztárnok, mind a város gazda számadásai, a hozzájuk tartozó oklevelekkel együtt eredetiben bevétetvén, letisztázás végett a levéltárban voltak, minthogy azokat csak a f. é. júliusban tartandó adóegybevetés-kor kellett a megyére bemutatnunk, letisztázásuk, s elkészítések nem volt annyira sürgetős, hogy más szorgosabb dolognak, adóvetésnek stb. elébe kellett volna tenni. A megelőzött évekről szóló számadások csak annyiban kiegészíthetők, a mennyiben azok már a főmlgú Uradalomhoz beküldettek. Szinte érzékeny csapást ejtett rajtunk a földek felmérését s az egyéni birtokot kimutató könyveknek elégeése, melly újabb mérés által kipótolható lesz ugyan, de mivel ennek megtörténteig évek jöhetnek közbe, s az adó kivetésére az alatt semminemű kulcsunk, alap kimutatásunk nincs, nagy zavarok fenyegetnek bennünket a beligazgatás ezen ágában is. Régiebb okleveleink közül a főbbeket, ugymint a Toldi György örökvallását, 1625-ről, mellyben Szalontát 1000 tallérért eladja a köleséri 300 Hajdúknak, s melly örök-vallásra Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, fejedelmi egyezését adá, nem különben I. Rákóczy György új-adománylevele Nagy-Vásári, Kis-Vásári, Répás Keszi és Simonkerék pusztákról a szalontai 300 hajduk részére, 1631-ről, sőt talán azon jószágba igtatásról szóló jelentés is, (relatio statutoria) melly szerint az említett 300 hajduk 1626-ban Szalonta birtokába ellenmondás nélkül, bevezetettek, s melly oklevél nálunk pergamenen írva s függő, de már összetört, s így zacskóba tett viaszpecséttel ellátva volt, — részint a Fejérvári, részint a N-váradai káptalanokban feltalálhatók s felkeresendők. — De alig lehetni fel valahol azon határjárásról szóló levelet, mellyet a 17-dik század közepe táján mezőgyáni lakosok Sipos János, Gazdag János és mások az orosi pusztta határjárásáról kiadtak, s melly nálunk eredetiben volt meg. Egyéb okleveleink nagyobb része a város és uradalombeli többi községeknek a főmlgú Uradalom ellen folyamatban lévő pereiből megszerezhető, s itt a veszteség nem felette nagy, minthogy a levéltárban is csak látozott másolatok, és nem

eredetiek vagy káptalani átiratok voltak. Átalában szükséges leend minden káptalanok és conventeknek kerestető parancs melletti felhányatása, hogy azokban netalán rejtvelevő okleveleink világosságra kerüljenek. — Későbbben gyúlt meg a templom zsindeles tetője, mit nem lévén senki jelen, senki sem védelmezett, a víz fecskendő is távol, de a tűz közé szorult s a <miatt> nélkül illy magas épületet alulról védni teljességgel nem lehetett, padlására menni pedig nagyon veszélyes volt, mert már jóval előbb meg-némultak a vészharangok, s a harangozók, életüket óvandók meg, — elhagyták volt a tornyot. Nem sokára begyult a torony is: az óramutató egy és fél órakor megállott, a torony magas tető-alkotványa ropogva omlott össze, a harangok közül a két kisebb elolvadt, a második-, az úgy nevezett ócska haragnak féloldala szinte elolvadván, maga a toronyba feljáró helyen keresztül, a torony alá leesett; a legnagyobbik pedig, koronája körül olvadva el, szinte leesett, de az alsó emelet boltozatán fenakadt. A templom benseje, minthogy ajtói védelmezték, nem égett meg. — Leégett az egyik lelkészi lak, melly nagy utca végén volt, de benseje megmaradt; leégett két ócska fiú iskola, s a városház melletti leány iskola. Leégett a nemes megye raktára, raktárnoki, és katonatiszti laka. A tűztől csak a hidas utcai egész tized, — nagy utcából s az első várad utcából, keleti végeiken, néhány ház, Csegéd utcából keleti részen, szinte három vagy négy ház, ezen kívül, a város délnyugati részén, kölesér utcából a kölesér szélén és a postaházon túl lévő egy két ház, Csegéd utca nyugoti végén szinte annyi, maradt menten. Tehát a tűzvész szélvonala terjedt keleten kölesér utca szegletétől a megyei raktárig s városi cserépszinig, nyugoton a kölesér szélén házak vékonyan megmaradván, a postaházon kívül. Ezen vonalok közti tér merően rom és pusztulás. A leégett házak száma összeírás szerint 790-nek, mindenféle épületé 2400-nak találtatott. Ember-élet, a mennyiben felfedezhető volt, hét esett áldozatul, jószág, különösen kis borju, számosan. Az aprómarhák jobbadán végveszélyre jutottak. Nagyobb része a házaknak, mint-hogy mindaddig, míg a tetők le nem égtek, nemhogy oltalmazni, de még köztük életben maradni sem lehetett, belül is megégvén, s igen sok lakostársunk, mind élelmétől mind ruházatától, butoraitól stb. megfosztatván, — a kár és veszteség kiszámíthatatlan.

Melly szomorú esemény azon óhajtás mellett jegyeztetik be ide: vajha e rémitő romlás, mihez hasonlót városunk még nem szenvedett, jövődöbeli felvirágzás magvát hintette légyen el közöttünk, vagy legalább bennünket arra indított legyen, hogy » mennyire Isten az emberi észnek efféle veszélyek megelőzését,

és elhárítását hatalmába adta, igyekezzünk mindent elkövetni hogy többé, ily általános szerencsétlenségnek hajlékaink áldozatúl ne essenek.

bejegyezte
Arany János sk
Szalonta város
másodjegyzője.

Kelt Szalontán, april. 23-án 1847.

22.

TEKINTETES URADALOM!

Leirhatlan a keserv, az inség és nyomor, mellynek tördelt hangjait és elalélt nyögéseit tolmácsolják jelen soraink. SZALONTA, egyike Biharmegye legnépeseb mezővárosainak, irtózatoss tűzveszély áldozatává lett. Folyó april 17-ke volt a végzetes nap, mellynek déli óráiban egy rettenetes orkán, kevés idő alatt, füstfelleggel vastagon borított lángtengerré változtatta a várost s megmenthetlenül elemészttette, alig hagyván meg annak egy ötödrészét. Templomunk, tornyunk leégett, harangjaink olvadtan lehulltak, leégett egyik lelkészi, két tanítói lak, városházunk minden irományokkal, több megyei épület, ezek közt a katonaelelmi raktár. Az elhamvadt magánházak számát könnyen tehetjük *egy ezerre*, ide nem számítva más, gazdasági épületeket, malmokat stb., mellyek sokkal nagyobb számmal lettek a pusztító elem martalékivá. Legtöbbnek a háza, kamarák és magtárak közül a bensőjét sem lehetett megvédeni; s e miatt az éhenhalásra jutott, hajléktól, sőt testi ruházattól is megfosztatott szerencsétlenek száma iszonyúan nagy.

Illy boldogtalan körülmények közt nincs mit tenni, mint azokhoz, kiket a gondviselés javaiknak hasonló pusztulásától mostan megőrzött, rögtöni segélyért kiáltani fel: hogy ne kénytelenítsenek éhen veszni azok, kik csak imént alig ragadhaták ki nyomorú életüket a dühöngő vész nyílt torkából.

E célból bátrak vagyunk azon alázatos kérelemmel járulni a Tekintetes Uradalomhoz, hogy nyujtandó adomány, vagy egybegyűjtendő segély által e megmenthetlen inséget némileg enyhíteni méltóztassa.

Teljes tisztelettel maradván
Szalontán, april 29 1847.
A Tekintetes Uradalomnak
Arany János sk.
másodjegyző

alázatos szolgálja
Szalonta város fő birája
és tanácsa

23.

SZERZŐDÉS

Melly egy részről Szalonta városa, mint bérbeadó, más részről Ns Kis János mint haszonbérlő között, a város cserép égető színje iránt a következők pontok és feltételek alatt kötöttetett.

1. Átadja a város saját cserépegető színjét Ns Kis János uramnak haszonbérbe, a jelen darab évet, a haszonbér fizetésre nézve egésznek számítva, mostantól fogva 1850-dik év utolsó napjáig s így 1848 első napjától számítva a három évet, a jelen darab évére pedig különösen kívánván az egy évi haszonbért.

2. Tartozik a haszonbérlő évenként kilencven = 90 forintot és 1 krt ezüst pénzben, a város pénztárába lefizetni.

3. Köteles a bérlő a meglevő szín mellé még egy szint, abba polcotzatot és 8 ezer cserépformát készíttetni, a leégett lakoházat teljesen helyreállítani, mindezen javításokat a város a szerződési idő elteltével elfogadni, s igazi árukat megtéríteni tartozván.

4. Tartozik a bérlő az ottani minden épületeket tűz ellen biztosítani.

5. A helybeli ekklésia és város részére megkívántató cserepeket szabott áron, minden mások mellőzésével köteles kiszolgáltatni.

6. Helybeli lakosoknak a cserepet 15, a téglát 12 vfton felül adni ezer számra, a görbe cserepet pedig darabját 6 vkron felül adni nem szabad.

7. A helybelinek az idegenek felett elannyira köteles elsőbbséget adni, hogy mindaddig, míg helybeliek jelentkeznek más város vagy helységbelinek cserepet vagy téglát adni egyáltalában nem szabad, s minden esetben a mikor e pontot áthágni merészlené, szóper utján rajta beveendő husz ezüst forint bírságot köteles letenni. Ha azonban a lakosok közül senki sem jelentkezne, vagy ha igen is, előpénzzel le nem foglalná a cserepet vagy téglát, akkor szabadsága lesz idegennek is, úgy a hogy tudja, eladni. Melly szerződés állandóvá tételére kiadtuk két egyenlő példányban mind két fél által aláírt jelen kölcsönös szerződési levelünket.

Kelt Szalontán Aprillis 30-an 1847.

Arany János sk
másodjegyző

[Szalonta város pecsétje]

[az irat hátlapján ez áll:]

XI — 17 — a

Szerződés

a város cserépszínéről

Haszonbérlő Kis János

1847-k év april hótól 1850-k év végéig

Fő bíró
Kenyeres János
és a tanuk

24.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1847-dik évi majus 5-én tartatott tanácsülésben, Eskütt Madas János, mint birói helyettes, ns Kenyeres János, Főríz István, Bonczos Mihály esküttek jelenlétében.

(4.)

Főbiró ns Kenyeres János ur előadja hogy telekszomszéda Pap Mihály a házat Rozsnyai Jósefnek 175 vfttért eladván, őt, mint kellett volna, meg nem unszolta, kéri tehát a telket a 175 ft lefizetése mellett, szomszédi előjogánál fogva, részére ítéltetni.

Rozsnyai Jósef elismeri hogy Kenyeres János urat sem most, sem mikor, a tűzvész előtt a házat drágábban megvette, meg nem unszolta, de, mint állítja, ezt azért mulasztotta el, mert úgy vélekedett, hogy Pap Mihály e kötelességét teljesítette, vagy ha nem is, nyilvános lévén a dolog, fülébe juthatott a szomszédnak.

Ítélet.

Rozsnyai Jósefnek saját elismeréséből kitülvén hogy az előintést mind két esetben elmulasztotta, a kérdés alatti égett ház és telek, a 125 ft lefizetése mellett Kenyeres János ur részére ítéltetik.

Arany János sk
másodjegyző

birói helyettes
Madas János

25.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1847-dik évi majus 10-én tartatott tanácsülésben jelenlétén Ns Kis János törvénybiró, Fekete Mihály és Bonczos Mihály esküttek, s alulírt jegyző.

— — — — —

(17.)

Lajos Ferencné azon egy köből búzát kéri Borbély Jánoson megvétetni, mellyet ez előtt 6 évvel adott annak kölcsön, de eddig még, szüksége rá nem lévén, jószívűségből nála lenni engedett.

Borbély János azt mondja: olyformán adta felperes az egy

köböl szemetes buzát leányának, s neki mint vejének, hogy majd valamikor, ha boldog állapotra jutnak megadják.

Ítélet.

Alperes mentességét azon körülmény is igazolván, hogy felperes 6 év óta csupán most, a drágaság idején követeli rajta a buzát, az elmúlt években pedig, midőn a buza olcsóbb volt nem háborgatta érte: az egy köböl buzának nem mostani, hanem hat év előtti árában 5 váltó forintban marasztatik el, mit ha 8-ad nap alatt önként meg nem fizetne eskütt Fekete Mihály uram ellene az ítéletet törvényesen végrehajtandja.

26.

[SZERZŐDÉS]

Szalonta városának alulirt Főbirája, tanácsa és egész közönsége elismerjük s adjuk tudtokra mindeneknek, kiket érdekel, miszerint mi azon szerencsétlenségtől melyet az ez előtt egy hónappal városunkat romba döntött irtózatos tűzvész okozott, — kényszerítettvén, Nagyméltóságú Báró Vay Miklós ő Kegyelmessége, mint az inséggel küszködő nép segélyezésére legkegyelmesebben kinevezett Királyi Biztos által tett igen kegyes ajánlat folytán, a királyi kincstárból Ő Kegyelmessége rendelkezése alá bízott pénzőszvegből felvettünk kölcsön 5000 mondd: Ötezer pengő ezüst forintot (három ezüst huszast számlálva egy forintba, s husz forintot egy finom kölni márkba) hat egymás után következő évre, évenként minden száz forint után fizetendő négy forint kamatra, egyikünk a másikunkért s egy mindnyájáért jótállást s kezességet vállalva, olly módon, hogy a kamatokat minden egyes év lefolytával a n. váradi kir. sóházhoz lefizetni, magát a tőkét is, a mondott idő alatt, ugyanannyi részletekben, az utolsó részletet tehát 1853-dik év majus hó 12-dik napján, hiány nélkül letenni szoros kötelességünk lészen; melly határidőközi akármellyik fizetés elmúlásztása esetére alávetjük magunkat, mindennemű ingó s ingatlan javainkat, sőt személyeinket is, az 1832/6: XX és 1840: XI törvénycikkek értelmében ellenünk intézendő szóbeli pernek s rövidleges végrehajtásnak, lemondván mindennemű törvényes perorvoslatokról, még a felelővitelről és perújításról is.

Miről adjuk ezen, neveink aláírásával, s városunk hiteles pecsége elégeése miatt csak magánpecsétünkkel erősített kötelezvényünket.

Kelt Szalontán, május 12-én 1847.

Főnyad László sk

szolgabíró

Borbély Pál

város hites Jegyzője

Arany János

Ns hadnagyi szék jegyzője

[a ref. egyház pecsétje]

[a Szalontai Nemesi

Társaság pecsétje]

Előttünk

Klobusiczkij János

mint a T. Ns vármegye által

kiküldött küldötség Elnöke

Lakatos [olvashatatlan]

főszbíró

Borubszkij István

Fő ügyvéd előtt

Kenyeres János sk

mint város Fő bírója

Kis János mk Törvénybíró

és az egész tanács

Balogh Mihály mk

szalontai nemesség főhad-

nagya, a nemesség nevé-

ben

öreg Bajó János mk

Nagy Sándor mk

Papp [olvashatatlan]

Madass György mk

és az egész városi közönség

[az irat hátlapján ez áll:]

230 Birt.

847

XI

29

ad

648

859 politz

34.

Szalonta városának

szegényei fölsegéllésére

nyert 5000 pftnyi előlegezés

iránti kötelezvénye

27.

MÉLTÓSÁGOS BÁRÓ ÉS PÜSPÖK!

KEGYES JÓL/TEVŐ URUNK!

Nem feledkeztünk meg azon kötelességünkről miszerint a méltóságos uradalomtól haszonbérben birt barmódi legelőért járó évi haszonbér illető részét már be kellett volna szállítnunk az uradalmi

pénztárba: de fájdalommal kénytelenek vagyunk megvallani, hogy azon leverő csapás miatt, melyet az Ur haragja legközelebb reánk mért, a fizetést jelenleg teljesíteni annál kevésbbé vagyunk képesek, minthogy a haszonbéri mennyiséget főleg, sőt egészen azon lakos társainktól kellettnek bevennünk, kik a tűzvész által szerencsétlenné lettek.

Minélfogva bátorkodunk legalázatosabb esedezéssel járulni Méltóságod kegyes színe elébe, hogy azon haszonbéri öszvegnek tőlünk bevételeit boldogabb időkhöz elhalasztani, sőt a mit Méltóságodnak ismeretes nagylelkűségébe bízva, reményleni teljes joggal merünk, — siralmas esetünket kegyes népatyai szívére vevén, végkép elengedni legkegyesebben méltóztassék.

Kik alázatos tisztelettel, s bizakodó hálás indulattal maradtunk.

Szalontán, május 16. 1847.

Arany János sk
másodjegyző

Méltóságodnak legalázatosb szolgálai:
Szalonta városa szegény
lakossága.

[az irat hátlapján:]

Méltóságos és Főtisztelendő
Bárá Bémer László
ő nagyságához,
a nagyváradi deák szertartású
Egyházi Megye érdemdús
Fő pásztorához stb. stb.
nyújtandó esedezvénye Szalonta városnak.

28.

FELSÉGES CSÁSZÁR ÉS APOSTOLI KIRÁLY! LEGKEGYELMESEBB URUNK!

Elannyira <irtózatoss> rendkívüli volt a tűzvész, melly folyó évi ápril 17-én terjedelmes mezővárosunk négy ötöd részét elhamvasztotta, hogy legkevesbbé sem kétkedünk, mikép annak hirté egészen Felséged trónzsámolyáig el ne hatott <volna> legyen. Nagy az inséggel küszdő szerencsétlenség száma, de még nagyobb azoké, kik, jóllehet <fekvő> földbeli fekvő örökséggel, s igavonó marhával is bírnak, a jelen általános szükség idején máskép, mint kölcsön vett pénzzel, magukon segíteni, épületeiket felállítani, gazdálkodásukat végelpusztulástól megóvni nem képesek; kölcsönpénzhez pedig,

jóllehet nálok elegendő biztosíték van, az annyira <elharapozott> elterjedt uzsoráskodás miatt, olcsó kamat mellett épen nem juthatnak.

Illy szomorú helyzetetésben <közepett> bátorságot veszünk magunknak egyenesen Felsőged magas trónja előtt borulni le, könyörögven legmélyebb alázatossággal, hogy midőn mi a felveendő kölcsön összeget mind egész közönségünknek, egyetemes és egyéni jótállásával, mind különösen <6000> hat ezer hold terjedelmű szabad nemesi pusztánkkal biztosítani képesek vagyunk, <részünkre a> városunk részére királyi kincstárából *negyvenezer ezüst forint* kölcsönnek, mellyet mi azután kisebb részletekben lakos társaink között felosztanánk, a törvényesen alul levő s <minél olcsob tehe-> minél olcsóbb kamat melletti kiadatását <legkegyelmesebben> elrendelni legkegyelmesebben méltóztassa.

Kik jobbágyi legmélyebb hódolattal öröklünk

Császár Királyi Felsőgednek legalázatosabb esedező szolgálai:

Szalontán majus 17. 1847.

Arany János sk
város hites másod jegyzője

N. Szalonta városa egész
közönsége

29.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1847-dik évi majus 21-én tartatott tanácsülésben, jelenlétén Ns Kenyeres János főbíró, Kís János törvénybíró, Madas János, Varga József esküttek.

(22.)

A város csendőr legényeivel a számvetés megtörténvén, kitünt, hogy folyó évi majus 1. napjáig öszvesen 643 ft és 16 kr-ral tartozik a város a legények számára, mellyre mimódon lehető leszállításáról, kölcsönös felvilágosítás és tanácskozás után

Végeztetett.

Ámbár a csendőrök bérenek felvetési laistromán még némely csekély tartozások volnának fenn, mivel azokat jelen mostoha körülmények között, rövid idő alatt beszedni nem lehet, de ha be lehetne is venni, a fentebbi összeg leszállítására korán sem elégséges, a csendőrök

pedig kiszolgált bérök után nem váraкоznak, sőt megidézéssel fenyegetik a várost: kénytelen a város, még pedig mivel a város pénztárában semmi pénz nincs, sőt jövedelmünk — forrást sem képes felfedezni, — kölcsön felveendő pénzzel is őket kifizetni; mely kölcsön leszállításá[ra], a mennyi részben lehet, a kinn lévő tartozások lesznek fordítandók.

(23.)

Ugyanazon alkalommal főbíró ur tanácskozás tárgyaúl tűzi ki, hogy ezen csendőrök ideje már kitelt, hadnagyok pedig Szabados József, ki őket fogadta, el is hagyta szolgálatát, mondassék ki tehát, hogy megtartassék-e és mely minőségben, továbbra is a városi csendőrség; mire

Végzés.

Mínthogy a város jelen súlyos körülményei közt olly nagyfizetésű csendőröket tartani nem lehet, de másrésről az igen nagyon elterjedt lopások miatt a várost csendőr nélkül hagyni veszedelmes lenne, a jelen csendőri szolgálat átváltoztattatik a régebbi, ugy nevezett lándsásságra, mely minőségben egy káplár 180 és öt legény 150 vft fizetéssel és évenként egy pár csizma ráadással, részint a mostani csendőrök, részint mások közül, választatni fognak.

Arany János sk másodjegyző

Főbíró

30.

TEKINTETES NEMES TANÁCS!

Különösen tisztelt jóltevő Uraink!

Értésünkre esvén a Tekintetes Nemes Tanácsnak tüzvész által felette megkárosult eklézsiánk, városunk és szerencsétlen lakostársaink iránt kitüntetett azon nemes részvéte, miszerint felsegélésünkre 1929 vft. (váltóforintot) és 59 krt. egybegyűjteni buzgólkodott: nem késünk e feletti hálás örömünket jelen soraink által tolmácsolva kinyilatkoztatni, imádkozván egyszersmind a mindnek Urának, hogy virágzó Debrecen kir. városát és lelkes lakosait, különösbbeu pedig áldozatra kész s a nemes tettek gyakorlásában láthatatlan Főbíróját s egész Tanácsát gazdag áldásaival áarassa el egyszersmind a segélypénz átvételére jelen soraink átadóját

N. T. (nagyiszteletű) Balog Péter esperes urat s küldött társait biztuk meg, kik forró köszönetünk ismételése mellett teljes tisztelettel maradtunk

a Tekintetes Nemes Tanácsnak alázatos szolgálói:
Szalonta város tanácsa, a község nevében is

Szalonta, június 4-én 1847

Arany János
másodjegyző

31.

TEKINTETES SZOLGABIRÓ ÚR!

Összeírásaink elégvén, azok nyomán azt hogy Balog Sándor — értjük azt ki Bagos utcában lakik — nemes egyén-e vagy sem? nem bizonyíthatjuk hanem köztudomásból úgy tudjuk, hogy nincs még a nemesség gyakorlatában.

Kik tisztelettel maradtunk Szalontán, június 5-én 1847.

Tekintetes Szolgabíró Urnak alázatos szolgálói

Arany János sk
másodjegyző

Szalontaváros előljárói

[az irat hátlapján ez áll:]

jelentés

Tekintetes Nemes és Vitézlő
Fónyad László urhoz, tek. Ns
Bihar megye másodszolgabírájához
a Szalontai előljáróktól

./.

32.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1847-dik év jun. 14-én tartatott tanácsülésben jelenlétén Ns Kis János, törvénybíró, Madas János ns Tolnay István Megyeri János, ns Kenéz Péter Bonczos Mihály, ns Balog Márton, Fóris István esküttek.

— — — — —

(55.)

Szél Péter előmutatván az ./. alatti becsű levelet, annak nyomán 1 1/2 vékára becsült árpabeli kárát, Torma Istvánnén és Kovács Istvánnén, mint tolvajokon, s ezek férjein, mint orgazdákon megvétetni kéri.

Torma Istvánné és Kovács Istvánné nem ismerik ugyan el, hogy minden kárt ők tettek volna, de nem tagadják, hogy szedtek az árpa fejekből, őrettek is egy fukával, pogácsát is sütöttek belőle, s azt férjikkel együtt megették; árpát is talált náluk a káros.

Itélet.

A vádlott nők, mint tolvajok s férjeik mint orgazdák a mezei rendőrségi törvény értelmében, a másfél vékára becsült árpának kétszeres megtérítéseül 13 ft 30 krban, a becsús bírák fuvara és napidija fejében 3 ft összesen 16 ft 30 krban, egyik a másikért jót állva, elmarasztatnak, s ez összeg bevételére Bonczos Mihály eskütt és társa kiküldetik; a két nő ezen kívül, mint valóságos tolvajok, 24 órai árestommal fenyítettvén meg. —

33.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1847-dik évi jun. 21-én tartatott tanácsülésben jelen lévén Ns Kis János törvénybíró <ns Kis János,> Fekete Mihály, Madas János, Ns Tolnay István, Ns. Kenyeres János, Fóris István, Megyeri János.

— — — — —

(76.)

Irdélyi Sándor feladja, hogy közelebb mult szombaton csiketi árpaföldjében az árpafóket letépvé találván, a csak ott nem messze szénát gyűjtő Szűcs Jánoshoz ment, s töle árpabeli kára okozóját kérdezte, de az csak így-amugy felevén, a mint szét nézett panasz-koldó, meglátott egy tarisnyát a Mágori Péter buzájában, mit Szűcs János nagy habozás közt kioldván, csakugyan árpával volt tele, s kérdésére, hol vette az árpát? azt felelte, hogy a Gali szállásnál lévő árpaföldjéből szedte. Folyamodó a tarisnya árpafőt elhozta luza, itthon pedig végére járt, hogy a Gali tanyánál nem is ősz, hanem tavasz árpája van Szűcs Jánosnak, a mi még soká fog érni,

tehát onnan nem szedhette. Kéri tehát mint tolvajt megbüntettetni.

Szűcs János azzal menti magát: ő az árpafőket saját tanyai kertjében szedte a leányával, s haza felé akarván küldeni tőle, mivel még korálta az időt úgy tétette le a Mágori buzája szélébe; leánya pedig bemenvén inni a tanyára, hol gunyájok, korsojok, stb. az ólban volt, egy uttal a tanyai kertben lévő kevés rendet is felgyűjtötte, s akkor ment oda Erdélyi Sándor.

Ítélet.

Maga elismeri Szűcs János, hogy gúnyája, korsója, tarisnyája nem kinn a hol gyűjtött, hanem benn a tanyán volt, ha tehát az árpát saját kertjében szedte volna, azt nem kellett volna a más buzájához ki vinni, vagy ha a lány haza indult is vele, mikor inni ment, ismét visszavihette volna a tanyára, mint biztosabb helyre, de Szűcs János is, midőn a káros hozzá ment, azonnal felvilágosíthatta volna, megmutatván a helyet, honnan az árpafőket letépte, de miután ez mind nem történt így, a bevádlott mentsége semmi hitelt nem érdemel, annál fogva miután kárbecsű nincs kártérítés nem ítéltethetvén, magáért a lopásért 48 órai fogságra ítéltetik.

— — — — —

(83)

Főbiró ur előterjeszti, hogy miután Szász József megyei főmérnök ur az utcák vonalait kimérte, de folyvást részletesen felügyelni az építkezésekre sem ideje, sem a városnak ezen nagy fáradságot megfizetni tehetsége nincsen, tehát főbiró ur Fekete Mihály esküttet ezen dologra való folytonos felügyelés és intézkedés végett kinevezte; melly elnöki intézkedés jóvá hagyatván

Fekete Mihály eskütt mint kiküldött felügyelő jelenti hogy ő már a rendezés által megállapított vonalba eső házakat s telkeket feljárta, — néhol házat is, több helyen telkeket elvágván az utca, kéri meghatároztatni mi és mennyi fizettetik négyeszeg öleért a rendezés által károsodott tulajdonosnak.

Végzés.

Azoknak a kiknek házaik megmaradnak, telekjökből is csupán néhány □ ölnyi csekély mennyiség vágatik el, az egyenesítés kedvéért, minthogy ezek különben is eleitől fogva visszaélés által

az utcából foglaltattak el, semmi sem fizettetik: ellenben azoknak, kiknek házaikat vágná el az utca, vagy telkeiket nagyon megcsonkítaná és haszonvehetlenné tenné, lehető legmérsékeltébb áron kielégítésök, mint az igazsággal megegyező, elhatározatik; elvül tűzétvén ki általánosan, hogy a város pénztárából készpénzzel csak annyiban történjenek a kielégítések, a mennyiben vagy új telekkel, vagy utcából valahol maradt uratlan földdel, vagy egyéb költségtelen módon ki nem elégíttethetnének. — Egyéb iránt mind azon kötésekre nézve, mellyek valamely lakos telkéhez javításul maradnak, mint pedig azon földekre nézve, mellyek egyes lakos telkéből az utca kedvéért nagyobb mennyiségben elvágatnak, a □ ölek ára főbb helyeken 1 ft 30 kr a közönségesebb helyeken 1 ft végre a félreeső helyeken 30 krban állapítatik meg váltócédulában; fenmaradván az egyesek telkeire nézve az előljárásságnak az egyes lakosokkal való szabad alkuja s ezeknek akármely pénzben nem kerülő módon eszközendő kielégítése; s ez elvül felállított végzés értelmében az egyesekkel való elintezése a dolgoknak a kiküldött felügyelőre bízván.

(84.)

Ugyancsak a fentebbi végzés nyomán főbíró ur előterjeszti, hogy miután a regulatio kezdetekor szó volt akkor is hogy mind a Megyeri Ferenc és Erdélyi Sándor telekjei, mind azon csonka sor melly a Darvasi Mihály telekjével kezdődik kisajátíttassanak: mit teendők leszünk ezen kisajátításokkal? folytassuk-e vagy nem?

Végzés.

Miután ezen kisajátítások tetemes költségbe kerülnének, a városnak pedig már az eddigi kisajátítások is nagy terhére vannak a mennyiben azokat egyenesen a város pénztárából kellett teljesíteni, más valamely segély forrást, mint reméltetett, arra fordítani nem lehetvén: kénytelen a város azoknak kisajátításától ez uttal elállani.

Arany János sk
másodjegyző

Főbíró

34.

[SZERZŐDÉS]

Alulírtak, jelesen egy részről mi Szalontaváros főbírája, tanácsa és közönsége, más részről én Szász József megyei főmérnök vagyok tudtul mindazoknak kiket e dolog akármikor érdekel, hogy

mi Szalonta város határának egyedi és összes felmérésére nézve következő szerződésre léptünk egymással.

Át adja a városi tanács és közönség Szalonta város egész határának a hozzátartozó s vele egy tagban lévő pusztákkal együtti egyedi és összes felmérését Szász József főmérnök urnak következő pontokban foglalt feltételek alatt:

1. A mérés egyedi — individualis — is legyen, azaz benne minden egyes lakosnak, minden darab szántó és kaszáló földje valamint a földkönyvben, úgy a térképen tisztán kitűnjék, minek célszerűbb voltáért

2. A térkép nagy formában, jelesen olly léptékre — scala — vétessék fel, mellyen két hüvelyk tegyen 100 ölnyi vonalt.

3. Mivel pedig a szalontai terjedt határnak illy nagy scalára vett térképe, nagysága miatt a használatra nagyon alkalmatlan lenne, az nem egy darabban, hanem megkivántató mennyiségű és később könyvnek bekötendő kisebb négyszegztáblákban állíttassék elő.

4. Ezen táblákhoz hasonló, s mutatóúl elébök kötendő egy táblán az egész határnak, s ennek több táblákrái felosztásának térképi kimutatása fog tétetni.

5. A térképeken minden darab föld külön külön sorszámmal 1-től fogva a hány darab lesz a föld — lévén ellátandó, a fő vagy általános földkönyvön kívül a térkép mindenik táblájához, ennek sorszámait megtartva egy kisebb specialis föld könyv is fog készíttetni, mellyben minden egyes darab föld vagy kaszáló tulajdonosának neve, a terjedségnek kiszámítása s a föld osztályzati minősége kitétetik.

6. A kiszámítás mind a szántó földekre, mind a kaszálókra nézve egyenlő, t. i. olly holdakban történik, mellyeknek mindenike 1600 = ezerhatszáz négyszögölet téssen; mindazáltal

7. A földek és kaszálók termékenységi vagy használhatási minőségére nézve tétetik osztályozat, nem olly módon ugyan, hogy az alsóbb osztályzatu földek több, a felsőbbek kevesebb négyszögöllel vétessenek fel egy holdra, mert a holdak a fentebbi pont szerint mind egyenlőek lesznek, hanem úgy, hogy t. főmérnök ur a mellé kinevezendő városi küldöttséggel együtt a felmért földeket megvizsgálván, azokat a földkönyvben 1-ső, 2-dik, vagy 3-dik osztályzatúnak jeleli ki; csupán az adókulcs igazságosabb módoni megállapíthatása végett.

8. Végre minden felmért földek egy fő könyvbe fognak vezetettetni főmérnök ur által, mellyben minden lakos neve házsorszám

szerint közbe-közbe a lakók is illető helyeiken beiratván — neve alatt háztelek, tanya és szőlőskertbeli birtoka, az alatt külön rovatokban, forgó szántó, és kaszáló, tilalmas szántó és kaszáló földei, az 1.2.3. osztályzasi rovatokban megkülönböztetve, s egy rovatban mindezek □ ölekbén is kitéve, egy másik rovatban pedig a térkép illető számai is feljegyezve lesznek; ugyanezen fő könyvben minden egyes darab föld előtt megnevezendő lévén, micsoda nevű részén fekszik a határnak.

9. Mindezen mérnöki munkálatoknak a fentirt pontokban foglalt módon, és-pedig törvényes meghitelesítés alá leendő elkészítéséért köteles a városi közönség főmérnök urnak minden — 1600 = ezerhatszáz □ ölével számítva — felmért köblös földért 15 = tizenöt krajcárt fizetni ezüst pénzben; kivéven a város és ekklesia saját földeit s kaszálóit, mellyeknek ingyeni felmérését t. főmérnök ur kijelentette, mellyekhez azonban a közlegelő nem számíttatik, hanem a fizetéses földek közé soroltatik. Ezen kívül a város semmivel sem tartozik.

10. Köteles lévén t. főmérnök ur az egész mérést s ahoz tartozó minden munkálatokat jövő 1848-dik év végére, vagy legfőlebb 1849. elejére tökéletességre hajtani és hitelesítésen átbocsátani, a mi a város részéről való fizetéseket illeti, azoknak részenkénti teljesítése következő határidőkre tűzetik ki: a./ Tartozik a város folyó évi debreceni lőrincnapí vásárig t. főmérnök urnak kétezer szl 2000 ezüst forintot lefizetni.

b./ Ezen kétezer ezüst forintot köteles a városi közönség jövő 1848-dik évi aprilis 24-dik napjára a mérésért eső és kiszámítandó összes tartozás fele részére kipótolni.

c./ Az összes tartozás egy negyed részét jövő 1848-dik évi lőrincnapí vásárra, végre

d. Az utolsó negyedet a hitelesítésnek szerencsés megtörténte, s így a munka teljes befejezése után leszen a város megfizetni köteles.

11. Azon nem remélt esetben, ha az elkészült mérnöki munkálatok a törvényes és szigorú meghitelesítést ki nem állának, tartozik t. főmérnök ur azokat ujra kezdve mindaddig folytatni saját költségén, míg tökéletességre nem viszi, s a hitelesítés jó sikerrel meg nem történik; kölcsönös kötésül kijelentvén, hogy valamint a város a fizetéseket a kitett határidőkön pontosan teljesíteni tartozik, úgy t. főmérnök ur a városi közönséget a szerződésnek általai meg nem tartásából netalán eredhető minden károkra nézve teljesen kármentesíteni köteles; mind a két fél az 1836:XX és 1840:XI t. c. értelmében szóperre kötelezvéen magát.

Melly kölcsönös szerződésünknek állandóvá tételére kiadtuk ezen mindkét részről neveink aláírásával megerősített szerződvényünket.

[Szalonta város pecsétje]
Arany János
másodjegyző
[Szalontai Nemesi társaság
pecsétje]

Város fő birája
Kenyeres János mk
albiró Kiss János mk
és a tanács
Balogh Mihály
nemeség fő birája
s az egész nemes és nem
nemes

Kelt Szalontán, jul. 12. 1847.

közönség

35.

[KÖTELEZVÉNY]

Szalonta városának alúlírt főbirája, tanácsa, Nemes és nem Nemes közönsége adjuk tudtúl az illetőknek, hogy mi a városunkat folyó évi aprilis 17-én romba döntött tüzvészokozta szerencsétlen körülményektől kényszerítette, községi határozatink, különösebben pedig f.é. 42 szám alatti tanácsvégzésünk értelmében, városunk közsükségei pótlása végett, debreceni polgár lakos özv: tek. Kollner Illyésné nő- született Jäger Rozália asszonyságtól felkértünk, s valósággal fel is vettünk kölcsön, száztól hatos törvényes kamatra hat ezer, számmal 6000 forintot váltócédulában, oly módon hogy a kamatokat évenként, a tőkét pedig mostantól számitandó öt év elmúltával, tehát az 1852-dik év Augusztus ho 10-ik napjára hiány nélkül meg és visszafizetni köteleztetünk, ha pedig a kamatokat rendszeren minden évben, a tőkét pedig fél évi kölcsönös felmondás után, a ki tüzött határnapra, készen beszállítva le nem fizetnök, teljes hatalmat és szabadságot engedünk fent tisztelt hitelező asszonyságnak, hogy mind a tőkét mind a kamatjait, a netalán okozandó perkölcséggel együtt, a városnak bármely ingó, vagy ingatlan vagyonából, az 1832/6 XX: és 1840:XX törvénycikkelyek értelmében, szóbeli per úton, akármely bíróság előtt magának elégtételt eszközölhessen.

Miről adjuk ezen neveink aláírásával, és illető pecséteinkkel megerősített kötelezvényünket.

Szalontán Augustus 1-én 1847.
Arany János sk
másodjegyző által

város Főbirája
Kenyeres János mk
törvénybirája
Kiss János mk
és a tanács

36.

TEKINTETES SZOLGABÍRÓ ÚR!

Szabó Sándor Szalontai adozó legény Mogyorós Mihályt tilos kaszá-
lójában találván, megvérengzte, melly erőszakos önbíráskodásért,
miután azt maga a vádlott is tisztán elismeri, általunk 24 palca-
ütésre ítéltetett.

Mit tisztelettel jelentve maradunk

Szalontán, augst. 7.én 1847.
Arany János

Tekintetes Szolgabíró Urnak
alázatos szolgálói
Szalontaváros előljárói

[Az irat hátlapján a következő olvasható:]

Jelentés

Tekintetes nemes és vitézlő
Főnyad László urhoz tekintetes
nemes Bihar megye Szalontai
járása másod alszolgabirájához
a Szalontai tanácstól.

37.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1847-dik évi augstus 7-én tartatott tanácsülésben jelenlétén
Ns Kenyeres János főbiró, Ns Tolnay István Balog Márton és Kenéz
Péter esküttek.

— — — — —

(117.)

Kormos Király Ferenc Kocsis Istvánt szóval megidézttetvén, helyette megjelent ügyvéde Madas György ur keresetkép előterjeszti, hogy említett alperes egy lóvá árával 57 fttal adós, kérvén azt rajta, költségével együtt, megvétetni.

Alperes elismeri hogy a ló árával, de nem 57, hanem 50 fttal adós maradt, de ő ezt visszafizetni nem tartozik, mert a felperes, ő és Szabó Péter árpádi ember, hárman együtt, fatolvajlásba esvén, alperes és az árpádi ember ketten 190 forintot fizettek kárpótlásúl Kapdebo Miklós urnak, mint károsnak, felperes pedig, minthogy rajta ők ki nem adtak, a fizetéstől ment maradt, holott a 190 ft egy harmad részét ő lett volna köteles lefizetni; sőt a ló árát önkényesen odahagyta alperesnél, a miért reá nem vallott. Ezenkívül 5 ftot kész pénzzel 5 ftot egy malaccal leszállított, s így még neki lehet követelése felperesen.

Felperesi ügyvéd mindezeket próba nélküli állításoknak nyilatkoztatva, semmit belőlük el nem ismerve, kéri a keresetet megítéltetni.

Ítélet.

Alperes maga elismeri, hogy azon fatolvajlásban, mellyért ő s az árpádi ember 190 ftot fizettek kárpótlásúl, felperes elmarasztva de még feladva sem volt, azt pedig hogy előleges egyeség szerint hallgatta volna el a felperes büntettét semmivel nem bizonyítja, sem az állítólag leszállított 10 ftot nem próbálja; ellenben hogy tőle egy lovat 50 ftban hitelbe megvett, nem tagadja: ekkép a felperesi kereset tisztán kitűnván s alperes által meg nem cáfoltatván, az 50 ftban, s költségül járuló 5 ft ügyvédi díjban elmaraszttatik, és ennek 8-ad napi behajtására Ns Kenéz Péter és Fóris István esküttek kiküldetnek.

(118.)

Mogyorós János folyamodásában panaszolja, hogy fiát Mogyorós Mihályt, Szabó Sándor nevű ember, a miért 4 ökröt a kaszálóján járó úton elhajtott az ./. alatti látlet szerint megvérengozte. Kéri azért azt megfenyítettetni, és fia sérelem díjában s orvoslási költségében elmarasztatni.

Szabó Sándor azt adja elő önvédlemére hogy már ez előtt egy izben kaszálóján menvén keresztül Mogyorós Mihály, az anyjával együtt, lóval s szekérral, akkor megtiltotta sőt vissza is fordí-

totta, mondván, hogy ott ne járjanak, mert nincs ott országut; mire azok fenyegetve azt felelték, majd meglássa kend, azért is itt fog járni az ut; ugy is lett, mert jóllehet a' vádlott apja kihirdette, hogy senki ott járni ne merjen, még is oda csapták az utat. A mint tehát meglátta a fiút 4 ökrrel, a régi is eszébe jutván, bosszankodva így szólott neki, „hol jársz ott megint, baszd meg azt az ökröt” mit a fiú visszamondott neki, s akkor ütötte meg az ökrhajtó ostor nyelével egyszer a fejét, egyszer a vállát.

Ítélet.

Ha a vádlott kártételben találta a panaszost, a kárt maga utján törvényesen kellett volna megkeresnie, nem pedig erőszakot követni el azon: annál fogva — a kártétel iránti keresete fenhagyatván — az elkövetett erőszakosságért 24 pálcaütésre, a sérelemért 5, a lát-leletért szinte 5 ft fizetésre ítéltetik, végrehajtásra Tolnay István eskütt kiküldetvén.

Az ítélet, t. Fónyad László ur jóváhagyása mellett fogantossíttatott.

Arany János sk
másodjegyző

Főbíró

38.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1847-dik évi augustus 28-án tartatott tanácsülésben, jelen lévén Ns Kenyeres János főbíró, Ns Kis János törvénybíró, Madas János Fóris István Ns Kenyeres János Ns Balog Márton, Ns Kenéz Péter esküttek.

(130.)

Ns. Kenyeres János borbíró előterjeszti, hogy a város a Hágenmüller urtól vett borokkal felettébb megvan csalva, ugyanis a már kiszállított és el nem mért 12 hordó bor közül csak egy hordó van ami alkalmas hogy elméressék, a többi pedig, mintegy 112 csebernyi, olly rossz, hogy azt egyáltalában nem lehet elmérni. Ezenkívül még Terjén van mintegy 400 kis cseber, melly az itthon valóhoz hasonló roszaságú és félő hogy ha elhozatik részint roszasága, részint a miatt, hogy ide s tova az újbor bekövetkezik, és a város hasznobére új évkor kitelik, a város elméretni nem tudja: kéri tanácskozás által megvitattatni s elhatároztatni mit teendők legyünk az itthon levő rossz borral, és mikép szabadúlhassunk meg kár nélkül a még Terjén levő 8 nagy hordótul.

Végzés.

Főbíró, Törvénybíró és Borbíró urak kiküldetnek, hogy mivel azon borok roszasága által a város igen nagy kárba van hajtva, a borok mesterségesen lévén elrontva, próbálják meg kár felett Hágenmüller ural a város minél kevesebb kárával kiegyezkedni, mit ha nem eszközölhetnének, még azon alkalommal a város nevében adjanak be Alispán urhoz folyamodványt, hogy ki küldendő törvényes bizonyosság vizsgáló tiszt és chemicus által mind a Hágenmüller ur terjei pincéjében, mind a már itthon levő borokat vizsgáltassa meg, hogy azon esetre ha azok csakugyan mesterségesen elrontottaknak találhatnának, a város Hágenmüller ur ellen kár keresetet indíthasson.

(131.)

Ör. Teremi István Nagy János csordás ellen keresetet indít azon tehenének 120 ft árára nézve mely folyó évi urnap után esett csütörtökön este a csordáról haza nem menvén, a pásztor jóllehet másnap reggel mindjárt hírt adott neki hogy a tehén oda maradt, nem kereste. Hogy pedig nem este hanem csak másnap reggel adott hírt a csordásnak, az onnan történt, mert máskor is maradt már ugy oda a tehén, de akkor magától haza ment, — most is azt várta.

Nagy János csordás azt adja elő mentségül: ő a tehenet a városra bekísérte, nem kötelessége mindenkinek udvarára kísérni, ha Teremi István este hírt adott volna, hogy nincs a tehén, akkor ő éjtszaka is keresésére indult volna, s meg nem találván most a kárt elvállalná. Miután azonban csak másnap reggel értesítetett, ő egy éj közbejötté után, a kárról nem felelős, annál kevésbé, mert a tavaszon maga kapatta a felperes a cigánylaposra tehenét, hogy ott éjjel kártékonykodhassék. Hogy pedig a kérdéses este is ugyan azon tilalmas felé ment a tehén, azt tanujával Vadi Jánosnéval kívánja felállítani, sőt Ns Bagdí István vallomásával még azt is kívánja igazolni, hogy a tehenet némelly ismeretlen emberek a cigánylaposról elhajtották.

Ítélet.

Mínthogy felperes Teremi Istvánnak önelőadásából is világos az, hogy midőn este hazamenvén a csorda a tehén elmaradt, a csordásnak, jóllehet ehhez közel lakik, hírt nem adott, hanem csak reggel értesítette, midőn már egész éjjel akárhová elkóborolhatott: nem lévén a tehén csordás a teheneknek éjjeli számadója, a felperes a keresettől annál is inkább elmozdittatik, mivel maga sem tagadja,

hogy tehenét tavasszal a csordás ellenzésére is a Kajla hidjára, és így tilalmas úton haza-járásra akarta kapatni.

39.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1847-dik évi sept. 9-én tart. tanácsülésben jelenlévén Kenyeres János főbíró, Fekete Mihály, Madas János, Megyeri János esküttek.

(148.)

A tanácsi jegyzőkönyv 130-dik száma alatt kiküldött tanács tagok jelentik, hogy miután kiküldetésök folytán Hágenmüller Dénes ural a tőle vásárolt borokra nézve egyességre nem léphetek, megbízták ügyvéd Deczky Dániel urat is azon egyesség végbevételére, és most tiszt. ügyvéd ur maga jelen van előadni volt-e valamely sikere Hágenmüller ural megkísértett egyezkedésének.

Ügyvéd Deczky ur előadja, hogy ő megkísértette Hágenmüller urat minden lehető okokkal és fenyegetéssel rábírní a még el nem mért borok visszavételére, de Hágenmüller ur határozottan kijelentette, hogy ő a vételtől semmi esetre el nem áll, nem pedig azért 1. mert a város a borokat már nagy részént el is hordta; miután e szerint a vételt tetteleg fogamatba vette, nemcsak, hanem a tavasz óta a még Terjén lévő borok is a város pecsége alatt állanak, s az óta rendesen nem töltögetve, meg is romolhattak, nincs olly törvény, melly ez eladást megváltoztathassa. De nem veheti vissza azért sem, mert 2., a bor ára azóta nagyon megcsökkent, s miután a bornak javát a város már elmérette, a gyengébb borokon, igen nagy kárt vallana az eladó ha visszavenné. Végre nem állhat el az eladástól azért sem, mert jelenleg ismét bő bortermés mutatkozván nekije a hordókra igen nagy szüksége van, s azokat üresen visszaköveteli.

Végzés.

Miután a város küldöttei a bort Terjén megvásárolván, megkóstolgatás után helybenhagyták, lepecsételték, nagy részét elhordatták s a város el is mérette, az ott lévő mennyiség pedig az óta folytonosan a városi küldöttség pecsége alatt áll: nem látszik valószínűnek hogy valóságos megvétel és nyilvános szerződés ellen boldogulhasson a város, ha szinte törvény útján kívánná is orvosolni baját; annál fogva a küldöttség jelentése tudomásul vétetvén, az előljárásság igekezni fog minél kevesebb kárral szabadítani meg a várost a rosz boroktól.

163/1847

VÉGZÉS.

Tisztelendő Plebanus urnak ezen nemes keblű tette teljes méltánylással s a szenvedő emberiség nevében hálás köszönettel fogadtatván: az átvett 6 vftnak a rendelkezés értelmében 12 szegény sorsú lakos közt már végrehajtott kiosztása után, a Szalontai tanács a 100 forint alapítványi tőkét kezelése és gondviselése alá vétén, annak biztos helyre kiadását s évenkénti kamatjának a meghatározott napon, u.m. sept. 14-én a szegények közt vallás különbség nélküli kiosztását, szóval az alapítványi levél minden feltételei betöltését szigorú, de édes kötelességének fogja tartani; s az eredeti alapító levélnek jelen végzés háttasításával Tisztelendő urhoz visszaküldését határozza.

Kelt az 1847-dik évi sept. 25-én tartatott Szalontai tanács üléséből

kiadta

Arany János

Szalontaváros másodjegyzője.

41.

[KÖTELEZVÉNY]

Alábbirt adom tudtul mindazoknak a kiknek illik hogy azon alapítványi tőkét, mellyet görbedi plebanus Kelemen Xav. Ferenc ur szalontai 12 szegény számára olly modon tett, hogy azon Száz váltó forint tőkének évenkénti kamatja hat vft mindenkor az év sept. 14-én, mint *István* cs. k. főherceg s Magyarország királyi helytartója születése napján a mondott számú szegénység közt kiosztassék, felvettem kölcsön, olly módon hogy annak kamatját évenként sept. 10-én legkevesebb hiány nélkül megadni köteleztessem, valamint szinte, három hónapi előleges felmondás után a kivántató időben a tőkét is megadni tartozzam, mit ha teljesíteni elmulasztanék, rajtam az 1832/6 XX és 1840:XI. t. cikkelyek értelmében rövid szóbeli peren, és akármelly vagyonom birói elfoglalása által is a Szalontai előljáróság megvehesse, s vétethesse.

Miről adom ezen kötelezvényemet. Szalontán october 19-én

1847

Arany János

Előttünk

Kenyeres János

fő biro sk

Borbély Pál

42.

NYUGTATVÁNY

Ötven forintról vcédulában, melly összeget, mint részint még az 1845/6-dik évről fenmaradt négy köből, részint az 1846/7-dik évre járuló hat köből, tehát összesen tiz köből aljgabonabeli fizetésem árát, köblét — jóllehet a szűk év miatt kétannyi áron kellett helyette vennem — csak öt vftjával számítva, felvettem.

Kelt Szalontán, october 31. 1847.
azaz 50 ft vcéd

Arany János
másodjegyző

43.

TEKINTETES MÁSOD ALISPÁN UR!

Az 1846/7-dik katonai év lefolytával, mint másutt, városunkban is elkövetkezzvén a bíróválasztás ideje s a szokott urodalmi candidatio megérkezvén, ez a közönség előtt mult october 31-dikén, mint a választásra kitűzött napon felolvastatott. Ámbár a közönség, mindjárt a felolvasáskor, aggodalommal vette észre, hogy a kijelölés nem az eddigi gyakorlat szerint, hanem a városi közönség jogsérelmével történt, jelesül a mult évi főbíró az eddigi gyakorlat ellenére, belőle kihagyatott és sem ő, sem a lelépett tanácsból valaki, bíróságra ki nem jelöltetett, ellenben nagy részben olyanok tétettek be, kik vagy népszerűtlenségek, vagy más okok miatt a bíróságra választhatók nem voltak: mindazáltal, csupán azért hogy a város jelen terhes körülményei közt bíró nélkül lenni ne kényteleníttessék, megelégedett akkor vele, hogy a kijelölés irányában csupán óvástétellel igyekezzék fenntartani gyakorlat-szentésített jogait, s mivel a kijelöltek között még is talált egyet, kibizodalmit helyhezteté, a választásba belébocsátkozott. E szerint igen nagy többséggel Szabó Mihályt választván el főbírói hivatalra, ámbár ezzel, távolléte miatt az esküt le nem tétethette, élni kívánván jogával, miszerint a törvénybíró és esküttek választása egyenesen a népet illeti, mind a törvénybíró, mind az eskütteket megválasztotta, s az elsővel hivatali hitét le is tétette. Azonban az elválasztott főbíró negyed nap mulva haza érkezvén kijelentette, hogy miután a törvénybíró és tanácsosok választása az ő befolyása nélkül történt, ő csak azon esetben vállalja fel a bíróságot, ha a már beesketett törvénybíró helyett más, mégpedig ő általa egyenesen megnevezett egyén választatik el s ruháztatik fel a törvénybírói hivattal, s a megválasztott esküttekre nézve is nekie valamelly változtatás engedtetik. Melly feltételt a közönség, hacsak előbbi

választásával következetlen nem akar lenni, el nem fogadhatván s el nem fogadván, miután az elválasztott főbíró tovább is e fel-tételhez ragaszkodik, ezt lelépésének tekinti s e szerint a város bíró nélküli helyzetben van.

Következnek tehát most az új választás, de tekintve a már, Szabó Mihály neve kihagyásával, megcsonkult s különben is nép-szerűtlen egyénekből álló kijelölést, ez éppen nem alkalmas arra, hogy belőle az új választás megtörténhessék. Különös sérelemül veszi a közönség hogy az uradalom éppen saját szabadosát Ns Ladányi Istvánt is kijelölte, holott hasonlóul már megyei végzés által is el van tiltva. És így, midőn a gyakorlatnál fogva /: mit az 1832/6-illető törvénycikk sem változtat meg :/ három nemes és három nem nemes egyén közül kellene a választásnak történnie, Ladányi István és Szabó Mihály kihagyása után, már csak két nemes és két nem nemes személy van s így az új választás nem hat, hanem csak négy egyénre kénytelen szorítkozni, még pedig nagy részben olyanokra kik iránt semmi hajlandóságot a közönség nem érez.

Ily kellemetlen helyzetünkbe kénytelenek vagyunk alázas esedezéssel járulni Tekintetes Másod Alispán ur eleibe, hogy magas tiszti állásánál és tekintélyénél fogva az uradalmi t. tisztséget odabírni, illetőleg utasítani méltoztassék, miszerint az eddigi gyakorlatot mindenkben szemei előtt tartva, a bírói kijelölést Ladányi István mint szabados és Szabó Mihály, mint bíróságot nem vállaló egyén kihagyásával a közönség bizodalját bíró személyekből (kiket az általunk beküldött ugynevezett propositioból kiszemelhet) hova hamarább egészítse ki, hogy városunk igen nagy kárára, tovább bíró nélkül lenni ne kényteleníttessünk.

Kik legmélyebb tisztelettel maradtunk. Szalontán, november 7-én 1847 tartatott közönséges gyűlésünkben.
Tekintetes Másod Alispán urnak

Arany János
m. jegyző által

alázatos szolgálai:
Szalonta város nemes és
nem nemes közönsége

[az irat hátlapján ez áll:]
Tekintetes Nemes és Vitézlő
kis-csepcséni
Sántha György urhoz
tek. nemes Bihar vármegye érdemes
másod alispánjához nyujtandó
alázatos folyamodvány
Szalonta város közönségétől.

Az 1847-dik évi dec. 2-án tartatott Ns Hadnagyi Széken jelenlétén nemes Kis János helyettes hadnagy, Kenéz Ferenc, Balog János, Molnár István esküttek, és Balog Márton kis hadnagy.

3.

Ns. Kenéz Péter folyamodására, miszerint K. Nagy István, ki őt Váradon meg *tolvajozta*, a statutum értelmében megfenyíttetni kéri.

Ns. Nagy István, azt mondja ő most is kifejti hogy tolvaj.

Ns Darvasi Mihály: Egy <pálinkás boltban> korcsmában lévén bejött Kenéz Péter egy garas ára pálinkát inni, azt mondta Fazekas Jánosnak: <meg> vigyázzon kend hamis tanu ne legyen a fiam ellen, mert megseprűztetem, arra felcsattant K. Nagy István: mondván Kenéz Péternek kend <huncut> tolvaj, meglelték a lopott <lovat> jószágot az istállójában, kérték is de oda nem adta. — Azután egymást hánytorgatták szóval, de Kenéz Péter huncut vagy tolvaj névvel nem illette Nagy István uramat — csak mondta hogy a tolvaj nevet rá keresi, erre azt mondta: huncut lesz ha rá nem keresi Kenéz Péter. —

P. Fazekas János hasonlóan adja elő:

Ns. Nagy István — lopott jószágot nem mondott, de tolvajnak azért nevezte Kenéz Péter, mert némelly tanyai nemes fiuk, azok közt az ő saját fia is

Nagy József 3 búza keresztet lopván, a ns. K. Kenéz János olába rejtették, s ott Kenéz Péter látván, felszóllította a tolvaj legényeket, hogy hordják el onnan, holott köteles lett volna, eskütti hivatalánál fogva is feladni.

Ns Kenéz Péter ezt tagadja, hanem meglátván a ns Kenéz János óla körül az elhullatott búza fejeket, kereste a búzát, de nem találta, kérdőre vette a fiúkat, K. Kenéz Istvánt és maga fiát, — ez nem vallotta, — de Kenéz István megvallotta.

Alperes maga elismeri hogy tolvaj névvel illetve felperest, sőt azt a hadnagyi szék előtt is ismételte; <annál fogva, mint-hogy> minthogy <pedig> tehát semmi nemü tolvajság még ez-ideig ns Kenéz Péterre még bebizonyítva nincs, <de> sőt mind eddig gyanúba sem forgott, azért pedig hogy <midön> a mások által elkövetett tolvajságról valamit hallott, őt tolvaj névvel illetni nem lehet: ns. Nagy István a ns. hadnagyi szék statutuma értelmében

büntetés	10 f. —
pertaksa	1 f
ítélet	— 15
folyamodvány	20
tanúk hallgatás	24

ppénzben 11 ft 59

Jan. 13-án kihirdettetett, miután Nagy István az egységétől elállott.

Ladányi István
Kenéz Ferenc

kibékültek, mielőtt az ítélet kihirdettetett volna.

45.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi január 22-én t. tanácsülésben jelenlétben főbíró Szabó Mihály, törvénybíró Ns Bajó László, Ns Kenéz Péter Bonczos Mihály esküttek.

(258.)

I. Kenyeres János ur, mint korcsmahaszonbérő tiltott italmérők ellen végrehajtandó elkobzásra egy városi esküttet és két lándsást kér.

Végzés.

A t. c. urnak megirandó, hogy a tanács kötelességének ismeri ugyan a Contrabandot végrehajtani, de csak akkor ha a tiltott italmérés előre bevalósíttatik, de alapos gyanú nélkül valaki házát felkobozni törvényesnek nem tartván, arra segédkezet sem nyujthat.

46.

[JEGYZŐKÖNYV]

Nemes Bajó Sándor, P. Szemes István, Ladányi István és Balog Sándor gazdák panaszúl jelentik, hogy Csordás János számadó kanások Bajó Sándornak két harmadfű, három süldő sertést, s egy malacot, tehát *hat* darabot, Ladányi Istvánét egy harmadfű két süldő sertést, tehát *három* darabot eligitatott, Balog Sándornak szinte *egy* harmadfű sertését, mint szinte P. Szemes Istvánnak egy 3-ad fű ártányát és egy malacát, tehát *két* darabot, mindössze pedig 12 darabot sikkasztott el; melly elsikkasztás gyanuját bizonyosságra emeli az, hogy Ns Szemes István a maga egy süldő malacát megtalálta a Kőszegi Ferenc sertései közt, ki azt maga jegyére vette. Neveli a gyanút még az is, hogy mikor a sertések számát és hogy meg vannak-e mind, kérdezték a gazdák, soha Csordás János egyenesen nem felelt, hanem eltagadta hogy híja van a sertésnek; de neveli az is hogy midőn az őszön Kőszegi Ferenc Sz Mihály napi békési vásárra akarta hajtani a maga sertéseit, azon szín alatt hogy a Ns Bajó Sándor nyájából Balog Sándor két sertését kiszakaszt, a két nyáját össze elegyítette holott amannak számadója jelen sem volt s azután úgy választott ki belőle magának a mennyit akart.

D. Szabo András Szalontai lakos szinte jelentette, hogy a Csordás János nyája közt neki is volt egy sertése, mellyről Csordás János nem számolt s azt állítja hogy az SzMihály nap előtti héten elve-

szett; miért neki erős gyanúja van, hogy azt is Kőszegi Ferenc hajtotta-el Békésre, akkor, midőn a többi gazdákét. Ő ugyan rendes gazda nem volt, de minthogy a kanász felvállalta hogy négy sertésének tartást ad, kárát követelni akarja.

Kelt Szalontán, jan. 29. 1848. tart. tanácsülésben

jegyzette
Arany János
mjegyző

[az ügyirat hátlapján ez áll]

Vizsgálatok.

P. Szemes István, Bajó Sándor
Ladányi István, Balog Sándor gazdák
ellopott 12 darab sertések iránt.

kérv. jan. 15. 1848.

47.

ÖNKÉNTI VALLOMÁSA

Szalontai lakos Csordás Jánosnak, mint Ns Bajó Sándor és több gazdák számadó kanászának az állítólag általa elsikkasztott 12 darab sertés iránt.

1. Az általános kérdések.

1-re Csordás János a nevem, 59 éves feleséges gyermekes ref. hitvallásu Szalontai lakos vagyok, házamon kívül semmi vagyonom nincs.

2. Miért áll vasban?

2-ra Azon egy malacért, mit a nyájamból Kőszegi Ferencnek adtam 50 ft adosságom kamatjával s mellyet annak nyája közt a gazdája Ns Szemes István elismert.

3. Hát azon, még 11 darab öregebb s fiatalabb sertés, melly a nyájból elveszett, hova lett? Ns Bajó Sándoré 6, Ladányi Istváné 3, Balog Sándoré 1 és Szemes Istváné még egy?

3-ra Ns Bajó Sándor gazdának 5, Ladányi István uramnak 3, Balog Sándornak 1 darab sertését még a makkráhajtás előtt, 1847 Szentmihály nap után való héten loptak el a nyájából, mit akkor a gazdáknak elmulasztottam megjelenteni, s elismerem, hogy ebben hibáztam; azonban a Ns Bajó Sándor uraméból egyet már megtérítettem, a magamét adván érette. A Bajó Sándor uramét, a hatodik darabot, melly egy malac volt karácsony hetében, makkról hazajövetelünk előtt egy héttel a farkas vitte el; a Szemes István uram 1 ártánya pedig sántán elmaradt, nem tudtam hajtani; mikor pedig másfél hét múlva ismét rátaláltam, akkor már meg lévén gyógyulva, elfutott előlem, el nem hajthattam.

4. Maga a számadó kanász elismeri, hogy midőn az őszön Sz. Mihálynap utáni héten elveszett 9 darab különböző sertés a nyájából és ezt sem akkor, sem midőn a sertések makra indultak, a tulajdonos gazdáknak fel nem jelentette; sőt midőn a gazdák a sertést felolvasták olly ravasz-sággal élt hogy idegen sertéseket lappangtatott a nyájban nehogy a szám hiányozzék; ebből kitűnik hogy a 9 darab sertést maga igtatta el.

4-re Nem volt a nyáj közt egyéb sertés Csordás Andrásnak volt 3, Cseke Sándornak egy darab és magamnak 2 darab. Nem tudom hogy nem vették észre a gazdák a hiányt, a kár akkor is megvolt.

5. Hiszen tudva van már, hogy a számado kanász kis fia lévén csak a nyáj mellett, Kőszegi Ferenc azon ürügy alatt, mintha a Balog Sándor 2 sertését akarná kiszakasztani a két nyájat összeegyeztette, és úgy választotta szét megint: ez a fogás volt az, mellyel a sertéseket eligtatták; azért jobb lesz igazán megvallani.

6. Dékány Szabó Andrásnak is volt előtte négy sertése és abból egyet be nem számolt; hol van az?

7. Volt-e fogva máskor? büntetve?

5-re Nem tudok erről semmit, nem voltam ott a nyájnál, a fiam sem mondott róla semmit.

6-ra
Elveszett még Sz. Mihály nap előtt, de a gazdának azt is elmulasztottam megjelenteni.

7-re
Voltam régen valamely három sertésért, mit rám fogtak, s szenvedtem érte megyei börtönben három hónapot.

Kelt Szalontán, január 29—1848. tart. tanács ülésben

jegyzette
Arany János
mjegyző

[az ügyirat hátlapján ez áll:]

Csordás János önkénytes vallomása.

././.

ÖNKÉNYTI VALLÁSA

Szalontai Kőszegi Ferencnek azon sertések felől, melyek Csordás János számadó kanász nyájából elsikkasztatván, orgazdaság gyanújával ő terhelhetik.

1. Általános kérdések.

1-re Kőszegi Ferenc a nevem, 60. éves ref. vallású feleséges gyermekes Szalontai lakos vagyok. Van egy égett háztelkem van 4 köblös földem, 42 darab sertésem.

2. Hol vette azon süldőmalacot, mit Ns Szemes István elismert a nyája közt, mint sajátját.

2-ra Csordás János 50 fttal lévén adósom, a makkon lévén Lugos helységben ott adta nekem kamatul, tudtam ugyan hogy a Szemes Istvánét adja, de azért csak elvettem.

3. De nemcsak ezen egy malacot adta Csordás a kérdezettnek; Ns Bajó Sándornak 6, Ladányi Istvánnak 3, Balog Sándornak 1, Szemes Istvánnak még egy sertése sikkasztatott el a nyájból; ezeknek nagyobb részére nézve tudva van, hogy midőn az őszön SzMihály napkor Békésre sertéseket hajtott a valló, ugyanakkor hajtotta el Békésre.

3-ra Nem adott nekem soha, nem hajtottam soha egy kis körmöt sem, sőt, midőn már Békést is megjártam, és Csordással együtt, egy tanyán voltam, sem hallottam tőle soha, hogy híja van a sertésének, mindaddig, míg a gazdaság a makkra menő sertéseknek hiját vett észre.

4. Nem igazat beszél; erős gyanú terheli a vallót, mert midőn Békésre hajtotta saját sertéseit, azon ürügy alatt hogy saját két sertését mit Balog Sándortól vett a Csordás nyájából kiszakasztja, a számadó és gazdák távollétében, csupán a számadó 14 éves fia lévén jelen, a két nyáját összeverte, és aztán annyit szakasztott ki belőle, a mennyit akart; ez alkalommal hajtotta el a gazdák sertéseit.

5. Kövesdi Istvánt a károsok nem fogadják el tanúnak, mert midőn már egyszer megkérdezett a rab, akkor ezt nem nevezte ki tanúkép: hihetőleg azóta hamis tanúnak fogadta meg.

6. Volt-e már fogva s büntetve?

4-re

Nem elegyítettem össze a nyáját, nem igazán mondja akárki mondja, csupán a két sertést választottam ki, melyet Balog Sándortól megvettem. Jelen volt Pályer Sándor, Csordás András és Kövesdi István.

5-re

Nem volt akkor itthon, azért nem neveztem meg; de bizonyosan jelen volt a szakasztás, feljő maga és megvallhatja.

6-ra

Sohasem voltam.

Kelt Szalontán, jan. 29. 1848. tart. tanácsülésben

[az ügyirat hátlapján ez áll:]

Kőszegi Ferenc önkényti
vallása

.///.

kihallgatta
Arany János
mjegyző

49.

[JEGYZŐKÖNYV]

Nemes Pájer Sándor Szalontai lakos megkérdezte jelen volt -e a mult ősön midőn Kőszegi Ferenc Békési vásárra indulva, sertéseit Orosiban kiszakasztotta: hány darabot szakasztott ki a maga nyájából? Összeelegyedett-e akkor a két nyáj? kik voltak jelen ottan? jó lélekkel előadja:

Igen is jelen voltam, mert az én sertésem is a Kőszegiével volt együtt, s abból a nyájból 105-öt vertünk ki, miből az enyém 22 lévén Kőszegié volt 83, de a Csordás János nyája közt volt még két sertése Kőszeginek, azt is kiverte Csordás Andrással együtt és utánunk hajtotta egy érig; de a két nyáj össze nem elegyedett, mert a Bajo Sándor uram nyája ki sem volt eresztve, a Kőszegié pedig kinn volt. Jelen voltak rajtam és Kőszegin kívül Csordás András és Kövesdi István. —

Kövesdi István 50 éves ref. feleséges gyermekes, Szalontai lakos ugyan arra megkérdezvén valja: Jelen voltam a sertések kiszakasztatásán, elébb kiszakasztottuk a Kőszegi nyájából a mi eladó volt, a maglókat pedig elvertük félre, azután mi ketten visszamentünk Kőszegivel és akkor az akol előtt már kinn lévén a Bajó Sándor uramék nyája, a két kant, mellyet Kőszegi Balog Sándortól vett, kiszakasztottuk és úgy hajtottuk a többi után, hol Pályer Sándor és Csordás András voltak. —

Kelt Szalontán, jan. 29. 1848

[az ügyirat hátlapján ez áll:]

Tanuvallások Kőszegi Ferenc
részére.

Arany János
mjegyző

50.

TEKINTETES URODALMI ÜGYÉSZ UR!

Szalontai Ns Bajó Sándor, Ladányi István, Balog Sándor és P. Szemes István gazdáknak, Csordás János számadó kanászuk elől 12 darab sertések elsikkasztatván, ezek közül egy malac, a P. Szemes Istváné, Kőszegi Ferenc kanásznál megtaláltatott, mellyre nézve, mint ezt ././ és ./././ alatt mind ketten megvallják, világosságra

jött, hogy azt Csordás János számadó maga adta Kőszegi Ferencnek, állitolag 50 ft adósság kamatjául, és emez, tudva, hogy lopott, elvette, tehát magát orgazdává tette. Kilenc darab sertésre nézve pedig a károsoknak az a gyanúja, hogy azokat Kőszegi Ferenc, a számadó megegyezésével elsikkasztván, az őszön SzMihálynap i békési vásárra elhajtotta és ott eladta, melly gyanújokban megerősítette őket Csordás Andrásnak 4/. alatti vallomása, ki magának Kőszegi Ferencnek hajcsárja lévén s általa mentő tanukép nevezetvén ki azt vallja, hogy midőn Kőszegi Ferenc nyáját Békésre akarta hajtani, azon alkalommal, Balog Sándortól vett két sertése kiszakasztása ürügye alatt a maga nyáját, a Csordás János nyájával, hol csak a számadó 14 éves fia volt jelen, összevegyítette, s azután ugy választotta szét, mit ugyan Kőszegi állhatatosan tagad [itt A.J. x jelzés alatt közbeiktatja a következő félmondatot, amit a lap szélére írt:] és 5/. alatti tanúival megcáfolni igyekeznek. — Ns Bajó Sándor egy malacára nézve azt vallja Csordás hogy a farkas vitte el, Szemes István ártányára nézve pedig, hogy az elfutott előle, de igazolni egyik állítását sem tudja.

Ugyancsak, Dékány Szabó András, ki nem mint rendes gazda, hanem mintegy titokban bizott négy sertést a számadó kanász gondviselése alá, egy elveszett sertését követeli Csordás János számadón, gyanúja lévén hogy azt, a többi gazdákéval együtt Kőszegi Ferenc Békésre hajtotta.

Melly gyanús körülményeken kívül a károsok próbákat előadui nem tudván, az ügyet a t. uri törvény székre leendő felterjesztés végett tisztelettel bemutatjuk, Csordás János tolvajt és Kőszegi Ferenc orgazdát pedig az uradalmi börtönbe vason kísértetjük. Tisztelettel maradván Szalontán, jan. 29. 1848.

Tekintetes Uradalmi Ügyvéd urnak
alázatos szolgái
Szalontaváros előljárói.

[az ügyirat hátlapján ez áll:]

Jelentés

Tekintetes Nemes és Vitézlő
Sárváry Jakab urhoz mint a
derecskei uradalom rendes
ügyészéhez
a Szalontai előljárók

14-I

[JEGYZŐKÖNYV-FOGALMAZVÁNY]

Az 1848-dik évi febr. 13-án tartatott Közgyűlésen —

I.

Felolvastattak az észrevételek és nehézségek, mellyeket a 60-os választmány és ez által kinevezett küldöttség tett az 1846/7-dik évi birói számadásokra.

A számadásokra tett nehézségek és észrevételek mind helyeseknek találtatván; amennyiben még a vizsgálat némelly számadási pontokra nézve meg nem történt volna, a küldöttség annak folytatására és bevégzésére utasittatik; jelentése munkálata eredményéről ide beadandó lévén.

Egyébiránt a nehézségek során tisztán kitűnván hogy Ns Kis János mint volt évi törvénybíró és székárendás 3 szekér szénát mintegy tolvajkép vitetett el maga részére, ezen visszaélésért jegyzőkönyvbe igtattatik, hogy Kis János ur többé semmiféle városi közhivatalt ne viselhesen.

Balog János ur indítványt tesz, hogy a város és ekkl adosságai tudassanak meg.

Toronyzsindely —	1000
Iskola	5000
Iskola	1500
Templ	7500
“	7500
Péczeli.	12500
Tractus	412

Káptalan	25000
Mecs alap.	856
Kollner	6000
Kincstár	1250
Taksa 1847:	15000
	<hr/>
	83.418
	15 000
	<hr/>
	68,418 évi kamat:
Ezenkívül	256,000 téglá
	10 x
	<hr/>
	2 560
	68 418
	<hr/>
	70,978

Mindezen adósságokra nézve határozat hogy a legelső adósságtól kezdve a leg utolsóig a megyei tek közgyűléstől küldöttség kéressék, a ki megvizsgálja ezen adósságokat. —

A harangárára 2200 ftra nézve

Ajánlás utján beszédendő, de a harang huzásért pénz nem követelhető kivéven a harangozóknak fizetett mennyiséget. —

Főbíró ur előterjeszti az adósságok kamatjára melly 4000 ftnál több, és 12800 ft adósság pedig fel van mondva; mit ád a község fundusúl. —

I. Balog János indítványozza, hogy vettessék ki mind a kamat, mind a tőke egy bizonyos része évenkint házra földre, jószágára. — —

Arany jegyző indítványt <tesz, mi elvileg> [ez a három szó ki-

húzva] tesz; miszerint számos lakosok vegyék ki Orosit kötelezvény mellett —

Az indítvány elvileg elfogadtatván

a részletes kidolgozásra küldöttség

Őr. Bajó János	Szél Mihály
Id. Balog János	Madas Sándor
If. Balog János	Szakács Sándor
Ns. Lovassi Mihály	Balog Mihály
Pap Jozsef	Bajó Sándor
Balog György	Ladányi István
Kenéz János	U. Balog Mihály
Nagy Sándor ur	Rozvány József
M Szemes István	Tenkei István
Hajdú György	Őr. Illyés János
Darvasi Ambrus	és a tanács
Márkus Ferenc	S. Nagy Mih
Jámbor Ferenc	és a tanács.

52.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi február 13-án tartatott Közgyűlésen, jelen lévén: a *tanács részéről*: Szabó Mihály főbíró, Ns Bajó László törvénybíró, Ns Erdélyi Sándor, Tenkei Mihály Ns Tolnai István, Szöllősi Sándor, Bonczos Mihály Ns Kenyeres János, Megyeri János, Madas János Ns Kenéz Péter esküttek; *külsők közül*: [itt nyolcvanhat név felsorolása következik, amit így fejez be Arany: „és még sokan, kiket a nagy sűrűség miatt feljegyezni nem lehetett.”]

Főbíró Szabó Mihály ur, mint elnök, a közgyűlést megnyitván előterjeszti, a város közdolgai intézésére a közönség által megbízott állandó választmány folyó évi január 6-án és folytatolag 17-én tartott összeüléseiben, a múlt 1846/7-dik évi birói számadást vizsgálat alá vévén, arra észrevételeit, és nehézségeit 12 pontban maga is megtette ugyan, de mivel maga ezen nagy választmány az egyes számadási pontok részletes boncolásában kellőleg el nem járhatott, annak végrehajtására kebeléből egy kisebb küldöttséget nevezett ki, melly küldöttség a számadásokat részletes vizsgálat és taglás alá vetvén, ámbár munkálatát még végképen be nem fejezte, az eddigi munkálat eredményét megvizsgálás és jóváhagyás végett előterjeszteni kívánja.

Ezután a jegyző felolvasá először a nagy állandó választmány által 12 pontban szerkesztett, azután pedig a küldöttség által 31. pontban tett számadási észrevételeket és nehézségeket, melly utóbbi munkálatot, és a mennyiben az első is ebben foglaltatik, a nagyobb választmány munkálatát is a közgyűlés, egyhangu felkiáltás utján elfogadván, s magáévá tévén, ezen értelemben

végeztetett.

A küldöttség munkálatából tisztán megértette jelen közönség, hogy a múlt évi birói számadásban összesen 10,377 vforint 11. kr foglaltatik olyan, a mi a közönség tudta, jóváhagyása nélkül, sőt akarata ellen, a városnak illy megnyomorodott állapotjában, rendeltetésén kívüli helyekre fordított: annál fogva a küldöttségnek helybenhagyott vélekedése értelmében, az ott megirt pontok szerint ki tetsző teherben, az illető főbíró, mint utalványozó, és a pénztárnok ezennel elmarasztatnak; tőlök a terhökül tett összegeknek minél előbbi bevétele az előljárásának kötelességeül tétetvén. —

Ezenkívül, minthogy a nehézségek 17-dik pontja alatt vilá-gosságra derül az, mikép a múlt évi pénztárnok, ki egyszersmind szék gazda lévén, fizetéseül a város szénájából 6 szekérral járult volna, mint egyuttal törvénybíró, Fóris István gyűjtető s szénahordató eskütnnek meghagyta, hogy a város kóróséri kaszálója napkeleti zugjában számára 9 boglyát hagyjon meg, hogy pedig azt el is vitette, öt esküttembernek azon előadásából, miszerint a Megyeri János cserei kertjébe behordott szénát nyomult állapotban is 8 szekérra becsülték, megtetszik, azonfelül, hogy a 3. szekér széna árát 60 ftban, a nehézségek illető pontja értelmében megtéríteni köteles; ezen aljas tette jegyzőkönyvbe igttatván,

meghatározzatik, hogy mint megbélyegzett ember, soha többé városi közhivatalt ne viselhesen.

Végre, az állandó választmány által tett nehézségek 4.-dik pontja szerint t. Szász József főmérnök urnak megiratni rendeltetik, hogy mivel a közönség, midőn a határ méretését elhatározta, sem az előljáróságot, sem akármi néven nevezendő küldöttséget arra, hogy a mérés iránti szerződést, mielőtt annak planumát a közönségnek bemutatná, megkösse és érvényesítse, meg nem hatalmazta, sőt, az e részben netalán létező, különben is hitelesítetlen jegyző könyvet magáénak sem ismeri, tagadván a közönség, hogy akár az előljárók, akár más egyének, az ő ellenére olly hallatlanul terhes szerződésre léphessenek, a között szerződményt, mint egyesek factumát, magára nézve, ugy múltra, mint jövőre érvénytelennek, kötelező erővel nem bírónak nyilvánítja; annál inkább, mert mihelyt a város népe a mérési előkészületeket észrevette, a megkötött szerződmény terhes voltát — melly közgyűlésre soha be nem mutattatott — hirből meghallotta, azonnal csapatonként tódult a városházához ellenmondását nyilvánítandó; melly tiltakozás folytán a mérés meg is szűnt. Ezen mérési szerződés tehát a közönségre nézve semmisnek nyilvánítatván, a multévi főbíró által t. főmérnök urnak előre adott 5000 vft csak azon esetben nem követeltetik vissza, ha azt t. főmérnök ur, mint a kivel a templom építés iránt is szerződés keletkezett, ezen szerződésre szállításkép elfogadja, s feljegyzí ellenkező esetben oda utasítja tisztelt főmérnök urat, hogy a kikkel szerződött, azokkal végezzen. Egyébiránt hajlandó a közönség arra, hogy főmérnök urral, ha különben sem érvényes szerződésétől eláll, a mérés iránt, olcsóbb áron és könnyebb feltételek mellett szerződésre lépjen, olly módon t. i. hogy részletes térkép nélkül, csupán földkönyvileg mutattassék ki az egyes lakosok birtoka; melly alku megtételére az előljáróságot ollyformán bizza meg, hogy mielőtt a szerződés aláíratnék, annak pontjai jóváhagyás végett, minél számosabb tagokból álló közgyűlés elébe terjesztessenek. —

(39.)

Idősb ns. Balog János ur indítványt tesz, hogy jóllehet azon küldöttség, melly a város activ és passiv állapota tisztába derítésére kineveztetett, e belí munkálatát még be nem fejezte, célszerű lenne, ha jelen gyűlésbe elsorolhatnának azon kötelezvényes adósságok, mellyek egyszermásszor a helybeli sz. ekklezsia és város nevére felvételtek hogy legalább ezekre nézve tudja magát a közönség tájékozni.

Ezen felszólítás során a jegyző felolvasta n. t. Balog Péter ur kimutatását az eklézsia nevére felvett adósságokat illetőleg; mely szerint

1. Még 1823-ban toronyzsindelyezés alkalmával a debreceni collegium pénztárából kamatt fizetés september hó.	1000 f
2. Néhány évvel ez előtt iskolaépítésre ugyanannan kamatt fizetés september hó.	5000 f
3. 1846-ban, iskolaépítés közben a superintendensia pénztárából Kamattfizetés september.	1500 f
4. 1847. tavaszán a tractus pénztárából Kamattfizetés mártius hó.	412 f 30 x
5. 1847. ápr. 20. a takarékpénztárból	7500 —
6. 1847. jun. 8. ugyanonnan Kamattfizetés évnegyedenként.	7500 —
7. 1847. aug. Péczeli urtól (összesen) Kamattfizetés Sz.György és Sz.Mihály napok.	12500. —

Mihez járulván a város nevére felvett kötelezőes adósságok, u.m:

1. Még 1833/4-ben a nváradi görög egyesült káptalan kezelése alatti u.n. Mecs alapítványból ökrök vételére vett Kamattfizetés Ápril, vége	856 f —
2. 1844-ben a régi taksa és csapszék árenda be nem fizetéséből eredett adósság leszállítására a görög egyesült káptalantól Kamattfizetés april és october vége.	25000 f. —
3. 1847. Majus 12. a királyi kincstárból 4-es kamatra kölcsönözött 5000 pftből a lakosoknak kölcsön ki nem osztatott 5000 pft. — Kamattfizetés majus 12.	1250.
4. 1847. Julius és Augustusban debreceni Özvegy Kollner Illyésnéttől	6000. —
A kötelezőes adósságok összege	68518 f 30
váltócedulában, mihez adva még a t. megyétől kölcsönözött 256,000 téglának 10 ft-jával számított árát	2560 f.
összes mennyiség	71.078 f. 30

ide nem számítva még a mult évről be nem szedett egész taksa tehert, a közadóbeli hátralevőséget, raktári tartozást, temp-lom és iskola felépítésére ezentúl kívántató tetemes költséget, s egyéb még tisztára nem derült tartozásokat.

Ezen adósságok elősorolása a jelenvoltakra leverő hatássa lévén, miután az adósságok felszedőit, a köz pénztár kezelőit érdek-lőleg legélesebb kifakadásokban törtek volna ki a gyűlés legtöbb tagjai if. ns Balog János indítványnyal állott fel, mellyben kifejté, hogy ha volt eset, midőn egyes ember panaszára királyi biztosság küldetett le, mennyivel hihetőbb, hogy midőn ennyi ezerből álló lakosság veszélye forog fenn, sem tagadtatnék meg ő felsége trón-jánál az orvoslat. Célszerűnek látná tehát, ha mindazok, kik ez adósságok felhalmoztatását fájdalmas szívvel érezték, s az ellen folyamodásukat még a mult nyáron a tekintetes megye közgyűlé-sére beadták, hol az mai napig is felolvasatlanul s tárgyalatlanul van, e rendkívül felszaporodott adósságok felszedésének okait megvizsgálendő megyei küldöttségért oly módon folyamodnának, hogy ha az, rögtön és elég hatályossággal nem intézkednék, pana-szukat egyenesen ő felsége trónjág is felemeljék. Melly indítvány felkiáltások utján oda módosíttatván, hogy ne egyesek, hanem maga jelen közgyűlés tegye meg az ez iránti lépéseket.

Végeztetett.

Meg levén ezen közgyűlés győződve, hogy e roppant adósság-nak illy nagy mértékbeni felhalmozódása sem mindég parancsoló kénytelenségből sem mindig közgyűlési határozat folytán történt; erős okai lévén hinni, hogy ezen kölcsönözések eredetére térve, nem különben hová fordíttatásukat taglalva, nyomos, hatályos vizsgálat során sok visszaélés fogna világosságra jöni: nem akarván e sürgetős orvoslatot igénylő tárgyat a szokott számadási hossza-dalmas vizsgálatok sorára halasztani, kötelelességeül teszi a tanács-nak, hogy a megyei tekintetes közgyűlésre folyamodjék a közönség nevében, kérvén ezen adóssági állapot megvizsgálására végrehajtó erővel felruházott küldöttséget neveztetni ki, melly tekintetes kül-döttség mind az adósságvétel okait, mind a felvett pénzek hova-fordítását szigorúan latbavetvén, a városnak, a találtatandókhoz képest, rögtöni eljárás utján, elégtételt szolgáltatasson. —

(40.)

Elnöklő főbiró ur jelenti, hogy még a harangok árában is 2200 vfttal vagyunk adósok a harangöntőnek, ki ezért folyo évi Sz: György napig elvárakozik; ezen adósság a fent elősoroltak közt nem lévén, kér rá külön alapot neveztetni ki.

Végzés.

A közönség ezen adósságra nézve jónak látja a lakosok vallási kegyeletéhez folyamodni, annál fogva odaútasítja az előljáróságot, próbálja meg azt önkénytes ajánlat útján szállítani le. Egyébiránt értésére esvén a közönségnek, hogy egy egyházi gyűlésben a harangok meghúzásáért a halottaktól az ekklezsia részére fizetés határozott: ezen határozat, mint az egyházi gyűlés körét meghaladó, érvénytelennek nyilatkoztatik.

— — — — —

(41.)

Ugyancsak főbíró ur előadja, miszerint a fentebbi kimutatásból átláthatja az érdeemes közönség hogy csupán a kötelezvényes adósságok meghaladják a 71,000 forintot, minek évi kamatja többre megy 4000 forintnál, ezt tehát már jelen évben fizetni kell; ezenkívül Péczeli József ur 12500 forint kölcsönét már felmondván, ezt is ki kell módolni; továbbá a templom építésre t. Szász József urnak többel tartozunk 13,000 forintnál, az iskolát építeni kell, városházat is építeni kellene, a tavalyi taksa, portio egészen fenn van, (kivéven a mi ez utóbbiból elengedettett) az ideit is fizetni kell, vám költségére is kell kivetést tenni, mert a városnak alig van egyébünnen jövedelme, ha mindezek kivettetnek, a lakosság soha meg nem győzi. Kér tehát valamelly bizonyos fundust adatni fel a kamatokra, felmondott tőkére, templom és iskola építésre. Mire

Id. Balog János azt indítványozza, hogy hogy [a kettőzés A. tévedése] mivel ezen adósságokat kiki birtokaránylag viselni tartozik, nem tekintve arra hogy egyéb terhek is vannak, mivel ez is teher, még pedig legnagyobb teher: vettessék ki házra földre szőlőre, jószágra, szóval minden vagyonra birtokaránylag.

Erre a különböző vélemények csak egymásközti beszédben s zavart lármában nyilatkoztván

Jegyző Arany János előadta saját véleményét e dologban. Ő tudniüllik azon szempontból indulva ki, hogy a hol az adósság illy bizonyos, az annak letörlesztésére, kamatja fizetésére szolgáló alap nem lehet olly bizonytalan, olly ingatag, mint a lakosokra való kivetés mellynek beszédese, köztudomás szerint, annyi nehézséggel, sőt visszaélással jár, ha már a közönség, régebben hozott határozatát, miszerint az Orosi közös pusztá egyharmad része haszonbérbe adassék, most már elegendőnek nem tartja, nagyobb résznek, vagy az egésznek bérbeadásától pedig irtózik: szóló javaslatot

kiván tenni, mely szerint az orosi puszta kiadatnék ugyan, tudniillik a bérbeadási kellő biztosítások megtétetnének, még sem adatnék ki a mennyiben a szalontai legelőt nem szűkítené meg annyira, mint az, idegennek bérbeadás által történnék. Javallata szerint bérbeadatnék a puszta szalontai 100 vagy több részvényes gazdáknak, kik kötelezvényileg állnának jót a haszonbéri összegért, mely pénztárt egy a tanácstól egészen külön álló választmány kezelne. Ez által eléretnék a cél, t. i. a haszonbér biztos bevezetése, míg más részről, köteles lévén a vállalkozók, illő bér mellett a többi lakosok marháit is befogadni a legelőre, nem szoríttatnék meg annyira a szalontai nyomás, mintha idegen árendásnak adatnék ki a puszta.

Végzés.

Ezen indítvány elvileg elfogatatván a kivitel részleteinek kidolgozására küldöttség neveztetik ki. Név szerint: ör. Ns Balog János, Id. Ns Bajó János, if. Ns Balog János, Ns Lovassy Mihály, Ns Pap József, Ns Balog György, Ns Kenéz János, Ns Nagy Sándor, Ns Szemes István, Ns Hajdú György, Ns Darvasi Ambrús, Ns Márkus Ferenc, Ns Jámbor Ferenc, Ns Szél Mihály, Madas Sándor, Ns Szakács Sándor, Ns Balog Mihály, Ns Bajó Sándor, Ns. Ladányi István, Ns H. Balog Mihály, Rozványi József, Tenkei István, Ör. Illyés János, S. Nagy Mihály s az egész tanács; munkálatokat a jövő vasárnap tartandó közgyűlésre bemutatandók. —

53.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi februar 19-én tartatott tanácsülésben, jelen lévén Ns Bajó László törvénybíró, Madas János, Fóris István, Tenkei Mihály, Ns. Kenyeres János, Ns. Kenéz Péter esküttek.

— — — — —

(279.)

Tömő János a mult nyári gulyás számadókon: Bonczos János és Debreczeni Istvánon, egy be nem számolt pirók fejű üsző borjú árát követeli.

A számadók tanúkép előállítják Fábján Mihály bojtárt, ki azt erősíti, hogy egy csütörtökön, midőn ő maga volt a gulyával, maga a Tömő János két fia István és Ferenc hajtották azt el onnan.

Szabó Mihály pedig tanúkép vallja hogy ő látta midőn Tömő János és öcsce egy pénteki vásárban egy borjút árult, János a köte-

let fogta, az öcsce pedig hajtotta. Ugyanakkor sem tehenet nem látott, sem Katona Józsefet, kiének lenni mondatik most a borju, nem látta. Tömő ezt tagadja, sőt

Katona József bizonyítja, hogy az ő ökör borja volt az, mely a Tömő tehenéhez kötve egy esős napon a heti vásárban árultatott.

Itélet.

Tömő János el nem ismerése ellenében, sem a bojtár, mint érdeklött, tanuvallása, sem Szabó Mihály határozatlan előadása nem lévén elegendő azon vád bebizonyítására, mintha felperes a maga által eladott borjút keresné, annál kevésbbé, mivel Katona József becsületes lakos vallomásából tisztán áll, miféle borjút árult Tömő János: a beszámolni nem tudó számadók a saját elismerése szerint is 25 ftot megért borju áraban elmarasztatnak; s végrehajtásra Fóris István és Ns Kenéz Ferenc esküttek kiküldetnek.

54.

[JEGYZŐKÖNYV-FOGALMAZVÁNY]

Febr. 20-án tartatott közönség gyűlésében.

A mult gyűlési jegyzőkönyv felolvastatván.

I.

Kis János ur menti magát hogy a 10.000 ft adósságot ki nem adta — fel nem vette stb. amit fizetett utalványon fizette, sőt sokszor a pénzt nem is, csak az utalványokat kapta kezébe, kéri tehát ezen meg rovását lehu-
zatni.

A szénára nézve Fóris Istvánnak csak annyit mondott ő, hogy ne egyszermássor hozassa be a szénát, hanem a zugban lévő szénákat hagyja meg, de azt hogy mennyit vitessen hányát vitesse be — azt ő nem tudja mit mennyit vitetett — akkor is beteg volt. —

2.

Felolvastatván a közgyűlésre való folyamodvány —

A tűzveszély óta keletkezett adósságok, a terhes számadás, a 10.000 ftos difficultások.

3.

Felolvastatott a választmány munkálata Orosi iránt.

Fonyad László ur indítványa: ő a bukóval kiszédéstől irtózik; de mindazáltal csak legutolsó szükségben ragaszkodnék a választmány munkálatához; hanem javallja maradjon a régi végzés: $\frac{1}{4}$ része adassék ki.

If. Balog János: a 100 ember csak mintegy kezeskedő legyen a többiért, nem pedig nyerekedő; megtudni az összes jószágoknak a számát — s ahoz képest megállapíttatnák, mit kell fizetni egy darabért. — —

Id. Balog János: ne adassék el, vagy haszonbérbe Orosi, minden darab jószágtól vettessék 1. vft — fizesse ki minden ember [olvashatatlan szó] ezenkívül a templom iskola nemcsak az ökörnek baromnak stb. fel kell tenni a mesteremberek házára is valamit; földre is valami keveset; — Egynéhány magyar gazda juhász van — azok fizessenek többet, mivel kevés földjük van; mint más lakosok. Sok feles juha van — azok is megrovandók lennének. — Tavasszal conscriptio tétessék a vett jószágokra nézve.

Aki be nem jelenti a jószágát mit vesz conscriptio után 5 pftig büntetetik. —

Főbíró azt mondja — 50-ezerre rá megy a város adósága, mit teljesíteni kell a nyáron — ha a többi meg hallja, az is felmondja — és 100.000 forint adosságot kell egyszerre kifizetni [? mim . . . ?] fizeti ki a közönség; ezen kivetés útján pedig épen oda fogunk jutni. —

Lovassi Mihály: attól fél, bonyolodás lesz a haszonbérlo részvényesek közt annyi idő alatt; kénytelen lesz megszorulván a belső mező, eladni jószágát, — ingó, ingatlan vagyona vessék rá elhatározott kulcs szerint; nem látja át hogy egy 8-ad nap alatt <át> lehessen engem Lovássy Mihályt engem exequálni a hatóságnak; de ha az orosi puszta nélkül elleszünk koldusai leszünk.

Varga József: 2 rossz közül — kisebbiket választja; \bar{n} barátja hogy 100 — \bar{v} 500 embernek kiadassék a puszta: $\frac{1}{3}$ része vagy fele adassék ki; — felét [olvashatatlan szó] igaz árán adják ki; — még azt is megtudni mennyi jószágot tarthat kiki földjén ez aránylag; mi megkevesítné a jószág számát.

Márkus Ferenc: 1. Az adosság miben létét. 2. Fundust. 3. Milyen lehessen a kivetést behajtani. — Contract. 71,000 ft — — másik a folyó adóság taksa város költség stb. templom, városház építése. — Ő előtte fundus a kivetett mennyiség is — ez még bizonyosabb, mert a jószágot mindjárt el lehet adni. — Kivitel módjára: mindjárt be-

lehet venni, <áldozó> előtt el kell határozni hogy 20 at elad, 30 at vesz, azt nem 10 re, hanem 30-ra tenné, különben tisztában nem lesz. A currens adósságokra nézve egyebet is tenni ki fundusul — tehát templom építés stb. ez újabb kivetés által történjék. — a földfelmérésre nézve zálogul a birtokos neve aláírassék — —

Főbíró: hogy vetnének ennyi adósságot a lakosokra? — teljes lehetetlen ezt beszélni

Bondár István: vettessék házra földre — mindenre. Orosi bérbe adása is csak 5 év adat

Pápai Ferenc: hány jószág legelhet meg az orosi pusztán? a ki benn legeltet, fizessen anynyit mint az a ki künn legeltet. —

If. Balog János: felét kiadni bajos, mert egy részét vizes másikat száraz időben lehet használni. Főbíró ur előadása szerint ezt taksa módra beszélni nem lehet, mert a rendes taksaszedő elől is megszökik sok lakos. A kamat fizetés pontos határidőt kíván; ha egy felmond, a többi is felmond; nem várakozik míg a bíró beszédeti. tanácsolja 100 ember áldozza fel magát — álljon jót többekért, — kik több részvényeseket fogadnának magok mellé; hasonló díj mellett. Beszédetés utján sohasem jó be. Csakanyit fizessen a lakos, mint a részvényes. —

Madas Sándor: felét jószágtalan embereknek haszonbérbe láncszámra; fele maradjon a jószágosoknak. Addig bele nem

⟨?menne?⟩ mig le nem tenne. láncszámra megtudni és úgy fizessen tőle minden szalontai jószágos lakos. —

Főbíró: többrésze vizes — átaljában egyenetlen lévén — a Madas Sándor uram javaslatát elfogadni nem lehet.

Fonyad László: közjót kell tekinteni. Félre kell tenni az önzést, — az adósságra alap kell, ki van mondva. a jószágra vetendő teher behajtását \bar{n} tudja mikép lehet eszközteni; lehetetlen a jószágra tenni a kivetést — ennek nem barátja. A biztosságra nézve az mondatott, hogy előre fizesse kiki ezen adó nemét: erre azt ⟨?mondom?⟩ kivihetetlen a gyakorlatban, inkább eladja jószágát a lakos, mintsem fizessen — ez ingatag fundus —, ott lehet a legelő, de jószág nem lesz; a hitelezők megértve a zavart egymás után felmondanak. Hogy pedig földre házban ⟨? taksa?⟩ is vettessék — mégpedig az eddigi arányban: ki fogja ezt győzni; tehát ez bizonytalanabb alapon — Nemondja hogy egészben — ha nem ha feliért 20.000 ftos adó bérlő akadna: ma adnám neki nem holnap. a többi legelőre egy kis felemelése történhetnék a legelő bérnek. — Ha látják a hitelezők hogy van fundus nem mondanak fel, sőt szívesen itt hagyják. Véleménye tehát kimondatni hogy felét adják ki árverésen idegennek.

Lovassi Mihály: Szavazást indítványoz. egyébaránt ő orosi-

ból ennyit sem ad ki soha.
(kezével perditvén)

Főbíró: Egy külön választmány kezelje; beszédese annak a kötelessége legyen; vállalja fel a választmányi tagságot a ki a kiadást ellenzi. Nevezzünk ki 24 tagból álló küldöttséget.

if. *Balog János.* Kérdés ki veszi ki Orosi felét, minth. igazságosan elosztani nem lehet, nem 20,000 de 5000 ftért is? Megszorúl a legelő — Szavaz arra hogy minden ember egy formán árendás legyen ki oda hajtani akar.

Lovasi Mihály szavaz; ő Orosit sohasem adná. —

Szemes István: (zajban nem érthető:)

Főbíró: a jószág alaptalan fundus

Darvasi Ambrus: egy atyának 3 gyermeke van; egyik jó gazda másik közép, 3-ik szegény. — osztozni akarnak: előbb az adósságot fizessük ki: ez a közösből kitelik. — Nincs itt egyéb fundus mint Orosi, az mindnyájunké — Orosit adjuk ki.

Főnyad László.

1. Kiadassék a pusztá szalontai részvényeseknek egészen, a terv szerint?
2. Vagy kiadassék fele idegennek is, árverésen? —
3. Vagy minden darab jószág megrovassék — és a pusztá megmaradjon.
- (4. Vagy földre, házra, jószágra — tehát minden vagyónra vetessék az adósság.)

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi február 26-án tartott tanácsülésben jelenlétén Szabó Mihály főbíró Ns Bajó László törvénybíró, Ns Kenéz Ferenc, Erdélyi Sándor, Madas János Szöllösi Sándor, Tenkei Mihály, Bonczos Mihály Kenéz Péter Kenyeres János Megyeri János esküttek.

(285.)

Csete János a Lajos István lakodalmában új gubáját átadván Csordás Ferencnek, hogy ez a szomszédban, hol ipa L. Nagy Sándor és maga is Csordás lakik, jó helyre tegye el: miután Csordás a gubát vissza adni nem tudja, kéri rajta megvétetni.

Csordás Ferenc a felperes előadását elismervén azt adja elő, hogy ő a gubát ipa házához el is vitte, s napa szeme láttára egy ládára letette, nem tudja ő hova lett.

L. Nagy Sándorné szinte elismeri, hogy veje az ő szobájába bevitte a gubát, mert ő fenn volt, de férje már alutt; ő nem felelhet róla, hová lett, nem tudja.

L. Nagy Sándor: miután ő alutt, a mi a házához az alatt vitetett ő róla nem felelhet.

Ítélet.

Miután L. Nagy Sándorné elismeri, hogy a guba náluk leté-
tetett: köteles a kárt megtéríteni, annyiban, a mennyiben a guba
értékét felperes fel állítja; végrehajtásra Ns Kenéz Péter és Kenyeres
János esküttek kiküldetvén.

(290.)

Vári Sándor panasolja, hogy az őszön 4 fias tehenet veje által a szigetre hajtván két napig az viselte gondját, de szüret s tengeri szedés következőn, azt mondta Tömő János tanyabeli embernek szombaton, hogy viselje gondját a teheneknek hétfőn estig, akkorra kiküldi a panaszkozó édesapját. Azonban a szüret elhalasztván ki nem küldhette az öreg embert — s az alatt egy tehene elveszett. Kéri tehát Tömőn által magát kármentesíttetni.

Tömő János elismeri, hogy felvállalta, mikép a tehenekre hétfőig felvigyáz, fel is vigyázott a fia, de minthogy a felperes édesapja ki nem ment hétfőn, a teheneket pedig a Bondár Ferenc fia, a magok jószágával összeverte, ő levette gondját róluk; de így is megvolt a tehén egész péntekig.

Bondár Ferenc fia azt mondja, a tehenek az ő jószágaikhoz adván magukat, mint tanyabeli marhát nem akarta elverni, egyébiránt ő felelős gondviselőjük nem volt; tulajdonítsa felperes a kárt saját gondviseletlenségének, miszerint tovább egy hétnél felé sem ment marhájának.

Itélet.

Minekutána a Vári Sándor veje olly módon hagyta a teheneket Tömő János gondviselése alatt hogy az öreg Várit hétfőn este kiküldi, és csak addig viselje gondját, de nem csak hétfőn, de még pénteken sem ment a marhákhoz senki a felperesektől: itt leginkább őt terhelvén a gondviseletlenség hibája, kárát magának tulajdonítsa; keresetétől elmozdíttatik.

56.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi februar 27-én tartatott igen népes közgyűlésben, mellyben a jelenvoltak neveit a tömörség miatt felírni nem lehetett.

— — — — —

(45.)

Főbiró ur előadja hogy a mult heti közgyűlésben a város és ekklézsia adósságait és azok kamatját biztosítandó alap kijelölése függőben maradván, annak eldöntése mai napra tartatott fel; kér tehát ezen igen sürgetős és fontos tárgyban határozatot.

Mielőtt a közönség ennek elhatározásába, vagy csak bővebbi vitatásába is bocsátkoznék, Ns Bordás István s több lakosok által beadott kérelem felolvastatása indítványoztatott többek által, mellyben tizenegy aláírók több mint 500 lakostársaik nevében következő dolgok iránt kérnek határozatot:

1. Hozassék tisztába még e héten: mi legyen a város és különösen az ekklézsia valóságos adóssága.

2. Vétessék vizsgálat alá a választmányban azon számadás, melly a consistoriumban történt.

3. A kurátori számadás tétessék még e héten amavval kapcsolatba; s mint a várost illető számadás során, úgy itt is jelöltesse nek ki a difficultások és önkénytes kölcsönzések; hogy így

4. Mindazon számadás terhe alatt levő személyek, kik miben elmarasztatnak, a városnak illy nyomasztó helyzetében azonnal eleget tegyenek; továbbá

5. A cserépszin jövedelmezéséről eleitől fogva, ugy

6. A csapszék jövedelmezéséről s innen vett haszonvételekről is számadást kívánnak.

Végzés.

Jelen közönség ezen törvényes kívánatot sajátjává tevén, kijelenti, hogy mindaddig mig ezen számadások választmányilag meg nem vizsgáltnak, s közgyűlés elébe nem terjesztetnek, alapot kijelölni nem fog. Mirenézve ugyanazon küldöttség, mely a városi számadással foglalkozott, olly utasítással küldetik ki hogy ezen a héten mindazon számadásokat vizsgálat alá vevén, munkálata eredményét mához egy hétre, ide mutassa be.

57.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi mártz 13-án tartatott ns hadnagyi széken jelen lévén főhadnagy ns Balog Mihály, Ladányi István, Tolnai István, Főnyad János esküttek, Gyulai Ferenc kishadnagy.

I.

Oláh Ferenc folyamodványára, mellyben 1846-dik évi gazdái n s Megyeri István, Hajdu János Csete György If. G. Balog László és ns Varga Mártonon, — kanászi béréből fenmaradt két 1 1/2 éves süldőt, egy kalapot s egy csizmatalpalást megvétetni kér.

Feladás szerint volt a bére:

Két 1 1/2 éves süldő — megállapított

	20 f. fenmaradt	20 f.
kézpénz	3 f.	
két pár csizma	8.	
két csizmatalpalás	1.	30 kr
két pár ruha	6.	
Egy szúr	12.	
Három malac tartás — 2 véka tengeri	7.30	
Kalap	3.	3.
összes	60 f 30	23 f 30.

A gazdák illy arányban adtak kenyeret:

Varga Márton—G. Balog László együtt	6 kenyér,	tehát az arány 3.
Hajdu János — Csete György együtt	6 kenyér	3.
Megyeri István maga	2 kenyér	1.
		<hr/>
	összes	7.—

e szerint:

Varga Márton — G. Balog Lászlóra	25 f 47
Hajdu János — Csete György	25 f 47
Megyeri István maga	8 36
	<hr/>
	összesen 60 f 10 x.

Hajdu János adott	1 f	Megyeri István	
Csete György fehérruha	3 f	csizma 1/7	— 1 f 8 kr
A 8 ft csizma 3/7 része	3 f 26	csizma talpalás	30 kr
	<hr/>		<hr/>
	7 f 26		1 f. 38 x

Varga Márton	13 f. 15 x
A 8 ft csizmának 3/7 részét	3 f. 26
	<hr/>
	16 f. 41

Itélet.

Nem tudván a felek pontosan előadni: ki és mennyit fizetett: mivel csak annyi adatik elő tisztán, hogy a bérből 23 f. 30 kr még fenn van; az egész bérből pedig, melly 60 ft 10 kr rug, Varga Márton és G. Balog Lászlóra 25 ft 47 kr esett volna, mint hogy háromheted-részesek voltak a kenyiradásban, fizettek pedig 16 f. 41 krt: még adósok 9 f. 6 krral
Hajdu János pedig Csete Györggyel és Megyeri István-
nal adós 14 f. 24.

összesen 23 f. 30 x.
jkönyv 36.

(3.)

Ambrús Péterné folyamodására, miben panaszolja, hogy Ns Nagy Sándor a háza végső ablakát használni akadályoztatja, jött alispáni

és szolgabírói hátiratai felolvastatván, ámbár ezekben az erőszakosság megbírálnása a hadnagyi székre bízatik.

Végzés.

A bepanaszlott alperes Nagy Sándor úgy világosítván a dolgot, hogy neki azon ablak berakását az utca rendező városi küldöttség engedte meg, s így erőszakoskodás esete nem forogván fenn, a mi az ablak rendes vagy rendetlen helyen voltát illeti: annak, mint <telekviszonyt illető> teleket és városi belrendet érdeklő dolognak megbírálnása a városi tanács köréhez tartozván, folyamodó odaútasítatik. —

jkönyv 38.

58.

[JEGYZŐKÖNYV]

Kivonata az 1848 év mártz. 17-én tartatott szalontai nemes hadnagyi szék jegyzőkönyvének.

(46.)

Medveczki András tót fiúcska sirva panasolja, hogy ő árulván a héti vásárban, Szőlősi Ferencné leméretett 3 rőf kartont s átadott egy 10 pftos bankjegyet, hogy abból árát, 36 garast, kifogván a többit adja vissza, de ő visszaadni nem tudván, aprópénzt kérni a többi kereskedőkhöz fordult, de a vásárló nem vélvén bankjegyet nála bátorságban, visszakérte s kendője szegletébe kötötte, egyszersmind a kartont vissza akarván adni. Ő, hogy vásárlását el ne szalaszssa, s különben is levágva lévén már a karton: csakhamar kért aprópénzt Medveczki Mihálytól s Kinderna Jánostól, s leolvasván a pénzt Szőlősinének, figyelme más vásárlókhöz kapatott el. s csak midőn Szőlősiné eltávozott, akkor vette észre, hogy a 10 pengős bankjegyet is magával elvitte. Ő azonnal megszólított egy szalontai asszonyt s megkérdezte nevét vásárlójának, mit megértvén, azonnal futott s esetét a hadnagyi szék elnökének elpanaszolta, de midőn egy városi cseléddel Szőlősiné házához ment, ez őt kemény szavakkal illetvén, a 10 pengőnek nála maradtát eltagadta.

Cs. Bajó Mihályné tanúkép vallja: Ő volt az, kit a tót fiú megfogott s megkérdezte tőle Szőlősiné nevét; ő látta, mikor Szőlősiné a 10. pengős bankjegyet visszavette, de hogy másodszor átadta volna a tót fiúnak, azt nem látta.

Medveczki Mihály, Kinderna János, Holmik Antal szinte látták hogy visszavette Szöllősiné a bankjegyet, de a másodszeri átadást nem látták, pedig ha az megtörtént volna, lehetlen hogy egyikök sem vette volna észre.

Szöllősi Ferencné személyesen lévén jelen: elismeri hogy először visszavette a 10. forintost, de miután a tót fiú lefizette az 5 pftos bankjegyet és 10 f. 42 krt huszas és rézpénzben, a gyolcsra, — ő is letette a 10 -es bankjegyet a gyolcsra; felvette-e a fiú, vagy sem? azt nem állítja, mert nem látta; kezébe nem adta, az igaz, de neki sem adta kezébe a fiú a pénzt, hanem a gyolcsra olvasta le, még ő oltalmazta az 5-ös bankót hogy a szél el ne vigye. Ő akkor elment, tovább a bankjegyre semmi gondja nem volt: ha fel nem vette a fiú, ő nem tehet róla.

Ítélet.

Alperes Szöllősi Ferencné elismeri, hogy midőn felperes fiú a 10 ftos bankjegyből azonnal visszaadni nem tudott, azt magához vette s eltette; azt pedig, hogy midőn Medveczki András a szomszéd kereskedőktül pénzt kerítve, pénzéből visszaadott, ugyanakkor a 10. pftost a felperes fiú kezébe adta, — vagy csak látta volna is, hogy azt a fiú felvette, erősíteni nem meri, csak azt vallja, hogy ő letette a 10. pftost a gyolcsra; ámbár felperes olly próbát, miszerint alperes a 10. pftost elvitte volna, előállítani nem tud; mindazáltal lehetlen lévén hogy ha Szöllősiné a 10 ftozt leteszi azt vagy a fiú észre ne vegye, vagy alperes meg ne lássa a felvevést, továbbá, mivel alig távozott el Szöllősiné, a fiú azonnal észrevévéén kárát, zajt ütött, mit Cs. Bajó Mihályné s a szomszéd kereskedők is tanúsítanak, s megtudván ki lett légyen az asszony, azonnal sirva a város házához futott: Szöllősi Ferencné, a körülményekből ítélve, a 10. pftnak, mellyet hogy visszavett elismeri, hogy pedig ismét visszaadta volna, még csak nem is valószínű, lefizetésében elmarasztatik s az ítélet végrehajtására Tolnai István s Kenyeres János esküttek kiküldetnek.

59.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi mártzius 18-án tartatott tanácsülésben jelenlévén Szabó Mihály főbíró Ns. Bajó László törvénybíró Ns. Kenéz Ferenc, Madas János Tenkei Mihály Ns Tolnay István, Megyeri János, Ns Kenyeres János, Ns Kenéz Péter Főris István esküttek.

— — — — —

(318.)

Balog Zsuzsána folyamodik, hogy őt Lukács János Váradon egy csap-székben kurva névvel becstelenítette, pofon vágta, s összekörmölte.

Lukács János elismeri, hogy miután őt folyamodó csunya szavakkal illette, kutyával mivellette, ő pofon vágta hogy pedig, miután őt tolvajnak mondta, ő megkurvázta, ezzel nem becstelítette, mint a kinek, hajadon létére, gyermeke van, s köztudomás szerint igen feslett életű.

Ítélet

A becstelenítés dolgában kielégítvén egymást a felek: mivel Lukács János elismeri a pofonvágást: ezért hat órai árestommal fenytetik. —

60.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi aprilis 9-én tartott igen nagy számú népgyűlésben, mellyben a jelenvoltak nevei fel sem lehetett jegyezni a sokaság miatt

(66.)

Az átalakulási nagy események folytán, a törvényhozásnak az eddig földesuri hatalom alatt volt községekre kiterjesztett jótékonysága, ebből eredőleg azon kérdés vétetvén tanácskozás alá: mitörténjék azon 22000 forinttal, melly a jelen évre taksakép kivettetett, de bár az adóssági tőke és kamatai szállítására fordíthatnák is, beszédhetéséhez, a mostani körülmények közt semmi remény nincs; mi történjék továbbá azon legelő bérrel, mellyel az orosiba hajtott marhák egy előbbi határozat folytán terhelhetnek

Végzés.

A jelen évre taksa és városkölsége képen felvetett 22,000 vft két felé vágatván, fele annak levonatik, fele pedig 11,000 vforint maradjon meg; ebből ki fog telni az előleges költségvetés szerint megállapított 6000 vft a város jelen évi költségeire és ki fog telni azon körülbelül ötödfél ezer váltó forint, melly a várost és ekléziát terhelő adósságok kamatai fedezésére megkivántatik. Ezen végzést a tanács vegye azonnal foganatba, a kivettett összeget megfelelvén, felét minden kitől szedje be s a mostan megkivántató kamatokat

az illető helyekre pontosan beszolgáltatván kérje meg a hitelezőket, hogy, miután a birtok felszabadulása által még inkább biztosítva láthatják tőkéiket, ne mondják fel azokat. Önként értődik, hogy az orosiba hajtott marhákért fizetendett legelőbér ez intézkedés által megszűnik, s minden lakos, csak a rendes város költségének fizetése mellett, oda hajthatja jószágait.

61.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik apr. 14-én tartott tanácsülésben jelenlétén Szabó Mihály főbíró, Ns Bajó László törvénybíró, Madas János, Szöllösi Sándor, Bonczos Mihály Erdélyi Sándor esküttek.

(338.)

Főbíró ur előterjeszti, miszerint a városban olly híreket hall rebesgettetni, mintha a köznép, Oláh János nevű fiatal ember által felbujtva, vasárnap az előljárók és előkelők ellen tömegestől akarna feltámadni, követelendő, hogy velök a püspökségi puszták azonnali elfoglalásában s felosztásában fogjon kezét. E hír hallására egyikét a békétlenkedőknek, Ács Lajost felhivatta, ki is rejtélyesen ollyforma szöveget ejtett, hogy a város elsikkasztott donációja nem kerül meg addig, míg két-három embert meg nem szúrnak, — később pedig olly hírek szárnyalltak, hogy az elcsábított nép fegyveres kézzel akarja megtámadni s felkoncolni az előkelőbbeket; Mire

Végzés:

Felelős lévén az előljároság a béke, személy és vagyonsbátorságról: e veszélyessé válható mozgalmak kitörését be nem várhatja, hanem, vizsgálat végrehajtása végett szolgabíró Főnyad László urnak feljeleníti, kérve hogy a fenyegető mozgalmak elhárítására, a tanácssal kezét fogva célszerűen intézkedjék.

62.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi apr 15-én tartott tanácsülésben jelen létén Ns Bajó László törvénybíró, Ns Kenéz Ferenc, Megyeri János Főris István esküttek.

— — — — —

(342)

Tóth András az atyja Tóth Péter által utcarendezés alkalmával Tömő Jánosnak 25 forintért eladott kis telekét vagy visszaadatni, vagy rá 5 forint pótlékot adatni kér.

Ítélet

Azon szoros helyre, bátorsági tekintetből, házat építeni nem lehet, annál fogva, s mivel Tóth András beszédéből az tűnik ki hogy csak azért kívánná a telket magához váltani, hogy azt a másik szomszédnak, H. Csete Jánosnak 5 forinttal drágábban eladhassa: keresetétől elmozdítatik.

63.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi majus 6-án tartott tanácsülésben, mellyben jelen voltak: Szabó Mihály főbiró, Erdélyi Sándor, Kenéz Ferenc, Madas János, Fóris István, Bonczos Mihály, Kenéz Péter esküttek.

— — — — —

(358.)

Szalontai Ferenc mult évi gazdáján Kertmegi Sándoron elfogott bérért kéri megvétetni.

Kertmegi Sándor elismeri, hogy a bér nagy részével adós, de azért fogta el, mert felperes egy lovát, gondatlanságból a Szilas érbe engedett fúlni.

Mit azonban Szalontai Ferenc csak véletlen esetnek állítván, alperes pedig terhelő próbát felperes ellen elő nem adván

Ítélet

Alperes Kertmegi Sándor köteles a szolgának még benlévő bérért mint világos tartozást megfizetni; mi is a 3 vékás vetésen kívül ez úttal 33 f. 36 kr-ra számíttatván, s állapíttatván meg biróilag, végrehajtásra Kenéz Ferenc és Fóris István esküttek kiküldetnek. Fennmarad azonban alperesnek volt szolgájára vétkes hanyagságot bizonyítani s így lovabeli kárát bármikor is követelné.

— — — — —

(360.)

Kelemen Jánosnak Illyés János elleni perében

Végzés

Az 1848: XV törvénycikk jelen és hasonló ösiségi kereseteket a törvényhozás bővebb rendelkezéseig felfüggesztvén, addig jelen per nem folytatható.

64.

JEGYZŐKÖNYV

Az 1848-dik évi majus 7-én tartatott közgyűlésben jelen lévén a tanács részéről: Szabó Mihály főbíró, Bajó László törvénybíró, Erdélyi Sándor, Szöllősi Sándor, Tolnai István, Főrizs István, Kenéz Péter, Kenyeres János esküttek. Külsők közül [itt 63 személy névszerinti felsorolása következik.]

(67.)

Főbíró ur sürgetőleg jelenti, hogy a félévi kamatok fizetésének határideje eljött, el is mult, de mind ezidejig be nem fizethette, minthogy a mult gyűlési végzéshez igen kevesen tartják magukat, s a rájuk vetett költség fizetését a lakosság nagyobb része azon okon, hogy a város és eklézsia adósságai megvizsgálására kért megyei küldöttség mind ez ideig ki nevezve nincs, s még ez munkálódását be nem fejezi, a kamat fizetésben meg nem nyugosznak, — megtagadta. Kér e tárgyban célszerű intézkedést.

Végzés.

Szükséges lévén a nép felingerelt kedélye megnyugtatóására, hogy a kívánt megyei küldöttség minélelőbb megjelenjen s a fensőbb vizsgálatot végezze be a tanács odaútasíttatik, hogy egy küldöttség által főispán urat kérje meg, az e tárgyban már beadott három folyamodvány felvételére iránt. Hogy pedig a kamatokra s a város rendes költségeire nézve addig se történjék hátramaradás, a rávetett költségnek fele részét, habár executióval is, a tanács vegye be minden lakostól egy hét alatt; a másik felerésznek fizetése felfüggesztetvén addig, míg a megyei küldöttség e tárgybani működése befejeztetik.

(68.)

Szóba hozatott, hogy a megyét képviselő központi választmányban a vidéki községek, ezek közt Szalonta sincs kellő arányban képviselve.

Végzés.

E tárgyban hasonlóan adassék egy folyamodvány Főispán urhoz, melyben sürgettések a Szalontáról választott két bizottmányi tag mellé több tagnak is kinevezése, ha t. i. ez, a felfüggesztett megyei gyűlések nem létében eszközölhető.

(69.)

Főbíró ur emlékezetbe hozza azon feszült állapotot, mely a templom építést felvállalt Szász József főmérnök ur és a város közt létez; ennek folytán megemlíti, hogy a templom boltozatfái Váradon az ácsnál az idő viszontagságainak kitéve hevernek, melyekre nézve Szász ur azt nyilvánítja előtte, hogy ha az ácsnak 300 vftot fizet a város, az fel fogja rakni a boltozatot.

Végzés.

A közönség ugyan úgy van meg győződve, hogy ha a boltozatfák elromlanának, az nem a város hanem az azokat letartóztatott építető ur kára lenne: mind azáltal, mivel kívánatos a boltozatnak kellő helyére leendő felrakása, a 300 vftnak az ács kezébe lefizetésére a tanács felhatalmaztatik, megjegyezvén, hogy ez által azon óvásait melyeket Szász urnak törvényesen kézbesített intőlevelében bőven kifejezett, megszünteknek épen nem tekinti, hanem a megintő levélben foglalt kívánatához továbbá is ragaszkodik. Egyszersmind a tanács tegyen intézkedést a fáknek a lakosság általi hazaszállításáról.

(70.)

Többek fájdalmasan panaszolják, azon sok tolvajlást, rablást mi a városban s határán naponkint történik.

Végzés.

E tárgyban hasonlóúl főispán urhoz adassék be folyamodvány, kérendő lévén ebben, egyéb módok mellett, az a módja is a vagyon és személy bátorság fentartásának hogy a megyei Szalontai járásbeli csendőr hadnagy lakása Szalontára, mint különben is középpontba rendeltessék áttétetni.

(71.)

Azon határozat nyomán, mellyben kimondatott, hogy a mult évi költséges utsza szabályozási intézkedések, mint a mellyek a közönség belé egyezése nélkül történtek, meg vannak szüntetve, sokan a lakosság közül felszólalnak, követelvén a város kertjének helyreállítását, s az ugy nevezett Bajó-sikátornak kinyitását.

Végzés.

A tanács megbizatik, hogy a város kertjét keríttesse be. Minthogy pedig, ha itt utca nem lesz, a Bajó-sikátor visszaállítása okvetlenül meg kívántatik, azok, kik e sikátort telekjeikhez foglalták, irásban szólíttassanak fel, hogy 15 nap alatt a sikátort nyissák meg; különben kénytelen lesz a közönség erősebb módhoz nyúlni annak kinyitására.

65.

[JEGYZŐKÖNYV]

Az 1848-dik évi majus 27-én tartatott tanácsülésben, jelen lévén Szabó Mihály főbíró, Ns Bajó László törvénybíró, Szöllősi Sándor, Megyeri János, Tenkei Mihály, Bonczos Mihály, Fóris István esküttek.

— — — — —

(378)

Kőszegi Ferenc panaszolja, hogy édes anyja egy évi házbér fejében Külüs Istvánnak 11 vftot előre lefizetvén, bár anyja egy havi otlakás után meghalt, a lakbér aránylagos részét említett házi gazda visszaadni nem akarja.

Külüs István helyett a nője megjelenvén azt feleli: hogy miután az öreg asszonyt fia a felperes, magához nem bocsátotta lakni: a 11 forintot ugy adta neki, hogy azért haláláig nála lakhassék.

Ítélet.

A 11 forint felvevése bizonyos lévén, de egyik fél sem tudván igazolni állítását, tekintve hogy egy végkép elgyengült asszonnyal halála előtt sok baj lehetett, s hogy Külüs István épen az ő kedvéért csináltatott kandallót a kis házába, a 11 forintnak csak fele ítéltetik vissza felperes részére. Végrehajtók Madas János, Kenéz Ferenc esküttek.

Bihar megye állandó bizottmányának folyó évi május 4-én s több napjain Várad-Olasziban folytatva tartott üléséből. Szalonta város folyamodására mi alulírt küldöttség végzésileg megbízatván, hogy a beadott panaszt, melly a panasztevő közönségnek 68,518 f. 30 kr lett eladósíttatását tárgyzza, szigoruan vizsgálónok meg, s a találandókhoz képest célszerűen intézkednénk: ebbeli eljárásunkról a következő jelentést teszszük:

Folyó hó 19-én Szalontára kimenvén mindenek előtt végére jártunk, vallyon a beadott panasz valóban a városi közönségé-e vagy csak némelly egyeseké. A város előljároi által előmutatott, itt az ./. alatt kivonatban mellékelt községi jegyzőkönyv meggyőzött bennünket, hogy a panasz, a városi közgyűlés határozata nyomán adatott be.

E jegyzőkönyvben elősoroltatnak az adósságok, mellyek iránt a panasz tétetik. Kétfélék azok, részint az egyházat, részint a várost illetők: de mivel a város és ekklézsia egy alapon nyugszik, mind a két rendű adósság a város közönségét terheli.

Az ekklézsia részére felvett adósságok közt legrégibb azon 1000 vforint, melly még 1823-ban, toronyzsindelyzésre, a debreceni collégiumtól kölcsönöztetett. Ennek kamatja, a helybeli lelkész előadása szerint, az ekklézsia curátori számadásaiban, kiadásúl évenkint előfordúl.

A 2. és 3. pont alatti, összesen 6500 forint, 1844 óta iskola-építésre vétetett fel. Ezt szinte egyházi előljárok kezelték. Az iskola felépült, de még teljesen el nem készült. A lakosok annak nagy-szerűsége miatt panaszkodnak, azt állítván hogy kisebb iskolával is be lehetett volna érní. Szinte ez iskolához kölcsönöztetett a megyétől mintegy 256000 téglá.

A 4. pont alatti 412 forint 30 kr az 1847-dik évi curátori számadásban van bevételül téve.

Az 5. és 6. pont alatti 15,000 forint, melly a takarékpénztárból kölcsönöztetett, és a Péczely József urtól kölcsönvett 12,500 forintból 7500 forint a ././ alatti, egyházzámadási kivonatban bevételül megtalálhatók; ugyanott azoknak kiadása is elsoroltatván. A Péczely uréból 5000 forint alább, a városi számadás megemlítésekor, fél fog jőni. —

A város nevére felvett adósságok közt legrégibb az 1. pont alatti 856 forint, a melly 1834-ben ökrök vételére kölcsönöztetett, de a mint előadatik, rajta ökröket nem vettek, mindazáltal az 1834-dik évi birói számadásban bevételül elő kell fordulnia; e száma-

dást azonban, minthogy jelenleg megyei törvényszéki vizsgálat alatt van, másolata pedig a városnál elégett, meg nem tekintettük.

A 2. pont alatti 25,000 forint régi taksa és csapszékhaszonbér nem fizetéséből eredettnek adatik elő. Tudniillik a város előljárai, elkezdve 1826/7-től, nem szedetvén ki évről évre az uradalmi taksát pontosan, a kiszedett összegekből pedig a város részére évről évre sokat elköltögetvén, — más felől az uradalmi bormérést és mészárszéki jogot évenként kibérelvén, de a haszonbért meg nem fizetvén: odajutott a közönség, hogy 1843 elején többel mint nyolcvan ezer forinttal lenne adósa az uradalomnak. Ennek megvételére az uradalom a megyétől hatalomkart kért és nyert, mit hogy a város kikerülhessen, az akkori előljároság megfeszített igyekezettel járt el a tartozások behajtásában. Be is hajtotta; a mi behajtható volt, de munkája bevégezttével az adósság leszállítva még nem volt, még több mint 25,000 forint hiányzott. Sokan az adósok közül, annyi évek során, elpusztultak; az előljárok, város költsége cím alatt, évről évre több pénzt szedtek fel az adósedőktől, mint az uradalmi pénztár kára nélkül tehették volna, s így 1826-tól 1839-ig 12,899 f. 43 kr hiány lett a taksapénzben, mit már az egyes lakosokon követelni nem lehetett, — a csap- és mészárszék haszonbér pedig 1836-tól 1843-ig 13,693 f. 23 kr-ra, — a két összeg együtt 26,593 f. 06 kr-ra rugott fel, mint ez a 3/. alatt mellékelt táblás kimutatásban évről évre le van hozva. Hátra volna annak megvizsgálása, miképen, kiknek gondatlansága, visszaélése miatt maradtak a város nyakába e taksa és haszonbéri tartozások: de minthogy az illető régi számadások a városnál meg nincsenek, hanem részint törvényszéki vizsgálat alatt vannak, részint azon már keresztül is mentek, a nyomozásba nem ereszkedhettünk.

Az ./ szám alatt mellékelt jegyzőkönyvi kivonatban 3. pont alatt álló 1250 forint, melyet a város előljárai helytelenül a város részére fordítottak, ugyszinte a 4. pont alatti 6000 forint, s a Péczely József ur hiteléből 5000 forint az itten 4./ alatt bemutatott város-pénztárnoki számadásban foglalnak helyet. E számadást mi, már csak terjedelmes voltánál fogva is, küldöttségileg végig nem vizsgálhatván, minden okleveleivel s azon észrevételekkel és nehézségekkel együtt, mellyeket arra két rendű számvevő városi választmány tett, s mellyek 2. 3. számmal jelöltetnek, olly véleménynyel mutatjuk be, hogy miután e megye a községi számadások vizsgálására, kebelében külön törvényszéket állított fel, s miután azon előbbi számadások, mellyek a vizsgálatnak alapúl s vezérfonalúl szolgálhatnak, már hihetően ezen törvényszék kezeihez fogtak jutni: mindezen számadási panaszok csak az említett számvevő

szék által vizsgálathatnak meg alaposan s egybefüggőleg; miért is jelen iratokat oda áttétetni kérjük.

Egyébiránt a mennyiben előttünk panasz tétetett, hogy a lakosok, ez adósságok miatt nyugtalankodva, a rájuk kivetett folyóévi költségeket, melyekből az adósságok kamatja is fedezendő, fizetni vonakodnak, sőt némelyek a fizetést kereken megtagadják: figyelmeztetve őket a káros következményre mit e megtagadás a városra nézve szülhetne, tartozásaik pontos beadására komolyan megintettük.

Kelt Szalontán, június 21. 1848.

Arany János
küldöttség jegyzője

Klobusiczky János
küldöttségi elnök
Balogh Péter mk küldöttségi tag
Ambrus János
Zilahi Lajos tiszti főügyvéd
Sughó József főszolgabíró
Klobusiczky István Eskütt

[Az ügyirat hátlapján ez áll:]

Hivatalos jelentés
Bihar megye állandó bizottmányához, a
Szalontai közönség számadási panasz
megvizsgálására kinevezett megyei
küldöttségtől.

67.

NYUGTATVÁNY.

Tizenkét forint harminc krról, mit, a katonaság részére hirtelenében zabot kellett venni, Illyés György uramtól a város költségéből felvettem, mellyel főbíró urnak be fogok számolni.

Szalontán, június 28. 1848

Mados János mk
eskütt

azaz 12 f. 30 x.

El esmérem és bizonyítom hogy
által vetem Mados Sándor mk

Elöttem Arany János

V F B-

68.

NYUGTATVÁNY

Száz forintról váltócédulában mellyet az 1847/8-dik évi jegyzői fizetésembe Illyés György város-költség szedőjétől, miután szám-

talani sürgetésemre az illető városi előljárótól pénzt nem kaptam, saját felelőségre felvettem, s ezennel róla a számadót megnyugtatom.

Szalonta szept. 21. 1848.
100 vforint

Arany János
jegyző.

69.

NYUGTATVÁNY

tíz itce borról, mely a város cselédei, kis birói ármásai hetesei számára, midőn a Leiningen ezredbeli katonákat éjjel quartélyozni, forspontokkal ellátni s a miatt egész éjjel virrasztani kénytelenítettek, elhozatt.

Szalontán, October 1. 1848
10 itce bor

Arany János
Szél Mihály

70.

SZÁMADÁS

Azon 25 vfról, mely a debreceni utra kezembe adatott.

1. Két kiküldött tagnak 5 napidija 1 váltó forintjával

10 f

2. Debrecenben zab és széna elfogyván, attól fogva, Farkas Pál kocsis bizonyítása szerint lóra szekérre tett költség:

Debrecenben, két véka zab

1 f 40

Ugyanott széna

1 : 30

Szekérkenőháj

18

Istáló és gyertyapénz, 2 éjjel a fogadóban

54

Derecskén 3 portió széna a fogadóban

36

Keresztesen 4 portió széna

48

Ugyanott gyertya és istáló

36

Váradon, hol menet és jövet a város kertjében étetett a kocsis, hogy a váradi kocsisokat egy pohár borral megkinálhassa, adtam neki

50

7 f 12 7 12.

3. A takarékné pénztárba fizetett beirási díj 26 f. 40 kr pp. melyből kölcsönvettem fel 25 pfot, pótlásul fizettem 1 f 40 krt vagyis	4	10.
4. Debrecenben, hol semmi ismerősünk nem volt, fogadóba kellett szállani,		
A nádor fogadóban szobáért 2 éjre fizettünk	4 f	24 xr
Négyszeri fűtésért, minden fűtést 36 krval számítva külön kellett fizetni	2 f	24 x
Keresztesen, jövőbe ránk esteledvén, kellett fizetni szobáért	1 f	30 x.
	fűtésért	36.
		8 f 54
Ezen szállási költségből a város méltányosan betudhat (bár mi azt mind kénytelenek voltunk megtenni) legalább		3 f. 38.
	összesen	25 f 00
		Arany János jegyző
Kelt Szalontán, december 11-én 1848.		

71.

TISZTELT KORMÁNYZÓ ELNÖK UR!

Azon mezőváros, melyben hivatalkodásom eddigi kilenc évét sanyarúan töltém, részint elemi csapások, részint és főleg előljárói régiebb s újabb hanyagság és visszaélések miatt, de vétkemen kívül, oly rendetlen állapotra jutott, hogy már két év óta hivatalnokait sem bírja fizetni.

Nem vala szándékom hivatalkámat, melynek rögzös pályáján oly kevés elismerésben és oly sok lenézésben részesültem, valaha mással cserélni fel; sőt kedvező feltételeket több ízben utasítottam vissza csupán azért, mert városom állapotának jóra fordulását még reméltem: de most már oda estek dolgaink, hogy lelkem nyugalma és családom mindennapi kenyerének biztosítása végett kénytelen vagyok itt felmondani, másutt keresni a hivatalt

És ha már helyemet változtatnom kell, úgy gondolám, hogy talán a kormányi alsóbb hivatalok valamelyikének is megfelelő lehetnék, — kivált miután huzamos irodai munkálkodás által béke-tűrésem is eléggé meg van edzve. Melly hivatalra érzem magamat képesnek, azt, mielőtt tehetségemet a hivatallal összemérem, meg nem határozhatom; valamint azt sem tudom, micsoda állások

lehetnek üresen: de szeplőtlen becsületemre mondom, hogy egy pillanatig sem késném a helyet, mit be nem tölthetek, másnak átengedni.

Ezek előrebocsátása után legyen elég magamat Kormányzó Elnök Ur gondoskodásába ajánlanom és még annyit kérnem, hogy elutasíttatásom esetén ez ne a hivatalos út nyilvános lépcsőin, hanem magán uton adassék tudtomra, mert szégyenleném, ha, amire vágytam, arra mások elégtelennek ítélnének. Ki maradok

Elnök Urnak
igaz tisztelője
Arany János

Szalonta, május 1. 1849.

[a folyamodvány külsején ez áll:]

Kossuth Lajos úrhoz,
Magyarország kormányzó elnökéhez,
intézett folyamodvány
Arany Jánostól.

72.

SZÁMADÁS

Azon huszonöt váltóforintról, mely a kincstári tartozások bevétele alkalmával, a bevívó egyén úti költségeül határozatott, oly formán, hogy a költségen felül maradó mennyiség a város lova fíradtsága némi pótlásaul a város pénztárába fiztessék.

1. Magam személyére élelmezésre költöttem négy nap alatt az uton s Debrecenben	3 f. 2x
2. A kocsisnak vettem útban összesen 23 kr ára bort és pálinkát. Debrecenben pedig, minthogy elesége elfogyott, adtam neki három ízben egy egy 15 pkros bankjegyet — mindössze	2. 16x
3. Pénz lévén nálam, kocsin nem hálhattam, szobát kellett váltanom — három éjen át szobáért fiztettem	7. —
4. A lovak hálásáért Derecskén 18. (Debrecenben a szobával együtt fiztettem) jövet Ujfalunak 24 krt ezen kívül jövet Ujfaluban vettem 6 portio szénát 5 garasával esik érte 1 f. 30 x. — mindössze a lovakra költöttem	2. f 12

mindössze 14 f 30.

mellyet a 25 forintbol levonván, megmaradt 10 f. 30 krt mit ezennel pénztárnok Szél Mihály uramnak bevétel végett átadok.
Kelt Szalontán május 12-én 1849
Arany János

[KIMUTATÁS]

Szalonta város előljárói ezennel hivatalos hitünk szerint bizonyosságot teszünk, hogy az álladalom által kifizetendő következő fuvarozásokat teljesítették részint lakos-társaink részint a körül belül levő helységek, melyekről az illető katonai egyénektől nyugtatványt nem kaptunk; jelesen

1. 1849. Januar 28-án azon horvát foglyok betegei számára, mellyek Hodosi Miklós kormánybiztos ur írásbeli rendelete mellett (mit mi előre küldvén, már be nem mutathatunk) másod izben szállítottak Sarkad felé, csupán az egymást felváltó nemzetőrök kíséretében, tehát velök nyugtatványozó tiszt nem lévén, nyugtatvány nélkül, kiállítottunk huszonhárom egész előfogatot, mellyek közül volt

marciházai	1 előfogat	1 1/2 állomás	1 f. 12 x pp.
kávásdi	12 előfogat		14. 24 x.
jánosdai	2 előfogat		2 24 x.
szalontai	8 előfogat		9. 36 xr.
össz.			27 f 36 pp

2. 1849 febr. 1-én Földvári őrnagy ur Nyáradig 2 állomásra felhasználta 3 egész előfogatot, de nyugtatványt, mit az állomásban ígért adni, küldeni elfeledett; vitték névszerint következő szalontai lakosok:

Lovassi Mihály	1 előfogat	2 állomás	1 f 36 x.
Mogyorós Mihály	1/2 előfogat		48 x.
Szőke Mihály	1/2 előfogat		48 x.
Somi István	1 előfogat		1 36 x
összesen			3 előfogat 2 állomás 4 f 48 x.

3. 1849 febr. 13. Első vadász ezredtől Szűcs fővadász Gyapjuig két előfogatot felhasznált és nem nyugtatványozott; — névszerint

Szalontai Gyulai Gy. János	1 fogat	1 f pp.
Bereczki István	1	1 f
összesen		2 pft.

4. 1849 febr. 15. Molitóris főhadnagy az aradi áttörés alkalmával foglyulejtett osztrák katonákat szállítván Szalontáról Gyapjuig, mindjárt a város alatt utban talált 11 jánosdai előfogatot, kik Szalontára voltak berendelve, ezeket tehát elfogta, és nyugtatvány nélkül Gyapjuig elhajtotta, mi iránt a hadi fő kormányznál még akkor panaszt tettünk, azonban, még eddig süker nélkül. E szerint

11 jánosdai előfogat 1 állomásra		11 pft
5. 1849. febr. 26-án Sarkadról négy álladalmi ládát szállítottak kiséret nélkül, melyeket mi azonnal Gyapjuig szállíttattunk, de senki a ki nyugtatványt adjon, nem volt; — tehát		
Szalontai Bondár András	1 előfogat	1 pft
Oláh István	1 előfogat	1 pf

összes. 2 pft.

melly összesen 47 ft 24 krt utalványoztatni kérünk.

Szalontán, majus 14. 1849.

Arany János

jegyző [város pecsétje]

Város fő birája
Varga Sándor mk
és tanácsa

74.

TISZTELT FŐ SZOLGABIRÓ ÚR!

Kötelességemnek tartom bejelenteni, hogy szalontai jegyzői hivatalomat lemondtam. Egyszersmind a gondviselésem alá bízott számadási irományokat ide zártan szerencsém van visszaküldeni. Ezekből hiányzik egy darab, a hatvanas választmány által tett nehézségek, mivel ezt tőlem Csányi ügyvéd s Kis János urak áttekintés s lemásolás végett becsület szóra elkérték, de mind ez ideig vissza nem adták, hihetőleg az eredetit mellékelvén feleletökhöz.

Ki magamat szivességébe ajánlva maradtam főszolgabíró úrnak,

tisztelő polgártársa
Arany János

Szalonta, május 21. 1849.

[az irat hátlapján]

Járásbeli főszolgabíró

Sughó József úrhoz

tisztelettel

75.

751/B majus 27 1849.

ZEMPLÉN MEGYE KÖZÖNSÉGÉNEK

Folyó évi majus 15-éről 414 sz. a.
kelt s ideterjesztett föliratukra
válaszul adom: miszerint az abban

Arany
látta Tormássi
olvashatatlan aláírás

rendszeresíttetni kért egy alszám-
vevői hivatal a felhozott okoknál
fogva szükségesnek mutatkozván,
ez a f. évi 107. számú Közlönyben
olvasható rendeletben szabályo-
zott 400 ft [az összeg Tormássi
által beszurva] fizetés mellett fel-
állíttathatik; ellenben a seborvosi
állomás rendszeresítésének szüksé-
gét ugyanazon felterjesztésben
eléggé indokolva nem látom, s így
ezt jelenleg nem is rendszeresítem.
[Utolsó félmondat Tormássi keze-
írása.]

Leírta majus 29-én Murányi

[az okmány hátlapján]

751

B majus 27. 1849
Zemplén megye közönségének

Válaszul f. évi 414 sz. a. tett fölira-
tukra, melyben egy alszámvevői s
Gál-Szécs mezővárosban egy sebé-
szi állomás rendszeresíthetését kérik.

76.

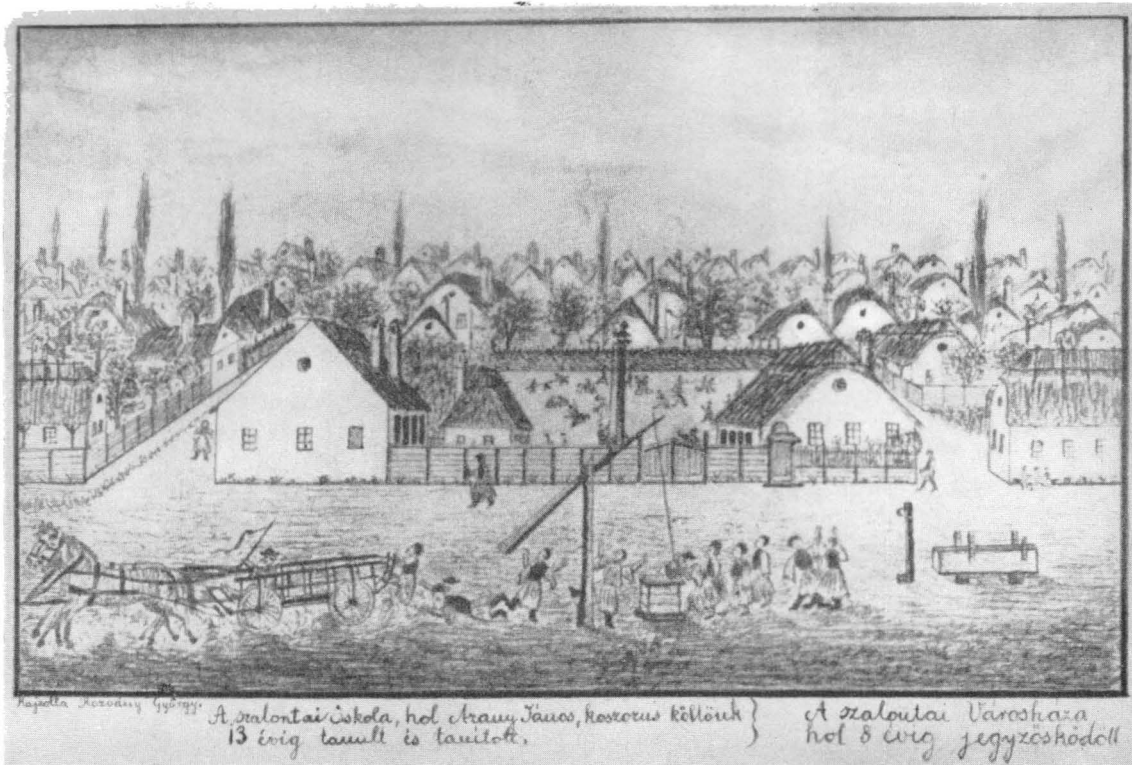
TISZTELT MINISZTER UR!

Nem, mintha mások kecsgettető példáján nyerészkedési vágy-
ból indulnék, de mert megmaradásunk egyik főfeltételének s a nép-
költészet leghálásb feladatának tartom a népre és hadseregére lehető
legnagyobb kiterjedésben hatni, bátorkodom egy igénytelen aján-
latot tenni miniszter úrnak.

Én még Debreczenben megkezdtem a vásári nagy közönség
számára verseket félívenként, az ide mellékelte alakban kiadni.

Ilyesek terjesztését továbbra is folytatni szándokom, s a már
részt azóta megjelentekből, részt a közelebb világot látandókból
egy párt szinte bemutatok.

Ára egy fél ívnek 2 pengő krajczárra van szabva.

1. A nagyszalontai iskola és városháza; Rozvány György rajza

Nyomatott
Nyárelő' 17.

1848

Szalonta			
Az eladóknak		Az eladó jószágoknak	
Neve és lakása	Személyes leírása	Leírása	Bélyege
B. Bours János Szalonta, máj. 21. 1848		Két szőlő darab Közt Jókis szőlőnek helyen mészkőnek —	45. G

Aranyjegyző
Szalonta

H-30.
Nyomatott
Tavaszhó 1846

1846

Szalonta			
Az eladóknak		Az eladó jószágoknak	
Neve és lakása	Személyes leírása	Leírása	Bélyege
Nemes Károly János Szalonta Közölköz, lakos		szőlő darab Közölköz helyen Közölköz Közölköz föld	B 201.

Közölköz Szalonta máj. 21. 1846.

Aranyjegyző

Két marhapasszus Arany jegyzői működése idejéből

Ha tisztelt miniszter úr ezeket a nép lelkesedésben tartására czélszerűeknek találandja, semmi kétségem, hogy terjesztésüket egy részben álladalmi költségen is elé fogja mozdítani.

Ki tisztelettel maradtam

Miniszter úrnak,

Budapest, jun. 16. 1849.

alázatos szolgája
Arany János mk.

Cím: Ministerelnök Szemere Bertalan úrhoz, mint belügyminiszterhez intézett ajánlkozási irat Arany Jánostól.

77.

FELHÍVÁS.

Ki nem ismerné a GARAY nevet? Ki nem ismerné a *költőt*, kinek neve évtizedek óta fényes csillagként tündököl a magyar nemzeti irodalom egén? Ha találkozik valaki olyan, annak e sorok nem szólanak.

Ti hozzátok e felhívás, érzékeny keblek! kik gyönyörködtek a virágokban, mellyeket a költő pályája tövisai közül szedett, s számotokra, az egész haza számára, koszorúba fűzött; kik méltányolni képesek vagytok a gyöngyöket, mellyek a költői szívnek megkövesült kinjaiból származtak.

Ti nem fogjátok engedni, hogy kétségbeesés martalékává legyen *jövője* a férfiúnak, ki *multja* gazdag kincseit a *felejtethlen haza* oltárára vitte, ünnepi áldozatul!

Én hiszem, hogy a roppant veszteség, melly kit-kit különösen, s mindenkit összesen sújta, nem fásította el annyira a *részvét* kebelét, hogy hidegen utasítsa el magától a szerencsétlent, kinek fölségelése *erkölcsi kötelesség*.

Én hiszem, hogy a hajó törött, kinek sikerült vagyona *egy részét* a dühöngő hullámok közül megmenteni, nem fösvénykedik azt megosztani társával, ki *mindent, mindent* elvesztett!

GARAY JÁNOS, a nemzet költője, büszkesége, szemei világtól megfosztva, betegség által ágyba szegezve, nem képes maga és *családja* sorsát továbbra biztosítani!

Elég legyen ennyit mondanom.

Az ország sok részeiben történtek már részére adakozások. Én nem szeretném, hogy e jótékonyság gyakorlatában Szalonta városa hátra maradjon, s magára ez által a honi irodalom egyetlen kincsünk ápolása iránti hidegség színét ölténé.

Alkalmat nyitok tehát érzelmeit e részben kitüntetni.

Becsületem, s a barátság, melly köztem s a szerencsétlen költő közt létezik, szolgáljanak biztosítékúl, hogy a begyűlendő összeget hova előbb a szenvedő család kezeibe, rendeltetése helyére juttatom.

Kelt Szalontán, januar 31. 1850.

Arany János

ARANY JÁNOS NAGYKÖRÖSI IRATAI

(1851–1860)

I.

NAGY TISZTELETŰ S TEKINTETES EGYHÁZI TANÁCS,

Nem kis meglepetéssel és örömmel vettem a tisztelt Egyházi Tanácsnak folyó hó 8: kán tartott üléséből kelt s hozzám intézett becses meghívó levelét: meglepetéssel, mert egyszerű magányomban illyesniire én nem is gondoltam; örömmel, mert alkalman nyílt a tisztelt Egyházi Tanács irántami jó indulatáról meggyőződni.

Óhajtottam volna, hogy, mielőtt e fontos lépés meg —, vagy meg nem tételére magamat elhatároznám, hosszabb időm jutott legyen a meggondolásra; hogy ekképen, erőm s körülményeim lelkiismeretes számbavételével, se az elfogadás könnyelműség, — se az el nem fogadás hálátlanság bélyegét ne viselje magán. De miután ez, a tudvalevő akadály miatt, meg nem történhetett: a tisztelt Egyház becses bizalmáérti szives köszönetem mellett, kénytelen vagyok fájdalmasan kijelenteni, mikép, anyagi körülményeim miatt, nem vagyok olly állapotban hogy a meghívást elfogadhasam, s az átköltözéssel és behelyezkedéssel járó — rám nézve tetemes — költséget fődözhessem.

Szives köszönetemet újból kijelentve, teljes tisztelettel vagyok.

A Nagytiszteletű s Tekintetes
Egyházi Tanácsnak
alázatos szolgálója

Szalonta, oct. 14. 1851.

Arany János

2.

NAGY TISZTELETŰ S TEKINTETES EGYHÁZI TANÁCS,

Folyó hó 19-éről kelt becses válaszát köszönettel véve, sietek a tiszt. Egyházi Tanácsot értesíteni, hogy a Magyar Irodalom tanári székének elfogadására magamat elhatároztam, fentartván mindazáltal, az e székhez kapcsolandó melléktudomány iránt, belészólásomat; — s azon kérelemmel járulván a tisztelt Egyházi Tanácshoz, hogy mivel házi ügyeim rendbeszedésére, az el nem szállítható holmik eladására stb. néhány nap igényeltetik, egy kevés várakozással lenni méltóztassék; részemről igyekszem, mind azért hogy tisztemet teljesíthessem, mind azért, hogy átköltözésre még e szép őszi napokat használhassam, a kért várakozási napokat lehető legkevesebbre szorítani.

Teljes tisztelettel maradván

A Nagytiszteletű s Tekintetes
Egyházi Tanácsnak
alázatos szolgálja
Arany János

Szalontán, october 21. 1851.

3.

A CS. KIR. TANHATÓSÁGHOZ

Alulirt Arany János a nagykőrösi teljes gymnasiumban elválasztott tanár, fensőbb rendelet folytán köteles lévén életirásomat eléterjeszteni, azt e következőkben teljesítem:

1. Születtem Magyar Országban Bihar megyében Nagy Szalontán, 1817-ben és így
2. vagyok 34 éves.
3. Hitvallásom evangelico-reformált.
4. Nőm és két gyermekem van.
5. Alsóbb iskoláimat kezdettem s végeztem Nagy Szalontán.

A természettani, philosophiai és jogtani tudományokat 1832-től bezárólag 1836-ig hallgattam a debreceni ref. főiskolában. Onnan szülőföldemre Szalontára a latin nyelv nyilvános tanítójául hivatván, e minőségben 1840-ig működtem; attól fogva csaknem egészen a forradalom végéig, szinte ott Szalontán városi jegyző voltam.

6. Külföldi akadémiákat nem látogattam, tudorrá nem graduáltattam.

7. Anyanyelvemen, a magyaron kívül értem és beszélem a latin és német, — olvasom az angol, francia és hellén nyelvet.

8. A magyar irodalomnak a felső, a görög nyelvnek az alsó osztályokban tanítását vállalván magamra: ezekből a tanári vizsgálatot annak idejében letenni késznek nyilatkozom.

9. Az 1848-ik évi márc. 15-ike Szalontán városjegyzői minőségben találván, e hivatalt a forradalom alatt is békésen folytattam, s mint ez ./ és .//. alatti — itten hiteles másolatban csatolt — bizonyítványaimból kitűnik, egészen az 1849-ik évi május vége feléig, jelesül azon hó 25-ik napjáig. Akkor azonban éppen nem politikai célokból, hanem mint .//. alatti bizonyítványban ki van fejezve, csupán azért, mivel Szalonta város egy 1847-ben kiállott iszonyú tűzvész miatt eladósodván s a forradalom alatt a lakosság a város házi adóját nem fizetvén, közkölség hiánya miatt hivatali fizetésemet másfél évig meg nem kaphattam, s ez által megszorult helyzetbe jutottam, kénytelen valék családom eltartása tekintetéből a forradalmi kormánytól egy alárendelt irodai hivatalt elfogadni. Így történt, hogy 1849-iki május 25-ikétől június 30-áig a belügyministeriumnál csupán mint fogalmazó (concipista) alkalmaztatván, ideiglenesen Pestre felmentem; de csakhamar átlátván a dolgok állását, s e lépésemet megbánva, még mielőtt a forradalmi kormány Szegedre kivonult volna, ezt odahagyva jul. 1-sőjén Szalontára családomhoz visszautaztam, s már jul. 3-ikán ./ és .//. alatti bizonyítványok szerint ismét Szalontán voltam.

Ez időtől fogva a kapcsolt bizonyítványok szerint mint magános ember Szalontán békésen éltem; sőt mint a ./ alattiból kitűnik, az 1850-iki egész évet egy cs. kir. közigazgatási főszolgabíró úr szemei előtt s irodájában töltöttem; 1851 május 1-ső napjától fogva, mi igen sokak előtt tudva van, október közepéig, midőn e tanári székre meghívást kaptam, csász. kir. kamarás Méltóságos Tisza Lajos úr házánál Geszten mint a költészet és görög nyelv magán oktatója működtem, ki, ha az idő rövidsége s távolság engedné, politikai s erkölcsi fedhetetlen magamviseletemről bizonyosságot tenni hogy nem vonakodnék, legkevésbé sem kételkedem.

Kelt Nagy Kőrösön, Nov. 9, 1851.

P.H.

Arany János

4.

[ÉLETRAJZI PÓTLÁS]

Az oktatásügyi magas miniszteriumnak a nagykőrösi hely. hitvallású egyháztanácshoz folyó évi május 10-ikéről 366. sz. a. intézett rendelete folytán alulírttól újabb s kimerítőbb önéletrajz kívántatván s e célból az itten mellékleteivel együtt D^o/ alatt visszaszerkesztett régiebb önéletírás szinte alulírtnak kézbesítettvén: ez utóbbinak a fentírt rendelet értelmében kiegészítésére következőket adom elé:

Megjegyezvén először is, hogy forradalom előtti, alatti és utáni irói pályámról elébbi életrajzomban csak azért nem tettem említést, mert a fensőbb helyről érkezett kérdő pontokban ez nem kívántatott: minthogy a D^o/ alatt polgári életem egyszerű folyama úgy elé van terjesztve, hogy ahhoz nincs mit hozzáadnom: erre vonatkozólag csupán a .///. alatti bizonyítványt tartom szükségesnek ide csatolni, melyben életem és törvényes viseletem a mélt. csász. kir. kamarás Borosjenői Tisza Lajos úr házánál töltött félévi időről is igazoltatik.

Ami pedig irodalmi szerény működésemet illeti, előre bocsátván, hogy valamint a politikai élettől többnyire félrevonulva csendesen töltöttem napjaimat, s a pártmozgalmakban a D^o/-hoz .//. alatt csatolt bizonyítvány szerint is semmi részt nem vettem, úgy a politikai ujságlapokba is sem a forradalom előtt, sem az alatt, sem utána — még csak vidéki leveleket sem irtam, rövid működésem a költészet terére szorítkozott. Első felléptem az »*Elveszett alkotmány*« című vig eposszal történt, mit a Kisfaludy-társaság jutalom hirdetése folytán irtam, s mely a mondott irodalmi társaság Évkönyveinek VII-ik kötetében még censura alatt megjelent. Az egész a megyegyűlési s választási visszaéléseket teszi nevetségessé párt különbség nélkül. E mű 1846-ban iratott; következő évben szinte a mondott társulat által jutalmazva »*Toldi*« című népies költői beszélyem jelent meg; következő 1848 elején, de még hasonlólag censura alatt „Murány ostroma” című történeti költeményem. Rövidebb verseket a forradalom előtt 1847-ben a „Pesti Divatlap” című szépirodalmi folyóiratban közöltem csekély számmal, s az „Életképek”-ben szinte egyet-kettőt, minden politikai célzás nélkül.

1848. Május havában, tehát mindjárt a forradalmi időszak kezdetén, midőn vidéki ember legkevésbé sem tudta magát tájékozni, hogy vajjon forradalom-e a bekövetkezett változás, vagy pedig a legvalódiabb törvényszerűség tere, Pesten levő némely író barátaimtól levelet s egyszersmind felhívást kaptam, hogy Pestre

költözvén lakni, ottan egy *néplap* szerkesztését vállalnám fel, melynek semmi egyéb célja, mint az 1847/8-iki országgyűlésen hozott törvényeket népszerűen magyarázni. A lap egyes aláírók által leendett biztosítva, s azok engem néztek ki szerkesztőül. Kecsegtetve a kedvező kilátás által, melyet e lap nyújtani látszott 4—5000 p. forint évi hasznot biztosítván részemre: a körülményeket megtudni Pestre felmentem, azonban bár ezek szegény sorsomhoz mérve nagyon is kedvezők voltak, *a lap szerkesztését fel nem vállaltam*, hanem visszamentem szerény lakóhelyemre Szalontára. Így a lap szerkesztése másnak adatott által, ki azt Pesten „Népbarátja” cím alatt meg is indította. Minthogy azonban az én leköszönésem által juthatott csak az érintett szerkesztő azon laphoz, nem akarván kezemből minden anyagi hasznot kibocsátani, nevem a lap alatt mint szerkesztőtársé jelent meg, holott én folyvást Szalontán Bihar megyében lakván, mint a D^o) ./. alatt igazoltam, a lap szerkesztésében részt nem vehettem. Hanem irtam abba egy-két verset, vagy prózai törvényt magyarázó cikket, de csak octóber feléig, míg t.i. az események tisztábban nem kezdtek előttem kifejlenni. Nevem a lap alatt igaz hogy egész december végéig megmaradt, de octóber után abba egy betűt sem irtam, nevemnek kihagyását azonban a szerződés miatt, a mely köztem s a tulajdonképi szerkesztő közt létezik a félév eltelte előtt nem követelhettem. A lap később Debrecenben is megjelent, de nevem, befolyásom nélkül.

A most említett lapon kívül a forradalmi időszak alatt csupán még az Életképekbe adtam mindössze 3—4 verset. Ezekben és a Népbarátban közlött verseim némelyikében, nem tagadom, hogy lehetnek itt-ott olyan célzások, melyek *mostani* szempontból tekintve forradalmiaknak bélyegeztethetnek: de tekintve az akkori körülményeket és még azt, hogy én egyszerű falusi ember egész a forradalom leküzdéséig oly helyen éltem, mintegy elszigetelve, hol a cs. k. hadseregek egyszer is meg nem fordultak, hová semmi hirdetmény, proclamatio vagy más ilyen egész 1849-ik évi Augusztusig teljességgel nem jutott, értem Bihar megyének azon déli szögét, hol Szalonta fekszik s melyen az egész forradalom alatt cs. kir. seregek át nem vonultak, ellenben az egész forradalom utoljára ottan összpontosult, — tekintve, mondom, e körülményeket, egyedül csendes, higgadt kedélyemnek köszönhetem, hogy a forradalom árjától százszorta jobban el nem ragadtattam, és ez idő alatt kelt verseimben is megelégedtem némi elfátyolozott célzásokkal nem az uralkodó ház ellen, hanem bizonyos alkotmányos féltékenységből eredetekkel; akkor és ott, a mikor és a hol merészebb fellépések tapsokkal jutalmaztattak volna.

Forradalom óta szinte csak a szépirodalmi magyar lapokba és folyóiratokba vagy Albumokba (Hölgyfutár, Emléklapok, Magyar írók füzetek, Pesti Röpivek, Remény, Losonci Phoenix, Enyedi Album, Értesítő, Viszhang, Délbáb, Szépirodalmi Lapok, Divatcsarnok, Szikszói Enyhlapok, Thalia) adtam rövid verses dolgozatokat, vagy nevem első betűjének (A) vagy egész nevemnek aláírásával, álnév alatt vagy név nélkül sem a forradalom előtt, sem az alatt s után nem irtam, kivéve holmi irodalmi satyrácskákat. Önállóan a „Nagyidai cigányok” című népies vig eposz jelent meg csupán tőlem a forradalom óta és egy költői beszély „Katalin” című

Ennyiből áll irodalmi egész működésem, melynek a fentiszelt rendelet értelméhez képesti hív elősorolásával az igazságnak tartoztam, s melyet félelemből vagy más tekintetből nem szépítettem, mert tisztán érzem, hogy habár az előzményeknél fogva az ifjúság nevelésére politikailag veszélyesnek bélyegeztetném, s ez általam soha nem keresett de meghívás folytán elfogadott hivatalból vissza lépni kénytelenítettém is: mint egyszerű polgár a fennálló törvényes rendnek mindég barátja fogok lenni, ezt hozván magával kedélyem nyugalma s a már letett eskü szentsége, melyet becsületes és vallásos érzelmű ember meg nem sérthet.

Arany János
felgymnasiumi tanár.

Kelt Nagy Kőrösön június 7, 1853.

5.

[BEJEGYZÉS A STATISZTIKAI TÁBLÁZATBA]

Arany János, magyar, helvét hitvallású, 34 éves, nős, ép egészséges; végezte a philosophiai, jogi és természettudományokat. Magyar és német nyelven beszél, ért latin, görög, francia és angol nyelven. Tanít: Magyar irodalmat. Hivatalát nyerte 1851. október 15-én a nagykőrösi közönség meghívásából. Viselt előbb városi jegyzői hivatalt Nagy Szalontán. Fizetése 550 p.frt.

6.

[ÖNÉLETRAJZI LEVÉL GYULAI PÁLHOZ]

Kedves Palim !

N-Kőrös, jún. 7. 1855.

Ideje volna beváltanom ígéretemet, s megküldeni az autobiographiát, mely iránt felszólítottál. Megvallom, hozzá is fogtam, nagy tudós képpel, amúgy a 3-ik személyben beszélgetvén

magamról, mint afféle *elhunyt* celebritásról, de megijedtem tőle, halva képzelvén magamat. Most tehát röviden, a tények felsorolására fogok szorítkozni: állítsd belőle össze, a mit tudsz. Toldinak sem küldök mást, használhatja a tiedet, — ha kell

5 neki.

Születtem N. Szalontán, Biharban, 1817. A *napra* nézve nem vagyok egészen tisztában. Szüleimtől mindig azt hallám, hogy azon vasárnap volt az, mely Gergely és József nap, tehát mart. 12—19 közt esik, ezért előbb *József*nek is akartak kereszt-

10 telni. Hogy jutottam a *János* szép névhez mégis, nem tudom. Ki lehetne számítani, hányadikra esett 1817-ben azon vasárnap, de később keresztelő-levelem az anyakönyvből kivonatván, megütközve láttam, hogy mart. 8^{án} már meg is kereszteltettem

15 nyolcad napra keresztelnek a születés után, s nálam sem volt ez alól kivétel, mart. 1. gondolom a napot megállapíthatni. Egyébiránt apám kevés földdel s egy kis házzal bíró földmives volt. Apám *György*, anyám *Megyeri* Sára. — Szüleim már

20 mindketten öregek, mikor születtem, s én egyetlen fiók, a meny-nyiben legidősb leányuk már régóta férjnél vala, (nálam annyi-
val korosabb, hogy első gyermeke velem egykorú) a többi szá-
mos testvéreim pedig, kik közül én egyet sem ismerék, előttem
mind elhaltak. Így hát én valék öreg szüleim egyetlen reménye,
25 vigasza, szerettek is az öregség minden vonalmával, mindig
körükben tartottak, és rendkívül vallásosak lévén, e hajlam rám
is korán elragadt: az ének és szentírás vonzóbb helyei lettek első
tápjá gyöngye lelkemnek, s a bogárhátú viskó szentegyház vala,
hol fülem soha egy trágár szót nem hallott, — nem lévén cseléd
vagy más lakó, mint öreg szüleim és én. Azt hiszem, hogy a kora

30 komolyság ettől van kedélyemben. Testvéreim nem voltak, más
gyermekekkel ritkábban volt alkalmam játszani, természetes,
hogy a lélek komolyabb irányt vőn. E mellett tanulékony-
ságom a szalontai „nagy” világban némileg szokatlan jelenség
gyanánt tűnt fel. A zsoltárokat, a biblia vonzóbb részeit,

35 — emlékezetemet meghaladó idő előtt, hallásból már elsajáti-
tottam, — alig három-négy éves koromban apám, ki értelmes,
írástudó paraszt ember volt, hamuba írt betűkön megtanított
olvasni, úgyhogy mire iskolába adtak, hová mód nélkül vágy-
tam, s a mi nem erős testalkatom s a szülők féltékenysége miatt

40 csak 6-ik esztendőskoromban történt, már nemcsak tökéletesen
olvastam, de némi olvasottsággal is birtam, természetesen olly
könyvekben, melyek kezem ügyébe kerültek s melyekhez
inkább vonzódtam, mint bibliai történetek, énekek, a ponyva

irodalom némelly termékei etc. A tanító, megpróbálván, rögtön a mint felvittek, elsőnek tett osztályában, s e helyet folyvást megtartottam. A többi tanítók, s a növendékek a nagyobb osztályokból, sőt külső emberek is, csodámra jártak, s én nem egy krajcárt kaptam egy vagy más productióm jutalmául. (Többek közt apám, ki diákos ember is volt, egy kissé, a latin *Pater nostert* és *Credot*, az egyes szavak értelmét (Jacotot módorában!) magyarázván meg csak, betanította volt — s ez volt productiómban a legnagyobb csoda) Az iskolázás folyvást

10 kitérő sikerrel haladt előre (Szalontán persze, hol 1 rector és 5 altanító alatt, úgynevezett *particula* volt s lehetett végezni poesist, rhetoricát) de a mellett minden könyv, a mi kezem ügyébe került, mohó vágygyal lőn felemésztve. Gvadányi, a Hármás historia (Halleré) Erbia, s több e féle dolgok, Decsi

15 Osmanographiája, Fortunatus s mit én tudom miféle grapsák a ponyva irodalom egész özönével együtt, az egész városban felkutatva, elkölcsönözve, és megéve lőnek. A bibliának nem maradt része olvasatlan, kétszer háromszor is, stb. s még a grammaticai osztályba alig érve, már nem tartottam nagyobb

20 embert, mint a könyv, főleg versiró — megis próbáltam a rimelest, mellynek tárgyát iskolai s játszásközbeni kalandok képezék. — Valahára eljött a költészeti osztály s én halommal irtam verseimet. Sajnálom, hogy ezek közül semmi sincs meg; rectorom a tisztázatot magához vévén, fűnek fának mutogatván,

25 s elvivén magával. Arra emlékszem, hogy mielőtt a nagyobb világ tudná, a szalontai *kis világ* s a környék már akkor úgy ismert, mint *afféle poétát* s ez nem kevéssé hizelgett hiúságonak. (*Tisza* még nem régiben is felhozta, ő is, mint tractualis gondnok, emlékeztvén rám, milly híres *kis poéta* voltam.) A honi

30 költészet új iskolája már akkor (1831) teljes virágában volt, de én azt nem ismertem még. Tanítóim a Debrecenben beszített hajlamuk szerint, Csokonait tűzték elém példányul, kit igen szerettem, s Kovács Józsefet, kinek bámultam rímeit. Kovács Pál (most debr. gymn. igazgató, akkor szalontai co-rector, majd

35 rectorom) társalgásának, utmutatásának, tanításának sokat köszönök e részben. De a római classicusokat — Ovid, Virgil, Horác — is nemcsak örömmel tanultam, hanem igyekeztem az iskolában nem olvasott helyeket is átbuvárlani, valamint egyéb, az iskolában nem tanítottakat is, mikhez hozzá férhettem, Justint, Curtiust, Livius néhány könyvét, Eutropiust; Svetoniust, a skót Buchanan latin verseit etc., mely *lectura* által gyarapodtam a latin nyelvben. Verseket is e nyelven, az akkori divat szerint, irogattam, millyenek lehettek, nem

tudom most már megítélni. Megismertem *Tassot*, persze rossz magyar prózai fordításban (Tanárktyól) és *Milton Elv. paradicsomát* (Bessenyeitől) a *Henriast* (Péczelitől) Vályi Pártos Jerusálemét, Gáthi „Mármárosi éhségét” Dugonics regényeit s több
5 hasonló teremtményeit az epikai muzsának; szóval olly magyar irodalmat, melly az előtt fél századdal volt divatjában. Mert a vidéki közönség jobbadára még mind ezeken rágódott, — az új iskola coryphaeusai Szalontára nézve még nem léteztek. Első tünemény előttem az *új világból* a *Lant* s egy *Aurora* volt,
10 de az új modor, mellybe nem nőttem volt bele magamat, rám nézve inkább idegenítő, mint vonzó vala. — Így folyt le a szalontai tanpálya, mellynek pár utolsó éve már nem a jó szülék közvetlen felügyelete alatt telt el — mert hogy őket további költségtől megkíméljem (t.i. ruházatra és könyvekre) s a collegiumi tartózkodás első pár évét is lehetővé tegyem, a tanulás mellett tanítottam is, s mint ilyen az iskolában laktam, kevés előnyére akár szorgalmamnak, akár erkölcsömnek. Mert e *particulák* mind megannyi collegiumok akartak lenni kicsinyben, férfiasságot keresvén benne, ha a főiskola bravour-csínjait,
15 mellyekről sok anecdota szivárgott hozzánk, utánozhatják. Mindazáltal engem jó szellemem nagyobb kihágástól megőrzött, szorgalmam sem csüggedt szembetűnőleg: de anyagi rémnyem, miért a praeceptorságot felvállalám, igen szegényül ütött ki. Hogy is ne? rossz tartás mellett az egész évi jövedelem
25 alig ment 100 vftira *strictissimo calculo*, s én nem tudtam ezzel gazdálkodni. Debrecenbe alig vittem annyit, hogy a *beöltözés* költségét fedezhessem, hazulról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejök felül s a pár köblös földet *szájokból* el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú
30 volt rám nézve. Hány kiussza így a collegiumot? Nekem nem volt erélyem küzdeni. Kedvem a tanulástól elment, s márciusban Kisujszállásra mentem, ideiglenes tanítónak egy évre, hogy eszközt szerezzek tanulmányom folytatására. De e tél mégsem veszett el egészen, ha keveset tanultam: annál többet olvastam.
35 Megtörtem a német grammaticát, az új iskola költőivel, sőt, egy nagyobb diák francia nyelvtana kezemre esvén, a francia nyelv elemeivel is megbarátkozám. Kisujszálláson Török Pál az esperest s Pesti pap volt a rector. Könyvtára a hazai és külföldi irodalmat válogatott munkákkal képviselte, s az szivesen
40 megnyilt számomra. Olvastam éjjel-nappal, ha hivatalom engedte. Itt a hazai — főleg az új költői iskolához tartozó — olvasmányaimat mindinkább kiegészítém. Virgil Aeneise pár könyvét (hex.) lefordítám, (rég eltéptem) s a németben Schillerig

vittem. Uj erővel s buzgalommal, de szinte sovány erszénnyel visszamenék Debrecenbe, olly jó ajánlatok kíséretében a kis-
újszállási pártfogók részéről, hogy professoraim azonnal külö-
nösebben figyeltek rám, s őszig a gradus elejére vergődtem.
5 Anyagilag is segítve lón rajtam, egyik tanár (Erdélyi) kis
leányát bízta tanításom alá, egyéb jelei sem hiányzottak a figye-
lemnek tanáraink részéről, — de én, kalandos életpályáról ábrán-
dozva, únni kezdém az iskolai egyhanguságot, hosszallani a kü-
lönös pályát, majd *festő*, majd *szobrász* vágytam lenni, a nélkül hogy
10 tudnám, mint kezdjek hozzá: végre 1836. februárban önként,
minden anyagi vagy erkölcsi kényszerítés nélkül, odahagyám a
collegiumot, soha vissza nem térendő. —

Eddig van, barátom, életem ez első időszaka, s itt követ-
kezik a fordulat. Jelenlegi állásom, hol a külsőre is kell tekinteni,
15 nem engedi, hogy életírásom teljes legyen. Ha meghalok, ám
jegyezze föl a biograph — ha lesz. De neked megvallom — priva-
tim! és te nem fogsz visszaélni bizalmammal. Fáncsi s László
etc. jeles szintársaságot tartván akkor Debrecenben, én, hamár
szobrász nem leheték Ferency mellett, könnyebbnek találtam
20 Thalia zászlója alá esküdni. Elhatározásom mindenkit meg-
lepett. Magok a tanárok e szokatlan jelenséget, hogy legjobb
tanulójok egyike, csupán a művészet iránti vonzalomból, min-
den anyagi kényszer nélkül, komédiássá akar lenni, a hivatás
kétségtelen jeléül tekinték. Erdélyi, pártfogóm, mit se szólt
25 ellene, sőt az agg Sárvári magához hivatott, szavaltatott (s akkor
szép csengő hangom volt) és énekeltetett, s elégtlenül ajánlá:
„csak Sekszpirt! Sekszpirt domine!” Így lettem én színész,
azontul is folytatva tanóráimat Erdélyi leányánál, azontul is
hozzájárva ebédre, míg Debrecenben voltam. De a debreceni
30 társaságot egy színészi intrigue, nekem egész váratlanul, fel-
bontotta, s april 1^{én} szét oszlott az, a nélkül, hogy hozzám valaki
szólt, vagy sorsomról intézkedett volna, kivéve hogy *Hubay*
nehány unjocot (köztük Hegedüst, ki kevéssel én előttem állott
volt be) néhány más vidéki kóborokkal együvé verbuválván,
35 az indulás percében engem is megszólítottak, hogy követném
sorsukat. Nekem nem volt mit tennem. Haza, öreg szüleimhez,
kik belőlem papot vártak? Vissza a collegiumba, honnan olly
magas reményekkel távozám? Ez mind kettő lehetetlennek
tetszett előttem s így Hubayhoz csatlakoztam, annyi időt sem
40 vehetvén, hogy szállásomról ágyamat és ládámat fehérenemüm-
mel s könyveimmel együtt magamhoz vegyem — de nem is
fért volna a szekérre, hol kezdő színésznek *nem competál* ennyi
lomot hordani. Nkároly majd Szathmár, végre Máramaros-

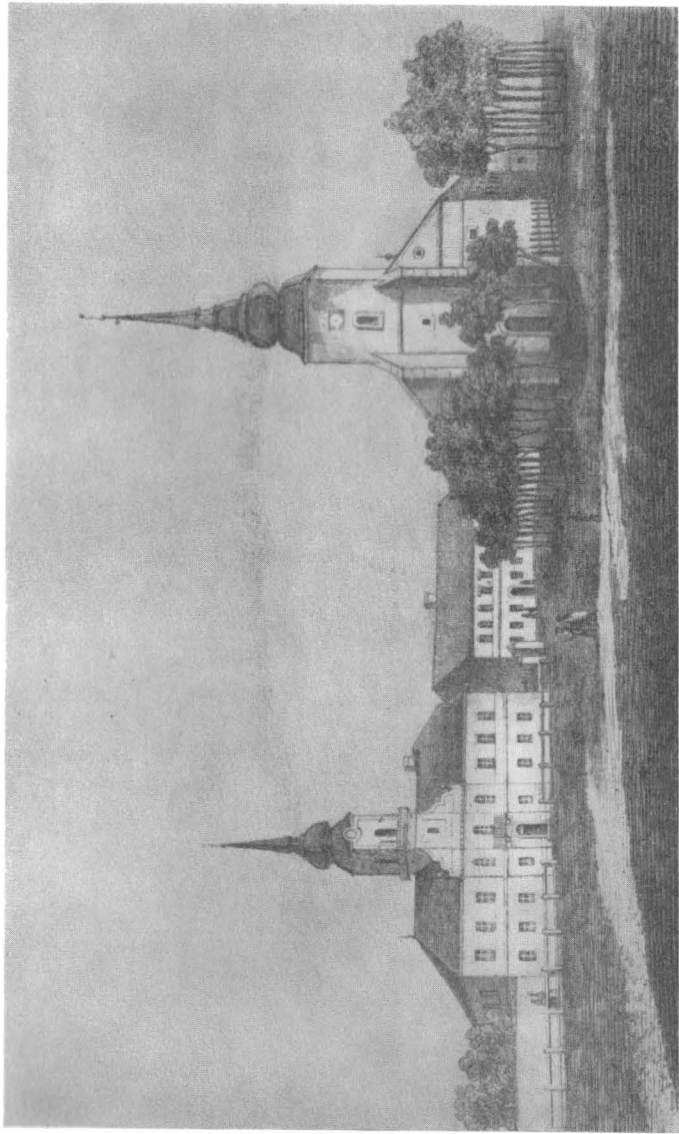
sziget lőn vándorlásunk Eldorádója. Képzeld a nyomort!
padon hálni, kabáttal takarózni, s kölcsön kérni ruhát, míg
az ember mosat. És ez rajtam történék, kit szegény öreg szüeim,
minden vagyontalanságok mellett, kissé mégis elkényeztettek.
5 Rajtam, ki u.n. *élelmes ember* soha sem voltam, rajtam, kit
éltemben *minden legkisebb csekélység végtelenül affligált*. Ha volt
is kedvem a színészethez, a mint, hiszem, Debrecenben, jó tár-
saságnál, volt, — végkép elment az, e lumpok közt, e mellett
az öntudat kigyói, szegény apám s anyám nyugtalansága,
10 martak éjjel, nappal. Magánosan bolyongék Sziget hegyein,
az Iza partján, — elmélkedtem, vezeklettem. Egy nap, hasonló
gyötrelmek közt álom ért rám, — s jó édes anyámat halva
láttam. A benyomás olly erős volt, hogy többé nem vehetém
ki fejemből, ellenállhatatlan ösztönt érzék hazamenni, de mikép?
15 Sziget Szalontához, az általam ismert uton kerülve, körülbelül
50 mérföld. A directorhoz Hubayhoz fordulék, egy *huszast*
kértem tőle, lehető díjamból, de fölöslegesnek láttam vele
közölni szándékomat. Egy zsebkendőbe kötém egész vagyono-
mat, — kimentem a piacra hol 8 pengő krból egy cipőt s egy
20 kevés szalonnát vettem, azzal megindultam egyedül, gyalog.
Első éjt az erdőben töltém, oláh fuvarosok tüze mellett, a többit
korcsmapadokon, — s így végre Szatmáron, Nkárolyon, Debre-
cenen át, 7 napi gyalog vándorlás után hazaértem, nem nagy
örömére szegény szüeimnek. E szakaszát életemnek csupán
25 így szeretném összefoglalni:

„Néhány havi sanyarú vándorlás s hányattatás után, mi
életében forduló pontot képez, u.azon év nyarán, már Szalontán
leljük őt stb.”

De az 1836-ik év még nem meritette ki csapásait rám nézve.
30 Alig pár héttel hazaérkeztem után szegény jó anyám meghalt
cholerában, hirtelen. Apám, az én kóborlásom ideje alatt szeme
világát teljesen elveszté (mi nehány év mulva ismét, orvoslás
nélkül, megjött) — s most nézni a galambósz öreg embert, jó
társát, egyedüli támaszát siratva, mint gyermek! Ha eddigi
35 viszontagságom meg nem tanított volna is, hogy belőlem soha-
sem lesz *nagy ember*: most föl kelle ébredni a kötelesség érzetnek,
s meggyőzni engem, hogy ősz atyámat nem lehet, nem szabad
többé elhagynom. Elhatározám vele lakni a kis házikóban,
mellyet nem akart elhagyni hogy leányához költözzék. A város
40 és egyház előljárói részvétellel tekinték sorsomat, — még azon
ősszel megválasztának u.n. *corectornak* (tanító a rector után,
de jobb fizetéssel és több önállósággal mint a többi altanítók) —
jöllehet e hely tavaszig nem lett volna üres, s így kedvemért

egyszerre 2 corector lőn. Egy darabig atyámmal laktam, majd őt néném magához vévén, az iskola épületébe költöztem én is. E hivatal, mellyben a magyar s latin grammaticai osztályokat tanítám, 1839-tavaszáig tartott, akkor egy évig inok a városnál, aztán rendes aljegyző lettem, nem *megyei jegyző*, mint Kertbeny 5 írja. 1840. novemberében, 23 éves koromban, megházasodtam, szívem régi választását követvén. Ez idő alatt, 1836—40, nem szüntem meg folytatni olvasmányaimat, de inkább csak szórákozásból, mint ábrándos céljaimat létesítendő, mellyekről, ha 10 nem mondtam le végkép, nem volt reményem őket valaha elérni. De izlésem így is a jobb könyvekre vezette választásomat, s inkább olvastam olyat, miről hallottam, hogy remekmű, mint olyat, mi több mulatságot ígért ugyan, de kevésbbé volt nevezetes. Shakespeare német fordításait ekkor forgattam elő- 15 szőr, — s különös, hogy egy bizalmas körben (1836) Bánk-Bánt elébe tevém Stibornak, miért illően ki is nevettettem. Homért is elővettem ottan ottan, küszködven a nyelvvel, mellyből alig tudtam többet, mint az iskolában tanulhattam s az nem volt sok. (Plutarch életrajzaival már Debrecenben birkoztam volt 20 hasonlólul.) Mind ezek céltalan erővesztéseknek látszottak, s mégis ösztönt érzék tenni, — keresni a nehezet, még mulatságból is. A franciában Telemaque és Florián után Molierebe kaptam, a mi nagy feladat volt, — s Crebillon rémdrámáival gyöt- 25 magamban, nem olvasni többet, hanem élni hivatalomnak, családomnak, lenni közönséges ember, mint más.

Pár évig meg is állám fogadásomat. Az új, a kedves viszony, mellybe léptem, elszórt, boldogított, hirlap is alig fordult meg kezemben. Szándékom volt gazdaság után látni, 30 mellyhez nem birtam elég ügyességgel, aztán hivatalom apró dolgai folytonos jelenlétemet igényelték a tanácsháznál. Csak az est — a késő est volt az enyém, s azt oly boldogul tudtam tölteni. 1842 tavaszán Szilágyi István, az írő, egykori iskola társam, jött, mint rector, Szalontára; ki már ismételve koszorút 35 nyert a Kisf.társaságnál s az Academia, épen Szalontán léte alatt 100 arannyal jutalmazá nyelvtani munkáját. Barátom, később asztali társam, tehát mindennapos vendégem lévén, természetes, hogy a társalgás legtöbbször irodalmi tárgyakról folyt. Ő minden könyvet, mi szeme elé akadt, hozzám hozott, 40 kéretlen, sokszor tukmálva, ellenemre. Majd a görög tragicusok fordítására unszolt, mellyeket akkor a Kisf.társaság kezde kiadni (s így állt elé egy *Philoctetes*) majd dolgozatait olvasta fel, s kérte ki róluk véleményemet, majd angol nyelvtant hagyott

3. Nagykőrös főtere Arany idején, középen a régi gimnáziummal

4. Részlet a nagykőrösi Arany János Emlékmúzeumból

nálam, mely nyelvet akkor ő sem értett, curiosum gyanánt. S én addig forgattam ez utóbbit, addig nevettem az olvasás bizarrságain, addig törtem Hamlet magánbeszédét, melynek egy angol nyelvltanból sem szabad hiányzani, hogy kedvet

5 kaptam a német Shakespearet összenézni az eredetivel. A munka nehéz, de annál ingerlőbb vala: egy debreceni vásár meghozta nekem *János király* és *II. Richard* olcsó stereotyp kiadását, — remekebb művei a nagy mesternek nem lévén kaphatók. És nem sokára János király *magyar jambusokban* szólalt meg,

10 hogy ismét elhallgasson. Később (1848) midőn a nyelvben már járatosb valék, újra elővettem fordítani Shakespearet, de az eredmény, a közbejött politicalai viszonyok miatt, néhány töredéken kívül, csak az Ión, hogy nevem, mint Sh. egyik fordítójáé, a Petőfi Coriolánja címlapjára került. Visszatérve az előbbi kor-

15 szakhoz — én tehát ismét beléestem az olvasás ragályába, a nélkül, hogy szándékom lett volna valaha mint író föllépni. De nehéz volt ellentállnom a kísértésnek. (1843 nyarán Pestre és Bécsbe tett rövid utam — hivatalos minőségben — szélesíté ugyan egy kevésbé látkörömet, de mint ide nem tartozó, egészen

20 kimaradhat). — Egy falusi beszélyem némi tetszéssel fogadtatott az Életképekben. 1845 nyarán a megyei élet kicsapongásai, melyek szemem előtt folytak, némi satyricus hangulatot gerjesztének bennem, és megkezdém, minden előleges terv nélkül, írni az *Elveszett alkotmányt*. A darab, eredetileg, nem volt

25 a nagy közönség elibe szánva, csak magán időtöltésül kezdék abba, hogy kiöntsem bosszuságomat, mire más térem nem igen vala, nem tartozván a kiváltságos osztályhoz. (NB. Nagy apám nemes volt, s apám, a kutyabőrnek birtokában nem vala képes visszaszerezni a kiváltságot, minthogy erdélyi fejedelemtől

30 (I Rákóczi György) nyerte volt azt a család). Hivatalommal, mint főnebb érintém, napestig el lévén foglalva, tudtam időt nyerni, százával önteni ama *szép* hexametereket, s tovább hurcolni a rám nőtt, a mind inkább szélesedő költeményt, a mint épen a pillanat szeszélye hozta magával. Időközben a Kisfaludy

35 társ. jutalom hirdetése *vig eposra*, mely figyelmem először kikerülte volt, nyár folytában ismételtetett s én e véletlen összehatalálkozás által meglepetve, siettem satirai eposzomat befejezni s felküldeni. Ha Szilágyi még Szalontán van, kétségkívül tűzbe dobtam volna: de ő még 1844. bevégzé a rectori hivatalt s a

40 Szepességre majd Pestre végre Szigetre ment. Engem egy részről a 25 arany csiklandott — szerettem volna látni, hogy érez az ember, ki irodalmi téren jutalmat kap; másrészt ugy sem volt *mit féltennem* ismeretlen nevemen. Különben, hogy már a munka

folytában éreztem annak tökéletlenségét, annak magában e költeményben elég nyoma van. A VI. énekben az *idő malmáról* szólván melly mindent, még az irodalmi műveket is leörli garadján, föl említve némelly rossz könyveket, e sorok következnek
5 saját munkámról:

*Ott jön az én könyvemnek öt első éneke is már .
Oh jaj! a mélybe zuhant, honnét pora jegytelenül fog
Hullani majd az örök feledékenységnek irébe.*

s alább megint —

10 *Nagy baj a költőnek... ..ha meguntta teremtett
Jellemeit maga is. stb.*

Az aranyokat, mintha lotterían, megnyerém, bírálóim közül egy elismerőleg, egy szinte magasztalólag, szólt a műről: de fülemben csak ama harmadik szó hangzott: „nyelv, verselés
15 olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnők.” — Ugy véltem, hogy már most megállapodnom nem lehet, s 1846-ra népies költői beszély lévén feladva, még az év nyarán irtam *Toldit*. Ekkori fogalmam a népköltészetéről egy Szilágyihoz intézett levélben, nem ugyan széptanilag formulázva, de talán még is
20 elég öntudattal, így van kifejezve: „*a népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép között: hanem, hogy tanulja meg a legfensőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elé.*” Toldi jutalma nemcsak az eredetileg 15 aranyból álló díjnak, kivételkép, 20-ra emeltetése, nemcsak a váratlan fogadtatás
25 kritika és közönség részéről de Petőfi s több írók barátsága is lőn, kik azonnal sietének az egyszerű vidéki jegyzőt, mint hasonlójukat, körükbe fogadni, s a választottak közé avatni. 1847. készen lett *Murány ostroma* és nagy része a *Toldi estéjének*.
30 *Murányban* oly nyelvet akarék megkísérteni, melly az irodalmi s népies nyelv közt mintegy középet tartson — erős legyen, de ne cikornyás, oly nyelvet, melly szélesebb olvasó körrel bírhasson, mint csupán a művelt közönség, így akarván egy részről a költészi nyelvnek nagyobb népszerűséget szerezni, más részt a népet egy fokkal magasabb olvasmányhoz szoktatni.
35 A cél úgy hiszem megjárja — sikerült-e nekem, az már más. Különben sokat ártott Muráynak, hogy a cselekvényt minde-nütt drámaivá akartam tenni, érzelmeket, indulatokat apró részletekig festeni, mintha leírhatná azt költő, mit a színész mimikájával ki tud fejezni. Mindazáltal e mű jobb fogadtatást

érdemelt volna, mert 1848-ban jelenvén meg, a politicalai rajongás miatt teljesen ignorálták, — soha senki meg nem bírálta, tudtommal. Egyébiránt Kertbeny hibáz, midőn azt mondja, hogy ez pályamű volt, s hogy én Petőfi, Tompa, mind verse-
5 nyezvé Szécsi Máriával, Szász Károly nyerte el orrunk elől a jutalmat. Igaz, hogy a Kisf. Társ. pályá feladása ébreszté bennünk a gondolatot, Szécsi Máriáról írni, de egyikünk sem olly céllal, hogy pályázzon. Te ezt magad is tudod, gondolom. Az 1848—49 viharos évek izgatottsága alatt keveset dolgoztam,
10 mert nekem erre nyugalom kell. Nehány vers, néhány kisebb elbeszélés a folyóiratokban, ez volt minden. De már ekkor megkísértettem a balladának ama népi, eredeti formáját, (mellyek közül, a mint tudod, legjobban sikerült Rákócziné; bár az illyeneket: A rab gölya — Szőke Panni, Varró leányok — szinte
15 e nemhez lehet sorolni) — ellentétbe a mi németes, mesterkélts és érzelgős vagy declamáló balladáinkkal. Petőfi e részben inkább utánam jött mint megelőzőtt, legalább a *Megy a juhász* nem volt az én mintám, de az övéi, lehettek az én kísérleteim. (Ujabb versei közt van egypár efféle). A forradalomnak egy
20 ideig csupán távoli szemlélője voltam, s a Vasárnapi újságnak, mellynek szerkesztésével megkináltatám, csupán nevemet kölcsönöztem oda, mint szerkesztő társ, (azaz csak dolgozó társ) — magam folyvást Szalontán maradván. De 1849 tavaszán, bureauhivatalt kértem s nyertem a magyar belügy minister alatt,
25 s előbb Debrecenbe, majd Pestre tettem át lakásomat. Az okok, mellyek e szerencsétlen elhatározásra birtak, kevéssé valának politicalai jelleműek. 1848. folytán többször is (3 szor) megfordultam Pesten, s *fényét megkezdém kívánni*, mi természetesen elégületlenné tőn alacsony helyzetemmel; nevelé ez elégületlen-
30 séget az is, hogy a zürzavaros időszak alatt alig kaptam meg valamit jegyzői fizetésemből, a város belügyei mindinkább bonyolodtak, a hivatal, a körülmények miatt, mind terhesebbé vált. Űhez járult fró barátim ösztönzése: keressek magamnak valami állomást, melly a központhoz közelebb vigyen, — s
35 magam is vágytam az irói körökkel gyakoribb érintkezésbe jőni. Igy tehát, a forradalmi fegyverek szerencsését is hallván, 1849-tavaszon előbb Debrecenbe, majd Pestre mentem a minis-teriummal, mint fogalmazó. Családom egy előre Szalontán maradt, holmimat eladandó és készülve a felutazásra; midőn
40 a hirre, hogy az orosz Debrecen alatt van, búcsut vevék a minis-teriumtól s jun. végén visszasiettem családomhoz. Nem is foglálám el többé hivatalomat a belügynél, Szegeden nem voltam, Váradon = a belügy oda menekült Szegedről — már csak látó-

gatni. Bekövetkezvén a catastropha, mint magán egyén laktam Szalontán 1851 őszéig, midőn Kőrösre meghivattam. Attól fogva itt vagyok. Szalontai tartózkodásom idejére esik a félév (1851) midőn, többnyire Geszten tanyázva, Domokosnak órákat adtam a költészetben. A forr. legyőzetése után kevesebbet dolgoztam mint a forr. előtt aránylag; bizonyos lyrai hangulatba estem, a nélkül hogy lyrám mindig teljes hangot adna. Munkáim a Divatlap — s más folyóiratokban közlött apróbb verseimen kívül, ez időszakban *Katalin* költői beszély — *A nagyidai cigányok* (mellyet ugyan már Kőrösön végeztem be) népies vig eposz, olly kedélyállapot kifolyása, midőn a világ folyásával és önmagammal meghasonlva, torzalakok festésében akartam kár-pótlást keresni. Legközelebb (1854) némi változtatással az első kidolgozásban, megjelent *Toldi estéje*. E művet Pesten, egy írói bizalmas körben, hol a jeles ítész, a veterán Szemere Pál is jelen volt, még 1848-ban, felolvastván, szóba jött, milly célszerű lenne a hős *férfi korából* is dolgozva egy epost, az egészet trilogiává alakítani. Ettől fogva sokat foglalkozom ez eszmével, megis kezdettem *Daliás idők* cím alatt, néhány énekig vittem, majd újra meg újra dolgoztam, a nélkül, hogy eddig befejezhettem volna. Legfőbb akadály, mi e tekintetben rám sulyosul, az, hogy a Toldi monda a más két darabban már szinte ki van meritve — én pedig az eposzt *mondára*, a nép tudalmában is élő mondára szeretem alapítani, a légből kapott eposzok iránt ellen-szenyvel viseltetem, hiányozván azokból az, mit én *eposzi hitelnék* nevezek. Le fogom-e küzdhetni ezt az akadályt, még nem tudom. Egyéb működésim a folyóiratokba 1849—óta előttem is tudvák: (Hölgyfutár, Csokonai lapok, Emléklapok, Magyar írók füzetei, Rőpívek, Losonczy Phoenix, Remény, Enyedi Album, Nők könyve. Viszhang. Szépirod. lapok. Délibáb. Müller nap-tára. Thalia. Divatcsarnok, mind hoz tőlem valamit. Nép-könyve, Falusi esték, Prot. naptár.)

Ime, barátom, itt életrajzom, elég hosszan, mégis röviden. Egyszerű élet az, de mégsem nyugott, csendes, mint némely gondolná: folytonos küzdés, mellyben *én* voltam a gyöngébb fél. Több eréllyel, szilárdsággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig. Tehetségem (a mit elvitázni nem lehet, különben nem volnék ott, ahol most vagyok) mindig előre tolt, erélyem hiánya mindig hátravetett, s így lettem, mint munkáim nagyobb része, — *töredék*. Csinálj te belőle egészet és kérlek, ha az idő kiadja (de hiszen erre csak pár nap kell —) küldd el nekem, mielőtt sajtó alá adnád, hogy lássam, nem csuszott-e be valamely hiba. Egyébiránt azt hiszem,

Berecznek akarod írni s engem meg akartál csalni, hamis!
Nekem mind egy, akárhová teszed. Élj boldogul!

barátod
Arany János

5 U.i.

Petőfiveli viszonyomat bővebben is érint-
heted, az ismeretség kezdetét, látogatását
jun. 1847. (jun. 1—10) majd nőjével october
végén, mikor vitte Pestre. — 1848 Pesten
10 kétszer, Debr. egyszer voltam vendége s
január végétől májusig (1849) családjá
nálam lakott Szalontán.

7.

ISKOLAI TÖRVÉNY A NAGYKÖRÖSI FŐL- ÉS ALGYMNASIUM NÖVENDÉKEI SZÁMÁRA

I. Törvénycikk. Iskolai év elejéni kötelességek.

1. §. Iskolai év elején, kivétel nélkül minden tanuló köteles magát az igazgató-tanárnál jelenteni.

2. §. Ki az iskola növendékei közé mint új tag bevétenni kíván: tartozik iskolai s egyéb bizonyítványait az igazgatónál bemutatni; s a tudtára adandó határidőn képességi vizsgálatot tévén le, ha beveendőnek ítéltetett, e törvényeknek aláírni.

3. §. Oly gyermek, ki életkora 9-ik évét még be nem töltötte, gymnasiumi tanulóul be nem vétetik.

4. §. Szállást a tanuló csak egészséges helyen s erkölcsileg kifogás alá nem eső családnál fogadhat.

5. §. Ha a tanuló szülei helyben nem laknak: köteles szüleitől, az igazgatónál oly iratot mutatni be, melyben azok, szülői felvigyázására, a helybeliek közül valakit megbiznak.

6. §. Tartozik a tanuló, mind a szülői felvigyázással megbizott egyénnek, mind szállásadó gazdájának nevét, házsámát, az utcát, melyben lakik, az igazgatónál feljegyeztetni.

7. §. Köteles a tanuló az illető tanár által kijelölt kézikönyvet s taneszközöket megszerezni.

8. §. Mielőtt a tanuló e törvénycikk 1, 2, 5, 6-ik §-aiban kiszabott kötelességeket teljesítette volna: az iskola rendes tagjául nem tekintetik.

II. Törvénycikk. Tanórák mulasztása.

1. §. Tanórákon, a szerint, a mint azok rende nyilvánossá tétetett, ki ki pontosan megjelenni tartozik.

2. §. Kétszeri késő megjelenés a leckén egy leckemulasztás gyanánt tudatik be.

3. §. Rendkívüli esetekben, milyen például szülék vagy testvér halála, a tanuló az igazgatótól kér engedélyt a leckemulasztásra: s az írásban nyert engedélyt az osztály-tanárának bemutatja.

4. §. Ha a tanuló abban, hogy előre engedélyt kérjen, helyes ok, például betegség által akadályoztatott, s engedély nélkül órát mulasztott volna: akkor magát szüleitől vagy ezek megbizottaitól nyert írásbeli bizonyítvánnyal az igazgató előtt igazolni köteles.

5. §. Nem igazolt óra mulasztásért a tanuló 1-ső izben az osztály tanár által megdorgáltatik. 2-ik izben a dorgálása az igazgató által ismételtetik. 3-ad izben hanyagsága szüleinek vagy ezek megbizottainak tudtul adatván, az igazgató által maga a négy felső osztályban 8 óráig terjedhető bezárással, az alsó négy osztályban hat vessző ütésig terjedő testbüntetéssel fenytetik. 4-ed izben súlyosabb büntetés elvétele végett, a tanári értekezlet elébe állit-tatik, mely 24 óráig terjedhető börtönt vagy 12-ig terjedő vessző-büntetést szab. 5-öd izben az igazgató választmány határozza el büntetését, mely ismételt mulasztás esetén iskolabóli kizárásig emelhető.

6. §. Nem igazolt leckemulasztások az illető tanár által folytonosan felrovtván, s az *osztálykönyvbe* bejegyeztetvén: annak idejében a tanuló iskolai bizonyítványába iratnak.

III. Törvénycikk. Hanyagság a tanulásban.

1. §. A kiszabott leckére elkészülni, a kihagyott munkát kidolgozni, s dolgozatát tisztán leírva a rendelt órán az illető tanárnak bemutatni minden tanuló köteles.

2. §. A kihagyott munka elhanyagolása, mint készületlenség rovatik fel.

3. §. Mindkét rendű vétség az illető tanár által feljegyeztetik, s az iskolai *osztályozásnál* (Classificatio) zsinór mértékül szolgál.

4. §. Folytonos készületlenség vagy hanyagság esetében az algymnasium növendékei iskolában marasztás, — a felgymnasium tanulói a szülék értesítése —, s ha ez sem használna, a tanár értekezletben határozandó s 24 óráig terjedhető börtönbüntetés által fognak kötelességük teljesítésére serkentetni.

IV Törvénycikk. Rendetlenség a tanórán.

1. §. Leckén minden tanuló köteles magát illendően, csendesen viselni, s az előadásra figyelmezn.

2. §. Ki magát a tanítás alatt illetlenül viseli, nem figyel, csendet s a figyelmet zavarja: előbb a tanár által rendre utasittatik. Ismétlés esetén a tanár a rendetlenkedőt bejelenti az igazgatónak; ki a tanári testülettel együtt, azt megdorgálja. Ha pedig ugyanazon tanuló a rendetlenséget harmadszor is ismétlené, miből dacolása tűnnék ki: a tanári értekezlet 12 óráig terjedhető börtön s hatig terjedhető vessző ütással fenytendi.

V Törvénycikk. Illendőség.

1. §. A tanuló magát mindeki iránt illően viselje. Különösen az egyházi s polgári előljáróknak, előkelő lakosoknak s minden korosabbaknak a kellő tiszteletet adja meg.

2. §. Iskolai előljárói iránt tiszteletteljes engedelmességgel viseltessék.

3. §. Illetlen magaviseletről bélyegzett tanulónak e hibája az *erkölcsi osztályozásnál* tekintetbe fog vétetni.

VI. Törvénycikk. Rendetlenség s kártétel az iskola körül.

1. §. Az iskola körül rendetlenkedni, kiabálni, füttyülni; az iskola épületét, padjait, tábláit rongálni, befirkálni, bekeverni szigoruan tiltatik.

2. §. Kire ily vétség bizonyul: a kár megtérítésén kívül, kisebb esetben a tanári kar, nagyobb esetben az igazgató-választmány által, körülményszerű büntetéssel fenytetik.

3. §. Ha a vétség senkire nem bizonyulna: a kárt az egész osztály köteles megtéríteni.

VII. Törvénycikk. A dohányzás.

1. §. Pipázni, szivarozni az iskolában, közhelyeken, utcán, temetések alkalmával vagy bár mely hivatalos eljárásnál egyáltalában tilos.

2. §. A kihágót első izben az igazgató, másodizben a tanári kar megdorgálja; harmadizben 12 óráig terjedő börtönnel fenyteti.

VIII. Törvénycikk. Közrend megzavarása.

1. §. Tanulóknak sem egyenkint, sem csoportosan, sem nappal, sem éjjel a város polgárai nyugalma és csendességét lárma, dallás, zene stb. által megháborítani nem szabad.

2. §. Büntetése, az ismétlések fokozatához képest 24 óráig terjedhető börtön vagy 12 ütésig terjedő vesszőfenyíték, melyet a tanári testület határoz el.

IX. Törvénycikk. Éjszakázás—dorbézolás.

1. §. Tanulónak esti harangszó után, szállásán kívül időzni tilos.

2. §. Sem szálláson, sem másutt evés, ivás, korhelykedés véget összegyűlni meg nem engedtetik.

3. §. Vétség esetén 24 óráig terjedhető börtönnel, többször ismételt kihágás után, körülményekhez képest elküldéssel bünhődik.

X. Törvénycikk. Gyanús helyek látogatása. Mulatságok.

1. §. Kávéházba, korcsmába vagy erkölcsrontásról gyanús bármilyen helyre tanulónak menni nem szabad.

2. §. Színházban, tisztességes táncvigalomban is csupán az igazgató előleges engedélye mellett szabad megjelenni, de köteles magát illendően viselni s a felügyelő jeladására eltávozni.

3. §. Büntetés az áthágóra első ízben 12 óráig terjedhető börtön, vagy 6 vesszőütés, másodízben kétszerannyi s harmadízben kitiltás az iskolából.

XI. Törvénycikk. Szerencsejáték.

1. §. Kártya, vagy bármilyen más szerencsejáték szigorúan tilalmaztatik.

2. §. Büntetés első ízben 24 órai börtön, vagy 12 vesszőütés, másodízben kitiltás.

XII. Törvénycikk. Egyébb kihágások.

1. §. Akár tanuló, akár nem tanuló irányában garázdaságot, káromlást, erőszakot, tolvajlást, vagy bármilyen megsértést követni el, legszigorubbán tiltatik.

2. §. Büntetést az áthágóra az igazgató választmány a vétek fokozatához képest határoz.

3. §. Nagyobb kihágás esetén a tanuló az iskolából kirekesztetik s a polgári hatóságnak adatik át.

XIII. Törvéncikk. Terhes kötések.

1. §. Senkinek a tanulók közül mással, akárkivel terhes szerződésre lépni, például adósságot venni fel, holmiját zálogba, vagy eladni nem szabad.

2. §. Büntetés esetszerűleg vagy a tanári értekezlet, vagy az igazgató választmány által szabatik.

XIV Törvéncikk. Gyülekezés.

1. §. Lücke és isteni tiszteleten kívül az igazgató előleges engedélye nélkül soha, sehol, semmi szín alatt egybegyülni, annál inkább társaságot szervezni nem szabad.

2. §. Büntetést az igazgató választmány körülmények szerint határoz.

XV Törvéncikk. Isteni tisztelet gyakorlása.

1. §. Ünnepek és vasárnapokon minden tanuló köteles a meghatározott rend szerint az isteni tiszteleten megjelenni, ott magát illendően, keresztyéni áhitattal viselni.

2. §. Ki meg nem jelen: *erkölcsi osztályozáskor* minden mulasztása neve után rovatik.

3. §. Ki az isteni tisztelet alatt botrányt okoz, vétsége fokozatához képest börtönnel, vagy iskolából kiutasítással lakol.

XVI. Törvéncikk. Kilépés a gymnasiumból.

1. §. Senki, mielőtt az iskolából kilépési szándékát az igazgatónál jelentette s elbocsáttatott volna, az iskolát oda nem hagyhatja.

2. §. Máskép később bármikor is semmi nemű iskolai bizonyítványra számot nem tarthat.

3. §. Ha valaki az iskolából kiutasított s a városban állandó lakhelye nincs, tartozik 3 nap alatt a várost elhagyni.

4. §. Különb mint csavargó a városi hatóságnál kikísértetés végett följelentetik.

XVII. Törvénycikk.

1. §. Jelen törvénynek minden tanuló magát alávetni, vétség esetén vizsgálat, elítéltetés s a rá mért büntetés elszenvedése végett megjelenni köteles.

2. §. Különben úgy tekintetik, mint a ki a tanulók sorából magát önként kirekesztette.

3. §. E törvény minden iskola év elején az iskolai választmány által kihirdettetik s ennek egy példányát minden tanuló megszerezni s birni köteles.

[MAGYAR DOLGOZATJAVÍTÁSOK]

8

A TISZTA ÖNTUDAT ÁTTÖRHHETETLEN PAIZS

A RÁGALMAK ELLEN

*Némileg tán*¹ nem képzelhetni nagyobb bünt, istentelenséget, mint a hamis rágalmozást, némileg tán nem is találhatni gonoszabb embert a rágalmozónál, mert ez a legtisztább erényt is elsülyeszti, mert a rágalmozó a sziv legdrágább kincsének a becsületnek rablója.

.....
Fő indoka pedig a rágalmaknak az irigység, melly ha hatalmában állana: minden szépet és jót megsemmisítene, melly csak akkor örül, midőn mást kár ér, máskor pedig komor, emésztve a méregtől, mellyet másokra szeretne kiönteni. Igen is az irigység az, melly helyet küzt az alacsony lelkű rágalmozók szívében. — És az alávaló ember,² irigyelve felebarátjának *hírét* s³ *szerencsésjét* s igyekezetét mások előtt azt rágalmozza, becsületét rontja: csak azért, mert önála hír s érdem magasabb fokán áll; — a hizelgő szolga ura előtt szolga társát irigységből hűtlenséggel és restséggel vádolja: csak azért, hogy ura kegyéből azt kivethesse és helyébe magát hizeleghesse be; — a rossz testvér testvérjét, ki a jónak áldozza életét, rágalmakkal illeti: csak azért, hogy szülőinek szeretetét tőle elidegenitse; a lelketlen rokon rokonának érdemeit nem akarja elismerni, s más embernek jelességeit — bár azok csekélyek — inkább kész meg vallani és dicsérni, de rokona érdemeit elhomályosítani szeretné; másban kész a gyávaságot: jámborságnak, a restséget: megfontolásnak, az illő mulatságoktól emésztő *magánybai*⁴ vonulást: szerénységnek . keresztelni

.....
De mind ezen rágalmak dacára is megáll a tiszta lelkű ember, mint kőszirt a tenger közepében, mellyet a háborgó víz dühödése meg nem tör;

.....
Igaz ugyan, hogy egyedül csak az érezheti a rágalomnak mérges *fullánkjai*⁵ 'kit ez megkísértett, — de gyávaság jele a csüggedés; férfihoz illik balsorsában tünni, s minden veszedelemben újabb lélek erővel bátran állani. Aki szorgalmasan munkálkodni és erősen kitünni még gyermekkorában megtanult: van annak ereje a reá mondott vádak és rágalmakat nagy lelküleg elszenvedni; és bár szívet méltó fájdalom fogja el, midőn érzi a hamis rágalmakat, mellyek becsületén és ártatlanságán a világ előtt különleg mocskot ejtettek, mellyek jó hírének s boldogságának forrását kiaspasztani törekvének: mindazonáltal édes megnyugovást talál abban, hogy ő

tiszta, ment a' rágalmaktól, mert semmi rosszat, semmi istentelent, semmi törvényellenest nem követett el, s bár *hidjen*⁶ az egész világ a rágalmaknak, de ha szívének ártatlansága a sziveket és veséket egyedül vizsgálható Isten előtt tiszta, ő nyugodt, őt lelki ismerete nem *mardossa*,⁷ a gonoszt legkegyetlenebben büntető *ostor*.⁸

Dúzs Sándor

<p>1 Kezdetnek az a <i>némileg tán</i>,
némileg gyarló, semmiesetre
pedig nem szép. Sokkal helye-
sebb volna így kezdeni: <i>Alig</i>
<i>képzeltetni</i></p> <p>2 <i>És az aláváló ember</i> egész
addig: <i>részszülhessen</i>: ez egy
periodusnak felette hosszú, an-
nál hosszabb, mert föl lehetett
volna osztani igen jól. Például
„... fokán áll. A hízeltgő szol-
ga . . .”
„... hizeleghesse be. A roszt
testvér . . .”
„... elidegenitse. A lelketlen
rokon . . .”
„... szeretné. Másban kész...”</p> | <p>Ettől fogva végig lehet aztán
egy periodus, de az antithesi-
sek közzé nem szükség kettős
pontokat, hanem csupán von-
nást rakni; mert a kettős pont
arra való, hogy vele a periodus
<i>elő- és hátrészét</i> egymástól el-
válasszuk.</p> <p>3 hírét, szerencsáját</p> <p>4 magányba</p> <p>5 fulánkjaít</p> <p>6 „hidjen” hygen (mint <i>vigyen</i>)</p> <p>7 „lelkiismerete nem <i>mardossa</i>,
e büntető <i>ostor</i>.”</p> <p>8 Sántít az allegoria: az <i>ostor</i>
nem <i>mardos</i>, s a mi <i>mardos</i>
az nem <i>ostor</i>.</p> |
|--|--|

Különben a helyesírás jó, a stylus egy kissé áradozó, azaz bővítés meg szépítés kedvéért hasonértelmű szavak s mondatok halmozottnak egymásra.

19/II.

AJ.

9.

ZÁCH KLÁRA

.....
Önkény vas keze nyomta az igazságot, a vétek *szemügyet*¹ kaptak, s az erkölcs-elenség nem csak az alsó osztály, — de a nagyok sőt királyok szívébe is kiirthatatlan gyökeret vert.....

A haragra gyúlt atya a királyi lakba ment, s mint fiát vesztett oroszlán dühösen rohanta meg az *éppen*² ebédlő királyi családot, gaztettéért számadásra vonandó, s lánya elrablott becsületét vérrel vissza vásárlendő. De merész terve nem sikerült, mert ámbár a királynő mint a bűn indoka négy *úját*³ elveszté, sőt karján segítségül ment férje is sebet kapott: mindazáltal a lárma hirtelen összefutott őrtség által Zách a hosszú védés dacára is felkoncoltatott

A szegény, s már *attya*⁴ s testvérje elvesztésével *külömben*⁵ is eléggé *károsult*⁶ Klárának, orra, ajka, fülei s hüvelykein kívül két kezéről minden ujjá levágatván lófarakra köttetett, az *utzákon*⁷ hurcoltatott.

Ennyi istentelen kegyetlenkedések végrehajtása után azonban a király, félve a népek bosszujától, hogy azt lecsendesítse, *csábleveleket*⁸ s hirdetményeket bocsátott ki, *mellyben*⁹ vakmerő volt a nép előtt oly gyalázatos hazugságot kiírni, hogy Zách, mint *ki*¹⁰ az előtt Csák Máté *pártján*,¹¹ jószágai elvesztéséért forralt *bosszuját*¹² akarta kielégíteni a király szentségén; és e felségsértésért érte őt utol az igazság büntető keze.

De bár talán az akkor elámitott nép hitte Zách bűnös létét: az utó *nem*¹³ véleménye s a történet őt az alól tellyesen felolítja, Károlyt pedig családjával együtt kegyetlenkedéséért oly fekete *vonásokkal*¹⁴ bélyegzi, *mellyet*¹⁵ több jeles tettei és érdemei sem képesek észrevétlenül eltakarni.

Dúzs Sándor

1 „Szemügyet <i>kaptak</i> ” szem-
<i>ügyre veszünk</i> valamit s <i>vér-</i>
<i>szemet</i> kapunk.	7 utczákon
8—9 <i>csábleveleket</i> , mellyben...
10 [kihúzza]
2 épen	11 <i>pártfele</i>
3 ujját uj = novus	12 <i>bosszuját</i>
4 atyja	13 kor
5 <i>külömben</i>	14 — 15 <i>vonásokkal</i> , mellyet .
6 „ <i>károsult</i> ” gyenge kifejezés,
mikor valaki <i>erényét</i> , <i>apját</i> ,
<i>testvérét</i> elveszti	egy kis gondatlanságra mutat.

Külömben a legjobbak közül való.

10.

ENDRE KIVÉGEZTETÉSE

.....
*Fáradtság*¹ és jól mulatás után édes a nyugalom .. Csak Johanna szemét kerülte az álom, aggály szállt az ő szívére, mert ő ez éjjel férjének meggyilkolására szövöttek, gyötrellemmel várta azt az órát, melly ki volt tűzve a szörnyű tett véghezvitelére. Végre elérkezett².

Dúzs Sándor

1 <i>fáradtság</i> mint imádság, ve-
sződség	2 elérkezett az.

Orthographia, stylus a legjobb dolgozatok sorába helyezi.

II.

A PUSZTA HÁZ

Sokszor jött már fel a nap és sokszor tünt le; hány hetek multak el, hány hónapok folytak le, *sótt*¹ már évek is teltek el

Minden sokat változott *azóta*² . . . de ez a táj csak ugyanaz. . . Más oldalról a számtalan sivar heggek domborodnak, melyeken a zöld fűnek (vagy *egyébnek*³) soha semmi nyoma nem volt

De ezek meg *ujjultak*,⁴ és átestek az átváltozáson, még is ugyanazok. Mint mikor a Phoenix meg *égeti ön magát*⁵

Hasonlólag az erdőnek is *ős tölgyei*, — *ámbar magokat a mulandóság karjába vetették*,⁶ de . . . most azok diszlenek szép sorba *őseik nyomdokinn*.⁷

Nem maradt régi helyén a *homok hegy*.⁸ Felkapta egy forgó szél és vitte messze, hol ismét *ujj*⁹ tömegbe *vegyült*;

Mindazáltal van egy tárgy, a mely nem hogy új képet vett volna magára, *sótt*¹⁰ inkább meg avult.

Itt áll egy épület, mely valaha ház volt, melynek szalma tetejét a *szél*¹¹ már rég le roncsolva *nyugtatja*¹² padlásán; *Mész kiálló*¹³ oldala ugyan áll még . . . egyik vége ki dőlt, melyen szemérmesen *handikáll*¹⁴ ki a *jég hideg*¹⁵ keblű kemence . . . közfala még tartózkodik; de a *falba*¹⁶ lakó soknemű *zsellérektől nyitott közlekedések* miatt meglehetősen gyenge *fokra van helyhezve*¹⁷. . . a ház megett . . . egy szomorú fűz áll *γ*¹⁸ bánatos ágait a romokra hajtva és árnyékával *enyhülést adva*.¹⁹ Távol egy kissé a háztól, látszik egy düledezett kámvájú kút, mellette áll az ágas *elrehülve*;²⁰ és csak néha látogatja meg egy elfáradt madár s ha ki pihente rajta magát, *tova száll*²¹ ismét.

*Mindez mutatja a ház szerencsétlen végét*²²

Lakosa e háznak egy kertész volt, ki több évekig *nyütte*²³ a rosz viskot *negyedmagával elsőbben*²⁴

De jött egyszer a hír, hogy a hazának katonára van szüksége; eljutott ezen hír az ezelőtt csendes *házban*²⁵ is, és *fel zavarta*²⁶ annak békességét.

A két ifjúban *felgyűlladt*²⁷ a tűz a hazát szolgálni védeni és oltalmazni. Távozott a két fiú, a két öreg *maga*²⁸ maradt, de a néma magányt *meg unva*²⁹ városba költöztek. Elsőbb az *öreg*³⁰ lett a halál martaléka, később pedig — az egyik fia halála miatt kesergő édes anyja is búcsút vett a világtól. Csupán egy maradt még *életbe*³¹ a szerencsétlen családból: ez is bizonytalan *életmódba*³² a csaták villámai közt.

Végre elkövetkezett a véres *Drámának*³³ utolsó jelenete. A honvéd megfosztatott életpárjától kedves fegyverétől, ki élet és halálban híú kísé-
rője volt.

Egymást érte a sok³⁴ nyugalomra hazatérő honvéd. *elbucsuzván* *γ*³⁵ a csatától, újra előbbi életmódját szándékozott követni.

³⁶Jaj de kevés idő múlva, midőn még senki sem élvezhette a béke örömeit — újra szárnyalt a hír hogy erővel elhurcolják a szegény volt honvédet, de nem a hazát védeni.

Ujra lehetett látni a sok volt harcost minden felé, most szöknek a fegyvertől mit addig olly kedvesen hordoztak és használtak a haza hasznára³⁷

Ekkor akadt egy vendége a puszta háznak.
senki egyéb, mint a megmaradt fiú, *ki reménylette itten feltalálhatni szülőit és testvérét*,³⁸ de megcsalatra reményétől tovább vitte bús gondjait

26/XI 1851

Szilády Áron

- 1 sőt
 2 mi óta?
 3 vagy egyéb növényzetnek
 4 újultak
 5 önmagát
 6 nagyon pöffedt: *karjába estek*
 7 nyomdokin
 8 homokhegy
 9 uj
 10 sőt
 11 —12 talán nem a *szél nyugtatja?*
 13 *Mész kiáltó* nehéz epitheton.
 „*Oldala, mely mész után ki-
 álltoz*”
 14 kandikál
 15 jéghideg
 16 hol? *falban*
 17 gyengén v. gyenge lábon
 18 $\sqrt{\quad}$,
 19 kinek? *egyhülést ad az elté-
 vedt utasnak*
 20 elkorhadva
 21 tovaszáll
- 22 fölösleges elmélkedés
 23 — 24 Lakosa e háznak egy ker-
 tész volt, ki, egykor negyed-
 magával — sokáig lakta ez
 elavult viskót; több évig élt
 itt stb.
 25 hová? házba
 26 felzavarta
 27 felgyúladt
 28 kettő nem *maga*
 29 megunva
 30 melyik? a nő is öreg. egyéb
 íránt nincs elmondva hogy
 volt nője s két fia
 31 hol? *életben*
 32 *életmódban maradni*: szokat-
 lan kifejezés.
 33 drámának
 34 [kihúzza]
 35 $\sqrt{\quad}$ ki? Sok
 36 —37 Effélék nem tárgyai az
 irodalmi gyakorlatnak.
 38 ki itten szülőit s testvéreit
 feltalálhatni remélte

12.

SZIGETVÁR BEVÉTELE

1566-ban indult Solimán *magyarországra*¹ oly szándékkal, hogy serege egy részével *elsőb*² *Egret*,³ azután Győrt és Komáromot ostromolja. Egy más *kisseb*⁴ csapat Sziget ostromára volt szánva; de midőn meghallotta Solimán, hogy ezen *kisseb*⁵ sereg előcsapatját Zrinyi emberei Siklós mellett egészen semmivé tették; annyira megharagudott, hogy egész seregével Sziget ostromára sietett. Jul. 14 $\sqrt{\quad}$ ⁶ átkelt Eszéknél a Dráván, aug. 4 ünnepélyes bemenetét tartotta Pécs városába, s következő nap Sziget várhoz ment, hogy személyesen vezesse az ostrom kezdetét.

E naptól kezdve 100,000 török ostromlá a várat, holott Zrinyinek alig volt 2,500 embere. Az ágyúk erős dörgései miatt egyik erősség a másikra dőlt, melyek romjain kétségbeesve vívtak, az elkeseredett törökök. Midőn a várbeliek már több megrohanásokat vertek vissza, és már minden árkolatok, a külvárral együtt le voltak rombolva, Zrinyi hiába várva kívülről segedelmet 6oora leolvadt vitéz seregével, a *legbensőbb*⁷ várba vette magát. De már soká itt sem maradhatott. Tűz, füst és víz nemléte által gyötretve, látta remény nélküli állapotját, s azon kénytelenséget, hogy vagy hősi halált kell hálnia, vagy magát egy annyira magára haragított dühös ellenség

kezébe adni, Sept. 8, 34 napján a vár ostromoltatásának,⁸ könnyü ruhába öltözködött, derekát apja kardjával övezé, — mely már annyi csatában fordult meg, — hivei közt, — kikkel megesküdü a dicsően védett vár romjai közt halni hősi halált, — égő lakából kilépett. Rövid beszéd után, *mellyel*⁹ lelkesült csapatát a halálra bátoritá, kinyitatta a várkaput, s a berohanó törökökre egy utolsót lövetett, mely *agyú lövésre*¹⁰ 600 török hullott el. Ez alatt Zrinyi kirohant, és társaival *vagdalkozott*,¹¹ de csakhamar egy nyíl repült mellének, mely *alatt*¹² összerogyva esett le lováról. Társai is kevesen éltek őt túl. *Végörájába*¹³ Zrinyi a *várkulcsait*¹⁴ és 100 aranyat *tett*¹⁵ zsebébe, hogy — mint maga mondá — zsebét üresen ne találják. *A várba betoduló törökök közül sokan elvesztek, midőn a löpor tár fellobbant.*¹⁶

Szilády Áron

Észrevételek.

1 Magyarország: tulajdonnév,	13 végörájában
nagy betű	14 a vár kulcsait
2 elsőbb	15 tett volt
3 <i>Egret</i> — inkább írjuk <i>Egert</i>	16 „Épen mikor a törökök a várba betodulnának, a löpor-tár fellobbanván, amiatt közülök igen sok elveszett”
4—5 kisebb	Helyesírásban: a középfokot, ha a b előtt magánhangzó van, két b-vel írjuk: elsőbb, kisebb.
6 14-én	Ha mássalhangzó, egy b-vel — nemesb.
7 legbensőbb	
8 „Sept. 8.kán, a 34-dik napján a vár ostromoltatásának etc.	Különben helyesírás, stylus a jobbak közül, de mégsem ment minden hibától.
9 [aláhúzva]	
10 ágyúlövésre	
11 <i>vagdalkozott</i> : nagyon közönséges kifejezése Zrinyi vitézségének.	
12 a <i>nyíl alatt</i> hogy rogyott le? mellytől <i>halálra sértetvén</i> —	

Oszt: *eminentia közepi*

13.

ÉLTÜNK RÖGÖS HATÁRAIN
KÉT GÉNIUS VEZET

.....
REMÉNY ÉS EMLÉKEZET

Mig a járnai tanuló gyermeknek nincsenek biztos lépései nem tudván magát *egyensúlyba*¹ tartani gyenge lábain, dajkájába fogodzik, hogy magát megmentse a bizonyos elesésétől, vagy ha az nincs jelen s ingadozva próbál-gatván magától tovább menni, s gyakorlatlan lábai elsikamolván elesik,

dajkjától vár segítséget a felegyenesedhetésre és csupán csak ebben bízik: így van a felnőtt ember az életen keresztül vezető két dajkával, a remény — s emlékezettel

.....
Szilády Áron

- 1 Egyensúlyban — igyekeznék A dolgozat jó
(íkes)

α

14.

BOLDOG KI ÉLTÉBEN ANYI JÓT TEHETE HOGY BENNE KI NEM HAL SZÉP EMLÉKEZTE.

.....
Az olyan ember igazán örömmel halhat meg, ki vagy hazájának vagy polgártársának valami jót tett, nagy bajaiban segéd kezet nyújtott neki,¹ s kész volt \forall^2 életét neimes szívüleg feláldozni, *azt bajaiból kiségités végett*,³ s *az*⁴ ilyen ember számolhat mindenkötli szeretetre; az ilyen ember iránt késő századokon át jó emlékezetben vannak, s mint egy igaz szívü férfiut, a ki nem a maga *hasznára*,⁵ sem polgártársa kárára, hanem annak *hasznára*⁶ munkálkodik, áldják az utódok, — s boldog az ki éltében anyi jót tehetete, hogy benne ki nem hal szép emlékezete. —

Földváry László

- 1 Jót tenni valakinek? vagy vihető. Az egész sententia
valakivel? rosz.
2 \forall érte 4 Az
3 „*Azt* bajaiból kiségités vé- 5—6 *hasznára-hasznára* kétszer
gett” egymás után. Változtatni.
Azt legközelebb az *életét*-re is 8/XI.

Arany

15.

KUN SZ. MIKLÓS¹

.....
A *kő*² *hid* vezet egyenesen a város háza felé, a mellynek nagy udvara *kerítve van erősen magas kőfallal*.³ A templomnak irányában egy egyenes ut vezet a kath. templomhoz, a melynek tornya *néz*⁴ a város tulsó részét kerítő széles tóra, s a melly rettenget, hogy a harapodzó víz nem sokára oldalait *mossa*.⁵

A város felső részén van a már pusztuló félben levő serház, a *melly*⁶ előtt van ismét egy hosszú *fa hid*,⁷ a melly egyenesen vezet a város régi temetőjébe, a *melly*⁸ teli van ültetve akác fákkal, s *máig is*⁹ mutatkozik néhány sír kő. A temető közepén van egy nagy doml, a *mely*¹⁰ hajdan sír-bolt volt.

Földváry László

1 Városok neveit úgy írjuk helyesen, ha egészen kiírjuk, s ha összetett szókból állnak, kötjellel egyberagasztjuk: <i>Kun-Szentmiklós, Nagy-Kőrös.</i> 2 kőhid 3 magas kőfallal van erősen bekerítve —	4 mellynek tornya a város túlsó részét kerítő tóra néz, s melly méltán rettegethet stöb-bi 5 fogja mosni 6 és 8—10 <i>a melly</i> (négyszer!) — 7 fahid 9 s <i>benne</i> máig is —

β

16.

ÉLTÜNK RÖGÖS HATÁRAIN
KÉT GENIUS VEZET.
VIGASZTALÁST EGYIK SEM ÁD
REMÉNY, S „EMLÉKEZET”

A *szárnyas* idő¹ gyors folyamként tova *szárguld.*² el sietnek a századok egymás után, elragadják magokkal a nagy embereket. De az olly jeles embereknek, kik tudományok, vitézségök vagy a nemzet hasznára tett érdemeik által magokat mások előtt kitüntették, emlékezetöket³ a késő maradékoknak is által *adják*⁴

Az emlékezet *visza*⁵ hozza előnkbe azon régi jó s szerencsétlen eseteket, a mellyeket már egész életünkbe⁶ tapasztaltunk

Földváry László

1—2 Ha az idő <i>szárnyas</i>, hogyan <i>folyhat</i>, és ha foly, hogyan <i>szárguld.</i> A metaphora ne legyen képtelen	3—4 Kik <i>adják</i> át emlékezetöket? Nincs subjectum. 5 vissza 6 életünkben —

β

17.

A FINÁNC

Midőn a rablók *anyira*¹ elhatalmasodtak s rettegeték az utazókat istentelen rablásaikkal: történt, hogy egy korcsmárost naponként nagy számmal látogatának, s ötet kiélék mindenéből a nélkül hogy valaha fizettek volna neki. A korcsmáros nem türhétvén ezen szemtelenséget, a közelebbi városba² levő csendörökhöz folyamodott, hogy látogatnák meg a korcsmáját. Nehány nap mulva ki mén három csendör este, s a mint mentek, *elől*³ találának egy fináncot jöni gyalog. Meg szólítja őket s kérdezi, hogy hová mennek; azok mondják, hogy a *leg*⁴ *közelebbi* csárdába, betyárt fogni. A finánc hozzájuk csatlakozott, a mint mondá: úgy sem látott még betyárt. Mentek egy erdő mellett, s megláttak jöni szembe egy öreg pásztort lóháton. Amint elértek hozzá, lováról leszállították, megkötözték, s maguk *elől*⁵ hajtották

mint rablót. A finánc bátor lett hogy *ilyen*⁶ könnyen lehet bánni a betyárokkal, meg kérdezett mindent, hogy nem betyáré?⁷ Elértek a csárdába, ott voltak egy darabig. Egy kevés idő múlva el ment portyázni a három *csend*⁸ ór, s hívják a fináncot. A finánc ott maradt, „elég bátor itt is bevárni őket ha ugyan jönnek” szólott a vesztét érző. —

Le ment a nap, s elsötétült, egyszer kopogtat valaki az ajtón, a korcsmáros ki megy, kiált: ki az? ne keresse azt, csak nyissa ki az ajtót, szolt a rabló. Az ajtót kinyitja a korcsmáros, *be*⁹ lép egy rabló s parancsol magának vacsorát. A korcsmáros adott neki, s *evett* a betyár¹⁰ a nélkül hogy a sarokba¹¹ ülő fináncra ügyelt volna. Egyszer a finánc elkezdett járkálni fel s alá a korcsmába¹² s közelebb közelebb ment a betyárhoz, egyszer a tarisznyát lekapja, a melly az asztalon volt, s kiránt egy pisztolyt belőle. Meghalsz! szolt a rablóhoz. A betyár nem félt semmit, mert tudta hogy mindjárt jönnek társai, s azt mondja a fináncnak, hogy addig kedvezzen míg az ételt megeszi. A finánc meg engedett, s fölötte állt a felhúzott pisztolyal¹³
[Csakugyan jöttek a betyár társai, akik közben elfogták a csendőroket is. Most csúfot üznek ellenfeleikből.]

Földváry László

Már a tárgy olyan, a mit tilos kidolgozni: jövőre nem szabad ily tárgyat tollra venni.

1 annyira	7 betyár-é?
2 <i>ba</i> és <i>ban</i> közt mi a különbség?	8 csendőr
3 <i>előtaláltak</i> , nem <i>elől</i>	9 belép
4 <i>legközelebb</i> , <i>belép</i> : összeirandók.	10 a betyár evett
5 előtt	11 sarokban
6 ily	12 korcsmában
	13 pisztolyval = pisztoly-lyal.

β

18.

A BOLDOGSÁGÉRT SZÜLETÜNK S ÉRTE HALUNK MEG
MÉRT VAN EZ, ÁRNYÉKÁT ÜZVE, ELŐLE FUTUNK

Szentmiklóssy

Az igaz és minden dologban helyesen cselekvő embert megkeresi a boldogság akar a puszták rideg magányaiban él, *akar a világ fényes palotáiban*,¹ s ha az igasság² utába³ jár, nem zavarja őt a boldogság élvezetében semmi baj, s csak a halál választja őtet el annak minden örömeitől. *Azomba*⁴ a boldogság sem tartós mindig, egyik órába⁵ vigadsz annak boldog falai közt a midőn egy váratlan eset azt elragadja tőled a *másik órában*⁶. Elégedjünk meg *γ*⁷ azon boldogsággal a mellybe vagyunk, ne vágygyunk nagyobb után, ne hogy azt is el veszítsük, s *hogy*⁸ a bajok gyakran kihatolhatatlan örvényébe *ne*⁹ sűjedsünk. —

Mi van kívánatosb s mi oszlatja el inkább a *mosta*¹⁰ bút, mint a boldogság, s *hogy el érhessük*¹¹ járjunk az tiszta öntudat által ki mutatott úton s ne tévedjünk el az igaz útról. — Haladjunk a közép úton, a mellyen azt elérhetjük *legjobban*,¹² s a melly legbátorságosabb.

Földváry László

- 1 *akár a világ* stb. e mondatot is elébe kell az *él* igének venni, ugy kerekebb lesz.
- 2 igazság = igaz-ság, igazság.
- 3 *útában*, mert a kérdés: *hol?*
- 4 — 5 *azonban—órában*.
- 6 *másik órában*, az *ige* elébe kell vetni.
- 7 *Elégedjünk meg* . hiányzik a kötőszó, melly az előbbi periodushoz kapcsolja. *Elégedjünk meg tehát*

- 8—9 *nehogy* után nem szükséges a *hogy* . . *ne*, annak ereje kihat a következő mondatra is.
- 10 [aláhúzva]
- 11 *hogy elérhessük* helyett, kapcsolatosabb így: *mellyet hogy elérhessünk*, vagy: *mit elérendők*.
- 12 *legjobban*: az ige elébe kell tenni.

19.

MOHÁCSI VÉSZ

II Lajos kiskorú lévén, az ország kormányzását Bakács Tamás, Bornemisza János és a király rokona György vevék kezeik közé . . .

Az ifjú eleinte *szép haladással ment előre*¹ minden jóban

Már nem is volt remény, hogy az eláradt *zavarokat*² az ifjú király *megorvosolja*³. . . A török *veszéllyel*⁴ fenyegette az országot. — II Szulejmán *követelt*⁵ küldött Budára . .

Lajosnak sem hada, sem pénze, sem hadszere nem lévén, más, külső fejedelmekhez esdett segélyért; a nemességet felszólította, véres fegyvert hordoztatván az országba⁶. . . de a nemesség nem igen fogott fegyvert. Mint vigasztaló angyal jelent meg a pápának *kövele*⁷ 50,000 *aranyal*.⁸ *Burgio*,⁹ min Lajos katonákat szedetett Tomori nem rest üzni a törököt, a kiket elértek, mind leöldösték, a többit meg futamítják, s a *törököt*¹⁰ anyira mérsárolják, hogy a győzelem a *török részéről*¹¹ *kétségen kívül volt*. — Azonba a török harcosok több *rést*¹² csinálának a magyarokba¹³

Földváry László

Szép haladással ment előre: rövidebb is, jobb is: *szépen haladt*

- 2—3 *zavarokat megorvosolja*: hibás a metaphora. Zavarokat *lecsendesíteni*, sérelmeket *megorvosolni* etc.
- 4 *veszéllyel*: jól van ez?
- 5 *követelt és követet*: mindegy?
- 6 *országba* és *országban*: mi a különbség?

- 7—9 „Mint vigasztaló angyal jelent meg a *pápának* kövele, Burgio, 30,000 *aranyal*, min Lajos katonákat szedetett.” Zavaros a szórend. — Ugy lehetne érteni, hogy a *követ* a *pápának* (pápa előtt) jelent meg, s Lajos *Burgión* szedetett katonákat. Jobban: „Mint vigasztaló angyal jelent meg a *pápa* kövele, Bur-

gio, 30,000 arannyal, min volt. — Ez képtelen beszéd.
 Lajos katonákat szedetett." 12—13 rést csináltak a *magya-*
 10—11. *A törököt* annyira mé- *rokba* — nem, hanem a *ma-*
 szárolják, hogy a győzelem a *gyarok soraiban*.
török részéről kétségen kivüli 1^a eleje.

20.

EGER OSTROMA

Az ozmán nép mint a zápor
 Ómlik, hoz e honnak¹ bút,
 Sok a száma szerte száguld
 Hol elmén vadul az út

Nyomul elő a sok török
 Az óriás számu² nép
 Oh! hova megy? tán magyar³ hont
 Emésztnéd é fel végkép⁴!

Nem magyar⁵ hont hanem Egert
 De ott vannak Magyarok⁶
 Nyilatkoznak⁷ a várt védni
 Sok száz férfi s nő karok. —

[10. vsz.] Török rohan γ⁸ mindég magyar
 Győz a várnak nagy falán
 Folyik⁹ a vér mint a¹⁰ patak
 S a török néz rés után. —

[12. vsz.] Várat felkéri a török
 Rohamhoz nem bizik ő
 De hős Dobó feladási
 Hévre¹¹ nem gerjeszthető

[13—17. vsz.]

Földváry László

Észrevételek.

1 honra

2 Óriás számu: az oriást inkább
 valami masszív tömegre lehet
 alkalmazni.

3 Magyar

4 végkép

5 Magyar

6 magyarok

7 Nyilatkoznak, inkább nyil-

nak, nyiladoznak mert nyi-
 latkozni szóval s írásban
 szoktak.

8 γ:

9 Folyik = foly nem ikes ige.

10 sebes

11 feladási hév = a feladásra
 nem hév inkább elcsüggedés
 után lép valaki.

Em. vége

TATÁR JÁRÁS.

Duló árvizként nyomult elő a vad tatár csorda. Nincs Árpád, nincsenek ősi vitéz magyarok, kik... sikerrel szembe szállnának,¹ mert . . . nincs erő a mely a végveszélyhez közel levő országot roskadásában *fentarcsa*.² —

Béla midőn értesült a tatár jöttéről, tüstént fegyverre szollitá³ a nemességet, a mely hazájáért kész volt minden időben fegyverre kelni, de most, fájdalom, tán nem lett volna ember nélküli pusztaság az egész *magyarország*,⁴ a bosszus nemesség csak azt mondogatta: *menyen*⁵ a király az *anyira*⁶ kedvelt kunjaival a *tatárookra*, a *kiket a Kunságba letelepített*.⁷ A magyar nemesség a kun királyt több előkelőkkel megölé. *Most*⁸ a kunok magyar ország védelmére felfogott fegyverőket egyenesen a magyarok ellen fordíták

*Meg nyilt*⁹ a halálmező Félkezdetlék a harc, a *leg nagyobb*¹⁰ tüzzel és hátorsággal.

A tatárok többször vissza nyomatnak, de *ismét*¹¹ uj erővel s néppel szaporítva *ismét*¹² előbbi helyökre állanak. — A tatár vezér elkeseredve s tudva hogy Béla *seregeit*¹³ már meg nem ujíthatja, *seregét*¹⁴ biztatja. — Híjjába buzdítja már most Béla elgyengült *seregeit*,¹⁵ halálnak *rohan* a robogó *magyar ifjuság*,¹⁶ s a tatároktól körülkerítette *állanak*¹⁷ . . .

Az emberek *egy része részint*¹⁸ megöletett, részint barlangba vonulva tengőltött gyökereken.

Ekkép fordult el a szerencse, a mely Magyarországnak *szomorú helyzetét készült el*. —

Földváry László

Irjon olvashatóbban: az embernek egész poenitentia e sűrűn összebordázott írást olvasni.

1 *szállnának* = *szállnának*.

2 *fentarcsa* = *fentarca* törzsök?

3 *szollitá* = *szóllitá*

4 *magyar ország* = Magyar-ország

5 *menyen* = menjen

6 *anyira* = annyira

7 *a tatárookra, kiket a Kunságon letelepített* — *a tatárokat letelepítette le?*

8 *Most helyen jobb kapocs: ezért, e miatt, ezen megboszs-zankodva.*

Meg-nyilt = hányszor kell

még mondanom, hogy az effé-
lét összeírjuk: *megnyilt*

10 *leg nagyobb*: mit tesz *leg* magában, külön írva? össze-
írni: *legnagyobb*.

11—12 *ismét-ismét* = ugyana-
zon szó olly gyakori *ismétlése*
pongyolaság.

13—15 *Sereg* szó is háromszor
fordul elő három sorban. Vál-
toztatni kell, arra való: *népét,*
hadát, vitézeit *etcet.*

16—17 *rohan* az ifjuság . . *áll-*
nak. Singularishoz plúralis.

18 *egy része részint: egy része megöletett, más része elbujdosott: minek a része után a részint.*

19 *Szomorú helyzetét készíté el: izetlen erőltetés. s Magyarhont szomorú helyzetbe döntötte.*

1^a eleje

22.

A RÉGIEK TALÁLMÁNYAI ÖSSZEHASONLITVA A MOSTANIAKÉVAL

[Az ember] . . . a többi állatok fölött⁴. . . sokkal magosabb fokon áll. Az első emberek, a *pogányok*,¹ mély állati teng-életben éltek le drága életöket . . .

A középkoriak már gondolatjaikat is nemcsak *puszta elrepülő szóval*² közlék egymással, hanem feltalálták a minden találmányok legremekebbikét: a könyvnyomtatást . . . Az ókorbeliek vadállat módjára üldözték, gyilkolták ellenségeiket, s foglyaikat halálra koncolák, míg a középkorban az emberi, bár ravasz, de dicső ész feltalálta a lőport, s ψ ⁵ ellenségeit könnyű szerrel meghódítja, váraikat kártyavár gyanánt lerombolja, s egész népeket *rabszolgáivá tesz*³ . . .

Továbbá az emberek nem elégedvén meg a földöni léttel, feltalálták a léghajót, s vele a levegőbe repülvén, megmérhetetlen magasságba szárnyalnak, s *vele*⁶ a csillagok honába költöznek. . . .

[A. összefüggő jegyzetei a dolgozat végén (1 – 3) sz. jelzéssel.]

Bán János

1 Az ó korban, a pogányok közül, nem mondhatja ezt a görögökre és rómaiakra; az ó kornak is volt szellemi élete. Aegyptus, Persia, Chaldea stb. a bizonyság.

2 Hát a *betűk*? az *írás* feltalálása nem annyi volt az ó korban mint a könyvnyomda a középben, ha *nem több*?

3 Fájdalom, még létez a rab-

szolgaság: de a háború célja most már mégsem az, a legyőzött népeket rabszolgává tenni.

[Egyéb javítások szöveg közben]

4 *állatoknál*

5 ψ most már

6 csaknem

Láttam 5/XI 1854.

Irálya különben egy év alatt *sokat fejlődött* s közel van a teljes kiképződéshez, ha igyekezni fog mindig jobban írni.
Láttam 5/XI 1854.

23.

A SORS UTAI (Historiai novella)

[A terjedelmes, — 15 oldalas — történeti elbeszélésben egy fontosabb megjegyzés van. Miután IV Béla királyunk befogadta a kunokat, éjjel álmot lát:]

... a csillagok kialusznak, s mintha utoljára lobbannának fel, az égen piros folt látható, s egy fehér lepellel fedett angyal szál alá Béla szobájába, s ágya fölött lebegve fülébe suttog:

„Kigyót melengetsz kebleden, óh király”

Bán János

[Közben A. megjegyzése:]

(Eposba való a machina, de beszélybe nem.)

[Végül:] minden dicséretet érdemel!

I,áttam 5/XII

24.

A HŐSKÖLTEMÉNY KELLÉKEI

.....
A hősnek a balsorsban csüggedetlenül kell küzdenie, s végre a szerencsétlen viszonyokból *diadalmaskodva ki bontakoznia kell*¹ Tárgyul ne a jelen hanem mindig a régi időből merített nevezetes esemény szolgáljon, s a történet dolgok folyvást egymásután, szakadatlanul adassanak elő²

Továbbá a fő kellékek közé tartozik az is, hogy a darabban fordulat vagy *καταστροφή* legyen, még pedig úgy, hogy miután az elbeszélésben fordulat történt, többé előbbi alakjába vissza ne menjen, ellenkező esetben regévé vagy elbeszéléssé fajulna.³

A hőskölteményben megkívántatik az egység, azaz egyes és oszthatatlan cselekvény, mely egy fő személytől származik, s egy fő célra úgy rendeztetik el, hogy arra rendeztessenek a többiek mind, mint másodrendű cselekvények, melyek a cselekvény célját vagy elő segítik vagy akadályozzák, mint Aeneisben szeretete Didónak, ki Aeneast Italia határaitól vissza tartóztatni ügyekszik⁴

A cselekvény egysége a cél egységén alapszik, p. o. Kezdet. Aeneas, felgyújtatván Trója, a megmaradt Trojajaiak seregét össze gyűjtván, Istenek parancsára azon tartományba, honnan ősei származtak, elutazni magában elhatárá. Közép. Az ellenséges Juno által, vizen és szárazon nehézségek gördítettven elébe, végre Italiába eljutván, rutulokkal terhes háborut visel, Lavinia jegyese és Italia tartománya elnyerése végett. Vég. Aeneas Turnust párviadalban megöli, az olasz háborút bevégzi, Laviniaát és Italiát megkapja.⁵

A fő hős mellé lehet sőt kell is apróbb hősoket rendelni, kik a fő hősuck alárendeltjei, s bár a tárgy tartalmához nem igényeltetnek is, de a fő hősnek vállalata kivitelében segítségei és eszközei.⁶

A hősköltemény alakja a különböző nemzeteknél különféle, nálunk leginkább a hatos vagy hexameter van szokásban, vagy magában vagy ötössel párosítva.⁷

A hőskölteménynek két faja van, t. i. komoly, és a boházati hősköltemény, mely utóbbi az előbbinek eltorzításában áll, célja az, hogy az olvasóban tréfás, vig érzelmeket ébresszen. —⁸

Bán János

Nem mindig. Néha az eposznak tragikai vége van, mint *Zrinyiben*; itt a hős nem testileg, csak *erkölcsileg* győzedelmeskedik.

2 Nem elég; egymásból kell folyni az eseményeknek.

3 A *regében* is kell egység, a katasztropha után az sem fordulhat meg másodszor is. Még a mesékben is, ha a hős sok szenvedés, beretva hidon sétálás stb. után megnyeri a királykisasszonyt: nem veszik azt el többé tőle; hanem lakzit csapnak.

4 Ezt igen jól hozta fel!

5 Igen jó!

6 Vagy pedig az *ellenség táborában*, mint az ellenséges erők eszközei tűnnek fel, pl. *Turmus*, *Mesentius* stb.

7 Azaz pentameterrel? egyet sem tudok. Ez elegiai versmérték lenne.

8 Azért nem is annyira eposz, mint annak megfordított el-
lentéte.

Többnyire jól fogta fel.

Láttam 18/XI. 1854.

25.

LEVÉL, MELYBEN EGY IFJU, BARÁTJÁT A TERMÉSZETI TUDOMÁNYOK VIZSGÁLÁSÁRA BUZDITJA

Mindenkor elszomorodom, midőn oly ifjakat látok, kik multság s gyönyörökbe úgy elmerülnek, hogy oly *tökélekről*,¹ melyek a tudományokból származnak, s melyek által szerencsésebbek, a honnak hasznosabbak lehetnének, *mit sem gondolnak*?

Mióta Könyves Kálmán kimondta, hogy nincs többé boszorkány, azóta sok nincs ami régen volt. Hajdan csak az volt, ami volt, de most az sincs, ami van, hanem az van, ami lesz

.....
[Az Isten] tökélyeit legvilágosabban hirdeti a *csillagzat*³; ennek csodálandó sokasága és nagysága véghetetlen hatalmát, bámulandó rendelő bölcsességét, a véghetetlen tér, melyben mozog, örökiségét bizonyítják..

Bán János

Igen jól van, csak azt jegyzem meg, hogy „*gondolni valamiről*” nem mondjuk, s a *csillagzat* szó nem minden csillagok összességét jelenti, hanem egy

csillagképlet értetik alatta; péld. a *nagy v. kis medve*, *Orion*. Így a *bika* egy *csillagzat*, benne az *Aldebaran* már egy csillag.

Láttam 2/I 1855.

26.

REGÉ A HADAK UTJÁRÓL

- [1. vsz.] Csaba, a hős magyar vezér
Elindult messzire,
A nagy puszták *tengerének*¹
Zajongó vizire.
.....
- [5. vsz.] S halad, halad a kis sereg
Nagy messze *távolba*²
Am a honn hagyott székelyre
Irigy nép *támad*³

Rendül, *rázkódik*⁴ és *zuhog*⁵
A föld nagy robajjal,
S viszi a hirt a menőknek
Rémitő morajjal.

Megfordul és *vissza siet*⁶
A *meg rémült*⁷ sereg,
Veszélyben forgó feleit
Hősien menti meg.

Egy rövid év alig telt el
S a honn hagyott székely
Ujra *veszve lőn*,⁸ s a honban
Idegen nép székél.
.....
- [10. vsz.] Rohan Csaba bosszút állni
Az irigy *párt ütőn*⁹
S az ellenség ismét veszve
A székely mentve lőn.
.....
- [14. vsz.] Siess-siess *segítséggel*
Sínlő társid felé,
A sors súlyos kezét rájok¹⁰
Ismét felemelé.
.....
- [27. vsz.] S ha feltűn a fehér szalag
A derült éj fénye,
Nem más az mint Csaba és a
Vitéz had ösvénye.

Sohajtva *néz rá a székely*
*És nagy hirben leve*¹¹
S a perc óta hadak utja
Lőn máig is neve

Bán János

Csinosan van feldolgozva. A dictio legtöbb helyt költői, a vers technikája is elég jó, csupán a jambus menet nincs megtartva

állandóan, mi főleg akkor hat kellemetlenül, mikor éppen a végső tag is spondeus v. trochaeus láb.

I — ◡ — ◡

2 — ◡

3 ◡ ◡ .

4 rázkódik

5 ezt a vizről mondjuk

6 visszasiet

7 megrémült

8 többet mond, mint akar

9 ki nem alattvaló, az nem pártütő

IO onomatopepoiemenon: jól van

II kissé pongyola kötés.

27.

NE QUID NIMIS

Kétféle erő van az ember lelkében; egyik a vágy, mely az embert minden részre ragadja; másik az eszély, mely előnkbe adja, mit keljen tennünk vagy kerülnünk¹

Tréfának sem kell, mint mondják, vastagnak lenni, hanem olyannak, hogy az *sem*² más becsületének ne ártson, *sem*³ valakit haragra ne gerjessen, mert ez esetben csak ellenségeket támasztanánk magunknak. Már pedig mi lehet az embernek gyönyörűbb, mintha van oly barátja, kívül úgy beszélhet mint *magával*⁴

Bán János

Jól van

I — Vecsey [oldaljegyzetként]

3 se

2 se

4 [alálhúзва]

28.

ÉRTEKEZÉS A KÖLTÉSZET FAJAIRÓL

A költészet, mely a görögöktől *középszerűleg műveltetett*,¹ a rómaiaknál *tökélyre jutott*²: általában két osztályra szokott felosztatni. Ugyan is midőn a költő saját érzeményeit, s ihletetésének saját szüleményeit, a *külvilágra minden hatás nélkül*³, ömleszt ki: ez nevezetik subjectiv költészetnek. . .

A keletiek költészetéből majd egyedül a héberek példányai vannak fenn⁴

1.) A lantos költészet fajai:

.....
c.) A mese egy fontos igazságnak ábrázata⁵

.....
Továbbá megkivántatik még a mesében, mint az eposban, az egység, s a csinos kerekdedség mint p. o. *Az álmatlan királyban*⁶

e.) A Satyra vagy gúnyvers, *római találmány*⁷

A gunyiratban Horatiuson kívül jeleskedtek még: *Archilochus**
Persius, Juvenális s.tb

3.) A drámai költészet fajtái:

.....

b) Vigjáték.

Itt már az *egységet*,⁹ valamint a jellemeket és helyzeteket nem szükség szigorúan megtartani.

Bán János

Nem irnám alá nagy részét állításainak, de az egész értekezés gondolkodó főt árul el, mely nézeteit hovátoább tisztítani fogja: így csak dicséretet érdemel. —

1—2 nem áll	6 A Kisfaludié? ez nem mese,
3 nem szabatos definitio	ez ballada.
4 — dehogya! van elég hindu,	7 [aláhúzva]
perzsa etc.	8 ez is római?
5 Hibásan számítja a mesét a l.	9 ?
költemények közé.	

29.

KÚPA NYÁJA

Le száll¹ az est a táj fölé,
Mogorván jó az ősi² éj;
Le hunyja a természet ör-
Szemét, s minden mély csendben él
De Kupa a pogány herceg
Tihany hegyén álmatlanul
Andalgva jár, s vad szózata
Dörög le a hegy ormírul:
„Isten fia! hívőd leszek:
Hatalmadat mutasd meg hát,
S kecskéim víz lakóivá
Szemem előtt változtasd át!”

[4—6. vsz.]

Nem hallik már a nyáj zaja γ³
Csak a nyögés szele⁴ süvölt,
Meg szüint⁵ az is, elhangzott már,
Csendes a hegy, csendes a völgy.

[8—11. vsz.]

Bán János

Igen jó!	3 ✓,
1 száll	4 ?
2 ?	5 Megszüint

30.

RÖVID VÁZLATA A KERESZTES HÁBORÚKNAK

.....
 II. Orbán pápa pedig Piacenzában γ¹ zsinatot hirdetvén
 csak kis számmal értek *Constantinápoly*² alá

.....
 II^{ik} Keresztes hadjárat

Rövid nyugalom állván be a szerencse *Istennője*³ mosolyogva tekint a keresztyénekre

[A 20. lap alján megszakad a dolgozat: egy lap hiányzik. Azon lehetett A. összefoglaló bírálata is]

Bán János

1 γ és Clermontban	tinápoly, ezért K-val.
2 Konstantinápoly. Constanti-	3 istennője
nopolis magyarul: Konstan-	

31.

BIRÁLATA VÖRÖSMARY „CSERHALOM” CÍMŰ HŐSKÖLTEMÉNYÉNEK

.....
 Az egész hősköltemény művészi telettséggel van írva, a nyelv benne *egyszerű*,¹ de zengő, tiszta és szabatos

Az első hét sor a költemény címjéhez, Cserhalomhoz van, *mint epizód*,² intézve,

Tartalmáról ennyit megjegyezvén, most lássunk néhány figyelemre méltóbb *szavakat*,³ s bocsátkozzunk azoknak *értelmezésébe*,⁴ *elemzésébe és származtatásába*,⁵ ha bár vakmerőséggel is.

Ezen sorban:

„Mely boldog lehetek, ha csak azt illeti ajkam”

A „boldog” szó helyett jobb volna: bódog, mert innen származik: bód-ul, midőn például az ember szeszes italtól elbódul, mely állapotjában minden bajáról elfeledkezik, s ilyenkor bódog, mely most olyan esetben használtatik, midőn valakinek jó sorsa van, s mondatik róla, hogy boldog, tulajdonkép és eredetileg bódog volna.⁶

Továbbá:

„E kettő viszi csendes időn, s intézi csatáin”

Idő, eredetileg és jobban üdő volna, ennek bebizonyítására a szónyomozásra van szükségünk, minthogy a helyes írást nem lehet építeni, sem a tapasztalás, sem közbeszéd, sem pedig az írókra, mert mindenütt más szokásra találunk, s törekvésünk célját el nem érhetjük,⁷ így p. o. ezen szót: valjon, három féleképpen találjuk különböző helyeken, u. m. valjon, valljon, vajon, melyen a szónyomozás utján eligazodunk, s kijő hogy vajon a jó, mert vaj-tól lehet beszédrészeket származtatni, u. m. vaj-ha, vaj-mi, tehát *vajon áll*.⁸

Úgy ezen szónál is: *idő*, szónyomozás segítségével eligazodunk, s azt találjuk hogy üdő jobb, mert ennek származékai jobban kifejezik annak értelmét, p. o. üd-ből jönnek: üd-v, üd-ül, üd-it stb; id-ből pedig származnak: id-om,

id-e, id-eg, stb. melyek arra a célra meg nem felelnek, azonban szokásnál fogva s tán kellemesb hangzásért mégis az *idő* használtatik.⁹

„Igy szóllt ő; de nehéz gondok s fájdalmak epeszték”

Epeszt ez jelenti azon testi és lelki megfogyást, melyet okoz valamely bús tárgy, tője ep, mert: ep-e, ep-ed, ep-eszt, szinte így *senyveszt* is, a mély kinokat jelenti, tője senyv, mely sebet jelent.¹⁰

„Ott az özönt könnyű lebegése hasítja s leszállnak”

Özön ez eredeti szó, annyit tesz: igen sok, temérdek, p. o. özön-viz, v. igen sok víz, közéletben is használják, p. o. *özönivel*.¹¹

.....
Könnye helyett köny-je kellene, mert a gyök *köny*,¹² vagy könyű, tehát könyűje vagy rövidítve köny-je.

.....
„Két heves ellenség. Iszonyú torkokkal üvöltöz”

A ság, ség szóképző, p. o. szép-ség, hasznos-ság; a ság, ség minden mellék-név, némely főnév, részesülő, ige határozó után képezhető, mint: közel-ség, távol-ság, ellen-ség.¹³

„S szűz tetemét a harc iszonyú katonái tiporják?”

E szó *szűz* hihetőleg innen származik szű (szív), a z benne szóképző, mert szóképzőknek szű-liózi tétele által több önálló és érthető szavakra akadunk, mint, szűcs, szű-r, szű-l, szű-n, szű-k; valamint ez is tő-szó: *kő*, mert kö-z, kö-r, kö-d, kö-b stb.¹⁴

.....
„Véren nőtt fűvel koszorúzva uralkodik a hír”

Ez a sor a phantasiának egy legpompásabb szüleménye¹⁵, a költő a hirt személyesítve képzei, a Cserhalomnál küzdött vitézek dicsőségét mintegy annak örökíti, mely a magyarok véren nőtt fűvel koszorúzata, most is emlé-keztet azok honszeretetére és elcsüggedetlen vitézségére.

Bán János

A darab kivonatját elég csinosan adja. A nyelvtani észrevételek akkor tartoznának ide, ha a fölhívott szavakat Vörösmarty alkotta volna, vagy kizáróan csak ő használná. De azok oly közön-séges, általános szavak, hogy használásukért Vörösmartyt megróni épen nem lehet: mire való tehát az egész etymologizálás?

1 nem mindenütt

2 ez nem *episod*, csak *kezdet*.

Az episodba cselekvény kell, itt nincs

3-4-5 [A. aláhúzással emelte ki ezeket. L. bírálatát!]

6 Meglehet

7 Az *i ü* változása nem olly ritka, erre keveset építhetünk, *kinn v. künn szív szű, hív hű. ing, üng, ümög* Régen volt: bin (bün) fi (fű) szíz (szűz) etcetr.

8 ez helyes

9 üdv és idv. üdvezül és idvezül?

10 senki sem vonja kétségbe

11 ez is tudvalevő dolog.

12 de van könny is, mihez e rag = könnye

13 igaz, de ki vonta kérdésbe?

14 ezek egy gyökűek, de a gyök-szó értelme lehet különböző, mint *ár-ár*

15 [A. a lapszélre tett csillaggal emelte ki.]

32.

A TÖRÖK KIÜZÉSE MAGYARORSZÁGBÓL I LEOPOLD ALATT

* Azon nemzetek sorában, kiket az ég *haragjának boszujával*¹ sujtott, s kiknek lerogyásig elgyengült vállaikon az átok évtizedekig roppant terhével nehezkedett, van véres betűkkel feljegyezve a történet lapjain a szegény magyar nemzet is! Sokat szenvedett már e nemzet, sok átok nehezedett fejére, melyek alatt hatalmas *meg*² *hajlott* bár de soha meg nem törött, reménye *meg*³ *hiusult* de el nem fogyott, keblének tüze nem lángolt bár γ⁴ de soha ki nem aludt.

Mint barmokkal bánt ekkor a győztes török a magyarokkal kiket egész a porig lealásván, az általok keservesen szerzett földet elrabolta tőlök, s *mellyei*⁵ ők ezelőtt csendes békében magok s a haza javára örömmel műveltek, most *mint* barmok az igát *vonák*,⁶ s könnyekkel áztatva *mívelék*⁷ a hitetlen török számára.

Bán János

Jól van

- 1 [aláhúzva]
- 2 meghajlott
- 3 meghiusult

- 4 √,
- 5 [aláhúzva]
- 6 vonva
- 7 [aláhúzva]

33.

TAVASZI HAJNAL

- Ily gyönyörű tavaszi hajnalon a¹
 Beszített szagos légbe vegyülve vagyons²
 A tulipán, ibolya, nárcis és más
 Virágok édes szagu illata: mily
 [5.] Élvezet e szagokat összeszívni!

 [10.] A rengeteg lombjain is remeg a
 Harmat, ezer piciny arauy alakban,
 S a kis madár szopja meg a levelet,
 S hangja, ha énekel, ezen italtol
 Oly andalító, hogy az emberi szív
 [15.] S lélek az égbe ragadódik³ attol:

 [21.] S e *madarak dala*⁴ mind az Istent
 Magasztaló himnuszok

Kovács Ambrus

Optime !

- 1-2 — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / ∪ — / ∪
 ∪ — / ∪ — / — ∪ ∪ / — ∪ ∪ / ∪

- 3 itt ez passiva, nem ódik
- 4 [aláhúzva]

34.

A KÖZÉPSZERŰSÉG

„Követsd¹ mindenben a középutat,
Mert e közép uton legbiztosabban
Vezérel a nyugalmas öntudat.

Soh'se kívánd a szélsőséget: abban
Teljes nyugodtság és öröm soh'sincs,
Csupán üres gyönyör s csalóka fény van''

Egy régi bölcs, — a ki előtt a kincs
Haszontalan dolog volt, — szóla ekkép;
Mert — úgy mond — kincscsel együtt béke nincs.

S e bölcsnek élte mégis épen oly szép,
S talán szebb volt, mint oly hatalmasé,
Kinek hatalmát szerte-széllyel a nép

Borzadva és rettegve ismeré. —
Ne is keressük a magas hatalmat;
Mert annak, *aki*² már azt meglelé,

Ma még szerencse-babért osztogathat,
S arany ruhába burkolhatja őt,
Holnap pedig helyette rongyot adhat;

S *lesulytja*³ a szerencse-kergetőt,
Lesulytja a porig, ki a magasbol
Leesve, összedől a sors előtt. —

Ki kincseket szomjúhozik, csak *abbol*⁴
Vegyen példát, hogy a fősvény, kinek
Halommal áll aranyja, reszket *abbol*⁵

[9. vsz.] Kiadni egy garast is;

[10—13. vsz.].....

Kovács Ambrus

Jól megküzdött a formával! Nagyot nőjön!

1 kövesd	su-ít = <i>sujt</i> ige a su hang
2 a ki	utánzó gyökről
3 suly (főnév ly képzővel)	4—5 [aláhúzva]

35.

A HADAKÚTA

[3. vsz.]
A vezér futott egy kis csapattal
A sós tengerig, de népe többjét
A hegyek közé vezette a sors
Hogy pihenje ki magát s *erőjét*

Visszakapva,¹ – majd ha újra ellen
Háborítja, küzdhessen az ellen.

Nem soká tudának itt nyugodni;
Mert az ellen újra kezdte harcát,
S elhatározá, *hogy a világból*²
Eltörülje a hunoknak arcát:
Csakhogy e parányi népet égi
Végezet dicső hatalma védi. –

- [8. vsz.] Nem zavarta meg Csabát ez a hír,
Jött azonnal hű népét *segíteni*:³
Széjjel is veré erős karokkal
Ellenét, hogy nem tudott az *vívni*,⁴
S kénytelen volt meggyalázva *menni*:⁵
Vissza hajlokába, s ott *pihenni*.⁶
- [10. vsz.] Megparancsolá a kis patakknak,
Hogy ha nagy folyamra nő, s kevélyen
Hurcol árbocos hajókat hátán,
És a tengerig halad, ne légyen
Oly kevély: alázza meg magát ott,
S mondja el Csabának a mit *hallott*.⁷
- [12. vsz.] Itt pedig, miként az árva honfi,
Kit honától elvetett a végzet, –
Búsan és komoly léptekkel ballag,
Szíviben csupán egy édes érzet:
Honfitársait hogy boldogítja;
Tengerig jut így, léptit gyorsítva.
- Újra jött a hun vezér, s az eilen
Újra érezé, nyögé hatalmát⁸;
Még kegyetlenebbül szétveré most,
S szétzilálta, mint szél a *szalmát*⁹
És a húnok újra nyughatának¹⁰
Megnyerése által e *csatának*.¹¹
- [16. vsz.] Szórta tűz-nyilát, fogyasztva¹² az ellent,
És dörögve ment tovább az égen.
- [23. vsz.] És az út, a hol keresztül mentek
Még ma is meglátszik a nagy égen,
S ezt az utat a székely nép most is
– Emlékeül hogy mi történt régen –
Tiszteletben tartja, s *elnevezte*¹³
Hádk-utának, s ma is az *neve*.¹⁴

Kovács Ambrus

Többnyire igen jól van, de néhol mégis elszélesedik, szót szaporít, csak hogy a vers hiba nélkül kimenjen. Szabatosság a nyelvben, a gondolatban!

1 Rím bezártával új mondatot
kezdeni nem kell. —	úgy tűnik fel, hogy a <i>szalmát</i>
csak a <i>hatalmát</i> juttatta e-
szébe:
2—3 [aláhúзва]	
4—6 ez magában véve jó
rím, de előtte is már <i>ni</i> volt
a rím, az ilyet kerülni kell	10—11 túl bő — rím, ezt inkább
kerülni mint keresni kell. —
7 jobb rím volna: <i>látott</i> .	12 elisio? [A diák megjegyzi:
igen!]
8—9 nem lehetne mondani,
hogy nem jó kép, de mégis	13—14 gyöngye rimmal zárja be.

36.

BÉVEDD ESTÉJE

1856.

Hamar fiúk, siessünk!
A gyors idő nagyon fut:
Pár óra, és ez év már
Móhos gödörbe nyugszik.
Csapkodjuk azt a —¹
Az asztalhoz keményen,
Ugyis kevés idő van
Már hátra e nagy évből.
Eh! mit nekünk, örüljünk,
Szomorkodánk elégszer,
Mi óta már e kényúr
Uralkodik felettünk.
Vigan tehát! örüljünk,
Hogy élte megszakad; majd
Talán utóda jobb lesz:
S bővebben osztogatja
Áldásait fejünkre! —
Folyjon tehát a munka,
Mig vége lesz ez évnek!!

Kovács Ambrus

Jól van.

1 *kártyát? de nem szabad.*

37.

ÚJ ÉV NAPJÁN. 1857.

Imé beköszönte az új év!
Lelöke tronjáról elődét,

3—18. sor

Jól van.

Kovács Ambrus

38.

SZÜRETI EST.

— 856. oct. 15. —

Lement a nap, s a csillagok
Feljöttek; derült az ég.
Mily ünnepélyesen terül el
A rezgő fényben úszó messzeség!

A sok csillag mint tündököl!
Az égben tán *az angyalok*
*Estély!*¹ rendeztek, s a tömérdek
Szövétnek fénye a mi úgy ragyog?!

Az apró szöke fellegek
Ezer szörnynyé változnak át,
S veszekszenek, míg végre egyik
*Levágja a másiknak a nyakát.*²

[5. vsz.] Az esti szellő fujdogál
S a távolból víg hangokat:
Füttyöt, zenét, hangos mosolygást,
S öröm rivogással danát ragad.

Emerről ostorpattogás
Nyomúl elő kürt hangival,
S hordó kongással: *ebbe már csak*
*Gyönyört találhat minden a ki hall.*³

[7—12. vsz.]

Kovács Ambrus

Többnyire szép leírás. Jó verselés; de néhol mint ha csak kötődnék a tárggyal. Ez árt az egész ünnepélyes hangjának, melyet P.-től kölcsönzött.

1—3 [aláhúзва]

39.

LOGODI SIMON

Magyarhonban van a török,
Pusztítja már a vidéket.
„Achmed bég! én — mond Szolimán
Szabács ellen küldlek téged”

Achmed bég már Szabács várát
Megszállotta török haddal,
Megszállotta, ostromolja,
Dörg az ágyú, döbbög a fal.

„Hű vitézim! — mond Logodi —
Körülvették erősségünk,
A pogány sok, mi meg kevés,
Szabácsban kell veszni nekünk.

„Hanem azért a míg lehet,
Védelmezzük hősiesen,
S ha nem lehet, ha leromlik,
Minket romjába temessen”.

[Szondiéhoz hasonló történet bontakozik ki]

[10. vsz.] Aki gyáva, — mond Logodi —
Meneküljön; de a vitéz
Hazájának jóllétéért
Dicsó halállal halni kész!”

S ők mind hősök és vitézek,
Gyáva módon nemis futnak:
Küzdenek, de hasztalan, hej!
Végre mind *haldíra jutnak*.¹

Kovács Ambrus

Jól van.

I [aláhúzva]

40.

SÍNÓN (VIRGIL UTÁN)

Ime azonban amott egy hátra kötött kezü ifjat
Hoznak elő a király elejébe a trójai örök¹
A ki magát mintegy önként engedte vezetni,²
Hogy tervét kivigyé, s hogy Tróját a görögöknek
Megnyithassa. Bizott bátorságába' vagy a cselet
Véghez vinni, vagy a bősököknek jutni vasára.
Most ujságvággal csödülnék a³ trójai ifjak
S a foglyot bekerítvén, csúfolják vetekedve.
Halld most e görögöt, s biráld meg mindet ez egyből⁴

[57.] Eurypylest küldénk⁵ hát Phoebus oraculumához
Megtudakolni jövőnk, s az ilyen szomorú szavakat szólt:

[69.] Hallgat tíz napig a jós, s folyvást mentegetőzék
Élve akárkinek is holtát *elhozni*⁶ szavával,
A míg végre Uliss ösztönzésére hajolván,
Megtöri a csendet, s engem jelöl áldozatul ki.

[118.] Ily aljas cselek és Sinon vészes szava által
Mindent elhittünk, és *szétbontván*⁷ falainkat,
A falovat bevonánk, s a hon estét ezzel okoztuk.⁸

Kovács Ambrus

Többnyire igen jól sikerült, és könnyen folyó.

1 clamore	4 röviden, de nem az van
2 ultro obtulerat	5 kifejezve
3 [„vult” kihúzva] láb!	5 küldők
	6—8 [aláhúzva]

41.

FÁJDALOM ÉDESÍTI MEG A BOLDOGSÁGOT

Alig képzelhetni embert, ki ha hatalmában állna, a boldogság és nyomor közül nem az elsőt választaná. Alig képzelhetni embert, ki a boldogság után ne sohajtoznék, azért ne fáradna, küzdené, munkálódnék, hogy azt megszerezze, s ha megszerzte, azon ne törekednék, hogy azt minél tovább, sőt egész életében folyvást birtokában tarthassa.

Minden ember szeretné, ha soha nyomort és inséget nem kellene látnia, hanem tetőtől talpig boldogság és örömben uszkálva haladhatná át a bölcső és koporsó közti rövid útat; pedig valamin minden a mi sok, egészségtelen, úgy a boldog napok is ha hosszasan tartanak, egyhangúakká, unalmasokká és kellemetlenekké válnának. . . Igen helyesen mondja erre nézve a példabeszéd: „a ki a keserűt nem ízlelte, nem tudja mi az édes”

Továbbá, ha az ember egész életében boldogságban élne, talán el is bizakodnánk, elkevélyednánk, nem ismerne magánál hatalmasabb lényt; a magánál szerencsétlenebbeket pedig nemhogy megszánna, sőt büszkén, megvetőleg tekintene le azokra, nem tudván, mily keserves állapot az, ha valakit a szerencséje ellyag, s azon felül az emberek is *nemhogy*¹ segítenék, biztatnák a fájdalmak közt, kárörömmel tekintenek rá, edzik rajta büszkeségök fegyverét, s ezzel még keserűbbé teszik boldogtalan napjait.

Valamint nemcsak nem hasznos sőt igen káros volna az egész természetre nézve, ha az ég mindig tiszta a lég mindig csendes volna, ha² a nap mindig égető hévvel sütné le földünkre; ha a csendes légtengert soha fel nem zavarnák a zúgó szelek, s a mosolygó láthatárra zord fellegek nem tódulnának, s el nem takarnák az égető napot, s a tüzétől lelenkadt növény országot hús cseppjeikkel fel nem üdíténék: épen így nem lenné jó, ha a szív és lélek örökké derült, vidám és boldogság teljes volna; ha soha nem üzné el a vigságot a bú és gond sötét fellege, s az elbizakodás és rút kevélység égető napját nem homályosítaná, s nem szégyenitené meg.

Kovács Ambrus

Igen jó

1 ahelyett, hogy

2 s [„ha” kihúzva]

42.

A SZEGÉNY LEGÉNY

„Nincsen édes apám, nincsen édes anyám,
De van búbánatom, s ez nekem mostohám
Hej! szegény legénynek keserves a sorsa,
Nincsen senki, kivel bánatát megossza” !

Igy kesereg János az asztalra dűlve,
Tenger bánatában egész elmerülve.
Egyét gondolt . . . s botját a kezébe vette
S cifra tarisznyáját nyakába vetette.

Szüle Ferenc

[A János vitéz-szerű, 5 részes elbeszélő költemény végén A. bírálata:]

Igen szépen halad a versformákban és a költői dictionban. De a beszélynek hibája az, hogy benne minden csak *véletlenség*ből történik. Jancsi elmegy kénytelenségből, halász kunyhóra akad *véletlenül*, a halásznál egy árva lyány van *véletlenül*, azt megszereti János *véletlenül*, *történetesen* a heti vásárra mennek, de abból mi sem jó ki, a rablók rájuk ütnek *véletlenül*, s megölik őket. Cselekvény és jellem kell, nem véletlen esetek.

43.

A KÖZNÉP DICSERETE

.....
Ti¹ hozzátok fordulok hát *köznép*ek,² a te tüzhelyetekhez sietek, mert tovább ragyog itt éltem csillaga, és szebben tűnik fel itt hajnalom. Kedvesek vagytok ti én előtttem, mert ti tápláljátok s ruházzátok a világot, ti ássátok a tündöklő kincset az emberek bálványát, s ti aratjátok a hó kenyeret a fényes palotákba, s e fényes paloták is a te sok munkátok után büszkélkednek: de csak *haa*³ büszkélkedjenek uraikkal együtt.....
..... nyugodjatok meg a sors *mértékével*,⁴ így aztán családotok s barátotokkal csendes életet élhettek !!

Szüle Ferenc

Csinos

1—2 egyesben szebb volna
3 hadd

4 *valamin* megnyugodni — *valamivel* megelégedni

44.

ULYSSES A CYCLOPS BARLANGJÁBAN

Ég a város tüze messze lángol
Négy szegeletjén, ide is világol!¹

Hajós társaihoz Ulysses *így beszél*²
S a vászon vitorlát feszíti a felszél.
Zajongnak a habok, ma még sem *dinak*³ tán
De a hajó szalad mindeniknek hátán.

[4. vsz.] Mert a nagy Cyclopsok lakták ezen helyet,
Akik kalapáltak Zeüsnek mennykövet.
Lábok hosszával a tengereket mérték⁴
S akármik⁵ csillagot nyújtózva felérték!

Amint a hajokkal ezen helyhez értek,⁶
Kikötni ők mindjárt a partokhoz tértek.
S levonogatván a vászon vitorlákat
Tettek a tengerre üde gondolákat.

Ezen mentek *oszt'*⁷ ki a tenger partjára,

[10. vsz.] Ulysses s társi az *ulai*⁸ erre vették
S hogy hamarább ériék, néha kettőztették.

..... Szüle Ferenc
(folytatás és vége következik)

Elevenen van írva, csak folytassa, s a hibákat javítsa ki.

1—2	<i>A mottóval</i> nem kell így összekapcsolni a vers értelmét.	5	<i>melyik</i> volna. Hiányjellel írhatni így: <i>akármé'k</i>
3	állnak	6	az óriások? a volt a subjectum!
4	V,	7	csúf.
		8	az útat? nem, <i>lépteiket!</i>

[Folytatás]

[7. vsz.]
Most már terelgeti a *barlang szájához*
*A barlang szájához*¹ régi ős lakához,

Kinyitá barlangját s *bebocsátá juhát*
*Bebocsátá juhái*² s betette kapuját
S két kijelelt társal jól megtölté *begyét*,³
Aztán Ulysseshez így kezdé *beszédét*⁴

[27. vsz.] Órjás ina alatt a nyáj már tolódik
S a vén kamasz köztök *tapogatólódik*⁵,
Tapogatólódott sorra tapogatta
*Fogjai*⁶ közül nem búvik-e alatta?

[33. vsz.] Amelyek midőn a nagy tengerre estek
A kékelő habok lármára felkeltek
S Ulysses hajóit majd majd felforgatták ⁷
Míg végre az órjást messzire *elhagyták*.⁸

Szüle Ferenc

Elevenen, sok helyt elmésen, s általában ügyesen van kidolgozva.

1—2	Sűrűn lesz már ez a figura.	lap alján megjegyzi: <i>szükség</i>
3	∪ —	<i>törvényt bont.</i>]
4	— — nem jó rím	6 foglyai
5	szörnyű szó! [Erre a diák	7 √,
		8 de nem a habok?

45.

ÍLIASBOLI FORDÍTÁS

Zengd óh istennő Péleisz fia *Achilleüs*nek¹
Vészt okozó dölyfét, a' mely a hős görögöknek
Számíthatatlan kint okozott, és sok deli hősök
Bátor s erős lelkét küldé le a Hádés urához.

5—28. sor

Szüle Ferenc

Több sor, mint az eredeti, de eléggé sikerült.

I ∪ ∪ —

46.

A SOVÁNY SZÜRET

[3. vsz.]
Adja kend ide kulacsát!
(Az Isten ne vegye büniül¹
Hogy torkomat a borára
Olyan régen köszörülöm.²)

[4—11. vsz.]

Szüle Ferenc

Tárgyszerű, ügyes leírás — jól foly a vers.

1—2 nem rím

47.

A HAD ÚTA

Hasztalan be sokat folyt a magyar vére,
Most is sok vér folyott Kelennek földére.
Piroslik a vértől Duna szőke vize,
S kétszer hét és egy fél mértföldre sós ize¹

S hol van az a köszív, ki nem sír egy cseppet,
 Ki *hült*² tetemökre nem hullat könnycseppet? !
 S hol van az az öröm ki nem *sivánkozik*³?
 S a kaján elem ki ide *kivánkozik*?⁴
 Elhulltak nyugosznak békén és csendesen,
 Nem háborgatják már egymást ők sohasem,
 Elhulltak, nyugosznak hosszan és sokáig
*Krisztus*⁵ trombitája megharsanásáig.

.....
 De nem viszi mind el véle a katonát,
 Órségül hagy annyit, ki megvédné honát,
 Hogy el ne vegyék lát mostani hazáját,⁶
 Azért nem viszi el minden katonáját.⁷

.....
 Sebes a fecskének két evező szárnya,⁸
 Jaj! de elfáradna ha odáig szállna.⁹

.....
 Ezt hallván hős Csaba sergéből egy szakaszt,¹⁰
 A honhagyottaknak paizsul elszakaszt,¹¹
 Ekkor tehát megint legyőzők az ellent¹²
 Kik fegyveröknek nem állhatának ellent.¹³

I^olytatása következik

Jó, folyékony verselés, csinos leírások, csak folytassa s a jövő
 munka helyett adja be. —

Ott halad már Csaba *csaknem*,¹⁴ ahová mén,
 Űget alatta a bogár tajtékos mén
 Fényes acél patkót hordoz a négy lába,
 Nem ér a bús szellő ennek a nyomába.
*Csaknem*¹⁵ térdét veri nagy habos serénye,
 Nincsen Ázsiának ennél nemesb ménje!

.....
 Felülvén lovokra, felmennek az égre,
 Onnan tekintenek le a mindenségre.
 Fénylik vala az ég, merre röpülését¹⁶
 Tartja az szép sereg, s az ő sietését¹⁷

Szüle Ferenc

[A 8 oldalas elbeszélő költeményre ennyi az A. végső megjegyzése:]

Jó.

1 nagyon pontos számítás:
nem versbe való	6—7 fölösleges.
8—9 jó!
2 hült	10—13 ne hajhássza nagyon az
ilyen rímeket.
3—4 túlbő rím, saját zsirjába
fúl	14—15 ?
5 Angyal lesz tán az.	16—17 Zrinyi.

48.

A KINC SVÁGYÓ ASSZONY

Ballada

Zuhog az őszi szél
 Az éjjeli ringatja¹
 S hogy jobban alugyék
 Néki dalogatja:
 „Csucsulj el madaram,
 Csucsulj el én tubám;
 Hajtsd reám fejedet
 S barna két képedet.”²
 Hozzája így beszél.

[3. vsz.] Nézd, nézd és tekintsed³
 Ez aranyt keblemmél!

[6. vsz.] Megyek kincset ásni.
 Ott a hegy allyában⁴

[8. vsz.] A hold is feljött már,
 Fényét földre veti,
 A kincs-ásó⁵ asszonyt
 Haza kíséretti.
 „Megálj⁶ átkozott sors
 Nem szántál meg engem!
 Sok kincsel⁷ biztattál
 És egyet sem adtál”
 Ezt mondván, otthon⁸ jár.

[9. 14. vsz.] [A kincsvágyó asszony fel nem ismert fiát megöli, majd
 másnap, tettere eszmélve, megőrül]

Szüle Ferenc

Csinos forma, — jól van.

dagályos	5	ásó
egy kép, két orca	6	állj
3 fölösleges	7	kinccsel
4 aljában	8	otthon

49.

BÚCSÚ A NYÁRTOL

[4. vsz.] Száll a fűr¹ is, repül veled,
 Nem várja be a bús telet;
 Pityapatyol és mond vát,
 Mondja: „Szép nyár Isten hozzád”!

[5. 6. vsz.]

Szüle Ferenc

Eleg csinos

I könyvben még ezt fűrj-nek
 írják.

50.

MIÉRT KELL A RÉGI KLASSZIKAI NYELVEKET TANULNI?!

.....
 Hány latin író van, kik különféle szakban dolgozva, különféle remekeket
 irtak, mely művek utánozhatatlanok, s a világ előtt még most is büszkén
 kiállnak a *követés mezőjére*?¹

Szüle Ferenc

Prózáját rég nem láttam: csinosan s többnyire helyesen is ír:
 de mégis, a fölvetett tárgyra nézve, úgy látszik, nagyobb bővében volt
 a szavaknak, mint az eszméknek. Őrizkedni kell a szóártól — ez is
 egy kelléke a jó stilusnak. —

I nem elég tiszta kifejezés.

51.

UBI BENE
 IBI PATRIA

.....
 Az ember saját jóléte után törekszik, nem fél az előtte álló ör-
 vénybe. bátran bevetni magát, csak *jólétére, vágyának*¹ tehessen eleget.
 Gyakran a sors, de legtöbbször a jólét *és*² vágy újí el az embert hazájából,
 gondolván hogy a honn fel nem talált gyönyöröket, lelkének s testének
 megfelelő vágyakat a keresett hazában fellelheti, s itt csendes parthoz köt-
 vén élte sajkáját, örömök tarka virágával lesz szívének asztala behintve,
 melyet vizsgáló lelkével egyenként sorra járva, elandalodik rajtok *öröm-
 itasan*³ .. De nagyon csalatkozik... mert. édes a *hazárai*⁴ vissza-
 emlékezés
 Számptalan példa fordul elő a történet lapjain, kik bár őket a haza meg-
 sértette is, ⁵ saját életüket elvesztették, mint hazájok ellen támadtak
 volna fel.

Most már azt mondom, hogy a fent irt beszédem vagy igaz, vagy
 hamisan költött, ha igaz, akkor beszédem alapjául felvett mondat nem
álhat,⁶ ha hamisan költött, akkor beszédemben is befoglaltatván azon deák
 mondat, hamis, és így nem állhat ezen mondat:⁷

Ubi bene
 Ibi patria!

Szüle Ferenc

Többnyire jó

1 ily összetétel nincs	4 inkább <i>való</i> , mint ez a csúf
<i>rai</i> .
2 jólétre vágyás	5 ∇ inkább
3 örömittasan	6 állhat
	7 aligha nem sántít a dilemma.

52.

MI HATÁSSAL VOLT A BETŰÍRÁS FELTALÁLÁSA
AZ EMBERISÉG FEJLŐDÉSÉRE?!

.....
Okosságot adott hát az embernek, melyel¹ saját akaratja szerint gondolkozhatik,² s adott neki cselekvésre tudó erőt, hogy amit gondolt, azt végre is hajthatja

Szüle Ferenc

Jól van
I melylyel

2 a *gondolkodás* nem csupán *akarattól* függ, hanem *tehetségtől* is.

53.

LEVÉL BARÁTOMHOZ

Míg te a városi léggel táplálkozol,
S város szebb helyein vígan mulatozol:
Addig én a puszta tiszta legét nyelem
S családommal vígan fogyasztom kenyerem.
Csinos kandallóban lángoló tűz pattog,
Kívül ablakomnál a szárnyas szél csattog,
Őszveolvadása ezen két zenének,
Törődött szívemnek andalító ének.

Szüle Ferenc

Csinos ez.

54.

Ist ISTVÁN

.....
De ez *béthonilag*¹ is emelé erejét . . . II. Silvester pápától kettős keresztet, koronát s apostoli király címet nyert s e címet folyvást viselnék (*oh fájdalom*)² *magyarország*³ királyai

Szüle Ferenc

Helyes

nem jó szó.

2 [kihúzza]
3 Magyarország

55.

KINEK REMÉNYE NINCS, SEMMIJE SINC

!Születés az élet nyomora, melyen az ember földi pályáját futva, lehet hogy előrel is áthatol. Mikor megszületünk, ifjuságunkig mindég csak a *születés* a tündér álmom csal bennünket a mindenik nappal rövidülő

élet *felé*² gond bánat és bú nélkül

.....
Gyakran *lesulytva*³ állunk az élet színpadán bánatban s a fájdalomi bilincsei közt, ekkor is tehozzád folyamodunk elfogyhatatlan szikra remény, s felvillanyozod a kétségbeesés *szárnyain*⁴ üllő életet, felderíted, jobb és szebb napokat ígérsz minékünk, s így végre elvezeted hajónkat az élet révpart-jához

Szűle Ferenc

Láttam.

1 játszi képzelet
2 iránti

3 lesujtva
4 a kétségbe esés leverő,
szárny nem illik hozzá.

56.

AZ IFJU KORT HASZNÁLNI KELL

A ki egész *életebeni*¹ boldogságának alapját *megakarja*² vetni, csendes, nyugodt öregséget kíván élni, a ki másfelől Istentől nyert tulajdonait fejleszteni, kimivelni akarja: az a legnagyobb szorgalommal igyekezzék ifjú korát célszerűleg felhasználni

Komáromy Lajos

Jó

1. élete

2 meg akarja

57.

AZ ARANYKOR

Volt egy idő hajdan, melynek neve boldog aranykor

[6.] Nem szállottak még az időben az emberek a sík
És széles tengerre, hogy a távolbani földről
Hozzanak¹ kincseket, és fényűzést illető² cikket

[19.] Még megelégtülének az emberek³ minden erő, és
Kényszerítés nélkül készített tápanyagokkal.
Víz helyt a folyamok *telylyel*,⁴ s mézzel habozának.
Ez volt hát a csendes, békés, boldog aranykor.

Komáromy Lajos

Pár hibát kivéve jól foly a mérték, csak a caesura sok helyen nincs.

1-2 [nák, ő] hosszúk
3 hosszú

4 tejjel

A ROSZRA VALÓ HAJLAMOT CSIRÁJÁBAN
KELL ELFOJTANUNK

.....
Csirájában igen is, mert a vérengző, ragadozó állat is könnyebben megszelidül még fiatal korában, mint akkor, midőn már erői kifejlődtek, *vérengzősége elfajult*.¹

.....
Mindezeket átlátva és komolyan megvizsgálva, minden ember, ki magát az állatok közül *kiemelni akarja*,² a rosszra való hajlamot taszítsa el magától

Komáromy Lajos

Jó

- 1 vérengző ösztöne elhatalmasodott. 2 ki akarja emelni, nem szebb az így

59.

AZ ÖZÖNVÍZ

A miután Jupiter nem szenvedhette a sok bünt
Mellyet az emberi nem tett a jó égiek ellen,
És a midőn látná, hogy már az¹ elharapódzott
Vétkeknek lángját nem bírja eloltani, akkor

- [7.] Erre a nagy dörgő Jupiter bé zárja *Aquilói*?²
.....
[12.] Béboritá az egész eget a *felegekkel*³ ✓⁴
.....
[16.] És így hullt az eső mindaddig erősen ✓⁵
.....
[29.] Ám de az az emberi mű nem gátolhatja meg a víz
Pusztító elemét, és a *kicsapongó*⁶ folyó ár
Városokat, falukat⁷ és házakat a lakosokkal
Elseper
[38.] A még mindig fennálló házakban a *phocák*⁸
Úszó farkukkal csapkodják a falakat. Künn
Karsu madárka helyett rút testű *delphin*⁹ az ágon
A bárányok közt szép rendben a *farkas úszik*¹⁰
.....
[46.] A tébolyo¹¹ madár fáradt szárnyakkal esik le

Komáromy Lajos

Többnyire jól foly: néhol
hibás

- 3 fellegekkel
4 ✓ csonka
5 ✓ csonka
6 ∪ ∪ — — hibás

7 ☺

8 magyarul magyaros az irás:
fóka

9 ezt is: delfin

10 hibás

11 ó mindig hosszú

60.

KARÁCSONI LEVÉL EGY TANÚLÓHOZ

fija¹

Jó

1 fia

Komáromy Lajos

61.

AZ ÚJ-ÉVHEZ

[2. vsz.]

.....
Ha reád gondolok
Földobog kebelem
S átfutja valómat
Egy titkos érzélem.

'Titkos – *mondom*¹ – titkos
Kifejezhetetlen
Melyet csak érezni
Tud csupán kebelem

Komáromy Lajos

[A 9 versszakos költemény alatt nincs osztályzat, sem bővebb megjegyzés]

1 prózába való

62.

A MÚLANDÓSÁG

.....
Nem tarthatta meg az *éhes*¹ *szóllása* Cicerót sem.....
Igy változik minden a széles világon. *Amott*² egy nép – melyet nevééről is
alig ösmernek – fölkerekedik, s a másikat legyőzi, és míg ez örökre eltűnik,
addig amaz *világ hírvé*³ lesz.....
*Itt*⁴ egy város áll, hol századokkal ez előtt egy mocsáros hely volt..

Komáromy Lajos

Jó

1 ékesszólása

2 [aláhúzva]

3 világhírvé

4 [aláhúzva]

63.

PHAËTON TÖRTÉNETE

- [5.]
 ... A nap palotája tündöklő fényes volt
 Minden bútorzatán pazar szépség honolt
 Hová midőn felért történetünk *fija*¹
 Lépteit azonnal Phoebushoz fordítja
- [47.] Az út előrsze nagyon is meredek
 S igen vigyáznom kell, hogy vissza ne *essek*.²
- [159.]
 Hosszú vonalt írt le a füst-sötét *légben*,³
 Leesett testét majd nimfák temették *el*.⁴

Komáromy Lajos

Rímeit többnyire ellenkező beszédrészből veszi, de alig *egy két* betű rímel azokban. Máskép a dolgozat jól foly, de hangzatosb rímekre kell törekedni. —

- 1 *Történetünk hőse* azt mondják, [3—4 jelű aláhúzására vonat-
 de így nem szokás. közölg 1. fenti bírálatot!]
- 2 *essem*, mert ikes.

64.

BERZSENYI „FOHÁSZKODÁS”-A KÖRÜLIRVA, S ÁTDOLGOZVA

Nagy Isten! kit a bölcs egeket vereső tudományával nem ér fel,
 csak titkon érző keble vágyódással sejt: létezésed bár remek teremtményid-
 ben ezer, meg ezer példányokban tükrödzik vissza, s bár fénylő napként
 tündöklök; de szemünk létezésednek ezen tiszta tűz-rengetegébe bele nem
 nézhet. De ha nem láthatunk közvetlenül, látunk remekelt műveidben.

Addig hát *könnyeimet*¹ letörölve, csilapítom búsulássá nőtt vágyamat,
 s élttem kiszabott útjára térek, melyen erőmet megfeszítve, az előttem élt
 nagyok, jelesek példája szerint akarok, s igyekezek haladni. —

Nem félek a vég percektől, s bizton tekintek leendő síromra

Komáromy Lajos

Igen jól van

[aláhúzva! Nyilván so-

kallja vagy merésznek tartja
 a kettős nny írást!]

65.

TAVASZ

A szép, s kies tavasz
Mindenkit elbájol
Vonzó szépségének
Ifjú, és agg hódol.

[6. vsz.] Kicsalogatja ez
A szorgalmas méhet,
S ő hozzá kezd ismét
Megszokott művéhez.
Jókor kezd ő hozzá
Használja a tavaszt.
Becsüljük meg mi is
Éltünkben e szakaszt!

Komáromy Lajos

Csinos

66.

A SZELLEMI ÉS ANYAGI ERŐ

Az emberi történelem nagy könyvét ha felnyitjuk, ha jelenlegi élet-körünkre vetjük szemünket: a szellemi, és anyagi, e két ellenkező, de még is egy célra, tudniillik a kivitelre *törekvő erővel igen sokszor*¹ fogunk találkozni, s hol ezt, hol amazt látjuk diadalmaskodni
Halmozzon mert bár akárki roppant kötömegeket egymásra, de ha ez rend nélkül történt, hiányozván, távollévén építésében az ész működése, le fog az minél előbb omolni. Mutatják ezt a jelenkor fejlődésének *egyik jelei*,² a hasznos és megbecsülhetetlen gépek, melyek fenn állása óta az ez előtt nagy erőt, fáradságot igénylő munkák, könnyen, gyorsan vitethetnek végbe

Komáromy Lajos

Jó

1 [aláhúzva]

2 ha *egyik* akkor nem lehet *jelei* (többes)

67.

AZ ÉLET EGY TENGERI ÚTAZÁS

Allegoria

Az élet egy tengeri utazás. Most vész, majd kedvező szél, jó idő, most fagyaló félelem, majd kissé könnyebbülés változtatják fel egymást.

Midőn az élet kikötőjébe érkezi hajónkkal, még akkor csak csekélyebb a vész, a vihar, mint a mely majd a nyílt tenger zajos árján fenyegetendi nyomorú sajkánkat; még itt nincs kitéve a rohamoknak, miket

később a gonoszság, bűn örvényei gyakorolnak; itt még tehát roncsolatlan marad életünk sajkája, s így, — miután a szükséges, a nagy és vészes úton szükséges kellékeket rá rakta a hajós, elindul a sík tenger mérhetetlen tük-
rere, az élet zajos tengerére. —

Komáromy Lajos

Igen jó. Az allegoriát más nem találta el.

68.

SZONDI HŐS HALÁLA

- [4. vsz.]
Buzdítgatja vitézeit
Szondi, s hősen védi várát¹
Diadallal veri vissza
A törökök vadrohamát²
A vár rongálva van ugyan
De fen áll mégis szabadon,
Látja Achmed³: a magyarban
Erő, s honszeretet vagyon.
.....
- [7. vsz.] [Márton, az orosz pap szavai:]
„Kiméld magad, kiméld serged,
Gondold meg, hogy szegény hazánk⁴
Szűkölködik vitézekben.
Hidd el, hogy nagyon fájlalnánk! —”⁵
*
.....
- [12. vsz.] Achmed Szondiban nagy hősré,
Egy⁶ nagy vitézre ösmert,
Ís a vár melletti dombra
Temette el e nagy embert. —

Komáromy Lajos

Csinos	3	Ali volna ez, Achmed nem volt
1 — —	4	∪ —
2 ∪ — a rímben egyforma hang kell	5	— — különböző hang.
	6	Igen

69.

TŰZVÉSZ

.....
Érőfiakat láthatni, vasvillákkal, baltákkal, s más oltószerekkel az útszán¹
föl, s alá futkosni. — E nagy γ² közé vegyül a szerencsétlenek javeszé-
kelése
.....

Jó

Komáromy Lajos

1 utca	2	∨ zaj?
--------	---	--------

ROMULUS TÖRTÉNETE

Kivonat Liviusból

..Innen ezek [ti. az ikrek] történetesen¹ megmenekedtek, s egy Faustusul nevű királyi nyáj-őrhez kerültek, ki őket a mezőn erősekké, viaskodókká nevelte föl.....
A Sabinokkal folytatott háború sokkal nehezebb volt. Ezeknek királya, a várnagy leánya, T. Tatius Tarpeja² árulása következtében a Capitoliumot bevette. Ekkor az elrablott nők magok eszközlötték ki a békét. A *Sabinok*,³ és a *Rómaiak*⁴ egy állammá egyesültek

Komáromy Lajos

Jó kivonat, eltalálta a kellő rövidséget.

- 1 — a monda szerint csoda *rius Tarpejus* volt atyja, a
által — leány tehát *Spuria*
2 *Tatia* lesz ez. Különben *Spu-* 3 sabinok
4 rómaiak

71.

PRÓBAFORDÍTÁS HOMÉR ILIÁSÁBÓL

- [12.] Mert az Achájok gyors gályáihoz elmene a pap,
Megszabadítandó lányát, és vitt el elég pénzt. —
Két kézzel tartván Apollónak koszoruját,
Szép aranyos pálcán, és fölkért minden *Achájokat*¹
S a két Atrevsfit legjobban, a nép vezetőit:
„Atreidák, és más jól fölsaruzott *nagy*² Achájok,
Engedjék nektek meg a boldog olympi lakók, most
Fölforgatni *lakát*³ Priamusnak, s jól⁴ haza térni.
.....
- [26.] Menj, ne találjalak itt gályáimnál öreg ember |
Vagy most késedeződ, vagy máskor visszajövedőt,⁵
Lenne nehogy semmit használó főpapi pálcád.⁶
Én a leányt nem adom, mielőtt nem vénhedik *itt*⁷ meg
Argosi házunkban, mely fekszik messze honától.
Menj te! ne bosszants hát meg, hogy békébe mehess el”
.....
- [45.] Megmozdulván ő, a ki ment, mint éji sötét rém,⁸
Messzire üle le a gályáktól, s ellöve egy nyílt,
És csengése ezüst ivének rettenetes volt.
Ekkor először *is*⁹ nagy gyorsan hullt el kutya, s öszvér
Majd azután keserű ivét ő rájuk eresztvén
Sebzett, s a holtak máglyái sűrűn lobogának. —
Majd a kilencednap sergükre is isteni nyíl ment,¹⁰
S a tizedik nap már gyűlést hítt össze Achillevs,
Néki eszébe hozá mert ezt fehérkaru Héra.¹¹

[57.] Atreid! úgy vélem tévelygve fogunk hazatérni
*Majd*¹² mi, sikertelenül, ha talán a halált *kikerülnénk*¹³
 Dögvész, s harc is, együtt gyengítve az *achaji*¹⁴ népet

[99.]
 Junius 22.

Komáromy Lajos

Egyes árnyalatokban vannak hiányok: de egészben véve jól sikerült fordítás, s igen dicséretes munka. —

1 egy szótaggal több. „minden achájit” — ◡ ◡ / — ◡.	9 nem megy ki. Ekkor előbb is: — ◡ ◡ — —
2 [aláhúзва]	10 — 11 A hangnyomat nem az H.nál. „Már kilenc nap hulltak a seregre az istennek nyilai: a tizediken gyűlést hív össze Achilles.” —
3—4 „Felforgatni Priam várát, s békén hazatérni	12 inkább <i>most</i> , nem sokára, a dögvész miatt.
5 igen csinos	13 kikerülőnk
6 ez már nagyon merész in-versio	14 acháji — ◡ ◡ nem jól van véve, mert acháji ◡ — ◡ / aχaioi ◡ — ◡
7 nem <i>itt</i> , hanem <i>otthon</i> , most Trójánál vannak.	
8 „mint az éjszaka” ezt kellett volna belésszöni. — „a ki jár vala, mint a sötét éj”	

72.

ELJÉGI A HOLDHOZ

(Ányós után)

- [9.] Látod a könnyűknek hulló tömegét,¹ melyet a bú Csalt ki szemünkből a kinteli éjeken át.
- [21.] Óh csak jőne felém, nem, nem félnék, iszonyú bár,
 Mert boldogságot hozna² a jötte reám
- *
- [31.] S néha tavaszkor majd a csendes bájtelki *esten*³
 Síri magányomban fölkeresend valaki,
 Hullatván részvét forró könnyűit e hantra.
 Így szebb lesz álmod, szebb⁴ a síri magány. —

Komáromy Lajos

Jó

1 újrat: nem jó a metaphora	3 estvén
2 hiatus: hozna jövése	4 / lesz

73.

AZ ŐSZ

[A 6 versszak végén:]

Csinos, egy pár rím kelletinél szabadabb.

74.

HOL, A BOLDOGSÁG MOSTANÁBAN?
BARÁTSÁGOS MELEG SZOBÁBAN.

Petőfi

[3. vsz.]
Majd a pohár csengésl közt,
S a pipa bodor *füstjénél*¹
Felejtjük a sok bajt, a bút
Mely oly sokszor *bennünket*² ér
Barátságos meleg szobánkban
Öröm s kedv lengjen mostanában.

[5. vsz.]
Emlékezzünk a hazára,³
Mely szült és fölnevelt minket.
A haza szent szeretete
Töltse be hí kebleinket.
Igy . . így léssen boldogság majdan
E honban, e magyar hazában. —

Komáromy Lajos

Csinos

1	Lehet füstínél: —○— s jobb	3	— — — — — ○ — ○ eddig
	a mérték		jambus menet volt, most el-
2	bennünket		lenkezőre fordul.

75.

GYERMEKKOROM....

[2. vsz.]
Mert gond nélkül éltünk még itt
És szép *egyszerűségben*¹
De már a fiatal korban
Van gond, s színlelés *fészkel*.²
.....
S most arra int a nagy világ
Amit érzesz, ritkán *mond*.³

[4. vsz.]

Komáromy Lajos

Helyes

1—2 túlmerész

3 *mondá* még egy *d*

A PIPERKŐC

Nézd a piperkőcöt, mint lépdél az úton alá s fel,
 Gépiesen hajlong, égre emelve fejét.
 Nagy hosszú *kalpag*¹ fityeg ott fent néki tetőjén
 Hogy mind fej volna² abban aligha hiszem.

- [9.] Külföldön gyártott anyagú nadrág van a lábán,
 Nem szép a honi, nem! Szébb *a*³ párisi, jobb. —
- [13.] „Nem kell — ugymond — mit honi városkában a mester
 Kontár kézzel varr, s régi *divatba*⁴ csinál”
- [15.] Illatot áraszt ő szét környezetébe hajával,
 Melyet is a fodrász csinosított ki minap.

Óh másként volt ám ez az elmúlt régi időkben.
 Párduebőr kacagány ékesíté a magyart.
 Kolcsagtoll lobogott gyönyörű *kucsmája*⁵ tetőjén
 Sarkantus csizmát hordozza lábain ő. —
 Édes nemzetem! már ébredj fel valahára,
 Hosszú álmodból, *hass, igyekezz, gyarapíts.*⁶
 Óh! mikor érez már a magyar forrón az iránt mi
 Nemzeti, melly olty szép!?! Óh mikor ébredsz ő!?!⁷

Komáromy Lajos

Jól van.

	4 divatra
1 Kár azt <i>kalpagnak</i> mondani,	5 kalpagja
mert ez magyar főveg volt.	6 ezt frakkban is lehetne tenni,
2 ☺	azért nem éppen illik ide
3 neki	7 utolsó szónak igen picit ez.

A KITARTÓ MUNKA MINDENT LEGYŐZ

.....
 Itt látunk egy ifjút, kit a természet jó észtehetséggel bőkezűleg megajándé-
 kozott, amott egy másikat, ki iránt erre nézve, e tekintetben kissé megvonta
 az őg. Alkáltsult, s γ¹ gyengébb elmével, fölfogással ruházott fel. De majd
 bíráskodással, míg γ² abban, ki idejét elpazarolta — egy, a tudományokban
 bővebb jártnak, darabos, egy oldalú ismeretű férfira ösmerünk, addig emezt

elégé mivelt, képzett, tudományos embernek látjuk. Mi tette ezt? Bizonyára a *kitartó*,³ s mindennel, még a természettel is makacsúl dacoló *kitartó*⁴ munka, szorgalom. —

Komáromy Lajos

Jó, értelmes munka
I ȳ kit

2 ȳ ma
3—4 [kihúзва]

78.

TESTVÉRHÁBORÚ IMRE ÉS ENDRE KÖZT

Történeti kép

A Dráva bús *moralylyal*¹ zúgott fel

Komáromy Lajos

Láttam. Csinos I morajjal

79.

VAJDA HUNYAD

Elégia

- [5.] Hunyadi, a nagy hős e falak közt élt vala hajdan,
Aki *derült*,¹ s széppé tette honunknak egét.
- [13.] Itt e falak közt sok szép órát tölte *Capisztrán*²
- [27.] A pásztor nyáját ha legelteti itt e vidéken,
A rom előtt állván, kérdi magában ő³ most,
„Hol van a pompa tehát, s szépség, hisz róla regélik,
Hogy hajdan, régen Hunyadi lakta e várt. —
- [36.]

Komáromy Lajos

Jól van. I Versben bajos ez

2 vagy K vagy s. C és sz nem illik össze.
3 ő sohasem rövid. —

80.

LEVÉL EGY BARÁTHOZ

Tegnap, midőn a nap lenyűgödött,
S a holdvilág derenge a helyett;
A szép idő kicsalt a hús *légre*.¹

- [5.] Ketten menénk mi, én s egy jó barát,
 Ki szinte bírja jó baráti szived.
 Ott a Maros sebes folyásinál
 Beszélgeténk mi sok dologról *el.*²

[63.]

Komáromy Lajos

Csinos, de utolsó helyen nem lehet spondeust venni, mint itt sokszor előfordúl. Arra vigyázni kell, mert egészen elrontja a jambust.

1—2 — — [Ugyanígy még 13 sorvégződésben !]

81.

HUSZ JÁNOS ÉS KÖVETŐI

.....
 Nem engedték a bibliát nemzeti nyelven olvasni, nehogy így a pontosabb vizsgálódások nyomán γ¹ fölismerjék a tévútakat, *melyen*² γ³ járnak . . . Találkoztak ugyanis némelyek, kik a *latin*⁴ s görög nyelvben jártasságot szerezvén, a szentírást olvashatták *eredeti*⁵ nyelvén

Komáromy Lajos

Jól van

1	mások is, v. a nép — vagy
valami főnév kell	4—5	latin nyelvvel nem olvashatni bibliát eredeti nyelven.
2	[aláhúzva]		Igen <i>görögül</i> (uj) és <i>zsidótúl</i>
3	γ ők		(őtestam).

82.

A TAVASZ ELSŐ FECSKÉJÉHEZ

- [4.] Pészked sértetlenül leled.
 Örülsz ezen, s mi is veled,
 Gyönyörben úgy *örvendünk.* —¹
- [25.] A fák üdvözlenek *téged*²
 Hozván szép zöld levélkék³.

Komáromy Lajos

Csinos és könnyen folyó vers.

1	nem is lehet gyönyör <i>nélkül</i> örvendeni. Tehát felesleges a <i>gyönyör</i> szó.	2—3	Kezd a <i>mérték</i> , mely előbb jó jambus volt, romolni az ilyen spond. végszók által.

A CSILLAGOS ÉG ISTEN NAGYSÁGÁT HIRDETI

.....
 Ki volna oly elvetemült, ki oly istentelen, a ki az égi testeket vizsgálva, meg nem hunyászkodnék, s arcát el nem rejtené a *kudarcot vallott hivalkodás*¹ elől

Kétségbe esettek! ne nagyjatosok erőt venni magatokon, ne engedjétek magatokat oda *bánataitoknak*,² ne csüggedjete el, még a legvégső csapás alatt *sem*³

Tudjuk azt mindnyájan, hogy a csillagos égnek vizsgálása már *magába*⁴ is mily *ihlet-séggel*⁵ tölti be keblünket, de mellé *még*⁶ azt is gondolóra *veszük*,⁷ hogy ezek mindannyi világok, melyek bölcs *végzetek*⁸ szerint, egymás körül kerengvén folytonosan megtartják kiszabott rendjüket, s össze nem zavarodnak; előttünk fog állni az isten egész nagyságában. *Valyon*⁹ azok a régi pogányok γ ¹⁰ a kiknek nem jutott az a szerencse, mint nekünk, hogy az isten nagyságáról, felvilágosodott személyektől kaphattak volna tanítást, nem hitték isten nagyságát?! nem tisztelték az istent, — csak úgy mint mi — csak *hog* *elvont fogalmakban*!?!¹¹.

Kaszap Zsigmond

1 furcsa kifejezés!	7 vesszük
2 nem kell az ilyen szót töb-
besbe tenni	8 végzetök
3 se	9 [a diák előbb j-vel írta, de
kihúzta] lehet j is
4 magában	10 γ ,
5 ihlettséggel	11 sőt megszemélyesítve emberi
alakban. —
6 még	

VAN JÓ I,ELKI ISMÉRÉTEM,
ELÉG! EZZEL, BEÉRHETEM.

Az emberi társaságban számtalanon vannak olyanok, kik tehetetlenségük ellenére is vágnak a többi emberek között kiténni, s híressé tenni magokat a világ előtt. S ha *netalán tán*¹ őket ebbéli szándékjukban a szegénység gátolni akarná, azon rögtön tudnak segíteni, még pedig ha jó úttal *móddal*² nem lehet, nem átalják ők erre a *legalacsonyabbsá*³ legfertelmesebb *körülményeket*⁴ is felhasználni

De lépünk ezen jelenet után egy szegényes γ ⁵ egy valódi nyomorúságot jelképező hajlékocskába, *tekincsük*⁶ meg ennek két előregedett lakóját, a kik oly gondnélküli derült *arcal*⁷ ülnek nagyon régi tulipánnal cifrázott *ládáikon*

a másika pedig iskolából *éppen*⁸ most érkezett kis gyermekét hintázva térdein ily nemű kérdésekkel halmozza el, hát mit tanultál ma? tudsz-e már olvasni s. t. b. kis *fijam*⁹

Az ilyen emberek mindég nyugodtak, semmi rossz cselekedet nem nyomja lelküket, s ha valami cselekedetük volna is olyan a mely lelküket nyugtalanítaná, azért mingyárt *penitenciát*¹⁰ tartanak, hogy a minden percben megjelenhető halál őket készületlen ne találja.

Jelenjünk meg most már egy ily éltében erényekkel díszeskedő haldokló ágya mellett is, s hasonlítsuk össze a fentebb említett haldoklóval, *megfogjuk*¹¹ látni hogy ez mily nyugodttan mily megadólag *mosojogva*¹² veti magát a halál karjai közzé, míg ama átkokkal és Isten káromlásokkal hagyja el a világot.

Kaszap Zsigmond

A megjegyzett — nem sok — hibán kívül

Jól van

1 netalán	7 [aláhúzva]
2 móddal	8 épen
3 legalacsonyabb s a	9 fiam
4 módokat, eszközöket	10 bűnbánatot
5 V,	11 meg fogjuk
6 [aláhúzva]	12 mosolyogva

85.

LELKESÉDÉS MINDEN NAGY DOLOG SZÜLŐ ANYJA

Ha forgatjuk a történelem lapjait, s megnézzük vagyis megolvassuk az azokra feljegyzett *külömbbféle*¹ eseményeket, mindenikből az fog kiviláglani, hogy a *megkivántatott*² kellekekkel ellátott tervek is, — ha nem lelkesedéssel alapulnak, füstbe mennek, s csak nagyobb szerencsétlenségbe sodorják a tervezőt.

Midőn Xerxes — elbizván magát hatalmas s ereje érzetében — a görögöknek hadat izent, nem hiányzottak tervénél a hadviseléshez megkivántatott emberek, nem a hadi költséghez szükséges pénz, s a katonák eltartására való eleség, mert a *birodalban való*³ emberek testével szabadon rendelkezhetett, a hadi költségekre szükséges pénzt alattvalóitól *ki*⁴ *zsarolhatta*, s a katonák eltartására *való*⁵ eleséget Görögországba nyomulása alkalmával a *közbe*⁶ *eső* tartományoktól erőszakkal is megszerezhetette, de nem a lelkesedést
(*Azt mondja a példabeszéd is, „hogy a mely kutyát bottal kell hajítani a nyul után soha sem eszünk annak fogásából”*)⁷

Vagy teszem, midőn egy leigázott nép — *leakarván*⁸ rázni nyakáról zarnokának jármát — felkelést rendez

Kevesen voltak a görögök, midőn a *Thermopiléi*⁹ földszorosnál, a szabadságukat elrablással fenyegető tulnyomó persa sereggel összeütköztek — mert egy emberre husz ellen is jutott — de még sem ijedtek meg.....

Lelkesedés *indítcon*¹⁰ tehát *benünket*¹¹ minden nagyobb vállalat elkezdésénél, mert csak úgy reményelhetünk jó sikert annak tovább folytatására s bevégzésére.

Kaszap Zsigmond

Többnyire értelmes, de némely hibákkal.

1 különbféle	6 közbeeső
2 <i>kellék</i> épen azt teszi, ami <i>megkívántatik</i> . Ez utóbbi hát felesleges. „minden <i>kellék</i> ” — jó.	7 jó is, hogy berekesztette. — igen parasztos. —
3 birodalmabeli	8 mert <i>le-rázni</i>
4 kizsarolhatta	9 thermopyléi
5 szükséges	10 inditson
	11 bennünket

86.

A TERMÉSZET TUDOMÁNYOK ROPPANT HALADÁSÁRÓL AZ ÚJABB IDŐKBEN

Minden tüneménynek, mi a természetben történik, — bár mily rendkívülinek tűnjék is az *fel*¹; meg van saját egyszerű oka, mely szerint bebizonyíthatjuk, s megczáfolhatjuk a minden egyes tüneményben babonát sejtő nép hiedelmét.

.....
Midőn már a nép annyira ment *volna*,² hogy a nagyon természetes úton csodát tevő papokat, már nem csak félte s tisztelte, hanem mint a természetet kényők kedvök szerint igazgató lényeket, istenként imádtá, a papok még borzasztóbb felvilágosításokat adtak minden tünemény felől, csakhogy a népet mely őket ámitásukért királyi módon tartotta, folyvást elaltathassák, nehogy álmából felébredve, megismerje e csalásukat, s őket a boldogság polcáról, a boldogtalanság tengerébe taszítsa

Ha valamelyik ősrünk sírjából feltámadna . . . A telegráfról! hú arra még szavakat sem tudna találni, arra egyenesen azt mondaná, hogy ilyent még az ördögök közül sem mindenik tudna kigondolni.
s Franklint?! ki az első kísértette meg a villany légből *lehozatalát*;³ mint a világ elveszésének hirdetőjét, rettegve kérdezné meg: „ha valyon miféle csapásokkal ostromozza még az Ur a bűnös emberi nemzetet, míg a már nem sokára bekövetkező *ítélet*”⁴ nap eljönne?! Pedig lám, sem a telegráf nem ördögi mű! se Franklin nem volt *Próféta*⁵ hogy az említett *előítéletet*⁶ megérdemlette volna

De ki győzne minden egyes természeti előhaladást egyenként előszámlálni, arról egész könyveket írhatnánk s még maradna el belőlök, elég az hozzá, hogy a természeti dolgok roppant haladása az újabb időkben odajutott, miszerint önkénytelenül azon gondolat ötlék eszünkbe, hogy talán már elérte az emberi kutatás ne tovább-ját.

Kaszap Zsigmond-é 1860 apr.:26.

Többnyire helyes. Ovakodjék a néhol itt is előforduló nagyon *köznap*i kifejezésektől. —

1 fel,	4 ítélet
2 ment,	5 próféta
3 lehozatalát,	6 előítélet mást jelent.

87.

A TAVASZ

- [4. vsz.]
 A jácint nyílik, a szép tulipán pedig
 Női már és fakadoz, zöldül a *cserlye*¹ is
 Örvend a csalogány s szép dalokat füttyöl
 Vigad minden az ég alatt.
- [6. vsz.]
 Üdvözlök tavasz, óh üdvözlöm kegyed,
 Mely oly számtalanul szórja le bájait,
 Minden néked örül, még a madár is a
 Jó illatra törekszik *el*²

Dömötör János

Jó	1 cserje
	2 toldás

88.

A FÖSVÉNY ÉS PAZARLÓ

[Dömötör János 3 oldalas, gyöngybetűs, hibátlan prózája végén A. megjegyzése:]

Jó

89.

EMLÉKEK

Még kissé homályosan emlékezem
 Hogy kis koromban egy jó anyám volt,
 A kire emlékezni kedves nekem,
 S kit már elfedett a néma sirbolt.

Dömötör János

[Ilyesféleképp megy a megható elégia 10 versszakon át. Nyolc helyet megelőzől A., a versszakok mellé húzott ceruzás vonalakkal, végül így szól [írálata:]

Szép érzelmek, — de a kidolgozás még szebb volna, ha a jumbus sorokat mindenütt megtartaná, nem csak néhol: például ha minden versszak úgy folyna mint a megjegyzett helyek.

90.

ÉGIHÁBORÚ

Szép juliusi reggelen süt a nap, s olly melegen, mint máskor *dél-tájban*.¹ Az égen ritkán kicsiny fellegek vannak.

A madarak gyönyörűn hangicsálnak, csak a bokrok édesszavú madárkája a fülmile *halgat*?

A nap már jól felhúzódot az égen, az idő mintegy tíz *óralájon*³ lehet. A roppant hőséget alig lehet kiállani

Egyszerre megmordul az ég, s mintha dühében a földet el akarná veszteni γ⁴ lángokat okád rá

Dömötör János

Jól van

1 dél tájban

2 hallgat

3 nem írjuk össze

4 √,

91.

SZONDI

[2. vsz.]
 Drégely felé *megy egy*¹
 Roppant török sereg,
 Hol Szondi a dicső
 Még tétlen szendereg.
 „Fiúk, a falra fel!
 Itt egy pogány csapat.
 Siess fiam Hadas
 Hozzad páncélotat”

A várfalon imigy
 Kiált a jó vitéz
*És megtelik*² mihelyt
 Perc mulva szertenéz.

[7. vsz.]
 Ki Szondival kitört
 Talán halálba ment?
 Nem úgy, nem úgy van ez,
 Seperni az *ellent*.³

Előrohant a hős
*S csillagcsapásokat*⁴
 Adott, olyat neki
 Csak egy török sem ad.

Lett volna ő Hadúr
 Vitéze, az legott
 Babért küld fedni a
 Legméltóbb homlokot.⁵

- [16. vsz.] De végre is Hadas
Olyan csapást adott
A tarnak, hogy *fület*⁶
Heverni látja ott.
.....
- [26. vsz.] Márton pap eljöve,
Hogy Szondi hős a várt
Feladja, mert a tar
Már is sokat *kivárt*⁷
.....
- [28. vsz.] Öcsém, öcsém, ne így
— Felelt a jó pap — ez
Nem lesz tőled okos,
A fal sem *védelmes*.⁸
.....
- [32. vsz.] Lovát a vár terén
*Keresztül-átdőfi*⁹
S amit talált γ ¹⁰ azon
Helyen megégeti.
.....
- [37. vsz.] De majd *hatát*,¹¹ szívét
Döfik *keresztül át*¹²
S levágja a pogány
Vitéz, kicsiny hadát.
.....
- [40. vsz.] *Barát*,¹³ a sors ha erre hoz
Onts forró könnyeket
Eszedbe jusson a haza,
Segítsd a hogy lehet.

Dömötör János

Többnyire csinos.	7 mintha a rim kedvéért volna e szó erőltetve ide.
1 rosز hangzat	8 spondeus — —
2 a vitéz? az volt az alany	9 át = keresztül
3 <i>rímben</i> a spondeus nem jó itt	10 γ ,
4 szokatlan	11 csunya ez
5 Azaz: ha az lett volna. Kissé homályos szerkezet.	12 [aláhúzva]
6 nevetségos	13 Mönch! így magában nem tanácsos e szót használni.

92.

ROMULUS

(Faustulus) az akloknál *nevellette őket felnevellette*¹ . . . Egyszer a rablókat magokra haragitották, mert *őket*² megrohanván, zsákmányaikat elvették.

Romulus szerencsés háborúkat viselt a szomszéd népekkel. Először is húrom kis várost győzött le . . . Ezeknek lakói, *minthogy Romulus*,³ mivel leányaikat oly gyűlevész népnek, mint a római nőül adni nem akarták, *uzokat Neptun játékaikor elrabolták*,⁴ hadat indítottak a rómaiak ellen . . .

Ezután a *Fidenaebeliék*⁵ rontottak be a római határba . . Utolsó háborúja a vejeikkel volt, kik a *Fidenaieiek*⁶ megbosszulása végett a római határba becsaptak, s mindent elpusztítottak

Dömötör János

Csinos rövidséggel vonta ki, de sietve, s el sem olvasta a leírás után. —

1 ez tán tollhiba	3—4 hibás a mondat szerkeze-
2 nem tudnók, melyik másik.	te.
„azokat megtámadván <i>tőlök</i>	5—6 f (melléknév ez is)
a <i>zsákmányt</i> elvették.” —	

93.

ILIÁS

(Próbafordítás)

- [8.] Őh¹ ki veszté össze ezen két isteni embert?
Létó és Zevsnek fia, mert ez megharagudván
Atreidésre γ² halált vive a Danaosokra s a népek
Hullának, mert megcsufoló Chrüsést Agamemnon,
A mikor δ³ elment az Achajok hadseregéhez
Hogy lányát pénzért a hajóknál megszabadítsa,
.....
- [32.] Így szólott. Az öreg megijedt és *hill*⁴ a beszédnek.
.....
- [40.] Halld meg ezen kérésem: bánják a danaok meg
Könnyeimet nyiladért „Igy szolt és *elmene messze*.⁵
.....
- [46.] ...De Apollón ment mint éjjeli *felhő*⁶
És a hajóktól jó tova ülven lőtt a nyilával
Ott az ezüst nyilnak rettentő *hangja vsít dt.*⁷
Elsőbb öszvérek s a kutyákra menének a vesszők
És azután keserű nyilait szabadon kibocsátva
Szórta, γ⁸ a holtaknak sűrű máglyái lobogtak.
Már a kilenced nap járának a népen a vesszők.
A tizedik napon a népet gyűlésbe hívta meg
Achilles, mert néki fehérkaru Hére tanácslá,
[55.] Aki az *Achajokat*⁹ száná, mert látta kimulni .
[Innen kezdve a 99. sorig nem talál hibát A.]

Jól van

Dömötör János

Kissé szabadabb, mint műfordításnak szabad lenni. Több helyen körülírással segít magán, néhol az értelmet is változtatja: különben szorgalmas, dicséretes munka. —

1 [aláhúзва]	5 <i>δavaoi</i> ∪ ∪ ∪ különbözőleg
2 √,	veszi
3 Melyik? Agamemnonra is ért	6 [aláhúзва]
hető.	7 [aláhúзва]
4 nem azt teszi itt, hanem <i>enge-</i>	8 √,
<i>dett</i>	9 ∪ — ∪ —

94.

A HOLDHOZ

(Ányos P. után)

- [23.]
 Bárcsak jőne felém, nem félnék tőle, talán még
 Búteli szívemnek bánatit enyhítené.
 Többet várhatnék iszonyú lelkétől e holtak
 Mint e rossz élő nép *babonájaitól*¹
- [39.]
 Lesz tán majd, ki kijön, keseregvén társa *kihunytán*²
 S egy áldást mondand régi barátja fölött.

Dömötör János

Jól van.

- 1 ez nem vág. Miért épen ba- 2 lehunytán
 bona?

95.

A CSÁRDA¹

- Pusztának közepén állasz szélhordta tetőddel
 Ablakidon a szél dühösen *rohán*² át fenevadként,

 [7.] Kályha megett pedig a borzas fejű gyermekek ülnek,
 Játszanak és, ha talán úgy jön, még tépik is egymást.
 Ágyak alatt kotlós tyukok és csirkék csipegetnek
 Sárga kölesszemeket, miket a gazdasszony az *imént*³
 A lócán heverő zacskóból véve √⁴ nekik szórt.
 Egy nagy láda vagyon legelől, mely ősi maradvány,
 Színét nem látható, fáját *a*⁵ *szu*⁶ rágja naponként.

 [18.] Kívül egy olyan lyuk vagyon, amelyet ásnak az ácsok
 Abban tartja a rosز vinkót a *gazda*:⁷ *a* csárdás.

 [34.] Csapláros járkál a házban s *bicceg*⁸ a lábán.

Dömötör János

Derék, ez jól van. —

r	[A diák megjegyzése a címhez, csillag alatt:] „Engedelmet kérek Tek. úr a thema megváltoztatásáért, mert ezt már elkezdtem régebben s nem akartam félben hagyni.”	2 rohan
	Tovább A. megjegyzései:	3 mindig rövid
		4 V,
		5 [kihúзва]
		6 szú
		7 hiatus
		8 egy c s rövid.

96.

TÉLI EST

Motto: Hol a boldogság mostanában?
Barátságos meleg szobában.

Setét van mindenütt, csak imitt és amott
Látszik egy-egy háznak világos ablakja,¹
Künn a hó is esik. Több helyt az ablakot
Fekete setétség fátyola borítja.²

Boldogok, kik meleg szobában nyúgosznak,
Nem érezvén súlyát semmi fájdalomnak.

Egy ablakon hangos nóta hallatszik ki,
Ottan ifjú lyánkák dolgoznak a kályha³
Mellett⁴ dalogatva, vigad ott mindenki,

- [19.] A másik szobában pedig az asztalnál
Buzgón imádkoznak az elaggott vének,
Majd meg beszélgetnek, s szemökbe egy könny száll,
Fohászkodnak s aztán szól egy hangos ének.⁵
S fiaikra kéri áldását Istennek.⁶
Magok e földön már úgyse sok jót tesznek.⁷

Aztán beszélgetnek szegény koldusokról,
Kik talán most is kinn az utcákon fáznak,
Kiknek hideg miatt könny foly arcaikról,
Pedig nyughatnának pitvarán sok háznak.⁸
Küszöbén nyugodván urak udvarának⁹
Egy falat kenyérral nyúgodtan volnának¹⁰

De kívül az utcán¹¹ egy fiatal árva
Jár föl s le az utcán,¹² zörög több kilincsen,
Hasztalan, azok már mind be vannak zárva
A faluban, aki befogadja, nincsen.
Ezek az öregek befogadják mindjárt,
'Sz nem tesz az ő nekik semmiféle kis kárt.¹³

[37—54.] — — — — —

Dömötör János

Jól van	8—10 szép, ha a rim változik,
1—2 [aláhúзва]	ha nem olyan mint az előbbi
3—4 [összekötő jel kapcsolja egymáshoz a két szót]	volt.
5—7 [aláhúзва]	11—12 [aláhúзва]
	13 hát nagyot?

97.

HUNYADI LÁSZLÓ ANYJÁHOZ
SZILÁGYI ERZSÉBETHEZ

[26.] Rágalmaznak anyám, hogy Czilleyt én öletém meg,
S ezzel a honnak sok kárt okozék, s *nekem*¹ is

Dömötör János

Igen jól felfogta László viszonyát, a kidolgozás is jó. —

1 magamnak.

98.

A PIPERKŐC

[5. vsz.] Ha őseid selyem helyett
Vadak bőrét viselheték
És ellenség s barát előtt
Mindegyik megbecsülteték:

Te nem *vehelnéd-e fel*¹ azt?
Kit most minden nemzetbeli
Lenéz. Óh, hogy szokásodat
Igy el bírád felejteni.

Dömötör János

A satirának csipősnek, elmésnek kell lenni: ez komoly szemre-
hányás, de nem satira.

1 no már a *vad* bőrre épen nem szorúlunk; van szép magyar
viselet a nélkül is.

99.

HUNYADI JÁNOSHOZ

A 7 alkaiosi szakból álló — szintén Dömötör Jánostól származó — költe-
ményben nincs hibajelzés, a végére pedig ezt írja A.:]

A mérték jó, a nyelv nem oly választékos még, milyet az óda
fennsége kíván. De gyakorlatnak jó ez. —

100.

TEMPUS EDAX RERUM

[Az élet mulandóságáról szóló, 3 oldalas prózai dolgozatban csak egy hibát ejt Dömötör János tudnánk, nyilván „tudnók” helyett. Végére egyetlen szót ír A.:]

Jó

101.

ELÉGIA SZÜLEIM HALÁLÁRA

[A 4 oldalas, mélyen megható, Dömötör János élményéből származó disztichonos költeményben nincs javítás, a végén ez áll:]

Ez jó

102.

TESTVÉRHÁBORÚ

(Ballada)

[9. vsz.] Ím nála pálcá van, s megyen
A pártos Endre *sergéhez*,¹
Melynek vezéri akkoron
Várták, hogy Endre mit *végez*.²

Dömötör János

Csinos

I—2 [aláhúzva]

103.

[KÖRMONDATOK]

1. A római remekirókat, kiknek könyveikben, mind az emberiség, mind a haza *íránt*¹ minden időben követésre méltó egyéniségeket találunk, szorgalmasan tanulnunk kell.

2. Minthogy a *Mohácsi*² vérmezőn számtalan magyar veszté életét; és mint-hogy a török Magyarországot akkor járma alá is hajtotta és sok hazafit rabláncra fűzve magával elvitt: *tehát*³ *gyászemlékű* helye a magyarnak.

3. Midőn valaki valamely dolgot nem igazi állásában abból a tekintetből *adja*⁴ *elő*,⁵ *hogy* magának abból hasznot csináljon, ellenben másnak az által kárt okozzon: *akkor*⁶ a hazugság rossz jellemre mutat.

Hegedűs Endre

Elég jó

betű, mert tulajdon főnév. —

1 √ magokat érdemessé tett és . . .

3 √ az

4 ad

2 *mohácsi* kis m, mert *mellék-név*; *Mohács* maga nagy

5 √ vagy is azért hazudik

6 ily esetben

AZ ÖZÖNVIZRŐL

Leírás

Délről a szélszárnyain¹ tolakodnak a felhők, egymásra tornyosulva, és egymást kergetve. Telve γ^2 villámokkal γ^3 melyeknek dörgése megrémité a földnek minden lakóit⁴. Egy kevés idő múlva megeredtek az eső csatornái és azok⁵ nagy robajjal a földre lezuhogtak.⁶ E jelenet a föld mindenlakóit⁷ egészen borzadásba hozta. A gyermek sirva anyjához⁸ simult γ^9 rettegven a nagy dörgéstől. Az anya őt szavával bátorítá. Az utczák¹⁰ végre meg teltek vízzel, később a házakba is befolyt, ekkor a háznak gazdája is kétségbe esve könyörgött a Mindenhatóhoz,¹¹ hogy csillapítaná meg a nagy zivartart... Az erősebb¹² természetű emberek uszva¹³ kivergődtek a magasabb helyekre, hogy ott majd menedéket találnak, de a zápor nem szünt, végre azoknak ormaid is elborítá. Ekkor az erősebb¹⁴ oroszlány is minden erejét megfeszítve nem volt képes ellent állni¹⁵ a dühöngő haboknak γ^{16} kénytelen volt a rohanó habokba fuladni, a szarvasok, zergék, őzök, lovak gyors láb-szárait elcsapván a hullám γ^{17} annak¹⁸ martalékiává lőnek,¹⁹ az izmos elefánt²⁰ sem segíthetett magán e rettentő állapotban²¹. Némely emberek hajókra²² ülve uszálnak a dühöngő habokon, egyik csonak²³ felfordul γ^{24} utána követi²⁵ a másik, a halyokból²⁶ kifordult emberek uszással segítettek²⁷ magukon és egy nagyobb hajóra kapaszkodva menték²⁸ meg életüket. E zavar így tartott egy pár napig. Nemsokára ezekután²⁹ a zivatar csendesedett³⁰ γ a habok egymásután lassabban,³¹ lassabban duzzadoztak, a víz apadni kezdett, a vízbefuladt emberek és állatok hulláit³² γ melyeket megtaláltak³³ γ^{34} fekete iszaptól elvult³⁵ borítva. Kevéssel ezekután³⁶ a nap aranyos sugarait szétlővelén³⁷ szép idő állt be. Az emberek γ^{38} a kik megmaradtak γ^{39} midőn szárazra jöhettek γ^{40} térdre esve hálát adtak az Istennek γ^{41} hogy ennyi sok veszély után megtartotta életben, és a vihart megszüntette.

Hegedűs Endre

Kevés hibán kívül jól van. Elég élénk leírás, elég szabályos stílus.

1 szél szárnyain	14 erősebb
2 γ vannak	15 állni
3 γ ,	16 γ ,
4 lakóit	17 γ ,
5 az t. i. eső, nem a csatorna	18 ennek
6 zuhogott.	19 ;
7 minden lakóit	20 elefánt
8 anyjához	21 állapotban
9 γ ,	22 hajókra
10 utczák	23 csonak
11 Mindenhatóhoz	24 γ ,
12 erősebb	25 [kihúzza]
13 uszva	26 hajókból

27	segítenek	35	el volt
28	mentik	36	ezek után
29	ezek után	37	szétlövellvén
30	✓,	38	✓,
31	lassabban, lassabban	39	✓,
32	✓,	40	✓,
33	kik?	41	✓,
34	✓,		

105.

EGY FALUSI LAKODALOM LEÍRÁSA

Egy *Vasárnap*¹ délután apámmal beszélgeténk, egy kis idő múlva ajtó kopogás szakasztá félbe beszédünket. Egy alak lépett be, hosszú bunkos bottal kezében felpántlikázva, csinosan felöltözve, *hajai² rendezettek³*.

[Kb. egy lapon át jön a meghívás, — hiba nélkül]

Eljött az esküvés napja, a vőfény ismét megjelent, és elmondta rövid *mondókáját⁴*, felkészültünk és a lakodalmas házhoz érkeztünk, hol már készen állottak a cigányok. A jó házi gazda ki jött *elibünk⁵* nagy *bokolva⁶*, a házi asszony pedig sok dogai közt magáról elfelejtkezvén egy nagy főző kanállal ugrott ki *elibünk⁷*.

Az esküvés megtörténvén a lakodalmas ház felé indultunk, oda érve az asztalok terítve állottak, a násznagy *belépvén⁸* és elmondva az új házaspárokra az áldást, mindjárt leültettek az asztalhoz

A házi gazda rögtön beparancsolta a cigányokat, hogy a vendégeket *mulatassák⁹* megtörténvén az ebéd az asztalok kihordattak elkezdődött a szép magyar tánc a mely tartott éjfélig. Azután az asztalok ismét behordattak megterítették, a vőfény hordta a gulyásoshust, pecsenyét, kalácsot és evő eszközöket, ✓¹⁰ mindegyik (ember) kezébe fogván egy jó adag pecsenyét ✓¹¹ és¹² ettek. Evés után ismét *ki¹³ rakták* az asztalokat, táncra kerekedett mindegyik a ki ahhoz értett, így *foji¹⁴* ez egész reggelig miután egyik erre, másik arra dűledezni kezdett a mámorosság miatt. (*által*)¹⁵ Ezekután egy kis idő múlva a menyasszony felöltözött az ő szép cifra és magyar modor szerint *varott¹⁶* ruhájába

Hegedűs Endre

Jól van	8	násznagyos stílus ez így
kis v		<i>vén és</i>
a magyarnak csak <i>haja</i> van	9	✓;
nem hajai	10	✓ s
3 rendezett	11	✓,
4 mondókáját	12	[kihúzza az „és”]
5 élénk v. <i>előnkbe</i> . Az <i>elibünk</i>	13	kirakták
hibás	14	folyt
6 bokolva	15	[kihúzza !]
7 [aláhúzza!]	16	varott

106.

GYALOG UTAZÓ LEGÁTUS TÉLEN

*Be*¹ köszöntött immár a Karácson napja
Ballag a legátus, a legátióra,
Fázik, átkozódik az ünnep hirdető
Mert zug és fu a szél, esik a hó s eső.

Felkelt tehát végre a hideg *hós*² körül
És a szél urfival, igen nagyon pöröl.

Térdig érő hóba *kellet*³ neki menni
Mert ezen rossz utat bajos kikerülni,

Nem messziről látta, városának tornyát
De azért még kellett, havat tapodni át,
*Át*⁴ tapodta mégis, megfagyott lábával
És a toronynak tart, kevés batyujával.

*Be*⁵ ért tehát végre a város tornyához
Bemegy szobájába, onnan gazdájához,
Elbeszélte neki, hogy mi kép utazott
Beszéd közben sokszor, *föl* $\sqrt{6}$ *föl* $\sqrt{7}$ *sohajtozott*.

Hegedűs Endre

Sok ügyes hely van benne, néha jó rímek is, de roszak sém hiányzanak. A vers, próbának, jó könnyen foly: gyakorlani kell magát. —

1 Beköszöntött

2 [aláhúзва]

3 kellett

4 Áttapodta

5 Beért

6 —

7 fölsohajtozott

107.

A KÖZELITŐ TAVASZ

*Meg*¹ szünik már *funni*,² az északi vad szél

Lanyha keleti *szél*,³ csendesen *utra kél*.⁴

*Föl*⁵ melegszik a föld, kezdenek a csirák

A földből kibujni, és zöldelni a fák.

Levetik magokrol a kemény fakérget

Láthatni azokból kibujni sok férgel.⁶

Esik csendes eső, $\sqrt{7}$ éleszi a földet $\sqrt{8}$

Gyakran megláthatjuk a szép *kékes*⁹ eget,

A kis *dongo*¹⁰ méhek a szép kertbe mennek

Virágról virágra *mennek*¹¹ éldegélnek

Beszívják magokba a virágnak nedvét

A melyből készítik az édes *mézetskét*.¹²
 A *bügo*¹³ gerlicék melyek busulának
 Vigan szálongálnak¹⁴ és együtt dalolnak¹⁵
 A szép sárga *rigok*¹⁶ élénken *fütyülnek*¹⁷
 A kis fülemülék, gyakran énekelnek.¹⁸

 A zöldelő mezők szép virági között γ^{19}
*Mélyet*²⁰ *hó*²¹ borított nem sokkal ezelőtt γ^{22}
 Most a kis gyermekek játsznak γ^{23} üzik egymást γ^{24}
 Az egyik ezt játsza γ^{25} a másik meg a más.

Hegedűs Endre

Jól van ez, a megrótt kevés hibán kívül.

1	Megszünik	12	mézecs két
2	fúni	13	búgó
3—4	ne rimeljen a vers, ahol nem akarjuk	14—15	megint ott rimel, a hol nem akarta.
5	Fölmelegszik	16	rigók
6	ez a <i>férget</i> csak sütés, hogy a <i>kérget</i> -nek rime legyen	17—18	néha ez is elcsusz, de gyöngye rím.
7	\checkmark ,	19	\checkmark ,
8	\checkmark ,	20	mire viszi ezt? <i>mezők</i> többes, <i>virági</i> is többes.
9	nemcsak <i>kékes</i> az, hanem kék, vagy ha az rövid a versbe: kéklő	21	hó
10	dongó	22	\checkmark ,
11	<i>szállnak</i> jobb; a <i>mennek</i> most volt az előbbi sorban. —	23	\checkmark ,
		24	\checkmark ,
		25	\checkmark ,

108.

BARÁTOM HALÁLÁRA

Meghaltál jó barát virágoz¹ évemben γ^2
 Megszakasztá élted a halál hirtelen,
 Ott álltam melletted mikoron kimúltál γ^3
 Szemeimből a könny kihullott ágyadnál,

 De mégis elkeltt⁴ egyszer tőlem válnod
 Csendesen kimúltál könnyű volt halálad,
 A hol egykor a szív tüzesedve lángolt
 Onnan minden érzés γ^5 kin γ^6 győtrelem kiholt,
 Arcodon nem látszik többé öröm γ^7 bánat γ^8
 Nem érez *törtit*⁹ tested, kinokat fájdalmat

Hegedűs Endre

Elég jól megy. Az írásjeleket versben sem szabad elhagyogatni. —

1 virágzó	6 √,
2 √,	7 √,
3 √,	8 √,
4 el kellett	9 tört
5 √,	

109.

FOHÁSZKODÁS

Isten lételét munkái hirdetik¹³
 Megfoghatatlan és *imádando*¹ Isten
 A ki lakozol ott a *magasságban*² fenn
 Te szavadra lettek testek *egyszeribe*³
 A mellyek itt vannak a roppant *égürbe*⁴

 Te tettél koronát, az *ért*⁵ kalászkokra.
 Te *kezedbenn*⁶ vannak, tavasz, tél és ős nyár
 Kezeidből néped áldást √⁷ bő termést vár.

 Isten √⁸ ennyi tárgyak im hozzád vezetnek
 Benned kétsége nincs a te lételedek.
 Jelen vagy mindenütt √⁹ harmat hullásában
 Esők, dörgések közt √¹⁰ haragos villámban
 Jelen emberek közt √¹¹ vadak barlangjában¹²

Hegedűs Endre

Többnyire jó

1 imádandó	10 √,
2 magasságban	11 √,
3 egyszeriben	12 [A. függőleges vonallal összefogja az 5 utolsó sort, s mellé írja:] ez legjobb
4 égürben	
5 ért	
6 kezedben	13 [Az alcím túl közel esett az első verssorhoz, ezért odaírja A.:] El kell huzni alatta, máskép a vershez olvassuk
7 √,	
8 √,	
9 √,	

110.

CYRUS

A perzsák Phaortes méd király által meghodítottván, Media uralma alatt voltak mindaddig, *míg*¹ *nem* Cyrus velők lerázatta a jármot.
 Cyrus gyermekkori története nem igen világos. A *történet*² szerint Astyages *media*³ királya leányát Mandanét Cambyesnek adta *feleségül*. *Nem sokára*⁴ Astyages azt álmodta hogy leánya a földre vizet öntött, ezen viz egész

Ázsiát elboritá, és leányának oldalából egy szöllőtő nőtt ki, hogy ez is egész Ázsiát elteríté lombjával. Ezen álmát a király álomjósloival megmagyaráztatta, *ugyanis*⁵ az álomjosok azt mondták, hogy Mandane *fogszülmi*⁸ egy fiut γ^7 a ki egész Ázsián fog uralkodni. Ezen joslaton a király megjéjdvén, mindjárt mihelyest leánya szült γ^8 a gyermeket elvette, és egy udvari hű szolgájának Harpagusnak odaadta hogy ölje meg. De ő e parancsot nem teljesíté, hanem egy pásztornak adta oda, a ki *öl*⁹ nem ölte meg; hanem ugy nevelte őt mint saját fiát, a pásztor pedig tulajdon gyermekét adta érette, a ki halva született. Felnevelkedvén a gyermek, játékba is elegyedett a szomszéd fiukkal; egyszer a falubeli gyermekek őt *királyá*¹⁰ választák, királyi hatalmával élvén, egy udvari gyermeket mivel nem engedelmekedett megvesszőztetett. Ezen fiu, a gyermeket a királynál bejelentvén, kérdőre vonták, a gyermek megjelent, bátor tekintetéből és Mandanéhoz hasonló arcvonásaiból γ^{11} *vélvén*, hogy ez a lányának szülöttje, ez előadá hogy őt megválasztották, tehát jogában állt a gyermeket *megvesszőztetni*.¹² A király *megtudván*¹³ Cyrus történetét γ^{14} egyszer Harpagust ebédre *meghíván*¹⁵ γ a mint ettek γ^{16} Harpagus az ételben gyermek tagokat talált, azután *hallota*¹⁷ hogy saját gyermeke-é¹⁸ voltak azok. A *gyermeket*¹⁹ előbb Agradatusnak azután pedig Cyrusnak nevezték. A király *unokályát*²⁰ vissza-küldvén²¹ szülőjéhez Persisbe γ^{22} *hol*²³ igen jól neveltett. Midőn Cyrus férfikort ért, Harpagus levelet rejtett egy nyul belsejébe, és ezt Cyrusnak küldte, melyben *felszollítja*,²⁴ hogy a perzsákat birja Astyagestől elszakadásra, és a jármot vetesse le velők. Cyrus honfitársait *felszollítván*,²⁵ egyszer egy tövises helyre vezette őket és ezen helyet velők *kilisztította*,²⁶ másnap meg egy szép zöld pázsitos helyre, hol őket megvendégelte, γ^{27} kérdezték tőle miért tette ő ezt, azt mondá: hogy az első nap nyomoruságokat *jellemezte*,²⁸ a második pedig azon boldogságot a mely reájok vár ha a rabigát magokrol lerázzák. A perzsák tehát Cyrus vezérlete alatt fegyverre keltek Astyages ellen és Pasargadae mellett győzedelmeskedtek, *itt*²⁹ γ *csak* szabadságukat nyerték vissza hanem egész Média urai lettek.

Midőn Cyrus Médiát *visszafoglalta*,³⁰ akkor az igen virágzó állapotban *lévén*,³¹ s hatalmas volt
Cyrus egy máglyára vetette Kroesust, hol *meg*³² *égetni* parancsolta de Kroesus kiáltván ezen szavakat a máglyáról: Oh Solon, Solon, Solon! Cyrus ezt hallván levétette a máglyáról γ^{33} megkérdezte hogy miért mondta ezen szavakat, γ^{34} Kroesus elbeszélte a történetet, γ^{35} Cyrus nem hagyta őt megégetni; hanem legjobb barátjaul és tanácsadójául fogadta
Cyrus birodalma egész az Indusig kiterjedt. *Mig*³⁶ *végre* a nagy hódító szenvedélyeit legyőzni nem *tudta*³⁷ a Jaxartestől északra lakó *Massagetákat*³⁸ haddal támadta meg, minék következése ő rá nézve szerencsétlen volt, mert itt elesett. 529 ben. Kr. e. A *Massageták*³⁹ királynéja Cyrus fejét egy vérral tölt tömlőbe vetette, azért hogy holta után teljék be azzal, mivel életében betelni nem tudott.

Hegedűs Endre

Elég szorgalmasan irt, de nem hiba nélkül.

1	mignem	ben adta perzsának, nem
2	monda v. rege	médnek. —
3	Média (főnév, tulajdonnév)	5 nemsokára
4	épen egy álma következté-	6 fog szülni

7	∕,	21	[aláhúзва]
8	∕,	22	∕,
9	No ime: ő (t. i. Harpagus) egy pásztornak adta oda, ki őt (Harpagust) ölte meg. Jó ez így?	23	ott
		24	felszólítja
		25	felszólítván
		26	kitisztította
10	királylyá. Ezerszer igazítottam már.	27	∕, s midőn
		28	jelképezte (más jellemezni)
11	a király	29	itt nem csak
12	megvesszőztetni	30	elfoglalta, vissza nem foglathatta, mert nem volt azelőtt övé
13	[aláhúзва]	31	[kihúзва]
14	∕,	32	megégetni
15	hivta	33	∕, s
16	∕,	34	∕ s midőn
17	[aláhúзва]	35	∕ [bővebb javítás hiányzik]
18	gyermekéé	36	Végre
19	már melyiket? most épen a <i>Harpaguséről</i> beszélt, tehát a stílus szerint ezt is arra <i>kell</i> érteni	37	tudva
20	szarvas hiba ez.	38	massagetákat
		39	massageták

III.

VIGASZTALÁS

Egy *jo*¹ barátomhoz, midőn szülőit elvesztette.

Érzem *∕*² milyen nagy bu
Szaggatja szivedet,
Mehalt kedvesanyád
Itt hagyott tégedet

*

Látom mily komor vagy
Szemedből könny csorog
Ha anyád halála
Elmédben *fenn*³ forog

*

Mehalt, nem fog többé
Hozzád visszajönni⁴
Nem fogsz te sem többé
Töle semmit kérni.⁵

*

.....
Él atyád, rokonid
Megélhetsz körökben⁶
Boldog leszesz mindig
Egész életedben⁷

Hegedűs Endre

Láttam
1 jó
2 √,

3 [kihúзва]
4—7 [aláhúзва, bizonyára
ragrímek miatt]

112.

A MOHÁCSI VÉRMEZŐ GYÁSZOS EMLÉKŰ HELY A MAGYARNAK

[Losonczy László gyöngybetűs fogalmazványában, alig akad pár lényegtelen hiba. A. ezt írja alá:]

Egy pár toll hibát kivéve, jó.

113.

A TUDOMÁNY LEGBIZTOSABB VAGYON

Egy egyszerű kisvárosban élt egy ifjú istenfélő házaspár, kit az Isten két fiúval megáldá. Midőn már az idős 7. az ifjabb pedig 5 tavaszt *átgázola*,¹ feladá őket atyjok a tudományok szent csarnokába. . . Már akkor kiteszt, hogy a kisebb testvérnek *nagyobb* hajlama volt a tanulásra, — mint a *nagyobbnak*²
szántóföldjén termett gabonáit, midőn szép *reménnyel*³ kecsegtették, egy véletlen zivatar alkalmával a jég mind letiporta

Losonczy László

Jól van
1 nem csinos szó ide
2 ne forduljon elő ugyanazon szó hamar egymásután
3 reménnyel

114.

EGY ÉGŐ VÁROS LEIRÁSA

.....
Ezen iszonyú időben minden okos s értelmes lakos őrizkedett még csak konyhaján is *bár*¹ mi esetre a legcsekélyebb tüzet éleszteni
Az öreg *cipó*² *sülő* asszonyt is leégett háza küszöbén koromná égve lelték meg
Az életben maradt embereket, az isten házában *összegyűlvén*,³ a lelkipásztor vigasztalá

Losonczy László

Igen jól van.

1 bármí	3 az életben maradt és isten
2 cipósütő	házában összegyűlt . . .

115.

A TENGERI SZÉLVÉSZ

*Az*¹ Európa nyugati oldalán levő tengerpartokon számos *kisebb*² s nagyobb hajó fűszerrel, s élelmiszerekkel megterhelten indult útra Nem *selytették*³ azon iszonyú veszedelmet, mely reájok még azon nap következett. Bizton indultak útra, mert még reggel mosolygó γ ⁴ kelt fel előttök a nap . . . Hiába vonák *össze*⁵ a vitorlákat . . . A méges tajtékozó habok a *halyókat*,⁶ melyeknek árbocfáit a szél összezuzta, *vitorláit*⁷ szanaszét *szaggatva*,⁸ most az egekig emelék, majd ismét a tátongó örvénybe *sulyták*,⁹ melyek *azi*¹⁰ elnyeléssel fenyegették. Szünetlenül rettegének a szerencsétlen hajósok, hogy hajóikat a dühös szél valami sziklához csapándja, *mely*¹¹ azonnal darabokra zúzatik szét De másnap reggelre a megfélemezé a mennyei atya a szelek pusztító mérgét, s a hánykódó tenger *zúggását*¹² megszüntette

Losonczy László

Többnyire jó, de mégis egy pár hibával.

1 Mikor az <i>Az</i> nem <i>Európa</i>	6 hajókat
szóra vonatkozik, hanem <i>tengerpartokon</i> .	7 vitorláikat
2 kisebb	8 szaggatta
3 sejtették	9 sujták
4 γ arccal	10 hajókat
5 össze. Itt nem kell —	11 s; mely a <i>sziklára</i> vitetnék
	12 zúggását

116.

BÚCSÚ A SZÜLŐFÖLDTŐL

- [6. vsz.]
És ti pályatársim, a kikkel küzdöttem,
Kik tántoritlanul *állatok*¹ mellettem,
Hozzátok intézem e búcsú intésem:
„Ne feledjétek el hő s résztvevő szívem.”

Losonczy László

- 1 állatok

117.

A KÖZELITŐ TAVASZHOZ

[2. vsz.] Repeszd meg¹ a jeget, mely folyónkat borítja
 Hozd a jó időt: ez szívünk kívánatja
 Szabadítsd földünket, sulyos rabláncitól,
 Hozz zengő dalokat,² s koszorút virágból.

[Losonczy László 8 versszakos költeménye végére, az előzőre is vonatkoztatva azt írja A.:]

Jól sikerült mind a kettő

1 [kihúzva]

2 csak *dal*

118.

AZ ŐSZ

Nem találjuk a rétet, melyen gyönyörű virágok kínáltak illatjaikkal, nem a földeket, hol gazdag vetések arany kalással¹ hullámszóttak. Hasztalan hallgatjuk a vig pacsirta énekét fent a levegőben, hasztalan a kis madarak csi-csergését a bokrokon. Menjünk a csörgő patakhoz, mely nyáron kedves zenéjét vegyíté a fűzek lassú zugása közé, s melynek partjai ezer színű virág pamlaggal² voltak beterítve. Ott van a patak, némán, hallgatva állanak a fűzek partjain, szélyel eredt³ galyaik nem inganak

De mért busulnának a völgyek, mért ölténének gyászt a dombok? midőn a föld, a magas havasok fehérbe öltöznek, hiszen a gyász színe nálunk⁴ a fekete . . . A fák csak azért hullatják el leveleiket, mert a természet, édes anyjok v⁵ újakat, szebbeket, zöldebbeket hozand nekik. A föld azért veté le tarka öltönyét, mert a természet ragyogóbbat adand ő⁶ reá is.⁷

Márton András

Csinos és jó

1 kalással

2 virágpamlaggal

3 szélyel eredt

4 nálunk

5 V,

6 őreá

7 csinos [az utolsó két mondatra vonatkozik!]

119.

AZ ÉLET EGY FOLYTONOS HARC

De szétszakadoznak a fellegek, a szél elnémúl, a tenger nyugodni szél,¹ s az ifjú előtt a méla hold az éj istenasszonya hinti a remény sugarait. Az ifjú

bizton s nyugodtan evez ismét a szent cél felé, mely *miatt*² utra kelt; megközelíteni véli már azt, s keble hön feldobog

Márton András

Csinos és jó

2 itt már a *végelt* állhatna inkább. (oly *végből* hogy elérje a célt)

1 [javíthatlan maradt]

120.

A PÁLYA¹ VÁLASZTÁS FONTOSSÁGA

Elmúlt a barbár kor, elenyészett a folytonosan tomboló csaták vad *robalya*². . . Sándor, kit az utókor Nagynak nevez, apját vitézségben még felyül multa, de elhunyt, mielőtt nagy terveit kivihette volna, vele a *tölle*³ alapított roppant birodalom hatalma porba szállott.

Majd több évszázadokon keresztül a büszke Róma szabott törvényt a világnak, ott hol örökös hó fedi a földet, s ott hol folytonosan dühöng a *hőség*⁴ . . .

Minden nép állandó lakhelyhez lett kötve, s ön erejére kelle támaszkodni, hogy *elne*⁵ *enyészhék*⁶ a népek tömege között. Az ily magában álló népnek a mint vitéz harcosokra szüksége volt, úgy nem lehetett el tanács adó tudósok nélkül. A tudósoknak, harcosoknak mester emberekre volt szükségök, a mester emeberek nem élhettek a földművelők nélkül. Így fejlődött az állam, így álltak elő a különböző irányok, melyeken annak fiai haladni kénytelenek voltak. A pálya választás szabad lett⁷ . . .

Vannak szerencsés egyének, kik egy vagy más pályára mint⁸ egy születnek, s azon képesek is kiténni . . .

Sokra becsülheti valaki a papi hivatalt, míg az *orvosság*⁹ nem vonja őt semmi . . . Jó dráma író lehet valaki, *annélkül*¹⁰, hogy kitünő *költői*¹¹ verseket készítsen . . .

Azt a pályát tehát, melyre mind kedvünk legnagyobb, mind tehetségünket rajta leginkább kitüntethetjük, eltalálni nem kis feladat. E pálya választáskor mindenek előtt szemünk előtt kell tartani a választandó pálya terheit, nehézségeit, *ha csak*¹² ezeket megvizsgáltuk, s nem rettentünk vissza *töllök*¹³, akkor tekintsük jó oldalát, örömeit. . . Elhamarkodva, mélyebb megfontolás nélkül pályát választani ne kísértsük meg, mert a késő bánat könnyeit lehet, hogy nem könnyen *fognánk*¹⁴ letörölnölni. Ha nem érez valaki kedvet, hivatást és tehetséget a katonai pályára, arra ne lépjen, *válas-szon*¹⁵ mást, mely felé inkább vonja őt vágya

[A hosszú dolgozat végére ezt írta A.:]

Márton András

Az exordiumra tett észrevételen kívül, igen értelmes, csinos dolgozat.

1 pályaválasztás. Szabályszerűleg *egy szó*, mert *összetett szó*.

ily hosszú szó lenne belőle.

De lehet külön is írni, midőn

2 robaj. j-vel.

3 [aláhúzva]

- 4 Róma (kivéve a hegytetőket) nem birt oly földet, hol örökös hó van, mert nem hatolt a földsark közelébe
- 5 el ne
- 6 enyész, jobb *ik* nélkül, itt: enyészzen
- 7 Eddig az *exordium*, mely egy kissé magasan, messze volt kezdve. Az ember sohasem tudta, hogyan fog a *pályaválasztásra* térni.
- 8 midőn azt jelenti: *quasi*, öszszeírjuk.
- 9 kétértelmű. Gyógyszernek
- gondoljuk, s ahhoz bizony nem igen vonzódunk.
- 10 [aláhúзва]
- 11 a költői sem kell, mert nem lehet *kitünő* vers, ha nem költői.
- 12 csak ha
- 13 tőlök
- 14 *fognók*, mert határozott forma
- 15 [sor végi megszakítására célozva:] ilyenkor kitenni az sz betűt, még ha egyébütt így írnök is: válasszon, ami szintén nem szabatos. —

121.

CARTHAGÓ BUKÁSA

.....
 Az éj kiterjeszté harminatos szárnyait, s a csillagok, a méla hold lejöttek sugaraikkal játszani a csendes elláthatlan tengerbe¹. . . Pár nap alatt kész a hajóhad, megvan ásva a mély csatorna a tengerbe, s midőn az éj setétes leple homályt boríta a város és a tengerre,² hirtelen zajongani kezd a tenger

Sokszor feltűnt aranyos szekéren a nap, s áldozott ismét alá,³ anélkül, hogy vagy egyik, vagy másik ellenfelet legyőzve látta volna

Carthaggó a porral tétetett egyenlővé, eltűnt örökre, csak emléke maradt fen, s romjai, melyek felett érdemes keserű könnyeket sírni annak, ki szintén tudja, érzi azt, mit tesz egy hazát veszteni, mi az, amidőn a szent és szabad honnak jogait idegen bitorló tapodja kevély lábaival. —

Márton András

Csinos és jó.

1 nem történeti előadásba, —
 regénybe való ez.

2—3 [aláhúзва; nyilván ezekre is vonatkozik az előző megjegyzés]

122.

I.

ÉSZREVÉTELEM A JANUÁR 16-ÁN BEADOTT VERSEKRE

Lottihoz. (Szécsény Sándor)

Helyesírás elleni hibákat kijavítottam.

„Le nem csatolna hú anyád sem a nagy ég.” A *csatolna* szó helyett mást szeretnék: *Hiába tiltana* vagy valami illyet. A *nagy ég* is

egyike a versírói *locus communis*oknak, miket rim kedvéért elő szoktak rántani.

„Te rablás szívemet” — az a sok *te!*

„Kirablás szívemet

S elhagytad hűtelen.”

— — —

„Könnyel feresztve áll”: rosszul jó ki a rím, ott a hol nem kell.

Különben nem dagályos, alakja épen dalhoz illő, nincs kellenél hosszabbra nyujtva, sem szószaporitással halmozva. Csupán *eredeti* eszme nincs benne, de azt, kezdő költőnél ritkán is találunk. — Egy szép metaphora, hasonlat, vagy költői figura nagyon kedvessé teszi a költői előadást.

Bordal. (Varga József)

Némi *reminiscentiák* vannak benne Petőfire; az elején a „*Hortobágyi kocsmárosné angyalom*”-kezdetű versére, később

„Forrja belénk édes nedvét a kehely”

erre emlékeztet:

„*Sírja belém piros könyét a pohár*” —

az efféle *reminiscentiákat* kerülni kell.

„Igy szokott a magyar ember *ha kedve*

Van:

Ki tudná ezt *énekelni?*

Sor végén, kivált népdalban, legalább egy *commaravaló* értelem kell, hogy legyen.

„Magyarnak kedvtöltése a szerelem”

jobban váгна így:

Kedvtöltése a magyarnak, szerelem.

Mért ne innék ott, a hol olly sok terem

megint *reminiscentia:*

Hol terem több jó bor és több szép leány

Mint itt belül Magyarország határán.

A népdalbeli versalak jól meg van tartva, többnyire elég könnyen is foly: de kerülni kell a *visszaemlékezéseket*.

Juhászdal (Szentpéteri Károly)

Nem rossz népdal, de kissé régi: emlékszem diák koromban már széltire daloltuk. Itt nem csak *reminiscentiák* vannak, hanem az egész népdal szórul szóra le van írva. Ismerem jól, s könyv nélkül tudom.

Ez az élet... (Magyar Antal)

Mit ér nekem e világ? nem azt teszi, amit ki akar fejezni, hogy *mi gondom a világra.*

Ugyanazon *mondat* vagy *eszme* gyakran ismételtetik más szavakkal: így

Ez az élet búval teljes

Bús sok ember élete

..... a bú

Sok embernek gyötrelme: körülbelül egyet tesznek. —
élete-gyötrelme — *magamat-torkomat, végyék-csérélek*: gyöngö rimek.

Az *iszom*: *ik*-es *ige*: tehát nem *iszok* és *igyon*, hanem *iszom* és *igyék*.

A lantos sirjánál (Hoffer)

Verselésé valamennyi közt legjobb volna, mind rimek mind mérték tekintetében: de a *külső*nek fel van áldozva a *belső*; rim s mérték kedvéért oda nem illő szavak, erőltetett, dagályos, mesterkelt kifejezések használtak, mint:

„kedvesem a sir virági közt lesem” A *lesni* alacsony szó; egerésző macskát juttat eszünkbe.

„fájdalom s halál kirágnak” hogyan? a *kirágnak* csuf szó.

„Lángölén a sirvirágnak” mi az a *virvirág lángöle*? egy óriás bombast.

„Lenge szellő vagy ki hoz

Zöld reményt a sir virághoz” — épen olly zöld beszéd.

„Hú szivemben él veled

Hú emlékezet, mi nem feled” — az a sok *et—let* igen rozsul hangzik. Ne legyen rím a hol nem kell, mert annál rutabb nincs.

„Homlokomra gyűl redő

Ő halott ő fel nem ébredő. Épen olly rozsz hangzású a sok ő.

„Alszik ő a sir alatt

Hő *könyűin* kedvesének”. Már hogyan alszik a *könyűin*?

„Lant! kinom lezengened

Nem lehet; sir! fedj be engemet” Ez is rozsz hangzású; a mellett olly *hamar két tárgyhoz* is kiáltani fel, nem szép. —

Szokni kell, hogy világosan fejezzük ki eszméinket: érthetlen dagályban szépséget ne keressünk.

Ujabb időben a vers-sorokat nem kezdik kiebb és belebb, hanem egy vonalban írják, akár hosszú akár rövid legyen a sor.

Panasz (Dúzs S.)

„De elnyomott egy nagy csapás” nem a legerőteljesebb kifejezés, illyet, kivált *refrain*ül, használni nem kell. Gyengesége abban áll, hogy a *csapás* szó valami általános veszélyt jelent, valami határozatlan, s az *egy* szó nem illik elébe. A *csapás* inkább *anyagi*,

mint szellemi baj; inkább jégesőre, mint szerelmi megcsalásra vonatkozhatik.

Lelkem tündérvilágára a kedves *hütlén bélyeget irt*. 1^{ör} *hütlén bélyeg* nem teszi ki a *hütlenség bélyegét*. 2^{ör} *hogyan irt a ked ves hütlén bélyeget a lélek tiúndér világára?* Az illy képtelen beszéd bombast.

Ezek leszámítása után a *Panaszt* első helyre itélem, hozzá közelebb az egyszerű „*Lottihoz*” áll. A két *bordal* közül a Vargáé magyarosabb, a Magyaré néhol szószaporító: de mindenik elég egyszerű, dagálytól ment: e kettőt egy fokra jelelem. A *Lantos sirja*, külső tekintetében valamennyit felülmulja, de bensője dagályos, duzzadt, tele közönséges úgy nevezett *rosz virágokkal*, mint *sír, lángöl remény, fájdalom, szellő sohaj, zengő- hattyudal* stb. mellyek mind igen szép s szükséges szók is, de azok egymásra halmozása még nem költemény. Azért ezt, minden csinos forma dacára is, a többi négy után kell tennem. — A Juhász dal, mint *plágium* szóba sem jöhet. —

Általánosan mindegyikből hiányzik a valódi költői szinezet; százszor elmondott dolgok vannak újra elmondva, semmi eredeti eszme, új kép, tetsző gondolatjáték nem mutatkozik bennök. Olvasni kell jobb költőinket, *minden sort taglalni*, meglátják, mennyi igazi költői szépség találtatik bennök; s azt kell venni mintául.

Arany

123.

JANUÁR 29. 1852.

A hozzám beadott versek közül

Sirnál (Hoffer)

Sokat levetkezett az előbbi dagályból.

E helyett:

„Anyának könnye rózsáágakon”
inkább ezt tenném

„Anyai köny emlékvirágokon” mert a sirra nem rózsát, hanem más, a gyászt inkább jelképező virágot szoktak ültetni.

A harmadik vers szak eszméje szép. —

„Bú *kin* kísérte” rossz hangzat. —

Részvét (Duzs)

A verselés correct: egyébiránt jobban szeretném ha efféle philosophicus odák helyett újabb szabásu versekben gyakorolná

magát. Az idegen méretű ódák kora lejárt a magyar költészetben, többé affélét senki sem ír. A mi természetes volt Horatiusnak, nem természetes nekünk. Különben tárgyát igen jól kivitte, a dolgozat, a maga nemében dicséretre méltó.

Nyári esőben (Magyar S.)

Csinos versecske. *Remény-szin* kissé roszul van megszakasztva, átvive másik sorba. Szeretem egyéb iránt hogy eszméket igyekszik tenni versébe s nem éri be az üres rim pengetéssel.

Hazámhoz (Magyar A.)

Ugyancsak *hazámhoz* is van írva, mert ismételtetik benne vagy tizszer a *hazám!* felkiáltás. Nem kell sok a felkiáltásból: mert az ember ál-pathosba esik, mint itt is. — Aztán az értelem világosságának is árt az a sok kiáltozás, mint például:

Elhagytam egykoron hazám

Meglátni tégedet

Külföld felnyúló bérceid

S viruló népedet.

Az ember nem tudná első tekintettel: így kell-e olvasni:

Elhagytam egykoron, *hazám!*

Meglátni tégedet — — —

vagy: elhagytam *hazámat*, hogy a külföldet lássam. Általában két tárgyhoz egyszerre, vagy hamar egymásután, kiáltani nem kell. Itt az első vers szakban a *külföldhöz*, másikkban a *hazához* kiált.

Hiba a sok *én* is; magyarul erre semmi szükség, mert az igében bennefoglaltatik.

S ha *én* illykor hazám nyomott

Népére gondolék

Én akkoron, hazám! nagyon

Boldogtalan valék stb. —

Kisfaludy Károly így bírálta meg egy ifjúkori saját művét, „A Tatórok Magyarországbán”:

„Sok *haza-puffogatás*, ok semmi, de szörnyű magyarság:

„Bundás indulatok: jaj de *tatári mű* ez !”

Azért óvakodni kell a *hamis pathostól*.

Hunyadi Jánoshoz (?)

Ugy látszik 12 tagu, vagy alexandrinus sorok volnának, de egy az, hogy *caesura* hiányzik, más az, hogy a sorok sem mindenütt járják ki 12 szótagra: tehát nem tudom miféle versnemben van írva

Valamennyi közt leggyöngébb: egy eszme volna benne, hogy t. i. mi Hunyadi érényire félve nézünk, mert szemünk annak fényét ki nem állhatják: de ez sem eredeti. —

Igy osztályozom e verseket:

1. *Sirnál*; mely mind forma, mind kidolgozás tekintetében legszabatosabb.

2. *Nyári esőben és Részvét* egy vonalon; — mindegyik jó a maga nemében, de mivel egészen különböző modorban vannak írva, egyiket a másikkal összehasonlítani nem is lehet.

3. *A Hazámhoz*, mely minden *álpáthos* mellett még is ügyes verselést mutat.

4., *Hunyadihoz*, melyben sem a gondolat nem több a mindennapinál, sem a verselés nem bír elegendő ügyességgel.

Arany

124

[HOFFER ENDRE ÍRÁSAINAK BÍRÁLATA]

Novellájáról

Ha mint fogalmazási gyakorlatot veszem tekintetbe, teljesen méltányolom a kifejlett, sőt virágos (néhol nagyon is virágos) stílt, hol többé nem az a kérdés, mint némelyeknek az osztályban, nem maradt-e el a *verbum regens*? van-e *subjectum*? stb. Ezen már túl van, ékesen is tud irni; bár, mint főlebb említém, szóvirágait bővebben hinti, mint kellene; no de hiszen érettebb évei majd megtanítják, meddig van a kellő határ. Nem mellőzhetem el még is, hogy ujlag ne figyelmeztessem, hogy e *szaggatott irány*, e *style coupée* csak egy faja a prózai előadásnak; s így, ha folyvást csak ezt mivel, csupán egyoldalulag fejtette ki prózáját. Apró vétségeket itt-amott megjelöltem, két szót találtam, nem helyes értelemben használva. *otthoniasság* (a mezőn!) és *zamatos* füvek. *Otthoniasság* társadalmi szó, a vendég érezheti; viselheti magát társaságban *otthoniasan* de erdőn, *pusztán* otthoniasságról beszélni furcsa. *Zamat* = aroma, *zamatos* = aromás; az az illat, mi némely gyümölcsből, vagy borból *evés* vagy *ivás* alkalmával üt meg; a *fű* zamatosságát tehát csak az mondhatná, ki *megevés* közben olyan-nak találta. Ennyit, fogalmazási tekintetben.

Ha veszem, mint *novellát* (: minek hibátlanságát sem éveitől sem eddigi tanulmányától egy általában nem követelem:) irány adóul inkább, mint megrovásképen, szükségesnek látok egy pár megjegyzést. Cselekvényt, jellemet *indokolni* kell. *Vid* nincsen

indokolva. Miért öli meg jóltevőjét, Salamont? Mert ő ördög. De a művészet az *embert* se mint *angyalt* se mint *ördögöt* nem rajzolatja. Gonosz tettét nem lehet csupán ez által indokolni. A világ költészetében legnagyobb két gonosztevő, *Jago* és *III Richard* Shakespearenél, nem csupán azért követnek el alávaló és szörnyű vétkeket, mert bennök az ördögi természet, hanem, mert erre ingereltettek. Az első, Othello általi mellőztetéseért áll bosszút, a másik gyűlöli az egész világot, mert az őt, *idomtalan külseje* miatt lenézi. Megvan bennök a gonosz hajlam, de tettök indokoltatik. Ez indokolás regényben, novellában szinte szükséges, mellőzhetetlen. Nem elég hogy Vid ördög: az a kérdés, *miért ördög?* Miért áll bosszút? — Mi *célja* vele? Kell *okának* lenni, vagy a *multban*, vagy a *jövőben*.

Vid feltámadása ellen sem szólok, bár Turóczy váltig mondja: „sed et ipsum (Vid) sepelire fecit (Ladislaus)”. De óvatosan éljen a feltámasztással, miután azt már az *Erbia*-féle regények is elkoptatták. Az ilyenről mondja Csokonai:

„Ötször vették egymás nyakát
Ötször mondtak jó éjtszakát
Mindketten az életnek.

Mi a darab oeconomiáját illeti: *sok* benne a természetföstés, mi a cselekvény folyamatát lassuvá teszi, s a gyakori előfordulás miatt unalmassá is válhatik. A vihar festése tulzott, könnyebben kiteper a szél egy *lombos* tölgyet, mint egy nyilat a sebből. Pedig nem az a szép, ami tulság.

L.

17/II. 1853. A.

NB. Ha Videt, mint *valósággal örültet* akarta feltüntetni, akkor beszéde, tettei nagyon is következetesek; emlékezete nagyon is hű.

Vigjálékáról.

Tehát vigjáték, és pedig olyan, melly helyzeteken (*situatio*) alapul, egészen francia modorban. Párisból megszöknek, Lyonban kiki feltalálja, amit — nem keresett. A situatiókat, fonák helyzeteket, minden vigjáték szokta, kisebb nagyobb mértékben, használni: de éppen azért mert illy közönséges dolog, az effélében lehető legnagyobb *változatosság* kívántatik, s egy kis *valószínűség* sem árt. A mellett a *jellemfestére* is szükség ügyelni, s *élces* előadás nélkül a beszéd nem eleven. Jelen dolgozatot, mint első próbát, minden-

esetre méltánylanom kell: a helyzetet meglehetősen kigondolta, a nyelv, ha nem párizsi és saloni is, de hibátlan s itt ez a fő cél. Hiányzik az, amit tiszta comicumnak neveznek, de azt nem is kezdő műben kell keresnünk, hiányzik még sok egyéb: olvasás, szorgalmas tanulmányozás által mind megszerezhető.

Tegye el három évre, akkor olvassa fel újra, örömmel fogja tapasztalni, mennyit haladt e 3 év alatt a fejlődésben. Ezt többi műveire is ajánlom; mert mindnyájan olly ifjonti kísérletek, mellyek *megérdemlik*, hogy később is visszaemlékezék reájok, s összehasonlítást tegyen mostani, s netán akkori dolgozatai között. július 12. 1853.

Novellatöredékről

[Két (lengyel?) menekült „menhelyet” kérne Nichtshaber úrtól és feleségétől, de azok csak úgy adnának, ha feleségül veszik lányukat. „Oh kedves kisasszony, nem akarunk nőszülni, nem, nem, nem” — hangoztatja Tolmajszkij Nabugodonozor és Leveles Egidius. Egidius még az orrát is „lecsókoltatja” a kutyával, ugyancsak valami öncsonkítást javasol barátjának, csakhogy „ne kelljenek”. Nehezen meg is szabadulnak, Inci Vincéhez és Pinci Vincéhez megy a két lány, az ő segítségükkel.

Öt év múlva újra találkoznak: ekkorra már 24 gyereke lesz a két párnak. Mikor ezt meghallják a menekültek, holtan esnek össze.

Sok mulatságos, de groteszk jelenet van az 5 lapnyi töredékben. Végül így szól A. bírálata:]

„Az isten nyugtassa meg őket! A stylus eléggé kifejtett, kár ilyen *torzképekre* vesztegetni. Igen sok benne a pad alatt hentergés, sárban hentergés, egymáson hentergés etc., de annál kevesebb a benső összefüggés a történetben, az *élethűség* az alakokban s jellemzésben. Nem azt mondom, hogy vig modorban nem lehet dolgozni: lehet, de kissé nemesebben. A *dulakodások* néhol nagyon is hosszúra nyúlnak, nagy szélű derelye: sok a tésztája, kevés a turója.

Styláris hibát csak egyet jegyeztem meg: *nagy, de nagyobb* bajuszú: ez nem világos. Nagy természetű, de nagyobb bajuszú”

125.

A KÉT ROKON

[Teremi Róza alföldi tanyájukon várja „más vallású” rokonát, Gyulát. Lassan olthatatlanul egymásba szeret a két ifjú. Róza kedvéért még pályaválasztását is megváltoztatja Gyula. Ám közben egy összeesküvésben való részesség miatt elfogják. Erre a leány zárdába lép. Mikor kiszabadul a férfi, keresi Rózát. Jelentkezik a zárdafőnöknőnél, mint Róza testvére. Beszélnek.

„Éjféltájon egy kocsi állt meg a p. .i zárda mellett egyik utcában, mely nemsokára sebesen eltávozott.

Már másnap a p. .i zárdaszüzek száma eggyel kevesebb volt, s ugyanazon napon a szomszéd városban egy új házaspár eskettetett össze”]

Szilády Áron

Általános észrevétel.

A stíl ki van fejlődve, a finomabb árnyéklatokat később el fogja tanulni, gyakorlás, olvasgatás, összehasonlítás által.

Mint beszély is elég jól van kigondolva (t. i. kezdőtől), hanem a bezárást nem lehet helyeselni. *Zárdaszüzet elszöktetni*, ez nem nemes tett, habár vallási különbség forog is fenn; nem olyan tett, hogy ez által a beszély hőse boldogságát eszközölhesse; mert a hölgy még csak nem is kényszerítve vette fel a fátyolt, hanem önkaratából, s akkor is meggondolhatta volna, hogy Gyula még kiszabadulhat. Ha tehát keservében elhirtelenkedte a dolgot, boldogtalanná tette magát, nem szabad őt, egy, minden esetre *bűnös* lépés által ismét boldogítani.

julius 12. 1853.

126.

TISZTELENDŐ LATABÁR SIMON URAM Ő KIGYELME

[K. . . i város küldöttei: Latabár Mihály ref. tiszteletes és Kisbér Mihály, valamint b. O. . y Lőrinc ur megbizottai közt egyezkedő tárgyalások folynak a kastélyban. A vége persze nagy lakoma, szellemes és kevésbé szellemes felköszöntőkkel.

Viszonzásul Latabár úr templomszentelésre hívja meg magához a társaságot. Ünnepi beszéde közepén azonban egy úrnő rosszul lesz, s magának a papnak kell ügyetlen hívei segítségére sietni. Ezen „annyira megbosszankodott, hogy többet vissza sem ment, hanem egyenesen hazatért a paplakra. Így tehát t. Latabár úr a templom szentelési alkalomra készült remek beszédnek felét meghagyta boldogabb időre ”]

Szilády Áron

után = talán: *utána v. azután*

lábravaló = ez alatt nem csizmát értünk

azon boldog korból *ered* (hogy a *való* ne legyen kétszer)

kedélye kiderült, nem: *kedélyei*

mindinkább vidámabb = mind

vidámabb

a fiatal ember: minek ismétleni?

most, most = változtatni kell

mellyek most }
mellyet most } *detto*

vége-vége *detto*

egyel. egy-vel: egy-gyel

Mint anecdota elég jól van elbeszélve

ETELKÖZ

Jelen epos egy helyesen választott episod a honkeresés hősi korából. A magyarok, mielőtt e hazát elfoglalták volna, Etelközben települnek le, ott laknak. Árpád, a vezér fejedelem, harcban áll Simonnal, a bolgár fejedelemmel, s e harcot előbb csak fia, Levente által folytatja, de majd *Ármány*, gonosz szellem indítására, ki a magyarok vesztét akarja és azt, hogy Pannónia földjére soha se jöhessenek, személyesen megy Simon vára a bolgár Disztra (ma Silistria) ellen, s míg ott fecserli erejét s idejét, az alatt a besenyők Simon által felizgatva az etelközi lakhelyre törnek, a honmaradt kevés vitézeket, nőket, aggókat, gyermekeket — ezek közt Árpád atyját is, az ősz Álmost és fiát a kis *Juló*czot — leölik, a véres éji harc után csak kevesen menekülhetnek *Árpád*hoz, hírül adni az etelközi mézszárlást. A magyarok véres boszút esküsznek a besenyők ellen, s ez őket hosszú, meddő és káros küzdelmekbe bonyolítná; e szerint *Ármány* célja — a magyarok végveszte — beteljesednék: de *Hadur* többszörösen — (elesett atya és fiai szelleme által) meginti *Árpád*ot, hogy kímélje honnosi vérért az új hon elfoglalására, s mi után *Árpád* e látványoknak hinni nem akar, *Hadur* egy álm-látást küld reá, melyben a dicső *Etele* őt a *Kárpátokra* vezet, s megmutatja neki a tejjel-mézzel folyó gazdag hont, melyet *Isten* végzése szerint, mint *Atilárol*i örökséget, vissza kell foglalnia; most tehát megszünteti *Árpád* *Disztravár* sükertelen ostromát s készíti magát nagy hivatása betöltésére. —

Ennyi a rövid tartalom; s ebből is látszik hogy a felfogás jó, egészen eposzi. A cselekvény alkotása *tervszerű*, van benne *egység*, van benne *alapeszme*. Mi a kivített illeti: az ütközetek leírása sok helyen *plasticai hűségű*; ha a *lélektani motívumok* néhol *gyengébbek*, ezen az író korát tekintve, csodálkozni nem lehet. Az *episodok* elég jól fűzetnek a főcselekvényhez. A *nyelv* jó, a *verselés* szinte sok új rímet mutat fel, bár néhol gyöngébb assonánzzal is megelégszik. A költői képek közt *sok új és meglepő van*, melyek az író erejét mutatják; néhol túlzott vagy erőszakolt képek, hasonlatok is fordulnak elő, mint ifju költőknél rendszeren. Általában az egészet áradatban levő folyóhoz hasonlíthatni, mely *nem tiszta* ugyan egészen, de *erővel* tör útat magának — *fluit paullum lutulentus* — de ha lehiggad, ha partjai közzé megszáll, szép reménnyel kecsegteti a táj lakóit. Annyit mondhatok, hogy nyomtatásban is olvasunk ennél *gyöngébb epikai* műveket mostanság. Azért a „*Tomori jutalom*” felére ítélem.

Arany János

A KUTIGUR KIRÁLYFI STB.

Ez elbeszélő költeménynek legnagyobb baja, hogy nincs benne *egység*. Az események nincsenek benső összefüggésben. Ha az utigur ráüt a kutigur földére, ott prédál, de Zabergán megsértve boszút áll: ennyi, és a közbeszöhető episodok — kerek egészet tennének. De hogy Zabergán fiának új kalandja kezdődik, mely az előbbivel össze nem függ, aztán az avarok jönnek s a királyfi az avarokon áll boszút — kissé bizarr boszút a tündérleány segélyével — ez már az előzményekből nem következik. A nyelv nem eposzi, hanem balladai: az átmenetek is balladai rövidséggel, sok helyen homályosan vannak tartva. Legsikerültebb költeménye e füzetben *Gyula*, ott a vén pogány ragaszkodása az ősvalláshoz szépen van feltüntetve. *Kálmán* nem annyira sikerült, bár egyes szép helyek vannak benne. *A nagy ősök* többnyire jól megy; de különös az, hogy egy helyen mintegy belenyugszik a nemzethalálba, mintha az egyéni halál volna: aztán végül azzal vígasztalja magát: mi nem teremhet még keleten a magyar n. porából! Késő vígasztalás. Igazi nemzeti érzés nem éri be ezzel. *A Gellért és Duna* üres csapongása a nem tisztult költői képzetnek; tele ellenmondásokkal. — A versformákat általában ügyesen kezeli, csak néhol enged magának pogány rímeket. Képei közt néhány szép van, de sok erőltetett is. Ennyit figyelmeztetésül.

A. J

A TATÁRFUTÁS

Mint epos nem üti ugyan meg a mértéket, mert nincs benne *egység*, nincs *összefüggő* cselekvénye, a történetek nem *egymásból*, hanem csak *egymás után* következnek, s az episodok *kevésbé* függenek egybe az egészszel: de mint verselés, minden esetre jeles, a nyelv benne *költői*, a képek, hasonlatok, sok helyt *meglepők*, bár néhol *tulzottak*, a rím többnyire jó s néhol *egészen új*. Vannak benne eredeti ötletek, s *költői fordulatok*, mellyek az önmunkáló elmének kétségtelen jeleit viselik magukon. *Korához képest* illy compositio szép reményre jóságít fel!

130.

VASKAPU

Olvastam. Az eposzi nyelvet, verselést mind tökélyesebben alkalmazza, sőt a cselekvény alkotásban is dicsérendő kísérletet tőn, noha ebben s a jellemzésben majd az érettebb kor fogja megadni a kellő gyakorlottságot

131.

RADIVOJ ÉS JURANICH

(:ballada:)

Jól van! A balladai menet és poétai dictio, nyelv, mind emelkedőben!

132.

MÁTYÁS MEGVÁLÁSZTÁSA

Jó lefrás, de csak történeti

133.

HŐS ÉS HŐSNŐ C. BALLADA BIRÁLATA

Keresi a formát, a ballada formát. Csinos így is, de mégsem tanácsos ily hosszabb cselekvényt csupán a szereplő egyének *utólagos elbeszélésére* bízni, mert hatása veszt az által. A *hollók* ebédlése (mit felolvastunk) egészen más, az növeli a tragikai hatást, hogy a hollók osztoznak a hős felett. Bezárása, zárköve igen szép, igazi *gyémánt*

134.

BIRÁLAT

A SZÜN-ÓRÁK C. IFJUSÁGI LAP BALLADAPÁLYÁZATÁRA

A hozzám bírálat végett beadott balladák közül az *1. számú* Hoffertől, csinos verselés ugyan, de nincs benne balladai cselekvény, mert hogy Mátyás király egy dictiót tart, seregét a török

ellen vezeti; s győz (hol? mikor?) aztán megint egy dictiót tart: az illy általánosságot cselekvénynek mondani nem lehet. A 2. *számmának* Bántól, verselése sem üti meg a mértéket, cselekvénye pedig, Schiller *Haramiáiból* véve, egy drámára is elég bonyolult, balladára sok. A „sírok felett valami elterül” s aztán „vig dalra lelkesül” (Schillernél legalább alusznak a haramiák, nem lármáznak) mikor az élve eltemetett ősz atyának valaki *ételt* hoz. A haramiák kihallgatják az ősz atya sorsát, a haramvezér megtudja, hogy az ő atyja az öreg, testvére a rossz fiú, ki így kínozza, kedvese a hölgy kit a rossz testvér szerelmével gyötör. *Ez első fordulat.* Elhozatván a rossz testvért s a hölgyet, a leány a haramiában kedvesére ismer, s már boldogul élhetnének együtt. *Második fordulat.* De a haramiák megöléssel fenyegetik a vezért, ha őket elhagyja. *Harmadik fordulat.* A leány, haramiáné lenni, vagy az elválást tulélni nem akarván, kéri kedvesét, hogy őt ölje meg, mit ez sans géne meg is tesz. *Negyedik fordulat.* Az öreg is most a haramiavezérben fiára ismer és haldoklik. *Ötödik fordulat.* A haramvezér ennyi csapás után a törvény kezébe akarja magát adni. *Végkifejlés.* Ime ez olly bonyolult cselekvény, mi a ballada szűk körét felülmulja. Még sem lehet belőle a *rossz testvér megbüntetését kivenni*, kit a vezér fenyeget egy párszor, de hogy megölné, arról szó sincs. Az utolsó beszédet is a haldokló apáéna gondolná az ember, a végső két sorig, hol a törvény kezébe adásról van szó.

A 3. *számmának* cselekvénye egyszerűbb ugyan, de nem világosabb. A tragicum sulya abban látszik helyezve lenni, hogy az atya, kinek leányát el akarják szöktetni, *Hansabéget* megöli. De miért kell ezen úgy elszörnyedni? azt a balladából ki nem vehetjük. Nem méltó volt-e az apa boszúja, kinek leánya megbecstelenítettik, ha nem Handsabéget, hanem magát a Nagyvezírt ölte volna is meg? A verselés különben csinos, szabályos.

A 4. *számmal* jegyzettnek, csinos, szabatos, épen balladához illő verselése mellett, cselekvénye egyszerű, s a történethez ragaszkodó. Béla király a nuhi vérnapon nagy veszélyből menekszik. Két Forgács fedezi futásában. A király lova kidől, az egyik Forgács a magátét kölcsönzi neki, s gyalog maradván elvesz. A király lova másodszor is kidől, a másik Forgács látta már testvérén, mi sors vár reá, ha lovától megfosztja magát, de azért egy percig sem kétkedik lovát átengedni. Ebben nyilvánul *hősi lélekereje*. Mintha isten és sors ezért jutalmazni akarná, dacára a mongolok nyilzáporának, megmenekül, s övé a dicsőség, hogy királyát is megmentette.

Végre

az 5. számú, legcsinosb verselésűnek, mellyben egy pár szép költői momentum van, cselekvénye az, hogy Álmos fellázad Kálmán ellen, háborút indít, melly az ő meggyőzetésével végződik, ekkor barát ruhában a király táborába megy, s bűnét bevallva, megkérleli. E cselekvény nagyon mindennapi dolog. A gyenge hódol az erősebbnek. A bukott fél megköveti a nyertest. Mi van ebben? Tán nagylelkűség Álmostól? Nem, gyávaság. Vagy Kálmán nagy lelkűsége a megbocsátásban? Ez, historaiilag, szép dolog: de balladában nem ragad meg bennünket, megbocsátani annak, ki már ugy is ártalmatlanná van téve. Rendes folyása a dolgoknak. Ha Kálmán a dacoló Álmost csata közben fogatja el, vagy épen vele víván, kegyelmez életének: így talán nagy lelkűsége szembe-tűnőbb volna, mert küzdelemben kerülne megbocsátni annak, ki vasát épen mellének szögezte: de midőn *unokatestvér, bűnét bánva*, térdel elébe: a megbocsátás némileg erkölcsi kötelesség gyanánt tűnik fel, mert ellenkezőt tenni, az esdőt, ki bizalommal járult hozzája, elfogatnia, lefejeztetnie, *brutalitás* volna. —

Mindezeket összevéve, a *4-k számút* találok olyannak, mellynek cselekvénye a balladait leginkább megközelíti: az első Forgács önfeláldozása, s a másodiknak készsége követni a dicső példát, mellyek által a cél, a király megmentése szerencsésen elértik, szívemelően hat. A kivitel is költői, a nyelv, verselés csinos, kerül minden fölöslegest, s épen annyit mond, mint balladában szükség; szóval a balladának mind lényegét, mind formáját leginkább eltá-lálta. Legközelebb áll hozzá az 5 számú de ennek cselekvénye nem elégít ki; verselése csinosabb de szélesebb is mint a 4-iké, ezért nem annyira balladai; még szélesb a 3-iké, egyes hibákkal a kifejezésben, s elhibázott cselekvénnyel; a 2^k és 1^{sd} egy színvonalra tehetők, amaz túlbonyolodott, drámából vett, s tisztán ki nem vitt cselekvényével, s nem elég szabályos verselésével; ez jó, eléggé balladai verseléssel, de határozott cselekvény nélkül.

Nkörös január 24. 1855

Arany

135.

AN DIE LÖBL. GYMNASIAL DIREKTION

in

Nagy-Körös

Zufolge Verordnung Einer h. k. k. Statthalterei-Abtheilung zu Ofen, vom 19ten Sept. I. J. No. 2085I. ist der Gefertigte beauftragt worden, das beifolgende Manuscript: *Olvásokönyv prot. alsóbb gym-*

nasiumok számára és magánhasználatra; több források után szerkeszté Argay János tanár, einer gewissenhaften Rezension zu unterziehen, und sein Gutachten über die Brauchbarkeit dessen, als Lesebuch für Untergymnasien womöglichst einzusenden.

Die Forderungen, welche (Entwurf d. Org. §. 31.) in Hinsicht der Muttersprache, an einen Schüler der Untergymnasien gestellt werden, sind folgende: „richtiges Lesen und Sprechen; Sicherheit im schriftlichen Gebrauch der Sprache *ohne Fehlen gegen die Grammatik und Orthographie*, — nebst Kenntnis der Formen der gewöhnlichen *Geschäftsaufsätze*. Anfänge zur *Bildung des Geschmacks* durch Auswendiglernen von *poetischen und prosaischen* Stücken bleibenden Werthes, welche den Schülern erklärt sind“. Wo soll nun der Schüler alle diese Fertigkeit hernehmen? Wo soll er Beispiele einer richtigen Orthographie, eines korrekten Stiles finden? Wie soll er zur Kenntnis jener Formen der *Geschäftsaufsätze* gelangen? Woher jene poetische u. prosaische Stücke *bleibenden Werthes* auswählen? Ohne Zweifel muss ihm sein Lesebuch in Allem diesen genüge leisten, — „denn (Anhang zum Entwurfe d. O. S. 127.) es darf ein solches Lesebuch, bei aller Mannigfaltigkeit der Form, in welche es den Schüler einführt, durchaus nur Lesestücke aufnehmen, *deren¹ Form in ihrer Art eine klassische ist*“

Vorliegendes Manuscript enthält lauter² prosaische Stücke; so ist es³ auf den Zweck, den Geschmack der Lehrlinge durch poetische Stücke zu bilden, keine⁴ Rücksicht genommen worden. Auch der prosaische Theil scheint minder komplet zu sein; insofern jene Formen der *Geschäftsaufsätze*, deren oben Erwähnung geschieht, ausgeschlossen sind. Was die vorhandenen prosaischen⁵ Stücke betrifft, so würden sie kaum als Muster für die ungarische Prosa gelten; denn obgleich der Verfasser von *verschiedenen Quellen* redet, es scheinen diese *Quellen* keine ungarischen Prosaiker gewesen zu sein. Allem Anscheine nach, hat er Aufsätze, vielleicht deutsche, *selbst* umgearbeitet, wo nicht übersetzt: die Spuren eines solchen Verfahrens sind nicht zu verkennen. So konnte, natürlich, das Ziel, welches in dem Org. Entwurfe aufgestellt ist, auch in den prosaischen Stücken nicht erreicht werden; desto weniger, da die so gelieferte Prosa keine musterhafte ist. Die historischen⁶ Erzählungen, welche den grössten Theil der Sammlung ausmachen, sind, bei aller Weite u. Breite, unangenehm,⁷ wegen der Zerrissenheit in Darstellung, wegen der Unkorrektheit des Stiles, dem öfters Prazision und Deutlichkeit fehlen. So z. B. Seite 26: „*inkább akarlak halva látni, mint megfutni*“ (statt: halva, mint futva látni); S. 29: „*egy oly kormányt mindenki ócsárolni fogná*“ (st: fogna); 3. 36: „*soha*

válassz" (st: sohase); S. 37: „feketére lehell" (statt: feketévé, oder: lehelletével megfeketit); S. 38: „assyriai birodalom, *kinek királyai*" (statt: mellynek); S. 39: „Numitor egy férfival tartott . . . kitől *két gyereke lett*" (Numitor gebar 2 Kinder); S. 45: Die Oasen „mint zöld szigetek . . . úgy tűnnek fel Afrika megmérhetetlen sivatagjain, *a tartomány legdúsabb fákkal árnyékolt terein*" (sic!); „Kambyes *kémeinek királyok* (auch zweideutig) nyilat adott kezeikbe . . . hogy ha közülök (von den Spionen?) valaki fel bírja feszíteni" — „*Tizenkét* előkelő perzsát földbe *ásatá* (st: ásata); S. 49: „nem *is* ereszté azután *is*" (st: azután sem ereszté); S. 51: „németország, Frank(?)ország, Spanyol testőrség" (in Caesars Zeiten); — *kit* egész birodalmával ajándékozta meg" (st: ajándékozott); S. 54: „fiát tanulmányoztatni fogja" (er wird seinen Sohn zum Studium machen lassen"; stb. taníttatni); S. 55: „Luthert . . . fölvéven házába s mint saját fiáról gondoskodott" (Bindewort nach einem Particip; öfters); S. 58: „*leckéin* számos hallgató *vett részei*" (st: leckéiben); S. 65: „Fontos esemény Jeruzsálem pusztulása, *mint-hogy* ezt az *üdvözítő* megjósolta, minthogy tőle (von wem?) függött a kereszténység gyorsabb terjedése" S. 67: „A félsziget (= die griechische Halbinsel) *nyugoti részén, melynek* alakja egy tölgyfa-lévelhez hasonlít, *most Morea*, azelőtt Peloponnesus *fekütt. E tartományocska neve Elis.*" (wer wird das verstehen?); „a nemzeti *egységet* . . . *kapcsolatba* hozhassák" (also: die Einheit in Verbindung bringen); S. 69: „*bántalmakkal ihlették*" (st: illették); u. s. w.

Es wäre nicht der Mühe werth ein genaues⁸ Verzeichniss sämmtlicher, gegen den Geist der Sprache, die Construction, ja sogar gegen die Orthographie häufig vorkommenden Fehler zu geben; auch die letzte ist ebenso fehlerhaft, als inconsequent. „Egyptus u. Aegyiptom; azomban, külömben, töb, vályt, kevésbé, célnél (gramm. Fehler); görögország, töstént, enyh helyel, Philadelfia, számittságok, ovakodj(ál), phöeniciai, naponta (ein gramm. Fehler st: naponként; denn naponta = beim Tage); europa, melyel, atyát (st: atyját); kardhüvelyk (Daumen st. hüvely); kerej (vielleicht st: gerely); Croesus, Krösus, Crösus, Cirus" etc. etc.

Da nun vorliegende Sammlung wegen der Ausschliessung poetischer Stücke einseitig, — wegen der Zerrissenheit, und Unkorrektheit in Darstellung und Stil, fehlerhaft ist: so darf sie, als Lesebuch für Untergymnasien keineswegs empfohlen werden.

Nagy-Körös, den 6ten Octobr. 1854.

Johann Arany
Lehrer

136.

TISZTELENDŐ ÚR! NAGYRA BECSÜLT HONTITÁRSAM!

Értésemre esett, hogy tegnap, távollétemben egy, a kecskeméti n. t. Egyháztanács által megbízott küldöttség szerencsétlété láto-gatásával itteni lakásomat, oly céllal, hogy megbizatasához képest, engemet a kecskeméti főgymnasium egyik tanári — és pedig igaz-gató tanári állomására meghíjon.

A mennyire megtisztelve érzem magamat a kecskeméti egy-háznak bennem helyzett ezen bizodalma által, melynek megnyilat-kozását már másszor is volt szerencsém tapasztalni: annyira fáj kimondanom, hogy annak ezúttal sem tehetek eleget. Egy új, — vagy újból szervezendő intézet kormányzása sokkal erősb, erélyesb jellemet igényel, mint a milyennek magamat ismerem, s valóban akkor élnék vissza a tiszt. egyház bizodalmaival, ha e se physice se moraliter nem nekemvaló állást elfogadnám.

A mi pedig azon még szóba nem hozott, de fölkerülhető esetet illeti, hogy mint közrendű tanár cserélném föl állásomat az ottani-val: részemről e cserét mi sem indokolná egyéb, mint azon tisztelet, melylyel a kecskeméti egyház iránt viseltetem. De ide, már közel öt évi megszokás után, számos kötelekek fűznek, s jobban irtózom a változástól, új viszonyok közt mintegy új élet kezdésétől, hogysem ez állásomat másutt hasonlóval fölcserélni óhajtsam. Vannak fér-fiak, kik a kecskeméti gymnasiumnak több szolgálatot tehetnek, mint én, törött kedélyű, változó egészségű ember.

Legyen szives Kegyed a n. t. Egyháztanácsnak legmélyebb köszönetemet tolmácsolni s tagadó válaszóért engem kimenteni; ki szives üdvözlettel maradtam

Tisztelendő Urnak
alázatos szolgálja
Arany János
nkörösi tanár.

Nagykörös, juun. 16. 1856.

137.

NAGYSÁGOS ISKOLAI TANÁCSOS UR! TEKINTETES TANÁRI KAR!

Egy kedves kötelesség van még hátra, teljesítendő részemről a Tomory-dij kiadása, mely köztudomás szerint azon ifjunak ité-lendő, ki a magyar irodalomban mind elméletileg, mind gyakorla-tilag legtöbb jártasságot tanúsítja intézetünkben.

Több ifjat nevezhetnék, kik a magyar irodalomhoz szeretettel ragaszkodnak és kik irályokat szorgalmasan igyekeztek tökéletesíteni. De ha a dolgozatok alaposságát, logikai erejét, a stíl — mondhatni — teljes kifejllettségét, a sok oldalú ismereteket, az érettségi vizsga eredményét, s végre azt is tekintem, hogy egy írott lap szerkesztésével tanulótársainak aesthetikai fejlődésére hatott, — mindenestre Grosch József az, kinek az 5 arany ösztöndíjat odaitélem, s ezennel át is adom.

Kelt Nagy-Kőrös, aug. 4. 1860.

Arany János tanár

138.

NAGY TISZTELETŰ EGYHÁZ-TANÁCS!

Köztudomásra van már, hogy a legfelsőbb engedély által újra működő állapotba helyezett Kisfaludy Társaság az Igazgatói hivatalra engem választott meg.

Bármennyire fájlalom, hogy e miatt jelen tanári állásomról, melyben 9 év óta vala szerencsém a Nagy Tiszteletű Egyháztanács és az egész városi közönség kegyességét élvezni, le kell mondanom: mindazáltal erkölcsi kötelességemnek hívém, ama bizalmat, mely ez esetben mintegy országszerte felém fordúl, és csekély tehetségemet a szépirodalom szolgálatára nagyobb hatáskörrel igényli, — vissza nem útasítani, mihelyt arra, hogy családi létemet Pesten anyagilag fentarthassam, elegendő biztosítást nyerek.

De épen azon kétely és bizonytalanság, mely ez utóbbi tárgy körül mutatkozott, egész mostanig halasztatá velem tanári lemondásomat; úgy hogy már most a Nagy Tiszteletű Egyház-Tanács kegyes elnézéseért kell esedeznem, ha, nem ugyan egészen időn kívül, mert az iskolai év újra kezdve még nincs, de a szabályszerű lemondási idő meg nem tartásával vagyok kénytelen benyújtani jelen alázatos lemondó iratomat.

Fogadja a Nagy Tiszteletű Egyház-Tanács és általa az egész városi és egyházi közönség, összesen és egyenkint, legforróbb köszönetem kifejezését ama nagy jószágért, melylyel engem 9 év előtt magányomban fölkeresni és nagybecsű bizalmával megajándékozni méltóztatott, melyben azóta folytonosan részeltetni meg nem szünt, s melyre mindenkor hálásan emlékezni — édes büszkeségemnek tartandom. Egyszersmind bocsánatot kérek s remélek, ha az általános emberi gyarlósághoz, kivált újabb időkben testi

szenvedések is járúlván, kötelességim teljesítésében nem mindig versenyezhetett az erő az akarattal.

Legmélyebb tisztelem mellett maradok a Nagy Tiszteletű Egyház-Tanácsnak

Nagy-Kőrös, szept. 20. 1860

alázatos szolgája
Arany János

139.

TISZTELT IGAZGATÓ ÚR!

Az a hír van itt elterjedve, hogy az egyetembe a jövő iskolai év kezdetén sem léphet senki, hacsak érettségi bizonyítványt nem mutat elő. A napokban beszéltem n. t. Nagy Márton úrral, az itteni cath. gymnasium igazgatójával, s ő azt mondja, hogy meg fogják tartani az érettségi vizsgát, természetesen isk. tanácsos nélkül, a director és tanárok együtt működése alatt. Erre, mint mondja, a m. k. helytartó tanács intézménye útasította őket. — De mit fognak tenni a protestansok? Ment — e hozzájok ily rendelet, s ha, mint gondolom, annak, mint az önkormányzásba ütközőnek hódolni nem akarnak, miképen gondoskodtak arról, hogy gymn. növendékeik egyetembe juthassanak? Méltóztatik tudni, hogy az én fiam is e kétséges helyzetben van; folytathatja-e majd tanulását, vagy kénytelen lesz érettségi vizsgát tenni, s miután erre — gyanítom — ez évben már elkésett, egy esztendőtt veszteni? Legyen szives kérem egy pár sorban engem ez iránt felvilágosítani s ha lehet megnyugtani.

Maradván tisztelettel

Pest, jun. 26. 1861.

alázatos szolgája
Arany János

140.

[HAGYMÁSI (TOLNAI) LAJOS OSZTÁLYZATA 1853—54-BEN]

Nomen et aetas Alumni: *Hagymási Lud. Ann. 16.*

Patria, locus natalis, habitatio: *Locus natalis: Györköny in Cöttu Tolnens. Habitatio: Duna-Szent-György in eod.*

Nomen, Conditio, locus habitationis Patris, aut Tutoris: *Tutrix Juliana Kolosváry. hab. Duna-Szent-György.*

Religio: *Helv. Conf.*

	I. Semestri	II. Semestri
Mores.	<i>Probi.</i>	<i>probi ac modesti</i>
Attentio.	<i>Vivida.</i>	<i>fixa.</i>
Solertia.	<i>Assidua.</i>	<i>continua.</i>
Doctrina	<i>praeclarus.</i>	<i>praeclarus. Percept. alacris; appropri-</i>
Religionis.		<i>perfecta; modus proponendi pa-</i>
Lingva Latina.	<i>praeclarus.</i>	<i>rum rapidior.</i>
Lingva Graeca.	<i>eminens.</i>	<i>praeclarus. Gramm. form. peritus;</i>
Lingva Hung.	<i>praeclarus.</i>	<i>versio correcta.</i>
Lingva Germ.	<i>praeclarus.</i>	<i>praeclarus. In lit. hung. promptus;</i>
Geographia et	<i>praeclarus</i>	<i>compositio sat ornata et iudicio</i>
Historia.	<i>sufficiens.</i>	<i>pollens; decl. rei accommod.</i>
Mathesis.		<i>praeclarus. Gram. form. peritus;</i>
Physica.	<i>praeclarus</i>	<i>versio prompta, elocutio clara.</i>
Pronuntiatio.	<i>expedita</i>	<i>eminens. Percept. alacris; appropri-</i>
Perceptio.	<i>Alacris</i>	<i>recta; modus propon. clarus.</i>
Forma scriptorum	<i>elegans.</i>	<i>sufficiens. Percept. sat. alacris; ap-</i>
externa.	<i>-----</i>	<i>propr. sat. recta; appl. satis</i>
Praelectionibus		<i>dextera.</i>
non interfuit.		<i>eminens. Perceptio alacris; intuitio</i>
Generalis Classis	<i>Classis primae</i>	<i>vivida; appropriatio recta et</i>
Testimonii et	<i>Num. loc. 5.</i>	<i>plena.</i>
locationis		<i>fluida; ore paululum rapidiori</i>
numerus.		<i>alacris.</i>
Animadversiones.		<i>elegans.</i>
		<i>nunquam.</i>
		<i>1^{ae} cum praecell. N^{rus} locat. 2.</i>
		<i>In examine publico praemio dignus iudicatus est.</i>

141.

[HEGEDŰS ENDRE OSZTÁLYZATA AZ 1859–60. TANÉVBEN]

13.

A tanuló neve és kora: *Hegedűs Endre. 14 éves.*

Hazája, születéshelye, laka: *Nagykőrös, Pest-Solthban.*

Atyjának vagy gyámjának neve, állapota és lakhelye: *Ferenc ügyvéd ugyanott.*

Vallása: *Helv. hitvall.*

	I. Félévben	II. Félévben
Erkölcsei viselet. Figyelem. Szorgalom. Vallástan.	Jó. elég eleven. folytonos. Kielégítő. Mind felfogása, mind ismerete elég jó; felmondása hiányos.	Jó. élénk. folytonos. J6. Tisztán felfogja, tudja s elég értelmesen adja elő a tárgyakat.
Latin nyelv.	J6. A nyelvtanban jártas, többnyire jól fordít.	J6. A nyelvtaniakban jártas. Jól fordít.
Görög nyelv.	Kielégítő. Felfogása helyes, a nyelvtanban jártas; fordít elég folyékonyan és helyesen.	Kielégítő. Értelmes. A nyelv- tanban eléggé jártas, meg- lehetősen fordít.
Magyar ny.	J6. Jól és könnyen ír, ver- seket is; az alakokat elég jól ismeri.	Kitűnő. Jól fogalmaz, néha csinosan versel; a for- mákban elég jártas.
Német ny.	J6. A nyelvtanban jártas; a könyvnelkülieket elég szorgalommal tanulta.	Kitűnő. A nyelvtani és szó- költési szabályokat jól érti Helyesen fordít.
Földrajz és történet	Kielégítő. Előadása eléggé tisztá, ismerete eléggé összefüggő; a földrajz- ban kevésbé jártas.	Kielégítő. Ismerete nem min- dig biztos. A földrajzban meglehetősen jártas.
Mennyiségtan	Kielégítő. Felfogása kissé lassu; ismerete elég alapos; bizonyított elég szabályszerűleg.	Kielégítő. Felfogása lassu; ismerete azonban elég he- lyes; a bizonyításnál se- gítségre szorul.
Természet- tanok.	Kielégítő. Rendszerismerete középszerű, előadása elég tisztá.	Kielégítő. Rendsz. ismerete elég tisztá; előadása elég helyes.
Írásbeli dolgo- zatok kül- alakja	tisztá, olvasható.	tisztá.
Elmulasztott tanórák száma.	—o—o—	—o—o—
A bizonyítvány általános osztálya és helyzeti szám)	I ^{ső} osztály. Helyszám 22.	I ^{ső} osztály. 16 ^{ik}

142.

[A MAGYAR DOLGOZATOK CÍME ÉS TÁRGYKÖRE ARANY JÁNOS OSZTÁLYAIBAN]

1854/55. tanév

V osztály

1. A jókori felkelés dicsérete. Körmondát.
2. A tengeri vész. Verses átdolgozás Csokonai után.
3. Jobb a tudomány, mint a földi múltó vagyon. Körm.
4. Hercules és Cacus mondája. Livius után versekben.
5. Levél a gőzkocsi és gőzerőről.
6. A négy kor verses leírása. Ovid után.
7. Szigetvár védelme Zrinyi által. Hatásokban.
8. „A szárnyas idő hirtelen elrepül” prózai fogalm.
9. A tavasz óhajta. Próza vagy vers, tetszés szerint.
10. Monda Deucalionról. Ovid után.
11. Cyrus gyermekkor. Prózai elbeszélés.
12. Salamon ítélete. Legenda, Garay után átdolg.
13. A tavaszi regg. Leírás versben vagy prózában.
14. A sorsunkoni megnyugvás. Prózai fogalm.
15. „László Cserhalmon” Episod Vörösmarty után átdolgozva kötött vagy folyó beszédben.
16. A háború. Leírás.
17. Több ész mint erő. Folyóbeszéd.
18. A méhek (leírás)
19. Hit, remény szeretet (vers)
20. Mucius Scaevola. Történeti rajz Livius után.
21. Jó volna-e a jövőt előre tudni?

VI. osztály

1. Az ősz. Leírás.
2. Sz. István s a ker. vallás felvétele honunkban. Történeti rajz.
3. Levél, jó barátához, iskolai körülményekről.
4. Tárnokvölgyi ütközet a hunnok s rómaiak közt. Ósmonda.
5. Karácson éj. Legenda Kisfaludi K. után átdolgozva. Vers.
6. „Aestas dum fuerit” etc. prózai fogalmazvány.
7. „Pannonia megvétele.” Régi ének újradolgozása versben.
Az Irodalom történeti olvasmányok közül.
8. Coriolanus. Történeti rajz.
9. A ker. vallás terjedése az első századokban. Körrajz.

10. „Budai harcjáték” Kisfaludi K. balladájának verses átdolgozása.
11. Párbeszéd a városi és mezei élet előnyeiről. Próza.
12. A megelégedés. Próza fogalm.
13. „Élni s halni tanuljatok.” Folyóbeszéd.
14. Történeti rajz a középkorból: Attila, Nagy Károly, A nyugoti birodalom bukása stb.

VII. osztály

1. „Az anya nyelvet miért kell tanulni. Értekezés.
2. Juranics és Radivoj epizódja. Zrinyi után.
3. „Auri sacra fames” Értekezés.
4. Halottaink iránt kegyelettel viseltessünk. Ért.
5. Elbeszélés vagy költemény a magyar történetből.
6. A mezei élet kellemei. Festő leírás.
7. Cn. Marcus Coriolanus. Jellemrajz.
8. Levél, melyben valaki a physica tanulására ösztönöztetik.
9. „Isten mindent bölcsen rendelt.” Értekezés.
10. Ismerd meg magadat. Értekezés.
11. Tengeri vész leírása. Az Aeneis után.
12. A megelégedés. Chria.
13. Hasznos-e a magán olvasás az önmivelésre? Ért.
14. Szent László. Történeti rajz.
15. Tiszteld az ős hajakat. Folyóbeszéd.
16. A béke dicsérete.
17. Levél. Utasítás a magyar nyelvtan és helyesírásban.
18. A trójai faló. Virgil után.

VIII. osztály

1. A régiek találmányai az újakkal összehasonlítva. Ért.
2. Az eposról. Aestheticai tárgy.
3. IV Béla, s a mongolok. Tört. előadás.
4. Levél a természettani tárgyról.
5. „Hadak útja” Székely ősmundának költői kidolgozása.
6. Az elbeszélő költeményekről általában.
7. Ne quid nimis. Ért.
8. Rend lelke mindennek.
9. A boldogságról. Ért.
10. A kereszties hadjáratok okai és következményei.
11. A 30 éves háború. Történeti vázlat.
12. „Cserhalom” Vörösmarty eposának taglalása.

13. Az önuralkodásról. Ért.
14. Mi jogosítja s mennyiben a történeti költőt, hogy eltérjen a historia adataitól.
15. Nagy Péter cár. Történeti jellemzés.
16. A török kiűzetése I. Leopold alatt.
17. A közép- és ujkor párhuzamos jellemzése.

1855/56. tanév

V osztály

1. A szüret. Leírás.
2. A négy világkor. Átdolgozás Ovid után.
3. Csak munka után édes a nyugalom. Körmondatok.
4. Ki jókor kel, aranyat lel. Folyóbeszéd.
5. A közelítő tél. Átdolgozva Berzsenyi után.
6. Levél. A tanuló számot ad szüleinek előmeneteléről a tudományokban.
7. Az özönvíz. Leírás Ovid után.
8. Szép vidék. Festői leírás.
9. Isten mindenütt jelen van. Körmondatok.
10. A tavasz. Költői leírás. Folyó vagy kötött beszédben.
11. A háború. Költői leírás. Folyó és kötött beszédben.
12. A zivatar. Kötött alakú festés.
13. A Horatiusok és Curiatiusok. Történeti episod, Livius után.
14. Daedalus és Icarus. Folyóbeszédben és versekben, Ovid után.
15. Étel, ital, álm: szükséges e három. Prósa tárgyalás.
16. Májusi mulatság a szabadban. Költői leírás.
17. A fősvény. Költemény.
18. Rend a lelke mindennek. Prósa.
19. Mucius Scaevola. Prósa és vers.
20. Horatius Cocles dicsérete. Költemény.

VI. osztály

1. A derék nem fél az idők mohától.
2. Jó volna-e, ha az emberiség a költők által magasztalt aranykort élné ma is? Párbeszéd.
3. Szondi hős halála Drégelnél. Történeti episod, vagy költemény.
4. Szilágyi és Hajmási. Régi vers újra dolgozása.
5. A történettanra buzdítás, Levél.
6. [hiányzik]
7. Elég-e csak azért teljesíteni kötelességeinket, hogy a büntetést elkerüljük. Prósa.

8. Árva ifjú éneke. Lyrai költemény.
9. A tél. Festő költemény.
10. Béla királyfi párviadala. Történeti balladában.
11. Se a szerencsében fel ne fuvalkodjál, se a balsorsban el ne csüggedj. Prósai tárgyalás.
12. Nero. Történeti rajz, prózában.
13. Hibáink megismerése fél-megjavulás. Értekező tárgyalat.
14. Honvág. Lyrai költemény.
15. A rossz társaságot kerülni kell. Prósai tárgyalás.
16. A külszín gyakran csal. Minden tulság árt. Ugyanaz.
17. Attila, Mohammed. Nagy Károly. Történeti képek.

VII. osztály

1. Az isten félelme, minden bölcsesség kezdete. Értekező tárgyalás.
2. Deli Vid és hitvese. Episod Zrinyi után.
3. Történeti rajz vagy költemény az Árpádok korából. Szabad tárgy.
4. „Pérez becsület, ruha tisztesség” Áll-e e közmondás? Prósai vagy satyrai tárgyalás.
5. „Isten! léted világol” stb. Költemény, vagy magasabb költői prósa.
6. Idegen nyelveket tudni szép, a hazait művelni kötelesség. Prósa.
7. Az igazság istennője. Allegoria.
8. „Önértet” Prósai tárgyalás.
9. Radivoj és Juranics. Episod, Zrinyi után.
10. A trójai faló mondája.
11. Columbus. Történeti rajz.
12. Sz. István és a gyilkos. Endre és Béla. Imre és Endre. Történeti episodok vagy költemények.
13. Az élet négy kora. Prósa vagy költemény.

VIII. osztály

1. A barátságról. Értekező prósa.
2. Hit újítási mozgalmak Luther előtt. Értekezés.
3. Nagy Károly. Történeti rajz.
4. Valamely eposz meséjét kivonni. Széptani dolg.
5. Mindegy az áldozat, legyen nagy, legyen kicsiny, ha mindene az áldozónak.
6. Azon szellemi és anyagi változásokról, melyek az újkort a középkortól elválasztják. Történeti értekezés.

7. Minden ország támasza, talpköve, a tiszta erkölcs. Értekezés.
8. Habsburg Rudolf. — Mátyás király választása. Történeti epizodok.
9. Mennyiben térhet el eposzi költő a történeti hűségtől? Értekezés. Deli Vid epizódjának átdolgozása Zrinyiből. A háború. Festő leírás.
10. A történetírás az élet mestere. Érték. A becsvágy, mint erény és bűn kutfeje. Érték.
11. Kálmán magyar király jellemzése. Történeti rajz. Monda vagy legenda szent Lászlóról. Költemény.

Themata

A studiosis Gimnasii majoris Nagy Kőrösiensis Anno scholastico 1858/9. Hungarico idioma te elaborata.

In classe V-ta.

1. Az ifjú kort jól kell használnunk. Periodi.
2. Az aranykor. Ex Ovidio carmine hexametro translatum.
3. A négy kor. Descriptio prosaica.
4. Párbeszéd az ősz és tél között. Colloquium.
5. A rosra való hajlamot csirában kell elfojtani. Periodi.
6. Az özönviz. Descriptio metrica, simul prosaica.
7. „Aki téged hajít kővel, hajítsd te azt kenyérrel” Elaboratio prosaica.
8. „Mohács” Imitatio elegiae Kisfaludianae.
9. Mindenben mértéket kell tartanunk. Elab. prosaica.
10. Karácsonyi üdvözlés. Epistola.
11. Béke és háború. Descriptio antithetica.
12. Fősvénység és takarékoság. Eadem.
13. Phaëton. Imitatio Ovidiana.
14. „Fohászkodás”. Paraphrasis Odae Bersenyianae.
15. A rest a földnek terhe. Characteristica.
16. A közelítő tavasz. Poëma.
17. Anyagi erő—szellemi erő. Comparatio.
18. A tűz ártalmi és hasznai. Prosaica elaboratio.
19. A pazarló és fősvény. — Az élet egy tengeri utazás. Allegoria.
20. Mít olvashatunk a természet könyvéből? Elab. prosaica.
21. Szondi hős halála. Egy tűzvész. Egy égi háború
22. Romulus. Descriptio historica. Higy, de megnézd kinek. Sokat hallj, keveset szólj. Paraphrasis adagiorum popularium.

23. Próbafordítás az Iliasból, — Horatius Cocles vitézsége. Narratio historica.
24. Egy majális. Descriptio. A gondtalan. Characteristica. A buvár Kund. Imitatio carminis Vörösmartyani.

In classe VI-ta

1. Az irigy. Characteristica. „A holdhoz” Imitatio carminis Anyosiani.
2. A földműves élet dicsérete. Tenore carminis Orcziani: „A bugaci csárda” Aequé.
3. A szokás természetté válik. Proverbii paraphrasis.
4. Imitatio partis orationis I-ae in Catilinam Ciceroniana.
5. „Minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs”. Sententiae Bersenyianae explanatio et applicatio ad historiam imperii Romani.
6. A diófa. Imitatio Baróthyi. Lásan siess. Adagii explicatio.
7. Hannibal. — Attila. — Narrationes historicae.
8. Egyben légy tökéletes. Elaboratio prosaica.
9. A hizelgő. A szokásos hazug. A vitatkozó. Characteristica.
10. A föld gömbalakjának bebizonyítása. Elab. prosaica. A vas becse. Eadem.
11. Az utazás gyönyöre és haszna. Descriptio.
12. Kevély ember, miben kevélykedel? Occasione mortis unius condiscipuli. Carmen lugubre, eadem occasione.
13. Mohamed és az izlam. Narratio historica.
14. Paraphrasis Carminis Kölcseyani. — Szükség fejt erőt. Elab. prosaica.
15. Hannibal buzdító beszédet tart katonáihoz az Alpeseknél. Elaboratio oratoria.
16. „Kazinczy emlékezete” Ad historiam Literariam hung. — „Principiis obsta”
17. Volt-e a hajózás feltalálása befolyással az emberiség fejlődésére? Elab. prosaica.
18. A tengeri vész. Imitatio libri. I. Aeneidos. — Feledd a bántalmakat. Paraenesis.
19. Az emberi élet folytonos harc. Allegoria. Balszerencsében tűnik ki az igaz barát. Reflexiones. A gőzerő csodái. Elab. prosaica.
20. Lycurgos törvényeinek jó és rossz oldalai. Nagy Károly. Elaborationes historicae.

In classe VII-ma.

1. Nagyobb, ki önmagát, mint ki elleneit legyőzi. Elaboratio prosaica. A sovány szüret. Descriptio comica.
2. Csaba mondája. Elaboratio fabulae hunnicae in historia literaria occurrentis.
3. Attila és Árpád. Parallela historica.
4. Hector bucsuja Andromachétól. Ex Iliade. Aeneas, a fiui szeretet szép példája. Elabr. prosaica.
5. A kitartó szorgalom csodákat mivel. Elab. prosaica.
6. Tell Vilmos. Nagy Károly. Narrationes historicae.
7. „A kincsvágy” Carmen epico-lyricum, vulgo *Balata* vocatum. — A becsület mindennél drágább. Elab. prosaica.
8. Gondolatok az év utolsó napján. — Bucusu az ősztől. — Prosaica vel metrica elaboratio. — Uj évi üdvözet. Epistola.
9. Miért kell a régi classicus nyelveket tanulni. — A barátság. Dissertationes.
10. Mely okok idéznek elő változást a föld színén? Dissertatio.
11. A könyvsajtó feltalálásának következményei. Dissert. „Ubi bene, ibi patria” — „Az élet egy nagy iskola”
12. Az ember folytonos harcban áll az elemekkel. — A társadalomban született ember nem önmagáé. Dissertationes.
13. Mi hatással volt a betűírás feltalálása az emberiségre. dissertatio. „Prudens futuri temporis exitum etc.” „Per aspera ad prospera” Elab. pros.
14. Javára volna-e az emberiségnek, ha most is a költők által magasztalt aranykorban élnénk? Dissert.
15. A keresztes háborúk. Narratio historica. Az orleánsi szűz. Eadem.
16. Kálmán magyar király jellemzése. Diss. historica.

In classe VIII-a.

1. A bántalmakat elfeledni, a jótételekre megemlékezni kötelesség.
2. A közelítő tél. Descriptio. Translatio Odes III-ae Libri Horatiani eodem metro.
3. Egy égő hajó a tengeren. Descriptio graphica.
4. Mi befolyással voltak Európa jövőjére
 - a) a keresztes háborúk?
 - b) a népvándorlás
 - c) America fölfedezése. Dissertationes historicae.
7. Themata ad arbitrium eligenda. Elaborata sunt inter caetera: II-ik József. Attila; Árpád; Hunyady Mátyás; „Ifju kor-

ban kell tanulni" „A tölgy”. Allegoria. „Mohács”. Jasonis fabula. „Fájdalom édesíti a boldogságot” „Rosamunda” Tragoedia in V. actis et caet.

8. A főséges a természetben. Dissertatio.
9. Historia est magistra vitae. „Mennyiben van igazok azoknak, akik a régi kort magasztalják a mai felett?” Dissert.
10. „Önértet! te vagy a diadalmas bére, nem a díj”. Dissert. Mutat-e föl a história olyan egyéneket, kik szellemi főséget tüntettek ki? Dissert.
11. A győzhetetlen hajóhad elvesztése. Descriptio historica. „Durum, sed levius fit patientia Quidquid corrigere est nefas.” Elab. prosaica.

143.

[ÉRETTSÉGI ÍRÁSBELI TÉTEL]

Ér. vizsg. 1860.

Magyar feladatok

Történeti rajzok:

- 1., Xerxes görögországi hadjárata.
- 2., A hűbér viszonyok és a lovagi rend.
- 3., XII. Károly és I. Péter cár. —

Festői párhuzamok:

- 1., A természet egy nyílt könyv.
- 2., A világ, mint egy vásár. —

Értekező tárgyalásra:

- 1., Balsors az erény próbaköve.
- 2., Solon szavairól: „senki sem boldog halála előtt.”
- 3., Mit bizonyít a történet: szelidül-e folyvást erkölcsi tekintetben az emberiség?

Jun. 13. 1860.

A J

144.

SZÁMADÁS

Az 1854/5 iskolai év első felében befizetett tandíjakról.

Bevétel.

1., Az I. osztályból, az A. alatti jegyzék szerint öt idegen fiu által beadatott összesen	helyesebben
	20 f
	20

2., A II. osztályból a B. alatti kimutatás szerint kilenc fiutól	36 f	36
3., A III. osztályból a C. szerint összesen	32.f	32
4., Az V. osztályból a D. alatti oklevél szt. mindössze	100.....	100
5., A VI. osztályból az E. alatti kimutatás szerint összesen (kimutatása kell) ...	84.	84.
6., A VII. osztályból az F. alatti kimutatás szerint összesen	80.....	80
7., A VIII. osztályból a G. szerint.....	116*	120
<i>Jegyzet:</i> a IV. osztályból semmi sem jött be. —		
	összesen 468*	472

[* kihúzza]

Kiadás

1. Az első osztály alkalmával 12 tanár közül mindenik kapott 25 fto pp. ami összesen tesz 300 f.

És pedig: 1. Varga János:

Ácstól kapott	25 f.
2. Ács Zsigmond	
maga pénztárából	25.
3., Arany János	
maga számadásáb.....	25.
4., Csikai Imre.	
Ácstól	14.
Veisztól	11
	<u>25..... 25.</u>

5. Deák József.	
magából	8
Aranyéból....	16
	<u>1</u>
megkapta	25 f
	25

6. Kis Lajos-	
maga pénztára	24
Veisztól	1
	<u>25..... 25</u>

7. Lengyel...		
Weisztól		25 f.
8. Losonczi László		
maga pénzt... 24		
Weisztól	1	
	<u> </u>	25.
		25.f.
9. Mentovics-		
maga pénzt.. 20		
Weisztól	5	
	<u> </u>	25..
		25.f.
10. Salamon		
Kisztól	20	
Arany	5	
	<u> </u>	25.
		25 f.
11. Szilágyi		
Ácstól	20	
Arany.	5.	
	<u> </u>	25.f.
NB. előlege-		
zett 5 frtot.		
12. Weisz—		
maga pénzt.		25 f.

Tehát:

Az összes bevétel	472 f.
Az első osztálykor felosztatott	300 f.
	<u> </u>
Marad felosztandó.	172 f.

ezt elosztva 12 felé jut egy részre
tizennégy forint 20 kr.

A kielégítés így történt:

1. Varga Ácstól fog ...		14 f.20.
2. Ács maga cassájából		14 f.20
3. Csikai Aranytól		14 f.20.
4. Deák ... magánál	12 f.	
Kiss	2 f.20	14 f.20.
5. Kiss L. magánál		14. 20.
6. Arany magától		14. 20
7. Lengyel. Kis L.tól	..	14. 20
8. Losonczi magától	12 f.	
Weisztól	2.f.	
Ácstól	20	14 f.20

9. Mentovics	magáé	12 f.	
	Ácstól	2 f. 20.	14 f. 20
10. Salamon	Aranynál. —		14 f. 20 kr.
11. Szilágyi — — —	Kistől	5 f.	
	Előlegez	5 f.	
	Ácstól — —	4 f. 20.	14 f. 20.
12. Weisz. —	magáé	14 f.	
	Ácstól.	20 kr.	
		14 f. 20. —	14 f. 20.

Kelt Nagykőrösön, febr. 10. 1855.

Arany János
jegyezte.

145.

SZÁMADÁS

az 1854/5^k évi tandíjakról jul. 31. 1855.

Bevétel

az egész évről —

1 ^{ső} osztály	1 ^{ső} félévben	6 fizetőtől	24	
	2 ^{ik} félévben	5 fizetőtől	20	
		sa	44	44 f—
2 ^{ik} osztály—	1 ^{ső} félévben	10 fizető	40	
	2 ^{ik} félév —	11 fizet	44	
		sa	84	84 f.
3 ^{ik} oszt.	1 ^{ső} félév	8 fizető	32	
	2 ^{ik} fél év	8 fizető	32	
		össz	64	64 f.
4 ^{ik} oszt.	1 ^{ső} fél év	3 fizető	12 f.	
	2 ^{ik} fél év	4 — — —	16 f.	
			28 f.	28 f.
5 ^{ik} oszt.	1 ^{ső} fél év	} A., Kimuta- és 2 ^{ik} — — } tás sz.	224 f. 224 f.
és 6 ^{ik} osztály	1 ^{ső} és 2 ^{ik} félév			
	21 solvens és 2 priv.	}	192	. 192 f.

7 ^{ik} osztály. 1 ^{ső} félév	16	
solvenstől — — — —	64	
2 ^{ik} f.é. 17 solvens	68	
		132

8 ^{ik} osztály 1 ^{ső} és		
2 ^{ik} félév fizető		
van 31	248 f.	
ebből lehozandó, részint sze-		
génységi bizonyítvány miatt,		
részint félévi itt létel miatt		
3 tanulótól	20 f.	
		marad 228

Ezen kívül Rind 7 ik osztálybeli mint <i>secundás</i> nem lehetvén		
immunis, szinte bevételül tétetik	8.—	
		Lenne a bevétel
		996.
		8
		<u>1004.</u>

ez napon restantiában van		
1 ^{ső} osztály	4 f.	
2 ^{ik} osztály	4 f.	
3 ^{ik}		
4 ^{ik} oszt		
5 ^{ik} osztály	32 f.	
6 ^{ik} osztály	48 f.	
7 ^{ik} osztály. Rindl	8 f.	
8 ^{ik} Rosenfeld és Bajó restál	8 f.	
	104 104 f.
	Valóságos bevétel	900 f.

Kiadás.

1 ^{ső} osztálykor a NB. 1. alatti számadás		
szerint felosztatott	300	
2 ^{ik} oszt. ugyanazon oklevél		
szerint	172 f.	
Összes — — — —	472 472 f.
		428 f.
Ebből a tiszai árvizkárosultaknak ment — — —	4 f.	
Marad osztandó		424 f.
e számadás hiános lévén		
tisztázatot lásd a másik lapon.		

146.

SZÁMADÁS

az 1854/5^{ik} évi tandijakról jul. 31. 1855.

1 ^{ső}	osztályból beveendő volt	44.
2 ^{ik}	— — — — —	80.
3 ^{ik}	oszt	64
4 ^{ik}	oszt	28
5 ^{ik}	oszt	224
6 ^{ik}	oszt	184
7 ^{ik}	oszt	140
8 ^{ik}	oszt	228 f.

 Összes bevétel volna 992

hátrányban van:

1 ^{ső}	4 f.
2 ^{ik}	4 f.
5 ^{ik}	32
6 ^{ik}	40
7 ^{ik}	8
8 ^{ik}	12 f.
	<hr/>
	100 levonatik 100
	<hr/>
	Valóságos bevét. 892

Kiadás

Az előbbi két osztálykor a NB szám-
adás szerint felosztatott 472 f.
a tiszai árvizkárosultaknak
adatott 4 f.

	<hr/>	476 f.	<hr/>	476 f.
Marad utolsó osztályra				416 f.

[Szabad lapon]

Deák József kapott	20 pf. még kap	14 f.40.
Losonczy	34 f.40. fizet	5 f.20.
Mentovics magából	28 f.	
Weisztól	6 f.	

 34 f. . . . még kap 40 kr.

Szilágyi			
magától	26 f.		
Ácstól...	8 f.		
Weisztól	5 f.		
	<u>39</u>	— — — — —	visszafizet ... 4 f.20

Arany	34 f.40.	fizet még	57 f.20 kr.
Weisz	34 f.40.	fizet még	25 f.20.
Kis Lajos	34 f.40.	fizet még	13 f.20.
Ács	34 f.40.	fizet még	61 f.20 kr.
Csikai Kistől	15 f.		
Mentovics	4 f.		

19 f. kap még 15 f.40.

Lengyel.

Aranytól	10
Weisztól	9

19 f. kap 15 f.40.

Chalamonnak

Aranytól	8 f.
Kistől	5 f.
Weisztól	8 f.
Szilágyitól	2 f.

23 f. még kap 11 f.40.

Warga Ácstól ... 12 f. még kap 22 f.40.

Osztály tanárok kiadása.

Losonczy fizet molo [?]		5 f.20 kr.
Szilágyi fizet		4 f.20
Arany fizetne	57 f.20 kr.	
fizetett Lengyel	10 f.	
Salamon — —	8	
	<u>18 f. 18 f.</u>	
	39 f.20 kr.	39 f.20
Weisz fizetne	25 f.20	
fizetett	28 f.—	kap még 2 f.40.
Kis Lajos fizetne	13 f.20	
fizetett Csikainak	15	
Salamon	5	
	<u>20 f.</u>	...visszakap 6 f.40.

kell halnia, vagy azaz az egy annjira magam haragját
 dühös ellenem tette adni, Sept. 8. 24 napján a vár osztrák-
 katonáinak könnyű ruhába öltözött, s a belső ajtó kar-
 jával övire, - mely már annyi csatában fordult meg,
 sivi lövés-től megsebesült a dicsően vívett sivi lövés
 halni kész halálra, egy halálos lövést. Sivi lövés után
 onnyel lelkesen csapatát a halálra bátorítá, s a zászló
 a várkapus, s a töröknek töl tövölre egy utolsó lövé-
 st, mely az ajtó tövére, 600 lövél hullott el. Ez alatt
 sivi töröknek, is siviával vágdaltozott, de csak hamar
 egy nyíl repült mellém, mely alatt övönnyel estél le
 lováról. Sivi is levelem elöl őt töl, Vigorajzán: Sivi
 a vadulcsár is 100 aranyat tett tölbebe, hogy minn-
 ga monda - esbet incesen ne találjal. s várba betárolta
 lövélből közül volan elcseset, minden a lövélből felleltatás

Sivdi Aron.

Exanvictaték.

Egret - intátt íjút Egret.

Magyarország: Inajdomér, nagybecsi.

"Sept. 8. napján, s 24-ek napján a vár osztrák-
vágdaltozott: ugyan kirinyeges kifjézés s sivi
 sivi sejeimel.

a nyíl alatt hogy mozt le? melyből halálra
 sivi sejeimel.

"Egy nőr a tövöl a várba betárolásnál
 a lövélből felleltatás, s miatt sivi fók tövöl
 elpelt."

5. Arany javítása: egyik nagykőrösi diákjának dolgozatán

6. Az Arany család első pesti lakóháza

Ács Zsigmond	61 f.20.	
fizetett Vargának	12 f.	
Szilágyinak	8 f.	
	<u>20 f.</u>fizet még 41 f.20 kr.

E szerint befizetnek:

Losonczi	5 f.20 befizette.
Szilágyi	4 f.20 befizette.
Arany	39.20 befizette az [egészet?]
Ács Zsigmond	41.20 befizette az egészet.
	<u>90 f.20.</u>

E szerint kapnak.

Deák.....	14 f.40. kivette
Mentovics	40. kivette
Csikay	15 40 kivette
Lengyel	15 40 kivette
Salamon	11 40 kikapta
Warga	22 40 Ács kifizette
Weisz	2 40 Ács kifizette
Kis	6 40 kivette
	<u>90 f.20 kr.</u>

[Eredeti aláírások:]

<i>Arany János</i>	<i>Salamon Ferenc</i> mprop.
<i>Szilágyi Sándor</i>	<i>Weisz János</i>
<i>Losonczy László s.k.</i>	
<i>Mentovich Ferenc</i>	
<i>Ács Zs. mk.</i>	

147.

LIVIUSHOZ EMLÉKEZTETŐ JEGYZETEK

T. Livius, egyike a jeles római történetíróknak, született Pataviumban (Padua) Julius Caesar és Calpurnius consulsága alatt.* Megírta a római birod. történetét a város építtetésétől fogva, több mint 142 könyvben, melyek közül csak 35 maradt fenn. Meghalt hazája Pataviumban, m. e. 76 éves korban. *(59 Kr. e.)

Cap. I.

satis constat..... eléggé tudva van (ha nem igaz is)
in intumum sinum..... az öböl *belső oldalához*
tenuisse... (scil./cursum)

ager *Laurens*. . . a Tiber torkolat déli részén, Ardea felé, mocsáros és homokos *puszta föld*.

profugus, a, um.-arceo, ui, ěre. { Consisto, stiti, stitum,
ico, ci, ctum, icere. — { consto, iti, itum és statum

* * *

[Innen kezdve el van szakadva a kéziratnak ez a lapja.

A 2. és 3. oldalon egész a 17. *caput*ig látszik a szöszedet és szólam-magyarázat, sőt a 18. *caput* magyar fordítása is olvasható.

Minthogy minden héten iskolai, két hetenként pedig házi latin stílusgyakorlat volt, jún. 9-i kelettel előkészít egy szöveget, bizonyára magyarról—latinra fordítás céljára. [Így szól:]

Jun. 9.

Tullus Hostilius uralkodása alatt, háboru keletkezett az albaiak és rómaiak között. Midőn már két részről a hadrendek felállítva volnának, mielőtt összezsapnának, a királyok frigyét kötöttek, oly feltétellel, hogy a seregek helyett egyesek vijanak meg. Azt mondják, hogy történetesen mind két seregben hármás testvérek voltak, névszerint a Horatiusok és Curiatiusok. Ezeket választották a királyok a vivásra, mivel mind életkorra, mind erőre hasonlók valának. Hogy a Horatiusok a római, a Curiatiusok az albai néphez tartoztak, valószínű ugyan, de nem eléggé bizonyos. A nevekbeni bizonytalanság onnan ered, hogy a szerzők (írók) mind két részre hajolnak. A hármás testvérek semmit se vonakodtak, hogy mindenik a maga honáért megvion. Megegyezés történt, hogy a győzelmet a hatalom kövesse: azaz, ha a római ifjak győznek, Róma Albának illő békével parancsoljon — és megfordítva. —

[Itt a lap megint el van szakítva]

*

[*Van latinra fordított szöveg is, annak jeléül, hogy A. erre is előkészült:*]

Jun. 28.

Trigemini, armis captis, in medium inter duas acies processerunt. Duo exercitus, pro castris considentes, adhortabantur suos, imperium agi, in eorum virtute positum. Datis signis, jam jam certamen spectaculo erat; agitatioque anceps gladiatorum fulgentium horrore perstrinxit animos spectantium. Quum vero viderent duos Romanos

expirantes corruisse: Albani gaudio conclamaverunt, sperantes victoriam certam esse. Sed et tres Albani victores vulnerati erant. Romanus integer segregavit pugnam eorum; fugam capessens. Cum Albani magnis tantum intervallis sequi possent, singulos devicit, itaque victoriam adeptus est.

*

148.

[FORDÍTÁSI FELADAT OVIDIUSBÓL]

5^k házi

Aonia, Böotiának része, és az Oeta hegy között, mely Thessaliához tartozott, volt Phocis. Ezen tartománynak legmagasabb hegye, a két csúcsu Parnassus, Apollónak volt szentelve. A hegy alatt feküdt a jósdájáról híres Delphi. De a legrégebb időkben nem Apolló birta ezen jósdát, hanem Themis, az igazság istennője. Azt mondják, hogy Deucalion és Pyrrha, midőn az özönviz (diluvium) által vitetnének, a Parnassus legmagasb csúcsán akadtak fenn. Ezek nemcsak házastársak, de rokonok is voltak. (consanguineus) Amaz Prometheus fia, ez Epimetheus leánya volt; atyjaik pedig Japetus-tól származtak. Vannak, kik azt mondják, hogy ezen Japetus titán ugyanaz Jáfettel, a szent írásban: de ez kevésbé valószínű. — A görögök és rómaiak meséi szerint csak e két házastárs nem veszett el az özönviz által, s ők állították vissza az emberi nemet. —

149.

[HEGEDŰS ENDRE LATIN DOLGOZATAIBÓL]

1⁵⁶ Gyakorlat

Postquam Troja per graecos vastata¹ est: Antenor et Aeneas profugerunt. Aeneas horum notior est γ^2 nam ex hoc romani originem suam deduxerunt. Ille filius fuit³ Anchisae γ^4 unius⁵ Trojani principis, et post *depopulationem patriae*,⁶ per *terram*⁷ et *mavem*⁸ diu *erravit*.⁹ Quum tandem in Italiam *venit*:¹⁰ per Latinum, qui in ea regione imperaverat,¹¹ hospitaliter *accipiebatur*.¹² Filiam huius uxorem *coepit*¹³ et oppidum *condebat*,¹⁴ quod Lavinium appellavit. Hac *re erat*,¹⁵ ut Trojani et Latini in unum populum *coaluerant*.¹⁶ Post mortem Aeneae huius filius Ascanius *tradidit*¹⁷ imperium. Hic sedem imperii *ad*¹⁸ alium locum transtulit et *super*¹⁹ Albano monte *Alba*²⁰ Longam *condebat*.²¹ Ibi multi reges regnaverunt; usque ad Silvium Procam: qui duos filios reliquit Numitorem et Amulium. Amulius qui junior erat, *correpiit*²² *ex*²³ Numitore²⁴ regnum, *occidebat*²⁵ huius filium, filiam vero Vestalem virginem facit.²⁶ γ^27 creavit.

Elég jó

1	devastata	15	factum est
2	✓,	16	coaluerint
3	erat	17	accepit
4	✓,	18	in
5	[kihúzva]	19	sub vagy in
6	dirutam patriam	20	Albam
7	terras	21	condidit
8	maria	22	eripuit
9	errabat	23	[kihúzva]
10	venissat	24	Numitori
11	imperabat	25	occidit
12	acceptus est	26	fecit
13	duxit	27	✓ vagy
14	condidit		

2^{ik} Gyakorlat

Postquam Romulus et Remus adoleverunt, pascebant greges Faustuli, et venantes *peragraverunt*¹ silvas circa jacentes. Non multo V² quasi duces³ ceterorum pastorum facti sunt, et saepe praedam a⁴ latronibus *erriperunt*.⁵ Semel latrones ira impleti illis insidiati sunt. Romulus audax et firmus vir⁶ fortiter se defendit, sed Remus captus est. Hunc latrones, *memorantes*⁷ injuriarum *captarum*⁸ ad Amulium regem *tulerunt*,⁹ et *latrocinio*¹⁰ *fuit*¹¹ *accusatus*,¹² dicentes ✓¹³ *terram*¹⁴ Numitoris devastavisse.

Többször helyes

1	peragrabant	8	acceptarum
2	✓ post	9	traxere
3	duces quasi	10	latrocinii
4	[A. kihúzta]	11	[A. kihúzta]
5	eripiebant	12	acusavere
6	acer juvenis	13	✓ eum
7	memores	14	agos

3^{ik} Gyakorlat

Bellorum Romuli maximum erat id, quod e parte Sabinorum *oriebatur*.¹ Causa huius belli *raptus*² *virginum*³ *Sabinarum*⁴ *fuit*,⁵ quas Romani in ludis Neptuni se⁶ cum rapuerant. Tatius rex Sabinorum insidiis *obsidens*⁷ *Romanam*⁸ *arcem*⁹ in Capitolio *jacentem*,¹⁰ jam¹¹ *prope erat id, ut Palatium etiam occupet*, quum Romulus *stare*¹² jussit exercitum *fugentem*,¹³ et ipse inter primores *dimicans versit*¹⁴ Sabinos; quorum dux Curtius in *unam*¹⁵ paludem cecidit, unde aegre ✓¹⁶ *poutit evadere*. Sed sic novato proelio *exiit*¹⁷ fecerunt Sabinae mulieres, quae inter tela *volantia corruerunt*,¹⁸ et *diremebant*¹⁹ maritos pugnantes et patres. Sic pax *vincta*²⁰ est, et status Sabinorum *ad*²¹ *Romam*²² *annectus*²³ est.

Láttam

1	ortum est	12	resistere
2	raptae	13	fugientem
3	virgines	14	convertit
4	Sabinae	15	[kihúzva]
5	erant	16	∕ tantum
6	sacum	17	finem
7	capta	18	irruendo
8	Romana	19	diremerunt
9	arce	20	juncta
10	sitām	21	[kihúzva]
11	jam et Palatium capturus	22	Romano
	erat	23	annexus

150.

[KOMÁROMY LAJOS LATIN DOLGOZATAIBÓL]

Latin stylusok
tisztázva
1⁸⁶ Stylus.

Azon időben, melyben a kigyó lábú gigások az égi uralomra vágytak, aggodalomban vala Jupiter a világ kormányáért. De miután azok legyőzettek, a véröktől nedves föld embereket szült, kik a gigásoknál rosszabbak valának. Jupiter a földet bejárván, sok bűnt talált mindenütt, neki magának is lest vetett Lycaon, az Arcadok királya. Tehát méltó haragra gerjedt, s kimondta, hogy el kell veszteni az emberi nemet.

Illo tempore, quo angvipedes gigantes regnum coeleste affectaverunt, anxius erat Jupiter pro mundi regno. Sed iis devictis, eorum sanguine madens terra homines peperit, qui gigantibus pejores erant. Jupiter terram lustrando multum noxae ubique reperit; etiam sibi ipsi insidias struxit Lycaon, rex Arcadum. Ergo dignas concepit iras, et edixit perdendum esse mortale genus.

XIV^{ik} Stylus

Romulus halála után Numa nyerte el a királyságot, mint a kinek igazságszeretete, és vallásossága annyira híres volt, hogy a pártoktól, melyek ez időben Rómában vetélkedtek, egy szívvel szálylyal királylyá választatott. Ez békét kötött a szomszédokkal,

szent dolgokat állított fel az isteneknek, törvényeket hozott; gondja vala nem más államokat vassal meghódítani, hanem a maga államát jó erkölcsökkel mintegy másodízben alapítani, annál fogva nem kisebb dicséretre méltó, mint Romulus. —

— — —

Post mortem Romuli, Numa regno potitus est, cujus justitia, et religio adeo inclyta erat, ut a factionibus, quae hoc tempore Romae certabant, uno ore rex crearetur. Hic pacem cum finitimis junxit, sacra Diis instituit, leges tulit; curae illi erat non alias civitates armis subigere, sed suam ipsius civitatem moribus bonis, secunda quasi vice, condere, ergo non minori quam Romulus laude dignus est. —

151.

CHARIVARI — CONTRACHARIVARI

CHARIVARI:

1. számban Szilágyi Sándor professzor egy fürdőkádban ül, s a kép alá ez van írva:

„Szeleky meg nem erősítettén a kormány által, vasas fürdőben erősíti magát”

2. szám képe templomi orgonát ábrázol, ahol a sipokat gyerek- és macskafejek helyettesítik, középtűt pedig Szotyori Nagy József, a híres orgonista-kántor, énektanár feje látható, s aláírva:

„Indítvány, mikép lehetne a kőrösi orgonánál az ércsipokat ideiglenesen pótolni”

3. szám képén dr. Lengyel, a gimnázium természetrajz-tanára terített asztal mellett minden jóval tömi magát. Aláírás:

„Lengyel professzor, állattömési működésben” Ő ugyanis — nyilván az Entwurf rendelkezéseit követve — meghozatta az állattömő eszközöket, de soha sem használta.

Egy későbbi számban megrajzolta Mentovich, hogy „a kecskeméti tanárt akarnak fogni a kőrösi tanárikarból” A kőrösi gimnázium ajtaja körül ólálkodnak a kecskeméti deputátusok, kutyahurokkal kezükben, lesve, hogy melyik tanár jön ki, — de azok rájuk sem néznek.

CONTRACHARIVARI:

Arany 6 számban vágott vissza, amelyek mindenikében *Mentovichot* csipkedi.

Az 1. szám aláírása: „*Krakkó ostroma.*” A képen egy kis vár látható, ettől nem messze Mentovich hason fekszik, a vártól menekülve. Mentovich u. is sokszor dicsekedett vele, hogy milyen hőstetteket hajtott végre a kis erdélyi falu táján. Ezt gúnyolja A.

A 2. számban folytatja ezt a témát. Aláírása: „*A krakkói diadal: Utánam vitézek!*” Mentovich kardját-puskáját eldobva menekül, közben fejéről a csákója, sőt parókája is lerepül. (Mentovich ti. kopasz volt, így ábrázolják arcképei is.)

A 3. szám aláírása a Vergilius-féle sor eltorzítása: „*Obstupati steteruntque comae*”. Ezen Mentovich két barátjával ferblizik, s a nagy csodálkozástól *hajaszálai* is az égnek merednek.

A 4. szám aláírása: „*Legjobb az egyenes út*”, s a képen Mentovich az iskola kerítésén mászik át. Magyarázata: Mentovich egyszer annyira belemerült a kísérletekbe, hogy bezárták az iskolába. Végre is Aranyék szomszédos udvarán keresztül szabadult ki.

A 7. szám aláírása: „*A kék vadász fegyverengedélyért folya-modik*”. A képen Mentovich divánon ül, a zsandár neje mellett, annak udvarol, csókolja a kezét, csakhogy fegyverengedélyhez juthasson. (Mentovichot maguk közt „*kék vadász*”-nak nevezgették a tanárok, vadászszenvedélye és anekdotái miatt, — akár-csak Szilágyi Sándort „*Szeleky*”-nek, holmi emberi gyarlósága miatt, amit még érthetőbben figuráz ki A. az *Alkalmatosságra írt versek*-ben (1. e kiadás VI. köt. 25. l.).

A 8. szám aláírása: „*A fegyverengedélyhez szükséges varjúfejek beszerzése*”. A képen Mentovich egy fa alatt áll, s bár feje fölött egész varjúserg röpköd, fegyvere a fához támasztva pihen, s ő maga inkább parasztyerekektől vásárolja a döglött varjúkat. Ami biztos, biztos!

152.

[ARANY KÖNYVKÖLCSÖNZÉSEI AZ ISKOLA
KÖNYVTÁRÁBÓL]

1851.

Toldy F.: Handbuch der ungarischen Poesie, 2 köt.

Blair H.: Aestheticai leckék, 2 köt.

Talay: Költészeti és szónoklati remek.

Tudományos Gyűjtemény 1835: 2., 3., 5., 8., 10., — 1836: 3., 5., 7
8., 10. 1836: 3., 5., 7., 8., 9., 11., 12. —
Tudománytár 1834: I. köt.
Régi magyar nyelvemlékek I—IV. köt.

1852.

Tóth István: Szavalmányok
Szeberényi: Politikai szónoklattan
Virgilius opera (Rud)
Ovidius: *Metamorphoseon libri*
Tatay: Költészeti és szónoklati remek

1853.

Kazinczy: Munkái I. köt.
Blair H: Aestheticai leckék 2 köt.
Tatay: Isk. szavalmányok
Zrinyi: Munkái

1855.

Berzsenyi: Versei
Tatay: Költ. és szón. remek

Vörösmarty: Minden munkái (Bajza-Schedel kiad.) 4-ik köt.

Trautwein N. J. Magyar Olvasókönyv

Vagács: Olvasmány a főgimn. középosztályok számára.

Revue des deux mondes 1855.

1856.

Toldy: Handbuch... 2 köt.
Mocsáry L: A magyar társasélet
Ferenczy—Danielik: Magyar írók. Életrajzgyűjtemény.
Lonkay: A magyar irodalom ismertetése I—II.
Bólyai Farkas színművei
Tatay: Költ. és szón. remek

Thierry: Attila, ford. Szabó Károly

Hervey sirhalmai és elmélkedései. Ford. Péczely J. által, 1821.

Péczely: Szomorú játékok.

Péczely: Haszonnal mulattató mesék.

Voltaire: *Henrias* ... versekbe foglal. Péczely J-által

Dugonics A: *Ulissesnek* ... történetei.

Milton: *Elveszett paradicsom*, ford. Bessenyei S.

Kőszegi Rájnis J: Magyar Virgilius

Dugonics A: *Ételka*.

Dugonics A.: *Cserei*.

Dayka G.: Versei
Rabenernek szatirái, vagyis gunyolódó beszédei.
Vanier J.: Paraszti majorság, melyet... magyar versbe foglalt .
Baróthi Szabó Dávid. 1779—80.
Baróthi Szabó D.: Uj mértékre vett különb verseknek három könyvei.
Tatay: Költ. és szónoklati remek
Garay János: Az Árpádok
Kölcsey F.: Minden munkái IV—V. köt.
Kazinczy: Munkái I. köt.
Blair H.: Aesthetikai leckéi.
Juvenalis Satyrái, *Kis János* fordításában
Athenaeum 1837: I.
A Kisfaludy Társaság Évlapjai V—VIII. köt.
Vörösmarty.: Minden munkái VIII—X. köt.
Revue des deux mondes 2. füz.. majd aug-sept. 4 db.
Régi magyar nyelvemlékek II—III. köt.
Debreczeni M.: A kiovi csata

1857.

Család könyve . . Szerk. Greguss Á. és Hunfalvy J. 1856. 1—8. füz.
Kazinczy F.: Versei
Gr. Andrássy M.: Utazás Kelet-Indiákon.
Ovidius: Metamorph. libri
Lonkay: A magyar irod. ism. 2 köt.

1859.

Virgilii opera. Illustr. Chr. Gottlob Heyne. Vol. I—IV
Homéros Iliása. Ford: Szabó J.
Vörösmarty M.: Minden munkái X. köt.

1860.

Magyar Színházi Lap. Szerk. Egressy G. 1860: 2—16. sz.
Csengery A.: Magyar szónokok és státusférfiak.
Kazinczy F. levelezése Kisfaludy Károllyal s ennek körével. Kiad:
 Kazinczy Gábor
Gr. Dessewffy J.: Irodalmi hagyományai
A Kisfaludy Társaság Évlapjai I—VI. köt.
Protestans lelkészi tár. Kiad. Török P. és Székács J. 1858.
Plutarchi Vitae Parallelae.

153.

[ARANY KÖNYVAJÁNDÉKAI A NAGYKÖRÖSI
FŐGIMNÁZIUM KÖNYVTÁRÁNAK]

1856.

- Arany J.*: Kisebb költeményei I–II. köt. 1856.
Kegelius Filep.: Tizenkét üdvösséges elmélkedések. Ulm, 1653.
Ács M.: Arany Lántz. Augustában. 1760.
Ráth M.: Vatai Borbára asszonynak életében, halálában és holtá után való vigasztalásai. Győr. 1785.
Kátónak versei. Ford. Felső-Büki Nagy Lajos. Sopron, 1757.
Heptalogus, azaz görögországi hét bölcsek rövid mondásai és Cato erkölcsre tanító parancsai. Győr. 1756.
Kecskeméti Zsigmond.: A magyaroknak eredetéről, ezeknek királyaiknak életekről Palma Ferenc Károly ur munkájából magyar versekben csinált históriácska. Pozsony.

1857.

Tisza Domokos.: Hátrahagyott versei, 1857.

1860.

- Schwandtner J. G.* Scriptorum rerum hung. veteres Ed. tertia. Pars II. 1768. —
Geheim Archiv der ung. Revolution I. Heft. A magyar forradalom titkos levéltára. I. füz. 1850.
Kis János.: Socrates nevezetességei. Kassán. 1831.
Kertbeny R. K.: Ungarische Mallerrevue. I. Heft. 1855.
Fekete J.: Életiskola a magyar nép számára
 Beszédék, melyek a debreceni főiskolában *Török József* urnak 1848. téli hó 11-én lett beigtatása alkalmával tartattak. 1848.
Király J. P. Epigrammata nova 1843.
Törvényterv, a két evangélikus hitfelekezet egyházi ügyeinek képviselését és igazgatását. illetőleg. 1856.
Entwurf zu einem Gesetze über die Vertretung und Verwaltung der Kirchenangelegenheiten 1856.

154.

NYUGTATVÁNY

Tíz o. é. forintról melylyel a Nagykőrösi ref. főiskola könyvtára a „Szépirodalmi Figyelő” 1861/2 egész évi folyamára előfizetett.

Pest, nov. 1. 1861.

Arany János
szerkesztő

155.

NYUGTATVÁNY

Azon 4 forintról a. é. melyet a *nagykőrösi főisk. önképző társulat* mint a Kisfaludy-Társaság pártolója az 1862 évre lefizetett.

Pest nov. 1. 1861

Arany János
igazgató

ARANY JÁNOS BUDAPESTI IRÁTAI
A KISFALUDY TÁRSASÁGNÁL,

(1860—1865)

1.

[SzF I. évf. 14—15. 1860. nov. 7.]

„Kisfaludy-Társaság” Ez első és egyetlen magyar szép-irodalmi intézet működését folytonos figyelemmel akarván kísérni, midőn számára lapunkban állandó rovatot nyitunk, egyszersmind teljesség okáért szükségesnek láttuk közölni az ujon megnyílása óta tartott ülések történetére vonatkozó adatokat.

2.

[SzF I. évf. 47. — 1860. nov. 21.]

A Kisfaludy-Társaság pártolói néhány nap óta az eddiginél sűrűbben jelentkeznek; biztató jel arra **nézve**, hogy a magyar, dacára a pillanatnyi meglepetésnek, melyet a politikai változás okozott, helyesen fogja fel és nem mellőzi szellemi érdekeit.

3.

[SzF I. évf. 75—76. — 1860. dec. 5.]

„Kisfaludy-Társaság” — Meg kell szakítanunk a társaság régebbi üléseiről még folyamatban levő tudósítások fonalát, hogy a közelebb, nov. 29-én tartott rendes havi ülés tárgyai felől rövid jelentést tehesünk.

Mindjárt az ülés kezdetén örvendetes tudomásul vette a társaság, hogy alapítói és pártolói szépen kezdenek szaporodni. Az alapítók sorába léptek újabban nagyságos Bohus Jánosné Szögyény Antónia asszonyság, Tomori Anasztáz, Papi Balogh Péter és Szent-andrássy urak. Önkéntes adománnyal (2 ft.) Noszlopi Szilárdka k. a. járult a társaság pénztára gyarapításához; Emilia írónőnk pedig szintén 2 ft-ot küldött a társasághoz, letéteményül, az írói segélyalap javára.

A pénztárnokságról leköszönt Szigligeti Eduárd helyett, a pénztár kezelésére ideiglen Tóth Lőrinc társ.tag kéretett föl.

Az igazgató előterjeszté Kazinczy Gábor új ajánlatát, miszerint Marmontel beszélyeinek és Majláth népmeséinek Kazinczy Ferenc által eszközölt fordítása a pártolóknak kiosztandó évi könyvilletménybe vétetnék föl. A társaság örömeztöbb látná e fordításokat Kazinczy Ferenc majdan megjelenendő összes munkáiban. Ugyancsak Kazinczy Gábor úrtól a helytartó elnök Toldy Ferenc egy a társasághoz intézett levelet olvasott fel, melyben tagul választását megköszöni, s molièrei fordításait szívesen átengedi a társaságnak, oly kikötéssel azonban, hogy elébb azokat az igazgató nézze át s irántok véleményyt adjon.

Szintén az igazgató előterjeszté a Shakespeare-fordításra vállalkozott írók neveit. A Shakespeare-darabok közül kettő: *Othello* és a *Téli rege*, Szász Károly fordításában, már be is levén küldve: megvizsgálásukra bírálók nevezettek.

Bemutatta továbbá az igazgató azon két kis rajzot, melyet Kisfaludy Károly készített s melyet a nagy költő nővérének egyik utóda Spissich László úr, a Kisfaludy-Társaság útján, a nemzeti muzeumba kívánt juttatni. Szintén Spissich úr Kisfaludy Károly által nénjéhez irt 28 levelet küldött Toldy Ferenc helyt. elnök úrhoz, oly föltétellel, hogy azok vagy a muzeumba, vagy a társaság kéziratárába tétessenek le. Az ülés az utóbbi mellett nyilatkozván, helyt. elnök úr megígérte, hogy a közelebbi ülésen (dec. 27.) a leveleket ismertetni fogja.

Udvardy Ján. úr Pyrker „Tunisiász”-át, Barsi József úr W. Irving „Mahomet életét” és Disraeli „Fleming Contariné”-ját, Bánó József úr Sealsfield „Kajüt-könyvét” ajánlván kiadás végett a társaságnak: a pénztár jelen állapotában az ülés ez ajánlatokba nem bocsátkozhatott.

Oroszhegyi Józsnak a társasághoz irt megkereső levele, melyben egy hazai költő irányában némi követelést indít, mint a társaság köréhez nem tartozó, egyszerűen mellőztetett.

A könyvtár gyarapítására ez ülésben Garay Alajos úrtól 4, Horváth Döme úrtól 2 és Hutter Antal úrtól 1 darab ajándék-könyv lón bemutatva.

Végül az új tagok közül Greguss Ágost titoknok tartá beköszöntőjét, rövid beszéddel bevezetve Toldy Ferenc helytartó elnök úr által, mire a bemutatott szívélyesen válaszolt s azután egy általa fordított idegen népdal-gyűjtemény ismertetésére ment át, alapos észrevételeket bocsátván előre a népköltészet viszonyáról a műköltészethez. A gyűjtemény s értekezés meg fog jelenni a Társaság „Évlapjai”-ban; a bevezető beszédet s az új tag választát

Előszó

jel. (A mennyekben... és az istent kényeztető trónján... szuggatár
se-egé tekin. A nagy szuggatár a trón mellett áll. Nagy fényesség
kínos komorok & szuggatár kara)

Dicsőség a magasban istenemé,
Dicsője az a föld és a nagy ég,
Ki egy szavával hívta létre mindent
Istentől a földet függ ismét a vég.
Néz e ró, tudás, gyönyör egeire,
Kellünk e az a nagy, melyet rád vettél,
Imádjuk az a végtelen kegyed, hogy
Fényben állj az a nagy, engedel.
Nagy tevényt az a trón, nagy eszme,
Imá tevényt a kegyedre áll,
I az is mindent, mit tevényt enged
Mellő a dót tevényt eszme, a vár.

Ar. H.

De van fejedre a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
Jegy a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
Ez a világ, a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
Még egy kényedre a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
Fel hat világon vednem, a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
Kézjese a végtelen pályára.
Gyönyörködjen még egyszer benned
Mint olaj a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.

jel. (A csillagok... és a trón elött. A nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.)

szuggatár kara

Milyen büszke lánggolyó jó
A nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
Jegy tevényt csillagok között
Ez a világ, a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
Büszke a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
A nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
I mégis millió tevényt
Nehéz a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.
Kézjese a nagy nív, igent, a gép forg, az istentől pihen.

7. Arany javításai Madách Az ember tragédiája c műve kéziratán

fordítónk ezt néhul nem éri, vagy nem találja el; megelégedik, ha erudicije gondolatja a vissza-
bírja azt, a számára' irodalom, nyelven. És így, egy-
rona's is, hogy munkájuk ere a fordítónk nyelvének,
nyelvének rajta - a mielőt eabin jegyzetum ill
voss bírányjál.

keves helyet találom, hnt jól lehetne lenni:
hogy f. az eredetét nem értem; de meg is
találom, hnt nem egyre híve az a vissza.

A fordításokban hiba, hogy majd én majd
te - vel jölnék'et egymást a személyek. Ita
egyformaság lesz fordítás: valamennyem, a for-
dításban az, hogy ki nepe fordítás a ma-
gyar fordítás nyelvére - mine végülébban
kell - azaz fordítás, jegyzet seb. fordítás's egy-
más tagozat, az az inasat fordítás (de hiba
vokra az angol yra) - edgomb' használt, it
az ind. - vagy, ha mint régi fordításban,
mind te - re, fordítás' sem nagy baj; a hnt is
"tragikább" lesz a nyelv.

Közelebb, vagy angolvizsgálat nem, hnt
fordítás' lehetem; de meg is egy kesső ki ren-
jegyzeve. Feladatom köztudom a well! fordítás,
hnt, mely igen gyarabon fű - az az ven fordítás,
va, vss is, hnt más magyar fordítás fordítás,
az ki a stit anyagát. A fordítás' magyarban
megnyugvást, belagyerést jelent; s visszatér,
fűk, midő fordítás' Skylock, Baranis kirel,
mine, fordítás' ismét fordítás:

Harom éves arany - is!

Harom hónapra - is!

Aronio lesz a kez, - is!

S meg aronias kikeretik: aronias pedig költőn
vagy ne? itaggar ez, hnt fordítás' fordítás' egy-
fordítás' ki magus a helyreben:

Harom éves arany - is!

Harom hónapra - is!

Aronio a kez - is!

De alig is ismeri fordítás' a fordítás' a fordítás'
Fordítás' fordítás'; Fordítás' az az fordítás' a fordítás'
fordítás', hogy az fordítás' az az fordítás' a fordítás'
fordítás', fordítás' is fordítás' a fordítás'. Fordítás' az
fordítás' fordítás', fordítás', minél nagyobb
vss fordítás' fordítás' - fordítás' a fordítás'.

Pécs, apr. 23. 1862

Arany fordítás

azonban mi is közleni fogjuk, mihelyt a régibb ülések során ide érkezünk.

4.

[SzF I. évf. 92. — 1860. dec. 12.]

Egressy Sámuel úr, a minden szép s jó előmozdítására mindig kész hazafi, a Kisfaludy-Társaság igazgatójának 100 a. é. forintot kézbesített, ez által a társaság alapítói közé iratván nevét. Szintén jelentik a lapok, hogy a kecskeméti kaszinó hasonló áldozatra határozta magát; valamint, hogy Kármán Lajos úr is, Budán, az alapítók közé lépett.

5.

[SzF I. évf. 125. — 1860. dec. 26.]

A Kisfaludy-Társaság alapszabályai véglegesen megerősítve, természetesen most már egyedül magyar szöveggel, a budai „Magyar királyi helytartóság” útján leérkeztek. — Dr. Balogh Sándor úr Szentestől húsz pártolói részvényt küldött be a Kisfaludy-Társasághoz. A „Nemzeti Kör” nevet fölvelt pesti casino pedig szintén a Társaság alapítói közé lépett 100 forinttal.

6.

[SzF I. évf. 141—143. — 1861. jan. 2.]

Kisfaludy-Társaság. (folytatás) [lent petittel, csillag alatt:] Ezen, a társaság beléletét s működését visszatükröző adatokat, bár megszagatva, folytatjuk, ígéretünkhöz képest. — Szerk.

IV./ Gregus Ágost titkoknok hivatalos értesítése, okto. 25.-éről. A Kisfaludy-Társaságnak ma tartott rendes havi ülésében a főtárgyat azon jelentés képezé, melyet a múltkor kinevezett Shakespeare-bizottság Shakespeare magyar kiadása ügyében előterjesztett. A jelentés, Arany János igazgató által szerkesztve, a következő: —

[L.: 108. sz. alatt]

A Kisfaludy-Társaság csütörtökön, 27-én tartá havi ülését. A helytartó elnök, Toldy Ferenc úr, a közelebbi ülésben tett ígérete szerint, Kisfaludy Károly azon leveleit kezdte ismertetni, melyeket

az nénjéhez, Farkas Gábornéhoz irt, mint a melyek a költő életének egy kevésé ismert szakára vetnek világot. Azonban egy tag felszólalván, kétségbe voná az irodalom-történet azon jogát, hogy az írók magán életviszonyait kutassa, nyilvánossá tegye. Ennek folytán némi vitatkozás fejtett ki, s az egy tag ellenében oda dőlt a vélemény, hogy igen is, az életíró felhasználhatja mindazon, bár magánjellemű vonásokat, melyek az író, főleg pedig a költő fejlődésére, kedélyvilágára fényt deríthetnek. E nyilvánosságtól tiszta öntudatú embernek nincs is miért visszariadnia. Mindazáltal a levelek további ismertetése fel lőn függesztve.

Az igazgató sajnálva jelenté, hogy *Jókai* tagtársnak, ki e napra ígérte beköszöntőjét, sürgetős magán ügyben el kellett utaznia. Ezután a társaság belügyeiről folyt a tanácskozás, melynek részletesebb előadását mai számunkról akkorra vagyunk kénytelenek halasztani, ha a régibb ülésekről még folyamatban levő érte-
sítéseket bevégeztük.

Bezerédy István lelkes özvegye legujabban a Kisfaludy-Társaság részére alapítványi tőkél 100 o. é. forintot tett le az igazgatónál.

— — —

7.

[SzF I. évf. 208. — 1861. jan. 30.]

Negyed. B. Zs. úrnak. — A Kisfaludy Társaság részére küldött évi illetmény rendeltetése helyére megérkezett, s *Kegyed* neve a jegyzőkönyv 264. száma alatt pontosan be van írva.

— — —

8.

[SzF 1861. febr. 20. (I. évf. 256.)]

ELSŐ JEGYZÉKE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÉVENKINTI PÁRTOLÓINAK.*

Cserkuti Czech József, Kricskai József, Horváth Ferenc, Való József, Csaplár Benedek k. r. tanárok Szegeden. Czimmermann Samu, Pest. Egressy Gábor nemz. szính. tag. Pest. Havasi Imre

* *Új könyvek* című rovatunkat felfüggesztjük egy kevésé, hogy a Kisfaludy-Társaság pártolójának névsorát közöljük, a szerint amint ez a Pesti Naplóban időről-időre megjelent.

ügyvéd, Esztergam. Meskó Sándor, Kassa. Köhler Ede, Sámson Sándor, Farkas Gyula, Wagner Sándor, kereskedők, Pest. Nagy Istvánné assz. Pest. Nagy-kőrösi ref. főiskola. Nagy-Körányi Lilla assz. Nagy-Kálló. Özv. Karay Gergelyné assz., Nagy-Körös. Dr. Lengyel Dániel, tanár, Nagy-Körös, Pelszéder Gábor orvos, Nagy-oroszi. Grosch Pál tanuló, Soprony. Kolozsváry József urod. ügyviselő, Veszprém. Szeberényi Lajos ev. lelkész, Makó. Kulini nagy Benő, Debrecen. Fluk Ede kir. tanácsos, Pest. Kauser Lipót, építész, Pest. Kölber sz. Bauer Luiza assz., Kodolányi Antal, gazd. titkár, Bély-Királyhelme. Kövesligethi Román Ferenc, Munkács. Deutsch Ármin, Arad, Tormássy Emilia kisasszony, Gyula, Jenkő Károly, Esztergam. Vecsey Viktor, gyógyszerész, Debrecen. Özv. Maderschpach Károlyné assz. Hátszeg. Szolnoki kaszinó. Fabiny-Beretvás Emilia assz. Bécs. Ferber József, Pozsony. Hopp Ferenc, Pozsony. — Mindnyájan 4 frttal, kivéve Havasi Imre urat, ki 3 évre 13-frttal fizetett elő.

MÁSODIK JEGYZÉK

Zoltán Géza, Pest. Matkovics-Rhédey Anna assz., Pest. Matisz Pál, Pest. Németh Imre, P. Guly. Török Istvánné assz. Pest. Polgár József P. Kakat. Szontagh Pál, Horpács. Günthner Károly, Pest. Eiber Ferenc, Pest. Herczegh Friderika kisassz. Pest. Pongrácz Dániel, Eőcs. Perlaky Gábor, Halimba. Báthory Sándor, Debrecen. Debreczeni László, Debrecen. Kaszinóegylet, Szilágy-Somlyó. Társalkodási egylet, Deézs. Fekete Lajos, Kis-újszállás. Mészáros Illyés, Kisújszállás. Kecskeméthy Nagy János, Bécs. Glembay Károly, Csepn. Bernácsky Károly, Iűnyed. Huszár Mihály, Csongrád. Károlyi Sámuel, Nagy-Körös. A sz. benedekiek székháza, Pápa. Szulczner Antal, Magyar-Óvár; mindnyájan 4 frttal.

HARMADIK JEGYZÉK

Horváth Árpád, Pest. Valics János, Temerin. László Alajos, Uj-Fehértó. A békési kaszinó. (3 évre 12 frt.) H. M. Vásárhelyi kaszinó. Eperjesi Domokos, O. Ivánfalva. Kinizsi Mihály, D. Szentmárton. Spissich László, Vönöczk, Bertha Sándor, Pest. Gruber György, Magyar-Szék. Greguss Ágostonné assz. Pest. Glatz Jánosné assz. Pest. Ifj. Thoma József, Buda. Török Józsefné assz., Pest. Dr. Kéry Imre, B. Sebess. Zékány József, Kucsin. Komlóssy Lina k. a. Debrecen. Puky-Bánó Rozália assz. Káva. Pámér Antal, Szalaezerszegh. Holitscher Lipót, Pest. Hirsfeld Jakab, Pest. Flachbart Károly, Kulcs-Hosszúmező. Dr Szalay Zsigmond, A. Dabas. Greguss Gyula, Pest. Péczely Ferenc, Silingyia. Sándor Zsigmond, Arad.

Eggenberger F., Pest. Bajai kaszinó. Ikerváry Antal, Szeged. Baranyai Zsigmond, Szeged, Berczay Elek, Szeged. Schröck Ferenc, Szeged. Tritremer László, Szeged. Pozsgay Mihály, Szeged. Dr Szmolay, Uj-Arad. Zádor-Thaly Julia assz. Bécs. Zádor Gyula, Bécs. (Folytatjuk)

9.

[SzF 1861. febr. 27 (I. évf. 272.)]

HARMADIK JEGYZÉKE
A KISFAIUDY-TÁRSASÁG ÉVENKINTI PÁRTOLÓINAK

(Folytatás)

Zsoldos Ignác, Bécs. Hengelmüller Mihály, Bécs. Járy György, Bécs. Lukács Ignác, Bécs. Luka Sándor, Bécs. Lipovniczky Vilmos, Bécs. Torkos Mihály, Bécs. Sebestyén Gábor, Bécs. Fábry István, Bécs. Markovics József, Bécs. Agustich Imre, Oroszlámos. Szilágyi István, M.-Sziget. Horkai Antal, M.-Sziget. Papi Balogh Péter, Munkács. Juhász Antal, Makó. Szöllősi Antal, Makó. Vincze Sándor, Makó. Csethe Pál, Makó. Roediger Rudolf, Makó. Pozsonyi Ferenc, Makó. Tóth József, Makó. Bánfy József, Makó. Danner Alajos, Makó. Raffai Samu, Makó. Kugler János, Szeged. Sopronyi ev. főtanoda tanári kara. Müllner Mátyás, Soprony. Poszvék Gusztáv, Soprony. Malatidesz Sándor, Soprony. Domanovszky Endre, Soprony. A sopronyi ev. tanító-képezde. A sopronyi ev. főtanodai magyar társaság. Thulmon Jozéfa assz., K.-Gomba. Báró Kemény Ödön, Vécs. Gr. Bethlen Domokos, Péterlaka. Major Teréz assz., Sőtér Kornélia kisassz. Macher Mihály, Nedeczky Izabella assz., Liczelsberger János, Windisch Alajos, Smiding József, Lechner Imre, Pintér Klementina assz., Steiner Márton, mind Magyar-Óvárott. Helvey Adolf, Pest; báró Orczy Elek, Pest; Szathmáry Elek, Pest; Máriássy János, Haraszt; Boczkó Dániel, Pest; Beőthy Sarolta, Pest; Lovényi József, Pest; Vörösmarty Ilonka, Pest; Somssich Andor, Pest; Nagy Róza, H. M.-Vásárhely; b. Kemény Zsigmond, Pest; Madas Károly, Pest; Hajós József, Pest; Rökh Szilárd, Pest; Havas Ignác, Pest; Kléh István, Pest; b. Perényi Zsigmond, Pest; Répássy József, Jászó; Illucz Oláh János, Pest; Jakovich József, Pest; Nyíri-Csiky Riza assz., Pest; Kauser Ágost, vendéglős, Pest; Ledniczky Mihály, Pest; Papp László, Pest; Dániel Ernő, Pest; Bottlik Lajos, Pest, Glatz Béla, Arad; Vinis Ferenc, Vaál; Bernáth Gáspár, Pest; Tihanyi Ferenc, Pest; Győry Vilmos,

Pest. Konkoly Teghe Miklós, Ó-Gyalla, Bük Andor, Bába. Szilágyi Virgil, Pest. Hanvay Capdebo Antonia, Pest. Jakabffy Ágnes kisasszony. Pest. Capdebo Aurora kisasszony, Pest. Csiky Jozéfa k. a. Pest. Csiky Antonia k. a. Pest. Csery Lajos, Pest. Gorové Constantia k. a., Pest. Noszlópy Stefánia k. a. Pest. Lászlóffy Mária k. a. Pest. Földes Győző, Bácsfa. Bacsák Lehel, Szász. Sidó Vendel, Sász. Krimszky Antal, Szarvas. Márton András, Jász-Kisér.

NEGYEDIK JEGYZÉK

Komjáthy Anzelmné urhölgy, Szécseny. Kabzán István, Szécseny. Lovczányi Géza, Szécseny. Benko Albertina kisassz., Kecskéd. Gróf Berényi Ferencné szül. b. Orczy Ágnes, Bodok. Omaszta József, B. Csaba. Kemény Mihály, a csabai kaszinó, Uhrinyi Andor, Szucsu Mózes, Koricsánszky Lajos, Eördögh Frigyes, Bajcsy Sándor, Thaisz Péter, Bogár Dániel, Omaszta László, Fikker Lipót, Jeszenszky Miklós, Laczay József, Szokoly Gyula, Sztraka György, Szánthó Albert, Omaszta Gusztáv, Vidovszky János, Bartóky József, Kis-Péter, Pálus Fer., Such József, Mudrony Samu, Mitsko Gusztáv, Mudrony János, Urszinyi Andor, Berger Mór, Schwarz Samu, Dr. Stiaszthy József, Kapriniai Gábor, Urszinyi Pál, Rimler Károly, Haán Albert, Csorba Mihály, Hoffman Ágost., Novák Dániel, Hüke József, Szemián Sámuel, Launer Samu, Fábry János, Stiasztny Samu — mind Békés-Csabán. Eisenstein Adolf, Zsombolya. Báró Rudnyánszky Iván Paks. Bernrieder László, Szeniczey Stefania urnő, Kornis Róza urnő, Tóth János, Ujhelyi Mátyás, Kurtz Kata urnő, Eötvös Károly, Bernrieder József, Benyács Konrád, Garay Soma, Munkácsy Sándor, Kurtz József, Novák Sándor — mind Pakson.

(Folytatjuk.)

10.

[SzF 1861. Márc. 6. (I. évf. 288.)]

NEGYEDIK JEGYZÉKE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÉVENKINTI PÁRTOLÓINAK.

(Folytatás.)

Dr. Bannyai Józs., Munkács. Huzly Károly, kanonok, Debrecen. Bay Ferenc, Debrecen. Kraynik Alajos, Debrecen, Szerdahelyi Pál, Vetés. Somoskeőy Antal, Pest. Bogár Zsigmond, Negyed. Palló

Sándor, Buda. Eötvös Ágoston, Károly-Fehérvár. Gr. Eszterházy Kálmán, Kolozsvár. B. Wesselényi Miklós, b. Bánffy Jenő, Kolozsvár. A kolozsvári evangelico-református főiskolai olvasó-egylet. Bordács Dániel, Nagy-Körös. Balla Máttyás, Endröd. Zelenka Pál, Szügy. Pándy István, Békés. Fábry-Lacszay Anna urnő, Békés. Gr. Niczky-Tarnóczy Malvina, Laszkárt. Gr. Zay Károly, gróf Zay Albert, gróf Zay György, Balogh Lajos, Zay-Ugróc. Vojnovits Zsófia úrnő, Siklós. Vajda János, Siklós. Parragh Gábor, Pest. Kohárts Ferenc, Pest. Ferenczy János, Pest. K. Keresztessy Lajos, Pest. Kovács Lajos, Kis Jenő. A nagy-szebeni magyar olvasó-egylet. Báthory Nándor, Pest. Zágoni Károly, Som. Édes Albert, T.-Tarján. Amselberg Károly, T.-Tarján. Tártzy Sándor, Váncsod. Sáfrány Zsigmond, H.-Hadház. Tikos Istvánné szül. Komlóssy Terézia assz., Debrecen. Varasdy Lajos, Pest. Damaszkín Antónia kisassz., Hajdusica. Dátánfalvi Gyika István, Dátánfalva. Károlyiné szül. Beniczky Teréz assz., Pest. Andaházy Géza, Liptó-SzentMiklós. Dessewffy Ottó, Vanyarc. Debreczeni János, Egyek. Lajos György, Máár József Sándor, Rajkovics Nándor, Tóth Ferenc, Füley József, Villás János, dr. Korbuly, Novák Imre — mind Nagybányán. Czelder Márton, ifj. Farkas Károly, Várady Lajos, Kunszt János, Pokorny Gusztáv, losonci kaszinó, Jeszenczky István, Losonc város községe, Fáy Józsefné úrnő, Fáy Károlyné úrhölgy, Pokorny Sándor, Laszky István, Busbach Adolf, Pongrácz Ede, Karkalik Dániel — mind Losoncon. Szabó Ferenc, Mucsiny. Zmeskal Zsigmond, Nagyalu. Szeller Antal, Fülek. Benyiczky Gyula, Terbeléd. Pest, dec. 13. 1860.

II.

ÖTÖDIK JEGYZÉK.

Sztaroveszky Julia kisassz., Pest. Pajor István, B. Gyarmat. Matolay Ida k. a., Matolay Viktor, Nyitray József, Homonna. Szabó Sámuel Z. Egerszeg. Kovács Károly, A.-Lendva. Kovács Mihály, Nagy-Szóllós. Dr. Balogh Sándor, Pokomándy Gábor, A kaszinó, Eiszdorfer Gusztáv, Kónig Simon, Guttmann Simon, Farkas Lajos, Borsos Károly. Ehrlich József, Hadzsy György, Fried József, Farkas Zsigmond, Prohaszka Gyula, Farkas Gedeon, Dr. Pollák Sándor, Jurenák Ede, Leeb Máttyás, Schweiger Adolf — mind Szentesen. Demjén Lajos, Mágocs. Báró Maarburg Sándor, Fábrián. — Kiss János, Ajka. Szojka Gusztáv (12 ft.) Szécsény. Zoffcsák József, (12 ft.) Szeged. Szoboszlay Ferenc, Szent-Imre. —

Lugossy József, Kovács János, főiskolai olvasó egyesület, Debrecen. Ottlik Ákos, Somos-Ujfalu. Unger-Eck Anna urnő, Balassa-Gyarmat. Greskovics János, Csongrád. A nagy gymnasium, Eger. Király József Pál, Soprony. Vörös Vince és Molnár István (ketten egy részvényre) Foktő. Bartha József, Kézdi-Vásárhely. Poór Imre, Battisfalvi Samu, Gerenday Ambrus, Ferenczy László, Királyi Pál — mind Pesten. Kégl Sándor, Pusztaszentkirály. Szathmáry Károlyné urhölgy, Békés. Csepi-Oláh Katalin, Oláh Mihályné urnők. Hajduk Ambrus, Azari Mihály, Mihályffy László, Ferenczi Lajos, Vecsey Károly, Fóny Tivadar, Kántor Vilmos, Szabó Károly, Bodolai József, Nagy Miklós — mind Tokajban. Ballagi Károly, Szarka Mihály, Jalsoviczky Károly, Fitos Ilona urhölgy, Kalocsa Balázs, Gubody Gedeonné urhölgy, gróf Ráday László, Ref. lyceumi önképző társulat, Farkas Elek, Zsigray Ilka urhölgy, Hoffer Endre, Vaikó Antal, Duzs Sándor, Ádám Gerzson, Warga János, Deák József — mind Nagy-Körösön. — Pfendeszak Károly, Z. Egerszeg. Lonovics Ferencz, szarvasi kaszinó, Bolya István, Viskovics Ignác, Póhl Dániel, Polmiller Péter, Sipos Sándor, — mind Szarvason. — Lónyay Sarolta, gr. Serényi Lászlóné urhölgyek, Bánfalva. Rottenbiller Lipót, Pest. Gr. Bethlen Ferenc, Bethlen. Gr. Mikes Benedek, Debrec. Dessewffy Mihály, Kaplon. Torma István, Csicsó-Keresztur. Simó Lajos, B. Polyán. Ujfalvi Ádám, Kaczko. Pólt Ferenc, Eperjes. Báthory István, Pest. Rupp Ignác, Pest. Beke Gyula, Zemlye. Szabó Károly, Pápa. Böszörményi Elek, Szathmár. Toka Zsigmond, Dengeleg. Böszörményi Károly, Szathmár. Kiss Gábor, Szathmár. Csaba Ignác, Pátyod. Hartmann István, Tamássy Eduárd, Madarasi János, Petrovich Antal, Keresztszegi Lajos, Vajai Károly, — mind Szathmáron. Mándy Bertalan, Szinér-Váralja. Bertha Amália urnő, Rába-Hídvég. A kör, Sz.-Váralja. Dudók József, Miskolcz.
(Folytatjuk.)

12.

[SzF 1861. márc. 13. (I. évf. 304.)]

ÖTÖDIK JEGYZÉKE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÉVENKINTI PÁRTOLÓINAK.

Fekete Lászlóné urhölgy, A kaszinó-egyesület, Soprony. — Lovassy Ferenc (12ft.) Dr. Bódogh A., Szél K., Fónagy K., Madass György, Kenyeres János, Rozvány György, Mezey Ferenc, Szász Lajos,

Nagy Sándor, Jánossy Lajos, ifj. Ercsey Sándor, Sternthal Adolf, Bajó János, Lovassy Albert, Etédy Lajos, Balogh Imre, — mind Nagy Szalontán. A már befizetett négy forinthoz pótlólag a következő két évre még 8-at beküldött Kugler János, Szeged. Pest, jan. 1. 1861.

13.

HATODIK JEGYZÉK.

Püspöki Alajos, Osváth Imre, Bor Áron, Sarkad. Koricsánszky Berta úrnő, Tasnád. Matta János, Élesd. Bersek Erzsébet úrnő, Nagy-Rév. Bathó Ferenc, Patty. Ordódi István Károly, Markófalva. Benedicti József, Békés. Benedicti György, Pest. Községi könyvtár-tagok, Dada. Gr. Mikó Imre, Kolozsvár. Antos Jánosné b. Radák Katalin, Abony. B. Huszár Sándor, Kolozsvár. Gr. Teleki Domokosné b. Radák Anna, Sárpatok. Zeyk József, Kolozsvár. Dubraviczky Ádám, Pusztá-Gécz. Lovrich Judit, Szécseny, Sztankay Ferenc, Torda. P. Szathmáry Károly, Szöllösi Balázs, Nánay Lajos, Szarka József, Várad. Gábor, Tomori Sándor, Pataky Jánosné urnő, Török Lajos, főiskola képezdéje, mind Márm.-Szigetén. Báró Sztojka Gyuláné, Szlatina. Szaplóczay József, M.-Sziget. Mán Józsefné úrhölgy Szarvaszó. Hajdu-Böszörményben a kaszinó. Rudnyánszky János, N.-Bölgye. Semmelweiss Ignác, Dánielik János, Ebner Ede, Balassa János, Térey Ignác, Balassa István, Pest. Heckenast-Bajza Lenke úrnő, Pest. Könyves János, Hézer Károly, Kis-Marja, Gelencsér Privát, Buda. Tisza Lászlóné Holles Ottilia urhölgy, M.-N.-Csány. Hamary Dániel, Tata. Szendrey Julia urnő, Horváth Árpádné, Pest. Csaba Gerő, Kovács József, Túrkeve. Szalay Zsigmond, Nagy Gedeon, Szalay Antal, Török Sándor, Szűcs Miklós, Lengyel Samu, Szűcs Lajos, Kun József, Fazekas József, Repászky Alajos, Váncza Mihály, Szűcs Sámuel, Jekelfalusy Lajos, Piskóti János, Soltész Nagy János, Kraudy József, Mayer Rezső, mind Miskolcon. Szerdahelyi József, S. Szöged. A rozsnyói növendék papság. Dr. Bene Ferenc, Pest. Streteczky János, Ravník. Kereskedelmi akadémia, Pest. Furman János, Miskolcz. Lehoczky Tivadar, Munkács. Hajdu Józsefné Kun Judit assz., Pest. Fördös Lajos, Kecskemét. Sámi Lászlóné úrnő, Demjén László, Farnos Elek, Simon Elek, Polgári társalkodó, Incze József, Földváry Miklós, mind Kolozsvár. Bedőházy János, Szászvesszős. Dr. Szontagh Ábrahám (12 ft.) Pozsony. Ambrozovits Béla, Pettau (Stájerország). Káli Nagy Elek, Erdélyi Indali Péter, Kőváry László, Kolozsvár. M. Dindár Izabella kisassz., Torda. Dózsa Dániel, Kolozsvár. Bodnár

Sándor, Jászóvár. Szabó István, Buda Sándor, Baranyi Ágoston, Baranyi Lajos, Miskolczi Károly, Micske, Draveczy Sándor, Ér-Olaszi, Balogh Imre, Poklostelek. Id. Fráter József (5 ft.) Csételek. Horváth Adél kisassz. (5 ft.) Bársony Fázsi Luiza úrnő, Pellert Tibold Anna úrnő (5 ft.), Ujfalusi Mihály (5 ft.), Gulyás Müller Ilka úrhölgy, Szijártó Lajos, Aaron Dudásy Anna úrnő, Eösz Ferenc, Fráter József, Elbel-Büky Anna úrnő, Rutkay Rudolf, Grünhut Edéné úrhölgy, Wagner Lajos, Meixner Jánosné, Koricsánszky Lászlóné, Fók Müller Sarolta úrhölgyek, mind Nagy-Károlyban. Nagy-Károlyi kaszinó, Jasztrabszki Irma urhölgy, Reszege. Veres Lajos, Endréd. Balog Nagy Terézia úrnő, Gencs. Bürbrönnner Pálné, Berger Gyuláné úrnők, Nagy-Károlyban. Lendvay Márton, Pest. Galgóczy Károly, Pest. Homonnai kaszinó. Pichl Ignácné sz. Margitai Karolina urnő, Torda. Bors Albertné sz. Zámbo Julia, Szind. Antal Mária urnő, Torda. Purgstaller József, Horváth Cyrill, Nagy Márton, Lutter Ferdinánd, Szepessi Imre, Polák Ede, Peck Ágoston, Ujváry János, Ribianszky Adolf, Domanek Alajos, Trautwein János, Nicolini Alajos, Polák János, Híndy Mihály kegyesr. tagok, Pesten.

(Folytatjuk.)

14.

[SzF 1861. márc. 20. (I. évf. 320.)]

HATODIK JEGYZÉKE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÉVENKINTI PÁRTOLÓINAK.

(Vége.)

Olbel Márton, Buda. Trauschenfels Ödön, Brassó. Özvegy Botka Jánosné úrhölgy, Geszti. Fränkel és Friedman könyvvarusok, Rimaszombat. Ruttkay Márton, Nagy-Lél. Özv. Batthyány Lajos grófné, Dáka. Than Sándor, Dáka. Tárbay István, Eger. Tárbay József, P. Dázsony. (Az utóbbi 9 rendbeli befizetés Ráth könyvvarusnál). Marton Antonia Pest. Hiller báróné Gyika Julia, Temesvár. Gyika Teréz úrhölgy, Pest. Joanovics György, Pest. Göndöcs István, Baróthy Pál, Szarukán Gergely, Nagy József, Sughó József, Győrffy Gyula, Zay Róbertné úrhölgy, Dr. Fuchs József, Széll Kristóf, Chernel Elek, báró Gerliczy Bódog, Dezső Szaniszló, Verner Sebestyén, Incze János, Dr. Grósz Lajos, Szász August, Gorove Antal, Kubinszky Lajos, idősb Markovics János, Kőrösy Sándor,

özvegy Szilágyi Lászlóné, Bölöny Sándorné, Bihari nemzeti kaszinó, Szíj József, Sughó Lászlóné Géczy Anna assz., Gyalokay Antal, Ribáry Sándor, Lázár Mihály, Veress János, Szabó János, Olay István, Ambrus József — mind Nagy-Váradon. Báró Meszéria Istvánné úrhölgy, Less. Harmathy Károly, Tenke. Herczegh Ferenc, Liska János, Ujlaki Ferenc, báró Bémer Pál, Trimay Ferenc, Sántha Gyula, Tenkén, Sissáry Lajos, Fekete Györös. Thamó Mihály, Kisháza. Sárkány Imre, Bélfenyér. Presztel József, Vizes-Gyán. Tóth Károly, Bajj. Egressy László, Tamásda. Linczinger Ede, Árpád Szánthó László, Tulka. Darabanth Ferenc, Ugra. Fábíán Gábor, Rózsa Ferdinánd, Rochel János, Arad. Dr. Feldinger Frigyes, Pest. Özv. Fehér Antalné sz. Hatfaludy Erzsébet assz., Mármaros-Sziget. A gyönki magyar szépirodalmi könyvtár. Oszváth József tanár, Gyöng. Troján József, Beck Gyula, Bischoff Károly, Nagy Rezső, Paur Lipót, Kloiber Pál, Abeles Fülöp, Keppich Ferenc, Unger Miksa — mind Mosonyban. Boros Sándor, Arad. Lévy József, Solymosi Samu, Vágó József, Kun Pál, Kun Ábrahám, ref. főgimnásium, Tobiás József, Pásztor Dániel, Dobos Dani, Szathmáry Barna, Baráth József, gr. Csáky Zsigmond, Serfőző József, Láczy József, Zarkovszky Ágoston, Fazekas László, Stern Miksa, Klein Endre, Lichtenstein József, dr. Popper József, Kun Bertalan, özv. Pilita Jánosné, Fránkl Bernát, — mind Miskolcon. Ifj. Dobozy Dániel, Tisza-Keszti. Tököly Irma úrnő, Bécs. Kisaponyi Bartakovics Auguszt, Bartakovics Sarolta kisassz., Bartakovics Jolánta kisassz., Pest. Ghicz Samu, Mezei Mór, Hirsch Samu, Medetz József, Madid János, Gyurkovics István, Pest. Várkonyi István, Tisza-Lucz. — Farkas Lajos, S.-A.-Ujhely. Pest, febr. 1. 1861.

HETEDIK JEGYZÉK.

Gárdos János, Pest. Baar János (12 f.) Pest. Ifj. b. Podmaniczky László, Pest. László Gyula, Pest. Horváth Sámuelné assz. Gerend. Ifj. Lonovics József, Pest. Hollósy Mihály, Pest. Daruváry Ferencné, Waschatkoné, Szabó Ferencné úrhölgyek, Moder Ferenc, kalocsai kaszinó, Kostyák János, Ábrahámffy János, Mészáros-Szabadhegyi Polixena úrnő, Sauter József — mind Kalocsán. Daruváry Alajos, Pest. Berger Ármin, Szabadka. Mátray Gábor, Pest. Vladár Ervin, Gálszécs. Lator Gábor, Nagy-Szóllós. Hagara Miklós. Nagy-Szóllós. Bernáth Bertalanné, b. Radák Mária úrhölgy, Nagy János, Szász Gerő, Kolozsvár. Rényi József, Ferencvölgy. Makó Lenke úrnő, Jász-Ápáth. Koos Ferenc, Bukarest. Ghicz Ignác, Pest. Huszár Ferenc, Pest. Mosel Györgyné (sz. Simony) assz.

Pozsony (Schwaiger könyvárusnál). Orbán József, Zeley János, Palotay László, Nagyvárad. Kedves Tamás, Gyergyó-Sz.-Miklós. Győrfi Pető, Gyergyó-Ditró. Ifjúsági képző-társulat, Pápa. Kovács Eduárd, Homok. Dr. Bécsy János, Szolnok. Csathó Alajos, Mező-Túr. Olvasó-egylet, M.-Túr. Horváth János, Kún-Szent-Miklós. Leschitz Mátyás, Baky Ferencné, Eberl Józsefné, Pap Ida, Tóth Istvánné, dr. Técsi Józsefné úrhölgyek, Bors Károly — mind Kun-Sz.-Miklós. Szabó Pál, földműves, Szalk-Szentmárton. Bibó Dienes, Enying. László Kár. (két részvény), Minatitlan (Mexico). Beöthy-Fehér Mária urnő, Törtel. Sempcz-kerületi tanítók. Losonczy népkör. Felsőbányai olvasó-egylet.

Márc. 1-éig az igazgatóhoz beérkezett minden pártolói név közzé van téve. Ha valamely tisztelt pártoló nem találná nevét a jegyzékben, úgy az nem érkezett hozzánk.

Kelt Pesten, mart. 1. 1861.

Arany János igazgató.

15.

[SzF I. évf. 351. — 1861. ápr. 3.]

A Pesti Napló írja: „gr. Sigray Fülöp Iváncáról 100 ft-ot küldött be szerkesztőségünkhöz, hogy azt, mint egy alapítványt, a Kisfaludy-Társaság pénztárnokának átadjuk.” — Ezzel kapcsolatban mi is jelenthetjük Sztankováczy Imre tolnai főispán ő mlga alapítványát, mely hasonló célra az igazgatónál tétetett le. — Közelebbi időben szintén az igazgató kezéhez jött vala: gr. Batthyány Lajos özvegyének alapítványa 100 frt; özv. Szücs Lajosné szül. Szücs Zsófia asszonyé, 100 frt, a nagyvárad takarékpénztár részéről 100 frt; ismét az elnökség útján Emich Gusztáv úr és nejének két alapítványt kötelező irata, Ranolder J. veszprémi püspök úr ő mlgának két alapítványa után befizetett kamatok; gr. Karácsonyi Guidó úr alapítványa készpénzben; továbbá a bonyhádi kaszinó-egylet önkintes adománya, 10 frt, — melyeket, amennyiben még nem közölték volna, laptársaink átvenni sziveskedjenek.

— — —

16.

[SzF I. évf. 367. — 1861. ápr. 10.]

A Kisfaludy-Társaság alapítói sorába léptek ujabban: Hertelendy Karácsonyi Mária úrhölgy, gróf Batthyányi Géza, továbbá a pesti Takarékpénztár, az utóbbi 200 frt kettős alapítvánnyal.

— — —

17.

[SzF I. évf. 382. — 1861. ápr. 17.]

A Kisfaludy-Társaság részére még egyre folynak a pártolói bejelentések. A napokban is 30 aláírásu ívet kaptunk Szakál Lajostól, Gyuláról. E lassú, de folytonos bejelentések miatt történt, hogy a társaság csak későn tájékozhatta magát a viszontkedveskedésül nyomatandó munkák példányai számára nézve. Egyébiránt itt nem szorosán vett előfizetésről s kitűzött megjelenési határ napról van szó, hogy a társaságot, már is a késedelem vádja érhetné, hanem hazafiúi pártolásról a bejelentett tagok részéről, melyet a társaság nem mulaszt el az év folytán ígérének beváltásával köszönni meg. Az első pár füzet nem sokára szét fog küldetni.

— — —

18.

[SzF I. évf. 464. — 1861. máj. 23.]

Budán s egyébiütt. Azon tisztelt pártolóit a Kisfaludy-Társaságnak, kik Bécsből mostanában a honba tették át lakásokat, kéri a társaság igazgatója, sziveskedjenek új lakások hollétét és számát vele tudatni, nehogy a könyvilletmények nem sokára megkezdendő szétküldözésében hiba történjék. Ugyanezt más tisztelt pártolókra is kiterjeszti, kik azóta, hogy adreszszoeket beküldötték, lakhelyet változtattak.*

(*) Kéretnek a hazai lapok e néhány sor fölvételére napi híreik közé.
Szerk.

— — —

19.

[SzF I. évf. 511. — 1861. jún. 13.]

Kis Anna pesti házgondnoknő megtakarított szolgálati díjából a magyar t. Akadémiára 5, — a színházi nyugdíj intézetre 6, — a Széchenyi szoborra 5, — a Kisfaludy-Társaságra 4, — összesen 20 ft-ot tett le a P. Napló szerkesztőségénél. Miután a Kisfaludy-Társaságra adott 4 forintot, a Napló jegyzőkönyvének bizonyosága szerint, a következő két évre is ígérte a tisztelt asszony, s így a pártolók közé van beírva, ohajtaná e társaság igazgatója megtudni szállását, hogy az illető példányokat oda küldhesse.

— — —

20.

[SzF I. évf. 591. — 1861. júl. 18.]

A Kisfaludy-Társaság t. pártolójának ígért munkákból az első szállítmány szétküldözése már elkezdődött. Az első két füzet (Greguss Á. „Külföldi Népdalai” és „Bede Ádám” Salamon F. fordította angol regénynek első füzete, a kettő mintegy 20—21 ív) egyszerre indul szét.

— — —

21.

[SzF I. évf. 638. — 1861. aug. 8.]

A Kisfaludy-társaság igazgatója több felőli megszólítás folytán emlékezetbe hozza, hogy a társaság kiadványaiból azon 60 ívnyi évi könyvosztalék, melynek szétküldözése folyamatban van, mint egészen különálló vállalat, a társaság évenkénti *pártolóira* szorítkozik; a társaság t. *alapítói* hazafiúi áldozatából bejött s bejövendő tőkék s kamatok pedig a társaság tőkéje megalapítására, illetőleg (a kamatok) folyó kiadásai fedezésére szánvák, s így ama külön vállalattal semmi összeköttetésben nincsenek. Alapítói számára a társaság, nem jutalmul, hanem köszönetteljes elismerésül, időről időre egy-egy kötetre elegendő tárgya összegyűl) kiadandó *Évlapjai* egy-egy példányával fog kedveskedni. (Kéretnek a lapok e rövid felvilágosítás átvételére.)

— — —

22.

[SzF I. évf. 703. — 1861. szept. 5.]

A Kisfaludy-társaság igazgatója tudatni kívánja a t. c. közönséggel, hogy a társaság pártolói számára az első könyvszállítmány a múlt hó folytán szétküldetett. Azon vidéki t. gyűjtőkhöz, kik több pártoló nevét küldötték be, csupán oly aláírók részére utasítottak példányok, kik velök egy helységben laknak, a távolabb lakó t. pártfogók részére pedig saját címök alatt, illető postájokon — mely az aláírási íven föl van jegyezve — ment a küldemény. Az igazgató tartozott e kimélettel, hogy a t. gyűjtőket ne terhelje a példányok messze küldözésével, e részben tehát minden reclamatio fölösleges, ha csak oly eset nem fordulna elő, hogy valamely t. pártoló más uton sem kapta volna meg illetményét. (Legyenek szivesek átvenni a lapok e rövid értesítést.)

— — —

23.

[SzF I. évf. 735. — 1861. szept. 19.]

Beniczky Ödönné szül. gr. Keglevich Stephanie asszony, továbbá Bárány Pál és Dénes urak a Kisfaludy-társaság alapítói lettek.

— — —

24.

[SzF I. évf. 799. — 1861. okt. 17.]

A Kisfaludy-társaság kiadványaiból öt-hat, leginkább pestieknek szóló példány a kiadó hivatalnál hever, miután a kihordó szolgálókat az illetőket a bejegyzett lakáson nem találta. Kéri az igazgató, legyenek szivesek [!] a kiadó hivatalból (Emich, baráttér 7. sz.) elvitetni. Vidékre szóló is van egy pár, hol vagy az adresse volt hiányosan följegyezve, vagy az illető időközben máshová tette lakását, a nélkül, hogy tudatta volna a társaság igazgatójával. (Kérjük a lapokat e közlés átvételére.)

— — —

Hírszerint a fővárosi *iparos segédek önképző társulat* felállításán dolgoznak s e végre folyamodtak is már a helytartó tanácsához. Mi elősmeréssel tehetjük ehhez, hogy a Kisfaludy-társaság pártolói közt is aránylag jó rész ez osztályhoz tartozik.

— — —

25.

[SzF I. évf. 814. — 1861. okt. 24.]

A *Kisfaludy-társaság ügyében*. Többfelőli tudakozódásra van szerencsém kijelenteni, hogy a kik a társaság alapítói közé lépnek s a tőkét maguknál megtartani kívánják, addig is míg az alapítványlevél mintája elkészül, elegendő, ha törvényes kellékekkel ellátott rendes kötelezvényt küldenek be, sőt az sem akadály, ha magukat csupán magánlevélben kötelezik; társulatoknál, egyleteknél, községeknek pedig a jegyzőkönyv megküldése, vagy hivatalos tudósítás ideiglen pótolja a szabályszerű kötelezvényt.

Pest oct. 22. 1861. —

Arany János igazgató.

Kéretnek a lapok a fentebbi rövid közlemény átvételére.

— — —

26.

[SzF I. évf. 831. — 1861. okt. 31.]

Sajnálva olvastuk azon „kurta de mérges” polémiát, mely a Kisfaludy-társaság regény-kiadásai felől a Magyarország és Pesti Napló ujdonsági rovatában elpattant. Felvilágosításul egy szót. Arra, hogy a K. társ. *eredeti* regényeket adjon ki, kettő kivántatnék: először, hogy hozzá *eredeti* regények *beadassanak*; továbbá, hogy pénztára győzze az *eredeti (jó)* művekért járó nagyobb tisztelet-díjt. Az első feltétel sem történt meg: ez ideig csupán egy *eredeti* regény volt megemlítve az igazgatónak, beadva az sincs. A második feltétel akkor volna teljesíthető, ha a társaság nagyobb pénzerővel rendelkezhetnék, s tömegesebb pártolásban részesülne, mint még eddig. Mindazáltal a társaság így is rajta lesz, hogy minél előbb *eredeti* művet adjon pártolóinak.

— — —

27.

[SzF II. évf. 15. — 1861. nov. 6.]

— Minthogy már benne vagyunk a helyreigazításban: nem hagyhatjuk szó nélkül a F. Leves elménckedését, hogy a KT. Cicero fordított leveleit adja *pártolóinak*. Ha úgy volna, sem találnók oly nevetségesnek, mint az említett lap. Cicero levelei, a mellett, hogy az epistolairás örök remekei maradnak, Róma legmozgalmasb korszakába, politikai, társas, családi életének minden művelt egyént érdeklő részleteibe vezetik az olvasót, valamint Kazinczy levelei a nem rég letűnt irodalmi kor minden rétegét megvilágosítják. — De nincs is úgy. A KT, a pártolóknak ígért könyveken kívül még sok másféle kiadáshoz járulhat, anyagi, vagy (mint ez esetben) szellemi pártolása által. Vigyázzon a neveltető, hogy maga ne váljon nevetségessé.

— — —

— Az „Ember tragédiája” [!] című, közelebb a KT. részéről sajtó alá bocsátandó s a pártolói illetékbe szánt *eredeti* dramatizált költeményre is, egyik lap ellenében, megjegyezzük, hogy „helyesírása” még sem oly képtelen rossz; de ha az volna is, mi szükség a közönséget valamely *kézirat* rossz orthographiájára figyelmeztetni? Gyakorlott írókat tudunk, kiknek hibás kézirata van. Ami a „szín-

padon megállhatást” illeti: szeretnők tudni, vajon Dante „Isteni komédiája” mint bohózat, nem buknek-e meg a budai népszínházban? Pedig az már csak remekmű.

— — —

28.

[SzF II. évf. 31. — 1861. nov. 14.]

Emilia aláírást hirdet 10 frtal 12 kötet szépirodalmi műre: Abonyi, Vadnai, Vértessy, Emilia regényei, illetőleg novelláira s Bozzay, Dalmady, Thaly verses költeményeire. Ebből egy szépirodalmi könyvkiadó társulat nőheti ki magát, mely a Kisfaludy-társaság mellett is fenállhat, s érdemes az olvasó közönség pártolására, annál inkább, mert jótékony cél: a nyereségből egy elaggott vagy beteg költő nyugdíjazása, van hozzákötve. — Hanem azért nem volt szükség a Kisfaludy-társaságra kígyót-békát kiáltani. Egy év óta mindenkit a politikai izgalom foglal el; most hogy csend van, és haragosak a kedélyek, előállnak és egy, alakulása első nehézségeivel küzdő társulattól kérik számon: mit tett hát ez annyira zaklatott év alatt.

— — —

29.

[SzF II. évf. 47. — 1861. nov. 21.]

Sárosy Gyula halála a szomorú hír, mellyel ma e rovatot megnyitjuk. Kiszenvedett tetemeit folyó hó 17-dikén kísértük az örök nyugalomra. A Kisfaludy-társaság, mely benne az idén már harmadik tagját veszti (Vachott S. és Szemere Pál), testületileg kívánt részt venni a gyász-tisztesség megadásában. A társaság részéről főtisztelendő Székács József úr mondott sírbeszédet, kifejezván az elhunytak érdemeit és mindnyájunk bánatát. Nyugodjék csendesen fáradt bajnoka irodalmunknak; és — — mi pedig sohajt-suk el gyönyörű dalát:

Tán a virág, sírján, ha kikél:
Álmairól mindent elbeszél.

— — —

30.

[SzF II. évf. 175. — 1862. jan. 16.]

A Kisfaludy-társaság pártolóinak küldendő *első* évi illetmény folytatásául megjelent: *Az Ember Tragédiája* című eredeti drámai költemény, Madách Imrétől; s *Bede Ádám* regény II. füzeté, melyvel az *első* kötet be van fejezve. Ezek szétküldése már foly; a még az *első* évről hiányzó 10—12 ívnyi füzet a 2-dik évi illetmény *első* füzetével fog szét küldetni.

— — —

31.

[SzF II. évf. 191. — 1862. jan. 23.]

Miután a Kisfaludy-társaság a pártolóinak ígért 60 ívnyi könyvilletményből e mostani 2-ik szállítmány (*Az ember tragédiája* és *Bede Ádám* II-ik füzeté) szétküldése után 1861-ről már csak 10—12 ívvel van hátra; melyet azonban a szállítási tetemes költség enyhítése végett az 1862-diki járadék *első* szállítmányához kénytelen csatolni; alulírt ezennel tisztelettel figyelmezteti a pártoló urakat és hölgyeket az 1862-iki pénzüilletmény, hasonlóan 4 frt, beküldésére, mint a melynek elmaradása a társulat könyvkiadásainak megindult folyamát újra megakaszthatná. A pénzes levelek alulírthoz, eddigi szállására (Üllei út és 3 pipa utca sarkán, 11. szám) intézendők. *Arany János*, a Kisfaludy-társaság igazgatója. (— Kéretnek a lapok e rövid felhívás átvételére.)

— — —

32.

[SzF II. évf. 207. — 1862. jan. 30.]

Szitányi Ullmann Izidor, Adolf és Vilmos urak külön-külön a Kisfaludy-társaság alapítói lettek, egyszersmind 4—4 forinttal pártolói is, hogy így a pártolóknak járó évi könyvilletékben részesüljenek. Ugyanis az alapítvány, mint hazafiui áldozat, a társaság tőkét teszi, s annak *kamatai* a társaság szükségait fődözik, jutalmak kitűzésére s egyéb ily célokra fordítatnak; e szerint nem tekinthetők úgy, mint *pártolói befizetés*, mely után a 60 ívnyi könyvilleték jár.

— — —

33.

[SzF II. évf. 223. — 1862. febr. 6.]

Miután a Kisfaludy-társaság, legközelebbi ülésében elhatározta, hogy a csupán pártolóinak ígért könyvilletmény kiosztását *alapítóira és író-tagjaira* kiterjeszse: tisztelettel szólítom fel az utóbbiakat, hogy amennyiben lakások, kivált pesti házszámok előttem tudva nem volna, annak jegyzékét hozzám beküldeni, vagy a megjelent könyveket a kiadó hivatalból (Emich, baráttér 7. sz.) elvitetni méltóztassanak. (Lakásom üllei és 3 pipa utca sarkán, a sarokházban.)

Arany János igazgató.*

(*) Kérem a lapokat e rövid felhívás átvételére.

— — —

T. Szilágyi Antal úrnak, Jászkisér és Simkovits Iván úrnak, Ghymes. A Kisfaludy-társaság pártolói közé belépés *három évi kötelezéssel* (jelenleg 1861—63) történik, e szerint a 4 ft-ot 1861-re irtuk be, nem gondolván, hogy a múlt évi érdekes könyvilletményt bírni nem ohajtanák. Csupán *egy évre* belépni úgy sem lehet.

— — —

34.

[SzF II. évf. 239. — 1862. febr. 13.]

A Kisfaludy-társaság alapítói és pártolói örvendetesen szaporodnak. Új alapítók közelebb: *Deák Ferenc, Somssich Pál, Lónyay Menyhért, b. Eötvös Dénes* és *Rosti Pál* urak; továbbá *Szontagh Pál* úr s mint a M. O.-ban olvassuk: *Ébner Ede* ügyvéd úr. — *Alapítólevél* minták vannak letéve az igazgatónál (Üllei út és 3 pipa utca sarkán), Greguss Ágost titoknoknál (Aldunator 22. sz.) és pénztárnok Szathmáry Lajos úrnál (Üllei ut: Köztelek.)

Némely lap még egyre zokon veszi, miért nem ad a Kisfaludy-társaság fordított regények helyen [!] eredetieket. A társaság épen nem zárja ki ez utóbbiakat, sőt szeretné, hogy minél több eredeti jó művet adhasson, de e végre szükséges, hogy az írók beadják hozzá műveiket, sőt (a mennyiben valamely író képességében előre meg nem bizna) *ítélete* alá is bocsássák; mert egy széptani társaság nem egyszerűen könyvkiadó firma, hogy jót-roszat, csupán mert

magyar, minden válogatás nélkül kiadjon; zsenge erejétől pedig azt kívánni, hogy nagyobb díjazás által a könyvtárosi versenyt legyőzze, legalább is — korakivánság. —

Megjelent: „*Február hatodika.*” Előjáték. Irta a Kisfaludy-társaságnak egy régi tagja. (Nem titok már, hogy e régi tag *Toldy Ferenc.*) Előadatott a budai népszínház Kisfaludy-ünnepén. febr. 4. 1861. Ára: 20 kr., a Kisfaludy-társaság javára fordítatik. — Az egy ívnyi művecske, drámai alakban, Kisfaludy Károly életének egyes mozzanatait és halálát tünteti fel; a párbeszéd személyei egy kegyeletes Utazó s a hely Szelleme. Kisfaludy Károly mint néma személy tűnik fel, elsőben mint katona Olaszföldön, tábori tűz körül mulató bajtársaival, azután mint vándorművész ugyanott, mint festő Bécsben, végre — halottas ágyán. — Ajánljuk olvasóink figyelmébe a kegyeletes ünnepély emlékére szolgáló művecskét.

— — —

35.

[SzF II. évf. 271. — 1862. febr. 27.]

A Kisfaludy-társaság alaptökéjéhez egyik pártolója, Nagy Róza úrnő H. M. Vásárhelyről, 5 f.t-ot küldött, Nagy Dániel pesti ügyvéd pedig évenként 4 fttal kötelezte magát, szintén az alaptökéhez járulni. — Alapítók lettek ujabban: özv. Tihanyi Ferencné (100 ft) és gr. Széchenyi Ödön (200 ft); továbbá gr. Csáky Rozália, Komáromi Györgyné urhölgy 50 ft-ról szóló erdélyi urbéri kötelezvényt (f. é. jul. 1-től 1866 jul. 1-ig terjedő kamatszelvevényekkel) ajándékozott a társaságnak.

— — —

36.

[SzF II. évf. 319. — 1862. márc. 20.]

A Kisfaludy-társaság alapítói lettek ujabban: Pompéry János, Lévy Henrik és Remellay Gusztáv urak (100—100 forinttal). — Madách Imre, az *Ember tragédiájának* szerzője, a Kisfaludy-társaság részére egy alapítványt 100 forintban, s az akadémia tőkájéhez 200 ft-ot ajánlott fel.

— — —

37.

[SzF II. évf. 367. — 1862. ápr. 10.]

Gróf Keglevich Béla és Prély István urak a Kisfaludy-társaság alapítói lettek. A miskolci takarékpénztár szintén e társaság alapítói sorában foglalt helyet, 100 ft-ot készpénzben küldvén az igazgatóhoz.

— — —

38.

[SzF II. évf. 383. — 1862. ápr. 17.]

Báró Majthényi Izidor úr a Kisfaludy-társaság alapítója lett. Hasonló célból a lévai Casino és Várady János urak alapítványi levél-mintákat kértek ki, betöltés végett.

— — —

39.

[SzF II. évf. 398. — 1862. ápr. 24.]

A Kisfaludy-társaság alapítói közé legujabban Ghiczy Kálmán és Majláth István urak léptek; a bajai takarékpénztár pedig 20 ft. önkéntes adománnyal járult a Társaság tőkéjéhez.

— — —

40.

[SzF II. évf. 401. — 1862. máj. 1.]

Egy üdvözlő szó.

Lapunk közelebbi számában vette a tisztelt közönség azon székfoglaló beszédet, melyet *Madách Imre* a Kisfaludy-társaság márciusi ülésén személyesen előadott. Teljesség okáért, s több oldalról vett felszólításnak engedvén, íme most közöljük azon rövid bemutatást, melylyel az igazgató, a társaság szabályai értelmében, az új tagot bevezette. A rövid megszólítás így hangzik: [Ld. 106. sz.]

41.

[SzF II. évf. II. 8. — 1862. máj. 8.]

*) Olvastatott a Kisfaludy-társaság februári köz-ülésén. — A Losonczi Phoenix I. kötetében megjelent *Első ének* rövid tartalma ez: „Az ifjú Lajos király, álmezben s egyedül járván országát, egy falunál elesteledik s beszáll annak birtokosához, *Rozgonyihoz*, hol magát szegény sorsú, utazó nemesnek adja ki, Csuta György néven. Vidám esteli közben megtudja, hogy a gazdag Rogonyinak nincs több gyermeke, csak szép hajadon leánya, *Piroska*, s hogy az apát igen aggasztja a honi törvény, mely szerint tetemes birtokának oldalrokonaira kell szállni. Örömmel od'adná leányát akár-mely szegény de vitéz nemesnek, csak vagyonát ráhagyhassa. A királynak Toldi Miklós jut eszébe, kedvenc testőrije, s felteszi magában *fiusítani* a leányt, egyszersmind akkor hozván be ez addig honunkban ismeretlen intézményt. Midőn tehát reggel szives búcsut vesz a gazdától, egy levelet hagy éji vánkosa alatt, melyben megnevezi magát, *Piroskát fiusítja* oly feltétellel, ha apja a közelebbi pünkösd napon harcjátékot tart, melyen a győző egyszersmind a leány kezét is elnyerje.” Erre következik a Második Ének. — Szerk.

42.

[SzF II. évf. II. 31. — 1862. máj. 15.]

A P. Lloydból olvassuk, hogy az *egri lövészegylet* elhatározta a Kisfaludy-társaság alapítói közé állni.

43.

[SzF II. évf. II. 49. — 1862. máj. 29.]

*) Tudva lesz t. olvasóink előtt, hogy a Kisfaludy-társaság elhatározta Molière néhány vígjátékát (vajha minél többet!) Kazinczy Gábor remek fordításában közrebocsátani. E szándék valóstása eddig nem a társaság mellőzésén, hanem azon lelki-ösmeretes szorgalmon, soha ki nem elégiülő javítási ügyekezeten mult, melylyel a fordító nagy eredetijéhez méltóvá akarja tenni dolgozatát, és nincs nyugta, míg e célra valamely eszközt hiányzani

vél. Így Aragónak itten közölt remek beszédét is arra szánta, hogy Molièreje elé bocsássa. Aragón Ferenc e beszédet 1844 január 15-én Molière szobrának inauguratiója alkalmával mondotta. A szobor „nemzeti aláírás” útján eszközöltetett, s Aragón az aláírási bizottmány alelnöke volt. Tisztelt olvasóink érezni fogják e beszéd klaszszikai erejét. Alig van példa, hogy íróról ily röviden, ily mélyen s ily szépen szólott volna valaki. — Szerk.

— — —

44.

[SzF II. évf. II. 79. — 1862. jún.]

Mire e soraink világot látnak, a Kisfaludy-társaság kiadványaiból két új füzet szétküldése folyamatban lesz. E két füzet „*Bede Ádám*” III. és IV., melyek közül a III. még 1861-re való, a IV. pedig *első* füzetét teszi az 1862-iki járandóságnak. E két füzetrel a mondott regény be van rekesztve. Késedelmi panaszok elkerülése tekintetéből most előbb vidékre történik az expeditió; a helybeliek azonban addig is átvehetik *Emich Gusztáv* kiadó hivatalában (barátok tere 7. sz.). Egyszersmind reméli az igazgató, hogy már most azon tisztelt pártolók is beküldik a hátralékot, a kik 1862-re még nem fizettek. —

— — —

45.

[SzF II. évf. II. 159. — 1862. jul. 10.]

Igazítás. A Kisfaludy-társaság legutóbbi üléséről szóló hivatalos jelentésben *Lichner* Pál tanár neve hibásan *Lichard* Pálnak volt nyomtatva. (Ugy vettük át a M. O.-ból.) — Az Irói Segélyegylet titkáraul (jegyezzük meg a M. O. ellenében: *ideiglenes* titkáraul, de reméljük, majd *véglegesen* is) Gyulai Pál választatott. Nem sokára műbe veszi azon *Album* szerkesztését, mely az egyesület javára leszen kiadandó.

— — —

46.

[SzF II. évf. II. 191. — 1862. júl. 24.]

A Kisfaludy-társaság alapítói ujabban kettővel szaporodtak. *Madass* Károly pesti ügyvéd úr 100 ft készpénzt tőn le az igazgatónál; *Ordódy* István Károly úr pedig ugyanannyit alapító levélben.

Alapító-level formákkal minden időben szolgálhat az igazgató (Üllői út és 3 pipa utca sarkán, 11. számú ház), a titoknok Greguss Ágost úr (Aldunator 22. sz.) s a pénztárnok Szathmáry Lajos úr (Üllői út, Köztelek). Egyébaránt rendesen kiállított *kötelezvény* is elfogadtatik alapítványul.

47.

[SzF II. évf. II. 223. — 1862. aug. 7.]

Ács Károly úr, pesti lakos, 100 ft alapítványt tett a Kisfaludy-társaság részére.

A Kisfaludy-társaság t. pártolót kéri az igazgató: méltóztassanak e hó folytán és a jövőnek derekáig *pénzkiüldeményeiket* a társaság könyvtárához: *Eggenberger Ferdinánd* úrhoz (Pesten, a barátok terén) intézni; netaláni reklamációikat pedig a könyvek iránt egyenesen a kiadó hivatalhoz (*Emich Gusztáv*, barátok tere 7. sz.). — Kik *alapítványi levél* mintákat kívánnának: *Szathmáry Lajos* gazd. egyesületi pénztárnok úrnál e hó folytán is legbiztosabban fognak találni. — Kiknek pedig *lapunk szerkesztőségével* lenne ügyök, szíveskedjenek *Gyulai Pál*hoz fordulni. (Lakása: Sándor utca 17). Külön intézkedés történt, hogy az igazgató, ill. szerkesztő nevére címzett levelek is a megbízott kezekbe jussanak.

48.

[SzF II. évf. II. 286. — 1862. szept. 4.]

A Kisfaludy-társaság részvényeseinek a napokban ismét két kötet fog megüldetni az 1862-i könyvilletményben: egyik a *Hugo Victor Századok legendája*, melyből múlt számunkban mutatványt is közlénk, Szász Károlytól fordítva, a másik *Thackeray „Henry Esmond”* című regényének első füzete, fordítva Szász Károlytól és Szász Bélától.

49.

[SzF II. évf. II. 319. — 1862. szept. 18.]

Gr. Teleki Sándor 100 forinttal a Kisfaludy-társaság alapítói közé lépett.

50.

[SzF II. évf. II. 335. — 1862. szept. 25.]

A Kisfaludy-társaság igazgatója ismételve kéri a társaság pártolói közül azokat, kik 4 forintos illetményöket ez évre még be nem fizették, hogy azt beküldeni siessenek, annál inkább, mert a jól előre haladott nyomtatás költségeit s frói tiszteletdíjakat a társaság egybűnösen nem fedezheti, s így tovább nem várhat. (Sziveskedjenek ezt a hazai lapok fölvenni újdonsági rovatukba.). — *Boczkó Dániel*, volt országgyűlési képviselő, a Kisfaludy-társaság alapítói közé lépett.

— — —

51.

[SzF II. évf. II. 399. — 1862. okt. 23.]

A Kisfaludy-társaság kiadványaiból mintegy 37 ívnek nyomtatása elkészült és legközelebb szét fog küldetni. Ebből egy füzet a „Századok legendájának” válogatott részei, Szász Károly jeles fordításában, két füzet pedig Thackeray legművészebb regényének, Esmond Henriknek első kötete. E szerint (Bede Ádám utolsó füzetével, mely 13 ív) a társaság 1862-re már 50 ívvel van készen, s folytatólag ez évre s a jövőnek elejére következni fog Thackeray regényének hátralévő része 2 füzetben, *Molière* három vígjátékának művészi fordítása *Kazinczy Gábor* által s *Onyegin* verses fordítása *Bérczy Károlytól*. Az igazgató ezeket minden pártolónak meg fogja küldetni, ámbár panaszkodik, hogy dacára sürgetéseinek, még 1862-re is számos befizetés van hátra. (Sziveskedjenek a lapok átvenni e rövid közlést újdonsági rovatukba.)

— — —

52.

[Koszorú I. évf. I. 22. — 1863. jan. 4.]

Kisfaludy-Társaság, dec. 27.

E havi ülése nem volt igen élénk. Hallgató közönség sem levén jelen, az előadás nem tartatott meg, hanem a társaság belügyeiről folyt leginkább a tanácskozás. Örvendetes tudomásra történt a pénztárnok szóbeli jelentése, hogy a társaság alaptőkéje — mely különben elég szerény — ez év folytán majdnem felényivel gyara-

pult. A Shakespeare-bizottmány is, mely régebben csak egy esetre (ad hoc) vala kinevezve, utasítást nyert, hogy a fordítások ügyében kezdje meg újra működését, miután *egy* darab elfogadva, *kettő* közel áll a végleges elfogadáshoz. Remélhetjük tehát, hogy Shakespeare magyar kiadása nem sokára megindul s hogy ez ösztönül szolgál majd íróinknak, s ezentúl jobban felkarolják a fordítás ügyét. A kiadó Tomori Anasztáz, nem vonta vissza lelkes ajánlatát, kész a költséget fődözni s a fordítókat előbbi ígérete szerint honorálni. Ezenfelül, a költség levonása után fennmaradó tiszta jövedelem szintén a fordítók osztályrésze leend. A társaság ez évi nyilvános közülése a szokott napon, február 6-án fog ünnepeltetni, mely alkalomra már foly az előkészület.

— — —

53.

[Koszorú I. évf. 72. — 1863. jan. 18.]

R. R. úrnak, Kaposvár. A pártolói díjakat vettük és köszönjük a buzgó részvétet. De *csupán* 1863-ra lépni be mind a társaságra, mind az egyes pártolókra nézve hátrányos volna. Az utóbbiak csak az 1863-ban kiadandó könyveket kapnák, és így *csonka* folytatását is valamely, 1862-ben megkezdett munkának. Nincs más mód, mint vagy mind a három évre (1861—63) belépni, vagy újabb 3 év kezdetét várni el. Ezt mi a lapokban csak a minap is így hirdettük.

— — —

54.

[Koszorú I. évf. I. 119. — 1863. febr. 1.]

A Kisfaludy-társaság *alapítóinak* száma, bár lassan, de folytonosan gyarapodik. Közlebb Frankl-Varga Margit asszonyság küldte be alapítványlevelet, s mint a lapok írják, a hontmegyei kaszinó is az alapítók közé soroztatta magát.

A Kisfaludy-társaság ülésében (jan. 29.) Fábíán Gábor úr tartotta székfoglalóját, melynek tárgya *Apulejus* római író regénye: „Cupido és Psyche házassága” volt. Fábíán az érdekes művet lefordította, s bevezetéssel, melyben a görög és római világban sem ismeretlen *regényes* műveket, az úgynevezett *Milesiákat* ismer-teti, a Kisfaludy-társaság Évlapjai számára ajánlotta fel.

— — —

55.

[Koszorú I. évf. I. 142. — 1863. febr. 8.]

A Kisfaludy-társaságnak e hó 2-án tartott ülésében először is a febr. 6-án, szokás szerint a nemzeti muzeum termében tartandó közülés tárgyai állapotattak meg ily renddel: 1) Elnöki megnyitó beszéd. 2) Titoknoki jelentés a társaság múlt évi működéséről. 3) „Zrinyi a költő” című költői beszély részeinek felolvasása *Szász Károly* tag által. 4) „A szép nyilvánulása” székfoglaló értekezés *Lévay József* tagtól. 5) „Amit Isten végzett”; legenda *Tóth Kálmán* tagtól. 6) Tudósítás az 1862-diki jutalomkérdésről s az új pályadíjak kihirdetése. 7) Elnöki zárszó. — Azután új tagválasztásra került a sor. Csak három hely lévén üres és abból egyet betöltetlen hagyni célszerűnek látszván: titkos szavazattal meg lőn választva két tag: *Kriza János* a „Vadrózsák” jeles gyűjtője, és *Egressy Gábor*.

— — —

56.

[Koszorú I. évf. I. 191. — 1863. febr. 22.]

Báró Wenckheim Béla 100 ft-ot alapított a Kisfaludy-társaság részére.

— — —

57.

[Koszorú I. évf. I. 238. — 1863. márc. 8.]

„A debreceni ref. felsőbb tanulók olvasó Egylete” a Kisfaludy-társaság *alapítói* közé lépett, 100 új forintot küldött be a társaság igazgatójához. E tőke, — mint az egylet elnöke írja — „a tanulóktól gyűlt egybe; 115 hit-, jog- és bölcsészettanuló tette össze filléreit, miután meghallák a felhívó szót.” A derék ifjak tette magában hordja dicséretét.

— — —

58.

[Koszorú I. évf. I. 286. — 1863. márc. 22.]

A Kisfaludy-társaság alaptőkéje növesztésére a bajai műkedvelő társulat 60 ft-ot küldött, oly módon, hogy ez, mint a *bajai*

gymnasium részéről befizetett alapítvány tekintessék, ha netalán az alapszabály szerint 100 ft-ra kipótolni hajlandó lenne.

— — —

59.

[Koszorú I. évf. I. 311. — 1863. márc. 29.]

A pesti jogász műkedvelők a Kisfaludy-émlék javára, a népszínházban f. hó végén Dobsa „Egy bukás sikere” című vígjátékát elő fogják adni.

— — —

60.

[Koszorú I. évf. I. 408. — 1863. ápr. 26.]

M. Óvár. 1861-re: Külföldi népdalok. Ember tragédiája. Bede A. I—III. füzete. — 1862-re; Bede A. IV. füzete. Századok legendája. Esmond I—III. füz. (a III-dik még nincs szétküldve.) 1863-ra következni fog!

— — —

61.

[Koszorú I. évf. I. 431. — 1863. máj. 3.]

Tudjuk már a Kisfaludy-társaság ez idei nagy gyűlésén előadott titoknoki jelentésből, hogy *Kisfaludy Károlynak* Ferenczy által készített szobra a nemzeti muzeumban készen áll; felállítása azonban 3,000 forintba kerül — a társulat pedig erre a célra alig ezer forinttal rendelkezik; hazafias adományokból lehet tehát csak remélni, hogy a felállítást mielőbb megérjük, pedig a szobor és a tervezett alap nagyszerűnek mondható. A terv szerint a lépcsőzet, az emlékkocka, a csonka oszlop, melyen a colossalis fehér márvány szobor álland, s melyre a hasonló anyagból faragott kesergő muzsa borul, szürke márványból lesznek. Közelebbről a pesti joghallgatók műkedvelő társulata a felállítási alap gyarapítására előadást rendezett a népszínházban. — Követendő példa!

— — —

62.

[Koszorú I. évf. I. 455. — 1863. máj. 10.]

Madáchnak Ditze S. által németre fordított „Ember tragédiáját” Király, a „Pesti Hölgydivatlap” kiadó-tulajdonosa, fogja, mint a német „Mode-Zeitung” mellékletét, 6 füzetben kiadni. Az első füzet június elejével jelenik meg, melyet a többi — rövid időközökben — fog követni. Sajnáljuk, hogy hazai kiadóink közül egy sem találkozott, ki e, talán egy kis áldozattal járó szolgálatot irodalmunknak meg merete volna tenni, mert a mű minden esetre sokat vesz érdekéből a szakadozott megjelenés által.

— — —

63.

[Koszorú I. évf. I. 526. — 1863. máj. 31.]

Kazinczy Gábor a nemzeti színházhoz is beküldte Molière két remek darabjának „A Fösvény”-nek és „Tartuffe”-nek fordítását. E két darab a Kisfaludy-társaság pártolóinak könyvilletményében fog megjelenni s az egyik már ki is van nyomva, úgy hogy a már egészen bevégzett „Esmond Henrik”-kel együtt, a négy füzetet tevő szállítmány nem sokára szét fog küldetni.

— — —

64.

[Koszorú I. évf. I. 528—1863. jún. 2.]

K. J. urnak, Sopron. Baráti üdvözlettel, az 1-ső pontra: a K. társaságnak nincsenek és *nem lehetnek* külföldi tagjai. A 2-ikkal el is késtünk, különben sem érkeztem volna.

— — —

65.

[Koszorú I. évf. I. 551. — 1863. jún. 7.]

Csapó Vilmos úr a Kisfaludy-társaság részére 100 forint alapítványt tön.

— — —

66.

[Koszorú I. évf. II. 48. — 1863. júl. 12.]

Sz-i Ferenc úr kérdésére, Pécssett. A Kisfaludy-társaság 3—3 évre nyit pártolói folyamat, évenként 4 forintjával. Az első 3 év a jelen esztendővel lefoly. — Ki eleitől fogva akarná a könyveket (a mennyiben még vannak példányok) annak az első három évi díjat, 12 ftot, is be kellene küldeni. Ki csak jövőre kíván részesülni, az újévkor, s azontúl évenként, három évben fizet 4—4 forintot, mint a társaság pártolója, mely szivességeért a társaság viszont évenként 60 ívnyi munkával kedveskedik. Az új pártolói időszak megnyitását hirdetés fogja megelőzni a lapokban.

67.

[Koszorú I. évf. II. 71. — 1863. júl. 19.]

A Kisfaludy-társaság elé közelebbről Sárossy Gy. egy kiadatlán eredeti szomorújátéka fog terjesztetni, melyet königrázi fogóságában irt volt titokban. Címe: *Manfredi*. Az egyetlen példány, melyben e mű létezik, rajzónnal van írva, és sok helyt már csaknem olvashatatlan. A borítékon a cím felett, szintén szerző kezeírásával, ez áll: „5-ik csomó.”

68.

[Koszorú I. évf. II. 190. — 1863. aug. 23.]

A Kisfaludy-társaság pártolói megnyugtására az igazgató célszerűnek látja kijelenteni, hogy az idej jutalék-könyvek szétküldözése nem hanyagságból vagy épen visszaélésből maradt el ily későre. Már az év első hónapjaiban szét lehetett volna küldeni két kötetet (*Esmond* regény III, IV füzetét); de mivel minden egyszeri szétküldés a társaságnak tetemes összegbe kerül, s mivel már akkor egy más munka is sajtó alatt volt, ajánlatosbnak látszott ez utóbbinak megjelenését is bevárni, s egyszerre küldeni szét. Azonban e két kötetnyi munka nyomása, bár senkinek föl nem róható, de mégis időt rabló körülmények miatt, annyira elhúzódott, hogy a nyomás teljes bevégezése, illetőleg a könyvek expeditiójának megkezdése folyó hónap utólja vagy sept. eleje előtt bajosan remélhető; de akkor egyszerre négy füzet megy szét, melyből *egy* (*Esmond*

III. füzet) még 1862-re, a többi *három* 1863-ra számíttatik. A hátralevő, mintegy 20—24 ívnyi, nyomtatvány még ez év folytán s *okvetlen* elkészül és szétküldetik, már munkába is van véve. De sajnos, hogy az ez idei könyvkiadások terhe még nagyrészt adósságképen nyomja a társaság pénztárát, mivel a tagdíjak 1862-re sem hátrálék nélkül, 1863-ra pedig csak részben vannak befizetve.

69.

[Koszorú I. évf. II. 286. — 1863. szept. 20.]

Tóth Kálmán egy történeti s illetőleg magyar udvari vígjátékot irt, melyben a komikum magasabb politikai érdekek közé vegyül; első kísérlet nálunk ily nemben. Főbb szereplői Róbert Károly özvegye, I-ső Lajos király, egy velencei hercegnő, Delfino dogénak rokona, Kont Miklós, István bosniai bán s leánya Erzsébet, Venerabilis Guido; Steinheim gróf, a római császár követe; végre egy Zách ivadék: Kiskópjai nagykópjai Kópjai Imre. — A vígjáték címe: „*A király házasodik.*” A jövő hó folytán valószínűleg színre kerül. — Szerző részeket fog belőle felolvasni a Kisfaludy-társaság e hónapi ülésében.

70.

[Koszorú I. évf. II. 359. — 1863. okt. 11.]

Az igazgató jelentette, hogy az alapítóknak s pártolóknak járó könyvilletményből 1863-ra négy kötet (kettő „*Esmond Henrik*” végét, kettő Molière vígjátékait tartalmazva) szét van küldve, a még hátralevő egy kötet pedig (Sand György „*Antoniája*”) november elején fog szétküldetni. — Örvendetes tudomásul szolgált, hogy a pártolók már az új, 1864—66-diki folyamra is kezdenek jelentkezni; nem örvendetes azonban, hogy többen az eddigi pártolók közül még nem küldték be 1863-diki évdíjakat. —

71.

[Koszorú I. évf. II. 503. — 1863. nov. 22.]

A Kisfaludy-társaság igazgatója a P. N.-ban közzé tevén azon pártolók neveit, kik közelebb beküldték az 1861—63-iki évdíjakat, valamint azokét, kik már az új, 1864—66-iki folyamra

beléptek az 1864-iki évdíj befizetése által: egyszersmind jelenti, hogy az 1861—63-ki évfolyamból még hátralevő könyvilletmény, 20 4/8 ív, (Sand György „Antonia” című regénye, fordítva Greguss Ágosttól) már kinyomtatva készen áll, s szétküldését csak a társulat pénztelen állapota akadályozza, minthogy 1862-ről is jókora mennyiség, az 1863-diki évdíjaknak pedig tetemes része nincs beküldve. Kéri ennél fogva a társulat a hátrálékok minél hamarabbi beküldését, mert ohajtaná e regényt még folyó hóban expediáltatni. Addig is míg a társulat új felhívást bocsátana ki, (melyben az előbbi feltételek nem változnak) 1864—66-ra a belépés mindenkinek nyitva áll, a mi egyszerűen a pénz (4 frt.) beküldése s a kísérő levélben a belépési szándék kijelentése által is történhetik. Puskin világhírű „Onyégin” című verses regényének fordítása már végéhez közelít; ez lesz egyike az 1864-re kijelölt műveknek, — ha a közönség újabb pártolása lehetővé teszi, hogy a társaság folytassa könyvkiadásait. Úgy hisszük, e felől nincs miért aggódnunk.

72.

[Koszorú I. évf. II. 504. — 1863. nov. 22.]

Madách Imre, mint a „M. S.” értesül s mint mi is tudjuk „Az ember komédiája” című művön dolgozik, mely „Az ember tragédiája”-nak ellendarabja lenne.

— — —

73.

[Koszorú I. évf. II. 550. — 1863. dec. 6.]

Közeledvén az idő, mikor a Kisfaludy-társaság újabb pártfogásért lesz kénytelen fordulni a tisztelt közönséghez, némely lap már kezdi a zajgást, hogy a társaság, *mellőzve* az eredeti műveket, csupa fordításokat ad ki. A társaságnak *semmi szabálya nincs, mely kizárná az eredeti műveket*; de mióta újra szervezte magát, *több, mint három év alatt, egyetlen eredeti regény sem adatott be hozzá*, másféle szépirodalmi mű is alig egy pár utasítottatott vissza. Hogy pedig a társaság maga keresse föl a harmad-negyedrangú eredetiségeket (mert az elsőrangúak nem szorulnak rá), és műveiket *látatlanból minden bírálat nélkül, neve alatt kiadja*, az talán mégsem feladata egy „szépirodalmi intézetnek.”

74.

[Koszorú I. évf. II. 575. — 1863. dec. 13.]

A „Hölgyfutár” úgy okoskodik, hogy mivel az frói segélyegylet, alapszabályai értelmében, nem közli a segélyezetttek neveit: tehát a segélyegyletnek nem is sok haszna van. A „Hr” észrevehette volna, hogy az egylet eddig is közölte *számadásait*, bennök azt is, mennyit fordít segélyezésekre, csupán az egyes segélyezettek *neveit* hallgatja el, oly discretióból, melyet talán a „Hr” sem kárhoztat, talán ő sem akarja, hogy özvegyek, árvák arcpirulással egyék azt a szűk falatot is, melyet a segélyegylet nyújt nekik. Ha a „Hr” kevesel ennyi nyilvánosságot: van mód meggyőződni róla, hogyan jár el az egylet segélyezéseiben. A „Hr” vezérei, szerkesztői és munkatársai közt bizonyára többen lesznek, kik a segélyegyletnek alapító vagy évdíjas tagjai: minden tagnak jogában áll megtekinteni az egylet számadásait, s meggyőződni (kellő discretio megtartásával) kik részesülnek időnkint a segélyben. — A Kisfaludy-társaságra azt mondja, hogy szigorú az eredeti regények bírálásában. De honnan tudja, mikor e társaságnak még *sehogy sem* volt alkalma bírálni eredeti regényeket?

75.

[Koszorú I. évf. II. 600. — 1863. dec. 13.]

N. A, ügyvéd úrnak. Az akadémia tudományos munkákat elfogad bírálatra, ha egy akad. tag nyújtja be, oly ajánlattal, hogy méltó kiadni bírálatra. A Kisfaludy-társaság szépirodalmi műveket szintén elfogad bírálatra, ha *kiadás* végett nyújtatik be hozzá; azonban a kiadás, még kedvező bírálat esetében is, pénz-körülményeitől függ.

76.

[Koszorú II. évf. I. 47. — 1864. jan. 10.]

A Kisfaludy-társaság pénztárnoka közzétevéen a pénztár állását a múlt év végén, ez adatokat vesszük ki belőle: 1863-ban új alapítókul beléptek tizenegyen, közülök a m. vásárhelyi Kazinczy-alapítvány 200 forinttal, mely a bajai kath. gymnaziuméval és a debreceni ref. tanulókéval együtt, le is fizettetett. Öt forintos

kamatokban pedig 1861, 62, és 63-ról múlt év folytán összesen mintegy 322 frt. folyt be a társasági pénztárba.

77.

[Koszorú II. évf. I. 120. — 1864. jan. 31.]

O. Tarnóczára Sz. úrnak. Bede Ádám I. füzete teljesen elfogyott, ha csak vidékről vissza nem küld valaki, nem szolgálhatunk. Az 1863-ki hátralék fen van.

P. G. úrnak, Litér. A keresztül húzott helyet úgy értjük, hogy már *nem kell* olvasni. Az alapítók számára valamivel később, a pártolóké után, történt az expeditio: de talán már rendben van? Szives jóindulatáért fogadja köszönetünket.

78.

[Koszorú II. évf. I. 311. — 1864. márc. 27.]

Lévay József a Kisfaludy-társaság számára *IV Henriket* fordítja Shakspeare-től. Ugyanő már lefordította *Titus Andronicust*, mely most még bírálattal van, s a közelebbi füzetek egyikében fog megjelenni. A Shakspeare-kiadás, melynek költségét és risicóját egészen Tomori Anasztáz viseli, a nélkül, hogy a jövedelemből bármely csekély részt is igénybe venne, a pártoló tagok könyvilletményével össze nem tévesztendő, egészen külön vállalat, a mit netalán reclamatiók megelőzése végett szükségesnek látunk megemlíteni. A mi a pártolókat illeti, 1864-re még nem jelentkeztek oly számmal, hogy a társaság a nyomtatás iránt tájékozhatná magát.

79.

[Koszorú II. évf. I. 383. — 1864. ápr. 17.]

A Kisfaludy-társaság újabb pártolói (az 1864—6-iki folyamra) örvendetesen szaporodnak, mi annál nevezetesebb és örvendete-
sebb, mivel a társaság még ki sem bocsátotta felhívását az új évfolyamra; ez azonban nemsokára meg fog történni s a könyv-
illetékiül adandó művek is gyorsan fogják egymást követni, mert a kéziratok már nagyjából készen vannak. Az első mű alkalmat-
sint egy nagyobb eredeti regény lesz.

80.

[Koszorú II. évf. I. 406. — 1864. ápr. 24.]

Tegnap és ma talán az egész művelt világ a Shakespeare-ünnepélyekkel volt elfoglalva; a mi kicsiny irodalmi és művészeti életünk is meghozta, a szokásos kifejezéssel élve, a maga „fövény szemét”. A Kisfaludy-társaság megkezdte Shakspeare-kiadását, melyről már szólottunk; a szépirodalmi lapok egész Shakspeare számokat adtak, a színházban pedig tegnap adták a Szent-Iván éji álmat” (hihetőleg); ma ismétlik, holnap pedig Egressyt látandjuk az ő force-szerepében, Lear királyban, de nem tudjuk ki fogja Cordeliát adni Felekyné helyett. De azért az ünnepély megvolt és meglesz, s legalább nem adott okot annyi háborúskodásra, mint Londonban.

81.

[Koszorú II. évf. I. 454. — 1864. máj. 8.]

„A Kisfaludy-társaság *nem szokta* kiadványait beküldeni *a lapokhoz*” Ez most a legnagyobb újság, melyet egyik lap megpendített, a másik átvette, s így hihetőleg sorba járja valamennyit, még talán azokat is, melyekhez a társaság *beküldte* kiadványait. A dolog úgy áll, hogy a társaság *mindig* küldött be példányt *néhány* laphoz: hogy *mindhez* küldjön, annak szükségét annál kevésbbé látta, mert kiadványait nem árulta könyvtáru uton, és mert pártolói folytonos szaporodtával, kivált a vége felé, nem maradtak fölös példányai. Könyvtáruhoz még eddig csak *Shakspeare*t adta, ebből is mindjárt küldött a nagyobb politikai s egy pár szépirodalmi lapnak; s azóta a felszólalókhöz is utasított példányt; de hihetőleg ezt el fogják hallgatni. Denique: mit ér egy olyan társaság, mely még „a lapokhoz sem szokta beküldeni kiadványait.”

— — —

82.

[Koszorú II. évf. I. 527. — 1864. máj. 29.]

A Kisfaludy-társaság mult szerdai gyűlésében Szász Károly olvasott föl mutatványokat „Két éposz” című terjedelmes tanulmányának második, Firduszi Sahnáméját tárgyaló, szakaszából.

A tagok és hallgatóság igen nagy élvezetet találtak e nagyszerű persa eposz egyes mutatványaiban is, bár azok a 36 évi munka eredményének — az eposznak — csak igen kis részét tevék. Vajha akadna fordító, ki az egész — 120,000 verssorból álló — költeményt átültetné irodalmunkba. A gyűlés tárgya, több aprólékos ügyen kívül, egy nagyobb eredeti regény bírálata is volt, mely a 60 éves vállalatban foglalna helyet. A társulat az ezidőtű első eredeti regény kiadásánál minél lelkiösmeretesebben kívánván eljárni, az eddigi három bíráló mellé, végleges határozás végett, még kettőt nevezett ki. Tagok és hallgatóság szokatlan nagy számmal. A gyűlések ez után mindig a hó utólsó [sic] szerdáján lesznek.

83.

[Koszorú II. évf. II. 182. — 1864. aug. 21.]

[Abonyi Lajos „A mi nótáink“]

„Mutatvány szerzőnek ily című, sajtó alatti eredeti regényéből, melyet a Kisfaludy-társaság kiadásra elfogadott, s 1864-ki pártolói illetménybe fog szétküldeni.”

84.

[Koszorú II. évf. II. 263. — 1864. szept. 11.]

Abonyi Lajosnak a Kisfaludy-társaság által kiadásra elfogadott regénye: „A mi nótáink” szintén nemsokára kikerül sajtó alól. Már a III-dik kötet végét nyomják. Az egész négy kötetre terjed, s valami 48—50 ívet fog adni: e szerint a pártolók ezévi járandóságából csak kevés marad fenn. Abonyi regénye a francia háború után következett korban, tehát 1820 körül játszik, s a költött személyek közt néhány ismeretes és népszerű akkori egyéniséget is rajzol, s általában a vidéki magyar életnek kellemes ábrázolatait nyújtja.

85.

[Koszorú II. évf. II. 287. — 1864. szept. 18.]

Torma Károly úr e lapok szerkesztőjéhez Kisfaludy Sándornak egy eredeti levelét küldötte be, átadandót a Kisfaludy-Társaságnak. Fogadja nyilvános köszönetünket addig is, míg az érdekes levelet

a közelebbi ülésen bemutatathatók, melytől biztonnal kedvesen fogja venni. A levél Klagenfurtban, dec. 5-én 1796 kelt, s legérdekesebb benne az, hogyan vizsgálgatta magát a „Kesergő szerelem” írója.

86.

[Koszorú II. évf. II. 311. — 1864. szept. 25.]

A szathmári Kölcsey-ünnepélyre az akadémia Greguss Ágost rendes tagot küldte ki. A szünidő miatt a tagok legnagyobb része távol levén, s csupán a mindennapi sürgős foglalkozás által ide kötöttek tartózkodván Pesten: hihetőleg ugyan ő fogja a Kisfaludy-társaságot is, — melynek titkára — képviselni.

87.

[Koszorú II. évf. II. 384. — 1864. okt. 9.]

Kálóczy Imre úrnak, Győr. A Kisfaludy-társaság részére gyűjtött 7 pártolói illetéket köszönettel vettük. A „Külföldi Nép-dalok”-ból szívesen szolgálunk példánnyal, de már régen elfogyott az utolsóig.

88.

[Koszorú II. évf. II. 406. — 1864. okt. 23.]

Abonyi Lajos eredeti regénye: „A mi nótáink”, mely, mikép tudva van, a Kisfaludy-társaság által pártolóinak lesz szétküldendő, nyomtatásban teljesen elkészült, és a legközelebbi napokban a szállítás is megtörténik. A munka négy kötetre terjed és megközelíti az 50 ívet, úgy hogy az idei könyvilletményből már nem sok marad fel. A hiányzó mennyiség Camoëns classicus művének, a *Lusiadának*, Greguss Gyula által eszközölt fordításából fog kipótoltatni, mely szintén már sajtó alatt van és szedése gyorsan halad. Kéri annál fogva a társaság igazgatója azon t. c. pártoló urakat és hölgyeket, kik az új hároméves folyamra is készek belépni, de az 1864-dik évi illetőséget még be nem küldötték, valamint azon tisztelt gyűjtőket is, kiknél netalán aláírt ívek volnának beküldetlen: méltóztassanak ezeket igazgató Arany Jánoshoz, (lakása: üllői ut 7 sz.) minélelőbb útnak indítani, hogy

a könyvek expeditiója részükre is idejében megtörténhessék. Annál-inkább szükségeli pedig a társaság az évdíj beküldését, mivel az eddig befolyt mennyiség a nyomdai költséget, írói díjakat, s expeditio terhét sem fődözi, holott az elmúlt hároméves folyamból is ezer forintot haladó összeg maradt kinn oly pártolóknál, kik magukat aláírással kötelezték, a társaság könyveit elfogadták, s a díjat be nem fizették. — (E tudósítást sziveskedjenek a hazai lapok átvenni hasábjaikra.)

89.

[Koszorú II. évf. II. 478. — 1864. nov. 13.]

Azon 5000 forintból, melyet, mikép mult számunkban említettük, boldogult Ghyczy Ferenc közcélokra hagyományozott, egy 200 frtos alapítványt a *Kisfaludy-társaság*, 300 frtot a *magyar írók segélyegylete* számára ajánlott fel az elhunynak édes atyja, Ghyczy Kálmán úr.

A *Kisfaludy-társaság* pártolói a közelebbi néhány nap alatt csaknem százzal szaporodtak. Csak a P. Naplóban megjelent utolsó közlemény óta Ungvár 19, Máramaros-Sziget 14 pártoló taggal gyarapítá a társaságot; az előbbi a „Felvidék” és Tomor Ferenc tanár, az utóbbi Szilágyi István tanár és akad. tag. buzgalma következtében.

Méltó helyen lesz megemlítve jeles hazánkfia e reményteljes szavai után, hogy szépirodalmi intézetünk, a *Kisfaludy-társaság*, megint két új alapítványt nyert: *Tisza Kálmánét* és gr. *Bolza Istvánét*.

90.

[Koszorú II. évf. II. 527. — 1864. nov. 27.]

Horváth Boldizsár úr, a magyar földhitelezet jogügyi igazgatója, 100 frttal a *Kisfaludy-társaság* alapítói sorába lépett.

Népköltészetünk gyűjtése érdekében Szeberényi Lajos pozsonyi lyceumi tanár azon gondolatra jött — írja a M. S. — hogy a tanuló ifjúságot szólítja föl, hogy a szünnapokat, midőn csaknem minden ifju más-más vidékre megy haza, fordítsák a gyűjtésre; az így nyert gyűjteményt aztán ő a *Kisfaludy-társaságnak* szándékozik beküldeni. — Szép, de az eszme már egyáltalában nem új:

az erdélyi gyűjtők évek óta ezt gyakorolják, s hogy mily sikerrel, hatalmasan tanusítják gyűjteményeik. Így gyűjté *Kriza* a „Vadrózsák” egy nagy részét, így Szabó Sámuel marosvásárhelyi tanár a nála kéziratban levő sok mesét, dalt, s nehány balladát, így Gyulai Pál kolozsvári tanár korában a részben már közzétett balladákat, s a még kéziratban levő egész gyűjteményt, melyet a Kisfaludy-társaság gyűjteményébe szánt. A társaság e gyűjteményének kiadása pedig nem sokára meg fog indulni; a már eddig beadott anyagok két vastag kötetre fölruznak, s ha az ország különféle iskoláiban egy-egy tanár elvállal annyi fáradságot mint Szeberényi úr, s ha magánosok is igyekeznek ez ügyet előmozdítani, még megmenthetjük népköltészetünk kincseinek egy részét, mielőtt a ponyvairódalom, s kalendáriumok termékei végkép leszorítanak azokat még a nép ajkáról is. A Társaságnak szánt gyűjtemények Gyulai Pálhoz (Pest, Sándor utca 17 szám) mint megbízott szerkesztőhöz küldendők be.

91.

[Koszorú II. évf. II. 550. — 1864. dec. 4.]

A Kisfaludy-társaságnak nov. 30-kán tartott ülésében több rendbeli új alapítvány jelentetett be, melyek közül a „Ghyczy Ferenc” továbbá a gr. Bolza István és Tisza Kálmán alapítványait már említettük lapunkban; a mit most ujdonságul említünk, az abonyi Márton Ferenc úr 100 frtos alapító levele, ugyanazé, ki álnéven mint egyik jelesb ifju regény- és novellaírónk ismeretes.

92.

[Koszorú III. évf. I. 22. — 1865. jan. 1.]

A Kisfaludy-társaság mind a már megjelent regényt (*A mi nótáink*, Abonyi Lajostól), mind a Camoëns *Lusiadáját* Greguss Gyula fordításában, mely pár nap alatt szintén elhagyja a sajtót s mintegy 26—28 ívre megy, két füzetben, — elegendő példányban nyomatta, hogy a még ezután jelentkező pártolói is kielégíthesse: annál fogva *épen nem késő* még az 1864—1866 folyamra belépni, mert a társaság a könyvilletményeket azonnal, és nagyobb mennyiségben is megküldheti. (Az igazgató kéri a lapok ujdonságróit, szíveskedjenek e sorokat átvenni.)

93.

[Koszorú III. évf. I. 24. — 1865. jan. 1.]

Vásáros-Namény. Cs. D. I. úrnak. A Kisfaludy-társaság előbbi hároméves (1861—1863) folyamára nincs fenn semmi tartozás; de az új (1864—1866) folyamra csak most jött hozzánk az első befizetés, azt tehát nem 1865-re, hanem 1864-re kellett beírunk.

94.

[Koszorú III. évf. I. 94. — 1865. jan. 22.]

Hamlet fordítását Ács Zsigmond beküldötte a Kisfaludy-társaság Shakspeare kiadása számára.

A Kisfaludy-társaság alapítói újabban hárommal szaporodtak. Gróf Csáky Albin, gróf Csáky Kálmán, és Lónyay Gábor urak léptek be a rendes 100—100 frt alapítványi tőkével.

95.

[Koszorú III. évf. I. 118. — 1865. jan. 29.]

A Kisfaludy-társaság szerdán (jan. 25.) tartott havi ülésében Egressy Gábor olvasott a „Szinészet könyvéből” egy önálló részt, mely lapunk közelebbi számaiban meg fog jelenni. A társaság örömmel üdvözlötte körében a súlyos betegsége óta először megjelenő tagját, s alaposan, szépen írott művét nagy figyelemmel hallgatta s a szerzőt megéljenezte. Azután zárt ülésben, a pályaművek iránt s egyéb közgyűlési tárgyak felől tanácskozott a társaság, s legközelebbi zárt ülését, melyen az új tagok választása is eldőlt, jövő szerdára, febr. 1. délutáni 5 órára tűzte ki. A titkár bejelenté gr. Csáky Albin, gr. Csáky Kálmán és Lónyay Gábor urak alapítványait; az igazgató pedig bemutatta *Hamlet* fordítását *Ács Zsigmond*tól, mely bírálatra adatott, és Török Károly népköltészeti gyűjteményének felajánlását, mely iránti intézkedés Gyulai Pálra, mint a népköltészeti gyűjtemény szerkesztőjére bízott. Végül az igazgató értesíté a társaságot, hogy a pártoló tagok száma, 1864-re, mostanig annyira szaporodott, hogy már csak egy pár száz kellene, hogy a könyvkiadási vállalat kifizesse magát. A társaság reméli, hogy a két magyar hazában találkozik pár száz egyén, ki a 4 ft. lefizetése által elősegíti a társaság működését,

annyival inkább, mert ugyanazon ülésben elhatározottat *legjelesb regényíróinkat kérni föl azon regények megírására, melyek a pártolói könyvilletményt kiegészítik.*

96.

[Koszorú III. évf. I. 143. — 1865. febr. 5.]

A Kisfaludy-társaságnak febr. 1-jén tartott *rendkívüli* gyűlésében Arany János igazgató, megköszönvén a társaságnak iránta tanúsított eddigi bizalmát, leköszönt. Új igazgató még nem választott, s e hivatal ideiglenes vezetését Greguss Ágost titkára bízta a társaság. Ez ülés egyszersmind tagválasztó is lévén: általános szavazattöbbséggel a társaság tagjaivá választottak: Pákh Albert, Szemere Miklós, Szigeti József. — Végül a volt igazgató Udvardy Cserna Vince, ismert fiatal írónk, 100 frtos alapítványát jelenté be.

97.

[Koszorú III. évf. I. 163. — 1865. febr. 12.]

Február 6-dikán, mint Kisfaludy Károly születésének évnapján, tartá a Kisfaludy-társaság tizenötödik közgyűlését. — A fővárosi közönség már öt év óta megszokta e közgyűléseket, melyekben egy-egy délelőtt igen kedvesen és emlékezetesen telik el, s ez idei közgyűlésre is szép számmal jelent meg. Hölgyek, férfiak, legkivált az egyetemi ifjuság, egészen megtölték a termet.

B. Eötvös József elnök hatályos szavakkal nyitá meg a gyűlést; megemlékezett a társaság halottairól, szomorúan említé, hogy ritkul a régi harcosok sora, s mind ezért vigasztalást csak a fiatalabb erőkben keres, kik a haza iránti kötelesség érzetétől áthatva, szent akarattal igyekeznek a kidőltek nyomába lépni.

Ezután Greguss Ágost tartá titoknoki jelentését a társaság múlt évi működéséről. Elsorolá, hogy a társaság pártolói az új folyamra már Abonyi Lajos négy kötetes regényét, a „Mi nótáink”-at s Camoëns *Luziádáját* kapták, s még m. e. 10 ívet fognak kapni; hogy a társaság megindítá Shakespeare minden munkáinak magyar fordítását s már három kötetet ki is adott; hogy a népköltészeti gyűjtemény folyvást örvendetesen szaporodik, kiadó is találkozott s a kiadás megkezdéséhez csak az irodalmi viszonyok kedvezőbbre fordultát várják; hogy a társaság alaptökéje mily szépen gyarapodott ez elmúlt nehéz évben is. Azután szólott egyenkint a társaság múlt évi halottairól, kiknek nevét nem kell föl- említenünk, hiszen e halottak a nemzetéi is, s minden hazafi fáj-

dalommal gondol rájuk. Végül Arany János volt igazgatótól búcsuzott el, ki, más elfoglaltság várván rá, hivatalát letette.

A titoknoki jelentés után Tóth Lőrinc tartott emlékbeszédet *Fáy András*, irodalmunk Nestora fölött, ki már csak egyedül volt fenn, az utóbbi években, Kazinczy korának bajnokai közül. Nem gyászbeszédet tart — mondá — mert hiszen mire volna akkor a gyász, midőn egy nyolcvan éves agg, dicsőn megfutott pálya után, boldogan és nyugodtan elszenderül. Mert Fáy pályája dicső volt; nem zajjal élt, nem zajjal halt meg, soha sem kapta őt hirtelen magasra az olcsó népszerűség, nem szemkápráztató tűzijáték volt élte, mely lobbot vet s haszon és nyom nélkül elpattan, hanem a szeliden sütő jótékony nap, mely csirát kelt, virágot fejleszt, gyümölcsöt érlel. Dicsőséget több hazai intézet hirdeti.

Utána Dobsa Lajos olvasott egy felvonást „Aba Sámuel” című tragédiájából.

S erre egy szomorú emlékbeszéd következett. Lévay tartotta ezt, a hatalmas munkálkodásai közül, férfi ereje delén kimult *Kazinczy Gábor* fölött, kinek halálával az irodalomban egy gondos, lelkiismeretes, önérdékére távolról sem néző műfordító, kutató, gyűjtő, — szónoki széken elragadó szavú szónok, a baráti körökben egy szívből szeretni tudó jó barát s kedves társalgónak élete, munkálkodása szakadt meg oly váratlanul, oly megdöbbentőleg.

Végül Tóth Kálmán segédtitkár olvasta fel az alább közölt két jelentést a társaság által a mult évben hirdetett pályázatokról, s a jövő évre tűzött két pálya-feladványt — s az elnök néhány szóval bezárta a gyűlést.

98.

[Koszorú III. évf. I. 167. — 1865. febr. 12.]

A Kisfaludy-társaság által kitűzött ballada-elméleti jutalomra pályázott művek közül a koszorút *Greguss Ágost* munkája nyerte el, azon harmadik számúnak pedig, mely a bírálói jelentésben dicséretre méltónak találtatott, már jelentkezett szerzője, Dömötör János, pesti ref. hittan hallgató.

99.

[Koszorú III. évf. I. 214. — 1865. febr. 26.]

A Kisfaludy-társaság febr. 22-iki ülésében *Greguss Ágost* titoknok Szász Károly székfoglaló értekezését olvasta föl: „Shakespeare kisebb műveiről.” A jó hosszú értekezésnek csak első részét,

mely Shakespeare ifjabb kori elbeszélő költeményeiről: „Venus és Adonis”-ról, s „Lucretia”-ról szól, lehetett ez ülésen — az idő rövidsége miatt — fölolvadni, a hátralevő rész, a sonetteket tárgyzó, a jövő havi ülésben fog fölolvastatni.

Hanvay Zoltán, hanvai földbirtokos, 100 frttal a Kisfaludy-társaság alapítója lett.

100.

[Koszorú III. évf. I. 286. — 1865. márc. 19.]

Samarjay Károly úr 100 frt-tal a Kisfaludy-Társaság alapítója lett.

[*] alatt szerk. megjegyzésként:]

Mutatvány szerzőnek [ti. Greguss Ágostnak] a Kisfaludy-Társaság által koszorúzott pályaművéből: „A ballada elmélete.” — Szerk.

101.

[Koszorú III. évf. I. 406. — 1865. ápr. 24.]

A Kisfaludy-Társaság e havi rendes ülését a héten, szerdán, az akadémiai titoknoki hivatal helyiségében fogja megtartani, miután a használatra engedett terem még nincs elkészülve.

102.

[Koszorú III. évf. I. 453—454. — 1865. május 7.]

Kisfaludy-Társaság [Vastagbetűs főcímmel]

A Kisfaludy-Társaság e hó 26-án [ti. ápr.] már a m.t. akadémia palotájában tartotta havi gyűlését, de a terem, melyet az akadémia szivességéből birni fog, még nem készülvén el, egyelőre az akadémiai titkár-hivatal helyiségében.

Az ezen gyűlésre kitűzött felolvasásoknak, egyéb tárgyak halmaza miatt, el kellett maradni.

[Uo. a 455. lapon:]

Madách „Ember tragédiája” német fordításban a napokban került ki sajtó alól. Dietze fordította, s előszót hozzá Deák Farkas írt.

103.

[Koszorú III. évf. I. 551. — 1865. jún. 4.]

A Kisfaludy-társaság május havi (31-dikén tartott) gyűlésében legelőbb Greguss Ágost titkár és helyettes igazgató olvasta fel Szász Károly „Shakspere kisebb költeményei” című értekezésének harmadik részét. Ez igen érdekes cikknek első és második része, az elbeszélő költeményekről szóló, mint annak idején megemlítték, február hóban volt a társaságnak bemutatva: e harmadik rész kiválólag a sonettekkel foglalkozik. Szász Károly részletesen taglalja a százötven sonettet; jó nagy részeket készen lefordítva mutatja be, s angol és német Shakespere-magyarázatok után részletesen kijelöli, hogy hány sonettet írt Shakespere egy főrangú ifjú barátjához, s hányat egy kacér hölgyhöz. A jelen volt öt tag nagy érdekléssel hallgatta végig az értekezést. — Ezután szintén a titkár jelenté, hogy a múlt havi gyűlés óta Shakespere „A két veronai ifjú” című vígjátéka, *Arany László* által fordítva, benyújtott hozzá, s ezt b. Eötvös elnöki meghagyása folytán kiadta bírálatra Lukács Móric és Egressy Gábor tagoknak. A bírálók jelentése felolvastatott: mindketten elfogadják, pár kisebb hiba kijelölése mellett, melyek közül Lukács Móric különösen kiemeli, hogy a fordító gyakran használja a „Sir” szót, hol az eredetiben az van, pedig ezt — véleménye szerint — nem szabad oly darabok fordításánál használni, melyeknek színhelye nem Anglia vagy Franciaország. A darab az ötödik kötetbe fel fog vétetni. — Erre ismét egy shakespearei darab, a „Vihar” negyedik felvonása, Zalánfi Kornél által fordítva, került szóba: a bírálók véleménye szerint sok helyt nehézkes, nem folyékony, s így nem fogadják el, de tanácsolják a fordítónak, hogy kisebb nehézségű darabon kísértse meg erejét. — Végre Schiller „Tell Vilmos”-jának Tomor Ferenc általi fordítását jelenté be a titkár. Ez érdekes beszélgetésre adott alkalmat. Toldy Ferenc alelnök úr ugyanis fölemlíté, mily jó volna, ha Schiller drámáit — melyek a magyar közönségnek folyvást kedvencei — szintén kiadhatná a társaság, kivált miután ezek nagy része már le is van fordítva, s csak gondosan át kellene nézni. Természetesen erről nem hozottot végzés, annyival kevésbbé, mert határozat-képes számmal nem voltak a tagok, s nem is rendelkezik a társaság kellő anyagi erővel, de a megpendített eszme talán még valamikor tetté válhat.

[ARANY JÁNOS MEGJEGYZÉSEI
MADÁCH IMRE: „AZ EMBER TRAGÉDIÁJA” C. MŰVE
KÉZIRATÁRA.]

I-ső szín.

„Dicsőség a magasban istenemnek.” — Az *em* nagyon személyes, erőlteti a hangot: s a mérték miatt látszik betoldva lenni.

„Részünk csak az árny” s alább:

„Fényében ily osztály részt.” — Ellenmondásnak látszik, ha csak úgy nem vesszük, hogy az *árny* része a *fénynek*. Lehet talán így is.

„Imádjuk őt a végtelen kegyért, hogy” — ez a *hogy* kivált lírában, sorvégen rossz. Nem lehetne segíteni rajta?

„Be van fejezve a nagy mű, igen

S úgy összevág minden, hogy *azt hiszem*,

Évmilliókig szépen elforog

Mig egy kerékfogát ujítani kell.”

E sorokban az *azt hiszem*, kissé furcsa: de az egész négy sor *mester embercs* önelégültsége és komikai színben tűnik fel. Annyival inkább, mert a darab elején van, s első szava istennek. Nem lehetne majestaticusabb hangúval cserélni föl? Rám oly hatást tett először, hogy félretettem először a művet s csak Jámbor Pali sürgetésére vettem megint elő.

„Sverák” (több helyen). Szférák, vagy sphaerák [*σφαίρα* = gömb], „dőre szikra” — a *dőre* csak hézagpótló epithetonnak tetszik.

„Szikra” és „világa” képtelen rossz rím, egyikben *i—a* hangzók, másokban *á—a*.

„Két golyó küzd egymás ellen,

Szétszakadni, összeesni —” Az utóbbi sor syntactice és grammaticae homályosan fejezi ki a gondolatot.

„Csillaga a szerelemnek” — ez talán frivol itt, annyival inkább, mert még akkor nem volt *az*, de különben is csak a föld fia nézheti *csillagnak* azon sphaerákat, angyal nincs oly optikai csalódásban.

„Itt *enyészők* omladéka”. — Ha a teremtés után *mindjárt* kezdődik a színmű, talán nincs helyén *enyésző* világokat látni még.

„cserélnek — felettek” + nem igen jó rím: *é—e = e—e*.

„öröké” — örökhé (mert örök *v* *é*-ből). A helyesírási hibákat ezentúl nem jelölöm ki, majd kijavítom, ha kézemem megy át a correctura.

- „De még *ha is*, másítani nincs erőd” — A *ha is* nem magyar.
 („Vagy, *ha igen*, másítani nincs erőd.”)
 „Méltó-e ilyen *öreg úrhoz*”. . . Az *öreg úr* nagyon Goethés, Mephistós. — Nem lehetne mindenütt más címet adni? Bornirt ember ily esetekből ordítja az *utánzás vádját*.
 „Hozsánna, úr! (2-ik személy) ki szent törvényt *szabott*” (3-ik sz.)
 Jó volna egyeztetni, kissé visszás.

2-ik szín.

- „Verő nap” — ! verőfényt mondanak, verőnapot nem.
 „Ah, milyen édes, milyen szép *az élni*” — Nem tudom, comma jő-e az *az* után, vagy *élni* főnév helyett áll. Mindenkép bajos. Igy kiáltatnám fel Évát: „Ah, élni, élni! mily édes, mi szép!” emphaticusabb is, vers, nyelv is jobb.
 „Mint *hogy ha* ellenséges idegen —! E többször előforduló „mint *hogy ha*” nagyon kitünteti a vers nyűgét. Tán inkább egy egytagú interjectio kellene elébe: Hah! nézd! ah! mintha .
 „Itt kebleden, úgy látszik, hallom azt még.” (Az égi zengzetet) — A *látszik* helyett jobb a *tetszik*, mert nem *láthatóról* beszél Ádám. Az egész *édeskés, modern* bókja a szerelemnek, valamint az Éva *complimentje* is Ádám *szemére*.
 „*fejelve*” helyett talán *feselve*; az a *fejelés* először a csizmát juttatja eszünkbe.
 „Kétkedve állok mégis újra meg” — *kétkedve*-e vagy *késkedve*?
 Az utóbbi szokatlan.
 „az *öreg úr*” L. fentebb.
 „mint *bamba gyermeket*” — Anachronismus Ádám irányában. Neki nem lehet fogalma erről. Később (midőn *visióban* él) nincs anachronismus, mert mindent tudhat, most még nem.
 „*trágyatúrorny*” = *túrorny*t nem ismerem. Tán érthetőbb volna, ha nem szebb is: „De *trágyadomb* gyanánt . . .”
 „Tenyészni kis körödnek *lágú ölében*” — *lágú ölén*. — A nélkül is sok a catalecticus (5 1/2) vers sor. Ritkíteni kell, a hol lehet, mert végre sem *szabály* ez a jambusban, hanem *kivétel*.
 „*arasz*” helyett mindenütt jobb *arasz*, ha csak mérték nem parancsolja úgy.
 „Ha *aztat* élvezed” — *Aztat* elég népies, de megtagadja a nyelvtan.
 El is lehetne kerülni: „Tudsz, mint ^{az} _{egy} } isten, *azt* ha élvezed.”
 „Még is *csak* zsarnok . . .” Kemény. „Még is *nagy* zsarnok . . .”
 „A *dícs* kissé kitisztul . . .” Ez a *dícs* így magában szokatlan, a glória

helyett, melyet dicsfénynek fordítanak. Azonban látom, hogy erősebb volna, ha megszoknók.

„A vén tagadás kísért! . . .” A metrum jajgat. Tagadás, lehetne — — mert az első syllaba hangsfülyos. De „a vén ta ga dás”

bajosabb. — De látom, nehéz igazítani, hogy meg ne rontsuk a praecisiót. [270. sor]

„Segítsetek
Ti elemek,
Az embert nektek
Szerezni meg. ” } Ilyenekben mutat Goethe nagy lyrai virtuositást . . ez olyan, mint a Nagy István fordításában Goethe. + Hanem rövid, s maradjon. —

„Mindkettőt más-más látkör vesz körül.” + Határozottan hibás a syntaxis. *Veszi* kell, okvetetlen. Talán így:

Mindkettőt más-más *láthatár* övedzi.

„látköröd kívül” — lehet, mint kétség kívül. De megakad ám rajta Boeotia! [281. sorhoz]

[*Áthúzott sorok*: „A legmagasbat embernek tekinted. — Talán nem tiszta. Azt akarja mondani: istent is antropomorphisálod?, vagy csak ezt: *És ember, a mi legnagyobb neked?*]

„Ép úgy tekintünk meg mit . . .” — *Meg mi* szokatlan rend: Mi meg ép úgy tekintünk . . volna helyes rendben. † „Mi meg szintűgy” — a vers rozszabb, de érthetőbb.

„E porvilágot választván . . .” A particípium visszás. Könnyű volna segíteni: *E porvilágra közzénk mért jövel?*

„Kimérett életet” rosz hang. *Szabályos életet?*

„De mondtá az úr, hogy büntetni fog.” † Hiatus is, a *meg* szócskának nem szabad volna elmaradni: „Megmondta isten, hogy büntetni fog.” [304. sor]

„*napsugaras napok közt*” — egyik *nap* pleonasmus.

3-ik szín.

„*Minönek* egykor volt . . .” — nehéz. „*Mint egykoron* volt?” [347. sor.]

„A míg ipar lesz és ház belőle” — Tán így:

„A míg belőle hon lesz és ipar.”

„*dacolsz a tiszta égnek*” — *dacolni valamivel*. Inkább vesszen a rím.

„Mely jár nyomában, a lehangolásban . . . rímel. Lehetne így:

„A mely nyomán jár, a lehangolásban.”

„De hogyha a hálának *pántja*” — csúnya ez a nem is tiszta magyar *pánt*. Kapcsa? csatja? örve? stb. [378. sor.]

„Mit *dőre* tervvel ember alkotand . . .” Nem tudom, magáról szöve Ádám, vagy másról. Ha az első, akkor visszás, hogy önbizalma

- daczára tervét *dőrének* mondja, — ha a leendő nemzedékről, — anachronismus tudnia, hogy *dőre* tervek is lesznek. Olyannak kell képzelnie ivadékát, mint maga.
- „segélyed sem *szükségelém*” — Nem versbe való ez a *szükségből* faragott szó! „Ahhoz segélyed tán fölösleges?”
- „*cérnaszál*” — gemein ez a cérna. *fonál* kellene inkább. Vagy hajszál etc. [387. sor.]
- „*Néked* még dacolhat” L. feljebb.
- „bir *veled* dacolni . . .” aztán a következő sorban:
- „S csak is ez az, mi *én velem* dacol.”
- „Elrejtve zajtalan *mert* működik” — az *inversio* nagyon kemény. —
- „Hogy, *mert* elrejtve munkál, s zajtalan.”
- „Hadd meglátnom hát *azt a* működést . . .” Nehéz a *spondeustól*.
- „Hagyd megtekintnem hát e működést?” [410. sor]
- „*Mely* rám befolyhat —” Messze van a *praedicatum* a *subjectum*-tól. Az *incisumok* nagyon elfordítják a beszéd értelmét. [412. sor]
- „*silledsz*” = súlyedsz. — Az ilyet majd az *orthographiánál* meg kell javítnunk!
- „más felettetek *ha* nincs” — Nehézkes *inversio*. (Hogy fáztok ápoló gond s kéz ne'kül.) [462. sor]
- „Rökön *bbat* mint a *rideg öreg* volt”. — Rosz vers, rosz hang. —
- „Ki nyájasabb lesz, mint a zord öreg.” [465. sor]
- „szép szerény fiú az.” — *az* nem kell. [467. sor]
- „széllém = vëlém” — nem jó rím, mert — $\cup = \cup \cup$
- „Ha felveszem képem, leroskadasz.” —
Ha fölveszem saját képem, leroskadsz
S eme kis féreg itt megsemmisül.
- „A mint kértek, már határozások (vannak)”. — Nehéz magyarban az ilyen. Vagy határozátok? — úgy jó.
- „és az egynapos légy ” — A *légy*, egy az hogy nem igen poétai, más meg hogy a *catalecticus* verset szaporítja. Nem volna jobb: „A százados fa s egynapos *rovar?*” [518. sor]
- „mi változunk *csak* —” a *csak* nélkül is ugyanazt az értelmet adná, több *emphasissal*, jobb verssel.
- „betöltöd célodat te is *hát*.” — A *hát* megint kimaradhat.
- „szorítva *az*” — hiatus.
- „Éz visszapillantása *az* öregnek —” Nem értem tisztán. A másik sor nem tudom, szándékosan rímel-é? Tán *könnyebb* volna így:
De ifju keblem forró vágya más:
Jövönkbe vetni egy pillantatot. [541—542. sor]

- „Hiába *hivod* azt” — A *hivod* (rufst) magyarban nem teszi azt ki: *segélyül*. — Talán *kéred*, noha ez gemeinabb.
- „mi *bűbájt* bir sajátul —” veszett hang, rosz syntaxis.
- „Ki e nő és miféle bája van?”
- „*lényéhez ragadja*” — nem volna jobb:
„*lerántja* porban fetrengő magához?”
- „Mit *tegyek* tehát?” — Nem volna jobb *tegyen* (t. i. a *bölcs király*, kiről a Pharaó beszél), akkor jobban jönne a következő sora Lucifernek. Vagy ott a *tudás* a subjectum, meg az *erő*? Nehéz érteni e két sort: „Nincsen más hátra, minthogy a *tudás*(nak) létét tagadja (a *bölcs király*) s az *erő* kacagja (a *bölcs királyt*); vagy pedig: „nincsen más hátra, minthogy a *tudás* (saját) létét tagadja, s az *erő* (ugyanazt) kacagja.” — Kell vele tenni valamit, mert „*brevis esse laborat, obscurus fit.*” [621—622. sor]
- „Mit az *erős* rak, s állítván utódot
„Jármába, meghal.” — Az utóbbi két praedicatumot az olvasó az *erősre* értheti inkább.
- „Miért él a *pór*? gúlához követ
Hord az *erősnek*, s állítván utódot
Jármába, meghal.”
- „Neked *hitvány* szám” — Jobb metrumot ad: *silány*.
- „Mint a *hatálynak* én —” a *hatály* jobb metrum ugyan, mint a kitörlött *erő*, de ez erősebb. [644. sor]
- „Te meg *tiltsad* bé” — *hatályos*, de *erőszak* látszik. — „*Csittsd le?*”
„*aztat* az *igával* —” — az *igával azt*.
- „Högy *áz* a *nép*jaj” — „Hogy a *nép* jajja”, vagy *e* *nép* jajja, ha speciális vonatkozása el nem maradhat. [676. sor]
- „És *véled* én” — a *véled* ige is: olvashatja a szórakozott így:
„És *véled*, én . . . ? — És én *veled*. Semmi a metrum! [687. sor]
- „A *végezet* elítélt állata” — Nehéz hang. Talán:
„A *végzés* } arra itélt állata” [700. sor] (a mit t. i. Ádám *végzet* } elmondott).
- „Mit *vágyol* *mást*” — *vágy*ni *valamit*? Igazítani könnyebb volna:
„Mi *vágyad* más?” [753. sor]
- „e hasztalan és *dőre* fecsegéssel” — a *dőre* igen sokszor jó már elé.
Itt lehetne: *balga* fecsegés. [760. sor]
- „mely *arcaidnál*” — úgy veszik, hogy *arc* egy van (Gesicht), *orca* kettő (Wangen). „Mely *arcodat* *legyinti* s elröpül”.
- „Vékonyka porréteg marad *utána*” = az arcon? — nem, a földön.
De amúgy érthetni előbb. — „marad, *hol elszáll.*”

„Tanyázik” Lehet s jobb is: *tanyáz.* [787. sor]
 „nēm āz égrázó fergeteg.” — „S mindezt nem ég- s földrázó fergeteg.” vagy: — — — — a mennyrázó fergeteg.
 „Egyesekből mely egy egészet alkot” — nem zeng. Talán így:
 „Mely egyesekből nagy egészt csinál.” [802. sor]
 „Vezess, vezess, Lucifer, új helyemre” (?) — Vezess, v. *új célra,*
 Lucifer!
 „tört reménnyel stb.” — Nehézkes. De maradhat is.

5. sztn:

„Nézd, arra *ment* atyád el
 „Nézd, arra *ment* el, gyors hajón atyád.”
 „S vezesse közzénk hős atyádat épen.” [824. sor]
 „Bú emészti *itthon*” — csak: *honn.*
 „Istennek átka *ül* .”
 „Csak a szerelmes nőnek *van joga.*”
 „túlerőre *jőne*” = jutna, v. kapna.
 „Ki sem szólít szavazatom *miatt*” *Miatt* nem jó. *Ért,* vagy
végett kellene. — „És senkinek sem kell a szavazat”
 „Mit kezdjen már az ember” — *németes.*
 „Unalmas élet! Mittevők legyünk már?”
 v. Egy gyöngye kis zavar nem ártana
 (Nem volna rossz egy-kis zenebona.) [856—857. sor]
 „El innen, engem illet e hely itt . .” *germanism.*
 „Odább! ez a hely itten az enyém.”
 „Koszorúzzad meg . .” — „Nocsak, virágozd fel az állatot.”
 „Nagyoknak asztalánál —” *Gazdái asztaláról.*
 „Unalmas árnyjátékoknak *nem-e* } Nehéz. A *nem-e* nem is jó
 Kopogtat szintén véle bé határa . .” } *magyarság. Határ és ko-*
potgat rossz tropus is.
 „Unalmas árnyjátékoknak vajon
 Nem áll-e majd be rettentő határa [961—962. sor]
 „Ah Miltiadesz, mért is jösz, ha nőd
 Sem bir örülni jöttödön. — Fiam . .”
 „Oltárodnak fölébe szentelem . .” — „Szentelve tűzöm oltárod
 fölé.” [985. sor]
 „E hitvány nép csak *békót* érdemel.” *Mely* (a *mely* a *békóra* érthető
 inkább.) — „Hiszen csak *békót* érdemel e *nép,* mely . . .”
 „Mint (*az*) mely enyém . .” — Segíteni rajta valahogy, mert erő-
 szakos.
 „Hát még ha tiszta, mint ez az enyém . . .” [1018. sor]
 „Oh *igen*”, — „Óh, *nagyon.*”

„Te nő meg, a ki a *paradicsomból*. — Másutt nem emlékszik
 Ádám paradicsomi voltára. És ez tán jobb is. —
 „*Nem-e* borzongat . . .” — Rosz fűzés: Nem borzongat-e? — Az a
nem-e mindenütt rosz.
 — No, vitéz, ugyan,
 Nem borzongatja kissé tagjaid
 A torzképü halál hideg szele?
 „*Nem* olyan édes a szabadság. ” —
 „Pedig nincs olyan édes a szabadság
 Neked, a milyen fájdalmas nekem volt.
 (De maradhat is)

6-ik szín:

„Szegletes asztal” (az instructióban) — Vajon nem inkább *kerek*
 asztal volt a rómaiaké? — (Lásd pl. *Rich: Diction. Antiqu.*
Mensa).

„Ki van köztünk, ki hisz még istenekben —” Sok *i*, sok *k*.

„Ki hinne köztünk még *ez* istenekben? .

„. vagy *ki* az, dúsabban } Rosz hang, sok *k*, sok *ki*; és a
 Ki kedvesét kitartja? ” } maitress-*kitartás* modern. [1102—3.
 sor]

„*Ha is*” = *Ha birnád is*. (Valahogy a versbe férkeztetni!)

„vágyol gyönyört” — gyönyörre vágysz (még jobb, ha *nem ikes*)

„S nem esz meg-é? — határozottan hiba.

„S te nem rút féreg martaléka léssz-e?” vagy:

S nem esz meg a rút féreg téged is? [1131. sor]

„ha egy kis vér *futott*” — germanism. — *ömlött*.

„Jó van jó” = *jól* van, *jól*.

„Szemedbe tartom” stb. — Sejttem az értelmét, de fátyolozott
 gondolatnak is homályos. [1162. sor]

„Már benne lappang a fekete halál”. Nem jámbus.

„Lappangva ég a fekete halál” — inkább menne talán.
 [1178. sor]

Hippia és *Cluvia* dala: igen jó gondolat, de lyrai zöngelem nélkül.
 [1193. sor]

„*Kisértett* a nagyok agyában” — Es spuckte. *Német*.

„Vagy nem vagy-é *jól* ” — nem magyar. A magyar *jól* van,
 mikor nem beteg. — Az ilyen *jól esik* neki.

„Nem jó pihened férfi-keblemen?

Ah, jól esik.” — [1225—26. sor]

„A boldogság komolylyá hogyha hangol. } nehéz.
 Azt tartom, mely kacag, nem is valódi }

„Mint ha messze multba szállnék” — [1237. sor.] — Éva emlékezete a *paradicsomra* itt sokkal szebben van felhozva, mint az Ádámé főnebb. Így kellene tán Ádámnak is emlékezni előbbi lételére. *Ádám*: „Úgy érzem” stb. Itt már homályos emlékezet. Annál szükségesebb kijavítani az 5. scenát. [1259. sor] „hogy köre legyen” = hogy legyen *köre*. (Ádám imájában). [1343. sor]
 „mint dagadó párnákon” — jobb mint ez: „mint a *dagadt* párnákon.”

7. szín:

Nem -é látjátok — „Vagy nem látjátok?” — Hát nem? testvér *pánttal* . .

„Hogy annyi *hitvány*, aljas tervezettel . .” A *hitványt* szintén a *tervezet* epithetonának lehet olvasni. Substantív. kellene. Vagy: „hogy annyi *rabló*,

Hogy aljas céllal annyi martalóc,

Kezében a szent zászlót lengeti.” [1400—1401. sor]

„Lesújtom *öt*” — Az *öt* nem tudjuk, a népre vitetik-e vagy a szellemre. — Jobb így: *Lesújtom*.

L.: És ha szellem nála is lesz? [1414—15. sor]

„Nem-é nemesb . . .” — Hát nem nemesb? [1416. sor]

„*társt*” — erőszak.

„*nem-é* hiszsz már — Hát nem hiszsz már. [1448. sor]

„S ti még is mindig — Nem kell a kötszó s, mert participium előzi meg.

„*meztellábas* . . .” Nem megy, lehetne *pőre lábas*.

„*megszámítottak*” — *nehéz*, a stíl, nem a vers. —

Számlálva vannak .

Mert megszámitvák . [1578. sor]

Ha is, mit nyertem? — „S mit nyertem volna?

S így elkárhozott . . . — elkárhozom.

„*Nem-e* nagy eszme? — *hát nem* nagy eszme? [1724. sor]

„midőn egy *éjt* meglepte *táborát* . . . — Nehéz.

„Nevezetes!” (merkwürdig) — „Ez *különös* . . [1763. sor]

„gátolni már győzelmém ” — *győz* mindig hosszú.

szereslek — nincs mód, flexio-formát *csinálni*!

„Nincs tiltva tán, hogy *én* szeresselek?” [1771. sor]

„Hol szeretni csak nekünk nem szabad.” — *Szeretni* hol csak *nékiünk* nem szabad. [1818. sor]

„*duc*ol mindennek . — Nem *neki*, — *vele*. [1841. sor]

„Szemtelenség” egész más, mint *szemtelenség*. — „Arcátlanság” lehetne. [1862. sor]

[ARANY JÁNOS JAVÍTÁSAI ÉS NYOMDAI UTASÍTÁSAI
MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA C. MŰVE
KÉZIRATÁBAN]

[Balfelől: Madách szövegében a
döltbetűs szövegrészeket A. meg-
változtatta:]

[A számok a II. kiadás sorszá-
mait jelentik:]

[I. lap]

8. [sor] Fényében illy .
13. — 14. *S úgy összevág minden,
hogy azt hiszem,
Évmillióig szépen elforog,*
20.
[E sor utáni utasítás mellé:]
[Az Angyalok karához:]
26. Azt hinnéd, hogy *dőre szikra*

[2. lap]

30. *Szétszakadni, összeesni,*
34. *Távolról . .*
37. *Mily szerényen pislog ottan*
40. *Vigaszúl sok vak éjnek.*
42. *Itt enyészők romladéka,*
45. *Mint rendbontó jó amott az*
48. *Lesz a rendnek hirdetője.*
58. { *Mint tavasz s tél helyt*
 cserélnek,
59. { *Lesz a fény és árny felettek.*
60. [A sor elé, a lap szélén:]
 [Gábor főangyal után:]
63. *Melly .*
65. [„Leborul” után:]

[3. lap]

- [Mihály főangyal után:]
66. *Ki az örökké változót és*

[Jobbfelől: A. javításai, betol-
dásai és nyomdai utasításai:]
[Lapszámozásunk Madách
Kézirata szerint.]

[A bevezető soroknál:] *pet.*
[Az „Angyalok kara” címére:]
kleine Kompakt

[A kar szövegénél:] *garmond*
[Az Úr után:] *comp.*

. . . *ily . . .*

A gép forog, az alkotó pihen.
[Előbb: *alkotás*]

Év-millióig eljár tengelyén,
petit [Szövegben:] *Szférák*
comp.

. *egy gyöngé* [áthúzva: *messzi*]
lámpa

Összehullni, szétsietni:

Távunnan . .

Mily szerény ott — egykor majdan
Vigaszul a földi nemnek.
. . . *koporsója.*

Rendzavarva . .
Rend lesz útja ferdesége.

. . . *kört vesz rajta,*
Fénye, árnya léssen együtt.

petit
compact

Mely
petit

comp.
változandót,

67. A változatlant . . .
 70. Hozsánna néked, erő!
 [E sor után, Ráfáelhez:]
 75. Hozsánna néked, jóság!
 [E sor után:] szünet.
 76. S te *hallgatsz, Lucifer*
 83. *De még ha is . . .*
 99. *Azt béhelyezted egy*
- [4. lap]
 102. Méltó-e ilyen *öreg úrhoz* . . .
 109. Nem adhatok mást, *mint mi*
lényegem
- [5. lap]
 131. Ott állok, látod, mindenütt,
ahol te,
 151. S világodat meg fogja dön-
 teni.
 153. Hozsánna *Ur*, ki *szent tör-*
vényt szabott.
II-ik szín [utasításához:]
[Az utasítás 3. sorába be-
toldva:]
- [4. sorában:]
Verőnap fény . . .
 154. Ah, *milyen édes, milyen*
szép az, élni!
- [6. lap]
 160. Szomjúzom Éva, nézd, mi
csábítóan
 174. [I; sor elé, lapszélre:]
 176. *Mint hogy ha . . .*
 179. Itt kebleden, úgy látszik . . .
 180. Én meg, ha ott fen *elborul a*
dics,
 186. [A lapszélre, egy olvasha-
 tatlan szó helyett:]
- [7. lap]
 189. *Melly . . .*
 190. Ne *szollj* így
- S a változatlant .
 . Erő!
comp.
 . . . Jóság!
 Szünet [Lap szélére:] *p.* [= pe-
 tit]
 S te, *Lucifer, hallgatsz*
Vagy, ha igen, . . .
Beléhelyezted .
- aggastyánhoz*
 . *csak mi lényegem.*
- . hol te, mindenütt.*
 Világodat .
 Hozsán' az Úrnak, ki törvényt
hozott.
petit Második szín.
gloria.
Verőfényes nap.
 Ah, *élni, élni : melly édes, mi szép!*
- . . mi csábosan
pet.
Mikéntha . . .
 úgy tetszik,
 . a *dics elborúl,*
viz
- Mely . . .*
 Ne *szólj* így

195. Benned féjelne léteni. . . . feselne létem.
 196. Mellyben .. Melyben
 201. [E sor mellé:] *petit*
 211. A nagyravágynak A nagyravágás
 215. [E sor mellé:] *pet.*
 217. [Az utasítás alá:] *pet.*

[8. lap]

219. [Utasítás mellé:] *petit*
 226. Vagy tán az öreg úr a jámbor agg
 231. mint bamba gyermeket mint gyapjas állatot;

[9. lap]

253. De trágya-turonyúl . -féregül tán jobb neked.
 263. . . . az arasznyi lét? . . . az arasznyi lét?
 266. Tudsz, mint isten, ha aztat... Tudsz, mint az isten, azt ha él-
 vezed.

268. Mégis csak zsarnok a mi al-
 kotónk!

269. [E sor elé:] . kegyetlen
petit
 270. A tagadás kísért. A vén tagadás . . . [Korrektúrá-
 ban újból javította A., vég-
 leg:] *őstagadás*
 271. Óh, ember, vigyázz ! Ember, vigyázz !
 275. [E sor elé:] *pet.*

[10. lap]

277. . . . mint *mink* vagyunk. mint *mi* vagyunk.
 280. Mindkettőt más-más látkör vesz körül. . . . más-más láthatár övedzi.
 282. A legmagasbat embernek te- És ember az, mi legmagasb
 kinted. neked.
 288. Ép úgy tekintünk meg mi rdtok mi alá.
 tikteket;
 291. Igen, erősek közt a legerő- a leghatalmasb,
 sebb,
 295. E por világot választván ta- E por világra mért jöttél közénk?
 nyául?
 297. Az egyhangú, kimérett éle- szabályos életet,
 tet,

[11. lap]

299. és 301. sorban: Melly Mely

303. *Hol, a ki bátor*
 304. *De mondta az Ur'*
 306. *Mint büntethetne? — Hogy*
ha
 307. *... mennyünk ...*
 313. *Mint a vihar napsugaras na-*
nok közt,
 318. *Melly miljó úton ezt vitatja*
majd.
 328. [E sor elé:]

[12. lap]

330. és 333. [E sorok elé:]
 336. *... Azt ne hidd.*
 338. *Hölgyem, kövess, csak innen*
el,
 339. *Olyan kietlen, idegen lett e*
hely.
 341. [E sor után:] *3-ik szín*

[13. lap]

347. *Mindönk egykor volt*
 353. *A míg ipar lesz és haza belöle.*
 360. és 363. *... amint, amit*
 365. *Hiú báb, most dacolsz ne-*
kem

[14. lap]

374. *A kéjet, mellyet egy ital ...*
 377. *Melly jár nyomában a lehan-*
golásban.
 378. *De hogyha a hálának*
pántja ...
 382. *Ahhoz segélyed sem szüksé-*
gelém tán,
 385. *Mivel testem*
 387. *Tán cérnaszál, annál gyalá-*
zatosb ...
 393. *Az éhség kényszerítend nem*
sokára,
 395. *E kötélék erősb*

Hová, ki bátor
Megmondta isten,

Miért büntetne? — Hisz ha
menjünk
verőfényes

Mely ezt vitatja *újra.*

pet.

pet. pet.

... Korántse hidd.

El innen, hölgyem, bárhová, —
el, el!

Idegen már s kietlen ez a hely.
 [E két sor függőlegesen, lap-
 szélen van]

HARMADIK SZÍN

Mint az előbbi volt . . .

A míg belöle hon lesz és ipar,
a mint . . . a mit.

. dacot hánysz [végleges szö-
vegben: fittyet hánysz .]

. a mit egy ital

A mely nyomán jár, a lehangolás-
ban.

. csatja ...

. kellett talán,

Melylyel ...

Talán egy hajszál, — annál szé-
gyenebb,

. kényszerít, hunyáskodottan,

Ezen kötél erősb .

396. Ah, ... vagy nagyon,
401. ... néked még dacolhat.
404. *Elrejtve zajtalan mert mű-
ködik,*

vagy igen,
... még dacol veled.
*Hogy mert elrejtve munkál s zaj-
talan*

[15. lap]

409. Mellynek határa egy araszt-
nyi lét.
410. *Hadd meglátnom hát azt a
működést,*
416. és 428. sorban: *Amit...
aki ...*
416. [E sor elé, az Utasításhoz:]
421. és 422. sorban: *Melly*
433. *mellyben*
434. *olly*

Melynek egy arasznyi lét.
*Hagyd megtekintnem hát e mű-
ködést,*
A mit . a ki
petit
Mely . .
. mellyben
. olly

[16. lap]

438. *Néhány marok porrá sil-
ledsz-e csak,*
444. [A sor előtt felkiáltójel]
vészt hozó ...
455. *Midőn te harcolsz ...*
459. [A sor elé egy olvashatlan
szót írt ki A.]
461. *Hisz hogyha olly kicsinyes
lelketek,*
462. *Hogy fáztok, más felettetek
ha nincs,*
465. *Rokonibbat, mint a rideg öreg
volt;*
467. *Az égből, szép szerény fiú az.*
468. *Jelenj meg őh szellem.*
471. [E sor elé egy olvashatlan
szót írt ki A.]
471. sor után [Utasítás mellé:]

. sülyedsz-e csak,
.. vészhozó
Ha majd te .
barát
Hiszzen, ha oly kicsinyes .
*Hogy fáztok ápoló gond s kéz
ne'kül,*
*Ki nyájasabb lesz, mint a zord
öreg:*
Az égikarból, szép szerény fiú.
Jelenjél meg, szellem.
Hiv,
pet.

[17. lap]

478. [E sor elé egy olvashatlan
szót írt ki A.]
479. *Ha felveszem képem, le-
roskadasz,*

zaklatni
. saját képem, leroskadsz,

480. *S e férgek itt melletted el
enyésznek.* *S eme két féreg itt megsemmisül.*
482. [E sor után:] A föld sz.
szava. *A föld szellemének szava.*
486. [Az utasítási szöveg elé:] *pet.*
494. ... *amint ...* *a mint ...*
497. *Jesztő rémül ...* *Ijesztő rémül ...*
499. Százféléképen, *által* válto-
zottan, *.. által*változottan,
501. *S az örök ifju szivek ideálja.* *S örök ifjú sziveknek ideálja.*
- [18. lap]
503. [Előbb e sor végére írta, de
utána kitörölte A. e szót:] *beléje*
505. *Ne hitegess már Lucifer,* tovább.
tovább. *Ne hitegess, ne Lucifer, tovább.
arasznyi .*
516. ... *arasznyi ...*
518. *A százados fa és az egynapos*
légy, *A százados fa s egynapos rovar,*
521. *mi változunk csak,* [A. áthúzta a *csak* szót]
523. ... *célotat te is hát,* [Az utolsó szót A. áthúzta]
532. *Mig a vég eljő,* *Mig eljön a vég,*
533. *Por tested* [A két szót A. összekötötte]
- [19. lap]
539. *Múló évekre lesz ...* *Évmilliókra lesz .*
541. *De forró vágya ez ifjú ke-
belnek:* *De ifjú keblem forró vágya más:*
- 4.-ik sztn* NEGYPEDIK SZÍN
555. [E sor után, az Utasítás elé:] *petit*
[Az Utasítás utolsó sorá-
ban:] *korbácsokkal ..* *korbácscsal .*
559. *Nem hagyja trónja párná-
ján pihenni.* *vánkosán pihenni.*
- [20. lap]
565. [E sor mellé írt egy nehezen
olvasható szót:] *uralom*
567. *Száz tartománynak kincse*
mond urának *Száz tartomány bő kincse .*
580. *Miatta, — nem köszönhe-
tem* *Érette, —*
583. *Melly* *Mely*

[21. lap]

600. És újból kezdesz . . .
[E sor után és az Utasítás
szövegébe:]
601. Hiába hívod azt.
[E sor után, az Utasítás-
ban:] Jajveszékélés közt
606. [Az Utasítás mellé]
[Utasítási szövegben:] neét
607. Hagyjátok őt
[E sor után:]
608. Ki e nő és mi bűbájt bir
sajátul,
609. Melyel mint láncsal .
610. Porban fetrengő lényéhez ra-
gadja?
612. Mellyekkel gúnyul vett kö-
rül teremőd,
613. Eszedbe hozni hernyu vol-
todat,
614. csapongasz.

[22. lap]

615. . . . milly
618. Amilyen . . . olly
620. [E sor után:]
622. A létét eltagadja s az
623. Erő kacagja
630. Mért él a pór? — a gúlához
követ hord,
631. Mit az erős rak, s állítván
utódot, . . .
633. Lucifer, óh
638. Neked hitvány szám, nékem
egy világ.

[23. lap]

641. [E sor után:]
643. A bájnak ép úgy fejedelme
vagy,
644. Mint a hatalynak én,

Sőt újra

petit: „Jajveszékelve.”
. kéred azt.

Jajveszékelve

petit

nejét

Hagyjátok ott

pet.

. . . mi bűve — bája van,
Melylyel mint láncsal . . .
Lerántja porban fetrengő magá-
hoz?

Mellyekkel vett körül urad,

. hernyó voltodat,
csapongasz.

. . . mily

Amilyen . . . oly

gúnynyal [Lucifer neve után]

Tagadja létét e rejtett fondlnak,

S kacagja durván az erő s anyag.

[Függőlegesen lapszélre írta]

Mért él a pór? — a gúlához követ

Hord az erősnek,

Ah, Lucifer

Neked silány szám,

petit

A bájnak éppen úgy fejedelme vagy,
Mint az erőnek én . . .

646. Tudom, parancsod *nékiünk* *a pór végzete,*
végzetüünk,
647. Nem is *kötődöm*, csak kevés *Nem is szabadodom,*
időt. *Ne többször*
649. Ne *többet* e szót.
662. és 664. [Utasításokhoz:] *petit*
663. Ah *milyen* édes, *Ah milyen édes,*
- [24. lap]
668. Te meg *tiltsad be* azt a jaj- *Te meg némitsd el*
gatást. *az igával azt.*
670. Együtt öröklé *aztat az igával.*
[Utána, oldalt, az Utasítás- *hoz]* *petit*
675. Óh *pháraó, ölj meg,* de *zúzz el,* de megbocsáss,
676. Ha *az a népjaj* nem hágy *Ha a nép jajja* nem hágy
megnyugodni.
679. Felejték mindent, *ami ki- kivülem mi van:*
vülem van.
681. Hogy *a mosolyom üdv, szám* *Hogy mosolyom üdv, ajkam* láng
láng legyen, *legyen,*
683. Korbácsolt háttal jajgat *jajgat oda* *kint:*
odakiünn,
685. Én *mint* a népnek elszakadt *Én, én a népnek*
leánya, *És én veled.*
687. És *veled én.* —
- [25. lap]
- [Az egész lapot lemásolta Arany és a 692.—724. sor között
hat sorban végzett lényeges, szó-átírási változtatást:]
700. A végzet *elítelt* állata, *A végzet arra ítelt* állata,
701. *Melly bármi* rendnek *Mely minden* rendnek
703. A mit te *elvetsz,* ő meg nem *A mit te eldobsz,*
nyeri.
710. Mert minden ember ura- *uralomra vágy,*
lomra *vágyik,*
715. Zaklatja azt *mindenfelé,* mi *Zaklatja minden olyasért,* mi új
új,
721. Csak a hullám *fényes,* mit *Csak a hullám ragyog,* mit színe
színe *felvet,* *fölvét,*

[26. lap]

726. Fényes helyedre tolakodni
bátor.

730. Melyből ...

731. *Kivált* egyénnek *láncokat,*
gyűriüket,

733. Fölebe *tollak,* ...

736. Elszívelik, hogy őket is le-
nézed.

737. ... *illy*

744. *Intésül* annak, aki nagyra
tör,

745. [E sor után:]

747. Előtted; csak ne *higyd,*

753. *Mit vágyol mást,* ha keblemen
pihensz?

... *mer.*

Melyből.

Ki-vált egyénnek *láncot és gyü-*
rűt,

Fölebe *teszlek,* ...

... őket is *lenézd.*

... *ily*

Intő rom annak,

pet.

... ne *hidd,*

Mi vágyad más, ha ...

[27. lap]

760. E hasztalan, e *dőre* fecse-
géssel?

780. *Melly* *arcaidnál játszik,* ...

781. *Vékonyka* porréteg marad
utána.

786. *Kéjkertjeid* közt a sakál
üvölt,

787. ... *tanyázik.*

[E sor után, az Utasításhoz:]

788. S mind ezt nem *az ég rázó*
fergeteg,

790. *melly*

E hasztalan, e *balga* fecsegéssel?

Mely *arcodat* *legyinti,*
hol elszáll,

Kéjkerteidben a sakál *üvölt,*

... *tanyáz.*

pet.

a mennyrázó *fergeteg,*
mely

[28. lap]

791. [E sor után *Lucifer* nevénel A. a Madách-kézirat *Luci.*-féle
rövidítését kipótolta teljes névre; többször másutt is!]

794. [E sor után az Utasítás
mellé:]

800. S *érvényre* csak szabad ál-
lam viszi.

801. *Enyészen* az egyén, ha él a
köz,

802. *Melly* egyesekből *egy egészet*
alkot.

pet.

Szabad *államban,* másutt *nem*
lehet.

Enyésszen az egyén, ha él a *köz,*

Mely egyesekből *nagy egészt* *csi-*
nál.

805. Vezess, vezess át Lucifer, új helyemre.

808. Ha megjössz, szűd e sziven menhelyet lel.

809. Igen, igen; sejtem, hogy újólag

813. Ne olly . . .

814. Talán előbb, a célt, mintsem reményled,

816. Mennyünk hát előre

[29. lap]

818. [szórendi változtatás]

820. Egy dúrva nép vakmerőn

824. . . . épen hős atyádat

825. De mért ment hát atyám . . .

827. Ha szép neét meg bú emészti itthon?

829. Istennek átka van olly . . .

830. Csak a szerelmes nőnek igaza

[30. lap]

844. De hogy ha túlerős, annyára tör,

846. Ha e szó benne túl erőre jőne,

848. [utáná: Utasításhoz oldalt:]

851. . . . olly . . .

852. Tán senkitem forral már terveket,

854. { A felséges nép eszközlése által,

855. { S reggeltől fogva járom e helyet,

856. { S ki sem szólít szavazatom miatt.

857. { Unalmas lét, mit kezdjen már az ember?

858. [Utasításhoz, oldalt:]

Az utasítás szövegében:]

Vezess, vezess új célra, Lucifer.

Ha megjössz, szived e szűn .

. . . , hogy téged is

Ne oly

. . . . hogysem reméled, menjünk

Nézd, arra ment el gyors hajón atyád

. . . . vakmerőn

hős atyádat épen

Ugyan mért ment atyám . . .

Ha szép nejét meg bú emészti honn.

Istennek átka ül oly

van joga

De hogyha túlerős, anyjára tör,

. . . túlerőre jutna,

petit

. . . . oly .

. . . . kohol .

. . . . toroka kellene,

Ma reggel óta .

S szavazatomra nem akad vevő.

Unalmas élet, mit van tenni már?

petit

mely himnuszt .

859. *El innen, engem illet e hely itt.* *Odább! ez a hely itten az enyém!*

859. [Utána: az Utasításhoz, oldalt:] *petit*

860. [Utána: az Utasításhoz, oldalt:] *pet.*

[31. lap]

868. *Így koszorúzzad azt az állatot,* *No csak virágozd fel az állatot!*

875. *Nagyoknak asztaláról* *Gazdái*

877. és 881. sor utáni [Utasítás mellé:] *petit petit*

[32. lap]

888. *Szemtelen, le véled!* *Le onnan, szemtelen!*

894. [utána: az Utasítás mellé:] *petit*

893. *Nos —* *No s*

[33. lap]

Tersites [többször!] *Thersites*

924. [Utána: Utasítás mellé:] *petit*

925. *Vészt hirdetek! ellen van a kapuknál!* *az ellen a kapuknál!*

[34. lap]

930. *szóltok . . .* *szóltok*

937. *Elvesztél férjem, óh de keserüebb* *. oh, de keserüebb*

939. *neét . . .* *nejét*

940. *Bántása lesz, haljon meg gyermekével,* *gyermekestül.*

944. és 947. utáni [Utasítás mellé:] *petit . petit [mögöttük]*

947. *meg repednek.* *megrepednek.*

[35. lap]

960.—962. . ha a halál

Borzalma *közzénk lép* *pend* }
nem sokára, }
Unalmas árnyjátéktoknak }
nem-e }
Kopogtat szintén véle bé }
határa. }

{ Borzalma *eljö hozzánk* nem sokára, }
{ Unalmas árnyjátéktoknak }
{ *vajon* }
{ *Nem lesz-e akkor itt végső határa.* }

962. [Utána: Utasítás mellé:]

964. *Mi vétkeitek hát, mely miatt
könyörögtök?*

966. De nőm nem jó elé, és
gyermekem.

968.—970. Ah Miltiades, mért
jöszsz, jöttödön
Ha nőd sem bír örülni. Gyer-
mekem,
Anyád leroskad, tartsd fel,
tartsd fel őt . . .

974. De jobban vérezik szívem és
a hon.

976. *illy*

[36. lap]

985. *Oltárodnak fölébe szentelem.*

985. Utána: [Utasítás mellé:]

987. . . . *millyen*

990. Jól tudtam én, hogy amit
tett atyám,

992. Fízt a hitvesnek kellett volna
tudni!

995. Míg egykor eljövendek érte
hozzád.

[37. lap]

1005. Maratonnál

1007. [Utána: Utasítás mellé:]

1009. *Miért eresztéd csak szét né-
pedet?*

1011. *E hitvány nép csak békót
érdemel,*

1012. *Melly*

1018. *Hát hogy ha még olly tiszta,
mint enyém!*

[38. lap]

1027. *Csak én haljak meg, — oh
miért is éljek,*

petit

. . . *a miért könyörögtök?*

[Fölötte A. első javítása, de ál-
tala áthúzott szavak:

*Mi bűnötök hát, hogy könyöröge-
tek?]*

se gyermekem.

. . . mért is jössz, ha nőd
Sem bír örülni jöttödön. —

Fiam,
Anyád leroskad, tartsd fel,
tartsd fel. — *Ah,*
a hon és szívem.

ily

Szentelve tűzöm oltárod fölé.

petit

millyen

a mit tesz atyám,

kelle tudni jobban!

Míg egykor érte hozzád eljövök.

Marathonnál

petit

Miért is oszlatád szét a hadat?

Csak láncot érdemel e csőcselék,

Mely . . .

*Hát még ha olyan tiszta, mint
uram!*

. . . *vagy miért is éljek,*

1035. *Sillessze . . .*

1040. [Utána: Utasítás mellé:]

1047. Önszégnyét meg nem bocsájtja . . .

1048. { *Luci: Ki ábrándultál-é hát?*
(1048.) { *Óh, igen.*

Súlyessze .

petit

. . . bocsájtja

{ *Lucifer: Kijózanodtál-é hát?*
{ *Óh, nagyon.*

[39. lap]

1057. . . . arasznyi létet,

1062. *Te nő meg, aki a paradicsomból*

. . . arasznyi létet,

Te meg, nő, a ki — úgy rémlik szívemnek —

[*A. kék ceruzával melléje írta: „pharao korában nem?”*]

1072. és 1076. [utána az Utasítások mellé:]

petit

1074. — 1075.:

{ *Szép bucsú, ugy-e? — Nos vitéz, nem-e Borzogat kissé idegenszerűen*

{ *Szép búcsu, nemde? — Nos vitéz uram, Nem borzogat most furcsán egy kevésbé*

[40. lap]

[*A. halvány, kékceruzás sorai a margón: „engesztelés a halálban.” Ez bosszantja Lucifert.*]

1082. *Átok reád, te köznapos 6-ik szín.*

. *közlelkű . . .*

Hatodik szín.

[*Az utasítás 3. sorában áthúzta Arany az „asztal” szegletes jelzőjét.*]

Catul.

1091. *Ki van köztünk, ki még hisz istenekben?*

[*Mindenütt:*] *Catullus*

Ki hinne még közöttünk istenekben?

[*Később a Catullus név egyik l- betűjét áthúzta A.*]

[41. lap]

1099. *Unott hólnap, mi még ma elragadt,*

Unott lesz hólnap, a mi elragad ma,

1101. *Hűségít értém. Vagy ki az, dúsabban*

Hűségít értém. — Vagy ki pazarol

1102. *Ki kedvesét kitartja?*
 1105. *S ha is, te, aki telhetetlenül*
 1106. *Vágyol gyönyört*

[42. lap]

1125. *De hát a fogadás?*
 1130. *Egyél belőle, míg egy mást hízlalsz te is.*
 1131. *S nem esz meg-é rút féreg téged is?*
 1134. [Utána, az utasításhoz:]
 1135. *Recipeferrum! — Gyávate.*
 [E sor után, az utasításban:]
hüvelyét feléje tartja.
 1140. . . . *vér futott.*
 1144. [E sor után, az utasításban:]

[43. lap]

1158. *Dagadó* *kebled tőlem ne vond el,*
 1162. *Szemedbe tartom, hogyha ott találad*
 1163. *Azt, amiért én is versenybe léptem.*
 1164. [E sor után A. beszúrása, utasításként:]
 1166. *Miért is az a szép lány oldalánál*
 1167. *Jobb hasznát hogyha már nem tudja venni.*
 1172. *Valóban, egy illy arc egész köröknek*
 1173. *Költészetére fagylepelt boríthat.*

[44. lap]

1178. *Már benne pang a fekete halál,*
 1182. [A sor elején az A névelőt törli Arany.]

- Hölgyére többet nálam?*
S ha bírnád is, te, a ki telhetetlen
Gyönyörre vágysz

- De hát fogadástok?*
Egyél, hiszen majd hízlalsz másikat.
S nem dözsöl-é rút féreg rajtad is?

petit

Gyáva korcs.

- életéért esdve, ujjait . . .*
hüvelykét a gladiátor felé tartja.
vér ömölt.

petit

- Puhácska* *kebled tőlem el ne vond,*

. . . *ott leled*

- Azt, a miért én is versenyt futok,*

(*Luciferre mutatva*)

- Miért is ennek az a szép leány,*

- Ha már különb hasznát se tudja venni.*

. *ily arc egész körök*
 [Fölötte áthúzva:]
mulatság

- Költészetére fagylepelt borít.*

Már megfogant

1183. *El telni soh'sem . . .*
1186. *S a mámor, édes mámor*

1187. *Mint horpadó sirt a nap,*
1188. *Létünket megaranyozza*
1189. *A borral, szerelemmel*

[45. lap]

1211. [E sor mellé, utasításként:]
1214. *Kísértett a nagyok agyában,*
1219. [E sor mellé, utasításként:]
1225. *Vagy nem vagy-é jól férfi-
keblemen?*

1226. *Ah jól vagyok. De nézd el,*
Sergiolus,
1227. *A boldogság komollyá hogy-
ha hangol.*

1231. *Talán sejtjük, hogy az ily
perc — virág
Melly hervatag.*

[E lap bal felsősarkán alig olvashatóan A. megjegyzése az 1235—40. sorra vonatkoztatva „*az emlékezet mint csak sejtelem, jobb mint fennebb a bizonyos tudat*”.]

1245. *Keserűet kívánna már a
lélek.*

[46. lap]

1247. [E sor után, az Utasítás-
hoz:]

[Madách oldalakon át rövidítve írta *Lucifer* és *Catulus* nevét]

1255. *Cseréld meg őket s ő tüzend
keresztre.*

1262. [E sor után, az Utasítás
mellé:]

[Az Utasítás 3. sorában:]
silled.

Eltelni sosem . . .

[Eléje, utasításként:] *Mind*
[Az „édes” fölé írta A., de később áthúzta ezt szót: *kéjteli.*]

Mint horpadt sírokat a nap,
Létünk megaranyozza,
Borral, szerelemmel .

(*mind*)

Rém járt fel a hősök agyában,
(*mind*)

Nem jól esik pihened keblemen?

Ah jól, nagyon. De nézd el, Serg.,

A boldogság midőn elkomolyít.

*. . . ily perc — virág,
S ily hervatag.*

szivem.

petit

[Arany egészítette ki e neveket]
. . . és ő von keresztre.

petit

süllyed.

[47. lap]

1265. Hogy a savanyú úr is fel-
kiált?

. is *megsokalja?*

1273., 1276. és 1277. sorok után:
1283. De hogyha a vész ajtódon
kocogtat,

petit

. . *kopog,*

[48. lap]

1303. Nincs már hited, kövekké
dermedének.

. *dermedeztek.*

[E sor után, az Utasítás
mellé:]

petit

1324. A szeretetnek örök istene

A *szent* szeretet

[49. lap]

Az 1331., 1339. és 1345. sor
[utáni Utasítások elé:]

petit [három ízben ugyanígy]

1328. . . . *Tebaisba . . .*

Thebaisba . . .

1335. Érzést találhatnál is

Érzést talál~~tál~~ volna .

[50. lap]

1347. . . . borzongatja hátam,
1367. Mint a *dagadt* párnákon .
1372. *Érvényesíteni* mind,

. . . borzogatja . . .
Mint *dagadó* párnákon
Érvényre hozni mind

[51. lap]

7-ik szín

Hetedik szín

1387. Isméri a szerájok kéjeit,

Isméri a szerályok kéjeit,

1390. { *Nem-é látjátok ezt a szent*
1391. { *jelet,*
Melly testvér baráttal

{ *Vagy nem látjátok ezt a szent*
jelet,
Testvéreleg mely egy célhoz
csatol?

1397. *illy*

ily

1400. { *Ha annyi aljas, hitvány*
1401. { *tervezettel*
Kéblében .

Ha aljas tervvel annyi martalóc
Kezében .

[52. lap]

1411. Szépen szollsz Tankréd
1414. *Le sújtom őt. — S ha . . .*

szólsz,
Lesújtom. — És ha .

1415. *Le szállsz-e*
1416. *Nem-é* nemesb, ha ötet
emelem fel.
1417. *Le mondani*
1422. *Mellyért*

Leszállsz-e
Hát nem nemesb, ha
Lemondani
Melyért

[53. lap]

1448. *Nem-e* hiszesz már
1454. *Mint bármelyik* más, *melly*
sosem . .
1458—59. *Melly* *melly*
1470. *S ti* mégis . .
1484. *Mond*, mit hiszesz . . .

Hát nem hiszesz .
Mint bármelyik más, *mely so-*
sem
Mely . . *mely*
Ti mégis
Mondd

[55. lap]

[Utasítás mellé:]
1493. *S e meztellábos* ronda cső-
cselék,
Melly .
1497. *ilyest*
1502. . . . *illy* . .
1509. *Mint* medve ellen . .
1512. *Nincs-é* joguk hős voltok...

petit
S e puszta-lábas
Mely
ilyest
ily .
Mit .
hős voltok

[56. lap]

[kétszer javítva;] *Patr.*

Patriarcha.

[57. lap]

1558. *Még* versenyezni vélünk.
Vagy beszélj,
1561. *Hát* bírtok-é egy *Anasta-*
siussal?
1567. *Melly*

. *felelj*,
. *Anastasiust?*
Mely

[58. lap]

1573. *Isten* dicsére a máglyára
vélök.
1576. *Erősek* vagytok, *tesztek*,
mint akartok
1578. *Megszámítottak* bűnórái-
tok,
1596. *Mit állsz olly* szótlan, *mond*

öket!
. . *kény szerint*,
Számlálva immár bűnóráitok,
oly . . . *mond*

[59. lap]

1606. sorban: . . . mind ezen bűn!

1614. Melly. . .

1626. Hozasz érvényre a kor
ellenében,

1627. *Chrónika*

1637. *amit unokáik*

mind (ez a) e bűn!

Mely . . .

Hozandsz érvényre

[mellé írva:] *vagy K*

mit utódaik

[60. lap]

1659. . . . *illy* világot,

1660. Az úr dicse ha *mindjárt*. . .

1662. Csak *egyedül* te maraddál
kicsinyt le.

[Utána az utasítás mellé:]

ily világot,

. . . ha *szinte* . . .

Csak *te maradtál egy kissé* alant.

petit

[61. lap]

1672. *Jedve* kezdünk futni..

1678. *Illyen* . . . *illy*

1683. Úgy rémlik, egykor *hogy*
ismerélek,

1686. . . . *amilyen* mulattató

1688. Felnéz, — mosolyg, oh
hála az egeknek

Ijedve kezdünk

Ílyen . . . *ily* . . .

egykor már ismertelek,

a milyen mulattató

hála néked ég!

[62. lap]

1689. Lovag, megmentél, *oh*
hogy köszönném meg?

1690. Nem gazdag díj-e a szó
ajkaidról?

1691. *ilyet* . . .

1697—1700. sorok:

{ *S ha is, mit nyertem*. Vagy
hálás leszek
És ott vagyok, mint *hogy*
ha ők be érnek.
Vagy háladatlan és így el-
kárhozott.
Pedig nem voltak *rúta*k ül-
dőzőink.

1704. Nem zárja tőlem a re-
ményt le. . .

1710. *E fekete* szalag?

, *hogy köszönjem azt* meg?

ajkadon?

ilyet .

{ *S mit nyertem volna!* Vagy há-
lás leszek,
És ott vagyok, mint *ha elér* a
vész:
Vagy háladatlan, — *így is kár-*
hozott.
Pedig nem volt *rút a négy ül-*
döző.

. . . *el*,
Ez éjsötét . . .

1715. Hogyan ne vólna ott a szerelem?

.. szerelem, leány!

[63. lap]

1818. *Pedig* gyötörsz .

Pedig

1719. { *Szintén le zár ez a fal*
 téged is?

1720. { *Le ám de kulcsa, nincs*
 tengerbe vetve.

1721. { *Nagy kár, — irandanék*
 szép elégiát, (egy szép
 alagyt)

{ *És el fog zárni e fal .*

{ *El ám,*

{ *Nagy kár, beh szép elégiát fa-*
 ragnék

1722. . . . *Álnok! el szemem elől!*

Csalfa! menj előlem!

1723. *S miért? nem-e nagy esz-*
 me . .

S miért? — hát nem nagy eszme
 az . .

1725. . . . *Én megyek.*

. . *Már megyek.*

1728. *Inkább a kulcsot ablakom-*
 ba helyezem.

Inkább a kulcs ablakomba'
 lesz.

1729. *Hadd tudjam hát meg leg-*
 alább neved,

. *hát legalább meg neved.*

1733. *Nevem Izóra. És a tiéd,*
 lovag?

. *S a tiéd, lovag?*

[64. lap]

1736—1740. *illy . melly...*
 illy,

. *ily mely ily*

1744.—45. [oldalt, kék betűk-
 kel:]

nehéz

1747. *S szent fogadást tön . .*

És szent fogadást tön .

1762. *Nevezetes!*

Ez különös! . .

1763. *De olly még se .*

De oly mégsem .

[65. lap]

1766. *S én nem birom gátolni*
 már győzelmem.

. *gátolni győzedelmem.*

1767. . *fullánk .*

. . *fulánk . .* [az *u* felett rövid
jel: ◡]

1770. . . *hogy én szereselek.*

. . . *szeresselek.*

1776. *Az ablakban van, nem ten-*
 gerben

Ablakba' lesz majd, nem tenger-
 ben .

1778. . . *ilyen . . .*

. *ilyen . .*

1781. *Letörli a költészetnek zo-*
 máncát,

. *költészet hímporát,*

1782. Arczáról . . . Arcáruul . [az u fölött: ∪ jel]
 1788. sor után: [Az utasítás
 mellé:] *pet.*
- [66. lap]
 1803. . . . *ollykor* . . . *ollykor* .
 1816. *Melly* . . . *Mely* . . .
 1817. *Hol csak nekünk szeretni...* *Szeretni hol csak nekünk . .*
 1820. *Melly* *Mely*
- [67. lap]
 1826. . . . *sáncot* *sarcot* .
 1829. sor után: [Az utasítás
 mellé:] *petit*
 1840. *Dacolni érted mindennek* . . mindennel fogok.
fogok.
 1845. sor után: [Az utasítás
 mellé:] *pet.*
- [68. lap]
 1850. *Galabfival kígyókat kölcs.* *Galambfival . . . költs.*
 1851. . . . *Milyen* *Milyen* . . .
 1859. *Melly* *Mely* . . .
 1860. *Szemtelenségben jóval túl-* *Orcátlanságban messze . . .*
haladja
 1862. *Melly* *Mely* . . .
 1865. sor után: [Az utasítás
 mellé:] *pet.*
 1866. *Tankréd! . . . szeretőd . . .* . *kedvesed* . .
 [1872. sort A. kék irónnal alá-
 húzta:] [Lapszéli megjegyzése: *légvár.*]
- [69. lap]
 1878. *Csatára szálltam szent esz-*
mék miatt, *szent eszmék után,*
 1888. *Szégyen nélkül* . *Szégyen ne'kül* .
- [70. lap]
 1903. *Az én időmben illyes ün-*
nepély volt, *ünnep volt az ilyes,*
 1906. *Ily* *Ily* . . .
 1911. *De e közömbös* . *De e közömbös . . .*

1913. *illy* *ily*
1914. sor után: [Az utasítás mellé:] *pet.*
1916. Rosz álmom . . . Rosz álمام . . .
1919. . . . a kígyónak fejénél. . . . ott a kígyó fejénél.
1920. Meg lesz uram, amint parancsolod Meglesz, miként parancsolod uram.
1922. [a múlt szót A. aláhúzta.]
1923. Melly Mely
- [71. lap]
1928. Amint izzasztók az öreg királyt, . . . a vénhedt királyt,
1936. Melly Mely
1945. Ollyan . . . Olyan . . .
1950. javítani azt, javítani.
- [72. lap]
1960. Hiába, nem tud szokni új körébe, új körébe szokni,
1966. S hol hódolást lát, . . . Ő hódolásban mellékcélt gyanít.
1966. után [Utasítás mellé:] *pet.*
- [Az utasítás II. sorában:] . . . vállára ver.
1967. Ah menny lovag, — Ah menj lovag .
1968. és 1969. milly . . . mely . . . mily mely
1977. Ki vágnék ilyen . . . Ki vágná .
1979. Bal jóslatú illy arcú férfiú. Egy férfi, arcán e sötét jelek.
1981. őt illyen gyanútól, őt az ily gyanútól,
- 1982.—83. Elöttem, kit szentelt pántok csatolnak hozzája. — Elöttem, kit hozzá szent kötelék Csatol. — Hisz ő beteg, — nagyon beteg.
- [Lapszálen A. megjegyzése, két írónnal: a „pántok”-ra vonatkozóan: Sokszor van e nem szép szó.]
1984. Betege tán . . . Betegje tán
1988. sor után: [Az utasítás mellé:] *pet.*
- [73. lap]
1993. éjfel éjjel
1995. mennyünk menjünk .

1996. *Imé lépcsője* — jó éjt. *Lépcsője itt van* [A. melléje írta: *minek?*]
 1998. [E sor után:] *petit*
 [Az utasítás szövegében: *a szónak első fele kék ironnal zseleszékbe dül . . . aláhúzva*]
 2000. Egy fillérem sincs, *mindent mind elhordtad immár.*
el vivél már.
 2002. Az udvarhölgyek *járnak pávaként ragyognak,*
pávaként,

[74. lap]

2010. *Él árulom* tudásomat. *Elárulom* [A. melléje írta oldalt: *verrathen?*]
 2022. Csak a *svérák* Csak a *szférák . .*
 [Oldalt mellé írta A.: *sphae.*]
 2034. Kétséges rang-e hát a *tudomány?* . . hát *szellem, tudás?*
 2042. *Ha lelked volna olly rokon velem,* *Ha volna lelked oly*
 2045. Kívül a *bóldogságot, csak Kívül a boldogságot körömben,*
körömben,

[75. lap]

2051. *Füllánkos* melly *Füllánkos* mely
 2052. *millý* *mily*
 2057. *kis szerü idő van,* *lörpe az idő,* [Mellette A. megjegyzése: *hang!*]
 2062. [E sor után:] *petit*
 2069. . . *olly . . .* *olý*
 2070. Mit kezdjek én dacolni *ellenükben?* *dacolni ellenök?*
 2072. [E sor után:] *pet.*
 2076. *Mig büne a koré, melly őt szülé.* *mely szülte őt.*
 [E sor után, az Utasítás szövegében:]
 [Luc. jó egy lámpával s *azt* Lucifer jó a lámpávals az asztalra *az . .*] *teszi.*

[76. lap]

2082. *ollyant, melly* *olýant* mely
 2096. *. melly* *. mely*

2099. — 2100. [E sorok mellett A.-tól ez a megjegyzés olvasható:]

2105. Melly melly *rimel.*
Mely mely

[77. lap]

2111. [Utasításban:] *ivogat*

iddogál (pet.)

2126. *Vagy mond, ...*

Vagy mondd, ...

2129. *Óh, jó-e kor, melly e rideg közömböt*

Oh, jó-e kor, mely e rideg közönyt

2130. *Leolvasztandja, melly ...*

Leolvasztandja, s mely .

2132. [E sor után, az Utasítás-hoz:]

pet.

2135. *Melly*

Mely

[78. lap]

2137. *S lezúzza tán azt is, ki ki-mondta.*

. ki azt [majd A. áthúzta] ki őt kimondta.

[E sor után, az Utasítás-hoz:]

petit

[Utasításban:] *marseillese...*

marseillaise ...

2140. *Melly a földet meg fogja ifjítani:*

Mely a vén földet ifjúvá teszi:

[E sor után, az Utasítás-ban:]

[Utána írta A. kék ceruzával: *reformatió?*]

Párizs Dantón

Páris Danton

2150. *S eleibe dobtuk ...*

S eléjük dobtuk ...

2154. *De a másik szózat sem hangza el,*

. sem hangzik el,

2155. *Mit a jobbához intézett e hon.*

... intézett honunk.

[79. lap]

[a 2164/b. sor kimaradt a kiadásokból:] *Nem gondolok nevemmel, légyen átkos.*

2170. *De ezt szuronnyal*

Hanem szuronnyal ...

[A. melléje írta: *mit?*]

2172. *Most vérze el egyik tábornokunk,*

Most hulla vére egy tábornokunknak,

2176. *... oly ...*

... oly

2180. [E sor után:]

petit

2187. *... melly*

... mely

[80. lap]

2198. [E sor után:]

2201. Nem ellenség, melly nyil-
tan szembe száll,

petit

.. mely által ...

[Az utolsó 3 szót Madách maga
húzta át és helyébe írta:
„elesni is dísz.”]

pet.

hagyjuk őket.

2211. [E sor után:]

2214. ... hagyjuk őt.

[81. lap]

2224. *Le leplezi valóban bűnöket.*

2225. ... *milyen .*

2228. ... *milly ...*

2233. Ki vagy te, hogy Danton-
nal *ezt merészled?*

2234. Megállj — *nem-e* tudod,

2235. Hogy a polgáron kívül
nincs egyéb cím?

Világosan mutatja bűnöket.

Milyen ...

. mily

... hogy Dantonnal *így beszélsz?*

Megállj — *vagy nem* tudod,

Hogy polgáron kívül *nincs cím*
egyéb?

[82. lap]

2237/b. [E sor a kiadásokból kimaradt, melléje a kéziratba A. kis
kék keresztet tett.]

[E guillotine is szinte hall-
gatózik.]

2238. Lépj sergeinkbe és *pályád*
kinyílt.

2243. Miért rohansz *ily* vakme-
rőn *sírodba?*

2245. Csak *titeket .*

2251. *Tik* feleljetek .

2252. Húgom ! óvjon *az ég.*

2253. ... *nem rosszabb .*

2254. Ne *ily*

— — — — —

. s pályád nyitva áll.

. ily vakmerőn halálba?

Csak *titeket .*

Ti feleljetek .

isten.

... *nem rosszabb ...*

Ne *ily*

[83. lap]

2265. Mellyről mellőlem hullnak
el naponta,

2269. *Óh* nő, *ha* egy napig taní-
tanál *csak*

Mellyről . *naponkint,*

.....

[A. az utolsó szótagot kétszer is
aláhúzta.]

Oh nő, *csak* egy napig tanítanál

2270. Ez *édes tudományban*, . Ez *égi tudományra*,
 2272. S e rémvilágban *vágyol* . még *szeretni vágysz*.
még szeretni. [A kiadásokban mégis: *vágyol*
 lett!]
 2273. a lelkiismeret? a lelkiösmeret?
 2275. kit a *végzet* vezet, végzés vezet,
 2278. {Ha gyöngé rózsza *állott* *hajlong* utain,
 utain?
 2279. {S aztán ki *van* *elégge* vak- S aztán ki *lenne* *vakmerő* *elégge*,
 merő,
 2281. —82.: . . . *melly* színpadán *mely* színpadán
 Egy Catilinát, egy Brutust *vezet?*
vezérel?
 2284. *Megszűnt egyúttal lenni* *Megszűnt egyúttal ember lenni, és*
ember is,
 [Az egész 2285. sor A. be- *Oly földfeletti lénnyé változott,*
 toldása:]

[84. lap]

2293. {S ha így *vagyon*, mond, S ha így *van* ez, mondd, mondd, . . .
 mond, mért nem sze-
 retnél, . . . a világra:
 2294. {Nem nő vagy-é s *nem-e* S *ha meg?*
 én férfiú? Mint *a kit* én szívemben hordo-
 2296. . . *e* világra: zok.
 2299. S *ha is?* . . . S *ha meg?*
 2300. Mint *mellyet* én szívem- Mint *a kit* én szívemben hordo-
 ben zok.
 2305. Csupán, *melly* mindig ifjú, és ez a
 a szív. szív.
 2306. . *öltárnak* . *öltárnak*
 2307. *Martira. Óh Danton* . *Mártirja. Óh Danton . . .*
 2322. Ne *mond*, ne *mond* . Ne *mondd*, ne *mondd*

[85. lap]

2324. után: [Az utasítás mellé:] *petit*
 [Utasítási szövegben:]
pikákon . *láncsákon*
 2331. és 32. sorban: *Óh*
Pólgártárs
 2333. [Az utasítás mellé:] *Oh . Polgártárs . . .*
petit

2336.—37. . volna . Rosz-
szul . . .

2340. . *kellhet illy* kebelben?

2344. *szolysz illy* regényesen.

volna . . *Roszúl*

. *kelhet illy* .

szólsz illy

[86. lap]

2351. Hogy elbukott, látott *talán*
hasonlót.

, *az* látott *tán* hasonlót.

2361. után: [Az utasítás mellé:] *pet.*

2362. és 68. sor után: [Utasítá-
sokhoz:]

pet.

[87. lap]

2370. A felséges nép itélend .

majd itél fölötted,

2379. és 2388. után: [Utasítások-
hoz:]

pet., *petit.*

A 10-ik szín utasítása mellé: A. kis kék keresztet tett,]

Utasítás I. sora: *Olyanná...*

Olyanná

[Utasítási szöveg 3. sorá-
ban:] *válára*

vállára

[88. lap]

2394., 2404. sorban: *milly*
illy

mily *ily*

2407. Fel mersz *szólltni*

. *szólltni*

2417. *melly*

mely

[89. lap]

2430. . *Mi* nyomorúlt!

. *A* nyomorúlt!

2433. . . . Az eszmék erősbek,

. erősbek,

2443. Pirúlnom kell, *midőn* di-
csértetem.

, *ha* dicsérnek ezért.

2444. *olly*

oly

[90. lap]

2455. Mint azt *másokkal tartod*
célszerűnek.

Mint *másra célszerűnek* tartod azt.

2462. . . . *egyiránt*.

. . . *egyaránt*.

2469. *Bár melly* . . .

Bármely

2477. Ha nép közé *jő* a mai vi-
lágban.

megy a mai világban.

[91. lap]

2489. S egyéb

2493. Melly .

2495. Szentélynek .

2497. Mi rettentő komoly az egész
dolog.

2501. Ki által lépi, véresen le-
fogja.

[A 2502.—2504. sort a II. kiadásban megváltoztatták; Szász Károly javaslata alapján.]

2505. Ah, értlek . örökké?

2508. Az ortodoxot, akit

2512. Melly . . ahol .

Tanít .

S egyéb

Mely . . .

Szentélynek .

. komoly csíny az egész.

Ki általlépi, véresen megejti.

Ah értlek, örökre?

Az orthodoxot, a kit .

Mely . . a hol . .

Tanítvány [A. többször kiírja az
egész szót e lapon]

[92. lap]

2522. Ha úgy elbúv, hogy

2525. Eszményesítés visz mű-
vünkbe .

2527. . . melly

2529. Mi annakül .

2531. Ki fogsz tán az élő termé-
szeten

2541. Óh mit, . mond nekem,

2543. [Más szórend, A. átszámó-
zásával]

2551. Fogd hát e sárgult perga-
méneket,

Ha úgy elbúv, . . [A. melléje tett
egy kis kék keresztet]

. ad művünkbe

. . . mely . .

Mi a nélkül

. az élő nagy természetén.

Oh, mit mond nekem.

Csak a butával lettem-é egyenlő?

e sárgult pergamenteket,

[93. lap]

2568. . . melly .

[A 11-ik szín utasításában]

Tover . . . Temse

2582. mértékébe

mely

Tower . . . Temse

mértékébe

[94. lap]

2592. Mindég új s mindég a régi.

2601. Hiszi, hogy . a világot.

2603. szoll a szívnek is verése.

Mindig új

e világot.

szól verése is.

2614. . *ennelkül* .
2618. . *másként* veszélyben,

e nélkül .
máskint veszélyben,

[95. lap]

2619. *Ha illy* .
2622. *De hogy* ha áll is, *hogy kihalt* . .

Ha illy .
De bár ha áll is, *a jaj hogy kihalt*.

2635. után: [Az utasítás A. betoldása:]

A Towerre mutatván. — *pet.*

2636. [„Kisértetén” szó után A. kis kérdőjelet tett a lapszélre.]

2638. *É* korhadt *sem* kell nekem

. se kell nekem.

2643. *Titáni*

. . titáni .

[96. lap]

2654. *De mond*, . .
2660. után [Az utasításban:] *belseibe*

De mond,
belsejébe

[melléje írva:]

pet.

2668. . . . *játsza* emberét,

. játszsza emberét,

2670. [Az utasítás mellé:]

pet.

2672. . . *ollyan* . .

olyan . .

2674. *a jó ifjuság*.

a víg ifjuság.

[97. lap]

2679. *S* ki mondja, *hogy* kinek van igaza,

S ki mondja *meg*, kinek van igaza,

2683. *Valjon* . .

Vajon . .

2685. *Ép a torzkép* az, mit nem tűrhetek.

A torz az épen, mit nem tűrhetek.
[Előbb „torzás”-t írt A.]

2688. . . . *külömség*,

különbség —

2690. *Ép a torzképek közt* gyönyörködöm.

Én épen a torzban gyönyörködöm.

2694. *Kéjhölgytől* .

Kéjhölgytől [korrekt.-ban jav. Arany.]

2699. után: [Utasítási szövegben:] *vállára*

vállára

2702. után: [Az utasítás mellé:]

pet.

2707. . *holt* gyermekem

holt . .

[98. lap]

2713. *Mellyért*, . . *aki* . .

Melyért . *a ki*

2715. [Az utasítás mellé:]

pet.

2722. Azért *olly*
2723. után: [Az utasítás mellé:] *pet.*

[99. lap]

2735. { A dús meg ördög, vé- *véruink szija ki.*
rünket *ki issza.*
2736. { Most jőne *már!* hadd *Most jőne csak, hadd*
küldeném *küldeném...*
2738. *Márma .* *Már ma*

[*Munk.* szót kiegészítette
A.:]

Munkás.

2741. — 42.

Én *nem teendek véle sem-* *Én semmi rosszat nem teszek vele,*
mit is,
Le ültetem csak, lássa, *Leültetem csak, lássa, ki az úr.*
hogy ki az úr.

[Nyomtatásban megváltozott e két sor, tehát A. a korrektúrában javította:]

Nem vétek néki, mellém ültetem,
Lássuk, ki az úr, és ki tud mulatni.

2743. Mivel szolgáljak, *uraim?* *Uram, mivel szolgáljak? — Sem-*
— *Mi sem kell.* *mivel.*
2745. Azt vélitek tán, a pénzt *a pénzt csak lopom,*
hogy lopom,
2746. Vagy gyermekem s nőm *koldusbotra termett?*
koldulásra term!
2754. *Melly* *Mely*

[100. lap]

2755. . . a nyomor fölébe, *. . . a nyomor fölé,*
2756. *Nem-é dicső? — Engem* *Hát nem dicső ez? — Engem*
csak undorít. *undorít.*
[Az utasítás mellé, lap- *petit*
szélre:] *Koldus.*
Kold. [A. a szót kiegészíti:] *e szerint,*
2760. Igaz koldus sem vagy hát *Paraszt, odébb! — vagy azt hi-*
esszerint, *szed talán,*
2764. *Paraszt, el innét!* azt hi-
szed talán,

2766. ... Ne bántsad. Térj ki néki. Ne bántsad. Térj ki előle!
2768. Lenézéssel hát még miért tetézi, No hát, lenézéssel miért tetézi,
2769. Hisz mint nadály, jólétünk szopja úgy is? Ha mint nadály, jólétünk szopja ki?
[Korrektúrában A. ezt a végleges sort javította:] Ha már úgyis naddlyként sztvja vérünk.
2775. És le tépni .. És letépni .
- [101. lap]
2781. Hogy őrzi a lány egy tekintetét, Hogy őrzi lánya
2783. Jól tudja bár, ... Bár tudja jól, ...
2784. ... másnak dül karára. ... másnak döl karára.
2786. Mond, ... amit ... Mondd, ... a mit .
2791. [A. szórendi javítása:] kell De mit tegyek, élnem kell .
élnem.
2795. Mellyet . Melyet ...
2798. Mi örömem telik ti benne- .. most bennetek.
tek,
2799. ... olly oly
2804. után: [Utasítási szöveg pet.
mellé:]
- [Az utasításban:] végakordja ... ima- végakordja ... imakönyvvvel ..
könyvvel .
- [102. lap]
2807. Ne higgyen néki ... Ne higgyen néki ...
2809. ... illy ily ...
2811. Majd észrevétlen lenge el ... leng tőlem tova.
előttem.
2815. ... ne érintsd vele. ... ne érintsd őt vele.
2817. pietista lész. ... léssz
- [103. lap]
2839. Hiszen tán drágább mint a Hisz tán drágább a többinél.
többi.
- [E sor után, az utasítás petit
mellé:]
2842. ... még emlékszik reám. ... megemlékszik felőlem.
[E sor után, az utasítás pet.
mellé:]

2846. és 2848. . szóllt . . . szólt .
2849. *Arturnak szülői va- . . . Artur szülei vagyonosak,*
gyonosok,

[104. lap]

2858. [E sor mellé a margóra A. kis keresztjelet tett]
2859. *leg szebb ideálját . . . legszebb ideálját*
2860. és 2862. *amit . . . akinek... . a mit . . . a kinek . . . ily*
illy
2862. [Utasítás mellé:] *pet.*
2864. *picín fehér kezét, . . . piciny fehér kezét,*
2866. *bóldog életét . . . boldog életét . . .*
2873. Anyám, ne engedd. — Anyám, ne engedd *hát* — Ren-
Rendőrért kiáltok. *dőrt* kiáltok.
2874. *Hagyd őt — . . . Ne bántsd —*

[105. lap]

2879. . . *gallylugos, . . . gallylugos,*
2880. *Mi volt egyéb? Csak olly . . . oly finnyás*
finnyás
2882. *Emelkedettség nincs már a . . . nincsen már sehol.*
világon.
2887. után [Utasítás mellé:] [A. korrekturában írta így.]
pet.
2895. *Lánykáikat, s lesz majd . . . s mindjárt lesz háboru is,*
verekedés,
2902. *S mulatni, úgy hogy most . . . , a hogy most tőlünk telik.*
tőlünk telik,
2904. *Nagyobb s nemesb szinkör . . . [Először A. színtért írt helyette,*
nyiland előttünk. . . azután: színben. nyilatkozik-ra
javította. Korrekturában vég- . . . legesen így javította:]
Nemesb küzdtért foglal majd eré- . . . lyünk.

[106. lap]

2907. *Meglátod, a csira mivé . . . fesel. [A. a lapszélre írta:*
fejel. „fesel” (fejel csizmát)]
2908. *Le rázván a tantermeknek . . . Lerázva majd a tantermek.porát.*
porát.

2909. . gyáras
 .. gyáros
 [A szereplők felsorolásában is így javította ezt a szót A.]
2910. után: [Az utasítás mellé:]
 2911. *Korukban* az volt, .
petit
2914. A munkásoknak bérét kell lehúzni.
 A munka bérét kell csökkenteni.
2915. Azt nem lehet, úgyis lázonganak már.
 Azt nem lehet, *most is* lázonganak.
2917. S van is panaszban, *ami az*, . .
 S van is *tán* a panaszban *egy kicsi*,
2921. . . fél éjel gyáraikban, . . . fél — éjjel . .
 2928. Fecserli ereét illy
 Fecserli erejét ily semmiségre.
- [107. lap]
2933. Most látja már *milord*,
 már, *milord*, mi kellemetlen
2937. . . *indiából*.
 .. *Indiából*.
2944. *Csak ez hibáznék még te* .
No, még az kéne csak, te
2945. Önök hajói még ma itt leendnek
 Önnek hajói már *ma*
2944. —51. *Cigánya*. [Három helyen kiegészítette A. e szót:]
Cigányasszony.
2951. Emlékezzék meg a jósno...
 .. *bár* a jósno szavára.
2954. *Ő lölti most ki az ördög helyét*.
Most ő pótolja az
- [108. lap]
- [Útasítási szöveg mellé:]
pet.
2955. —58.
El az utamból, — tisztelet nekem,
Félrebb az útból — tisztelet nekem,
Megöszülék a tudományban,
Megöszült tudományban a fejem,
A természetnek titkos kincseit
Míg a természet titkos kincseit
- Míg ernyedetlen mind feláztam.*
 Feláztam *ernyedetlen szorgalommal.*
2959. . bolond, *Lucifer ez?*
 . *ez, Lucifer?*
2960. [melléje írta A.]
curstiv
2962. . . mint kelle régen.
 . . . *hajdan.*
2963. *Illyen . . .*
Ilyen . . .
2965. Természete, *hogy fél* : .
Természete, ha fél . . .
2974. *Mellytől* .
Melytől . . .

[109. lap]

2986. *Illy* . . . *vólt* . . .
2987. Ide vele. *Nekem bármelyik el kell.*
2988. . . *milly* *millyen*
2989. . . *melly* . . .
2990. [Az utasításban:]
 Annyával vissza jó .
2993. *Ollyan* .
2995. . . *olly* . . .
2998. . . *fékető* alatt
3002. Keze finom, tartása *uriás*

- Ily* . *volt* . . .
Ide vele, — *nekem bármelyik el-
kel.*
 . *mily* *milyen* .
 . . *mely*
Éva, anyjával visszajő .
Olyan .
 . *oly* . . .
 . *fejkötő* alatt
 úriás.

[110. lap]

3009. . . . *Óh* mi *kéj*, mi *kéj* !
3011. *Társamtól* a *pénz*, . . .
3012. *Jaj milly kemény kéz* !
 [„*Cigányasszony*” után:]
 (*felsikojtva*)
3017. . . . *mellynek* . . .
3021. De mert *méltób* . . .
3022. Amott *tovább* láttam sok...
3023. . . . *illy* . . .
3024. *Hadd nézzük csak meg.*
3025. után: [Az utasításban:]
 mellyeket . . .
 [Utasítás melletti jelzete:]
3026. . . . *irigylik azt* majd.

- Oh*, mi *kéj*, mi *kéj* !
Társamtul .
Uh! *mily*

- (*felsikoltva*)
 . . . *melynek* . . .
 De mert *méltóbb* .
 Amott *odább* . . .
 . . . *ily* . . .
 No hát nézzük meg.
 . . . *melyeket*
 pet.
 . . . *ezt* majd.

[111. lap]

3030. *Sikojtást hallok* . . .
 [Utána az utasítás mellé:]
3034. *Akasztni visznek. Óh mi jó szerencse,*
3035. *Gyerünk mi is, az ollyan izgató,*
3038. *Közömbös is, de . . .*
3041. Aztán több hétre *a kór-
házba jött.*
3042. . . . *neénél* . . . *beszólt,*
3043. *Lovel fia ifjú vólt* . . .
3045. *Vigan pajtás!* — *mártirúl*...

- Sikoltást hallok* . . .
petit
*Akasztnanak. Beh jó, hogy itt va-
gyunk,*
*Gyerünk mi is, oly izgató e lát-
vány.*
Mindégy is az, de . . .
 több hétre kórházba került.
 . . . *nejénél* . . . *beszólt,*
 . . . *vólt,*
 . . . *mártirként* . . .

3046. . . . név <i>leend.</i>	. név <i>marad.</i>
3052. után: [Az utasításban:] utósó	utolsó
[112. lap]	
3058. [Az utasítás mellé:]	<i>pet.</i>
3061. { Avagy csupán <i>talán</i> a társaság?	Avagy csupán a <i>társaság talán?</i> –
3062. { Hol ez <i>rothad</i> , – buján tenyészik bűn.	Hol ez <i>rohad</i> – buján <i>tenyész</i> a bűn.
3069. . . <i>milly</i>	. . . <i>mily</i>
3071. <i>Illy</i> . .	<i>Ily</i> . . .
3075. A törvénytudós <i>széjel</i> . . .	A törvénytudós <i>széllyel</i> vágja . . .
3077. után [Az utasítás mellé:]	<i>petit</i>
3079. Hadd tűzöm <i>csokromat e</i> <i>szent képhez.</i>	. <i>e szent képhez csokromat.</i>
[113. lap]	
3082. <i>E képről, még mint kis</i> <i>gyermek, szokám meg,</i>	<i>Megszoktam e képről, még mint</i> <i>gyerek,</i>
3086. után: [Az utasításhoz:]	<i>pet.</i>
3089. <i>Ezerszer úgy szép ékszer jó</i> <i>nyakadra.</i>	<i>Ezerte dúsbabb ékszer jó nyakadra.</i> [A. a „szép” fölé előbb „ <i>csinosb</i> ” szót írt, majd áthúzta.]
3092. után: [Az utasítás mellé:]	<i>pet.</i>
3095. <i>Markodban vólt,</i>	<i>volt,</i>
3096. után: [Utasítási szöveg vé- gén:] <i>teteén.</i>	<i>tetején.</i>
[114. lap]	
3101. <i>Melly öszvetartá,</i>	<i>Mely öszzetartá,</i>
3109. és 3112. <i>melly</i>	. <i>mely melynek</i>
3113. [A. ismeretlen okból kis keresztet tett.]	
3115. . . <i>kórlátolt</i> . . .	<i>korlátolt</i> . . .
3121. <i>Csakhogy nekünk, de nem...</i> [Utána az utasításban:] <i>Bésötétül . melly</i> <i>szollottak.</i>	. <i>ám, s nem kicsiny magoknak.</i> <i>Besötétül . mely . szóltak.</i>
3122. után: [A <i>Kar</i> szövegéhez:]	<i>beljebb</i>
3123. <i>holnap késü,</i>	. <i>késő,</i>
3120. . <i>holnap felkell!</i>	<i>felkel!</i>
[Utána az utasítás mellé:]	<i>pet.</i>

[115. lap]

3134. *Im* a komédiát lejátsz-
tam,
3135. Mulattattam, de nem
mulattam,
3140.—41. *Jövőét* . . . *iedten*.
3141. . . . a szombat *est* itt,
3142. . . *bóldogságot*:
3150. Itt *olly* . . .
3153. [mellé A. keresztet tett]

Én a komédiát . . .

[E sor mellé A. keresztet tett]

Jövőjét . . . *iedten*.
a szombat*est* itt,
. . . *boldogságot*.
Itt *oly*

[116. lap]

3162. E földre csak mosolyom
visz . . .
3163. után: [Az utasítás mellé:]
3164. után: [Utasítási szöveg-
ben:]
phalanstere . . . *úgy mint*...
[utolsó sorában:]
Felmerülnek
3165. . . . *mellyhez*
3167. *Nem-é volt* kis szerű a *hon*
fogalma?
3172. [sor végén:] *szép rend*
felett
3176. [írásjel:] *csak, a haza,*

. *hoz gyönyört,*

petit

phalanster *s egyéb*

felbukkannak

. . . *melyhez* .
Nem kis szerű volt-é a hon fo-
galma?
[A. a „hon” mellé írta: *cursív*]
. *fölött*

csak: a haza

[117. lap]

3189. *melly* a
3195. . . *milly* .
3198. Jól érdemelt *bérül kinyert*
az ember.
3201. . . ne *olly* sietve.
3206. *Millyen bolond* beszéd ez...

mely a

. . . *milly* . .

díjul kapott az ember.

oly .

Mily oktan beszéd ez már
megint.

[118. lap]

3208. [Az utasítás mellé:]
3214. Phalanstere**ből**
3215. S *illy* .
3224. De *melly*

pet.

Phalanster**ből** .

S *ily* .

De *mely*

3226. Átpillantásáért vágyunk...	Átpillantását vágyjuk az egésznek.
3228. Olyan . olly	Olyan olyan
[119. lap]	
3232. { De ő csak a homályban...	{ De ez csak a homályban tévelyeg
3233. { S fogalma sincs arról, amit ...	{ S fogalma sincs arról, miben segít.
3237. Illy .	Ily
3238. S azért jövénk ép hozzád, óh .	S azért jövénk tehozzád, óh
3255. . Ezrenként lakának	. lakoztak
[120. lap]	
3259. . gőzmozdonyúl vólt.	vólt.
3260. Ez ló [A „ló” szó mellé írta A.: <i> cursív</i>]	
3261. és 75. vólt.	.. vólt.
3262. Erről regélik, hogy barát gyanánt	Erről meg azt regélik, hogy barátúl
3265. gondolatait.	. gondolatjait. [Nem a kéziratban javította A., hanem a korrektúrában.]
3272. Mellyből reánk e mese is maradt.	Melyből ránk szintén e mese maradt.
[121. lap]	
3284. Olyan	Olyan
3286. Az élő zsír, ez hús	[A. e két szót aláhúzta és melléjük írta oldalt: <i> cursív</i> .]
3287. és 91. Melly . illy	Mely . ily ..
3289. Lássunk hát mást. Imé ásványaink.	Lássunk tehát mást. Im ásványaink.
3290. ... millyen milyen .
3295. Vasnak hívák és míg	Vasnak nevezték s míg
3302. Illyennek . .	Ilyennek .
3306. és 3311. Mellyért melly ...	Melyért mely
3317. . illy játékokon,	ily
[122. lap]	
3324. Két illy .	Két ily ...
3327. Homérnek .	Homérnak

3330. [melléje, az *Agricola* név aláhúzásával együtt, A. ezt a megjegyzést írta, kék ceruzával: *miért éppen ez?*]

3337. *Melly*

Mely . .

3343.—44. . . tündér dalai
Nem cseppgetnek-é a
gyöngye szívbé

. . . tündér daljai,
Ezek nem olnak-é .

3350. *Mennyünk* . . .

Menjünk

[123. lap]

3351. . . . *milly*

. . . *mily*

3352. *Ez ágyu* . . .

Ez álgyu;

3356. *Az nem vólt* . . .

Az nem volt . .

3361. *S míg az hazug mód ideali-*
sált,

. . *csalárdul idealisált,*

3364. . . . *millyen* . . .

. . . *milyen* .

3376. *Melly mesterén túl tartna,*

Mely . . járna,

3385. *A boldogság helyin, mit . .*

A boldogság helyén,

[124. lap]

3388. . . . *illy*

. . . *ily*

3389. *Mondd* . . .

Mondd,

3390. *Melly illyen* népbe egysé-
get lehel.

Mely egy ily népbe

3394. . . . *éléskamra vólt az:*

. . . *volt az*

3396. *Hogy készen szedjen min-*
dent,

Hogy készen szedje mindazt,

3402. . . *álltallátva rég,*

álltallátva rég,

3403. . . *és éhen veszünk el.*

és éhen veszünk.

3405. . . *nem szül többé vilá-*
gunk.

a föld. (Tolnainál ∅)

3408. *Elég idő, hiszem, a tudó-*
mánynak.

Elég idő tudásunknak, hiszem.

3409. *Fűtőszerűl kínálkozik a víz.*

. . *a víz ajánlkozik.*

3414. . . *vólna lombikom,*

. . *vólna*

[125. lap]

3420. *és 22. . . mellynek,*
mellyhez . . .

. . *melynek* *melyhez*

3423. *Ha nem kórlátolandja az*
egyén.

Ha nem kórlátolandja .

3434.	{	Tudnád-e tenni, hogy
<i>ami rokon,</i>	{	... hogy <i>mi most rokon,</i>
3435.	{	Ne vonszá egymást,	{	Ne vonja egymást, .
3438.		Ah értem, mond . . .		. mondd . . .
3446.		El nem maradhat. <i>Aki úgy
ki lestem</i>		. . <i>Én, ki úgy kilestem</i>

[126. lap]

3451.	<i>Tudományunk . . .</i>	<i>A tudomány</i>
3458.	Csak egy lépés az, <i>melly
még hátra van.</i>	. <i>a mi hátra van.</i>
3461.	A többi mind <i>kint volt .</i>	. . . <i>künn volt . . .</i>
3463.	[Az utasítás mellé:]	<i>petit</i>
3465.	. . . Hisz te ismersz,	. Hisz te ismersz,
3470.	[Az utasítás mellé:]	<i>pet.</i>

[127. lap]

3477.	[Az utasítás mellé:]	<i>pet.</i>
3480.	Most <i>intetik meg, aki vét-
kezett,</i>	Most <i>kap fenyítést, a ki .</i>
	[Az utasítás 3. sorában:]	
	. . <i>elébök lép.</i>	. <i>elējök lép.</i>
3490.	Elérni kíván és megsem-
<i>misítni:</i>	<i>hogy megsemmisítsen:</i>

3494. után: [„*Az aggastyán*” szónak 14-szer előforduló hiányos írá-
sát A. egészítette ki a 3608. sorig]

[128. lap]

	[Cassius mellé írta A. zárjelben: „ <i>visszalépvé</i> ”.]	
3508.	De <i>véred olly .</i>	. . . <i>olly . . .</i>
3511.	Philippinél <i>csatáztam.</i>	[E szó mellé A. kérdőjelet tett és
kékkel aláhúzta.]
3513.	. <i>illy</i>	. <i>ily</i>

[129. lap]

3520.	Ah <i>milly</i> szerep jutott
<i>Plató</i> neked,	Ah <i>mily</i> szerep jutott, <i>Plátó,</i> ne-
ked
3522.	után: <i>Angelo Mihály</i>	<i>Michel Angelo</i>
3527.	. . . <i>véssek rá egy kis éket,</i>	. <i>holmi díszt,</i>
3530.	Megörüléshez <i>voltam . . .</i>	. . . <i>voltam már közel,</i>
3539.	Ez <i>megszűkülte</i> a világ-
tekét,	Ez <i>szűknek érze</i> a világtekét,

3540. *Mi egyenlővé és mi nyomorúvá* *S mi egyformára, mily törpére szúrte*
 3541. *Szűrő az állam.* — Lucifer, *Az állam! oh Lucifer, jőj, jeriünk.*
gyeriünk.
 3543. *Ma két gyermek tölté be...* *Ma két gyerek .*
 3545. *után [az utasítás mellé:]* *petit*

[130. lap]

Lucifer [nevénél több ízben A. egészítette ki Madách rövidítését]

3549. *Sőt inkább itt fogunk nyugodni.* *csak megnyugodni.*
 3551. [az utasítás mellé:] *petit*
 3552. *Mit is kapsz e mindennapos nőn,* *De mit kapsz e közsorsú nőn,*
nőn,
 3561. [az utasítás mellé:] *petit*
 3562. *El tőlem, el, e gyermek* *Hozzá ne nyúlj! e gyermek az enyém;*

[131. lap]

3565. *Oh gyermekem! nem-é táplálatok,* *Oh gyermekem! hisz' én*
 3567. *Melly e szent pántot el szakítni .* *Mely e szent kapcsolat elszakítani bírja?*
 3569. *Hogy el vessz a tömegben,* *Hogy elveszsz .*
 3573. *Hagyjátok e nőnek meg gyermekét.* *ez anyának gyermekét.*
 3583. *után [az utasítás mellé:]* *pet.*
 3585. *Óh gyermekem! (össze rogyik)* *Oh gyermekem! (összerogy)*

[132. lap.]

3601. *Nagy és nemes volt mind illy* *volt mind ily*
 3602. *Mellynek kórlátot nem ír* *Mellynek higgadt gond kórlátot...*
 3603. [elé kis keresztjelet tett A.] *(Évát ölelve tartja.)*
 3607. [az utasítás mellé:] *pet.*
 3608. *.. kórházba vélők!* *.. kórházba őket!*
 3609. *után, zárjelben: (el súlylyednek)* *(elsúlylyednek.)*

[133. lap]

[A 13. szín *utasításában:*]
a többiek közé ve-
gyülve.

3610. . . mond *hová* vezet?
3611. *Nem e vágyódtál*
3614. . . *illy* ridegnek,
3616. E tér *olly* .
3620. { *Lelkem le zárja; vágyom*
 el . .
3621. { *És visszasírok, .*
3629. A *villámterhes fehé, melly-*
 ben . .
3634. . . *melly* keringve *el* vegyül
3635. *Milljó* társ közt . *vólt* .

[134. lap]

3641. *Egyébb más hátra, mint a...*
3646. Ha eddig tartott csak *ki*
 hősiséged,
3648. *Ki* mondja *azt?*
3650. *Melly* .
3660. Mint *ázalag* féreg, *melly*
 csepp vízében
3662. . . *hasztalan* *iesztesz,*
3665. *Előbb meglévő, mint*
 anyagvilágod.
[Utána az *utasításban:*]
3666. *Hiú ember!* próbáld *és*
 megebukol.
3668. *Alak a testnél, és napnál*
 sugára?

[135. lap]

3675. és 3677. *melly*
 melly . . .
3688. *S jegecsül* tán,
3689. [E sor végére, egy alig
 olvasható kivakart szó-
 pár fölé írta A.:]
[A. a föld szellemének sza-
 vához négy alkalommal
 betoldta e szót:]

. a többiek közé *vegyülten.*

- . . . *mondd* *hová* vezet?
Hát nem vágytál-e,
 ily ridegnek
 . . . *olly*
 { *Lelkem lezárja s vágyom el kö-*
 réből
 { *De visszasírok*
 felhé, melyben
 . . . *mely* keringve *el*vegyül
Milljó társ közt *vólt*

Egyébb számunkra, mint a mathe-
sis.

tartott csak nagy
. . . *ezt?*
Mely .
mely csepp vízében
hasztalan *ijesztesz,*

Előbb meg *volt az,*
A föld sz. (szellemének) szava.

próbáld, s szörnyet *bukol.*
s napnál a sugára?

mely *mely*

S jegecsül tán,

felfelé tör.

szellemének

3692. [Sor végén:] gyűrűéből
 3697. Ne mond, ne mond itt .
 3701. *Szaktítá* azt fel. —
 Majd én *felszaktítom*.
 [E sor után, az utasítás
 mellé:]
 [Utasítási szövegben:]
 sikojtással .
 [A. *Lucifer* nevénel az elhagyott utolsó betűket több ízben
 pótolja]

... gyűrűjéből
 Ne mondd, ne mondd ...
Törhette azt fel. —
 Majd én *feltöröm*.

petit

sikoltással megmerevül,

[136. lap]

3702. [E sor után, az utasítás
 mellé:]

petit

3703. ... most már *el kerénghet*

... *elkerénghet*

3708. Nem *olly* könnyű .

Nem *oly* könnyű .

3712. *Ollyan rettentő* az, meg-
 semmisültni.

Oly iszonyatos az, megsemmisültni.

3714. és 3720. *olly* .. *illy*

... *oly* *ily*

3715. . *bóldog* leszek.

bóldog leszek.

3722. .. *vóltakép* mi is?

vóltakép mi is?

3724. [E sor mellé A. kis kék
 keresztet tett]

3727. és 3729. *vólna*
 vólt .

volna *volt*

3730. *Cheroneánál*,

... *Chaeroneánál*,
 [A lapszélen mellé írta A.: *ae*

[137. lap]

3738. *Vólt* eszmém

Volt eszmém

3742. [E sor elejét A. kék ceruzával aláhúzta]

3749. *S ha is*, — van-é küzdés...

S aztán? — van-é küzdés

3753. *el muland*

elmulik

[138. lap]

3763. *Amint fel* retten lépteink
 zajától.

A mint felretten lépteink *zaján*.

3766. S a *hóld* vörös képpel néz
 köd mögül

S a *hold* *köd mögöl*

3770. *Hol* az embernek lelke, ereé-
 nek

Holott az ember lelke, erejének

3778. Az ember bölcséénél

Az ember bölcséjénél .

3781. . . . <i>mellyre</i> . .	<i>melyre</i>
3783. Első s <i>utolsó</i> ember a vi- lágón	Első, <i>utolsó</i>
3786. [A. a lapszélre kiírt egy kivakart, olvashatatlan szót:]	<i>Nyomorún-é</i>
3786. . . . <i>ísről</i> -ízre	<i>ísrül</i> — ízre

3788.—91. [Ez a négy sor a II. kiadásban egészen meg-
változott. Nem tudni: Madách javította-e így, vagy pedig A.]

*Ha nagy lelkedre, amint hívod
azt. . . .*

[139. lap]

3794. . . . <i>átvizsgálása az</i>	. <i>átvizsgálása ez</i>
3800. . . . <i>kitűzött céljainkra.</i>	. . . <i>kitűzött céljaidra.</i>
	[Korrektúrában A. javította, a végleges szövegezésben:] <i>éltünk küzdelmire.</i>
3805. <i>Közömbé</i> tart, ki . . .	<i>Közönye</i> tart,
3816. A <i>vigas</i> rosszabb, mint- <i>sem bánatom volt.</i>	<i>mint volt bánatom.</i>

[140. lap]

3824. . . . <i>milly</i> jogod van,	. . . <i>mily</i> jogod van,
3831. <i>Mellyben</i> . . .	<i>Melyben</i> . . .
3834. Az a <i>külömség</i> <i>különbség</i> . . .
3837. . . . <i>mint ő</i> az övére.	. <i>mint ez</i> az övére.

[141. lap]

3850. A <i>jóllakásé</i> , míg itt tár- sadé . . .	A <i>jóllakásé</i> , . . . [A. korrektúrája alapján az I. kiadás szövegében így:] A <i>jól- lakotté</i> , . . .
3857. És csak midőn ezt el <i>birod</i> csitítni,	. . . el <i>birád</i> csitítni,
3860. Méltó beszéd <i>ez</i> hozzád, Lucifer.	Méltó beszéd <i>hozzád</i> , <i>Lucifer</i> , <i>ez</i> .
3861. . . . <i>vonz</i>	. . . <i>vonsz</i>
3864. <i>Környülményeknek</i> dőre magzata,	<i>Vagy oly környülmény</i> dőre mag- zata,

3865. *Miket mind egyig a hitvány
anyag* *Mit egytül egyig a*
[Előbb A. az „a” névelő fölé írta
a *csak* szót, de áthúzta]
Melynek még . lucullusi
3871. *Mellynek még pénze sincs,
Lucullusi*
3872. *Villában dőzsöl édes má-
morában* *Villában iszsza édes mámorát*
- [142. lap]
3889. . . . *reszket bölcséén:* . . . *reszket bölcséjén:*
3899. *Olly olly valónak,* *Oly oly valónak*
3909. *Sokan . . . újamon* *Sokan . . . ujjamon*
3911. *Mindég érkeznek ujak .* *Mindég kerülnek ujak .*
- [143. lap]
3915. *tekintsük meg neét.* *nejét.*
3916. . . . *, hogy ha silledt* *mert ha sülyedt*
3920. *Költészet, hogy ha sil-
ledt, . . .* *. sülyedt,*
3921. *Melly . . . Menny, ne lás-
sam őt.* *Mely Menj, ne lássam őt.*
[É sor után, az Utasítás
mellé:] *petit*
3924. *. illy* *ily*
3925. *neén.* *nején.*
3930. *. Nóm, vendégeink* } — — —
3931. [Éz az egész sor A. be- }
toldása:] } *Érkeztek im. Lásd őket szívesen.*
- [Utána, az Utasítás szö-
vege mellé:] *petit*
3932. *Légy üdvözölve idegen, pi-
henj meg.* [Melléje írta A. a margóra, kék
ceruzával: *komisch*, — de át-
húzta]
3934. *Vezess jövőmből a jelenbe
vissza.* *Vezess jövőmbül .*
- [144. lap]
- [A 15. szín utasításában:] *áломittasan* *áломittasan .*

[A 15. szín utasításánál téves a színhely visszaváltozása *IV* szín-
né. Madách tollhibáját A. sem vette észre, s így került nyomta-
tásra is. Pedig nyilvánvaló, hogy Madách a *III. szín pálmafás vidé-
kére* gondolt.]

3944. Hogy a természet rende... . rendje
 3948. [A. az előbb áthúzott egyik *l*-betűt a *melly* szóban mégis benne hagyatta a versmérték miatt. Ezt a lapszélre pirossal ki is írta !]

3949. Hogy szét bomóljon? Hogy szétbomoljon?
 3959. *Illy* *Ily* ..
 3963. [E sor mellé A. a margóra kis kék keresztet tett]

[145. lap]
 3969. .. heggeszti a sebet. .. heggeszti a sebet
 3972. Te lész a bóldog... Te lész a boldog.
 3974. —75. .. olly ...oly
 Melly... *Mely...*
 3993. *Következetességén* bámuland *Következetes voltán* bámuland
 3998. Dacolhatok még, istennek, Dacolhatok még, isten, véled is,
 neked,
 4001. *Nem-e vagyok magam e nagy világon?* *Nem egymagam vagyok e nagy világon?*

[146. lap]
 4005. és 4009. milly mily oly
 olly
 4006. *Nem-e minden perc vég és kezdet is?* *Hiszen minden perc nem vég s kezdet is?*
 4009. Utólsó csókod *olly*... Utólsó...oly....
 4011. *Én félek tőled* . . . Úgy félek tőled . . .
 4015. *Mit a nő meg nem ért s csak gátjaul van.* *Nő azt nem érti s nyugül van csupán.*
 [A. külön is, oldalt pirossal beírta: nyugül.]
 4016. Mért nem szunnyadtál . Mért nem szúnyadtál .
 [E sor utáni Utasítás mellé:] *petit*
 4023. Ha megsugom. De jőj tehát . hát közelebb:
 odább,
 4024. Anyának érzem óh Ádám Anyának érzem, oh Ádám, ma-
 magam. *gam.*

[147. lap]

4030. Hiú káprázat vólt, nyugalmamért. Hiú káprázat volt: *ez nyugalom!*
4032. [E sor mellett A. megjegyzése, kék ceruzával:] „Sejtem, de homályos.”
[Fiad Édenben is...]
4038. [E sor utáni Utasítás mellé:] *pet.*

[A. az utasításban több írásjelet pótol]

[*Lucifer* nevénel oldalakon át A. pótolta ki az utolsó 3 betűt]

4038. [E sor mellett A. lapszéli megjegyzése:] „szellem!”

[148. lap]

4050. Óh mond, óh mond... *Oh mondd, oh mondd,*
- 4052., 4059. ... mellynek... *... melynek... melyet*
4061. ... kigúnyol, mellyért vérezett... *.. kigúnyol vérhullásaért*
4067. Takart istenkéz el... *Takart el istenkéz...*
4074. *De átszillogjon mégis a jövő,*
4076. *Emeljen a végetlen érzete.*
4078. *Hadd kórlátózzon az arasznyi lét.*
4080. és 4082. ... mellyre *... melyre .. mely*
melly...

[149. lap]

4088. Ne gúnyolj, óh ne gúnyolj Lucifer, *Ne gúnyolj, oh Lucifer, csak ne gúnyolj...*
4090. Nagyon hideg vólt... *Nagyon hideg volt...*
4093. *El vontad rólam a...*
4096. és 98. ... melly... melly... *... mely... mely...*
4106. ... közt mind egyiránt, *... közt mind-egyiránt,*
4112. ... melly... *... mely...*
4113. *S el tántorítja bár...* *S eltántorítja bár —*

[Az „Angyalok Kara” szövegét A. a nyomda részére „beljebb” jellel látta el, piros ceruzával megjelölve e szövegrészt.]

4118. ... milly. *... mily...*

[150. lap]

4123. [E sor elején egy elmázolt, olvashatatlan szót ír ki A., piros ceruzával:]

Mert ne azt tekintse célul stb.

4131. Hogy *amit* tész, azt az isten Hogy *a mit* téssz, azt az isten

4132. Dicsőségére te végzed, Dicsőségére *te* végzed,

[A. lapszélre írta: *Cursív*]

4133. És ő épen rád szorula. És ő épen rád szorulna.

4140. [E sor után a *VÉGE* szót A. tintával áthúzta.]

[Alatta A. piros ceruzás írásával, majd átírva késsel:
Ex leone leonem!]

[A. elmosódott, kékceruzás megjegyzéseiről ld. *Jegyzetünket.*]

106.

[A. ÜDVÖZLŐ BESZÉDE MADÁCH IMRE R. TAGHOZ,
1862. MÁRC. 27-ÉN TARTOTT SZÉKFOGLALÓJAKOR]

Tisztelt Társaság! Nekem jutott a szerencse, hogy *Madách Imrét* e szépirodalmi társaságban bemutassam.

Ezen bemutatás nem most történik először. Oh, emlékszem én, s mindenkor édesen fogok emlékezni a napra, midőn ama nevezetes műnek, az Ember tragédiájának, habár csupán töredékeit olvasva Önök előtt, majd örvendő meglepetés, majd lelkesült csodálkozás, itt javalló elégyűtség, ott elmélyedő figyelem, mindenütt pedig folytonos, fokozatos érdeklődését láttam a hallgatók arcain. Jól esett nekem ily fogadtatása a költeménynek a t. Társaság részéről: mert úgyszólván felelősséget, erkölcsi solidaritást vállaltam vala a sükerre [!] nézve az által, hogy e művet Önök elé hoztam. Ugyanis a szerző — méltán jegyzem föl e vonást oly korban, midőn a leghalványabb irodalmi zöldség is, mint pincében kelt növény, a nyilvánosság napfénye felé nyújtózkodik — a szerző, mondom, egyedül az én ítéletemtől függeszté vala fel, lásson-e világot e tragédia, vagy örök homályba vesszen, semmitől nem irtóztván annyira, mint félszeg vagy középszerű munkával szaporítani azon verselők számát, kiknek a költővé lehetést „non di, non homines, non concessere columnae.” Azóta is vettem őszinte valloását, hogy ha akkor e művet roszaló (!) ítélettel küldöm vissza, már rég tűzbe dobta — s „Ádám, utolsó álmát a purgatorium lángjai közt álmodta volna végig.” — A költemény, Önök javallása folytán, szépirodalmi társaságunk tekintélye alatt, ím megjelent, köz kézen forog; és bár íranta, mint minden nevezetesb tünemény

íránt, a sajtóban úgy, mint magán körökben, a kritikában úgy mint az olvasóknál többféle lehet a vélekedés: azt az egyet ma bátran kérdehetem: van-e közöttünk — nem mondom, e falak, de talán a két haza határai közt — olvasó, ki Madách művét irodalmunkra nézve kisebb-nagyobb mértékben nyereségnek ne vallaná? ki inkább azon időt szeretné visszahozni, mikor a szerzőnek egy szeszélyétől függ vala, semmivé tenni homályban lappangó költeményét? Azt hiszem, nincs. Mindnyájan elégedve gondolunk e műre, s ha világirodalmi jelességek mellett netalán érezzük, látjuk is fogyatkozását, nem örömet válnánk meg a tudattól, hogy ez — a miénk!

Nem volna itt helyén a -tragédia érdemlegi méltatásába ereszkednem. De el nem hallgathatok egy észrevételt, mely inkább magán körben mint sajtó útján felőle olykor nyilvánult: hogy t. i. e mű nagy mértékben pessimista világnézet kifejezője. Mellőzöm a kérdést, hogy a pessimista irányu költő megszűnik-e csupán ez által költő lenni; hisz úgy pl. Byron nem volna az. Ohajtandó ugyan, hogy a költői lélek teljes harmoniában legyen a világgal; de ha nincs: ki tehet róla? A művészet harmoniája nem mindig az optimismusé is egyszersmind. — De én nem találok e pessimismust az Ember tragédiájában, mihelyt mint egész fogom fel. Mert min sarkallik az egész? Lucifer részt követel a teremtésből, hogy megrontsa azt. Nyer Istentől két megátkozott fát. Egyik fa segítségével erkölcsileg már megrontá az embert; hanem ő physikailag is tönkre akarja tenni Ádámban az összes emberiséget, hogy ne is szülessék az. Kívánhatjuk-e Lucifertől, hogy ne pessimista színben mutassa neme jövőjét Ádámnak, midőn célja: kétségbe ejteni s benne ily módon egész ivadékát előlni? Ugy de, mondják, a sötét álmoképek tárgyilag is egyeznek a világtörténettel. Ezt tagadom én. Minden tárgyi hűség mellett, melylyel egyes korokat felmutat a szerző, látszik, hogy, Lucifer célja szerint, a sötétebb oldalt vette. Ez nem a szerző pessimismusa: ez magából a szerkezetből foly így. Téved tehát, ki így fogja fel, hogy szerző a világtörténet egyes szakainak, s általuk az egésznek, hú képét akarta adni, azt mutogatván, hogy nincs haladás az emberiségben, csak szünteleni körben forgás, vagy alább szállás, míg minden a nihilismusba süllyed. (!) Ki egyszerű egész-voltában tekinti e compositiót, az tisztában lehet a költő céljával. „Lucifer az embert teljesen meg akarja rontani; az első embert kétségbeesésig űzve, benne megsemmisíteni összes nemét; ez neki a sötét képek által már-már sikerül is, midőn a szeretet szava és Isten keze visszarántja az örvény széléről.” Ez a mese alapvázlata: innen indulva kell méltánylani az egyes részeket és a kivétel sikerét. (!)

De szinte megfeledezém mostani feladatomról, mely nem egyéb, mint hogy ama jeles mű alkotóját e szépirodalmi társaságba, mint tagot, bevezessem. Im itt áll közöttünk: elég rá mutatnom: ez ő! Szellemét ismerjük mindnyájan. Ki a gondolatnak, az általános (!) emberinek oly derekas érvényt szerze faji s egyedi aprólékoságba s képzelmi üres játékba nagyon is elmerült mai költészetünkben: annak díszes helye van közöttünk. És így, tisztelt barátom, nincs egyéb hátra, mint alkalmi előadással elfoglalnod azon széket, melyre mindnyájunk egyhangú szavazata oly örömet, oly méltán hívta meg az Ember tragédiájának koszorús szerzőjét.

— — —

107.

A TISZTELT ÍRÓI KARHOZ.

A Kisfaludy-Társaság f. évi október 25-én kelt határozata folytán van szerencsém fölszólítani tisztelt író társaimat, hogy a kik a Társaság által munkába vett magyar *Shakespeare-kiadás* részére a nagy brit költő valamely színművét le akarják fordítani, ebbeli szándékuk felől engem értesítsenek.

Az áttétel az eredeti *Shakespeare* nyomán történik angolból, s a mennyire lehet, *alak- és tartalomhű* fordítás kívántatik. Egy-egy színműnek *elfogadott* fordításáért t. Tomori Anasztáz úr hazafias áldozatából 200 frt tiszteletdíj jár, azon felül minden fordító a műve után eső *tiszta* hasznot annak idejében egészen kapja.

A beérkezendő jelentések alapján fog a kiadás sora megállapítani s intézkedés történt, nehogy ugyanazon darabot többen is munkába vegyék.

— — —

108.

[A SHAKESPEARE MAGYAR KIADÁSA ÜGYÉBEN ELŐTERJESZTETT JELENTÉS]

Tekintetes társaság! Alulírt bizottságnak a közelebbi rendes havi ülés által föladatául tüzetvén t. Tomori Anasztáz úr ajánlata következtében a magyar *Shakespeare-kiadás* alaprajzát elkészíteni s foganatosítása módjára nézve a javaslatát a jelen ülésben előterjeszteni: ennek folytán a bizottság (a hivatalosan akadályozott Csengery Antal úr kivételével) összeülvén, tanácskozása eredményét a következőkben van szerencséje bemutatni:

Mindenekelőtt azon kérdés vala eldöntendő, hogyan eszközölje a társaság e költemények fordítását: megbizás által-e, maga keresvén és szólítván föl az e munkára képes egyéneket; vagy fölhívás által a haza íróihoz, hogy mindenkinek alkalom nyujtassék erejét e nem könnyű munkán megkísérteni. Az első mód célszerűbbnek mutatkoznék, ha attól nem lehetne tartani, hogy a társaság nem talál elegendő erőket célja fönnakadás nélküli kivitelére; míg a másik módon félni lehet, hogy annyi tökéletlen fordítással árasztatunk el, hogy időnk nagy részét áldatlan művek olvasása, s bírálatára kellend vesztegetni. Mind azáltal a második út előnye, miszerint ismeretlen képesség tűnhet föl, mely a vállalat erélyes folytatását nagyon könnyítheti, arra határozta a bizottságot, hogy a nyilvános fölhívást se tartsa mellőzendőnek: hanem mindkét módot ajánlja ügyes fordítók szerzésére.

A mi az elveket illeti, melyek szerint a fordítás eszközlendő lenne: a bizottság nem látja célszerűnek, hogy ez iránt a fordítók előre hosszas körülményes utasításokkal nyugóztessenek le. Elég volna annyit mondani, hogy az áttevők alak- és anyag-, vagy tartalomhú fordításra *törekedjenek*; jambust jambussal, lyrai alakot lyraival adjanak vissza: de úgy, hogy az eszmét, az erőt, a nyelv (különösen szavai) gördülékenységét apró formai bibelésnek sehol föl ne áldozzák. E szerint nem követelné a társaság, hogy a magán vagy párbeszédek vége, — hol Shakespeareánál a jambus rímekbe csap át — okvetlenül rímekbe adassék; nem, hogy a fordító mindig és mindenütt sort sorral adjon vissza; nem, hogy a lantos idomú részeket ép azon idomban, ugyan ugyan annyi szótag- s rímmel fordítsa. De megkívánná, hogy az ötös jambus, lehetőleg szabályosan kezelve, megtartassék; sőt azt is, hogy oly darabokban, hol rímes alak az uralkodó (pl. a *Midsu-mernights-Dream*), ez alak a magyarban is követve legyen stb. Általában a bírálók dolga lenne, az itt körrajzolt formai határok közt megítélni, vajjon a fordítás bir-e annyi benső jelességgel, hogy ezért az alakban némi elnézésre számolhat; vagy szoros ragaszkodással a formához, a szellemet nyomorította meg, mely esetben elvetendő. Ohajtja a bizottság, hogy az áttétel ne anynyira azt az olvasót igyekezzék kielégíteni, ki az eredeti Shakespeare-el kezében szót szóval összehasonlított s inkább nehézkes fordítással is beéri, csak hogy egy jota se veszzen el az eredetiből; mint inkább azt, ki az angolhoz nem férhetvén, szépségeit a nagy költőnek, magyarban kívánja élvezni; s a színpadot, mely nagy hiányt szenved jó fordításokban. Legfőbb cél mind a háromnak kielégítése es erre törekedni kell, de teljesen elérni csaknem lehetetlen.

Fontos kérdés továbbá, vajjon Shakespeare, úgy a mint van, sikamlós, nem ritkán obscenus részeivel adassék-e a magyar közönség kezébe. Itt az a kérdés áll elé: teljes Shakespearet akarunk-e, vagy egy megcsonkított, hézagos, castralt kiadást. A magyar közönségnek becsületére válik, hogy szeméremérzete még azon szabadságot sem tűrheti a művészetben, melyet nagy írók, festők stb. gyakran vesznek. Aztán a növendék-kor, a hölgyterem, a salonsztal kiméletet igényel. De másrészt oly lényeges dolog, most, midőn Shakespearet adni akarjuk, nem adni hiányosan, hogy a bizottság nem örömet szavazna egy csonka fordításra. Mert nem egyes helyek, öt-hat sor kihagyásáról van itt szó; egész darabok vannak, melyeket részint teljesen kihagyni, részint úgy meg kellene csonkítani, hogy nem lenne dráma többé. Említsük-e a „Measure for Measure” című vígjátékot; melynek noha erkölcsi tendenciája jó, egészen a testi gyönyör s kéjházak legében foly le? Vagy János király első felvonását, mely ki nem hagyható a nélkül, hogy a darab tönkre ne jusson. A bizottság tehát azt ajánlja: fordítsa [így!] a t. társaság, más nemzetek, különösen a németek példájára, Shakespearet egészen, meg nem csonkítva, csupán arra utasítva fordítóit, hogy részletekben, s hol a darab kára nélkül történhetik, igekezzenek az oly sikamlós helyeket szelidebben adni vissza s a botrányt a mennyire lehetséges, eltávolítani.

Ezen kérdéssel összefüggőleg szóba hozatott: lefordíttassanak-e a nagy angol költőnek azon darabjai, melyek hihetően ifjúi dolgozatok lévén, nagy szelleméhez nem egészen méltók, mint *Titus Andronicus*, *Pericles*. A bizottság azon véleményben állapodott meg, hogy teljesség okáért mindazon darabok, melyek Sh. legtöbb kiadásában, neve alatt keringenek, s így a mondottak is, lefordítandók. Hogy pedig a közönség az ilyenek megvételeitől vissza ne vonja magát: a kiadást oly módon véli a bizottság eszközendőnek, hogy azon egy füzetben, mely Sh. valamely hírneves darabját tartalmazza, mindig egy másodrendű drámája is adassék, s így az utóbbiak kelete biztosítva legyen.

Tekintve a bizottság, hogy Sh. egyes darabjainak irodalmunkban már léteznek fordításai: e részben oda irányult véleménye, hogy ezek közül a jobbak, ha és mennyiben írói tulajdon nem forog fönn, átnézendők, kijavítandók s jelen kiadásban fölveendőek lennének. Általában utasíttatni kívánná a fordítókat, hogy azon fordításokat se mellőzzék segédül venni, melyek a nemzeti színház számára régebben készültek: mivel ezekben, ha sokszor hibásak s nem elég hívek is az eredetihez, helylyel-közzel oly erőteljes drámai nyelv van, mely az új áttételnek javára szolgálhat.

Kivánatos lévén továbbá, hogy az áttétel Shakespearenek minél jobb, s az egyformaságért, ugyanazon angol kiadásából történjék: e célra a bizottság dr. Delius Miklósnak nagy részben már megjelent, s Eberfelden, Friderichs könyvtáránál folyvást jelenő angol szöveggel s német igen jó bevezetés-, — s jegyzetekkel ellátott kiadását (melyet Tomori úr már meghozatott, s e célra hihetően örömezt átkölcsonöz) tartja kijelölendőnek; nem rekesztvén ki, sőt óhajtván, hogy a fordítók minél több kiadást, s német áttételt vegyenek segítségül. A jegyzetekből elég lenne annyit használni föl, mennyi a szöveg értésére mulhatatlanul megkívántatik; s talán egy rövid előszót minden darab homlokára, mely a darab iránt szükséges értesítést tartalmazza.

Hátra van egyike a legfontosabb kérdéseknek: mi módon gyakorolja a társaság az e vállalattal reá ruházott bírálati jogot és kötelességet. Vajjon, ha valakit méltónak lát egyenesen megbizni a fordítással: nem visszás lenne-e annak dolgozatát utólag bírálatnak vetni alá? Vajjon képes lesz-e kebeléből annyi ítészi erőt állítani ki, mennyi ezen bírálısokra szükséges, kivált ha tagjai közül némelyek, s talán a kik épen bírálni hajlandók volnának, fordítással lesznek elfoglalva. S követelheti-e tagjaitól, hogy e részletes összehasonlítást, napokat, heteket igénylő munkát elvállalják, s díj nélkül teljesítsék? ki és hány lesz olyan tag, a ki elszánja magát, hogy a fordítást az eredetivel sorról sorra, betüröl betüre összevesse; a hibákat, hiányokat, nem elég sikerült árnyéklatokat, s ezer ily apróságot összejegyezze, kimutassa, a fordítónak javítás végett megküldje, s a javítottat ismét új vizsgálatnak vesse alá? A bizottság e nehézségekkel szemben, átlátja, hogy ilyes bírálat majdnem lehetetlen. Könnyebb módot kelle tehát keresnie. S ez abban áll, hogy t. Társaság nevezze ki tagjai közül hármat, vagy állandóan, vagy felváltva az egyes darabokra, kik a bírálatban együttesen járjanak el. Összeülvén t. i. egy közölök olvasná a fordítást, a más kettő az eredetit, s talán annak jó német fordítását, melyet előre is megolvastatott, tartaná kezében; s folyvást kicserélnék észrevételeiket. Ily módon talán elsiklana egy két hiba: de arról átalános ítéletet lehetne mondani, vajjon a fordítás jó-e, kielégítı-e, vagy éppen ros. Idő és munka lenne meggazdálkodva, s a bírálatban mégis meg lehetne nyugodni. Azon esetre is, ha az áttételt javítás végett vissza akarnák adni a fordítónak, a nem sikerült helyek egyszerű aláhúzásával, vagy a gyöngés oldal kijelölésével, s egyéb tanácscsal elegendően támogatnák a fordítót.

Ennyi, a mit a bizottság, küldetéséhez képest a fenforgó vállalat ügyében előterjeszteni szükségesnek látott. Csupán azt adja még hozzá, hogy a fordítást darabonkint, nem tartja elegendőkép

jutalmazottnak azon összeg által, melyet Tomori úr, részéről igazi nagylelkűséggel, felajánlott. A bizottság tehát azt indítványozza, mondana le a Társaság azon tiszta haszonról, melyet e vállalatból remél, és szánná azt, bizonyos meghatározandó arányban, részint a fordítók díjának utólagos emelésére, részint, ha kivált állandó bírálókat fogna kinevezni, ezek fáradságának némi jutalmazására. Ezt maga t. Tomori úr is így gondolta előbb, csak azután, mások tanácsára, változtatta meg szándékát.

A fentebbi jelentésben foglalt indítványokat a társaság mind magáévá tevén, elhatározta, hogy a bírálat alá veendő fordítások megbírálására nem állandó bírálókat fog választani, a kiadásokból eredendő tiszta jövedelmet pedig egészen az illető fordítóknak juttatja, sőt ezeket, a mennyiben telik és jónak látja, még azon fölül is részesíti jutalomban. Megbízta egyszersmind az igazgatót, intézzen fölszólítást az írókhoz, hogy a kik Shakespeare valamelyik színművét le akarják, vagy talán már le is kezdték fordítani, ebbeli szándékuk vagy munkájok felől értesítsék. Ez írói bejelentések folytán fogja aztán a társaság a közrebocsátandó színművek sorát meghatározni.

109.

JEGYZETEK

ÁCS ZSIGMOND „VELENCZEI KALMÁR”-JÁRA. A. J.

Tisztelt Társaság!

Shakespeare „Velenczei kalmár”-jának fordítását Ács Zsigmondtól, a Horváth Döme-féle kecskeméti kiadásban elolvastván s az eredetivel sorrul sorra összevetvén, általános véleményem felőle az, hogy e fordítás gyűjteményünkbe fölvehető; de csak miután a fordító még egyszer végig ment rajta, simogatva és javítva a kevésbbé sikerült helyeket. Mert igaz ugyan, hogy e darab fordítója mind az angol nyelvben alapos jártasságot tanusít, mind a magyar nyelvet, irodalmi s népi használatában jól érti, a verselésben is gyakorlott és szabályszerű: mindazáltal vagy siető kéz, vagy nem elég gond, vagy a mindenkivel közös tévedhetés okozta-e, — fordításában itt-ott vannak helyek, a miket, mai nyelvünk határai közt is, jobban lehetett volna visszaadni, erősebben vagy sajtátabbúl, vagy természetesebben fejezni ki. Én az egész munkából, lapról lapra, kijegyeztem azon sorokat, mondatokat, szavakat, melyeket szerettem volna, ha máskép fejez ki a fordító; sőt több-

nyire megkísértém magam is az ily helyek lefordítását. Jegyzeteim számosabbak, részletekbe, árnyalatokba menők, hogysen azokat itt felolvasni szükségesnek vagy épületesnek tartanám; de a fordító, úgy gondolom, hasznukat veheti; annálfogva, ide külön mellékelve, kérem neki elküldetni. A mit e jegyzetekből, a fordítás hiányainak jellemzésére, eredményként összevonhatok: ím ez.

Fordítót nyűgzi sok helyt, s nyelvét feszessé teszi e kettő: *szigorú metrumot* akar és minden közönségtől ment *irodalmi nyelvet*. Az elsőben oda törekszik, hogy a jámbust tisztán írja, minél kevesb spondeussal, sőt a nélkül, a *tilos* helyeken. De jámbusai mégsem folynak könnyen, mert az anapaestussal igen bőkezű, noha ezt már Kazinczy sem szerette. Ajánlanám tehát neki, hagyjon fel a túlszigorral, anapaestusait irtsa ki: azt hiszem, mindjárt könnyebben mozogna. Másik érdeme, mi hibává lesz, az irodalmi nyelv keresése. Ezt sokszor a feszességig viszi. Vannak esetek, hogy Shakespeare egyszerű mondatát pompázó szavakkal váltja fel. Van úgy, hogy némi oly erőszakot tesz a nyelven, a mi nem szabálytalan; irodalmi nyelvben *átalában* nem lehet kárhozatni, de *drámai* nyelvben kissé nehézkes, rosszul szavalható, s a tárgy természetével nem egyez. Értem némely szó-összetételeit, flexióit, szókötését, periodicusabb füzést, hol az nem jól áll, passivák használatát s több efféléket. A drámai nyelv az élet nyelve, a szinpadon élő emberek akarunk látni; mi nem azt teszi, hogy a dráma közönmegs prózában szóljon, — de mégis az élet nyelvén, a szenvedélyes, séozgalmas életén. Egy-egy, csak könyvben található fordulat, erőltetett, nehézkes irodalmi szórend, conventionált csonkítás vagy todalék mindenkor folt a dráma nyelvén. Fordító azt nem találta el mindenütt, hogyan fejezze ki magát, ne feszesebben, ne magasb lenni akaró hangon, mint eredetije. Ő a nép nyelvét bírja, sok helyt a magyar élő nyelv fordulatait nagy sikerrel alkalmazza is: de olykor vagy nem találja meg a kellő kifejezést, vagy mint póriast lenézi, s magasb irodalmi phrasis után törekszik. Ezt tekintetbe venni annál szükségesb, ha meggondoljuk, hogy a „Merchant of Venice” sajtájkép *vígjáték*, magasabb és komolyba játszó ugyan, de alapjában, nyelvezetében stb. még is vígjáték. Nem tudom, tette-e már más ez észrevételt, nem is keresem, de én úgy látom, hogy kiesik a támasz azok alól, kik e shakespearei színművet az úgy nevezett dráma, a polgári, ijesztgetős dráma, a sem sült, sem főtt — se tragédia se komédia-féle, örvendetes kifejlésű színjáték igazolására szokták felhozogatni. — Igen, daczára, hogy a nyelv benne sokszor emelkedett — s melyik shakespearei vígjátékban nem az? S daczára, hogy Antonio sorsa, a zsidó bűnhődése elég komoly fordulat; véleményem szerint a Velencei kalmár nem egyéb komoly vígjá-

téknál. Antonio sorsában — a legkomolyabb fordulatkor is, van némi comicum, vagy legalább bizarr a kötelezvény bizarr volta miatt; a zsidó büntetése pedig, hogy előbb majd' életét és minden vagyonát veszti, s az utóbbiakat csak részben és föltételesen nyeri vissza, az akkori zsidógyűlölő fogalmak szerint nem tartatott nagyobbnek komikai bűnhődésnél. Hogy a háttér, Portia, Nerissa, Jessica szerelme egészen komikai rugókon perdül le, azt mindenki látja. És így a fordítónak arra kell törekedni, hogy ne téveszsze a magasb komikai nyelvet, hogy ne vegyítsen *lyrai, ódai* hangokat Shakespeare bár sokszor emelkedett, de „familiaris” lenni meg nem szűnő nyelvébe.

Fordítónk ezt néhol nem érzi, vagy nem találja el; megeleégszik, ha eredetije gondolatját vissza bírja adni, akárminő irodalmi nyelven. Sokszor egy vonás: „hogy mondják ezt a társalgás nyelvén?” segítene rajta — amint talán jegyzeteim itt-ott bizonyítják.

Kéves helyet találtam, hol fel lehetne tenni, hogy fordító az eredetit nem értette; de még is találtam, hol nem egész híven adta vissza.

A párbeszédben hiba, hogy majd *Ön* majd *te*-vel szólítják egymást a személyek. Itt egyformaság lesz szükséges: véleményem a főtebbiek után az, hogy kövesse fordító a magyar társalgás nyelvét — mint vígjátékban kell — azaz barátok, jegyesek stb. szólítsák egymást *tegezve*, az úr inasát szintén (itt hiba volna az angol *you*), — idegenek használják az *önt*. — Vagy, ha mint régi történetben, mind *te*-re változik sem nagy baj; noha így „tragikaibb” lesz a nyelv.

Németesség- vagy ángolosságnak nem sok példáját leltem; de még is egy-kettő ki van jegyezve. Felemlítem különösen a *well!* szócskát, mely igen gyakran *jó*-nak van fordítva, ott is, hol más magyar particula fejezné ki a stil-árnyalatot. A *jó!* magyarban *megnyugvást*, beleegyezést jelent; s visszatetszik, midőn például Shylock, Bassanio kérelmére, folyvást ismételteti:

Három ezer arany — *jó!*

Három hónapra — *jó!*

Antonio lesz a kezes — *jó!*

s még azután kétkedik: adjon-e pénzt kölcsön vagy ne? Magyar ember kétség kívül így fejezné ki magát e helyzetben:

Három ezer arany — *értem!*

Három hónapra — *értem!*

Antonio a kezes — *értem!*

De elég is immár fárasztanom a tisztelt Társaság figyelmét; csupán azt teszem még hozzá, hogy Ács Zsigmond úr ezeket most

már hihetőleg, magától is kijavította volna. Erre őt én képesnek hiszem, s óhajtom, minél nagyobb részt venne Shakspeare [!] — fordításinkban.

Pest, ápr. 23. 1862.

Arany János.

Széljegyzetek

	<i>A fordító szövege</i>	<i>Észrevétel, vagy igazítás.</i>
4.1.	„Boldizsár” a „Személyek”
közt	Ez egy magyar név az olasz
nevek közt. Szerző is <i>Baltha-</i>
<i>sárnak</i> írja később.
5.1.	„Én nem tudom, kedvem
mért oly borús.”
„Ott, hol kevély vitorlás
gályaid . . .”
„Vagy, mint a tenger bá-
mulványai.”
„Hajlongva üdvözölvék ál-
taluk.”	„Én nem tudom, mért kedvem
oly borús.”
Erőszak a nyelven a metrumért.
Nehéz szó.
Nehézkés a sok egyforma többes
miatt e hely.
6.1.	„Fütépve lesném, merre
tart a szél.”
„Érhűtő lehellet . . .”
„Zugó habokba szórnám
fűszereim.”
„S habokkal öltetnék fel
selymeim.”
„Szóval <i>ki imént mérhetlen</i>
<i>kincs</i> ura —”	Szórul szóra helyes, — de érthe-
több lenne <i>fűszórvá</i> .
Szorul a rövidség miatt.
„Fűszerim” is lehet, s akkor
nem rímel oly erősen a követ-
kező sorral.
„És selymeimmel a habot ru-
háznád.”
7.1.	„Ne szóljatok; Antonio, tu-
dom,
Árui végett nyugtalanako-
dik.”
„Nem, higy szavamnak”
„Nem egy vidékre . . .”
„Tehát szeretsz”?
Antonio: Ments isten a go-
nosztól.
. . . „szintoly könnyű lesz”
„S én esküszöm.”	Erős kakofónia.
„Ne mondja senki, én tudom,
hiába,
árui sorsán agg Antónió.”
„Hidd el, nem úgy van.”
„Sem egy vidékre” tán jobb
volna.
„Tehát szerelmes vagy?
<i>Ant.</i> : Ugyan! ugyan! (De-
hogy, dehogy! No
még! no még!)
„. . . szintoly könnyű volna.
„No, esküszöm.”

- „S látsz oly ecet-tekintet-
tüeket,
Kik nem vonítják ajkukat
mosolyra,
Bár a tréfán még Nesztor is
nevet.”
- 8.1. „Nem feledem . . .”
- 9.1. „Mely szándokos komoly
csendet követ.”
- „S érdem *ruháját* adja az
reá (opinion)”
- 10.1. „Kik csak azért nézetnek
bölcsekül,”
„Külszín ama bohó kövi-
ponty után”
„Kissé távozzunk . . .”
„Jó, délutánig válunk töle-
tek.”
„Menj, *kedvedért* még cse-
vegő leszek!”
„Hát van ebben valami?”
- 11.1. „. . . ha megtalálta, *kár a*
fáradtságért.”
„Jó; fejtsd meg most, mily
némber az”
„Nincs rejtve tőled óh (
„Szűk *eszközim* folyvást
megbirhatandnák.”
- 12.1. „Kockázva, kettőt tettem
néha meg.”
„E gyermek-érvből.”
Vagy visszahozhatom *vég-
tétéled,*
Az előbbiért hálás adós ma-
radván”
- 13.1. „Portia nevű, de nem ki-
sebb becsű.”
„Mert mind a négy föld-
parti szél hozott
Híres kérőket . . .”
„Hitelem Velence *földén*
- „A *másik* oly ecet-tekintetű,
Hogy nem vonitná ajkát egy
mosolyra
Habár a tréfán Nesztor is
nevetne”
- „Minden bizonynyal.”
Nehéz, feszes.
- „S érdemnek adja rája látsza-
tát.”
„Kit csak azért néz bölcsnek
a világ.”
„E vélemény, e köviponty után.”
„Kissé távozzunk.”
„Jó, délutánig elválunk tehát.”
- „Eredj! bizony még csevegő
leszek”
„Hát már beszéd ez?”
„Kár volt utána fáradni” (amaz
németes)
„De mondsza csak, miféle hölgy,
kihez . . .”
(Feszes dolgok ezek) „Hisz ösme-
red te is, Antonio.”
„Szűk *vagyonom* folyvást
kiállaná.
„Kockázva mindakettőt meg-
lelém.”
(Nehéz)
Kissé nehéz.
Feszes, rímes.
„Mert mind a négy szél hordta
néki a híres kérőket.”
(in Venice)
Annál inkább, mert *víz.*

14. 1. „A mennyire láthattam” „látom én
 „Ki *töltö*lti magát.” „Ki *eltelik* a sokkal.”
 „A túlbőség hamarabb öszül „A túlbőség hamarabb öszül,
meg, az elég pedig tovább *de az elég* tovább él.”
 él.”
 „Mi legyen a legjobb te- „Mit legjobb tenni?“
 endő?”
 „Eszeveszettség, e suhanc „*Ifju* bolondság oly nyúl, mely
 oly nyúl, átugorja az *aggastyán* jótanács
 mely átugorja a jótanács, e hálóit.”
 béna váz hálóit.”
 „Szent emberek a halál órá- „Szent embereket a halál óráján
 jában *jó ihletet kapnak.*” *megszáll* az ihlet.”
 „Ki az ő véleményét *vá-* „*eltalálja.*”
lasztja.”
 „mint csak azért” csak azért (*a mint* nem kell)
 „Kérlek, *nevezd meg őket* s a „Kérlek, mondd sorra nevöket,
 mint *megnevezed,* én *le-* s a mint nevezed, én *irom.*”
irom.”
 „Itt van — a pfalzi *gróf.*” Eredetiben *county*, nem *count*,
 tréfásan tehát *grófság* (mit ez
 a bikfic képvisel.)
 „bölcscsé”
 15. 1. „Siró bölcselővé.” „*Hozzá* nem illő komorság —
 „*Illetlen* komorság.” (mert a komorság általában
 nem illetlen).
 „Készebb lennék férjhez „*egy* halálfőhöz.” (itt nincs miért
 menni halálfőhöz.” kerülni az *egyet.*)
 „begyakorlottabb rossz szo- „rögzöttebb szokása.”
 kása.”
 „ha *a* rigó füttyöl”. „*egy* rigó
 „saját árnyával víni kezd. „megvína saját árnyékával
 (will, would.)
 „s törvényszék elé lép- „*pedig* törvényszék elé *állhatsz.*”
 hetsz.”
 „egy fillér áru *ángolt* sem „Egy fillér árut sem *tudok*
 értek.” *ángolul.*”
 17. 1. „sipkáját németektől” (charity):
 „szomszédi *buzgalom*” „sipkáját németföldön.” —
 „szeretet” (ironice, t. i. nyak-
 levesért nyaklevessel fizet, *jó-*
ért jóval.)

- „kivül e kísértéssel”
- „szeretem, hogy e néhány kérő oly józan.”
19. l. „ura az éjjel itt lesz.”
- „mint a másik négytől bucsut veszek.”
- „Mig egy kérő után *bezárjuk* a kaput.”
- „Három ezer arany — jó!
Három hónapra — jó!
Antonio lesz kezes — jó.
- „Hallott ön valami vádat az ellenkezőről?”
20. l. „Ő jó ember — ő jól áll.”
- „vagyon *reménybeli*
- „Angliába.”
- „De a hajók csak deszkák”
- „mind a mellett az ember jól áll.”
21. l. „Rég fojtva tartott mérge-
met kiontom.”
- „Shylock, hallod-e?”
- „Tubál, ama gazdag zsidó nememből.”
- „Hány havat *mondta*l csak?”
22. l. „Három havig *mondád?* feledtem ezt,
- „kivül meg e kísértés” (t. i. volna)
- „szeretem, hogy úgy *eszire tért.*”
- „ma este, v. *estére* itt lesz” (a *night* nem mindig ford. *éjnek.*)
- „minővel v. amilyenell a másik négytől bucsut veszek.”
- „*Alig* tesszük be egy kérő után a kaput, másik kopogtat az ajtón.”
- A *jó* magyarban *helybehagyást* jelent. — Fordítván így:
Három ezer arany — *értem!*
Három hónapra — *értem!*
Antonio lesz a kezes — *értem!*
- „Hallott ön valami *ellenkezőt* róla?”
- Az *ő* bizvást elmaradhat.
„*hogy* elég jól áll.”
(ez *virtualitás*) „*vagyon* *kockán.*”
(stricte) „Anglia felé.”
- „Márpedig a hajók csak deszkák” (magyarázza a főtebbit, hogy *vagyon* *kockán!*)
- „*elég* jól áll.”
- „Kitöltöm *rajta* régi bosszumat.”
(szóru l szóra jó, de tán jobb volna:)
- „Shylock, mit *csinálsz?*” (vagy mit beszélsz?), arra felel aztán: „*Gondolkozom*” stb.
- (tán így:) „Tubál, ama gazdag *hitsorsosom.*”
- Egyszer *per te*, másszor *ön* beszélnek a személyek!
- „Igen, feledtem, három hónapig,

23. 1. *De jó, kezes léssz .*
 „Pálcát”
 „Szerencse volt, Jákob jutalmul.”
24. 1. „Tán a kamat védtére . . .”
 „Háromezer arany, szép pénz, kerek szám.”
 „Csak azért, hogy *en*pénzem forogtatom.”
 „Jó, most *kitűn*, hogy *ŐN* reám szorul.”
25. 1. „Szép úr, *utolsó* szerdán rám köpött.”
26. 1. „Látandod magad” (feszes)
 „Készebb leszek tovább *szorongani*.”
 „. . . három *annyiszor**
Három becsű vagyont várok haza.”
27. 1. „S egy gaz fiu kétes vigyázatára
 Bizott lakomba kissé betekintve.”
 „Keresztyénné leszen: mert jóra tér.”
 „Szép szó, hamis szív: sohasem kenyerem ”
28. 1. *Jövel*: ne félj, nem lapang itt veszély.”
30. 1. Szerencse föl!
 „öntudatom megengedi”
 „*a* zsidótól elszökjem.
31. 1. „Az ördög könyökön lök.”
 „Ovakodjál sarkaidhoz folyamadni”
- Aztán kezes léssz . . .”*
 (bibliai kifejezéssel tán:)
 „Vesszőt.”
 „Szerencse volt s Jákob megérdemelte.”
- (Nehézkes drámai nyelvben)
 (Egy sor kimaradt!)
 „Három hónapra, hadd lám, mi esik?”
 „Csak, mert tulajdon pénzem *forogtatom*.”
 „Hagyján, ihol most *ön* reám szorul.”
 „No *drága* úr, *múlt* szerdán rámköpött”
 (E jelenetben az *ön* és *te* különösen kevert!)
- „Meglátod, hogy az.”
 (Van egy jó erdélyi szó: *szigor-gani*.)
 {(Kifejezi-e ez a $3 \times 3 = 9$ -et?)}
- (Kissé feszes, nehézkes)
- „Keresztyénné lesz, mert jó szive van.”
 „Szép szó, hamis szív: nem hiszek neki.”
 „Hagyján! ne félj stb.”
- (Glück auf! germanizmus.)
 „lelkiösmeretem” (az *öntudat* nem egészen synonym.)
 „*e* zsidótól elszökjem.”
- (Sok az *ö*) „Az ördög rángatja könyököm.”
 (take to heels: igen ángolos): „*övkodjál elinalni*”

- „Jó, a módnélkül bátor el-
lenség”,
„Jó, öntudatom szívem
nyakán függne.”
„atyám egy kicsit *kormos*,
egy kicsit *ecetre hajlandó*
volt . . .”
- 32.1. „parancsolj sarkaimmal” (ángolos) „inaimmal”
„jobb kézre, bal kézre . . .” Jobbra, balra.
„a legközelebbi szögletnél” „ott mindjárt a szögletnél”
„figyelem! most zavarom a” „Megálljunk! most zavarom
vizet” stb.
- 33.1. „Jó, legyen apja aminek „Nem bánom, legyen apja *akár-*
tetszik.” *milyen!*”
- 35.1. „Hozzá, atyám!” „Rajta, atyám!”
„Isten áldja meg . . . *nagyon* Magyarban nem így fogadjuk
köszönöm” a *köszönést*
- 36.1. „Nagy fertőzés voltna...” Elmaradt: „szolgálatra”
„szegény ember fructificálni” „szegény öreg — — —” (old
fogja” man)
„a kérelem reám imperti- (nem fejezi ki az *impertineat*
neál” *impertinens* értelmét).
„Ez a tárgy defectusa” *Épen ez a tárgy defectusa.*
„Főlebb emelt, ha ugyan fő- (Nem értjük, hogy emelte *főlebb*
lebbi fok.” a zsidó szökött szolgáját. Pre-
ferd kettőt tesz: *előhozott s*
előmozdított. — Tán így le-
hetne adni: „*Magasztalt*, ha
ugyan magasztalás.”
- 37.1. „Házamat — kérdezd ki!” (Ez azt tenné: vallasd ki háza-
mat, háznépemet. „Kérdezd
meg!”)
„silány életvonal” (simple) Érti az *egyszerű* vonalat
a tenyérben.
„dunnás ágy szögleténél” (edge) *Édge* nemcsak szögletet,
de élt, s itt *szélt*, az *ágszélét* te-
szi. „Alig ült az ágy szélére.”
„Jó, ha a szerencse asz- (A: *jó* megint nem jó.)
szony stb.”
„ez egyszer jó házibútor” (A házibútor magyaros szólás,
— de itt aligha érti meg az
ember az eredeti szöveg nél-
kül. Jobb volna a *wench*-et ez

- 38.1. „mert szerettimet”
 „Urad hová tűnt?”
 „kiváнатom van” (feszés ez)
 „S szemekben mint enyéim,
 nem hibák”
- 39.1. „Ha testemen *nem függ*
tisztes ruha”
 „Ha józanul *nem* viselem
 magam,
 S nem néha jön csak számra egy
 szitok,
 Képem komoly, zsebemben ima-
 könyv
Nem lesz stb. —” A *nem*-et
 mindig megtartva, mert akkor
 mondhatja végül:
Ne higgy nekem soha!
 (*Akármivé legyek!*)
- „Jó, majd kitűnik
- 40.1. „Ha nem valami keresztyén
 hamiskodott s *adott lételt*
 neked”
- 43.1. S a szép szüzet ha balsors }
 sujtaná, }
 Csak azon ürüggyel men- }
 tené magát.” }
- esetben másképp fordítani: „ez
 egyszer derék *személy*”
 (ezen rokonságot értünk inkább)
 „barátimat”.
 (Gratiano nem látja még Bassa-
 niót, csak kérdezi, *hol van?*
hol találhatná meg?)
 „Egy kérésem” (vagy ilyesmi,
 ha jobb metrum akad.)
 (Feszés, lyrai nyelv)
 „Oly szemben nem hibák, mint
 az enyéim”
 (majd ugylátszik, mintha
 nem *tropus* volna, pedig az
 eredeti *az.*)
 „No, majd meglássuk” — (Tu-
 dom, a szabályosság okozza
 ezt, — 2-ik láb *jambus!* De
 Sh. fordításban megengedhető
 ennyi szabadság.)
 (nem perfectumok) „Ha valami
 keresztyén *gazemberré nem*
válik érted s el nem lop: na-
 gyon csalatkozom.”
 (Úgy érzi az ember, hogy a *szép*
szűz mentené magát, pedig a
balsors.)
 „S a balsors, e szüzet ha sujtaná,
 Csak azon ürüggyel mentené
 magát.”

- „Hortyogva nem heversz s szaggatsz ruhát” (Hortyogva nem lehet ruhát szaggatni!)
 („S hortyogni, vagy szaggatni a ruhát.”)
44. 1. *Im kulcsaim, de hisz miért megyek?* „Ne kulcsaim. De hisz mért is megyek?”
 „Mult éjjel is tárcákkal álmodoztam.” (Tárca bankjegyre emlékeztet)
 „Mult éjjel is zacskókkal ...”
- „Összeesküdtek egymással” „Összeesküdtek valamennyien”
 (itt azt teszi a *together.*)
 45. 1. „S a tört nyakú síp” (azt tenné, el van törve).
 Az érzetem az, hogy *nyakó*, félreáll a nyaka, tehát így: „És a *nyakó* síp, (vagyha ez tájszó:) „S *tekert nyakú* síp.”
 „Nincs kedvem *künn lakozni* át az éjt.” (A *lakoz* szó megtéveszt). —
 „Nincs kedvem *eldőzsölni* künn az éjt.”
 „Mondd, hogy *jövök.*” (Ich komme).
 (A magyar nem szól így). —
 „Mondd, ott leszek.”
 (Lancelot beszéde *próza* az eredetiben.)
- „Élj boldogul”-t kívánt és semmi mást. (Nehéz). „Azt mondta: áldja isten, — semmi mást.”
 „Dologra *csigavese*” (nehéz). „Rest, mint csiga.”
 46. 1. „*Jó*, menj be a szobádba Jessica.” „*Te* menj be a szobádba Jessica.”
 (A legfelső sor 6 láb)
 „E ház zsidó *apósomé.* — Ki vagy, hej?”
 (Offizierre gondolunk. Nehéz az egész hely. Talán így:)
 48. 1. „E ház zsidó *atyámé:* hej! ki vagy?”
 49. 1. „Hisz’ fölfödözne e *tiszt:*” „Fáklyával az jár, ki nyomoz; nekem
 Pedig rejtőzni kell —
 (Lorenzo:) *Hisz* rejtve vagy.”
- „E kedves öltönyödben is” (csonka) „E kedves *gyermek*-öltönyödben is.”
 50. 1. (Ant.) „*Ki van* itt?” „*Ki jár* itt?”

- 52.1. „Rá érdemes szerencsém, ős
nemem.” (Fortunes, vagyon, birtok. Igy
homályos). „Rá érdemes nagy
birtokom, nemem”
„Csókolni e halandó szent
ereklyét.” „Csókolni ezt az élő szent erek-
lyét” — (Igy tán világosb)
„Az ég színére köp” (elvész a tropus) „Az ég arcába
köp.”
„A messze szellemeknek” (itt inkább vágy)
„Mint csermelyem” (nem fejezi ki az eredeti gondo-
latot, hogy a tengeren úgy
jönnek át, mint egy patakon
keresztül.)
„Mint hidon át.”
„Puszta kárhozat. (Káromlás volna). „Hah, ká-
romkodás
E póri eszme
53.1. „Nem tétetett silányabb
foglatba.” (Ki kell valahogy tenni: arany-
nál). „Nem türt aranyból dur-
vább foglatót.”
„Volna elméd, mint szived,
nagy.” (A nagy szivet nem értjük dőre
merészségre, — itt ezt fejezi
ki a bold.)
54.1. „Szép vég! Le a függöny- }
nyel és jerünk, }
Hason színűt hason siker }
kövessen. } (Nehéz, feszes, homályos, idegen)
„Ez jól ütött ki! Függönnyt rá
s jerünk;
Ily színű kérő mind így boldo-
guljon!”
„A gaz zsidó a Dogét föl- }
veré, } Tán így:
Ki véle ment átnézni a ha- }
jót.” } „A gaz zsidó a Dogét fölveré
(Nehéz passiva, versben kivált)
„Egy gondolában láttatott }
együtt.” } „Egy gondolában együtt szök-
tek el.”
55.1. „Oly zagyva szenvedélyt }
stb.” } „Nem láttam én oly zagyva
kitörést”
56.1. „Titkon kívántam, bár övé }
ne lenne.” } „Titkon óhajtam, ne övé
legyen.”
„S a gaz zsidó kicsalt köt- }
levele.” } (Erősebben szinez, mint az ere-
deti, pedig még nem tudni,
mit akar a zsidó a kötlevelel.)

- „Légy víg: ne járjon eszme-
sereged.” (Feszés az eredeti „chiefest
thoughts” helyett). —
„Légy víg: ne járjon elméd más
ügyön,
Csak a szerelmi hódolat körül.”
(Nincs helye plusqu. perfectum-
nak.)
- Megrázta volt” (Hát jerünk!)
57.1. „El, jerünk.” (Liegen, holott az angol stand.)
„Im, herceg, a szekrények
itt feküsznek.” „Im, herceg, itt van a három
fiók”
(vagy ilyesmi)
- 58.1. „Nem hat be mélyen, sőt...” A sőt helyett inkább csak vagy
csupán kellene.
- 59.1. „Az idők romaiból (Minden esetre jobb:)
„S idők romjából, új dísben stb.
„A mit lelsz, ennyi szót n. é.”
„Eretnek-é hát a köz példaszó?”
- 61.1. „Eretnek-é tehát a régi
szó?” (Már megjegyeztem az ön és te
keverését.)
- 63.1. „Szóhihető személy” „Szava-hihető” (annál inkább,
mert próza)
„hadd mondjak jókor
áment” „Áment jókor, mielőtt
„ő jött itt zsidó alakba öl-
tözve” (feszés). „Zsidó képiben.”
„ismertem a szabót, ki a
szárnyakat készíté, me-
lyekkel ő (a szabó?) el-
repült.” „melyekkel lányod elrepült.”
(szárnyak lehet egyes is.)
- 64.1. „S Shylock részéről tudta” (Shylocknak részéről)
— „Shilock pedig tudta.” (A pe-
dig itt a S Shilock rosszhang-
zást is megorvosolja és az
idegen-magyarságot, kétértel-
műséget is.)
„Jó lenne boszúmi táplálá-
sára” (A hal?) Aligha fejezi ki az
eredeti gondolatját. Tán így:
„Halat horgásznék vele: vagy
ha semmi hasznát nem ven-
ném, jól tartanám vele boszú-
mat.”

- 65.1. „Mintegy félmillióig hátrál-
tatott.”
Tánu: „Visszavetett mintegy fél-
millióig.”
„Ha bántotok, nem állunk-e
boszút?”
(*shall we not revenge?*)
„Ne álljunk boszút? (Ez ellen-
tétben a főtebbiekkel, nem
folytatás simplán.)
(germanism.) „Gyakran jártam
oly helyeken.”
- 66.1. „Gyakran jöttem oly he-
lyekre”
(Őt nem kell.)
„de őt felnem találhattam.”
(*ik*)
„gyászpaddon feküdné”
(nem a veszteséghez szól itt,
hanem *leányához* akar, de
megint a pénz jut eszébe.)
„hej, te veszteség!”
„Ki a hajótörésből kimene-
kült.”
(A *ki* széphanzásért el-
maradhat)
„Te kinzol, Tubal.
(Nem *ikes*)
„erdő majomért .
(Igen jól találva! de „egy erdő
majomért”)
- 68.1. „Én megsughatandnám . .
69.1. „Óh mért vet e rút kor
tulajdonos
S jogai közé záró korlá-
tokat:
Tiéd s nem tiéd . .”
(Monstrum ez a szó.)
- 70.1. „Mig ő határoz, zene játsz-
dozzék.”
„Költözzön.”
Mind ez nehéz, homályos.
(kissé feszes) „Mig ő határoz,
szóljon a zene!”
(*ik.*)
— „méri azt.”
- 72.1. „Font számra méretik . . .”
73.1. „Hogy törbe vonjon férfi-
szíveket.”
(Utána egy sor kimaradt, pedig
az átmenet a *szemekre* abban
van.)
- 75.1. „De teljes összegem csak
valami”
(nothing) Egy német fordítás
valamit ír, de tán jobb volna:
semmisség, mely szintén jelent
valamit kicsinyítő értelemben.
(csak *so old* van).
„Nem túl öreg”
„Nem *oly* öreg.”
(egész hibás értelmet ad!)
„Hozzád s sajátaidhoz for-
dulunk”
(csak *so old* van).
„Tied s tieiddé *válunk* tehát
Ezennel én, s amim van” (Ezt
teszi a *turn.*)

76. 1. „Koszorúzza minden vágyatok siker.” (Igen frázisos az eredeti egyszerű mondat helyett.)
78. 1. „Fogadtunk az első szü- Első *fi*-szülöttre, (boy)
löttre”
„fektetni” és „feküdni”
azért sántít, mivel a
pénzt jószágba *fektetjük*
ugyan, de *fogadásba* nem.
- „E helyt *tekintetemnek* ifju- (Nem értjük, hogy a tekintet
sága.” *tekintély* akar lenni?)
„Tekintélyemnek ifjusága itt.”
„Meglátogatni téged nem volt
szándokom.”
„Így tevék, uram.” (I did, egészen ángolos.)
„Bátor valék, uram.”
79. 1. „A gyapjat új Jásonként Az eredetiben élesebb a figura:
elnyerők.” „Jáson vagyunk, a gyapjat
elnyerők.”
81. 1. „Úgy látszik, el nem *fogná*” (*fogadná* helyett, — máshol is;
de balértelmet okoz.)
„elzúzásra *szomjazót* . . .” „szomjazót” szebb hang.
„nagyságok és *hűsz dús ke-* (Rossz hang, hibás nyelv):
reskedők.” „Nagyságok és *vagy hűsz keres-*
kedő.”
82. 1. „Jer velem” (Come, away! — Portia mondja
férjének, midőn küldi, hogy
menjen Velenczébe. A *come*
nem tesz mindig *jőj-t*, s az
away mutatja itten az értel-
met. .) „Hát csak el!”
(feszes) „*légy vígan velők*.”
- „Köszönts barátid: légy *derült szívű*.”
„Drágán vevélek stb.” „Kincsem vagy, óh mert drágán
vettelek”
83. 1. „Ha *szerelmed* rá nem be- (férfinál *szeretet*, annálinkább,
szél. . .” mert *próza*.)
- „Egy ágy se légyen . . .” Nem érthető tisztán a fordítás.
84. 1. „De mióta eb vagyok, „Most eb vagyok: *őrizkedj* hát
vigyázz fogamtól.” fogamtól.”
86. 1. „És egy *szerelmi* jármot...” (férfiról ismét)
„De ez tán öndicséret-szint (Nehéz)
visel.”
87. 1. „No, *Balthazár* (És így nem *Boldizsár*.)

90. 1. „Jó, ön mindkét úton el
van veszve . . .”
91. 1. „Hogy tud minden *bohó*
szavakkal . . .”
92. 1. „Csupán terítésről lehet
szó.”
- „Most mondd ki véleményed stb.”
93. 1. „mert szegény *nyers*
földtekénk . . .”
- „Mindjárt, elébb *fogjunk*
ebédeléshez.”
95. 1. „Helyet, hadd álljon *szembe*
én velem.”
- „Mint volt kegyetlenség
színlete”
96. 1. „Szent szombatunkra es-
kűvém”
- „De mondd, szeszélyem! —
No s jó válasz ez?”
- „Nem képesek megfogni
húgyokat.”
- „Szoktak gyönyör s undor-
ra hajtni.”
- „Hogy sértsen illetet, mint
sértettet,”
97. 1. „Kárral jogom. No, ez már
válasz-e?”
- „E válasz, érzéketlen fér-
fiú . . .”
- „Hát tartozom kedved sze-
rint felelni?”
- „A *sérelem* (offence) nem
mindjárt gyűlölet”
- „No, ön stb.”
- „bohó a szavakkal”
(a szükséges)
- (Kimaradt egy kevés, így lehet-
ne folytatni a szójátékot:)
Lanc. Az is megtörtént uram,
csak fel kell adni (t. i. az ételt.)
Lorenzo: A feladás te dolgod.
Lanc. Isten mentsen, hogy *feladó*
legyek. Nem kötelességem.
Lor. Lesz még több? Másorra
hagyd stb.
- „No, mond ki stb.”
- „Szegény, otromba földünk.”
(jobban hangzik)
- (feszült) „Mindjárt, elébb
együnk ebédet is.” (v. ebé-
deljünk is ám!)
- .. színünk elé” (a szembe-
állítás inkább visszafelelés.
látzata.”
- (4 láb!), „mondék nagy hitet.”
- „Ázt mondom: úgy tetszik.
Nincs megfelelve?”
(Tán illőbb: „Nem bírnak olyan-
kor vizelletökkal.”
- (Nehéz) „A mint gyönyör vagy
undor készteteti.”
- (feszés) „Hogy sértsen illetet,
ki sértve van?”
- „No hát nincs megfelelve?”
- (igen personátus) „Nincs, érzé-
ketlen ember, ily beszéd.”
- „*Neked* felelni én nem tartozom.”
(T. i. Shylock a Dogéhoz be-
szél s Bassanio belevág.)
(*Sértés* volna, kihatólag tán le-
hetne így:)

- „De inkább farkast vonnál számadásra.”
98. 1. „A legkeményebbekbe *vág-
jatok . . .*”
„Végy háromezer zecchi-
nedért hatot”
99. 1. „Ha csak . Ballario . . .
nem érkezik meg ma.”
„Ne buslakodj, barátom,
légy nyugodt!”
- „Vigye a zsidó hús- csont-
vér-mindenem.”
102. 1. „Kinek eljárása legjobb
ajánló levél stb.”
„S itt jó az ifjú tudor, *úgy
hiszem.*”
- Portia: „Igen”
103. 1. „Neved Shylock? — Igen,
nevem Shylock.”
- „S téged *fenyít* részéről
nemde vész?” }
Ant. Mint ő beszél, *igen.* }
Portia: S (und) elismered? }
104. 1. „Trónjában ülő fejedel-
met . . .”
„Pálcája földi kényerőt
mutat”
- „Sértő beszéd nem mindjárt
gyűlölet”
(T. i. a zsidó Antóniótól vett
sértésekre céloz, melyért joga
van megölni, mint a kígyót,
nem várva, hogy ismét csíp-
jen.)
- „Vagy inkább (t. i. foly-
tatja a képsorozatot.)
(Talán itt még a you *önt* tesz,
egyest.)
- „Im hat ezer zecchín a háro-
mért.”
- „Ma meg nem érkezik” (syntaxis
csavart.)
(courage yet!) „Többet jelent:
„Végy szívet” — mondanám,
ha ez jó magyarul volna.
„Éledezz!”
- (Nehéz az ilyen színpadi nyelv-
ben.)
(Talán hozzáteendő:) „Kinek *ot-
tani* eljárása”, t. i. a mint
majd az ügyet végzi.
- „S úgy sejtem, itt jó az ifju
tudor
v. a tudor maga.”
(Ja) „Övé, jó hercegem, v.
„nagy hercegem”
(Ezt azt tenné föl, hogy Silokk-
nak kell ejteni, pedig *Sájlakk*.
A színész úgy fogja ejteni:
Schilokk)
S te vagy, kit e pör vésze
fenyeget?
- Ant. „Én, őszerinte.
Portia: *Hát* elismered!”
(csonka): ez.
- (nehéz) „Pálcája földi kény-
szer, hatalom,
Fenség s dicső méltóság küljele”

- „De a pálcás erőnél”
 „Hogy szelidítsed *jogkivá-*
natod”
- „Fejemre minden tetteim!
 Jogom,
 S kötvényszerinti zálogom
 kívánom.”
- 105.1. „Nem képes ő fizetni ennyi
 pénzt?”
- „De igen .
 „Hogy itt gazság akar el-
 nyomni *rényt.*”
 „Tekintélyteknek (you) és
 törvényeinknek”
- 110.1. „Várj egy kissé; van még
 egy más bajunk”
- 111.1. „Igaz bíró! *Vigyázz zsidó*”
Vigyázz zsidó
 „Úgy elveszem, *mit* ad.
Nyujts három ennyit”
 „forduljon el, meg-
 halsz s a *honra* száll
 javad.”
- 112.1. „Tőkémét add *ki*, aztán
 távozom.”
 „Köszönöm zsidó, hogy
erre *oktatál*”
 „Ezt is saját vesztedre, *oh*
 zsidó!”
 „Ám adjon áldást a sátán }
 reá” }
- 113.1. „A párt mely ellen fondor
 cselt szöve”
- „Hogy egyenes, mint gör-
 be utakon ”
- (this) „De *e* pálcás erőnél .
 (kissé feszül):
 „Hogy enyhítsd jogszerű kivá-
 natod”
- {(Nehéz)
 „Fejemre szálljon tettem én
 jogot
 Kivánok és a kötlevelé csomó-
 ját!” (vinculum)
- „Pénzül fizetni nem bír az adós?
 De bír.” —
- (Elavult és rossz új szó.)
 ...gazság *nyom* el *való erényt.*
 (Egy a sok t, k, más hogy *egy-
 ben* szól vagy Portiához, vagy
 a Dogéhoz, kinek authoritása
 oldozhatná tán fel Antóniót.)
- (feszés) „Várj egy kevésbé; más
 baj is van itt.”
- (merk 'Jude !). „*Hallod*, zsidó?”
 „*No lám*, zsidó! v. *hallod* zsidó?”
 (feszés). — „No fölveszem hát,
 adjon háromannyit.
- (feszéske) „Vagy *mérlegét* csak
 egy hajszálnyira
Lenyomja, meghalsz, s *dobra két*
 javad!”
- „Hadd lássam a tőkét; aztán
 megyek.”
- (feszül). hogy erre *megta-
 nitál*”
- (Az *oh* igen csizmadiás itt):
 „vesztedre már, zsidó.”
- (nehézkes). „No, hát az ördög
 (Úgy) áldja meg veled.”
- {(A *party* nem párt, hanem *fél*
 volna itt de sok *fél* követke-
 zik, valahogy feszíteni kell!)
 „Az, aki ellen fondor cselt
 szövé.”
- (ez mást tesz!) „Hogy mind
 közvetve, mind közvetlenül.”

- „Így jött fejedre a mon-
dott veszély”.
- „S államteher lesz felköté-
sed is . . .”
- „Hogy *szellemünk külön-
ségét* belásd . . .”
114. 1. „Elvéve élettartó eszkö-
zim.”
- „Antonió, *érette* mit te-
hetsz?”
- „Ingyen kötél”
116. 1. „Fáj, hogy körünkben
nem maradsz tovább.”
- „Én nyugtot érzek s *ben-
netek* (in vobis), megóva.”
117. 1. „Jó úr, egyűrűt — ah, ez
tréfaság!
Ezt adni néked hisz’ szé-
gyelleném.”
- „Inkább Velence legbe-
csesbjét (t. i. gyűrűjét)
adom *át*.”
- Kinyomozva azt kihirde-
tések útján.”
- „Hogy azt sohsem veszi-
tem s adom *át*”
118. 1. „Hogy nékem adtad. Jó,
isten veled!”
- . *hozd* őt, ha lehet”
- „Antonió lakába. *El*,
siess.”
120. 1. „*Suhan* lebegve”
121. 1. „*Megéjjeleznék*, csak
egyedül stb.”
- „Ezért lakolsz, mint elmondám
fölebb.”
- (*feszül*) „Akasszanak fel, nem
bánom, közösből.”
- (Nehéz, — nem fordítanám *szel-
lemnek*, hanem ilyen formán:
„Hogy lásd, mi *máskép* szok-
tunk *érzeni*.”
- (peczkes) „Elvéve, amiből meg-
élhetek.”
- {(*feszül*) „Antonió, mit adnál
néki vissza?
. mi *jót* tehetsz vele?”
- (Erőltetett:) „Egy kötelet .
(A *fáj* erős, udvari nyelvnek.)
„Sajnálom hogy *nem érsz rá*
itt maradni”
(Ez közelebb is jár az eredete-
tihez)
- „Én nyugtot érzek és *téged* (you)
megóva.”
- . . . ah, ez *semmisség!*
Ezt adni néked szégyelném
bizony.
- (Nehéz, erőltetett) „Inkább Ve-
lence legbecsesb gyűrűjét
- Megszerzem* hirdetés útján *neked*
- (kinek?). „El nem veszíteni és
nem adni *másnak*.”
- (well) „Most isten veled” (*jóra*
semmi szükség)
. *hívd* .” (a magyar csak
ölében hozhat)
. *menj*, siess.
- (sajtóhiba lehet) *Suhant*
„Kitennék rajtad *éj*-jel, csak
magunk . . .
(Én eredetibb szójátékot, *cél-*

122. 1. (legfelső sor:) *Solanio*
 „Hahó, láttátok-e?”
„Lorenzo!”
 (you). „Hahó, nem látta? v. nem látta *valaki?*”
123. 1. „Hagyd el a hahózást
 fickó! itt, itt!”
Lanc. Hahó! hol? hol?
Lor. itt! itt!
 „Mily édesen szenderg a
dombon a hold”
 (ez nincs magyarul)
 — — — erre, erre!
Lanc. .de merre?
Lorenzo: erre! erre!”
 (Tán szebben hangz.: *halmon*
 bár így is jól hangzik.)
124. 1. „Habár csak egynéhány
 percekre is”
 (a plurális bánt, feszes)
 „Habár csupán kevés időre is.”
125. 1. „Kétségkívül *verébnél*
 jobb zenész.”
 (Úgy emlékszem, a *wren* ökörszemet, vagy valami kis éneklő madarat tesz, mely a fülmlénél csekélyebb, de mégis, nem *veréb*, a veréb vastag vonás itt.)
126. 1. „Megjöttek *ők* már?”
 (Az *ők* egészen fölösleges, rontja a magyar ízt. — „Megjöttetek-é?”)
 „Nerissa, *jer* be!”
 (Go in) „Menj be!” (Portia künn marad, csak Nerissát *küldi*, hogy rendezkedjék odabenn.)
127. 1. „Mindannyiból szépen *ki-váltatám.*”
 (Nehéz passiva ez itt. A passiva elmegy periodusokban, de költői (hát még drámai) nyelvben szenvedhetetlen.)
128. 1. „*Részemről* ám bénuljon érte meg”
 (A *részemről* nem magyar. „*tőlem*, felőlem volna; *miattam* már német; vagy *nem bánom*)
 „Tőlem törjék ki inkább a keze, v. Törjék ki, tőlem, inkább a keze.”
 („Bírói írnok”
 (rosz hang, hiatus, nehéz).
 „Egy írnok, ugye?”
 (Nincs benne semmi magyarság).
129. 1. „E kézre!”
 („Történne rajtam”
 (ik)
 130. 1. „Tán csak nem a tőlem *vett* zálogon . ”
nyert

- „Nincs a gyűrű, már annak vége van.” (Ez is jó, de élesb volna:)
- „Nincs a gyűrű már; a gyűrű oda!”
131. l. „S hogy mit sem *vőnek* }
el, csak e gyűrűt ” } (Magyaros volna, mégsem az itt a *vőnek*) „S hogy semmit el nem *vőn*, csak a gyűrűt ”
- „Vesszek, ha nem nő *kapta el* gyűrűmet” „Vesszek, ha nem *nőé lett* a gyűrű.”
- „Ki nem *fogott* el (ismételve *fogadott* helyett. Ez nem megy „élő” nyelvben, a dráma nyelve pedig élő nyelv)
- „Esküm tanúi *a* szent éji lámpák ” .e szent éji lámpák (a *csillagok*)“
133. l. „Kettős magadra s *el-hiszem*” { (positiv *elhívésnek* hangzik, nem iróniának) „Kettős magadra, — *majd* hiszem!”
135. l. „Szép nők! *az útban* man-nát hintetek.” { „Szép nők! *ti* man-nát szórtok *mindenütt.*”
136. l. „*Jó!* életemben semmit oly nagyon (A magyar, mikor valamit fel-tesz magában, így szól „No, sohasem cselekszem azt többé stb.” — Itt is: „*No*, életemben semmit oly nagyon Nem őrizek, mint hölgyem gyűrűjét.”

110.

A KISFALUDY TÁRSASÁGHOZ NYUJTANDÓ BÍRÁLATI VÉLEMÉNY SZÁSZ KÁROLY II. RICHÁRDJA FELŐL, ARANY JÁNOSTÓL.

Tisztelt Társaság!

Szász Károly társ. tag Shakspere [!] fordítása, II. Richárd, alulírottak bírálatra kiadtván, *általában*, hogy oly szót használjak, melynél Shakspere-fordításainkra nagyobbat alkalmazni nem menék, — *kielégítőnek* találtam. Megkísértem röviden az áttétel jellemzését, s azután kijelölöm hibáit vagy a miket annak tartok.

Szász könnyü és szerencsés fordító. Shakspere tudvalevő nehézségeivel szemközt többnyire eltalálja, hogyan lehet az eredetinek szóterheltségét magyarbau a syntaxis ereje által visszaadni

úgy, hogy az értelem ne szenvedjen sokat. Ahol pedig az eredeti szövése lazább, ott Fordítónk azon van, hogy a szószaporitást ne másolja magyarban is, hanem röviden fejezve ki, tért nyerjen a következő, szó és gondolatban túlterhelt sor beférkeztetésére. Ez fordítási előny, kétségkívül, de alkalmatlansága is megvan. Shakspere mondatai legtöbbszörre úgy vannak szerkesztve, hogy a pihenő helyek, a kisebb-nagyobb választó jelek a verssor végével esnek össze; legalább ez a szabály, az ellenkező esetek a kivétel. Ha már a fordító felsorokon kezd, gyakran kell fél sorokon végeznie, s ez által a magyar jambusban az a kényelmetlenség áll elő, mely az eredetiben ily mértékben nincs, hogy a mondat pihenői gyakrabban esnek sorközépre, mint sorvégre, a mi olvasva is kellemetlen. Fordítónk e felsoros megállapodást sokkal sűrűbben használja mint Shakspere; részint azért, mert mint főnebb mondám, az előző sorból valamit megnyert, részint mivel az angolt nem tudván beférkeztetni a magyar sorba, még egy darabbal meg kellett toldania a s átvennie a következő sorba.

Az ily fél, vagy darab soros megtördelést leginkább az igazolná, ha a fordító abbéli törekvését, hogy az eredetit ugyanannyi sorral adja, szembevető siker koronázná. De a jelen fordításról sok helyen nem mondhatjuk ezt. Általában tíz sorra egyet, olykor kettőt is vehetünk a foglyosabb helyeken, hol a magyar hosszabb az eredetnél. Arra azonban, hogy Szász a magáéból sor- vagy hézagpótló szavakat, mondatokat költött volna hozzá, oly toldalékot a mi Shakesperében nincsen, mondhatni példát sem találtam. Az ellenkező eset, mely a mi Shakspere-fordításinknál bajosan is leküzdhető, hogy t. i. valami, egy *jelző*, egy *játék*, egy *árnyalat* kimarad: gyakoribb, de itt is meg kell adnunk, hogy többszörre szerencsésen választotta ki, mit hagyjon el, mit tartson meg; a mi észrevételem e tekintetben fölmerül, alább a részletes jegyzések közt fogom előadni.

Ennyit a fordítás alakjáról általában. Mi az *értelem* visszaadását illeti: azon apró árnyalatbeli különbségeken kívül, melyek szintén részletes jegyzeteimben lesznek elősorolva, egy pár helyet találtam, hol úgy vélem, hogy a fordító nem helyesen értette Shakesperet. A fordításban (I. felv. 8. lap) ezt mondja Norfolk:

Bár a fenség iránti hódolat
Nyelvemre zabolát vet, s szabadon
Nem enged azt bocsátnom, mely különben
Nem állna meg, mig kétszerezve mind a
Rágalmazó torkába vissza nem
Lökné a vádait. De *nem tekintve*

*Királyi származását s hogy rokon
Fejedelmekkel: íme bátoran
Állok vele szemben és arczul köpöm.*

Ez határozottan azt mondja, hogy Norfolk nem tekinti, föl se veszi Bolingbroke királyi származását, hanem *leköpi*, annak dacára. Shakesperenél nem találok ily határozott dacot:

*Setting aside his high blood' s royally,
And let him be no kingsman to my liege
I do defy him, and I spit at him, etc.*

akkor tenné, ha király rokona nem volna, úgy hogy az értelem, hevenyészett fordításom szerint, ilyen formán üt ki:

Bár a fenség iránti hódolat
Tilt féktelen bocsátni nyelvemet,
Mert meg se állna, míg torkába vissza
Nem dobná kétszerezve, vádjait:
De számítsuk le, hogy fejedelmi vér
S ne légyen ő királyommal rokon:
Úgy szembe állok és arczul köpöm.

Ebben az van kifejezve, hogy csupán a király iránti tekintet tartóztatja, hogy arcul *nem* köpi.

Midőn a két ellenséges baj-vívót a király számúzi (I. felv. 27. 1.), beszéde egy helyét így fordítja Szász Károly:

Csak nagyravágyás és sasróptú gőg
Sarkalta egymás ellen szivetek,
Irigy vetélyre, mely mindent gyülöl
Ki égvívó útjában áll, *avat*
Fölverni békénk édes gyermek-álmát
Honunknak enyhe bölcsejében, az
Költé szilaj csatára, ércdobok
S bús harsonák visszhangos moraján
Föl-föl riadva, *hardotok vasát,*
Hogy elriassza rettentésivel
A bék' galambját, míg végtére itt
Rokonaink vérében gázolunk . . .

A körmondat az eredetiben is túlterhelt, csavaros, s talán interpolált is. Körülbelül így volna: „És mivel szemünk gyülölik iszonyú látványát a polgárharcú sebeknek, melyeket *szomszédok kardjai*

szántottak (s itt következik egy hosszú parenthesis), s melyek így felriasztva zörgő doboktól stb. (t. i. a *szomszéd kardok*) elriasztják a békét stb. . . . tehát számkivetünk benneteket." S véleményem szerint ez a constructio a helyesebb. Lehet azonban olvasni parenthesis nélkül is: akkor ilyenforma fordítás kerül ki:

Csak nagyravágyás és sasröptű gőg
Sarkalta egymás ellen szívetek,
Irigy vetélyre az lovalt fel így,
Fölverni békénk édes *gyermek-álmát*
Országunk bölcsején: *mely* (a gyermekáloom) fölriadva
Zörgő siket doboktól harsonák
Viszhangverő réműletes zajától,
S a bős aczélok döngetésitől,
A drága békét el fogná zavarni
Csendes honunkból, és ön — (min:) rokonink
Vérén tiporni kényszerítene:
Számüzetéssel büntetünk ezért.

Senmi esetre sem pusztán a két bajvívó kardjáról van szó, hogy az riasztja el a békét: a *which* vagy a *neighbours' swords*-ra, vagy a *gentle sleepre* vonatkozik.

A mi észrevételem még ezen kívül az értelem árnyalatira, a kifejezés erejére, a nyelv költőisége, magyarsága iránt, a verselés felől stb. lehetnek, azokat inmár vegyesen adom, a lapok száma szerint következő sorral.

4. lap. A személyzetben: „Sir Scroop *Stephen*”: miért ez *Stephen*, ha főnebb Gaunt *János*? — Továbbá a *Sir* cím csak a keresztnév mellé jöhet. *Sir John*, de soha sem *Sir Russel*.

5. lap. *Jelenés*. Shakspere *scene*-it jobb volna általában *színek* fordítani, mint Ács Zsigmond már tette is, miután azok nem valamely személy megjelenésétől, hanem a színhely változásától függenek. Egy scenában több *jelenés*, távozás történik.

5. lap: . . . *vagy*, mint hú alattvaló, — Őt áruló szándékon érve, — méltán” Nehézkessé teszi az interjecta, midőn a kérdés egyszerűen ez: *vagy méltán?*

6. 1. „Az ég, a földre benned irigyen”. — Nehéz. Azt akarja mondani: „Míg az ég, megirigyelve benned a föld szerencsését.”

7. 1. „Hogy áruló vagy, áruló s *hitetlen*.” A *miscreant* gonosztevőt is tesz; inkább így tenném: „Hogy áruló vagy és gonosztevő.”

7. 1. „annak igen *jó*, igen *rosz*, hogy élj.” — Jegyzéssel is támogatja fordító, de mégsem fejezi ki, a mit az angol *good* (better, his betters stb.) szóval fejez ki, t. i. az előkelőség fogalmát. Talán

itt az értelem kedvéért helye lett volna sorbővítésnek, s akkor vissza lehetne adni a játékot *előkelő* s *alávaló* szókkal.

7. 1. „hű kardom megfelelje” . Erős catachresis; az erőltetés annál inkább látszik rajta, mert rím szó. Megfelelni valamit? — nem tudom, hogy magyar szólás volna. Javítani lehetne így:
. *e helyen* (rím) hű kardom *ráfeleljen.*” *Ráfelelni* olykor annyi mint felelni érte.

— „A vér *heves*, le kell *csapolni* azt.” Nincs meg az ellentét. Shaksperenél: *hot, cold* ellentétele van.

8. 1. „Hogy itt *hallgatni* tudnék, mint a *hal.*” A játék elég jó, de Shaksperenél itt nincs játék, csak annyit mond: nincs oly béketűrésem, hogy elcsitítsanak s semmit se mondjak. „Hogyha leszídnak, békén türjem azt.”

— „Gyalázatosnak, gaznak állítom, s előnyt ajánlok.” — Kimaradt egy jelző: a *gyáva* (slanderous coward), pedig az lényeges, mert azért ajánl *előnyt* a vívásban, *odds-t* (a mit a német *vor-nak* mond), mert az *gyáva*. Ilyen formán kellene: „Elöttem ő egy *hitvány* s *gyáva* gaz”; vagy pedig „És *gyáva, gaz hitványnak* nevezem, s hogy az *kitelessék*, im előnyt adok.” És *ennek* megbizonyítására kész az Alpesekekhez stb. is elmenni (a mi a következő sorokban foglaltatik), nem mint Szász fordítja: a *mostani* perpatvarért, melynek nem lehet oly hosszú pórása. Azért mondja később, mintegy visszatérve a vita tárgyához: *Mean time* stb.

9. lap: „Lemondok im, királyi vérfogom Előnyiről, mikkel — nem tisztelet — De *gyáva* félelemből *takaróztál*” — A fordításban ezt meg sem érteni. A főtebbi helyre vonatkozik, hol Norfolk csak azért nem köpi arcul Bolingbroke-ot, mert a király rokonát nézi benne. De láttuk, hogy a fordítás annak *dacára* is leköpi; így hát Norfolk nem *takarózkodott* a királyi vérfog előnyeivel.

— „Kardomra esküszöm Melynek érintése lovaggá ütött.” Nem gondolom, hogy Norfolkot saját kardjával ütötték volna lovaggá, s az angolban sem *this sword* van, hanem „*by that sword*” *Ama kardra.*

„Melynek érintése lovaggá ütött.” — | — — | — | — — | — .
Hogyan ez jambus? inkább a sapphoéhoz hasonlít.

— „Lovagi törvényszék” (*knightly trial*) helyett: „királyi parancs”

— „Katonák zsoldja.” (*lending for soldiers*) helyett egyszerűen *hadiköltség.*

10. 1. Fordító az *angol* név előfordultát szándékosan kerülni látszik. Angol történeti darabban miért?

11. 1. „S im esküszöm is, őseim nevére, hogy kardomon fog feketedni vére.” Bolingbroke így hamisan is esküdhetik. Shakes-

peare még hozzáteszi: *vagy meghalok*, (or this life be spent). Fordítónál nincs ez alternatíva.

„He is our subject, Mowbray, so art thou.” E sor kimaradt, pedig rímelő sor, e szerint: *aligha scurius*.

12.1. „Frankhonban jártam, a királyné *után*”. Nem fejezi ki elég tisztán, hogy a királynéért, a királynét *hazahozni* (to fetch his queen).

„Mi téged illet nemes lord Lancaster”. Jambustalan jambus.

— „Ezek *bűneim*.” Csak egyet vall be; *this is my fault*.

— „S im odadobom én is zálogom E vakmerő lábához, hogy legyen tanu:” már t.i. a keztyű vagy Bolingbroke? Nem tiszta szórend.

13.1. *Phisician* — *incision* rímet nem vette észre a fordító. „A mély harag igen mély *sebet üt*.” Az *incision*-t sebészi műszóval kellett volna visszaadni. Ugyanis azt mondja a király, hogy tisztítót ad be, vérbocsátás nélkül; ezzel ellentétben mondja, hogy a mély bosszú mélyen *metszi föl* a sebet.

14.1. „Is *őrzi*.” — *Is*-t a sor elejére jobb költőink sohasem vittek át.

— „Keztyűjét *vissza add*.” A király azt mondja: „add ide keztyűjét nekem.” (give me his gage) Van benne különbség. Miután ellenfelének nem akarja adni, a király *maga* venné el tőle.

15.1. „Ily *bűntől* istenim *őrizzenek*.” Shaksperenél egyesben *God áll*, s ez jobban is illik a kegyes lovagkorhoz.

„Hah, nyelvemet *kivágom* inkább . Nincs az eredetiben, csak az, hogy *elharapja*.

— „Kiköpködöm a számból *messzire* . . . Ez árulónak undok képire.” t.i. a nyelvét. A *messzire* toldás a rím kedvéért, de aztán nem vág, hogy *messzire* is köpdösi, s a vele szembe állónak a képire is; a mi bizonyosan nincs oly *messzire*. Shaksper: „And spit it bleeding . . . in Mowbray face.”

— „A gyűlölet kérdését . . . Az ellentét elvesz. The *swelling* difference of your *settled* hate. Hanem, kivált rímes helyen az efféle kényszerűség ki nem kerülhető.

17.1. „. . . *en*életedhez” 2-dik személyben *en*. Ez csak 1-ső személyhez járulhat.

18.1. „Nagyok szívében a *kislelkűség*.” Kevesellem a szót. *Cold cowardice*. „Nagyok szívében a *gyávaság fagya*.”

19.1. „Ne mondd ezt türelemnek, *gyávaság ez*.” Egy sor: „In suffering thus thy brother to be slaughter'd” pusztán így adva vissza: „Bosszútlan hagyva *azt*,” kissé homályos szerkezet, a főntebbi sorok „veszni hagyva, *azt*” — „Nem mond *ezt*”, után.

20. lap „Csak előlépni vágy.” Az *előlépni* helyett, mely avand-sirozást is tesz, jobb volna tán: „szembe szállni.”

— „Hirnök.” Kár hogy a Heroldra nem tudunk jobb szót. (Nem lehetne, az egyházfi, vőfi példájára: *hajfi* vagy efféle? Vagy a címer szótól származtatni?) A hírvívés nem lényege a heroldi szolgálatnak.

21. l. „mi *végett* van vitád?” — *Miatt* volna kellő szó.

22. l. „S törvényeink szerint vedd esküjét.” A *formally*-t valahogy be kellene szorítani: Eskesd meg, forma és törvény szerint.” A cerimonia még lényegesb itt, mint a törvény.

— „*Halál fején*, ki oly merész *leend*, És vakmerő: átlépni e sorompót.” Mintegy felteszi, hogy valaki bizonyosan átlép. Talán így: „Ne merje senki fejvesztés alatt átlépni a sorompót vakmerőn.” Annál inkább, mert: „*oly* merész *leend*: *állépni*” német syntaxis.

23. l. „*Hadd* ünnepélyes és nyájas bucsút *Vegyünk* barátinktól.” Az elszakítás erőszakos, s a hangsúlyt az *ünnepélyes* szóra teszi át.

23. l. „Ugy áldjon ég.” So be thy fortune in this fight.” Kissé rövidre fordítva.

— „*tear-spear*” rím nincs visszaadva.

— „Könny ne fertőzzön egy nemes szemet se.” Rossz hangú is, meg az *oh*-t is szeretném elől: (o, let no noble eye .): „ó, ne gyalázzon könny daljás szemet Ha Mowbray itt elontja véretem.” Erős talán így az affectus.

— „Dicső uram, király.” (My loving lord): „Szerette jó uram.”

24. l. „ .Kettős erővel” s mindjárt rá: „Erős kezekkel” Az első lehetne *erély* (vigoux).

— „Páncéloznak imáddal stb. Hatásosb szórend lenne talán: Oh adj erőt imáddal fegyverimnek.

— „És Gaunt nevének új fényt adjon *az*”; nyomatékosb szórend: És adjon új fényt Gaunt János nevének.

— „Igaz ügyedben segítsen meg ég.” Erősen gágog. („Igaz ügyedben ég nyujtson segílyt,” vagy valami efféle.)

— „Légy mint a villám, gyors és erőskezzű.” Mintha a vilámnak is keze volna e mondatban.

25. l. „Mint e vidám szív . *Dancing soul*. Kevés. *Repeső lélek* kellene, — „*peers, years jest, breast*” rímek nincsenek.

Egyébaránt ezután nem jegyzem a rímeket. Van úgy, hogy fordítónk kihagy egyet kettőt, van megint, hogy rímél, a hol az eredeti nem.

— „... kezdődjék a csata.” E szó, párviadal helyett többször használva. De bár a *bellum* a *duellumból* lett, még sem tartom helyesnek a *párbajt* széltire *csatával* fordítani.

27. l. „... mely mindenütt gyülöl Ki *égvívó* útjában áll. Az égvívó epithetonon kívül, nem találok eredetiben.

— „Nem ér virágzó *mezeinken* a kalász.” Csak két dactylussal lehet scandálni. (Nem ér dús földjeinken a kalász.)

— „Halálbűn alatt ne merj visszatérni.” Nem gondolom, hogy szabad így mondani: *halálbüntetés, fejesztés* alatt igen; de amúgy nem. Még az angolban is: *rain of life*.

28. l. „Nem ily nagy büntetést — *Mint* így világul kidobotva lenni — Érdemle szolgálád...” A *mint* nem kell oda. „*Nem így világul...*” A dobotva is elég volna egyszerűen „dobva”. „Kidobva lenni a világba így —”

— „Nyelvem börtöne: kettős vasráccsal. ” Elvész az eredeti tisztasága: „Szájamba börtönözted nyelvemet.” (*You have enjail' [?].*)

31. l. „Egy ujjnyi gyertyám körömig leég, S nem hágy fiam jöttén örülni még.” Az első sor igen derekas; de a másik a rímért gyöngye, a *még: újra, ismét, viszont* helyett halvány dolog: s az eredetiben lévő *blindfold death* ellentéte, a gyertyával, egészen elvész. (És a vak halál nem engedí látnom többé fiamat.)

32. l. „Kóstolva édes sok falat, nehéz Ha megemésztjük. . .” A *meg* itt bevégzettség, perfectum értelmet ad az *emészt* szónak: mintha azt mondaná: akkor nehéz, ha *meg* van emésztve. Továbbá az *édes* és *nehéz* közt nincs az az ellentét, a mi az angol *sweet* és *sour* közt. Magyarul lehetne: Savanyu gyomrot csinál vagy: „savanyt szül a gyomorban.”

— „Oh, ha idegen, Nem itéltem voln' el oly hidegen.” A rím erősen cseng, de nem mondhatja Gaunt hogy *hidegen* ítélte el fiát. Shaksperenél az van, hogy: ha idegen lett volna, nem öngyermeke, engedékenyebb lett volna Gaunt elsimítani a hibáját, de így az álszemérem szigoruvá tette. Ezt nem mondhatni *hidegségnek*.

— „A részrehajlást kerülém, s *vele* (a részrehajlással?) szóm ennen éltemet metszette le.” Vele itt *azáltal* helyén van.

33. l. „Öcsém isten veled, bátya végy bucsút.” Ereticus láb nélkül nem tudom skandálni.

— „A bujdosó lépés nehéz *súlyát* Nézd mint nehéz *kőt*, melybe foglalád.” stb. Thou *art to set*: melyben foglalandó vagy. Jövőről beszél.

34. l. „Mint vándorkönyvet, bútól láttamozva.” Nem rossz kép a mondottak után, de az eredetiben semmi sincs belőle.

— „legjobb tanító, legfőbb erény.” Nyomatékosb rend: Legjobb tanító ez, legfőbb erény.” A jambus sem rosszabb így. [Az eredetiben ez áll: *that I was a journey-man to grief* s a szójáték az, hogy journey-man azt is teszi utasember, azt is: napszámos. E szójáték visszaadható nem lévén, helyébe vélttem amazt a képet tehetőnek. (Sz. K.)]

35. l. „A bú marása sose mérgesebb Mint hogyha csak karcolja a sebet.” *Bited, but lanceth* not. Nem érzik ki belőle az eredeti: Mintha csak rágja, de nem metszi föl sebészileg a sebet. ” A bú marása úgy legmérgesebb, ha rágja, s föl nem metszi a sebet.”

36. l. „. . . meddig kísérted el a magos Henriket?” — Mi ez? Eredetiben *high Henry* s ezután *highway* szójáték van: a mit nagy Henrik, *nagy útig*” kitett volna némileg. De így szokatlan, *magas* Henriknek semmi haszna nincs, mert fordítónk az *alsó* útig kísérteti: tehát a szójáték sem igazolja a *magas* szót.

36. l. „Csak a nyugati szél Mely szembe fúttá kényes arcaink. ” Észak-keleti szél van az eredetiben. Hova is mentek volna nyugatra, számkivetésbe indulván. *Felszél.* (north-east wind.) „A felszél ugyan, stb. fölkelte alvó csúzomat.”

37. l. „De ha e szó: isten veled ! nehány órát adott a számüzetés határhoz.” Shakspere *éveket* is mond.

— „Ha számüzetését megemésztik az évek.” Shaksperenél egyszerűben: ha az idő visszahívja őt a számüzetésből.

— „Fog-ésietni karjainkba? Ugy is lehet érteni, vajon *haza-siet-e*, haza jó-e? Eredetiben: vajon akkor barátjait látogatni jó-e (vagy mint ellenség.) A fordításban Richard attól látszik félni, hogy a számüzött haza sem jó többé: holott attól fél: úgy jó-e mint barát, vagy ellenség.

— „szórva . *Kézművesekre* nyájasságait.” Angolban *crafts-men* és játék *craft of smiled*. Vissza lehetett volna adni — *mester és mesterkél*t mosoly által.

II. felvonás.

41. l. A lemenő nap stb. . .tovább marad emlékbe, mint a rég elmúlt idő, *bár emlegetve* még. Toldás, Némi *contradictio* is van benne. Shakspere egyszerűen: *things long part*: a *rég elmúlt dolgok*.

— „melynek hullámain Édes gyönyörrel ring az ifjuság. A *venom* sound elmaradt. (Dalról, zenéről van szó.)

— „Nincs oly silány haszontalanság A mely figyelmét nem venné igénybe.” Rossz a syntactical hangszűly. „A mely figyelmét nem igénylené.”

42. l. „Lágy fuvalom Soká tart, bőszi vihar hamar kitombol...” Nem igaz. Shaksperenél: Csendes eső (shower) soká tart, zápor (storm) hamar kitombol. E már igaz.

— „a tulságosan sarkantyuzott ló lankad s összerogy.” Shaksperenél: hamar elfársztja lovát, ki idő előtt s erősen sarkantyúzza. (:a *vetimes* szó ismétlésében van a játék.) Tehát: „*idő előtt sarkantyúzott ló megfárad hamar.*”

43. l. „Hah, Anglia, mit vad tenger körül” — *triumphant sea*. Azt akarja mondani, hogy már a tenger *diadalmaskodik* ellenein (A spanyol flotta.) Ez így elvész.

— „Rongyos *papirnak* hitvány lánczain.” Shakspere anachronismus nélkül *pargament* mond. (parchment.)

44. l. — „a tüzes csikót a sarkantyú ingerli még.” Természetesebb szörend: a sarkantyú *még* elvadítja.”

— „hogy állunk, vén Lancaster?” Kissé vastagabb árnyalat, mint Shaksperenél (What, comfort man! How is't with *aged Gaunt*?) A király könnyedén szól, de nem insultálja a haldoklót.

— „Kit kor avít és nyavalya lankaszt el” stb. A szójáték nehézségével meglehetősen megbirkózott a fordító: de mégis az eredeti részben meg van másítva és rövidítve; holott magával a *lankaszt* szóval közelebb is lehetett volna járni a szöveghez. „Mint *lanka* szűk út” annyira erőltetettnek látszik előttem, mert a *lanka* szót széles, lejtős *térek*, nem *szűk* utra, tudom alkalmazni, s itt nagyon fölösleges epithetonra esik a szójáték, mely úgy jó, ha *elmaradhatlan* a szó, mellyel játszik. — *Gaunt* azt teszi *kopár*, száraz, elasszott. Ezzel játszik Shakspere.

„Vén Gaunt, valóban, s minthogy vén, *kopár*:

Unalmas bűjtöt tarta bennem a bú,

S a ki bűjtől, nem kopár-e az,

Soká viraszték alvó Angliáért,

S ki viraszt az sovány lesz és kopár.

Mi más atyának tápláló gyönyör

Nagy bűjt nekem: fiam tekintete;

S e bűjttel engem kopárrá tevél

Kopár a sirnak, mint a sir kopár

Vagyok, mely csak csontot méhébe zár.

Körülbelül ilyen az értelme. Fordítónk ezt így adja:

Oh, jól illik e név reám Lankasztér:

Kit kor avit és nyavalya *lankaszt* el!

Öreg korom lelejt a sir felé

Mint *lanka* szők út, s *lankadtan* mék belé!

*Lak*nak elég szűk, de ha *lankadt* szín s erő

Ván bátyádnak jó, hisz *Lancaster* ő.

45. 1. S te benne, jó híredben betegen." Erőltetés. Azt kellene fordítani: S te benne, a beteg, jóhíredre nézve. —

47. 1. „Élj meggyalázva és gyalázatot." Jobb volna „de" gyalázatot.

— „Feküdjék súlya lelkedem." Két sor az én szövegem szerint kimaradt. „Vigyetek ágyba, és onnan ki a sirba; szerettem élni, ki a szeretetet s becsületet bírja."

48. 1. „Kiklázadozva méregül élnek ott." *Mérgül.* A vers is jobb.

50. 1. „ . . . légy Te 's nem magad." (Be not thyself.) Nem könnyü elérteni. Tán így jobb volna szűnj meg *Te* lenni *te*.

52. 1. „ . . . a nemességet háborgatá." — Kivonat. Szó szerint: A nemességet megbírságolta régi perpatvarokért.

53. 1. „Pazarb a béke most, mint rég a harc." Neheztve van az eredeti. Shakspeare egyszerűen azt mondja, hogy Richard „többet költött békében, mint ősei háboruban." Lehetne így: „Békére többet költ, mint hadra ők."

— „Fölötte átok és *viszály* lebeg." *Dissolution.* Jobb volna *romlás.*

— „Urak, távolról zúg már a vihar." Talán közelebb járna így: „De lám, mi halljuk a vihart, urak: Mégsem futunk keresni menhelyet."

— „Nem, a halál odvas szemében is éltet nem bírom scandálni. Vége felé nem szeretem az anapestust.

54. 1. „Bár meg nem mondhatom: Milyen közel van mentő csolnakunk." A *mondhat* nem fejezi ki határozottsággal, hogy: nem *meri* meg mondani. *I dare not.*

55. 1. „Hazánk törött szárnyát *feloldani.*" Törött szárnynak nem ér a feloldás semmit. Az angol *imp out* kifejezést használ: mintegy új szárnyat oltani a törött szárnyba.

57. 1. „Csak bánatod lát ott képzelt okot." Kivonat. „Ha látszik, csalfán látja bűd szeme, Mely képzelt dolgon sir, való helyett."

57. 1. „Hogy, bár legyen csak üres gondolat, Szivem szakad meg a bű, gond alatt." Nagyon értelmez csak. Rím nélkül ez közelebb járna: „Hogy bár *gondolva mitsem* gondolok, E *semmitől* majd meg szakad szivem." Rímel úgy is: Hogy bár *gondolva semmi gondolat* Nem jó, e *semmin* szivem megszakad.

58. 1. „Az isten őrizze!" Így sohasem hallottam. Épen olyan volna mint: Az öcsém, ne búsulj. — Lehetne itt: „Ne adja isten."

59. 1. „Égben van vigasz." — Égben a vigasz.

60. 1. „Most *ünnepe*re gyász órája jön" Ki van szépitve az eredeti metaphora, s elvesz. *Tobzódás*: után a *mámor.* (Katzenjammer.)

— „Későn jövék.” Germanismus: *érkezém* helyett.
— „Kimaradt: „Hold, take my ringt.” „Ne a gyűrűm”
Azért ad gyűrűt, hogy meghiggyenek a szolgának.
— „Ma, idejőve.” Magyarabban: *Jövet* ma épen beszólottam ott.”

— „...Kellenék.” Van *kellik?*
— „Elöl hátul minden merő zavar.” Ez is jó. De a körömré égésnek is ott kellene lenni: „every thing is *left* at six and seven.”
62. l. „Irland felé a szél majd hirt viszen, de vissza nem.”
Némi különbség az árnyalatban. „Irland felé *jó szél fú* vinni hirt, De vissza nem. —”

62. l. „Aztán a királyhoz oly közel valánk, hogy *kész* a gyűlölet Ránk is fölsége ellenségitől.” Magyaráz . „aztán a királyhoz oly közel valánk, hogy a gyűlölet is *közel* van hozzánk, ellenségitől.”

— „Ha ők ítélnék. ” „Ha rajtok áll ítélni: minket is.”
— „Bristol castle.” Lehetne Bristol vár; hang jobb, vers jobb. „Tüstént menekszem Bristol vár felé.”

— „A bösz néptől *kevés jót* várhatnánk.” Halvány. Little offices will performe for us. *Keveset ceremóniáz velünk.* „Én is veled. A bösz nép nem sokat tréfál velünk, de széttép mint kutya, Ha kézre kap.”

— „Nem, a felséghez.” „A *királyhoz.*”

63. l. „örökre válunk hárman el.” Inkább „Itt” a sor végére.

— „Ki tudja, hátha . ” Nem rossz, de kissé meszsi jár. „Azaz, ha York legyőzi Henriket.”

— „Szegény öreg Jork, mit *magára vett.*” Nem magyar. *Vállalt.*

— „Mégegyszer és örökre.” „Egyszerre, mindenkorra és örökre.” A következő sor aztán lehetne így: „Még tán találkozunk. Félek soha.”

64. l. „Pedig remélt *élv alig* kisebb gyönyör.” Creticus láb. „Pedig remélt *élv csaknem oly* gyönyör.”

65. l. „Ilyen határozott még nem vala.” Más. Was *not so* resolv'd. Nem ily szándékkal volt; *nem így* gondolkozott.

Kit nem látánk soha. Elvész a játék. Nem feledhetjük azt, ki emlékünkből sohasem volt.

66. l. „a száműzött.” Sh. „banish'd traitor.” *gunnyal.*

— „minden fáradást” — „*érte* fáradást” — is kellene mondani.

— „S én azt felelem Lancasternek.” Szó szerint, de magyarul halvány. „Uram, *ha mondom* ; Lancasternek.”

68. l. „Melynek, *lehet*, csalárd álarca.” Nincs angolban a lágyító *lehet.*

— „Lábaddal angol földünket tapodni.” Illetni egy por szemét: az eredetiben sokkal élesebb.

— „Harci fegyvered.” *Ostentation of despited arms.* Nagyonis egyszerű visszaadás.

70. l. „Tiltatva.” Ezt a passivát senki sem használja. *Eltiltva* ha jöhetne a sor elejére, sokkal jobb volna.

— „Méltatlanság esett a hercegen.” *To much abus'd.* Nem volna jobb: *Nagy bántalom?*

71. l. „Ki így pártjára áll.” Erősb az angol *you*.

— „Jó, látom én a harcnak célzatát.” Egy jó helyben hagy, két jó ellenmond. Jó, jó kellene. Angolban is *well, well.* „Jó, jó, tudom mi célja harcotoknak.”

72. l. „Bushy, Bagot és társaik.” Gyenge. *Complices: cin-*
kosok.

— „É közjó rut *penészi.* „Caterpillars. *Penészt letépni* nem is igen lehet. Hernyó, vagy féreg vagy olyasmi kellene.

— „Mező Walesben. *Camp. Tábor.*

— „Isten *velünk.*” Sokszor van már így. Itt *veled* is alkalmas.

73. l. „Csillaghullás szaladgál az égen.” Tág. *And meteors fright the fixed stars of heaven.*

— „Nézd! vérben mén a nap le: vést jelent.” *Thy sun sets weeping.* Napod könnyezve (Vagy: felhőbe) mén le stb.

III. felvonás.

75. l. „Bontván határim” *Disparkid my parks.* Gyenge. (Talán: *kurtítva kertem.*)

77. l. „Ne adj gyönyört, kéjt, enyheket nekik.” — Ne adj gyönyört, kéjt, *holló-vágyaiknak.* (*ravenous* sens. Lényegesnek látszik.)

78. l. „Meg is bir, bárki mit mond, tartani.” *In spite of all. Bárki ellen védeni.*

— „Az ég segélyét *megragadni kell.*” Divatosan rossz nyomaték. *Meg kell ám ragadni.*

79. l. „S a barlangokba szór villámokat.” Nem fejezi ki: *guthy hole.* S a *bünbarlangba* szórja fény-nyilát, (v. sugárit.)

— „Igy álla tolvaj, áruló Bolingbroke.” *Igy jár.*

— „az éjen át tombolva *járt.*” *Tombolva dőzsölt.*

— „S ember lehúll, bús angyalok küzdenek.” *Scantiója?*

80. l. Egy napi késés, *félek, éjt borít.* Ez *jelen,* vagy jövő: pedig *hath clouded* mult. *Éjt borítva,* v. borított. Tudniillik már *elkéssett* Richard.

— „és e *végett?* *Miatt* volna.

— „Ki jót akar, mellőlem elszalad. Nem kellő kifejezés. *That will be safe.* „Ki félti lelkét.” „Ki megmaradni (v. *bizton lenni*) vágy, tőlem szalad.

81. l. „Nem ér fel húszszerrel a király neve?” *Hat* láb? „Nem húszszer *már* a király neve.“

— „egy *kis* alattvaló.” Szó szerint. De lehetne *rossz* alattvaló, mint *rossz* (kis) gyermek.

— „Mit félték, király kedvelti?” „mit néztek *alá* király kedvelti? Nem főség vagyunk-e? Föl, *égre* nézzetek!”

— „Fülem, szívem egyképen *készen* áll.” *Rossz* hang. „Fülem, szívem, *készen* van egyaránt.”

82. l. „Mint viharos nap(on) felhőszakadás Dagaszt fel minden ezüst patakot, Mintha szétfolyna könyben a világ.” Shakspere, *magát a viharos napot* hasonlítja Bolingbrokehoz, de az a felhőszakadásra ép úgy állhat; hanem a *viharos nap* (napon helyett) zavar, és egy szép vonás: hogy a patak vízbe *fulasztja partjait*, el van mosódva. Talán lehetne kissé bővebben, így:

Mint vésznapon a felhőszakadás
Mely feldagaszt minden ezüst *folyót* (River)
Hogy *vízbe fojtja partját*, mintha csak
Szét folyna könyben, az egész világ:
Úgy áradoz Bolingbroke bős dűhe

82. l. Sisakkal ellened, lágy hangu fiak.” *Scantio?* (Az utolsó láb anap.) Kár, hogy mind a *womans voice*, mind a *femále joints* elvész.

83. l. .ezért lakolni fognak.” Gyöngéllem. *Their heads.*
— .esett el fejük.” „hullt le a fejük.” Természetesebb volna.

85. l. „Szálkával ezt az ércet át — s kifúrja” *Átdöfi.*

— „S *nesze neked* király.” *Farewell.* Vastag. „*Jó éjszakát* király!”

— „No csak *tegyétek* kalaptokat *fel.*” Inkább tenném: mit süvegeltek? Mért húsna, vérnek e *gúny-tisztelet*? El a szokásos, cifra hódolattal!

— „De küzdve halni: *halálért halál.*” Death destroying death. Nem úgy értem: A dicsőségre viszem. „De küzdve halni: *legyőzött* halál; Halj félve, *hitvány rablélek* valál.” Nem *szelid bárány* a *servile breath.*

86. l. „Az északi vidéket átadá, S a déli rész is mind fegyverkezik.” Tán erélyesebb volna: És *mind* feladta már az északot S a déli rész is mind fegyverben áll.

87. 1. Mit mondotok még? „Mit szóltok most? „
— „Oda hol a *vetés reményinek*.” Tollhiba lesz. *Reményvetésinek*.

— „Richardnál éj van, Bolingbrokenál a nap.” E lusta vers helyett nem volna jobb: Richard az *éjfé*l, Bolingbroke a *nap*.

89. 1. *Sir Scroope* Stephen. Lásd legelől. *Sir Scroope* nincs csak Sir Stephen Scroope vagy *Sir Stephen*.

90. 1. „.jog s birtokomba.” Nehéz az ily divatos kapcsolatot szavalni. Nincs is Shaksperenél *jog*, lehet egyszerűen: és *birtokomba*.

92. 1. „Megnyilt kelet tűzcsarnokából elé.” Scantio? *tűzkapuján*.

96. 1. „.Oh, vagy űzzünk bánatunkkal játékot? könnyeinkel *fogadást?*” A *match* nemcsak fogadást tesz: itt *tréfaverseny* lehetne.

97. 1. „Megengedi-é hogy éljen Richard, A mig halála jó. Richard *live*, Richard *die*.. Kár, hogy a játék elmarad. „Megengedi-e Richard életét, Richard haláláig?” Ilyenformán ki lehetne tenni.

98. 1. Vajh, értené szivem *szerelem*edet, *Mint* szemem lássa hódolását.” Ez igen rossz mondat. „Inkább hűséged érzene szivem, *Mint* szemem stb.

100. 1. „Ha víg: a vigság távolléve” stb Erőltetett. *Távolléte csak* stb.

— „Mint nagy vihart előz hűs őszi szél.” Könyvemben nincs. Nem is igaz. Nagy vihart megelőz *szélcsend*, vagy szellő: de *hűs őszi szél?*

101. 1. „nyomják törzsüket.” A kertész allegorice *atyjokat* mond, *Sire*.

— „Mik megzavarják a jó rend sorát.” Tág. Közelebb járna: Kik nagyra látnak a *köztársaságban*. (That look too lofty in our commonwealth.)

— Ugyanott egy sor kimaradt: All must be even in our government.

102. 1. .hogy *törzse* éljen. *Bearing boughs* = *termőgaly* magyarban is.

IV felvonás.

106. 1. „A közrendiek.” *Commons*. *Alsóház tagjai* ezek.

107. 1. „. Nem-é elég hosszú karom?” Szenvedhetlen *divat*.

— „Calaisig — s elérje nagybátyám fejét.” Nehéz szökötés, rossz vers. „Calaisig *érjen*, nagybátyám fejéig.”

108. l. „*Legjobb* e körben. Magyarul nem érthető *legvitézebb* vagy *legelőkelőbb* helyett.

„*Ha húszszor* tagadod, *húszszor* hazudsz. Nagyon *huhog*. Valamivel simább lenne így: Húszszor tagadd bár, mind húszszor hazudsz.

„Ezért Fitzwater, pokolra kárhozol.” *Scantio?* A pokolba *jutsz*.

— „Vedd fel ha *mersz* Többször is így. A *mersz* nem középileg magyarban, hanem *cselekvőleg kiható*, mindig *tárgy* kell hozzá. Így azt gondolná az ember, *rossz* magyar mondja, a helyett: „Vedd föl, ha *mered*.”

109. l. „Én annyiszor kiáltom hogy hazudsz, A hányszor áruló füledbe fér reggeltől estig.” Így is értjük már, mi fér a fülbe, úgy hogy meglep hátul a fölöslegesnek látszó subjectum: *mennydörgése*. Nincs is Sh.nél semmi *mennydörgés*.

110. l. „S a mily igaz, *hogy első lészesz kit én megfenyíttek*.” Nem találok én ebből Shaksperenél semmit. *As I intend to thrive in this new world*. „Ugy boldoguljak én ez új világban, a mily igaz, hogy Aumerle áruló.”

— „Norfolk is *eljö*!” Azaz hazajő számkivetésből. Inkább *itt lesz*.

113. l. „A bék' hitlen töröknél vesz lakást.” Megfordítván: „Hitlen töröknél vesz lakást a béke” — vagy mivel Sh.nél *black pagan, Turk, Saracen* minden van: pótlánám a hogy lehet: „Pogány — töröknél vesz lakást a béke.”

— „Én maga ellen.” Megint *3-dik személy* és *en!* (en, ten, ön, min, tin, on,) Révai óta tudjuk ezt declinálni.

— „Úgy harmadizig *megátkozva* lesztek.” Vers, syntaxis hibás. „Úgy harmadizig *átkozottak* lesztek.”

114. l. — „míg ügyetek *eldölni fog*.” *El fog* dölni helyett. Egyszerűen: *eldöl*.

115. l. — „Ámen reá, ha *öt választja ég*.” Nem úgy értem. Ez nem Bolingbrokera szól. God save the king! although I be not *he* ; And yet, amen, if heaven do think *him me*. Isten tartsa a királyt, bár az (király) nem én vagyok; És *úgy is* (Yet) amen, ha az ég engem gondol (v. tart) *annak* (him t. i. királynak.)

117. l. „... szegény Richard *mielőbb* (t. i. legyen) sirja fenekén.” Nehézzé teszi a szokatlan ellypszis. „Richard *nyugodjék* sirja fenekén.” A *mielőbb* nem oly fontos.

V felvonás.

124. l. . . . „Oh te bús képmása a *térnek*, melyen Trója állt.” Nagyon nehéz így a képet, a *tért* Richardra vinni, pedig arra vitetik. Sh.nél csak *model*, s az inkább vonatkozhatik *emberre is*. Ilyenformán:

. . . oh te, az
Elpusztult Trója gyászos képe, te!
Dicsőség váza, Richard híja csak,
Nem maga Richard.

126. l. Tüzét kioltja. Az eredeti kép az, hogy a nyirkos üszök levét sir magából *köny* gyanánt, s könyezve kioltja tüzét. Fordításban elvész.

Tüzét kioltja részvevő *könye*
Hamvat borít fejére, s *holt szemével*
Gyászolja majd a trónfosztott királyt.

127. l. „Northumberland, te *kalauz*. Thou *ladder*. Nem látom át, miért kellett ezt megváltoztatni.

Northumberland, te {*hágcsó*, a melyen
 lépcső
Trónomra fölmegy Bolingbroke király stb . . .

127. l. „. . . te azt keveslenéd.” „Azt is keveslenéd.”

— „Ha megharagszol” — Being ne’ er so little urg’ d.” Azt akarja mondani: *legkisebb* bosszuságból is. A *ha megharagszol* többet mond. „Bármilyen ürügyön.”

— „No, én fejemre veszem bűnömet.” Nem rossz, de kár, hogy elvész az elhallgattató: *aztán vége!* „Fejemre szálljon a bűnöm, s elég!”

128. l. „Szép volna tetteknél, ám nem oly okos.” Szép volna tetteknél, *de nem üdömos*.

— „Mit ér közelség, mely bűn nem segít.” Sh. ellentéte elvész. „Jobb távol, mint közel mégsem közel, Vagy ha rím kell: „Mit ér közelség, mely eltávolít?”

132. l. . . . „ki légy szaggatva.” Nehéz szókötés, s germanismus. A rímet feláldozva: „Ez új tavaszban jól viseld magad Nehogy idő előtt letörjenek.”

135. l. „Bezárva méhem.” Nagyon nyílt. Shakspeare euphemismust használt: *my teeming date*. Termő korom. „Az idő Nem fonnyasztá el már termőkorom?”

— „Nem *oly-e* mint te? Az *oly* így szokatlan. Nem rád ütött-e?”

136. l. „Helyet te vakmerő! Unruly woman. „Bocsáss, te zsémbes!” vagy efféle.

— „Nyeregbe gyorsan.” *His horse.* York lova fel van nyergelve, az anya azt mondja, kapjon fel rá, azzal is késik apja, míg mást nyergeltet. *Úlj a lovára.*

— „És esdj bocsánatért a vád előtt.” Mintha a vád személy volna s az előtt kellene bocsánatot esdeni. Tisztább lesz: *Mire bevádol, kérj bocsánatot.*

137. l. „Ha fenyeget csupán: csak ő lehet.” If any plague hang over us, it is he. Nem azt akarja mondani a király, hogy a fia valami nagy csapással fenyegeti, mitől fél, hanem ezt: „Isten csapása nincs rajtam, csak ő.”

— „Két napja, felség láttam a herceget.” Tisztább mérték: *láttam herceged.* (t. i. herceg fiad.)

138. l. „Szólok míg csak nem adsz bocsánatot.” Nehéz vers. „Szólok királyom, míg meg nem bocsátsz.”

143. l. Királyi ajkra stb.” a francia *pardonnez moi* értelmével való szójáték, mely elég izetlen is, kimaradt. Nem nagy baj. Lehet *spurius*.

— „Kelnem engedd.” Infinitivushoz határozott módu ige. *Erdélyies.*

146. l. „Mind jöjtek.” „Come little ones épen úgy szentirási hely lesz mint a másik a *tevéről és tő fokáról*. Nem tudom lelkész-fordítónk fölkereste-e? „Jöjtek kicsinyek” volna.*

149. l. „Melyik dobá a sulykot messzebb.” Igen szabad. *The cheapest of us is ten groass too near.* Ha marad, lehetne: *Melyőnk* — üdv, neked *lovag!* Melyünk dobá a sulykot *távolabb?*

152. l. „A kéz örökre ” Nyomósabb fordítva: „Örökre égő tűzben égen a kéz!” A magyar syntaxis szabadabb a subjectum elrakásában.

— „Királyi földet királyvérrel fertezett. Rossz jambus és nehezen adja vissza az eredetét. Királyi föld: saját *jószágát* is teheti; de a *kings own land* nem erre, hanem saját *országára* vonatkozik, az fáj Richardnak.

153. l. „Bőven beszéli el e lap, ha kell.” Visszás szókötés, meg sok *el el el* hang. „Elmondja bőven az írás ha kell.”

— „A földi díj se késend.” *Késik* jobb s egyszerűbb.

154. l. „E koporsóba *temetve*.” NB; viszik a koporsót. *Temetve* nem mondjuk oly koporsóról, mely még a föld színén felül van. Igaz, Sh.nél is ott van a *buried*, de az a félelemre vonatkozik, nem a király valóságos *holttestére*, mint a fordításban.

Ezek valának észrevételeim Szász Károly II. Richárdjára, melyeket a szerzővel annál inkább közölni kérek, mivel az ő

kedvéért irtam oly részletesen; mint bíráló csupán *általános ítéletet* is mondhattam volna a fordítás jelleméről.

Pest, dec. 29-én 1863.

Arany János
társulati tag.

x.

Azt vélem az ismeretes hely: *Jöjjetek mind*, kik még fáradtatok stb. — igen alkalmazható; mert a *mind* meghívásával épen ellenkezik a gazdagok stb. hivatása. Sz. K.

III.

JEGYZETEK

SHAKSPEARE „MEASURE FOR MEASURE” CÍMŰ DARABJA
FORDÍTÁSÁRA GREGUSS ÁGOSTTÓL.

Személyzet.

2. 1. „Escalus, *régi tanácsúr = ancient.*
Sh. e szót *öreg* értelemben szokta használni.
Lucio, díbdáb ember = *a fantastic*: hóbotos vagy *léha* ember.
3. 1. „Mert *tudd*, külön gonddal szemeltük őt ki”. — Nehézkes a *tudd*. Inkább fordítanám: „Mert *tudd meg, őrgonddal* stb.”
„Mind hűn fogadva ” (Always obedient) A *mind* itt *mindig* helyett, sértő.
4. 1. „Életed oly *betűvel* (character) van jegyezve” — Szó szerint igaz. De nehezíti a megértést. — Talán *vonással*.
„Ugy *tart* az ég minket ” Heaven doth with us, as we with torches do, Not *light* them for themselves. — Talán könnyebb így:
Ugy *tesz* az ég, mint fáklyával, velünk:
„Nem *gyújt* magunkért.” Az, hogy mint *mi* a fáklyával, nem oly lényeges, mint a *gyújt*.
4. 1. „Szép célra van a lélek *szépen kiverve*.” — Inkább a német fordításhoz (Deliusnál) közelít, mint az angolhoz. — Spirits are not *finely tonch'd* But to *fine* issuts. — A *finom* szót kellene behozni, s a *tonch'd* finom értelmét.
„Takarékos istenasszony *létire*” — e forma csak ellentétesen használható: takarékos *létire* sokat költ. De nem így: Takarékos *létire* kiméli a pénzt. — A fordításban lehetne így:
„Hogy — takarékos istenasszonyul —”

U. o. *Természet* e helyett: *a természet*. — Az egész fordításon keresztül tapasztaltam, hogy a hol az *angol nyelvtanilag sem tehet articulust* (abstract nevek előtt s az ilyenek előtt: Nature, heaven, hell stb.), ott a fordító is többnyire kihagyja. De így az *angol nyelvet* fordítjuk, nem Shakespeare-t.

„Bár *híva* elsőbb . . .” — Nehéz megérteni. Talán: „Előbb szólítva bár, utánad áll.”

Old Escalus, — az *articulus* elhagyására nézve a föntebbi jegyzet alá esik. Syntacticalai szabály, nem költői önkény. Míg nem reája . . . (Csak „míg” vagy a míg v. mielőtt kell. Amaz ezt teszi: *mig* reája *nem*. — Lehetne a régies *miglen* is.)

5. 1. „Nem *lettem* utasítva. Az *új* szenvedő forma, németből. Ich wurde nicht . . . Ne hozzuk be kötött beszédbe, ha már prózáinkat ellepte is.

. . . haladjunk együtt. (Let us withdraw together). — Inkább hát: *Menjünk* együtt.

II. szín:

5. 1. „meg a *más* hercegek = *többi*.

6. 1. „amaz ájtatos kalóz” = az *egyszeri*

Mert ez a parancsolat = why = no *mert!*

6. 1. „Ők lopásra indultak ki”: — *lopni* indultak.

„asztali *imádság*” — ismeretes neve: asztaláldás.

„akárhogy vitatkoznak” = akárki mit mond.

„egy *bordában* szöttek velem.” — Jó így is, de én a helyet ilyen formán adnám:

I. *Ur*: . . . de te is *egy végből* vagy velem.

Luc. . . mint a bársony és a visszája (fonája); te vagy a visszája (népiesen: *fonája*.)

I. *Ur*: Te meg a bársonya, csupa színbársony, tömött bársony. Hanem én jobb szeretek angol daróc fonája lenni stb. — No, ugye *szivemből* szólok?

Luc: Látszik, hogy *érzed*, a mit beszélsz. Magad szája vallása szerint, ezentúl szívesen rád köszönöm ugyan a poharat: de arról teljes világi életemben megfelejtkezem, hogy igyam utánad.

7. 1. „. . . tudjuk meg, mi (*benne*) a való.”

Nyüv: Jó: *well*. (Az nem tesz jó-t ilyenkor) Póriasan így lehetne adni:

Nyüv: Ne beszélj! Mit csinált?

Boh: Egy lyányt (v. gyermeket).

8. 1. „Tán *egy* leánynak gyermeke van tőle”. — Az egy-et még a játék sem igazolja itten. — Ép úgy lehet *valami* leány, egy asszony.
 „Nem hallottál még a hirdetésről?” — Szórul szóra így, — de nem magyar hang. — Hát nem hallottad a hirdetést? (Mit hirdettek ki?)
 „Micsoda hirdetést, ember!” (A magyar népies *ember!* sokkal emphaticusabb, mint az angol *man*, mely csak *hé!*)
 „Hát a belvárosiakkal *mi lesz...*” — Mi lesz veled? — egy körömfeketényi magyarság sincs ebben, hiába kapták föl az „abajdoc magyarok.”
 „No, ez ugyan *változás az országban*. — Nagyon szószerinti. Azt akarja mondani Nyüviné asszony, — „No bizony *fel is fordul az ország fenekestül!*” — ha t. i. a bordélyokat eltörlik. — „Hát én belőlem mi lesz?”
 „...a jó ügyvédnek .” Közmondásilag az *a*-t kihagynám: Jó ügyvédnek mindig akad védenca.

III. szín.

8. 1. „Pajtás!” fellow. — Szokatlan így szólni *barátom, földi, atyafi*, vagy jó ember helyett; ily árnyalat kellene pedig, midőn Claudio a porkolábhöz szól.
 „Börtönbe vigy, hová *rendeltetém.*” — Ez a passiva bántó hová parancsolák.
 „Nos Claudio, rabságod *mi okozza?*” — Feszés inversio ez, kivált Lucio szájába. — „Nos Claudio, mi tett rabbá *fiam* v. komám?”
 ..mint mérgét a patkány
Falván, iszik rá, úgy lelkünk a rosszat
 Szomjazza, és ha ittunk, meghalunk. (Igy tán érthetőbben ki fejeznők Sh. hasonlatát.)
9. 1. „...jobb szeretem a szabad bolondságot, mint a bezárt erkölcsi *tanítást.*” (Ez kiadja jobban, mert Claudiót sem jó *erkölcsért* zárták be.
 „*Barátjai* szekrényében levőt” (igen epicus) — *Friends* nem tesz csupán barátokat, hanem itt *rokonokat, hozzátartozóit* általában. Szülék, rokon, gyám stb. mind *friends*.
 „S a fejdelemnek új képviselője stb. — Homályosnak látszott előttem e hely fordítása. Próbáltam így:
 S a fejdelemnek új képviselője —
 Vagy mert ez ujdun csillám kapta el,
 Vagy mert ló a közügy és rajta ő

Csak nyeregbe ült lovag, ki hogy
 Parancsoló hatalmát megmutassa,
 Sarkantyuját érezteti vele;
 Vagy mert az a szék ilyen zsarnoki,
 Vagy a méltóság az, ki benne ül,
 Én nem tudom; — de új kormányzónk
 Most minden irott büntetést föléleszt stb.

10. 1. „Hivatkozzál reá” = fölebbezd hozzá (to appeal = apellálni.)
 „Ma kell hugomnak a zárdába lépni,
 Ujnci évét töltendő el ott.” — Feszés, talán hibás is. —
 Ujnci évét ott megkezdeni, — vagy ilyes.
 10. lap: „Ifjusága szívhajlító bár néma szó” = nyelv.
 „Ért ő sikerrel játszani ” Igen feszül a magyartalanság-
 ban. —

Tud ő sikerrel bánni, ha akar
 És rábeszélmi jól. (t. i. *tud*)

„egy dáma játékért”: egy dáma játékon (at a game of
 ticktack) — helyesebb értelmet is ad.

IV szín.

11. 1.: „Hol ifjúság honol, pazarlás, esztelen fény.” — Rettentő
 jambusóriás van néhol, ez is olyan. Inkább összecsapnék
 két szót, így:

„Hol ifjúság honol s *veszett pazar fény.*”

Angelo *uramra*: comice hat. To *lord* Angelo.

„Most nemde *kérdened?* ”

Szeretném, fenség. — Nem vág össze.

„Lágy apa ” (hiányzik a kellő kapocs:) —

„Mint *vén* oroszánt odvában, ki már

Prédára sem megy. *De mint lágy apa* stb.

„Zsarnokság volna sújtanom azért

Mit tenni *engedtem*, mert engedünk,

Ha rossz tevésnek szabad útja van” stb. — Shakespearenél
 ez élesebb ellentét: „for what I bid them do; for *we bid* this
 be done.” — Tehát így:

„Zsarnokság volna sújtanom azért,

A mire *készletém*, mert készletés az,

Midőn a bűnnek szabad útja van

S a büntetésnek nincs.

12. 1.: „hadd sújtoljon *íthon*” = strike home. — Ez olyan,
 mintha ezt: *véget vetni*, így fordítók németre: Ende werfen.

— Strike home = haza vág, annyi mint *jól oda vág*; aztán abstrahálva: *riaszt, ijeszt*.
 „Angelo szorgos-precise. Óvatos inkább, vagy szigorú.

V szín:

12. 1. „Nincs még az apácáknak több szabadalmok?” — Nehézkes vers. Inkább így: „S nincs több szabadság az apáca-rendben? (ámbar ez nem *rend*.)
12. 1. „Sőt nagyobb szigort ohajtva. — Nehéz ez a visszakapcsolt participium. — ohajtok.
 „Te *nyiss ki* néki . . .” — németes e tárgy nélküli *nyit* ige. (Csak a virág nyit és a szőlőt nyitják, tárgy nélkül.)
 „Te még nem *eszél* . . .” — Szintén nem dialógszerű könnyedség.
13. 1. „Jaj nekem!” — itt nem épen hibás; de a *wae me, deat me* stb. mellett őrizkedjünk a *me* lefordításától. Itt is elég volna: Óh jaj! mit vétett? v. *miért?*
 „S mint akit étel tölt . . .” — Sh. gondolatát tán inkább kifejezné ez:
 „S mint ki eszik, telik stb.
 . . .s mint a virágzás
 Mely a kopár ugart termésbe hajtja,
 Ha bévetteték: úgy mutatja *telt* öle. (nem *bő*) stb.
Ángyomat (cousin) — inkább *hugomat*.
14. 1. „Nem egy nemest *ámítva*, engem is
 Működhetés reményével . . . (Ez azt tenné, hogy a herceg személyesen *ámította* el Luciót.) To bar in hand = bolonddá tenni, felsütetni. Tehát:
 „Nem egy nemest — azok közt engem is —
 felsütve harcreményel . . .

II. Felv. I. szín:

15. 1. „De, változatlan képe megszokatván . . .” (Ez nem *szokathatik* meg a drámai nyelvben.)
16. 1. „Ha ez jóra való nép a *közjóban*.” — Elbow úr *közjót* (commonweal) köztársaság helyett mond (commonwealth): erre ügyelni kellett volna a fordításban!
17. 1. „Benefactort? *Jó*.” (Well. — Megint nem *jó* ez, csak némi ráhagyás.)

18. 1. „A tányér *nem ér semmit.*” — A szójáték így kívánja, de a magyaros értelem ellenzi. — Talán más szójáték kellene, pl.:
 ... a tányér *nem ide való.*
Könyök: Nem biz az, másutt vették.
18. 1. „Habarc uram, ez a bizonyos ur itt . ” (Jelenlevőről nem mondjuk: *bizonyos* (angolban *this very man*) = ez a *tulajdon ember* (népi vagy csizmadiás mondat.)
 „Vissza nem adhattam” (A *hat* sokszor nehézkesen használtatik) — Vissza sem tudtam adni.
Bohóc hol per *te*, hol per *Őn*, Nagysád stb. beszél. Jó volna egyformaságot hozni be, figyelve arra is, hogy a *clown* bohókás személy, de alacsony rangú, s épen nem veheti azt a szabadságot, mint az *udvari bolond, fool.* — Egyszerű *pimasz ember*, de nem tegezhet főlebbvalókat. Csak a nézőkre nézve bohóc, de a személyek közt nincs szabadalma, mint a *fool*-nak. Így a sírásók Hamlet-ben *clowns*, parasztos tréfaik miatt.
Bohóc: No hát! — (Igen sikerült!)
 „Mit csináltak vele? Gyerünk *rá!*” (A szójáték úgy is megáll, ha Escalus természetesebben, így mondja: *gyerünk arra*, s a *clown* ezt is fordíthatja így: Nagyságod még nem mehet *rá.*
19. 1. „Remélem, itt kiderül az igazság.” — Egy kissé körülírt. *I hope there be truths = Eddig, azt hiszem, igaz.*
 „Ez Muszkaország *éjjel*éig eltart.” — Nem adja tisztán Sh. értelmét:
 „*This will last out a night in Russia.*” —
 „Hisz ez *tovább tart*, mint egy muszka *éj*,
Midőn leghosszabb.” (When = *midőn*)
 „*Jó napot* Nagysádnak”. (*Távozólag.* Igen mágnásos. Magyar ember nem mond ilyet.)
20. 1. „*Hazudol* gazember”. (Talán túl szabályos. *Hazud* az Akadémia szerint is *ik* nélkül jár, de ha nem járna is: *Hazudsz* gazembert mond az egész Magyarország.)
 „Istentelen *Hannibal.*” — Éreztetni kellene, miért mondja Hannibálnak: *emberevő* istentelen Hannibál (Cannibal).
21. 1. „*ezt azonban* azzal szépíted, hogy csaposkodol.” (How-soener you color) = *hiába szépíted azzal* (így kell kapcsolni) stb. — Hát nem vagy az? (*Igaz-e?*). — *No csak* (Come!) szólj igazat. (Nem *jer!*) — Annál jobb lesz neked.
21. 1.: „Szegény fiú vagyok, *élni akarok.*” (Így magyarosb, mint: *a ki élni akar.*)
22. 1. „három garasával *négy ölet.* — Pontos, de baj, hogy angolban mind a *three pence*, mint az a *bay* egy közajkon forgó mennyiség; magyarban pedig kérdeni kell, miért épen 4 ölet

3 garasért? — Én szabadabban fordítnám: ölét egy garasával.

„Ha megéred, hogy ennek bekövetkezését meglásd . .” — Igen körülírt. — Ha ezt *megéred* (An angol nem teheti rövidebben !)

„Vigyázz !” = hark you = *ide hallgass !*

„*álnok* Caesarod leszek” (shrewd) — Inkább *kemény*, v. *ádáz*.

„A mint a *hús* és szerencse ” *Flesh* (bibliai értelemben)

— Magyarul inkább: *test*.

„*Két meg fél éve* . .” — A köz ember nem beszél így. — *Két éve meg egy fél*. —

„A kik e hivatalt *elláthatnák*” — Tiszta német.

„Mihelyt ők vannak *megválasztva*” = Mihelyt *örájok kerül* a választás, vagy *sor*.

23. 1. „Nem kegyelem (a) gyakori kegyelem.
S bocsánat uj baj anyja szüntelen.” — Talán *világosabb így*:
„Nem kegyelem a sűrű kegyelem, És a bocsánat másik bút terem.”

II. sztn:

23. 1. „Bemondalak”. Ez oly értelemben hangzik: bevádollak, holott: Jelentelek.

„S mi légyen a vajudó Juliával?” — (Mi *lesz* vele? — csak pesti magyarság !)

24. *lap*: „Ki nem sokára apácának áll” (gyanus)

Ha már nem az } (Égyik bosszantó germanismus a *schon*
Ha még nem az !} helyére már-t tenni, hol a magyar még-et mond.)

Elrendelem = *Igy* rendelem. — (Amazon valami kimagyarázhatlan idegenség érzik.)

Ítéljem el hibáját, ne a tettest?

A hiba *el van már* a tett előtt (ítélve).

Az *ítélve* tisztán kimaradhat, s akkor e hetedfél jambus megigazodik.

26. 1. „*Be* hányan elkövették . . — Van egy árnyalat, pl. „*jaj be* hányszor!” de csak is ez. Talán *magyarnál magyarabb* e kitétel.

„Ujak vagy elnézésből újra nemzve, — és így tovább kiköltve s megszületve” — E sok visszakapcsolódó participium feszes. Nem könnyebb volna így?:

„Ujak, vagy elnézésből újra nemzett

És így tovább *kikölt*, *megszült* bünök.”

27. 1. „ .gőgös ember . . . Nagy ég . . .” — megint egész angolosan. *proudman, high heaven . . .* articulus nélkül. Olyan a fűzés valahogy, hogy engem is sért itt az *a* elhagyása, pedig eléggé megszoktam.

„a mi esziünkkel” (with our spleens). — A *spleen* inkább testi hajlamot jelent. Tehetnök péld. (a mértékért) *vesénkkel*.

„A mi a kapitánynál.” Nagyon szoros fordítás. A *captain* általában *vezért* is tehet, ellentétben a közlegénnyel.

„Oktattak erre . . .” art advised? — ez nem tesz épen *oklást*; csak ilyenforma jelentése van: Hát *ezt is tudod?* (Trágár célzás, mintha Izabella tudná a dürgést a *katonák közt*.)

28. 1. „Mert hatalomnak” = Because *authority*. Nem volna jól grammaticae: *the authority*, ily kapcsolatban. Itt az *angol nyelv* van lefordítva.

„Természeti gyöngét vall . . .” — Homályos. Az ember „színt vall, kárt vall” értelmét keresi benne.

29. 1. „Ki bűnös? *a* kísértő, vagy kísértett? (Rosszabb vers, de jobb mondat).

„Ki a napon fekvén, az ibolyánál . . .” = mellett. — A sövény-nél lehet feküdni, de oly kis tárgynál, mint az ibolya, nem.

„Meg akarod csúfítani . . .” Dost thou *desire* her foully: (ez a cornis concupiscentia). „*Rutul kívánod* épen olyanért, Miáltal ő jó . . .”

„Hogy meg’ szavát kívánom hallani. — Absurdum itt e *meg*.

„Hogy *újra* vágyok hallani szavát,
S legelni szép szemén . . .”

„Természet és mesterség kettős erejével . . .” — sok lesz már. Inkább kettő, mint egy ilyen.

Nem birtam *földrni* (t. i. *ésszel*. De ez ily elliptice semmit sem jelent).

III. sztn:

29. lap: „Légy üdvöz porkoláb; mert *hiszem*, az vagy. (Ennek, értelme: du bist *ja* der Profost.) — Légy üdvöz porkoláb; az vagy, hiszem!

31. 1. „A szegyet örömmel vállalom fel . . .” — A *fel* nem kell úgy jobb. „. . . és a szegyet örömmel vállalom.” *Herceg*: Ebben maradj. [*áthúzva*: maradt tehát. .]

IV szin:

- „Sőt tisztességem . .
„. . .hasznostúl od'adnám.” — with boot. — „Od'adnám
rádással.
E monologban: „Az utolsó sor óriási vers.”
32. 1. „Hogy lelke ne sinlődjék” — That his soul sicken not. — Szóruul szóra megjárja, de én erősebben adnám: „Hogy lelke kárt ne valljon!”
33. 1. „Parázna kéjnek adnád testedet” — Sh. gyöngedebben: sweet uncleanliness = édes tisztátlanság. — Ez annál hibásabb, mert Izabella *nem érti el*, mit mond Angelo; ezt bezzeg elérhetné.
„Hisz *szólhatok* (igaz: I can speak) *az ellen*, amit mondok.” — De ebből ki érti ezt: vannak *ellen-okaim* arra nézve, a mit mondok? Átalában a *can* hat-hettel nem mindig fordítható!
„Hogy azt az én vétségimhez *csatolják* . .” — Ez impersonale most, *istenre*, nagyon szokatlanul van használva.
„Vagy *tudatlan* vagy vagy ravaszkodol” — A sok *vagy* is zavaros; a *tudatlan* pedig nem adja finomul az ignorante „ártatlan” értelmét.
35. 1. „Mert, gondolom, mi sem vagyunk erősbek, *Csakhogy* stb.” — A kapocs és értelem más Sh.-nél. Angelo nem azt mondja, hogy a férfiak sem erősbek *mint a nők*, hanem ezt: (We are made to be no stronger than faults may shake our frames) Mi sem vagyunk (erősben) oly erősen alkotva, *hogy* hibák meg ne rázzák valónkat.
36. 1. „Mely *ellők* a mit ohajt.” — Noha „ád a mit akar” jó: *ellők* itt tárgyias végzetet követel.
„Halált fog halni . .”?

III. felv. I. szin:

38. lap: „Mert a szegény féreg — Mert *egy*
38. 1. „*Legjobb* nyugtod álom stb.” — Homályos. Kissé szabaddabban:
. . .legfőbb nyugtod álom,
Gyakran hívod *mégis*, félsz a haláltól,
Mely szinte *álom*. Nem vagy tenmagad.
„Átkozva a csúzt, köszvényt, *sömört*” (Sömörben nem igen halnak:) *Fekélyt*.
„Nem vagy ifjú sem vén,
Ebéd után szendergve mindkettőt csak álmodod.” — Sh. nem

épen így: Thou hast nor youth nor age, But, as it were, an after dinners sleep (hast thou), Dreaming (wich sleep dreams) on both. —

„Se vén, se ifjú élted, [*áthúzva*: csak mintegy]
Csak déli szender, mely álmodja őket.”

„Hőd, ösztönöd, tested, szépséged *elfogy*,
Azaz már *elfogyott* . . .” (thou hast neither) —

„Ösztön, tehetség, tűz, szépség *oda!*”

39. l. „Egy szívet *elhasít*” — talán fölösleges.

Megrepeszt.

„Van, bátya, *élhetsz*. (Élhet, akinek van miből. Inkább körülírva, úgyis elég: Van bátya; *megmaradhat életed*.)

„Jól mondod: örök rabság stb. —” A következő feszes, félig homályos:

„Az, az! örök rabság, oly *megszorítás*,
Mely, volna bár széles világ tied,
Egy megszabott térhez köt . . .”

40. l. „*Halált* leginkább gondolatban érezzük.” — Olvashatatlan sor. S az egész mondatban nem látszik a logikai kapocs. Kissé szabadabban világosb lesz:

Csak *képzeletben* oly rém a halál;
Különben egy eltírott kis bogárka
Ép oly nagy testi kint vall, mint az óriás,
Halála révén . . .

„Hiszed, virág-gyöngédségből merítem a bátorságot —
Nehéz annak érteni, ki az eredetit nem olvassa.

„Gyöngéd virágtól kérem, azt hiszed,
A bátorságot?”

„Arám *gyanánt* rohanok a sötétnek” — Ugy-e mint *ara?*
vagy mint *arának?* — és mi a *sötét?*

„Am jön a *sötétség*, mint arám,
Ölem zárom . . . (a *to encounter* nem zárja ki a *jöjön-t*.)

Isab. „Ez bátyám szava,
kívül szent urunk.” — Az olvasó zavarba jó. *kívül*
áll-e valami szent, akiről beszélnek?

„E, *képmutató* úr,

Ki higgadt arccal, meggondolt beszéddel .

„lipenti *sólyomképen* . . .” — Mint solymot? vagy mint: *The falcon the fowl?* — Az egész mondat lehetne világosabb!

„Belmocska *felhányatva*, pokolnyi mély
Posványt mutat” (A passiv. participium feszíti a mondatot.)

„Óh pokol álnok bérruhája stb.” — A következő homályos.
Talán így:

„Óh pokol álnok bérruhája épen,
Fejedelmi *csikkal* a legkárhozottabb
Testet ruházni . . .” (v. fődözni)

„De! (tájilag) *Buja vétkemért.*” — Úgy tetszik, a *rank offence* valamivel szelidebb. Különben nem mondaná mindjárt: I athor to name, — ha így kereken kimondta volna.

41. 1.: „Óh csak ha *éltedről* volna szó.” — Tollhiba lesz: *My life*, ez értelem szerint is.

„Oly *bőkezűm* eldobnám, mint a tút,” = oly *könnyedén* (frankly, szabadon, zsenifrozás nélkül.)

„Mit *mond* a bátyám?” (szó szerint igen) Én így fordítánám:

„Bátyám mi lelt”?

Claud. . . . „Rettentő a halál.”

(feljebb) „Melyik a *legkisebbik?*” — Oly prózai kérdés, mintha meg akarná tudni, holott Izabella *nem hisz fülének*, hogy bátyja a paráznaságot legkisebb bűnnek mondja, s azért kérdi. Talán így:

A legkisebb? melyik?

„Hideg szorultan feküdni.” — Teljesen érthetetlen. A *cold obstruction* a hideg földhányás, mely elzárja a halottat.

„*dülös jégvidék.*” — Thrilling region of ice. „Fúró az, *metsző hideg jégvidék.*”

„láthatlan szelek.” — Így Delius is. *Viewless*, gyanítom, a hol nincs *view*, nincs semmi szép táj, csak pusztá kopárság.

„Mit a haláltól rettegünk” — Nehéz. „Mit a halálban” csaknem ugyanaz és világosabb.

42. 1. „Nem-e vérförtelem?” — A *nem-e* előttem nem magyar. Sohasem hallottam: *Nem-e látod?*

„Kajla” tán jobb *ferde*) fattyúhajtás .

„Im *dacolok* veled.” — Szórul szóra. A magyar ily esetben így szólana: *Azért se!* mondom.

(„*Menni* készül”) = Going = *Indul.*

. . . „egy darabig. = egy kis ideig.

Egy szóra kérlek. . . .“ Sh-nél még jambus: . . . *ifjú hölgy, csak egyre.*

43. 1. „*Igy* maradj.” *Ebben* v. ennél.

„hiába nyílik fel ajkam, *vagy* fölfödöm kormányát.” — Nincs semmi íze. „Ha csak hangot bírok adni, följelentem, hogyan kormányzott.”

„Nem hallottál Mariannáról?” = Nem hallottad *hírét* M.-nak?

44. 1. „A bánatnak *eresztett.*” — Valaki bűnnek *eresztheti* magát; de *mást* bánatnak ereszteni? = Bubánatnak hagyta.

- „Be *derék* volna a haláltól . . .” Comicus, legalább vidor színezetű. — *Mily jótétemény volna . .*
- „De Mariannának mi haszna lehet *ebből?*” — Így Sh. is. De lévén a fordításban úgy is elég homály, jó volna kitenni világosabban: Mi haszna lehet M.-nak *az én bajomból?*
- „Ha erről annak rendje szerint biztosít, *már minden elkövetkezik*”; nagyon feszes. = Ha erre *rááll* stb. *minden meglesz.* (t. i. amiket elősorol) — [Áthúзва: erről biztosít]
45. 1. „A leányt *kitanítom.*” — *Kitanul* a magyar az oskolában és műhelyben. — „Majd én *eszelem* és előkészítem.”
- „ennek képe . . .” — Zavarja a rögtöni megértést. Sh. *image*, Delius *Vorstellung*-képzete, *elképzelése.*
- „kortyogat, kortyokat . . .” mivel a szójáték így sem sikerült, mert mi az a *szőke* és *barna* korty? — Talán lehetne:
- „Megzabál a sok zabitól?”
- „Óh egek!” (igen komoly színű) = Uramfia!
- „*báránybundával*” = báránnyal. Csak tudós nyelven hívják azt bundának, míg nem bunda.
- „*hát előre való . . .*” — Alig értettem. = Gallérnak, külsőnek való, *színéről* való.
- „különös *álkulus*” = picklock. Gyanítom, hogy Sh. e szó másik jelentésével játszik: *gazembert.* Ajánlanám: furcsa *zárnító.* ha talán emberre akar célozni, kit Avionnál elcsíptek, de a kiről többé semmi szó.
46. 1. „Hát nem akadnak már pygmalioni alakok . . .” for putting the hand *a végre, hogy* v. a kik zsebbe nyúljanak. E kapcsolat nincs s a fordításból nem vesszük ki, a mit az eredetiből, hogy Lucio *zsebtolvaj*ságért gondolta zaklatva Pompejust. Játék a zsebtolvaj és kurva markolásaival.
47. 1. „kerít-e még, *hé?*” = *he?*
- „Te *mondhatsz-e* valamit?” (— Feszes). Hát *te tudsz* valamit?
48. 1. „Kolduskodásnak adnia magát.” Usurp the beggary. Az ellentétes játék abban áll, hogy saját országából *megszökik*, és a koldus életét *bitorolja.* Amott *loyalis* lehetne, s itt *bitorló.*
- „*Nekimegy* a kihágásnak,” — nem szabatos értelmű, olyanforma: *neki ered* ő is. — Zavarja, szorítja a fajtalankodást.
- „*szerette az időtöltést.*” = szerette *ezt a mulatságot.* A *the* ilyenkor emphasissal jár.
- „annak *a ti* 50 esztendő . . .” — A *your* ilyenkor fordíthatatlan. Én így tettem volna: Hát az az 50 esztendő koldusasszony! stb.

48. 1. „voltak bizony a hercegnek . . .” *iszogált* is.
49. 1. „belső embere voltam.” — *Meghitt*, vagy bejáratos voltam hozzá. *Belső ember* más.
 „*mostani elvonulása okát is tudom.*”
 „*értésedre adhatom*” = úgy-e . . .
 „*hadd tanuskodjék*” = ám tanuskodjék.
 „*Hagyd el uram*” = *Dejszen uram!*
 „*Azt nem igen hihetem*” — *Lompos.* = *Alig hiszem.*
 „*Megmondhatod-e, Claudio meghal holnap? (Nem tudod, Cl. meghal-e?)*”
50. 1. „A *fecskék* sem . . . sparrow. Fecskének nincs buja híre, mint a verébnek. „Már a verebek sem fészkelhetnek háza *ereszében.*”
 „*Szeretném, ha visszatért volna már*” — would *Bárcsak* itthon volna már!
 „*S tégy meg minden üdvös készüllet.*”
51. 1. Ez a barát már volt *nála.*
 „*miféle természetű (ember) volt a herceg?*”
 „*Igy mind az ég iránti szolgálato-dat (fonction)*”
 „*szerénységem legszélső határáig mentem.*”
52. 1. „*Szégyen reá, ki oly hibáért.*”
 „*Ha, bűnt irtva — ápolója.*”
 „*És szín-teljes a gonoszba — stb.*” *Feszés és homályos.*

IV *Felv. I. szón:*

53. 1. „*Hajnal (?) fényű szem.*” — *Break of day*, a kelő napsugárhoz hasonlítja *Sh.*
54. 1. „*Hiszed-e hogy tiszteltek*” — *Sok ez egy leánynak. — Becsültek.*
 „*Fogd meg tehát ezen társnőd kezét.*” *Minek a faeminium a magyar nyelvben, hol az angolban sincs: companion.*
55. 1. „*Engem ne félts.*” — *Hű a szavakhoz, de az értelem más. —*
 „*Ugy lesz, ne félj*”
 „*nő fejét sohasem csaphatom le.*” *Newer.* E szó használata hasonlít ugyan a magyar *sohse* értelméhez (*newer* mind = *sose* bánd!); de itt mégsem jól vág. „*Világért se tudnám le-csapni.*”
56. 1. „*Hagyd el!*” (*Go to*) — Magyarul és a legpompásabban: *Eredj!*
 „*Uram, szolgálata-ra leszek,*” — nagyon úriás. *Beálllok, beszél-gődöm hozzá.*
 többször kér bocsánatot. — *Jegyzés* kell alá.
 „*hogy saját magadat kiszolgáljalak*” .magadnak *tegyek* szolgálatot.

57. 1. „*halottas* éjjél van most.” — A *nyelv* van fordítva. Dead midnight, vagy dead of night, épen oly szokott kifejezés, mint *öreg éjjél*.
 „*ártatlan munka*” —. A gyaloglás magyarul *fáradtság*, de nem munka. A *labour* mindkettő.
 „Nem *ébred ő*.” Nagyon lyrai tón. Azt mondja csak: nem *akar* fölébredni. [áthúzva: fölkelni].
 „Megyek *már*.” Jobb volna ez esetben: Megyek no.
 „Jut *Claudiónak*” = *Hát Claudiónak*. Az a *jut* kissé feszes.
 „*Ő életében*.” (szó szerint) *Ő példa által*
 „Amit hatalma másban *fojtogat*.” Először is a strangulatio jutott eszembe. — *Megtorol* vagy ilyes.
58. 1. „*Makacs zugajtot*.” — A *zúg* nincs és complicálja a leírást [áthúzás: képet]. *Kilincset* lehetne.
59. 1. „*Indítással* ébreget ” — *nógatással*.
 „*Született cigány*. — Nem tudom, hogy Bohemian *angolban* cigányt jelentene. *Csehszületés*.
 „*Barátjai*” = Friends. Lásd föntebb.
 „Nem részesül *oktatásban*” — He wants advise. Oktatás *kell* neki. Oktatni *kell*.
60. 1. „de *bízával emberismeretemben*
 „*szivességet kell tenned velem*.”
 „*sem őszinteségem*” = integrity = feddhetetlenség.
62. 1. „*fene* rágja ki a torkotokat.” — Nagyon is *életű*.
64. 1. „*Ki hagyta szabadítani a világból*” He hath releas'd = *Megszabadítá*, lányom, a világtól.
65. 1. „*Sújtsd kereken* a vádat. Optime! Accuse him *home and home*.
 Lásd fönt: *strike home*.
66. 1. „*Korpával* kell *beérnem*.”
67. 1. „S mindig haladj e *különös* irányban. — *Special*. Bajos itt különöst (strange) fordítani. — *Kijelelt, megszabott* stb.

V Felvonás.

69. 1. „*Szivünk nyilvános hálát mond*.” — Sh. kissé máskép: „*átadunk téged a nyilvános (köz) hálának*.”
70. 1. „*A kit a törvény agyonölt*.” — Sért e szó itt. — „*Kit a törvény kivégezett*.”
72. 1. „*Vagy mérges ármány kontatott*.” — Szokatlan tájszó még ez az irodalomban. — *.. bújta fel*.
73. 1. „*Az este még*.” Tán jobb volna a *még* előre: (But) „*Én még az este a börtönbe' láttam*.”
 „*Ki őt csak úgy nem érintette, mint ő*

- Egy még születlen lányt.*" — Sh. kissé máskép: Ki oly tiszta (free) minden *folttól* (touch = anstreich) és *mocsoktól* (soil) vele, a mily tiszta ez (a nő) egy még meg sem *fogant* (unbegot) gyermektől. (Amúgy értelme sincs.)
74. l. „Férjem, *megismertem*" (ez recognized volna). — *Ismertem* (I knew, bibliai értelemben) férjemet.
75. l. „Ki azt hiszi, hogy engemet nem *ismert.*" — Izabellát *ismerte*, azt hiszi. (Amúgy közönséges *ismerésnek* hangzik.) „Elég, uram!" (szószertint) — „Nem hát, uram . " — Ez a szokott válasz, mikor valaki fogadja, hogy befogja már a száját. *Elég!* ezzel *másra* parancsolnak rá, hogy hallgasson.
77. l. „Mig teljesen *nem bántok el* = el nem bántok. (Veszett divat)
 „Lucio, uram, nem azt *mondád?*"
 „Ugyan, azt az Izabelláját " — Hívjátok ide még egyszer azt az Izabellát .
 „*Megdolgozom* . . ." — Csunya egy kissé annak az öreg embernek a szájába. Obscen értelme nagyon túlnyomó. „*Elbánok vele*" is megjárna.
 „A nő saját vallomása szerint." Különben Angelora visszük. „Kérdéseimmel *félrevezetem*". — A szójáték jó, de nem *félre* akarja vezetni, hanem: *háttul kerül neki*; azaz per ambages.
78. l. „Mint a *tilalmat* borbély műhelyében."
 Az államot gyalázza. „*Él a lyukba!*" (Comicus hatás) Országgyalázó! Börtönbe vele!
 „Mit *tudsz* te rá (*barátom*) Lucio?
79. l. „Hát *húsvágó* a herceg?" — *Fleshmonger* kerítőt is tesz.
 „Előbb cseréljük ki *egymás személyét*, uram, akkor mondasd velem ezt róla.
 „Meg nem cibáltam-e — Hát *nem megcibáltam* az orrodát?
 „Te vagy az első *gaz*, ki *herceget* csinált." — A szójáték, perse, nehéz itt. *Knave* (gazember) és *Knappe* és *duke* közt.
80. l. „Mig elbeszélem történetemet,
 S tovább ne győzzed . ." (A félsort sehogy sem bírom kapcsolni) Azt akarja mondani: No csak tartsd meg szemtelenségedet, míg elbeszélem stb., s *hallgatni bírod*.
 „Uram, jobban *meglep*, hogy becstelen,
 Mint hogy *mily* becstelen." (Nem szóhú, de tán jobban kivehetni belőle az értelmet. — Nem az lepi meg Escalust, hogy Angelo oly rendkívüli (strange) becstelenséget követett el, hanem hogy általában olyat képes volt tenni, a mi becstelen.

82. l. „Tán ilyen férjem is.” Tán *így lesz*, (vagy *így tesz*) férjem is.
 83. l. „Hogy a kegyelmet *jobb jövőre . . .*” — Ez alatt magyarban nem gondolunk az örök boldogságra, mint Shakesp. — Tán ki kellene tenni: *lelki üdv.*
 Friar, advise him stb. — két félsor kimaradt!
 „Egy más fogoly, *ki* éltét megkiméltem.” — Absurdum ez nyelvtanilag. Egy más fogoly, *kinek* meghagytam éltét . .
 84. lap: „Mintha csak *agyonnyomnák.*” (Pressing to death aligha azt akarja tenni. *To press* = katonát, matrózt fogdosni, *kényszeríteni*: „mintha csak halálra kényszerítnék.”)

— — —

112.

[SZÁSZ KÁROLY MACBETH-FORDÍTÁSÁRÓL]

„. . . Szász Károly fordítása egy ily shakespearei fődarab méltó átültetését tartva szem előtt, sok kívánni valót hagy még, mind a hűségre, mind a kifejezés erejére, hatályosságára, a nyelv és verselés szabatoságára nézve; mindazáltal benne annyi sikerült részlet is van, hogy mint *fordítási studium*, figyelemre méltó, s egyengeti útját későbbi tökélyesb áttételeknek.” — (Annál fogva a Társaság Shakespeare-kiadásába fölvétetni célszerűnek látja, de egyszersmind azt is javasolja, hogy:), „. . . a fordító ide mellékelt jegyzeteit használja föl, némely, szerinte hibás helyek kijavítására.”

—

113.

[A. CERUZÁS JAVÍTÁSAI A PETŐFI-FORDÍTOTTA CORIOLANUS-KÖTET I. KIADÁSÁBAN]

I. felv. 1. jel. kezdete Petőfinél: „Mielőtt valamire szánjuk magunkat, hadd beszéljek.” — Arany megjegyzése: „Mielőtt *további lépést tennénk*, hadd beszéljek.”

I. polgár, Petőfinél: „Föltettétek magatokban, hogy inkább meghaltok, semhogy éhezettek?” — Aranynál: „*El vagytok szánva*, inkább *meghalni, mint éhezni?*”

Többen: Petőfinél: „Föl, föl!” — Aranynál: „El, el!”

I. polgár Petőfinél: „.mely tulajdona érdemeivel egy-magasságu” — Aranynál: „*föler vitézségével.*”

Menenius beszédében a gyomorról (Petőfinél): „. . . társaival a munkát meg nem osztva.” — Aranynál: „*társai munkáját meg nem osztva.*” — Uo., Petőfinél: „Nagy ujj”, — Aranynál: „Hüvelyk.”

— — —

114.

[A. JAVÍTÁSAI A VÖRÖSMARTY-FORDÍTOTTA LEAR KIRÁLY-KÖTETBEN]

I. felv. 1. jelenet: Kent: Nem foghatlak meg. Gloster: De *igen* ezen fickó anyja. — Aranynál: *.meg* [ti. -foghatott.]

Lear a kitagadó beszédben: „Előnyt s minden hasznot . . .” — Arany a lapszélen megjegyzi: „reiche Attribute. D.” Lentebb *Kent*: „mint *mestert*, úgy követtem.” — Arany: „mint *úr, gazda* . . .”

Kent: „Tedd, öld meg az orvost s a rossz nyavalyának juttasd a díjt.” — Arany: „. . .a díjat költsd a rossz nyavalya növelésére. D.” —

Lear: „Most menj tova Kegyüinktől elszakadtan, nem szeretve s áldatlanul.” — Arany: *.Kegyünk, szerelmünk, áldásunk* nekül.”

A 3. jelenet végén *Goneril*: „Történjék bármi, mindegy.” Arany: „. . . *mi lesz belőle?*” —

A 4. jelenetben *Lear* kérdésénél: „Mi a hitvallásod?” — Arany odafirja: „*professiod?*”

— — —

115.

[A. BÍRÁLÓ MEGJEGYZÉSEI A KAZINCZY GÁBOR-FÉLE MOLIÈRE-FORDÍTÁSHOZ]

I. A FÖSVÉNY

A „Személyek” közül kimaradt *Valér* neve és caractere.

Első felv. 1. jel. „atyám haragától” nem szabatosabb, nem szebb a *j* elhagyása. Azonban, hogy e betűt *pusztítani kell*, újabb grammatikai nyomozások (mint a Fogarasié) után nem oly csalhatatlan, mint ez előtt pár évtizeddel látszott. S a szólam mily feszes általa!

- „ítél fölöttem” — talán *rólam*. Tudtommal a magyar itél valakiről, megítél valakit; a *felett* aligha nem németes.
2. Jel. „nap nap mellett” — ez új. Szükséges-e? Jó-e? A napról-napra — naponkint, hosszú-e vagy gemein? S ha ez volna, jó-e a *mellett*, mikor *utána* van egy nap a másíknak?
3. Jel. „Harpag. Kire érted ezt? La Flèche. A fukarokra. Harpag. S *mik* e fukarok?” — A kérdés magyarban rosszúl jó, mintha Harp. azért tenné fel, hogy La Flèche-től *definiíót* várjon. Ez a dialogot kiveszi természetes folyamából. Nem lehetne ilyenformán: Harp. „Fukar mi a’?” La Flèche: „Piszkos gazember.”
5. Jel. „ . . . atyám, önnek nincs miért panaszkodni s tudja a világ, hogy elég vagyona van.” — *hisz* tudja a világ
7. Jel. „ . . . benned egyesültünk (compromittáltunk?)” — Nehéz jobb szót mondani, de jobb kellenne. (Abba nyugodtunk: te dönts el?)
 „az estve” nem a következő, hanem az elmúlt estére vonatkozik. — *Ma* este.
 „kisé” — nem tudom, a leíró hibája-e; mert ha kisebb, kisebbít egy s-sel van is: a *kissé*-ben kettő kell, mert a *kis* gyök után a *vá, vé* rag lappang. *Kisvé* helyett *kissé* (mint másutt *kevésbbé* a *kevésbvé* helyett.) Általában az orthographia kell hogy engedjen némi (csekély) módosulást a Kisf. Társaság Helyesírása folytán, mely az akadémiáé. *Aki, ami, afelett, anélkül* stb. még nem megy nálunk, s én magam sem vagyok meggyőződve helyességökről.

Második felv. 6. Jel. „Mondom, hogy *agyonverni* kellend az Urat. . .”
 Látom, miért nincs a *kell* az *agyon* és *verni* közé vetve. De én az ily forma szabatosításnak még ez esetben sem vagyok barátja! A nép nem szorul rá. Így mondaná, nem sokkal hosszabban, a magyar köz-élet: „Mondom, úgy kell az Urat *agyonverni*” — vagy: „Mondom, *agyon* kell az urat *verni*” (ezt is hangsúlyllyal ejtve.)

Harmadik felv. I. Jel.

„No, elé csak mindnyájan, hogy rendeleteimet *imentre* kiosszam köztetek”. — Az aláhúzott szót nem ismerem. Se az *imént*, se az *imette* nem lehet. Egyéb ilyet szótárban sem lelek.

5. Jel. „Be is nagy mesterség lakomát adni sok pénzzel.” — az én dialectusomban így volna: Be nagy mesterség is stb.
 „. . .hanem az életre való ember arról beszéljen . ” Puhának tetszik. (Talán: „azt fejtse meg, hogy kell kevés pénzzel adni nagy lakomát”).
 „magában értetik” — Ha *magában*: akkor értetődik (közép), nem *értetik* (passiva).
 „Bizza rám *magát*” — A *magát* idegen. Rövidebb is, praecisebb is: „Bizza rám”
 „Jakab mester a bölcsre játszsza *magát*.” — Annyira idegen előttem, hogy még azt sem tudom, micsoda-*ismus*?
 „Udvarmester úr meg a *nélkülözhetetlenre* . . .” detto.
 „Kocsisa nem tudom hányat vágott az Urra *amiről ön szót sem akart tenni*” — Az aláhúzott nem ízlik! (Őn hallgatott volt mint a nyúl, — ilyen formán lehetne magyaros, amúgy nem az.)
- VI-ik Jel. „A legényre játszom *magamat*”. — Ezeket én nem értem, Főntebb is néhány sorral: „Ki oly nagyra játszta *magát*.” — Még ha jó volna is, *sok* már ennyiszor, csak egy pár lapon.
- VIII. Jel. „*Mind ez úrficska nagyon kellemes fiú* — Ez az *úrfiféle* mind nagyon kellemes fiú .
 „arctalanság” — ha már az *orcállanság* hibás vagy gemein, lenne inkább *arcállanság*, mert az *arctalan*-t hajlandók vagyunk betű szerint érteni (a mellett hogy *feszül*). Azért, hogy a *szemtelen* átvitt, a *szemellen* a saját jelentés: nem következik, hogy az *arc*-cal is úgy legyen. De én még azt mondom, hogy az *orca* jogos fejlődmény az *arc* mellett, s általában meg-gondolom magam, míg egy nyelvtény fölött eltöröm a pálcát.)
- IX. Jel. (Recte: X. jelenet 3. sor!)
 „Látja, mily nagy *ő*, de a gyom hamar *nő*.” — Hacsak az az eset nincs, hogy Harpagon versel: az *ő*-t itten magyar-talannak érzem. — „No lássa, mily nagy; de a gyom ha-mar *nő*.”
- XII. Jel. Mit tesz ez a jegy: § .? (Paragrafus, egye a f. . . , de itt?)

Negyedik felvonás. II. Jel.

„Vajon nincs-e e *mögött* valami?” — Eléggé megszoktuk a *mögött* ily használatát, de a sajátképi magyar szólás *alatt* volna.

- 3-ik Jel. „Mert ha csakugyan mostohát kell *kapnom* — A magyar nem *kap* effélett.
 „Igaz, hogy nem egészen inyem szerinti ő.” — Vagy elhallgatná a magyar, vagy *nevet* tenne ily esetben; „deferálni” — szükséges e szó? engedni? hódolni? — kevés? sok? vagy: *hajtani* atyja szavára
 „a szerelem senkit *sem vesz tekintetbe.*” — Én már így írtam volna: A szerelem *nem néz* senkit.
- 4-ik jelenet: „Urak, mi jut eszökbe?” .Mit csinálnak? — A legtermészetesb.
- 7-ik jelenet: „részesek” helyett írónnal *cinkos* van oldalt: ezt szedessem? Harpagon szájában jellemzőbb, mint amaz.

Ötödik felvonás. I. Jel.

- Egy hiba a leírásban: „én a törvényszékre .ságot fogom pörbe.”
2. jelenet: „*Biztos*; Kedves Barátom, ne *titkoljon* most el semmit gazdája előtt. *Jakab*: Isten bizony, mindazt megteendem, a mi tőlem telik stb.” — Az illusió elvész, mert *Jakab* észrevehetné, hogy a *biztos* nem a lakomáról beszél. Így a felelet vizsáz. Ha pl. a *biztos* azt mondaná: „K. barátom, ne *rejt*sen el előlünk semmit”, s erre *Jakab* ilyformán válaszolna: „Isten bizony, *feladok*, vagy *előadok* mindent, a mi csak van a háznál” — akkor a játék nem szakadna félbe.
 „*Jakab*: Uram, itt jön ő.” (Az ő-re főntebb már tettem észrevételt.)
- 5-ik jelenet: „csupán azért, hogy megcsalj”. — Tulajdonképen itt *lopás* forog fenn. Lehetne *meglopj* és az szintén a *leányra* is érthető volna. Meglopni mondatunk azt, kinek háta megett vagy tudta nélkül teszünk valamit. Harpagon a tetteleges tolvajságot nem nevezheti *csalásnak*, de Valér a *meglopást* értheti a *szivrablásra*.
- Harpag.* — „*Meglátjátok*, hogy felebaráti szeretetből áhítja pénzeimet.” — Az aláhúzott (első) szót nem találom a valódinak. Tán így kellene: „Megérem, hogy ” vagy „*Lássá az ember*, mégbizony felebaráti . .”
- Valér.* „Inkább meghalnék, hogy sem egy *sértő eszmét láttatam volna iránta*” (ez nehéz!) sokkal okosb és becsületesb ő”.
- Harpagon: „Az én pénzes ládám *becsületes!*” — Itt már elvész a játék, mert Harpagon, bármily *confusus* lelkiállapotban

van, észrevehetné, hogy Valér *személyről* beszél, annyira személyre vonatkozó a stíl, kivált magyarban, az ő hozzá-tétellel. „Inkább meghalnék, hogysem csak gondolatban is megsértettem volna (még eddig láda is lehet). — Sokkal okosabb és becsületesebb az. (Az lehet láda és leány; de a *becsületes*, *okos* epitheton már kezdi Harpagont kihozni a sod-rából.)

II. DANDIN GYÖRGY

1. felv. I. jel. „ .háزامtól is borzadok, s nem lépek belé a nél-kül . . .” — „háزامtól is borzadok, *mert* nem léphetek belé . . stb.
- 2-ik jel. „Lánchordtát! be nehezen *adja rá magát*, hogy egy jó napot mondjon ” — be nehezen *fanyalodik rá*, hogy stb.
 . a házból jösz-e? — „innen a házból jösz-e?”
 „. . tartok tőle, hogy meghallanak beunüket”. — Tartok tőle, hogy meghallják, — vagy simplán (csendesesen, lassabban):
 Meghallják! (meg találják hallani)
 „szemre vette” (szemügyre vette?)
 „Ez az oka”. (Helyes magyarság, de nem épen vág ide. — Lubin ilyen akar mondani: ez a bibéje, — ez a csinja-bfnja stb.)
 „a ki *téged* beküldött” (a ki oda küldött).
 „megbeszéltetett asszonyával” Ily röviden bajos jobban; de nem épen tetszik nekem. „Szóba állított” .?)
 „Lánchordtát! Lobogós!” (Ezek az előrebocsátott károm-lások nagyon színpadi és fordítás-izűiek.)
 „. . . s hóbortos férje miatt”: *de* hóbortos férje miatt vigyáz-zon stb.
 „Adtát!” — Teremtadtát (Ez sem vastagabb, de szokottabb, mint amúgy.)
 „ez komédia lesz” — *ebből* komédia lesz.
 „kösse meg a nyelvét” — *fogja* meg . .
4. Jel. „egy a maga nemében, a mily elnéző ön.” — Az ön elnézése ritkítja párját.
 „nevénél szólni” — *nevén* szólni.
 „igen megjuházódott” — ez haragra mondatik. — Igen meg-szelidült.
 „Ha a *netalán* hozzánk tartozókat bántja valaki”. — (Ha *netalán* a hozzánk tartozókat?)
5. Jel. „Ha tudnám, ki lehet ez (Igy, mintha Dandinre mutatna):
 Ha tudnám, ki lehet az (ki Önnek mondta).

6. Jel. „Kérem, játszsza rá magát . . .” (Ne játszd úgy a szentet”
(Éltanultuk, igaz, ezt már, — de és így fordítanám: Sohse szenteskedj.)
7. Jel.: „Ha én volnék helyén . . . — ha én neki volnék . . .
8. Jel.: „Mily hamisan vádoltatám” — mily hamisan vádoltak.
„azon bántalomért, mely rajtam *elkövettetett*” — . . .*esett* v. *történt*.
„Hogy egy ember szolgája legyek” — hogy *oly* ember szolgája legyek.
„Sotenville (megfenyegeti): *ah!*” Hogy lehet ezzel fenyegetni? — *No-o!*
„van szerencsém *jó napot* kívánni” (*távozólag* sohasem kíván a magyar jónapot, — kivéve, ha *mágnás*.)
„bántalommal *illettsék*” — . . .*illessék*.
9. Jel.: „Jól esik ez!” (a magyarnak jól esik, ha csiklandják, ha forróságban hűs szellő éri, ha friss vizet iszik stb.)

Második felvonás:

- I. Jel.: „Kell, hogy te légy mind ennek oka” — Te vagy oka mind ennek, úgy kell lenni stb.
„Igen! igen! *ideje is* lesz” — Úgy, úgy, *fel is fér*. (mert nem időről van szó, Lubin azt mondja, jobban fog vigyázni ezután.)
„vajon mi végre” (personatus az élénk párbeszédben): ugyan *minek?*
„Ördög vigyen el, igen!” — Veszszek el, ha nem!
„*Szintén* ugrál a szívem” — *majd kiugrik*.
„Csak akard és feleségem léssz.” (Az *és*, a használatban több helyütt idegenséget találok. Gyakorta más kötőszót kívánna az igaz magyar nyelvérzék. — „Csak akard, *mindjárt* feleségem léssz.”
„Ne, *miattam* mind ezt teheted stb.” (A *miattam* már a közbeszédben is elharapódzott, pedig *meinetwegen* ez! Egészen feledésbe nyomja a régi jó magyar *tölem*-et. Tölem mind ezt teheted . . .
„hogy rá ne szedessetek . . . (nehézkés a passiva ily könnyű dialógusban, mely az élet nyelvét követi.)
„ha *tenni hagynál*” (erős idegenség!)
„Rajta vesztettem én *így már*” — az ilyesen rajtavesztettem már én. Vagy: megjártam már az ilyessel (vagy, vagy ha póriabban: Megégette már az én szám a kása!)

2. Jel.: „badar fecsegésed az előbb.” — *iménti* badar fecsegésed.
3. Jel.: „mily kevés *tisztelettel* bir előtted házas viszonyunk” — (Nehéznek találom) — Mily kevésbé tiszteled házas-viszonyunkat.
„nem fecsegek én *világba*” (— Bekapott, rossz. A magyar így szólna: tudom én, mit beszélek! Mondom én, mit mondok stb.)
„Istenem! hiszen van *szemünk*” — „Van szeme az embernek.”
4. Jel.: „*Imhol!* megint körülted ólálkodik” (Az *imhol* feszes) (— No lám, megint stb.)
„szivesen *veszik*” — ...*fogadják*.
„s a tisztelt nők...” — *hanem* a tisztas nők...
„*hogyan?* mivel egy férjnek...” — No ugyan! stb.
„képeseknek hiszem őket. akarni, hogy (igen nehéz ez, idegen is.) — Azt hiszem, *képesek volnának* azt kívánni, hogy stb.
„Igy felelsz meg azon *fogadalomnak*” — Nehéz is, hibás is, mert nem mondjuk: *megfelelni* a fogadásnak, hanem: Így állsz a fogadásnak, így állod (így tartod meg) a *fogadást?* „Igy értelmezted?” (Definióba való stíl.) — Így érted?
5. Jel.: „Miután kegyed *látta* őket.” Miután kegyed *őket* látta, a Dandinek nem tetszenek? (Dandén-ok, taréj-ok és nem Dandén-ek.)
6. Jel. „Nincs-e *arra* mód (mód valamire? *benne, abban.*)
„Lubin: Lobogós!” — (Teringettét!)
7. Jel.: „Adná isten, *szánná rá magát tanúságot tenni* szüleinél,” (nehéz) — Itt az *én* emberem, Uram isten! bárcsak rávehetném, tegyen tanúságot mellettem az ipamék előtt.
8. Jel. — „arctalanság”
9. Jel.: „egy feleségtől... ki megbecstelenít.” — *Oly* feleségtől, v. *egy oly* feleségtől. (Amúgy idegen volt és marad örökké!)
„Tartsa eszében” — *ne feledje*, hogy kisasszonyt vett nőül.
„De miért *nem gondolkozik* inkább ő, becsületesebben *bánni* velem? (Nehéz is, idegen is.) — De mért *feledi* ő, hogy becsületesebben stb.
„*megpisszenni*” — pisszenni (*meg* nélkül)
10. Jel.: „Ah, ah, ah! csak lassan” — Jaj, jaj! ne bántson!”
11. Jel.: „Rajta, nagysád, *üsse*, a mint kell.” — *Verje* meg jól!
„Ha még van a szívéen valami, megfelelek rá.” (Semmi precíz értelme nincs!)

Harmadik felvonás:

I. Jel.: „Lubin. — Nagysás uram. — Az ily párbeszédben nincsen magyar íz; a magyar cseléd, ha megszólítják, azt mondja rá: *Tessék*; nem ura címét. Tudom, hogy ellepte már a színpadot, de nem jobb azzal.

„Te kíváncsi vagy, Lubin.” (Ez a *tudásvágyra* vonatkozik. Ha Lubin magyar *cseléd*, akkor a kíváncsit arra érti, hogy szeret kíváncsiskodni — ételt, italt, s éppen nem feleli rá: *igen is.*) — Te szeretnél tudós benni.

„én megfejttem a diákok”. — Értem, tudom, beszélem a *németet, franciát, diákok* — mind idegen szólás. „Én *sejtek* diáku!” (v. értek.)

„Ez a leány *arannyal ér föl*”. — Aranyat ér.

Jel.: „Klaudina, szegény Klaudinám. — Magyarul nincs ok *szegénynek* mondania.

„*Szépecskén*, Lubin.” (A „*szépecskén*” nagyon *szépecske*. .) Angelika most ismervén meg először Lubint, magyar dialokban így szólhata: „Ni ni Lubin!” vagy: „Ni ni! ez Lubin!” „Igen helyes *tanács*” (A tanács mindig fontosabb) — Helyes *gondolat*.

Jel.: „Gazdádön pompásan *kitettek*.” (kitenni valakin — túl tenni fényezésben stb. — *Kifogtak!* ez csellel történik.)

Dandin: „*Ki az?*” („Mellette, a kezében lévén, nem mondhatja: *az*) *Ki vagy?* (Aki például *tolvajt* fogott s azt hiszi, *markában tartja*, nem kiált így: *Ki az?*)

4. Jel.: „Colin! — Uram!” — Ld. fentebb.

„Értesz-e jól?” (Bevettük: de a magyar *dolgot* ért, nem személyt. — *Érted* hát jól?)

„Jösz-e? (Jösz hát már?)

Bármint lennének is” (homály s erőszak) — Bármilyen bajok volna is.

5. Jel.: „Mert nem tehetünk *ellene*” — (Nem tehetünk *mást* v.) „nincs mit tennünk”.

„és szüléktől függünk” (*oly* szüléktől.)

8. Jel.: „Hát aztán „mi nagy rossz van (benne), az éji hűs levegőt élvezni.

„*fürmender*, asszonyom.” (a *fürmender* nem is magyar, nem is általában ismert; magam sem tudom, mit tesz itt.)

„*gőgét, haragát* stb” (Szükséges ez? Szébb ez?)

„Nagy *buzgóság* kell, hogy az ember elhigye” — (Tán így: Nagy *hit* kell, hogy stb.)

11. *Jel.* „Hogyan? ti. ” Éz a gyakori *hogyan* kérdés épen nem magyaros. Dandin itt például oly zavarban kell hogy legyen, hogy nem jut eszébe e *persónátus* irodalmi kérdés. Én merném azt a szabadságot venni, hogy ezt rebegetném Dandin ural: „Mi-mi-mi?”
 — Dandin: „Micsoda! így mérészelsz .” itt is elhagynám a szöveget: Micsoda! Hallatlan vakmerőség!
12. *Jel.*: „Adjanak elégtételt” — Vegyenek. (Az *adja*, ki lakol) „Váratott magára” — váratta magát (a magyar ezt accusativussal köti; a német wartet auf Jemanden.)
14. *Jel.*: (Dandinhoz) „Menjen *haza* s térjen eszére. (Feleségéhez) és mi, galambom, menjünk *feküdni*.” — Miután Dandin *otthon* van (bár a háza előtt, de otthon) én megfordítanám: „Menjen *fekünni*, mi pedig *jerünk haza*.”
15. *Jel.*: „Ah, most már abban hagyom, s látom, hogy rajtam semmi sem segít” (A mit fenebb az *s, és*-ről megjegyeztem, az több helyt előfordul a darabban. Itt például így fordítanám: „Ah, most már abban hagyom, *mert* látom, hogy rajtam semmi sem segít. *Ki* oly rossz nővel vert meg az isten, mint engem, az nem tehet jobbat, ugorjék fölve a vízbe.” —

116.

[Kivül:] A Kisfaludy-társaság igazgatójától.

Hivatalból.

[Három db. postabélyeggel: Pesth, Abend]

TEKINTETES GYULAI PÁL TANÁR, MAGY. AKAD.
 ÉS KISFALUDY-TÁRSASÁGI TAG ŪRNAK, TISZTELETTEL:

Kolozsvár

Tekintetes Ur!

Van szerencsém a Kisfaludy-társaságnak alább másolatban olvasható végzése nyomán fölkérni, hogy székfoglalóját megtartani méltóztassék, annak napjáról valamint arról is, melyik tag által kívánja magát bevezettetni, engem előre értesítvén.

Ki teljes tisztelettel maradtam a Tekintetes Urnak,

Pesten, aug. 4-én, 1861.

alázatos szolgálja:
 Arany János igazgató.

Kivonat a Kisfaludy-társaságnak f. é. jul. 25-én tartott rendes havi ülése jegyzőkönyvéből.

3. Az alapszabályok 17-ik §-a szerint az ujonnan választott tagnak a társaság munkálkodása körébe eső előadással kellvén helyét elfoglalni, pályamunkák nem létében pedig az idei Évlapok szépműtani s szépirodalmi része szinte kizárólag az új tagok beköszöntőire levén szorulva:

A helytartó elnök indítványára határozattá lőn, hogy az igazgató a még be nem köszöntött tagokat székfoglaló előadásíknak a jelen év folytatában megtartására szólítsa föl.

Kiadta Pesten, jul. 27-én, 1861.

Greguss Ágost titoknok.

— — —

117.

[SZINYEI VALÉRIÁNAK]

Mélyen tisztelt Nagyságos Asszony!

A Kisfaludy-társaság elhatározta, hogy azon könyvilletményeket, melyek először csak pártolóinak voltak ígérve, *alapítóinak* is megküldje mindaddig, a míg a pártolók nagyobb száma ily könyvek kiadását lehetségessé teszi. Továbbra ígérni azért nem merte, mert fájdalom, az alapítók száma nem elég arra, hogy ily vállalatot a pártolók segélye nélkül is fentartson.

Nagyságod a társaság egyik lelkes alapítója lévén, a föntebbi határozat értelmében küldettem meg a könyveket, és így a 4 forint pártolói díj beküldése nem kívántatik, melyet is ezennel ide zárva szerencsém van visszaszolgáltatni.

Teljes tisztelettel maradván

Nagyságodnak alázatos szolgálója:

Pest, nov. 10. 1862.

Arany János,
a Kisf. társ. igazgatója.

[4/1862]

a) [Felzetén:] Számadás a közgyűlés költségeiről

A KISFALUDY-TÁRSASÁG FŐPÉNZTÁRÁT ILLETŐ KIADÁSOK.

1. October 3-án 1861, Mészáros akadémiai szolgának ./ alatti nyugtatványa szerint	12 ft.
2. 500 péld. alapítvány levél árát Emich urnak	14
3. 1000 péld. gyűlésbe hívó jegyet nyomattam ..	5 „
4. Bihar megyének egy leveleért (régebben utalványoztatott de még ki nem fizetett) postadíj	1 ft. 50 kr.
Összesen	32 f. 50 kr.

Pest, jan. 30. 1862.

Arany János igazgató

(A fenkitett összeg pénztárnok Ur által fizetessék ki:

(Utalv. III. sz.)

B. Eötvös J. elnök.)

[Felzetén:]

b) Főpénztárra való

A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1862 FEBR. 6-ÁN TARTOTT
(áthúzva: nagy-) KÖZ-GYŰLÉSE ALKALMÁVAL TETT
KÖLTSÉGEK.

1. Az ./ alatti számla szerint egy öl fa vétele	12 f. 50
2. A ./ alatti kimutatás* szerint részletezett költség	5 „ 66
3. Az akad. asztalok átszállítására Mészáros akad. szolgának adott az igazgató	2 —
4. Febr. 6-án az akadémia két szolgájának, fáradságokért 2—2 f:	4 —
Összesen:	24 f. 16

Még követelnek muzeumi szolgálk számára
borravalót

5 —

Lenne összesen: 29 f. 16 kr

Pesten, febr. 27. 1862.

Arany János igazgató.

A fenkitett összeget utalványozom: B. Eötvös József.

[9/1864.]

SZÁMADÁS

az 1864-ik évi február 6-áig bejött pártolói díjakról:
az 1861-ik évről

	Részenként		Összesen	
	ft.	kr.	ft.	kr.
<i>A pártolók létszáma:</i>				
A főkönyvbe beirt folyó szám1345.				
De e folyószám <i>nem</i> a <i>valóságos létszám</i> , mert:				
a 137-dik sz. tévedésből kétszer iratott,	+	1		
az 515. sz. tévedésből kimaradt,		1		
a 612. sz. kitöröltetett,		1		
az 1237. sz. kétszer van,	+	1		
az 1289. kitöröltetett,	-	1		
az 1309. kitöröltetett,	-	1		
És így kevesebb		2-vel:		
E szerint a <i>pártolók létszáma</i> :1343.				
BEVÉTEL:				
1343 pártoló után 3 forintjával (minden 4-dik forint a könyvek szétküldésére lévén határozva) kellett bejönni				
			4029	
De 1861-re nem jött be:				
a 41-ik sz. a. egy pártolótól,				
a 236 „		1		
a 238 „		1		
a 241 „		1		
a 435 „		1		
a 753 „		1		
az 1192 „		1		
Levonandó tehát 7 pártoló után 3 forintjával				
			21	
Marad a bevétel				
			4008	
Vagy, mivel egy pártoló 1 db. cs. arannyal, két pártoló pedig 4 darab amerikai aranydollárral fizetett.				
1 cs. ar., 4 dollár és				
			3996	

KIADÁS.

	Részenkint		Összesen	
	ft.	kr.	ft.	kr.
A) Nyomda.				
1. Greguss „Külföldi népdalaiért”. Számla 1. sz.	160	75		
2. „Bede Ádám” I-ső füzetéért. Számla 1. sz.	228	75		
3. „” II-dik füzetéért. Számla 2. sz.	241	50		
4. Madách „Ember tragédiája”. Számla 2. sz.	250	—		
5. „Bede Ádám” III-ik füzetéért. Számla 3. sz.	199	—		
Ez:	1080	—	1080	
B) Könyvkötés.				
1. Könyvkötői munkáért egész évre Számla 4. sz. Ez:	150		150	—
C) Írói tiszteletdíj.				
„Külföldi népdalokért” Greguss Á. urnak. Nyugt. A)	255	—		
„Ember tragédiájáért” Madách urnak (Nyugta nincs)	328	—		
3. „Bede Ádám” I III. füz. Salamon urnak. Nyugt. b)	555	—		
Ez:	1138	—	1138	—
1. Pfeifer könyvtárusnak A. Bede angol eredetijéért	2	10	2	10
Kiadás összege:			2370	10
Volt a bevétel 1 arany, 4 doll.			3996.	
a kiadás			2370.	10
fenmarad: 1 ar. 4 d.			1625.	90
Mely tiszta haszonból				
Az 1862 május 30-án beadott csonka számadáson				
szerint 1280 ft. 90 kr. összegig az igazgatói szá-				
zalék				
Azon felül, társasági határozat szerint 15% számít-				
tatván, a fenmaradt 345 forint után 15%				
igazgatói százalék:				
	131	75	131	75
Marad a fő pénztárra 1 arany, 4 doll.				
			1494.	15

Kelt Pesten, febr. 16-án 1864.

Arany János igazgató.

SZÁMADÁS

az 1864-ki február 16-áig bejött pártolói díjakról.
1862-re:

	Részenként		Összesen	
	ft.	kr.	ft.	kr.
BEVÉTEL:				
1343 pártoló után 3 forintjával (minden 4-dik forint a könyvek szétküldözésére levén határozva) kellett bejöni			4029	—
De mai napig, könyveim bizonyítása szerint még fizetetlen 177 pártoló díja, mely 3 forintjával levon			531	—
			3498	—
Marad a bevétel:				
KIADÁS:				
A) <i>Nyomda.</i>				
1. „Bede Ádám” IV-dik füzetéért. Számla 3. (a multévi számadásnál)	237	25		
2. „Századok Legendája”. Számla 5.	203	25		
3. „Esmond” első füzete. Számla 6.	226	63		
4. „Esmond” II-dik füzet. Számla 7.	233	—		
5. „Esmond” III-dik füzet. Számla 8.	182	—		
Ez:	1082	13	1082	13
B) <i>Könyvkötés.</i>				
1. Könyvkötői munkáért egész évre. Számla 9.	150	—	150	—
C) <i>Írói tiszteletdíj.</i>				
1. Salamon úrnak „Bede” IV-k füz. Nyugt. 6 (a tavalyi számadás mellett)	195	—		
2. Szász Károly úrnak a „Század. Legendája” (Nyugt. c)	265	—		
3. és Bélának: „Esmond” I—III. füz. (Nyugt. d.)	540	—		
Ez:	1000	—	1000	—
D) <i>Vegyes költség.</i>				
1. Társasági határozatból Eggenbergernek a hozzáküldött pénzek beírásáért 10% járván, proc. 1—4.	16	40		
2. „Esmond” angol eredetijéért Pfeifer könyvárusnak	2	10		
Ez:	18	50	18	50
Kiadás összege:			2250	63
Volt tehát a bevétel:			3498	—
a kiadás:			2250.	63
fenmarad:			1247.	37
Mely tiszta haszon után az igazgatói % 15 levonatván:			187.	10
marad a főpénztárra			1060.	27

Kelt Pesten, febr. 16. 1864.

Arany János igazgató

SZÁMADÁS

az 1864-diki febr. 16-áig bejött pártolói díjakról.
1863-ra:

	Részenkint		Összesen	
	ft.	kr.	ft.	kr.
BEVÉTEL:				
1343 pártoló után (minden 4-dik forint a könyvek szétküldözésére levén határozva) esnék: De e napig, könyveim bizonyossága szerint, még nem fizetett 538 pártoló, mely 3 forintjával levon:			4029	—
Marad a bevétel:			1614	—
			2415	—
KIADÁS:				
A) <i>Nyomda.</i>				
1. „Esmond” IV-dik füzete. Számla 10.	224	50		
2. Moliére I, II. kötet, Számla 11.	501	50		
3. „Antonia” (kettős füzet) Számla. 12.	364	75		
Ez:	1090	75	1090	75
B) <i>Könyvkötés:</i>				
1. Könyvkötői munkákért egész évre. Számla 13.	150	—	150	—
C) <i>Írói tiszteletdíj:</i>				
1. „Esmond” IV-k füzetéért Szász: K. és Béla. Nyugt. d (1862. sz.)	187	50		
2. „Molière” fordításért Kazinczy G. úrnak (Nyugt. e—f.)	200	—		
3. „Antoniáért” Greguss Á. úrnak. (Nyugt. g)	307	50		
Ez:	695	—	695	—
D) <i>Vegyes költség.</i>				
1. Eggenberger által a betrésért lefogott % proc. 5—7.	18	—		
2. „Antonia” eredetiéért Pfeifernek	1	80		
3. „Molière” correcturáihoz postaköltség. Számla 14.	3	64		
4. Ugyan attól az oldaljegyzetek miatt egyszer postabüntetés	1	29		
Ez:	24	73	24	73
Kiadás összege:			1960	48
Volt tehát a bevétel:			2415	—
„ „ „ a kiadás:			1960	48
fennmarad:			454	62
Mely tiszta haszon után az igazgatói % levonatván			67	58
a fő pénztárt illeti			386	94
Mihez járul a takarékpénztárban tőkésített kamat.			269	28
így összesen illeti a főpénztárt			656	22

Kelt Pesten, febr. 16-án 1864.

Arany János
igazgató.

[6/1864.]

[Felzetén:] *Bevételi okmány, 5/B*

**A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1861 1863. ÉVI PÁRTOLÓI
FOLYAMÁRA, 1864 FEBRUÁRBAN BENYUJTOTT HÁROM ÉVI
SZÁMADÁSHOZ VALÓ PÉNZTÁR-ÁTADÁSI OKMÁNYOK:**

Tárgy megnevezése	Részenként		Összesen	
	ft.	kr.	ft.	kr.
1. Az 1861-iki igazgatói számadásom szerint, a kiadások levonása után pénzt. maradék, a Társaság főpénztárába fizetendő. . . 1 cs. arany 4 doll. —	1494.	15	—	—
2. Az 1862-ki igazgatói számadás maradéka	1060.	27	—	—
3. Az 1863-ki igazgatói számadás maradéka . .	386.	94	—	—
4. Takarékpénztári kamatban, bevétel-szaporodás.	260.	28	—	—
Összesen fizetendő a társaság pénzt.-ba + 1 arany és 4 doll.	3210.	64	= 3,210.64	

Melyet is átadok e szerint:

1. 1861 jan. 20-án kelt elnöki utalvány szerint (Utalv. I.) 1860/61. első félévi fizetésemet a főpénztár helyett kielégítetem 400 —
2. 1861. october 15-i elnöki utalvány szerint, ua. év második feléről a főpénztár helyett innen vettem 400 —
3. Ugyancsak elnöki utalványra apró költséget (Ut. III) 32. 50
4. Az 1862-iki közgyűlés költsége (Utalv. IV) 29. 16
5. 1862 febr. 7-i utalvány szerint félévi fizetésem (Utalv. 5.) 400. —
6. 1863. febr. 6-iki keltű utalv. szerint évi fizetésem (Utalv. 6. sz.) 800. —
7. Az 1863-iki közgyűlés költségei (Utalv. 7.) 37. 64
8. Nagy Dániel pártolói díja, 4 ft. jegyzőkönyvileg hozzám áttétetvén 4. —

9. 1863. sept. 30-i utalvány szerint félévi fizetésem (Utalv. 8.)	400. —
10. 1864 febr. 8-iki utalvány szerint félévi fiz. (utalv. 9.)	400. —
11. Az 1864-iki közgyűlés költsége (Ut. 10.)	41. 74.
Összesen:	<u>2945. 04 = (2945.04)</u>

Még tehát készpénzben átadandó:
 I arany, 4 doll. és — — — — — 265. 60 kr
 Melyet ezennel lefizet:

Pest, aug. 23. 1864.

Arany János igazgató.

121.

ad 6/1864. sz. + 14/1864. Kisf. Társ. Levéltára
 [Felzettel, ezzel az A.-tól származó megjegyzéssel:]

PÉNZTÁRI ÁTADÁSI SZÁMOLAT

az 1861, 1862. és 1863-iki számadásimhoz.
 Mellékelve: Utalvány 1—10.

6/1864. sz.

[CÍM NÉLKÜL:]

A Kisfaludy-társaság 1861—1863. évi pártolói folyamára, folyó évi február 16-áról kelt és megvizsgált számadásaim óta mostanig befolyt hátralékos fizetésekből ezennel átteszek a Társaság főpénztárába T. Szathmáry Lajos pénztárnok úrhoz 800 azaz nyolcszáz ft-ot ausztr. ért. és egy 20 francos Napoleon d'ort, mint bevételei közé igtatandó összeget.

Pest, dec. 27. 1864.

Arany János igazgató.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

Arany János rövidítései a főszövegben

A.	Arany János (aláírásnál)
a. é.	arany értékű
Ak.	(Magyar Tudományos) Akadémia
akad.	akadémiai
Ak. Ktár	akadémiai kéziratár
al.	alapító
alap.	alapítvány
apr., ápr., april., ápril.	április
assz.	asszony
átdolg.	átdolgozva
aug., august.	augusztus
B., b., br.	báró
b.	becses
B. Csaba	Békéscsaba
B.-Gyarmat	Balassagyarmat
B. újfalu	Berettyóújfalu
c.	cikkely
c.	című
cath.	catholikus
comp.	compress
cs. k., cs. kir., csász. kir.	császári, királyi
Debr., debr.	Debrecen, debreceni
dec.	december
dr.	doktor
E. Gyarak, e. gyaraki	Erdőgyarak, erdőgyaraki
eln.	elnök
é.n.	év nélkül
Ért.	Értekezés
Ér. vizsg.	Érettségi vizsga
etc., etcet., etcetr.	et cetera
ev.	evangélikus
évf.	évfolyam
1-őre	elsőre

f., ft, Ft, frt	forint
f.é.	folyó év
febr.	február
felv.	felvonás
Fer.	Ferenc
F. Leves	Fekete Leves
fogalm.	fogalmazás
ford.	fordította
forr.	forradalmi
főisk.	főiskola
főmlgú	főméltóságú
főszbiró	főszolgabíró
főt.	főtitkár
füz.	füzet
garm.	garmond
gazd. titkár	gazdasági titkár
g. e.	görög egyesült
gr.	gróf
gymn.	gymnasium, gimnáziumi
hadn.	hadnagy, hadnagy
Hátrah. Ir.	(Arany János) hátrahagyott iratai
helv.	helvét
helyt.	helytartó
Helyt. tan.	Helytartótanács
hex.	hexameter
H. M. Vásárhely	Hódmezővásárhely
Hr	Hölgyfutár
id.	idősb
if., ifj.	ifjú
isk.	iskola
jan.	január
jkönyv	jegyzőkönyv
jún.	június
júl.	július
k. a.	kisasszony
kath.	katholikus
ker.	keresztény
kérv.	kérvény
körm.	körmondatt
k. r.	kegyes rendi
kr	krajcár
K. társ., kisle. Társ., kisle. társaság, Kisleludi társ.,	
KT	Kisleludy Társaság
kir. tan.	királyi tanácsos
KT Évl.	Kisleludy-Társaság Évlapjai
L.	Lucifer
ld.	lásd

I. költemény	lírai költemény
Luc.	Lucio
máj., máj.	május
magy. tud. akad., m. t. akad.	Magyar Tudományos Akadémia
márc., mart., martz.	március
Márm.-Sziget, M-Sziget	Máramarossziget
m. e.	mint egy
mélt.	méltóságos
minth.	minthogy
m. jegyző, m.jegyző	másodjegyző
mk, m k	maga kezével
m. k.	magyar királyi
M. O.	Magyar Ország (újság)
M-Óvár	Magyaróvár
M. S.	Magyar Sajtó (újság)
M-Tur	Mezőtúr
Magy. írók	Magyar írók
n.	nemzet
n	nem
NB	nota bene
nekr	nekrológ
nemz. szính.	nemzeti színház
Nkároly	Nagykároly
nkőrösi	nagykőrösi
nov.	november
N, ns	nemes
n. t.	nagytiszteletű
nvárad, n. várad	Nagyvárad
oct., oktob.	október
o. é.	osztrák értékű
ő mlga	őméltósága
ör.	öreg
összv	összvesen
özv.	özvegy
párt. t.	pártoló tag
péld.	például
pénzt.	pénztára
pet.	petit
pf, pft, pfrt, p. frt	pengőforint
P. H.	Pesti Hirlap
pkr	pengőkrajcár
P. Lloyd	Pester Lloyd
P. N., P. Napló	Pesti Napló
pp	papírpénz
prot.	protestáns
ref.	református
rkív	rendkívüli

rov	rovat
r. tag	rendes tag
S.-A.-Ujhely	Sátoraljaiújhely
sept.	szeptember
Sh.	Shakespeare
sk, s k	saját kezével
spond.	spondeusi
stb.	satöbbi
sz.	személy
sz., Sz.	szent
sz., szül.	született
sz., szer., szt	szerint
z. a.	szám alatt
Szépirod. lapok, Szl	Szépirodalmi Lapok
Szf	Szépirodalmi Figyelő
Sz. Váralja	Szepesváralja
szl.	számmal
t.	tisztelt
t., tud.	tudományos
t., tek., T.	tekintetes
t., tart.	tartott
társ.	társasági
t. c.	tisztelt cím
templ.	templom
t. i.	tudniillik
tiszt.	tisztelt
t. n.	tekintetes, nemes
tört.	történeti
u. azon	ugyanazon
u. m., u:m:	úgymint
u. n.	úgynevezett
uo.	ugyanott
urod.	urodalmi
v.	vezess
v.	vagy
váltc., vc., v. céd., vcédula	váltócédula
vegy.	vegyes
vf, vft	váltóforint
vr	váltókrajcár
V. Olaszi	Várad—Olaszi
x, xr	krajcár
Xav.	Xavér
Z. Egerszeg	Zalaegerszeg

A jegyzetekben és a regesztában használt rövidítések

A.	Arany János
Ádám	Ádám Gerzson: <i>Nagykőrösi Athenas</i> . Nyomatott Ottinger Kálmán könyvnyomdájában Nagykőrösön.
Ádám—Joó	Ádám Gerzson—Joó Imre: <i>A nagykőrösi ev. ref. főgymnasium története</i> . Nagykőrös 1896.
AJEM	Arany János Emlékmúzeum
AJT	Arany János Társaság
AJT Évk.	A nagykőrösi Arany János Társaság Évkönyve áll.
Benkó	Benkó Imre: <i>Arany János tanársága Nagykőrösön</i> . Nagykőrös 1897.
Benkó: Nemes	Benkó Imre: <i>Nemes családok Nagykőrösön</i> 1848 előtt. Nagykőrös 1908.
BpSz	Budapesti Szemle
br.	báró
Debreczeni	Debreczeni István: <i>Az Arany múzeum története és katalógusa</i> . Nagyszalonta é. n.
egyh.	egyház, egyházközség
EPhK	Egyetemes Philológiai Közöny
Ercsey	Ercsey Sándor: <i>Arany János életéből</i> . Bp. 1888.
Galgóczy	Galgóczy Károly: <i>Nagy-Kőrös város monographiája</i> . 1896.
H. Fekete	H. Fekete Péter: <i>Arany János jegyzőségének ismeretlen emlékei</i> . A nagyszalontai Arany János Polgári Leányiskola 1918—19. évi értesítője. Nagyszalonta 1919.
HIL	<i>Arany János hátrahagyott iratai és levelezése</i> . Bp. 1888.
hg.	herceg
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás. Arany János összes művei. Bp. 1951. — jegyzőkönyv
jkv	Kézirat
K	krajcár
kr	Kisfaludy-Társaság
KT	Kisfaludy-Társaság Évkönyve
KT Évk.	Kézirattár
Ktár	könyvtár
kvtár	levéltár
lvtár	Megjelent
M	Mentovich Ferenc. Művelt Nép Könyvkiadó. (é. n.) (Román—magyar közös könyvkiadás keretében.)
Mentovich életr.	Magyar Tudományos Akadémia
MTA	Nagykőrösi Arany János Emlékmúzeum
NAJEM	Magyar Nyelvőr
Nyr	Országos Széchényi Könyvtár
OSzK	pengőforint
pft	Petőfi Irodalmi Múzeum
PIM	Pesti Napló
P'N	

ref.
r. k.
SzL
SzF
Tü.
Vkgy
vft
Voinovich

református
római katolikus
Szalontai Lapok 1889 1919
Szépirodalmi Figyelő
Tanácsülés
Városi közgyűlés
váltóforint
Voinovich Géza: *Arany János életrajza*. I–III.
köt. Bp. 1929 -38.

BEVEZETÉS

Arany a hivatalnok

A. egész életében hivatalnok volt. Első ránk maradt hivatalos irata egy 1831. ápr. 29-én kelt kérvénye annak a „vacantiában levő Praeceptorság eránt” folyamodó tizennégy éves süklő-fiúnak, akinek előregedett szülei s világtalan apja helyett magának kell arról gondoskodnia, hogy tovább tanulhasson. Debrecenben is hamar elfogyott a pénze, s újra csak tanítóskodást kellett vállalnia Kisújszálláson, hogy megszerezze s félretegye a következő évre valót. Színészkalandjának gyászos vége megtanította, hogy nem neki való a napról napra vállalkozó-kockáztató, szabad művészet, s „lett egyszerű ember”: tanító, tisztviselő, tanár, társulati igazgató, akadémiai titoknok, főtítkár. Tudta, hogy írói függetlenségét csak akkor őrizheti meg, ha hivatalnokként biztosíthatja a családját és maga eltartására szükséges anyagiakat. A tisztviselői pályátér, amelyen élete lefolyt, nem lényegében, inkább csak tágasságában, összetettségében változott: az Akadémia főtítkáráként is ugyanolyan körülményekkel, aprólékos gonddal, személyes felelősséggel és kézírással végezte kenyérkereső munkáját, mint nagyszalontai aljegyző korában. Mindig példás hivatalnok volt; nagyszalontai főnöke mintaként köröztette aktáit, s ezek az Akadémia főtítkári íróasztalánál is mintaszerűen készültek. Terjedelmükre nézve lényegesen meghaladták költői, írói alkotásait.

A hivatali iratokról

Hivatali iratai természetesen nem írói művek; közülük is csak töredékesen vagy áttételesen van ezekhez. Mégis helyénvalónak, sőt szükségesnek látszott összegyűjteni, elrendezni s a kritikai kiadásba felvenni őket; s nemcsak ereklyeértékük miatt, nem azért, mert a nagy költő fogalmazványai, keze írásai. Sok forrásértékű dokumentum van közöttük. A életének, pályájának, életkörülményei, látóköre alakulásának, egyéniségének nem egy érdekes, sőt fontos mozzanatát megvilágító adatot szolgáltatnak, de művelődéstörténetünk forrásanyagához is hozzájárulnak. Nagyszalonta történetirója, a magyar közoktatásügy fejlődésének kutatója, az 1860-as évek szellemi életének vizsgálója, főképpen azonban az MTA egyik legfontosabb korszakának monográfusa igen nagy haszonnal mélyedhet el bennük.

De van közöttük, s nem is kis számmal, olyan irat, amelynek komoly köze van A. írói munkájához. A kutatók eddig is utaltak már néhány művének élmény- és tárgy történeti indítékára e hivatali iratok között; nagy részük a költő mindennapjainak, környezetének életével kapcsolatos, annak a népnek világával, amely ifjú- és első férfikorának tapasztalatait szolgáltatta. A nagykorú tanár önéletrajzi feljegyzései — azon túl, hogy a költő életrajzában s fejlődésének kutatói számára elsősorú források — A. prózájának

is igen jellemző emlékei. Diákjainak dolgozataira és zsengeire írt bírálatokban stilisztikai, esztétikai, sőt világszemléleti nézeteinek kialakulására találhatunk nélkülözhetetlen adatokat. A KT az ő igazgatása idején éledt újra, főként neki köszönhető, hogy az 1860-as évek első felében megint fontos góca lett a megmozduló szellemi életnek; a társaság akkori munkájának krónikája az ő beszámolóiban maradt ránk; olyan fontos vállalkozások, mint az első teljes, a költőhöz méltó magyar Shakespeare létrehozása, Molière átültetése s a népköltési gyűjtemény kötetei: az ő körültekintően tevékeny munkássága nélkül aligha jutottak volna megfelelő eredményre. *Az ember tragédiáján*, a bírálatra elvállalt Shakespeare-fordítások szövegén a tanár-filológus aprólékos gondjával s a nagy nyelvűművész ritka leleményességével végrehajtott javítások mind A. munkamódszerére nézve, mind esztétikai, lélektani vonatkozásaikban nélkülözhetetlenek a kutatás számára: a szakma gyakorlati aprómunkájában is mester-költő műhelytanulmányai. Az akadémiai iratok pedig arról tanúskodnak, hogy nemcsak az irodalom, hanem a tudomány területén is ritka áttekintéssel, határozott ítélettel s a lehetőségekkel számoló okos előrelátással intézte a magyar szellemi élet ügyeit.

Az iratok anyaga mind céljuk, mind minőségük, mind műfajuk tekintetében meglehetősen változatos. Vannak köztük a hivatalos ténykedéssel kapcsolatos típuszövegek, a kitöltött úrlapoktól az előírt sémákat követő feljegyzésekig; vannak teljesen személytelenek, de olyanok is, amelyekben a költő is megjelenik mint tanú, magyarázó vagy bíró; vannak egyszerű jegyzőkönyvek, de vannak aprólékos, a megrendültséget tárgyilagossá ábrázoló fégyelmező eleven tájképek, alakrajzok: olyan iratot tehát, amelyekben már sok nyoma, sőt teljes jelenléte érezhető készítőjük állásfoglalásának, személyes formáló-alkotó beavatkozásának. Megjelenési formájuk szerint is sokfélék; legtöbbjük A. saját keze írása, vannak azonban köztük olyanok is, amelyeket az ő fogalmazványából más kéz tisztázott le. Egy részük csak nyomtatásban maradt ránk; vagy azért, mert eleve kinyomtatásra készült, vagy azért, mert kézírásos eredetije az irat közreadása után elkallódott vagy lappang. Vannak olyanok, amelyek egy-egy rendbentartott hivatali irattár regisztrációjában helyezkedtek el, s vannak, amelyeket a kegyelet vagy a gyűjtő-szenvedély őrzött meg, amelyek lappanganak, amelyeknek nyomuk veszett, vagy amelyek bizonyosan megsemmisültek.

Az iratok kiadásáról

A hivatalos iratok végigkísérik ugyan A. egész életét; ő maga azonban nem tulajdonított nekik különösebb jelentőséget. Csak olyasmit őrzött meg belőlük, ami személyes vonatkozású volt s ezért érdekes vagy szükséges. Az iratoknak erről a részéről főképpen fiának s Voinovich Gézának közléséből tudunk; 1945-ben elégték a budai Voinovich-villában A. egyéb ereklyéivel együtt. Főként az maradt meg tehát, amit maga a hivatal őrzött meg, vagy egy-egy intézmény gyűjtött s rendezett össze újra — ilyenek a nagyszalontai és az akadémiai évek iratai —; bár ezekből is sok minden elszóródott, elpusztult, véletlenül maradt meg, vagy csak hírünk van róla. Az iratok zömét a Nagyszalontai Arany János Emlékmúzeumban, a Nagykovácsi Arany János Emlékmúzeumban és a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában őrzik. néhány irat olyan országos közgyűjteményünkben is található, mint a Petőfi Irodalmi Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár vagy az Országos Levéltár; néhány pedig magántulajdonban van.

Válogatott tehát belőlük — helyenkint nagyon erősen s terv nélkül az idő. De válogatnunk kellett, a dolog természete szerint, nekünk is: hiszen van A. hivatalos iratai között sok olyan, amelynek valóban csak ereklye-

értéke van. Eljárásunk a következőképpen alakult. Először számbavettünk s keletkezésük szoros időrendjében csoportosítottunk minden idevágó anyagot. Azután kiválasztottuk azokat az iratokat, amelyeknek teljes szövegét közzétenni valamilyen okból szükségesnek láttuk: főként azokat az iratokat emeltük így ki, amelyeken írjuk formáló, ítelő tevékenységének nyomát láttuk, vagy amelyek valamilyen tartalmi vagy formai okból figyelemre méltóknak bizonyultak. Ahol valamilyen regisztratúra vagy folyamatos beszámoló-jelentések időrendje szerint maradtak ránk az iratok, mi is ezt a szoros időrendet követtük; ahol ilyen időrend érvényesítése még töredéke-sebbé — mert egymásbaindázóvá — tette volna az anyagot, az időrend lehető érvényesítésével ugyan, de mégis értelemszerű tárgyi egységeket alakítottunk ki. Szoros időrendben közöljük a nagyszalontai iratokat, a KT munkájáról készült beszámolókat s az MTA ügyvitelével kapcsolatosakat. Miután a nagyszalontai és az akadémiai iratok közt sok ismétlődő, a hivatali rutinmunkát kíséző szöveg van: ezekből csak a fontosakat emeltük ki, s közöljük a kötetek főszövegében. Hogy azonban teljes képünk legyen ez iratok megmaradt részének egészéről: teljes anyagukat összefoglaltuk az idevágó jegyzetekhez csatolt ismertető jegyzékekben. A nagykorósi éveinek és a KT-nak fennmaradt iratanyagát értelemszerű egységekre tagolva rendeztük el; ezeken a területeken az annúgy is töredékes anyagot lehető teljességében vettük fel a főszövegbe; itt tehát nem volt szükség kimaradt iratok ismertető jegyzékeire.

Ahol az A-iratnak címezése nem volt, magunk adtuk, szögletes zárójelbe téve, címet.

A köteteket a szóban forgó területek iratanyagának összegyűjtői, elrendezői, gondozói rendezték sajtó alá. A nagyszalontai anyagot az ottani AJEM vezetője, Dánielisz Endre, a nagykorósi a nagykorósi AJEM vezetője, dr. Törös László; a budapesti éveket az MTA kéziratárának tudományos munkatársa, dr. Gergely Pál. A szövegközlésre nézve az akadémiai kritikái kiadások szabályzatának irányelvei voltak mérvadók; a jegyzetek is ezekhez igazodnak. Mindegyik szakterület munkása különös tekintettel volt természetesen a maga anyagából folyó követelményekre. A terep meglehetősen járatlan; a módszert az anyaghoz s a lehetőségekhez kellett alkalmaznunk. A kötetek szerkesztője abban látta legfőbb feladatát, hogy a különféle temperamentumok és eltérő törekvések eredményeit úgy egyesítse, hogy ne erőszakoljon olyan követelményeket, amelyek az itt közzétett szövegek esetében pusztán formálisaknak bizonyultak volna.

A kötetek főszövegei fejezetekre tagolódnak tehát; s hozzájuk alkalmazkodnak a jegyzetek is. Ez szabja meg az egyes fejezetek jegyzeteihez írt bevezetések terjedelmét, jellegzetességeit; ez az egyes iratok számozását.

A szövegekben igen sok név fordul elő: ismert és teljesen ismeretlen embereké. Sok esetben nem találhatók személyi adatok, sokszor nincs is szükség magyarázatra. Magyarázataink mindig csak az anyaggal kapcsolatos adatokat tartalmazták; egyéb adatokat csak olyan esetekben vetünk számba, ha fontosak s lexikonban nem találhatók. A személyekre vonatkozó magyarázatokat a gyorsabb tájékozódás érdekében szögletes zárójelbe tettük. A KT irataiban igen sok közismert név fordul elő; ezekről a személyekről csak a KT-gal való kapcsolataikra vonatkozó adatokat közöljük. Könnyebb áttekinthetőség végett, ezeket a magyarázatokat, a nevek betűrendjében, csatoltuk a KT iratainak jegyzeteihez. A névmutatóban a nevek előfordulására utaló lapszámok élére, tipográfiailag is kiemelve, helyeztük el annak a lapnak a számát, amelyen a névre vonatkozó magyarázat található. A diáknévsorok neveit nem vettük a névmutatóba.

A NAGYSZALONTAI IRATOK

Bevezetés

Arany János nagyszalontai hivatali tevékenységének most kiadásra kerülő dokumentumai az 1831–51 közé eső húsz esztendőből valók.

Helyet kapott itt a szalontai és a kisújszállási tanítószághoz fűződő néhány irat, szalontai jegyzőségének gazdag, mindeddig ki nem adott anyaga de ide kerültek a debreceni forradalmi kormány belügyminisztériumábar szerkesztett ügyiratai, valamint más, sem az irodalmi alkotások, sem pedig a levelek közé be nem sorolható kérvényei, aktái.

Ezeknek a kéziratoknak túlnyomó részét a nagyszalontai AJEM irattára őrzi. (Muzeul memorial „Arany János”, Salonta.)

Az anyagot a Román Népköztársaság Tudományos Akadémiája engedélyével közöljük.

A hivatalos iratainak megértéséhez, valamint a jegyzeteknek használatára járó forgatásához szükséges a város történetének legalább nagy vonalakban való felvázolása.

Nagyszalonta történetéből

Szalonta első írásbeli említése az 1332-es pápai tizedjegyzékből ismeretes — bár szláv jellegű nevéből jóval korábbi keletkezésre következtethetünk. Egyesek szerint a XIV. sz. vége (Jakó Zsigmond: *Bihar-vármegye a török pusztítás előtt*. Bp. 1940. 346. l.), mások szerint a XVI. sz. óta a Toldi család birtoka. (Rozvány György: *Nagyszalonta történelme*. I. köt., Gyula 1870. 11–13. l. és Dankó Imre: *A körösköz-bihari hajdúság*. Gyula 1959. 51. l.) Fejlődését a szomszédos és egyben a korabeli utakhoz közelebb eső, jelentősebb Kölesér és Pata akadályozta. Miután ezeket a török a XVI. sz. utolsó éveiben földig lerombolta, majd miután 1606-ban a 300 hajdú Szalontát választotta letelepedési helyéül, gyors fejlődésnek indult.

Bocskai István 1606. márc. 16-án kelt adománylevelével a Jótline Gergely kapitány vezetése alatt vitézkedő 300 hajdút Kölesér várába telepíti és nemesi rangra emeli: „összesen és külön-külön a paraszti és nem-nemesi állapotból, melyben születtek és addig voltak, fejedelmi kegyünk és teljhatalmunknál fogva kivesszük és elhatároztuk, hogy Magyar- és Erdélyországnak valódi nemesi közé felrassanak és számláltassanak; határozottan megállapítjuk, hogy mátol fogva nevezett katonáink, valamint mindkét nembeli örökösök mindnyájan összesen valódi és kétségtelen nemeseknek tartassanak és tekintessenek.” (Móczár József: *Nagyszalonta 1606—1906*. Nagyszalonta 1906. 32.l.)

Mivel Kölesér „nagyon torkában volt a töröknek, másrészt Szalontát biztonságosabb helynek találták”, Bocskai jóváhagyásával még ebben az évben ez utóbbi helyre költöztek át. Itt Toldi György lévén a birtokos, a hajdúk előbb zálogba vették tőle a helységet és a kastélyt, majd 1625-ben 1 000 tallérért véglegesen megvásárolták.

Ugyancsak ez év szept. 22-én Bethlen Gábor, Erdély fejedelme — hű szolgálataik méltánylásaképp — nemesi kiváltságait és birtokjogukat megerősíti. „Egy évvel később az erdélyi rendek is elismerték privilégiumukat s az országgyűlés a bihari hajdú-nemesek szabadságával együtt törvénybe iktatta a szalontaiak kiváltságát is.” (Szendrey István: *A bihari hajdúk pere a hajdúszabadságért*. Debrecen [é. n.] 5. l.)

Időközben — szinte folyamatosan — újabb szabadalmakat, kiváltságokat, birtokokat és pusztá falvakat kaptak, amelyek együttesen elősegítették Szalonta fejlődését.

Ezt vetette vissza, majd pedig 1658-ban teljesen megsemmisítette a törökök újabb támadása, amikor a túlerő elől menekülő szalontaiak II. Rákóczi György parancsára felgyújtották a várost.

Szinte negyven évig vannak távol a hajdúk, s csak Váradnak 1692-ben történt felszabadítása után kezdenek visszaszállingózni. Azonban a hazatérők nem élvezhetik a törökök kiűzése utáni nyugodtabb viszonyokat és hajdúkiváltságuk előnyeit, mert a bécsi udvari kamara már 1700-ban elrendelte a Bihar megyei hajdúvárosok összeírását. Ez volt a Habsburg-ház első lépése a hajdúság nemesi jogainak elkobzása és feudális függőségi viszonyba taszítása felé.

A lakosságot — határozott tiltakozásuk, sőt fegyveres szembeszegülésük ellenére — az erdélyi fejedelem által adott és megerősített kiváltságaiktól rendre megfosztották, sőt 1702. márc. 14-én a bihari hajdúközöskéket hg. Eszterházy Pál nádor zálogba kapja a fiscussal (államkincstárral) szemben fennálló követelése kiegyenlítéseként.

Letelepítésükkor a szalontai hajdúk kiváltságainak alapját a közösen kapott, nagy kiterjedésű földterületek, puszták képezték, amelyeken szabadparaszti életet éltek. Nem tartoztak földesúri jogszolgáltatás alá, vezetőiket maguk választották. Személyükben nem voltak nemesek, hanem — a székelységhez hasonlóan — testületileg élvezték a nemesiekhez hasonló jogokat. Kapitányaik, hadnagyaik vezetőszerpe megmaradt a harcok megszünte után a polgári életben is. Ahol a jobbágy vagy nemes lakosság mellé települtek, külön rendet képeztek. Adót nem fizettek, és a katonáskodáson kívül más kötelezettségük nem volt.

A hajdútelepeken kialakult széles körű demokratikus berendezés egyik jellemzője az is, hogy a kapitány — a kiváltságok megszünte után pedig a bíró — vezette magisztrátus egyúttal az egyház igazgató testülete is.

1745. ápr. 13-án az Eszterházy-család véglegesen és teljesen megkapta a derecskei fiscusi uradalmat, amely Szalontát is magába foglalta. Ennek ellenére a szalontaiak hosszú időn át közös tulajdonaikként megőrizték pusztáikat, sőt olyan is volt, amely végig a kezükön maradt, pl. Orosi. A török által teljesen elpusztított Orosi falu határából első ízben 1624. márc. 14-én vettek meg egy nagyobb területet a szalontaiak Révai Katalintól 100 tallérért és 20 aranyért (Rozványi m. I. köt. 45. l.), amelyet a Toldi Györgytől vásárolt részzel gyarapítottak. Végül 3 253 holdat ölelt fel az orosi-pusztá, amely a szalontaiak országos hírvé állattenyésztésének anyagi alapját képezte.

Szívós ellenállásuk eredményeképpen az 1700-as évek közepéig a hajdúönkormányzatra emlékeztető közösségi szervezetük is megvolt.

Ebben az időben Szalontán sajátos társadalmi helyzet alakult ki: két közösség élt egymás mellett; egyik a nemesek, a hajdú-ivadékok, másik a nemtelenek, a később beköltözöttek közössége. Az előbbieken élén a hadnagy vagy a főhadnagy állott nemesi tanácsával és a jegyzővel, míg az utóbbiakén a bíró, a városi tanács és a jegyző. A hajdúk a beköltöző jobbszármagassal és szabadokkal több ízben éles ellentétbe kerültek, amelynek során nyílt összeütközéssel is találkozunk.

Az ellentétek hosszú évtizedek múltán is megmaradtak. A hajdúk ugyanis sohasem nyugodtak bele jogfosztásukba, sohasem ismerték el az Eszterházy-család tulajdonjogát Szalonta felett, és birtokaik, majd pedig kiváltságaik visszaszerzése érdekében a legkülönbözőbb fórumokat sorra járták. A hatalmas költségeket felemészítő évszázados pernek nem lett meg a kívánt eredménye. Annnyit azonban mégis elértek, hogy az uradalom a földesúri szolgáltatásokat szerződésben rögzítette, és az évi taksa lefizetése mellett viszonylagos szabad gazdálkodási lehetőséget élveztek. A szerződés biztosította előnyök még inkább elkülönítették egymástól a lakosság két rétegét. A nemes-katalogisták azt is elérték pörökódásuk során, hogy bizonyos birtokrészek, vásárolt földterületek tulajdonjogában és szabad adás-vevésében megmaradtak (Dankó i.m. 29–30. l.).

Amikor a XVIII–XIX. századforduló táján már némileg csillapult a lakosság két rétege közötti torzszalkodás, a megye egyik rendelkezése újból olajat öntött a kialvó lángra. 1810-ben ismét megengedték a szalontai nemeseknek a hadnagyi szék felállítását. A sorozatos panaszok nyomán a Helytartótanács 1817. máj. 13-án, majd aug. 2-án kelt határozatában a hadnagyi székek működését betiltotta ugyan, de határozatának soha sem szereztek érvényt. A kormány ezzel is le akarta kötelezni az úrbéres földön lakó nemességet, hogy a reformpárt törekvései ellen felhasználhassa őket.

„A hadnagyi szék fenntartása rendkívül káros volt Szalontára. A nemesség vérszemet kapva lassankint az adó fizetését megtagadta, az egyház és a község terheinek viselése alól magát kivonta. A rossz példa átragadt a nem nemes lakosokra is. Rendetlenül fizették az adót s minden módot megragadtak, hogy nemességhez jussanak.” (Móczár i.m. 67. l.) Csak az 1848-as törvények vetettek véget ennek az állapotnak s a lakosság egyes rétegei közötti torzszalkodásnak.

A város gazdasági helyzete más okok miatt is egyre romlott. A bírák és a tanács — különösen 1822-től kezdve — könnyelműen kezelték a közvagyon, számadásaitak nem engedték helyben ellenőrizni. A vármegye nem avatkozhatott a pénzügyekbe, mert ehhez csupán az uradalomnak volt joga; a Derecskén lakó tisztartót pedig könnyű volt félrevezetni vagy lefizetni.

A város eladósodását, anyagi ügyeinek ziláltságát még inkább fokozták a szinte évenként megjelenő elemi csapások: árvíz, szárazság, marhadögvész, kolera, tüzvészek, amelyek közül a legborzalmasabb az 1847-es volt.

A forradalmi változásokat Szalonta népe lelkesedéssel fogadta; az őslakosok joggal remélték hajdú-szabadságuk visszaállítását, hiszen már a felelős magyar kormány első intézkedései nyomán mentesültek a 22 000 vft földesúri taksa kifizetésétől. Hat-hétszáz szalontai ifjú harcolt a honvédek és szabadsapatokban, nyolcszázan pedig a lovas- és gyalogos nemzetőri alakulatokban. A város több ízben szolgált kiképző- és gyülekezőhelyül — főleg a nemzetőrök számára. Ezekon kívül pedig számtalanszor nyújtott szállást és ételmezt az átvonuló csapatoknak.

Az orosz cári katonák 1849. aug. 10-én érték el a várost. Sem a lakosoknak, sem vezetőiknek nem okoztak különösebb kellemetlenséget, de annál

inkább az őket felváltó osztrák hatósági és katonai személyek. A Bach-korszak önkényuralmának hivatalait a „nagy-iskolában” helyezték el.

Arany János szalontai évei

A. jobbágyősei a szalontaiakéhoz hasonló hajdúnemességet kaptak I. Rákóczi Györgytől 1634-ben. A család a szilágysági Nagyaluból származott át Szalontára, feltételezhetően a XVII. sz. végén, a város újra benépesülésekor.

Az Aranyok mindenben osztoztak a szalontai hajdúk sorsában, akik maguk közül valóknak tekintették őket. A hajdonikális-per költségeihez az Arany-család is hozzájárult, amikor pedig reménytelennek látszott a közös „hajdúszabadságnak” ezen az úton való megszerzése, a saját nemességüket akarták elismertetni. Ezt a törekvésüket sem kísérte siker.

A hajdúhagyományokat híven őrző taksás-jobbágy család tizedik gyermekeként látja meg A. a napvilágot Nagyszalontán 1817. márc. 2-án. Az ugyancsak ebben az évben tartott összeírás, conscriptio urbarialis szerint apjának összes vagyona: 10 köblös föld és egy kis szalmatetős ház a Kölesér utcán. (A conscriptio kézírata Bordás László tulajdonában, Nagyszalontán.)

A. a „kutyabőr” ellenére is „nyomorgó szegényparaszt környezetben nőtt fel” (Barta János: *Arany János*. Bp. 1953. 6. l.). Hatéves korában, 1823 tavaszán lép a helybeli ref. iskola első osztályába. Ugyanezen idő tájt házuk tűzvész áldozata lesz. A család a minimális iskolaköltségeket is nehezen teremtetheti elő. A fiú tehát tizennégy éves korában praepceptor, segéd-tanítói állásért folyamodik a ref. egyház vezető-lelkészéhez. Ismerve a család nehéz anyagi helyzetét, valamint a gyermek nagyszerű tanulmányi eredményeit, kérését teljesítik. Majdnem három éven át tanítoskodik és tanul is egyben. Ekkor az egyháztól a következő évi javadalmazást kapja: 20 pft készpénz, 5 köből búza, az iskolában lakhely és sorkoszt a hívektől: ezeken felül némi gyűjtés és ajándék, „de anyagi reményem, miért a praepceptorságot felvállalám, igen szegényül ütött ki. Rossz tartás mellett az egész évi jövedelmem alig ment 100 váltó forintra.” — írja Önéletrajzában. (L. 109. l.)

1833-ban kevés megtakarított pénzzel Debrecenbe megy, hogy a Kollégiumban folytassa tanulmányait. *Itt nehezen találja meg helyét.* Anyagi gondjai arra kényszerítik, hogy egy évre tanítóságot vállaljon. Kisújszálláson munkálkodik mint az alsó osztályok oktatója, közben kiségitő-lelkészi, lévita szolgálatot is végez.

E kisvárosban töltött idejét nagyszerűen hasznosítja a maga művelésére, „de szinte sovány erszénnyel visszamerék Debrecenbe” — írja idézett Önéletrajzában. Így eredményekben és sikerekben gazdag év után váratlanul otthagyja a Kollégiumot: színész lesz abban a reményben, hogy itt művészi vágyait kielégítheti.

A majd fél éves színészskandal után lelkiismerettől furdalva tér vissza beteg és elhagyott szüleihez. Néhány hónapi visszavonultság után ismét segéd-tanító egykori iskolájában. 1837 Szent-György napjától a teljes correctori (segéd-tanítói) fizetést, az évi 600 vft-t megkapja.

1839 januárjában lemond a correctorságról, részint mert nem érez elhivatottságot erre a pályára, részint mert olyan állásra vágyik, amely mellett némi gazdálkodást is folytathat, hiszen házasodni szeretne. A lemondás előtt a szalontai főszolgabíró írnoki állást ígért A.-nak, de végül egy kortese fiát nevezte ki. Így A. biztos kenyér nélkül tengődik pár hónapig.

A macedón származású Rozvány kereskedő családjához kerül, mint a 10 éves Erzsébet házitánítója. A leányka számára írott német—magyar

nyelvgyakorlatokat a szalontai AJEM-ban őrzik. A Rozvány-házban ismeri meg Ercsey Juliánát, későbbi feleségét.

Közben kérvényeket fogalmaz és küldözget állást keresve, de választ nem kap.

1839 őszén a városnál két állás egyszerre megüresedett, s Márkus Ferenc főjegyző arra kérte A.-t, hogy segítsen neki hivatalos dolgaiban. Így megismerték A. szorgalmát, tudását, és rövidesen irnoknak tették meg.

A következő tavaszon a főjegyző lemond, s helyét a jogot végzett Borbély Pállal, a közeli Rojt község jegyzőjével töltik be. „Ugyanakkor határozatba ment az is, hogy azon ügyvéd-okleveles főjegyző mellé két segédjegyzőt alkalmazzanak.” (Ercsey Sándor: *Arany János életéből*. Bp. 1883. 26. l.) Ekkor választják meg A.-t Nagyszalonta másodjegyzőjének. Ebben az állásban kerek kilenc évig szolgál.

Egy esztendőre szóló fizetése — Ercsey szerint — a következő volt: „80 pft, 12 köböl búza, 6 szekér széna, és 6 öl fa s talán még félszer ennyi mellékes jövedelem s ezeken kívül lakhely. Mely összes illetmény, mindent pénzre számítva, alig ütött ki 300 forintot.” (Ercsey 32. l.)

Tekintve, hogy a fennmaradt nyugták A. fizetését váltó-forintban (másik nevén: bankó forint) adják meg, közöljük az átszámítási kulcsot: 1 pengőforint (azaz ezüst forint) 2,5 váltóforinttal.

Ezek szerint A. középfizetése 200 vft, teljes évi jövedelme pedig pénzre átszámítva 750 vft. (Gyöngyösi László téves adatokat közölt monográfiájában A. fizetéséről (*Arany János élete és munkái*. Bp. 1901. 86. l.). Az általa ismertett javadalmazást A. lemondása után, 1849. máj. 28-án állapította meg a közgyűlés Bajó János másodjegyző számára. Ez mintegy harmadával javítja meg a jegyző jövedelmét.

Az említett fizetéshez járult még néhány hold föld használata. A. a maga és a felesége által örökölt kisebb földterületek hozamával egészítette ki szűkös jövedelmét, s takarékos beosztással biztosította pár év múlva már négy főre gyarapodó családjá becsületes megélhetését.

Minthogy Borbély Pál főjegyző nála jóval idősebb s egyben kényelemszerető ember volt, a jegyző-segéd pedig alig felelt meg a reá bízott feladatoknak, igen sok teendő hártult A.-ra. Naponta reggeltől délig és elbéd utántól estig hivatalában volt. Szerencse, hogy lakása a városházától csak 3—4 percnyi járásra esett.

Az egész napot betöltő elfoglaltsága keretében a legváltozatosabb hivatali teendőket kellett elvégeznie. Pontosabb feladatai a következők voltak: a hajdú-nemesség visszaszerzéséért folytatott évszázados per ügyeinek intézése. Volt eset, amikor ennek költségeit nem a lakosságtól szedték be, hanem Szalonta rendes jövedelméből fizették. Ezért két számadást kellett vezetnie A.-nak: egyiket az uradalom is ellenőrizte, a másikat csak a város vezetősége ismerte. A pénztármokok a gazdák közül kerültek ki, s mivel nem értettek az adminisztrációhoz, A.-nak kellett elkészítenie a jelentősebb számadásokat, különösen az évvégi pénzügyi jelentéseket.

A városnak egyéb pererei is akadtak, amelyek intézése jogi ismereteket követelt a jegyzőktől. A hajdú helységnek megvolt az az örökölt kiváltsága, hogy előljárai a nem nemes lakosok pereiben (birtok, örökösödés stb.) bírói hatalommal ítélezhettek. A lakosság nemesi rétegének első-bírósági fóruma a nemesi hadnagyi szék; A. ennek is jegyzője volt. Az előbbinek felettes hatósága az úriszék, az utóbbié a megyei törvényszék.

Így törvényt nem tud esküdtek körében és egy kényelemszerető, kevés ügyvédi jártassággal rendelkező főjegyző mellett a fentiekben ismertett peres ügyek jórészt A. vállaira neheztek.

A polgári pereket A. vette fel, tanúkat hallgatott ki helyben és vidéken, bírói szemlére ment, s mivel örökösödési ügyek is sűrűn felmerültek, mérőláncával gyakran járt ki a határba. A vitás birtokokról mérnöki pontosságú térképet készített. Mindjárt hivatala elfoglalása után Acsádi, majd Kövi professzor könyvét, a magánjogot kellett tanulmányoznia.

A szalontai nép körében élő hagyomány, valamint életrajzírói szerint is A. figyelmes volt a hozzáfordulókhöz és igazságos ítéleteiben. Közmondás-sá is vált szülővárosában: „Amit Arany János ítél, azt az Isten is helyben hagyja.” [L. Rozványinak Arany Lászlóhoz küldött feljegyzéseiben.] Jogilag helyesen indokolt végzéseire a megyei törvényszéknél és az úriszéknél egyaránt felfigyeltek.

A város különböző társadalmi állású vagy gazdasági helyzetű lakosaihoz egyformán türelmes és kedves volt. Ha valaki „magát durvában viselte, azt férfias eréllyel rendreutasította” (Ercsey 30. l.).

A. feladata volt a tanácsülés jegyzőkönyvének vezetése és a marhapasszusok kiadása is. Ellenben Borbély Pál jegyzőre hagyta az igen zajos közgyűlések és a presbitériumi gyűlések jegyzőkönyveit. Ezeket csak a főjegyző akadályoztatása esetén vette át, vagy amikor fontos, a város jövőjére is kiható határozathozatalra került sor. Ilyen alkalmakkor — ha szükségesnek látta — maga is javaslattal állt elő, ha pedig véleménye felől tudakozódtak, azt röviden, nyugodt hangon ismertette. Hangoskodó vitába nem elegyedett. „Sokszor tréfával fűszerezte a tanácskozást, azzal világitott meg egy-egy bonyodalmas ügyet.” (Voinovich I. kötet. 60. l.)

Az A. tollából kikerülő nyugták, jelentések, felterjesztések könnyen olvasható írásúak, külsejük gondos, rendszerető emberre vallanak. Hivatalos iratait nemegyszer mintaként körözték a megyében.

A fentiekben ismertetett állandó feladatai mellett számtalan, ezeknél nem kevesebb munkát adó időleges megbízatást kap. A különböző bizottságok tagja, sőt legtöbbször jegyzője lesz. Főleg a nagy tűz után és a forradalom idején szaporodnak meg ilyen természetű elfoglaltságai. A mintegy tízezer lakosú város közigazgatási ügyei, adminisztrációja az évek teltevel mindinkább A. vállaira nehezdednek, párhuzamosan azzal, hogy ő is egyre otthonosabban mozog munkakörében, megismerkedik a hivatali élet minden vonatkozásával; másrésztől pedig felettesei és földije egyaránt bizalommal fordulnak ügyes-bajos dolgaikkal, kérdéseikkel a lelkiismeretes, pontos, nyugodt és törvényismerő másodjegyzőhöz. A főbírók, pénztárosok és esküdtek meglehetősen gyakran változnak, s így a város vezetőségében, hivatalnokai karában A. az az egyén, akire mindenkor számítani lehet, aki az évek során át húzódo ügyeknek ismerője.

Nagy elfoglaltságáról A. két ízben is említést tesz idézett Önéletrajzában: „... hivatalom apró dolgai folytonos jelenlételemet igényelték a tanácsházánál. Csak az est — a késő est volt az enyém. . .” Majd másutt: „Hivatalommal . . . napestig el lévén foglalva. . .” Nem kis mértékben segíthette elő ez a tény az irodalommal való szakítását, amely éppen jegyzőségének első éveit jellemzi, azt az időszakot, amikor a törvénykönyvekkel, rendeletekkel s az adminisztráció csínjával-bínjával kellett alaposan megismerkednie. Tapasztalatairól a *Társalkodó Népkövelési ügyben* c. cikkében (1841) számol be. Szóvá teszi a jegyzőválasztásokon tapasztalt visszaéléseket és követeli a nép iskolázásának, művelésének kiterjesztését. E kezdetnek kerek négy évig nem lesz folytatása. Állja a maga számára tett fogadalmát: hivatalának és családjának él. Szilágyi István hatására enyhít ugyan elhatározása szigorúságán: 1842 közepétől kezdve klasszikusokat olvas, sőt magyarra való átültetésükkel is megpróbálkozik, de még mindig távol áll az irodalom aktív művelésétől.

1843 nyárutóján hivatalos küldetésben Pesten, Pozsonyban és Bécsben is megfordul. Ebben az évben még jónéhány kisebb utat tesz a környék falvaiba és Derecskére, mindegyiket hivatalos ügyben.

A következő év semmi érdekeset nem hoz hivatali munkájában. Családi életében fontos esemény apja halála (jan. 2.), fia születése (márc. 24.), valamint a tavasz folyamán Szilágyi István eltávózkodása. A jó barát e rövid két év alatt szerencsésen töltötte be azt a hivatását, hogy A.-t újra összekapcsolta az irodalommal. Bár az önálló alkotások ideje még mindig nem jött el, A. Shakespeare-ből fordítgat; A *Nyáréji álom* egyik részletét maga tanítja be helyi műkedvelőknek.

Az 1845-ös esztendő fordulatot jelent A. életében. A politikai forrongás Bihar megyében ekkor érte el tetőfokát. A liberálisok és konzervatívok pártarca Szalonta nyugalalmát is felkavarta. Mint a város jegyzője s mind ezeknek szemlélője, részben szenvedő alanya volt. E politikai mozgalmak „állásfoglalásra kényszerítik A.-t, egyúttal utat nyitottak lappangó költői erejének is” (Barta János i. n., 22. l.). Megírja első művét, *Az elveszett alkotmányt*, amellyel a következő év elején pályadíjat nyer.

1845-ből még két esemény érdemel említést: ekkor alakul meg Szalontán a Kaszinó és az év vége felé Kenyeres Jánost választják meg főbírónak. Az előbbi némi művelődési lehetőséget biztosított A. számára, míg Kenyeres lendülete és kezdeményezései új feladatokkal szaporították a jegyzők munkáját.

1846 *Toldi* megírásának jegyében folyik. Hivatali tevékenységében említésre méltó nem történik.

Ellenben 1847-tel három mozgalmas, költői természetben is igen gazdag esztendő köszönt A.-ra. Az év kezdete a *Toldi* sikerét és Petőfi barátságát hozza meg. A fellelkesült költő most már tíz nap alatt megírja *Rózsa és Ibolya* meséjét, s rövid szünet után a *Murány ostromához* kezd.

Alkotói lendületét még a 1847-ben puszító borzalmas tűzvész sem akasztja meg hosszabb időre. Bár a városát ért szerencsétlenség nyomán igen sok feladat hárul reá, a *Murányt* tovább írja, s december közepére be is fejezi. Júniusban Petőfit látja vendégül tíz napon át, s ez idő tájt a város és a lakosság olyan fontos ügyeit intézi, mint a pénzségély és kenyér kiosztás, a városrendezés és szabályos építkezés, kölcsönök szerzése és középületek renoválása, újak emelése. Júl. 3-án a *Toldi estéjébe* kezd bele, de előtte és közben havonta küld rövidebb, hosszabb verset a *Divatlapnak*. Ebben az évben még egyszer vendégül látja Petőfit, most már ifjú feleségével együtt.

1848 elején a KT tagjainak sorába iktatja. Március 20-ra elkészül a *Toldi estéjé*vel. A forradalmi események s a nyomukban fakadó új feladatok megakadályozzák A.-t tervezett eposzai papírra vetésében, de ugyanakkor kaput tártak politikai tevékenysége előtt. Lelkesítő versekkel üdvözlí a forradalmi változást, társszerkesztője a Nép barátjának, amely közli politikai cikkeit. Májusban egy hétig Pesten Petőfi vendége. Lapszerkesztési és irodalmi gondolatok, tervek foglalkoztatják.

A forrongó napok újabb és újabb teendőket rónak A.-ra, a jegyzőre. Részben reá hárul az újoncozás, a nemzetőrség szervezése, az átvonuló csapatok elszállásolása, élelmezése. Nemzetőrként két hetet maga is Aradon tölt, ahol „tenni kevés, de halmi volt esély” Korábban, még június végén az első szabad választás alkalmával Szalonta népe őt jelöli képviselőjének az országgyűlésbe. A megye nemes urai, vezetői azonban különbözőféle mesterkedésekkel elűtik A.-t a követségől.

Ebben az évben még kétszer megy Pestre és egyszer Debrecenbe. Minden idejét lekötik a város és a csapatok ellátásának gondjai, de nem

szűnik meg még ekkor sem a haza és a szabadságharc sorsával törődni. Ezt az együttérzését tükrözik ekkori versei.

A következő esztendő első harmadában sem változik addigi munkaköre, elfoglaltsága. A tavasz folyamán Petőfiné kis fiával együtt két hónapot tölt Aranyéknál. A család eltartása egyre súlyosbodó gondot okoz A.-nak, mivel alig kap meg valamit fizetéséből. Máj. 21-én lemond jegyzői tisztéről, és Debrecenben, a belügyminisztériumban vállal hivatali. Ismét lapszerkesztési és kiadói tervekkel foglalkozik, de ezek megvalósulásába a hadi helyzet kedvezőtlen fordulata szól bele. Júliustól állás nélkül, anyagi és politikai bizonytalanságban él Szalontán. Az ellenforradalom győzelme után bujdosni kényszerül. Élete sincs biztonságban. Helyzete csupán év végére jut némileg nyugvópontra: Kenyeres, a hajdani bíró — ekkor a szalontai járás főszolgabírája — alkalmi irtoknak fogadja fel.

1850-et is így tölti: csendes visszavonultságban. Megmentett pénzén egy kis parasztházat vesz. Költői alkókedve nehezen tér vissza.

1851 májusáig helyzetük mitsem változik. Ekkor — anyagi helyzetén segítő — a közeli Gesztre megy Tisza Domokos házitanítójaként. Ez év októbere gyökeres fordulatot hoz életében. A ref. gimnázium meghívására Nagykőrösre megy tanárnak. Ezzel lezárul szalontai tevékenysége. Szülővárosába már csak rövid látogatásokra tér vissza.

Arany szalontai hivatali iratairól

A. szalontai hivatali iratai néhány kivételtől eltekintve, kiadatlanok. Tekintélyes részüket a *Salonta-nagyszalontai* AJEM kéziratára őrzi. A teljesség érdekében átkutattuk azoknak a magyarországi és romániai könyvtáraknak, levéltáraknak, múzeumoknak kéziratanyagát is, ahol lappangó A.-dokumentumokat tételeztünk fel. Ezek a következők: Budapest: Országos Levéltár, Hadtörténeti Levéltár, MTA Kézirattára, OSZK Kézirattára, Petőfi Múzeum; Debrecen: Déri-múzeum, Ref. Kollégium Kézirattára; Nagykőrös: Arany-múzeum; Szeged: Móra-múzeum; Oradea (Nagyvárad): Muzeul Regional Crişana — Tartományi Múzeum, Archivele de Stat (Állami Levéltár); Arad: Muzeul Regional (Tartományi Múzeum), Archivele de Stat (Állami Levéltár); Cluj-Kolozsvár: Biblioteca Universitară (Egyetemi Könyvtár); Salonta-Nagyszalonta: Archivele Oraşului (Városi Levéltár), Ref. Egyház Levéltára. E kutató munka során 15, részben teljesen ismeretlen A. kéziratra bukkantunk.

A szalontai AJEM megalakulásakor, 1885-ben kevés eredeti kézirattal rendelkezett. Az első években az alapító Arany László, majd pedig özvegye A. néhány költői alkotásának kéziratát, a családi levelezés egy részét és A. tevékenységéhez kapcsolódó másodlagos dokumentumokat adományozott a szülővárosnak. A kilencszázas évek elején az Arany Emlékegyesület gyűjtést indított a múzeum anyagának teljesebb tétele érdekében. E mozgalom nyomán magánosoktól érkezett be néhány hivatali irat. Az itt közlésre kerülők döntő többségét 1917 tavaszán, az A.-centenárium alkalmával adta át a városi tanács a múzeumnak. Ezeket a kéziratokat, szám szerint 130 darabot H. Fekete Péter és kisebb részben Szendrey Zsigmond helybeli tanárok válogatták ki a városi levéltár hatalmas anyagából. A húszas évek után megakadt a múzeum gyarapodása, egészen az utóbbi időkig, amikor néhány lappangó értéket sikerült megmenteni az elkallódástól.

Legjobb törekvésünk ellenére is csak kis töredékét mutathatjuk be annak a hatalmas hivatali iratcsomónak, amely A. szalontai tanítósága, jegyzősége és irtóksága éveiből származik. Mindenek előtt az 1847-es tűz-

vész vitt végbe mérhetetlen pusztítást az idevágó anyagban, amikor is a városháza és vele együtt a levéltár — benne A. rengeteg irata — teljesen megsemmisült. 1847 áprilisáig készített aktái közül pl. csak az a néhány darab maradt meg, amelyek olyan személyek őriztek, akiknek a házát elkerülte a tűz. Mindenekelőtt ezzel magyarázható, hogy az 1847-et megelőző 16 esztendőből csak 58 tételt, a tüzet követő két évből pedig 218 tételt tartalmaz összesítő jegyzékünk.

Hátrányos volt a kéziratanyag egészére a városházának s vele a levéltárnak többszöri átköltöztetése és a megőrzés régebbi nem szakszerű módja.

Az Arany-múzeumhoz juttatott dokumentumokat két ízben érte károsodás: kisebb mérvű az első, nagyobb a második világháború következtében. E két alkalommal félszáznál több A.-irat semmisült meg vagy tűnt el a csonka-toronyból. Hogy mi hiányzik, pontosan megállapítható H. Fekete Péter: *Arany János jegyzőségének ismeretlen emlékei* (A Nagyszalontai Arany János Polgári Leányiskola 1918—19. évi Értesítője) és Debreczeni István: *Az Arany-múzeum története és katalógusa* (Nagyszalonta. [én.] c. tanulmányok alapján; a teljes jegyzéket ezek adataival egészítettük ki.

Alig rendelkezünk A. iratokkal szalontai és kisújszállási tanítósa és az önkényuralom alatti irnoki tevékenysége idejéből; úgyszintén jelentéktelen az, ami belügyminisztériumi fogalmazóságát idézi. Feltételezhető még kézirát az Országos Levéltárban (Eszterházy-család Levéltára, Derecskei uradalom), valamint a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban, amelynek alapos átkutatására nem volt alkalmunk.

A hozzáférhető és áttanulmányozott, valamint a különböző közleményekből, forrásokból felderített hivatali iratokat 275 tételben ismertetjük, minden aktát külön. Kivétel az a néhány eset, amikor az ugyanazon a napon kelt, hasonló jellegű és tartalmú járlatleveleket, nyugtákat egybefoglaltuk.

Csaknem a teljes anyag A. keze írása. Csupán négy esetben voltunk kénytelenek nyomtatásban megjelent szöveghez fordulni az eredeti hiánya miatt.

A. hivatali iratait zöldesszürke, ritkábban sárgásfehér ívekre írta, mindenkor sötétbarna tintával. A járlatlevelek — és egy ízben egy kötelezvény esetében nyomtatványokat töltött ki. Nagyszalontán kelt hivatali iratai végleges alakjukban maradtak fenn. Így például a hadnagy szék néhány jkv-ének és két levélnek rendelkezünk a fogalmazványával. Ezeket is tintával írta A., az előbbieket hosszában kettéhajtott papírlapra: a bal hasábon a gyűlés lefolyását örököltette meg, a jobb oldalán a hozott végzést. Fogalmazványait csak igen indokolt esetben közöljük teljes egészükben.

Műfajuk szempontjából vizsgálva a szóban forgó aktákat, megállapíthatjuk, hogy túlnyomó részük a tanácsülések, a városi közgyűlések és a hadnagy szék üléseinek jkv-e. Számban ezek után következnek a nyugták, clismervények, számadások, majd pedig a nagyobb tartalmi értéket képviselő tanúvallomások, amelyek egynemelyike ítélettel, végzéssel zárul. Harminc darab járlatlevelet tartunk számon: ezek után a hivatali ügyvitel személytelen aktái következnek: átírat, jelentés, beadvány, kérvény, javaslat, felhívás, kötelezvény, szездés, kimutatás, végrendelet.

Ezekben az években írott levelei a kritikai sorozat külön kötetébe kerülnek. Azonban ide iktattunk néhány levélformájú, de hivatalos jellegű aktát. Pl. a császárhoz és Bémer püspökhöz intézett, segélykérő leveleit, Szemere Bertalanhoz intézett beadványát.

Tartalmuk szerint vizsgálva a kéziratokat, kétharmad részüket szublimos szövegnek tekinthetjük. Bár A. fogalmazta őket, de a korabeli ügyintézés közhelyei szerint. Néhol áttetszik rajtuk a szalontai nép ízes

nyelve, sajátos szókapcsolása — ez irodalmi, nyelvészeti értéket kölcsönöz a közönséges aktáknak is.

Nem egészen egyharmadot képviselnek azok az iratok, főleg az ítélettel, végzéssel záruló jegyzőkönyvek, tanúkihallgatások, amelyekben A. emberismerete, széles látóköre, áttekintő képessége, emberi magatartása tükröződik, amelyek így szinte az alkotás, a személyes jellegű mű rangjára emelkednek. Számunkra ezek a legértékesebbek. Itt azonban egy megoldhatatlan kérdés vetődik fel: az egyes ítéletek milyen mértékben tükrözik a jkv-vezető A. álláspontját, véleményét, és mennyiben a tanácsstagokét vagy a főbíróét? Amint a bevezető elején említettük, a jogot ismerő és a hivatali élet berkeiben jártas A. elgondolása, véleménye hatott az iskolázatlan, a kevésbé művelt tanácsstagokra, bírókra. Kérdésesebb a helyzet a jogi végzettséggel rendelkező és erélyes Kenyeres főbíró éveiben.

A. *helyesírása* a fonetikus írásmódon alapul, a mostanitól kevésbé különbözik. Általánosabb és szembetűnőbb eltérései a következők: nem jelöli hosszúnak némelyik *i*, *u* hangot; pl. főbíró, ur. Vannak olyanok is, amelyeknek jelölésében nem jár el következetesen: pl. említ és említi, búza és buza. Az igeikötők és az összetett szavak egybeírása főleg 1846-tól kezdve válik szabályossá. Azelőtt, de még utána is találunk átmeneti megoldást: az igeikötőt és az igét nem írja egybe, de közöttük sokkal kisebb a távolság, mint más szavak között. Főszövegeinkben ezeket összeírtuk, kivéve amikor a kéziratban nagyobb volt a két szó közötti távolság. Az *-ul*, *-ül* képző — néhány kivételtől eltekintve — rövid. Mai helyesírásunktól eltérőleg következetesen kettős *ly*-t használ a *melly* és az *illy* névmásokban s ezek képzett és ragozott alakjában. Hiányjelet csak tevékenysége első éveiben használ. A hónapok neveit latinosan írta, de hol nagy, hol kis kezdőbetűvel. A latinból átvett szavak némelyikét eredeti alakjában, másokat magyarosítva használta; pl. curátor, conscriptio és taksa, ekkliázsia. Nem alkalmazta az elemző módszert az *esküit* szó esetében. Nem volt következetes egyes nevek írásában: pl. József és Josef, Zsuzsánna és Zsusána, Balogh és Balog (gyakrabban utóbbi módon), Főris és Főrizs, Szőlősi és Szöllősi, Szalontaváros és Szalonta város stb. Központosítása lényegében megegyezik a napjainkban használttal. Nenek felsorolása alkalmával mellőzte közöttük a vesszőt.

A. kéziratainak hitelességéről

A szalontai anyag korábbi vizsgálói — különösen Debreczeni István — A.-nak tulajdonítottak olyan jkv-eket is, melyeket már távolléte vagy lemondása miatt sem fogalmazhatott. Ennek felfedezése indította arra, hogy az A.-kéziratosokat különös gonddal vizsgáljuk át. Nehézséget jelentett Bajó János jegyző-segédnek, A. utódjának a költőével szinte teljesen megegyező kezevonása. Ez nem meglepő — hiszen azonos korszak azonos írástípusáról van szó. A két írás azonban a hasonlóság mellett igen jellegzetes egyéni betű-alakokat is tartalmaz (A. nem használta a hiányjelet, Bajó igen A. néha írt 13-hoz hasonló B-t is, Bajó nem: Bajó a kis *a* felső szárát olykor németesen bekanyarította, A. nem), amelyek alapján néhány jkv-ről kiderült, hogy nem A. tollából származik. Ezeket a jegyzékbe sem vettük be, kivéve két esetben, amikor korábbi akták folytatása lévén, szükségesnek látszott említést tenni róluk.

A szövegközlésről

A kritikai kiadások szabályzatának útmutatásai alapján a szalontai hivatali iratokat a következőképpen dolgoztuk fel:

A) *Főszövegbe* kerültek mindenekelőtt azok az akták, amelyeknek személyi vagy tárgyi, helytörténeti jelentősége nyilvánvaló, vagy amelyekben A. alkotó szelleme, gondolkodásmódja megnyilatkozik. Ide iktattuk még a sablon-szövegek egy-egy jellegzetes példányát is — típus-szöveggént. A könnyebb kezelés kedvéért valamennyi főszöveget saját sorszámmal láttuk el. (Jelzés: F+sorszám).

B) *Az egyes iratokhoz írt jegyzetbe* tömörítettünk minden magyarázatot, utalást, kiegészítést, amely a főszövegben közölt A.-iratokat megvilágítja. A főszövegre utaló jegyzetek amazokkal azonos folyószámot kaptak.

C) *Az iratok teljes magyarázatos jegyzéke* külön fejezetként követi és egyben összegezi az előbbi kettőt. Itt szigorú időrendbe szedve címük vagy tárgyük szerint ismertetjük a kérdéses időszakaszhoz tartozó összes aktákat, azokat is, amelyek a második világháború során az AJJEM-ből elvesztek, de korábbi létezésükről biztos adatunk van. A főszövegben közöltekre címükkel és sorszámmukkal utalunk.

Kiadásunk főszövegében mindenütt híven követjük A. írását, az ő fogalmazásbeli szokatlanságaival, sietségből fakadó elírásaival egyetemben. Ellenben a kiadói utasítás szerint a *c*z helyett egyszerű *c*-t írtunk és a kezdetben általa néha alkalmazott hiányjelet (') elhagyjuk a két betűvel jelzett mássalhangzók kettőzését is (lyly) a mai szabály szerint írjuk.

A. rövidítéseit sem bontottuk fel a főszövegben, hanem külön jegyzékben ismertetjük jelentésüket.

A betűlív szövegben előforduló személyek közül a jelentősebbeket az egyes iratokhoz írt jegyzetekben mutatjuk be. Rengeteg olyan személyről is esik természetesen említés, akikről ma már mit sem tudunk, és akik a maguk korában sem tettek különösebb nevezetességre.

Mindenütt a szigorú időrend elvét követtük. Ezzel kapcsolatban csupán néhány iratnál merült fel nehézség. Ezeket vagy nem volt keltezés, vagy mivel a teljes akta elveszett a háborúk idején, dátumuk nem volt megállapítható. Oda soroltuk be őket, ahova tárgyuknál fogva leginkább beillettek.

Amennyiben egyik vagy másik akta nyomtatásban is megjelent, erre mindenkor utalunk a jegyzet vagy a regeszta végén. Ha ismerjük a kézirát megtalálóját, ezt a jegyzetek végén közöljük, a regesztában csak akkor, ha ritkábban előforduló személyekről van szó; H. Fekete Péter nevét — aki egymaga 130 iratot kutatott fel — a regesztában nem ismételjük.

A jegyzetek és regeszták utolsó adata az illető akta jelzete, ill. leltári száma. A szalontai AJEM esetében ezek megegyeznek a Debreczeni-féle katalógus sorszámozásával. A római szám azt jelöli, hogy 1945-ig a Csonkatorony melyik emelvény volt kiállítva a kérdéses dokumentum. Debreczeni több hasonló, de időrendben egymástól távolos iratot látott el azonos jelzéssel. Ez magyarázza meg azt az ellentmondást, hogy ugyanazon leltári szám (több ízben és más-más években is fölmerül. Az újabban megtalált akták folyó (arab) számot kaptak.

A. helyenkint „detto” — jelet alkalmaz, helyette mi *isméllőjeleket* tettünk („, , , ,”). — Ahol a kéziratot *lehetetlen* elolvasni (kopás, szakadás stb.), ott (??)jelet alkalmazunk.

JEGYZETEK AZ EGYES IRATOKHOZ

1831. év

1. Tudomásunk szerint ez az első irat, amely A. hivatali tevékenységével kapcsolatos. Szalontai iskolázása nyolcadik évében segéd-tanítói állásért folyamodik Balogh Péter espereshez, hogy anyagi gondjain segítsen. [*Balogh Péter* (1792 – 1870) született Nábrádon, Szatmár megyében. 1822-ben megválasztják lelkésznek Szalontára, ahol 39 évig szolgált, ebből 30 évet esperesi minőségben; innen Debrecenbe kerül, ahol püspök-helyettes lesz, majd 1860-ban püspökké választják.]

K: A kézirat időközben a Ref. Egyh. lvtából elveszett. Jelenlegi közlés Ercsey alapján.

M: Lemásolta és közölte Ercsey Sándor: *Arany János életéből*. Bp. 1883. 7–8. l.

1839. év

2. 1836 őszén nehezen elnyert correctorságról harmadfél évi tanítós-kodás után lemond. A presbitérium elfogadja lemondását.

K: A kérvényt a szalontai Ref. Egyh. lvtában őrizték, ahonnan eltűnt.

M: HIL, II. köt. XVIII–XIX. l.

1843. év

3. Noha Szalonta lakói a XIX. sz. elején túlnyomórészt taksás jobbágyok és szabad parasztok voltak, korán kialakult és egyre erősödött a kézművesség. Főleg a csizmadiák, a tinárok és a gubások-szabók tettek nagyobb jelentőségre szert a város életében. Az előbbieket 1820-ban céhet alkotnak (*Móczár* i. m. 158. l.), és rövidesen közös elárúsító helyet, úgynevezett csizmadia-színt építenek a piac-tér északi oldalán.

A kisipar fejlődésére serkentőleg hatott az a tény, hogy Szalonta egyre inkább Dél-Bihar gazdasági és művelődési központjává lett.

A csizmadiacéh gazdasági-számbeli megerősödéséről, a mesterlegények *öntudatának* növekedéséről tanúskodik az az 1843. febr. 23-án kelt kérvény, amelyet a céh előjárói intézettek a ref. egyh. vezetőségéhez. Ebben külön ülőhely kijelölését kérik 50 mesterlegény számára a karzat jobb szárnyán, és ugyanakkor vállalják, „hogy ha az Ekklezsia nem kívánná a kimutatandó helyen az ülőszékeket elkészíttetni, a nevezett ifjúság kész a maga költségén azt telyesíteni”

[*Márkus Ferenc* ügyvéd, 1839-ben Szalonta főjegyzője; ő segítette A.-t az irnoki hivatalba; 1840. nov.-ben a főjegyzőségről lemondott, s ekkor a csizmadiacéh jogügyi tanácsadója lett.]

A-t Balogh Péter esperes kérhette fel a presbitérium jegyzőjének helyettesítésére. Ez annál inkább lehetséges volt, mivel a város lakossága teljesen református vallású lévén, a közügyek, világiak és egyháziak, sokszor összefonódtak.

K: Debreczeni István gyűjt. [AJEM — III. 1.] —

A kérvényt Márkus Ferenc, a céh biztosa írta nagy formátumú, kettős iv első lapjára; a hátsó lap jobb alsó negyedében A.-nak a főszövegben közölt végzése olvasható.

M: Részletesen ismertette: Gyöngyösy László: *Arany János, mint egyháztanári jegyző*. It III. évf. (1914) 409—10. l.; Szathmáry Béla: *A nagyszalontai régi vegyes ipartársulatok és a nagyszalontai ipartestület története*. Nagyszalonta 1912. 24. l.

4. A néhány soros bizonyítvány (elismervény) új adattal gazdagítja a költő életrajzát. A sorok tanúsága szerint A.-t nem sokkal háromhetes pesti bécsi útja előtt Derecskére hívatta az uradalom. A küldöttség megbízatásáról, feladatairól lehetett szó (l. F.:5). Az út oda s vissza az ott-tartózkodással együtt három napot vett igénybe.

Az elismervény szövegének ismeretében a következő kérdés vetődik fel: ha aug. 17. előtt A. megbeszélést folytatott az uradalom álláspontjáról, a kiküldetés feladatairól, miért kellett aug. 19—20-án ismét Derecskére mennie Váry ügyvéddel egyetemben? (l. a következő irat jegyzetét)

K: II. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 162] 11 × 20 cm nagyságú, kékeszöld színű ívpapír-törölkén.

5. A. ezt a hivatalos utat Váry Lajos ügyvéddel és annak feleségével, Pábián Terézszel együtt tette meg (l. H. Fekete Péter: *Arany János bécsi útja*. Nagyszalontai Községi Polgári Iskola értesítője 1915., ism. It 1916. 76. l. és H. Fekete P.: *Arany János bécsi útjához*. ItK 1918. 169. 1.). Útjukat kitérővel kezdték. Előbb Derecskére mentek, *A Költségjegyzék* első tételének bizonyossága szerint az uradalom néhány embere (számadó, kocsisok) már korábban Szalontán volt, s így együtt tartottak. A kitérő célja az lehetett, hogy befizessék az Eszterházy hercegnek járó taksa egy részletét, 92 Ft 32 kr váltócédulát, amit aug. 17-én vett át A. (l. a regesztában ismertetett nyugtát). Feltételezhető, hogy az előttük álló út hivatalos teendőiről is beszélgettek az uradalom jogügyi igazgatójával.

Derecskéig, majd Pestig kocsin utaztak Ágota, Karcag, Törökszentmiklós, Cegléd, Alberti, Vecsés helységeken át. Szentmiklóson és Albertiben szálltak meg éjszakára. Több mint három napot töltöttek Pesten, ahol eljártak megbízatásukban. Ehhez mások (ágensek, közbejárók) segítségét is igénybe vették.

Ismerve a költségjegyzék tartalmát, semmi sem bizonyítja Voinovich Géza feltevését, miszerint A. Pesten jártában megtekintette Nagy Ignác *Tiszújltását* (Voinovich I. köt. 69. l., valamint JKK II. köt. 222. l.). A. a legnagyobb aprólékossággal jegyzett be minden kiadást, még a teljesen személyes vonatkozásúakat is; pl. „egy koldusnak adtam”, „egy borbélynak Posonyban”, „szobabeli cselédnek és ruha tisztítónak”, „omnibusz Schönbrunba” stb. Nehezen hihető, hogy éppen a színházi kiadást ne írta volna be. Másrészt az is kitér a kéziratból, hogy hivatalos teendőik erősen elfoglalták idejüket: három ágenssel tárgyaltak, folyamodást írtak s készültek a továbbutazáshoz.

Gözhajón jutottak Pozsonyba és két nap múlva ugyanígy Bécsbe. Az utat visszafele hasonló módon tették meg.

Ígyetlen adat sem utal arra, mit végeztek az előbbi helyen; Béccsel kapcsolatban is csak azt tudjuk, hogy Wallner, Weiss, Horváth ágensek segítségét vették igénybe, és más urakhoz is elmentek.

A *Költségjegyzék* eddigi ismertetői találgatásokra voltak utalva az iránt, milyen feladattal indult A. és Váry ügyvéd a hosszú útra. Erre maga A. sem ad útbaigazítást *Önéletrajzában*. Zárójelben csupán ennyit jegyez meg: „1843 nyarán Pestre és Bécsbe tett rövid utam, — hivatalos minőségben, — szélesítésem egy kevésbé látkörömet...” (JKK 113. l.) Márton Manó — a szalontai öregekre hivatkozva — ezt írja: „Kölcsönt kellett kimódolni a városház építésre, de valószínűbb, hogy aratás után lévén az idő, a közbirtokosság természetét akarták értékesíteni Bécsben.” (Márton Manó: *Arany János pesti és bécsi útja*. Budapest 1914. 37. sz.; valamint n-o: *Arany János szalontai jegyző*. Délmagyarországi Közlöny 1914. 35. sz.) A kézirat későbbi ismertetői (H. Fekete Péter, Debreczeni István) és A. életrajzírói (Gyöngyösy és Voinovich) úgy látják, hogy A. a város és hg. Eszterházy között folyó évszázados per ügyében járt az említett helyeken. Még közelebb visz az igazsághoz Szendrey István (*A bihari hajdúk pere a hajdúszabadságért*. Debrecen é. n. [1958]).

Levéltári dokumentumokat idézve rámutat arra, hogy a szalontaiak sohasem nyugodtak bele szabadságuk és hajdú kiváltságaik elvesztésébe. Ezért a többi tíz bihari hajdú-település lakóival egyetemben újból és újból „titakoztak kiváltságuk elkobzása és földjüknek a herceg részére történő elzalogosítása miatt” (i. m. 34. l.). A küzdelem élén Szalonta állott, de a per költségeiben, meghatározott kulcs szerint, a többi község is osztozott (i. m. 46–47. l.). Mozgalmukhoz csatlakozott néhány, a váradi káptalan fennhatósága alá került helység is. Adatok bizonyítják, hogy 1843-ban ismét felújították a hajdonikális-pert, és Tisza Lajos alispán befolyására „Bihar-megye meghagyta követeinek, hogy a hajdúszabadságot kereső községek ügyét az országgyűlésen is határozottan támogassák” (i. m. 49. l.).

Szendrey István tanulmánya, valamint a regesztában ismertetett szalontai iratok bizonyossá teszik a feltevést: A. és Váry ügyvéd a hajdú-per ügyében járt Pesten, Pozsonyban és Bécsben.

Ennek nem mond ellent az a tény sem, hogy A. néhány nappal előbb, majd aug. 19–20-án ismét Derecskére ment az Eszterházy uradalom igazgatóságához. Az 1740-es években például a hajdú-perben az a Jeszenák János képviselte a szalontaiakat, aki egyben Eszterházy hg. jogügyi igazgatója volt. Az uradalom jogot formált arra, hogy az igazgatása alá tartozó községek minden jelentős lépésükről, ténykedésükről neki beszámoljanak. Nem kis mértékben befolyásolta ez a tény a perek kiemetelét.

K: Füzetalakra hajtogatott és összevarrt iveken. Nagysága 20,5 × 12 cm., kékeszöld színű. A füzet tizenhat levélből áll, de a szöveg csak 6 levelet foglal el.

A fedélen négy feljegyzést találunk, egymástól igen eltérő írással. Legfőülre A. csak ennyit írt: *Költségjegyzék*. Alatta régies helyesírással és betűtípusokkal: *Posonyba és Bétsbe Aug.: 19-től Sept. 8-káig 1843*. Utána ezt olvashatjuk: Ügyvéd t. Váry Lajos és Szalontai jegyző Arany János urak. Legalulra pedig az ajándékozó jegyezte fel nevét és az ajándékozás időpontját.

Valamennyi belső lapot még otthon megvonalazta A., útközben a tételeket és az összegeket ceruzával vezette be, amit hazatérte után vastag tollal átírt. Szabó Károly derecskei jegyző ajándéka 1913-ban. [AJEM — II. 24]

M: Részletes ismertetés: — *Arany János szalontai jegyző utazása Bécsbe*. SzII, XXVI. évf. (1914), 17. sz.; H. Fekete P.: *Arany János bécsi útjáról*, 3–8. l., valamint H. Fekete P. és Márton Manó fentiekben idézett két-két

cikke. Utóbbi cikkét ismertette az It 1914. évf. 474. l. a Folyóiratok szemléje c. rovatban.

6. Mint típus-iratot közöljük, de ugyanakkor adatot szolgáltat az F. 5 jegyzetében elmondottakhoz.

A másolat az 1842. nov. 3-án kelt eredetiről készült. E szerint ez év őszén is küldöttség ment Pestre a hajdúszabadság ügyében jogorvoslást keresve. Az utazás költségeit 16 község közösen állta.

Utóljára csak 1803-ból van adatunk arra, hogy az egyes községek milyen arányban járultak a közös teherviseléshez. E szerint: Szalonta 89,41; Derecske 87,41; Kaba 64,46 1/2; Berettyóújfalu 27,45; Konyár 70, 10; Bagos 69,7; Komádi 18,18; Sáránd 42,14; Sas 14,28; Félegyháza 20,38 rénes forintot fizetett (Hajdú-Bihar megyei Áll. Lvt. Közköltség 1803; ismerteti Szendrey I. i. m. 47. l.). Itt csak a tíz bihari hajdú-település nevével találkozunk. Később más, részben hajdú eredetű, részben káptalani kézen levő község is csatlakozott a jogkeresőkhöz. A tizenhat helység képviselői esetről esetre Váradon vagy valamely központi fekvésű községben találkoztak. Az átvételi aláírásból az tűnik ki, hogy Váry Lajos ügyvéd volt a pénz kezelője.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 163] Nyugtamasolat keresztben kettévágott, félvnyi, kékeszöld színű papíron.

7. Újabb adat az F. 5 és 6 jegyzetében említett hajdonikális-perhez. E szerint 1843-ban a tizenhat község küldöttséget meneszt az erdélyi országgyűléshez.

Az ismételt perfelvétel sem hozott változást a bihari — s így a szalontai — hajdú-utódok helyzetében. „Törekvésüket elgáncsolta az udvar pénzügyi politikájának és a földesúri érdekek találkozása, lényeges akadálynak bizonyult azonban a falvak lakosságának társadalmi differenciálódásában bekövetkezett előhaladás is” (Szendrey I. i. m. 51. l.; vö. uo. 43—44. l.)

A hajdúszabadságot kereső per végül is elévült. Időszerűtlenné tette az 1848-as jobbágyfelszabadító törvény.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 163] Az előbbivel teljesen azonos papírra írta ezt is A. A szövegben jelzett év mellől — valószínűleg a másolás folyamán — kimaradt a hónap.

1844.

8. Mint típus-irat kerül a főszövegbe, de a közlés mellett szól nyelvének érdekessége is.

A szövegben szereplő „gyaraki portio” a Szalontától délnyugatra fekvő határrezsen van. A törökidulás előtt itt állott Mező-Gyarak község, amelynek napjainkban csak a gyaraki-dűlő elnevezés őrzi emlékét. A hagyatéklevél végén maga A. írja ki az évet betűvel is, mert előbb eltévesztette és 1843-at jegyzett.

K: Debreczeni István gyűjt. [AJEM — III. 3] Nagy formátumú, dupla ívre készült. Rongált állapotban van. Valamikor víz folyhatott rá, és ez nagy foltokban megbarnította. A. írása egy egész és háromnegyed lapot foglal el.

9. A szóban forgó „vízi küldöttség” a Fekete-Körös szabályozása ügyében járhatott Tenkén. (Tenke község K-re fekszik Szalontától; az országúton 24 km-re.) Mivel szalontai gazdáknak a Fekete-Körös árterületén is voltak földjeik, a város közvetlenül érdekelt volt a szabályozással kapcsolatos munkálatokban.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 168] Az általában használt ívpapírnak csak felső felét foglalja el.

10. 1822 utántól Szalonta vagyoni állapota állandóan romlott. A bírók és a vezetők könnyelműen kezelték a közvagyonot (Móczár i. m. 82. l.). A város közönségének vagyonosabb rétege — nemesi származására hivatkozva — adózni nem akart, s ez a magatartásuk demoralizálólag hatott a lakosság többi részére is (Móczár i. m. 65. l.). 1826-27-től kezdve alig szedett be valamit taksára az előjáróság és a befizetettek is másra költötték. Az ismételt szerződéskötéseket arra használta fel a derecskei Eszterházy uradalom, hogy esetről esetre növelje jövedelmét, fokozva ezzel a szalontaiak terhét. 1702-ben 300 Ft az évi taksa, 1703-ban 675 Ft, 1728-ban 820 Ft; 1813-ban az évi váltságdíj 15 000 Ft (Szendrey i. m. 15–16. l., valamint Móczár i. m. 63. l.)

E három tényező magyarázza a városnak az uradalommal szembeni eladósodását. 1834-ben a taksa-hátrány 10113 Ft, 1838-ban 31537 Ft és 1840-ben 60 733 Ft (Rozvány György i. m. III. köt. 7–8. l.). Ekkor már perrel s különösen az orosi pusztá elvételével fenyegetőzött Eszterházy tisztartója. Így került sor a 10 000 Ft kölcsön felvételére. Ezzel sikerült megelőzni a végrehajtást; az összeg többi részét Balog Mihály főbíró nagy eréllyel behajtotta a lakosságon. A pár év múlva teljesen eladósodott Szalonta pénzügyi helyzetét 1848. jún. 21-én felülvizsgáló megyei küldöttség a szóban forgó kölcsönt nem tüntette fel az adósságok között (l. F.: 51 jegyzetét és szövegét). Ezek szerint a 10 000 Ft tőkét még ezt megelőzően visszafizették.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 166] A kötelezvényt nagy formátumú, dupla ívre írta A. Maga a szöveg egy lapnyi terjedelmű, egy másikat foglalnak el az aláírások.

11. Az említett „Csút-sziget” Szalonta határában van. Itt több „sziget”-et ismerünk, amelyek a hajdani vizes-mocsaras vidékből némileg kiemelkedtek s így művelhető területekké váltak. Csút-szigetnek egykori tulajdonosáról neveztek el. [Az utolsó bejegyzés A. hozzáfűzése a másolathoz.]

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 167] Megsárgult, gomba által megtámadott ív rectóján van csak szöveg. Néhol nehezen olvasható.

1845. év

12. Mint típus-irat került a főszövegbe.

A kérdéses ügyben a városi tanács nem döntött, hanem a főszelektáló bírónak továbbította.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 169] A zöldeskék dupla ívből csak egy és egynegyed lapot foglal el A. Írása. A kézirat gyűrött és piszkos.

1846. év

13. 10 × 23 cm nagyságú, ma már megsárgult nyomtatványok a marhapasszusok, amelyeket A. töltött ki. Típus-szöveggént közöljük.

M: SzL XI. évf. (1899)37. sz.-ban: *A nagyszalontai Arany-múzeum* c. cikk keretében. Fotóját közölte Móczár: i. m. 252. l.

K: gyűjtője ismeretlen. [AJEM — II. 30]

14. Noha az A.-család nemesség iránti keresletét a bécsi udvari kamara soha sem ismerte el, a szalontai hajdú-utódok maguk közül valónak tudták Aranyékat. Az itteni nemések elsőfokú bírósági szervének, a hadnagyi széknek is A. a jegyzője. Ez és a későbbi hadnagyi széki dokumentumok azt bizonyítják, hogy ebben az időben nem ragadtatják a szalontai nemesek

olyan nagyfokú túlzásokra magukat a köznéppel szemben, mint pl. a harmincas években.

Sajátos szervezetüknek elsősorban az a szerepe, hogy kisebb peres ügyeikben a maguk által választott főhadnagy és szék-vezetőség ítéljen, és ne tartozzanak a városi tanács hatáskörébe, s ezzel is megkülönböztessék magukat a nem-nemes lakosoktól. Azonban éppen a jegyző A. személyén keresztül a két szervezet közötti szakadék némileg áthidalódik. A jelen ügyben alperesként szereplő „Ns. Darvasi Ambrus” ismert alakja iehetett az A. korabeli Nagyszalontának. Nevével több ízben találkozunk elsősorban peres aktákon. Egykor asztalos volt, majd vagyonos gazda lett. 1837-ben a nép közakarattal őt választotta meg főbírónak, meg se várva az uradalmi jelölést. Az eset kapcsán az uradalom pert indít, és súlyos ítéletet hoz 63 szalontai ellen (Rozványi i. m. III. köt. 185—95. l.). A. és családja is közelebbi kapcsolatba került Darvasi Ambrussal. Az 1849-es év második felében — a jegyzői hivatalból és lakból kitudva — a költő Darvasi házában vesz ki hónapos-szobát (Voinovich I. köt. 251—52. l.). A tulajdonos nem tagadta meg magát és közszájon forgó zsugoriságát A.-nyal szemben sem (Gyöngyösi: i. m. 171. l.) Bizonyára ez is sürgette A.-t, hogy saját házat szerezzen.

[*Főnyad László* helybeli hajlú-nemes családból származik. Jogot végzett. A idejében hosszú időn át Szalonta szolgabírája. A család tagjai egyaránt használták a Főnyad és a Főnagy nevet. Nemesi levelükön az előbbi áll, a nép azonban a második változatot találta értelmesebbnek, s azon emlegette őket.]

A szövegben szereplő Erdőgyarak — Szalontától D-re fekvő falu; kocsiúton kb. 17 km.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 173] A kihallgatási jkv az általában használt ívpapírra íródott. Egy egész és egynegyed lapot foglal el.

15. A nemesi származású özv. Pósa Istvánné, szül. Tolnai Sára ügyvédje által a hadnagyi szék elé idézteti az ugyancsak nemes Bagdi Istvánt, aki 50 Ft-jával tartozik. Alperes a tartozást elismeri, csupán pénztelenségével védekezik. Egyetlen kis hízóját kellene eladnia, hogy a tőkét és kamatjait kifizethesse. Kérte felperest, várakozzék karácsonyig. Akkor tartozását kiegyenlítette volna.

A hadnagyi szék özv. Pósané keresletét jogosnak tartva elrendeli a tőke, a kamat és a perköltség behajtását.

Az ügy ezzel az ítélettel még nem zárul le. A következő három akta is idetartozik.

[*Birizdó József* ismert nevű ügyvéd volt Szalontán. Az 1835-ben alakult tímárcéh első biztosa. Egyike azoknak a keveseknek, akik az 1848-as júniusi képviselőválasztáson A.-ra adták szavazatukat. Elhunyt 1852 tavaszán.]

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 172] Zöldes színű, az előbbinél valamivel kisebb ív. Az első lapot foglalja el a jkv, a verson csupán a szokásos összefoglaló.

16. A hadnagyi szék ítéletét a jelenlegi átirattal továbbította A. a főszolgabíróhoz, akinek azt meg kellett erősítenie.

Ns Bagdi Istvánnénak a szövegben említett A jelzésű panaszlevelét, valamint a főszolgabíró válaszát nem ismerjük.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 174] Az F. 15-tel teljesen azonos papíron.

17. Az özv. Pósa Istvánné contra Bagdi István ügynek ez a meglévő harmadik aktája. A közbeeső iratok híján is kiviláglik a következő: a hadnagyí szék által kiküldött esküdtek nem tudták Bagdi Istvánon behajtani az 59 Ft 53 kr tartozást. Erre a fenti összeg fedezeteként lefoglalták Bagdinak a Vásári-dűlőben lévő 6 vékás földjét.

Az ügy a hadnagyí széktől — a szalontai főszolgabírón keresztül — továbbhaladt a megyéig. Ezt az átiratot már a megyei küldöthöz, Nemes Nagy Lajoshoz címezte a hadnagyí szék. E szerint, a foglalás ellen — a szokásos határidő keretében — senki óvást nem tett. Csupán ennek letelte után állt elő Kis Sándor, hogy a kérdéses földet ő már korábban megvásárolta. Ugyanigy ő tart számot Bagdi apró értékeire is, pl. a pálinkafőző üstre amit leltárral bizonyít.

A hadnagyí szék gyanakodva fogadja Kis Sándor állítását és tanúkkal kívánja tisztázni az ügyet (l. F. : 18). Az ugyanazon a napon felvett kihallgatási jkv-et CC jelzés alatt csatolja a jelenlegi felterjesztéshez. A Vásári-dűlő név egy hajdan virágzó, de a török által teljesen elpusztított község emlékét őrzi.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 189] Zöldeskék színű, dupla iv. Szöveg az első lapon, a negyediken csupán a szokásos címzés.

18. Ez a „tanúvallási” jkv az előző beadvány melléklete. A kihallgatott három tanú — coramisáns — egyaránt megerősíti Kis Sándor korábbi állítását. Ma már nem világos előttünk, hogy lényegében milyen emberekkel állunk szemben. Bagdi István valóban elszegényedett nemes-e, aki segítséget, elnézést érdemel, vagy csavaros esztű, ravasz ember, aki másokkal játszik össze, hogy egy magányos özvegyasszonytól kölcsönvett 50 Ft-ot ne kelljen megadnia (vö. F : 15.).

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 214] Az előzővel teljesen azonos papíron egy lapnyi szöveg.

19. Típus-szöveg voltán kívül nyelvi sajátosságai teszik indokolttá teljes közlését.

Özv. Ajtaynének „a mostani szűk időre” való hivatkozását 1846 nyarának rendkívüli rossz termésével magyarázhatjuk. Az esőtlen ős és a tavaszi alkalmatlan időjárás miatt alig vetettek a szalontaiak. A kevés vetést a nyári nagy szárazság égette ki. A lakosságnak ígával rendelkező része a kolozsvári piacon igyekezett gabonát szerezni, ahová Bukovinából, Besszarábiából érkeztek szállítmányok. Azonban így is 1847 nyár elején a búza köbfe 35 vft-ra, a tengeriére 32 vft-ra emelkedett (l. Rozvány i. m. III. köt. 36—37.l.).

Érdekes megfigyelnünk, hogy A. idejében előbb betűkkel írták ki az összeget s csak ez után számmal.

K: id Hadházy Kálmán gyűjt. [AJEM — III. 6] Félívnyi zöldes papírnak csak a rectóján van írás. Kifakult, összepiszkolódott, alig olvasható.

20. Fizetésének előző év őszen járó részletét A. csak 1847 tavaszán kapja meg. A rossz természettel, a lakosság elszegényedésével, s így a városi adó nem-fizetésével magyarázható a késés, amely a következő években — már akkor más okok miatt — általánossá lesz.

A készpénz mellett A. valamennyi búzát, szénát, fát és más apró juttatást is kapott természetben (l. a bevezető magyarázatot).

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 193] 19 × 24 cm nagyságú, zöldeskék papír.

21. Az 1847-es szalontai nagy tűzvész jegyzőkönyvi megörökítése a szemtanú A. által. Olvasható a *Városi közgyűlések jegyzőkönyve* első lapján.

Mint hogy ez a tűz a városnak minden addigi hivatalos okmányát megemésztette, a vezetőség két keményfedelű, bőrsarkú, elől zsinórral összekötendő jkv-et vásárolt. Az egyikbe a városi közgyűlések, a másikba a tanácsülések ügyeit, határozatait vezették be. (Ez utóbbi leírását l. a regesztában, 1847. máj. 4-i dátumánál.)

A szóban forgó okmánygyűjtemény pontos címe: *Városi közgyűlések jegyzőkönyve 1847. ápr. 17-e után*. Ezt egy majdnem szívből alakú fehér papírra írták és a fedőlapra ragasztották. A könyv 38,3 × 24,5 cm nagyságú, 116 zöldsékek és sárgásfehér lapot tartalmaz. Ezeknek csaknem fele felhasználatlanul maradt, mivel csak 1849 végéig vezettek be ide közgyűlési határozatokat. Leginkább Borbély Pál főjegyző és Bajó János jegyzői segéd írásával találkozunk. A mindössze 8 alkalommal szerepel. Itteni jegyzései közül a legterjedelmesebb és legjelentősebb a tűzvész leírása, amely 5 teljes lapot foglal el.

A későbbiek folyamán Vkyj jelzéssel hivatkozunk erre a gyűjteményre.

Az eset teljesen megértéséhez tudnunk kell a következőket. A szalontai nép még a XIX. sz. elején is egészségtelen és tűzveszélyes házakat épített. Szilárdabb, állandóbb jellegű lakásokat részben anyagi nehézségeik, részben a megfelelő építőanyag hiánya miatt nem emelhettek. Terméskövek nem volt, téglát, cserépet nem égettek. Vert- vagy paticsfalú házaikat a környék mocsaraiban bőven található náddal fedték, sőt a szegényebbje gazzal, szalmával, a költő szülőháza is ilyen lehetett. A kerítést galyból, venyigéből fonták (l. Dr. Visky Károly: *Aranyék háza*, 7. l.).

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, ha bármily kis tűz egyhamar átterjedt a szomszédokra, és a közeli utcákra is. Csupán a nagy tűz előtti negyedszázad alatt három jelentősebb tüzesetet jegyzett fel a helyi krónikás: 1823 tavaszán a Bajó-tüzet (ez emésztette meg A. szülőházát), 1834 tavaszán a Kocsis-tüzet — mindegyiket arról a házról elnevezve, ahonnan kiindult. 1837 őszén a piac-téri katonai épületek váltak gyújtogatás áldozatává. Ezeknél jóval pusztítóbb volt az 1847-es nagy tűzvész, amelyhez hasonló károsodás nem érte Szalontát a török kiűzése óta.

Leégett a városnak mintegy negyötöd része; kb. 400 holdnyi beépített területen 790 lakóház. Az elpusztult mindenféle épület számát A. Petőfinek szóló levelében 2 175-nek, az itteni jkv-ben pedig kétezer négyszáznak írja. A különbséget azzal magyarázhatjuk, hogy a közben eltelt két nap alatt a vezetőség alaposabb felmérést hajtott végre. A városi és az egyházi középületeket, a lakosság házeit, jószágát és ingóságait felértékelő bizottság több, mint félmillió forint kárt állapított meg.

A tűz rohamos terjedését az A. által is említett erős délkeleti szélfúvás kivül elősegítette az előző hónapok csapadék-szegénysége, a szükséges tűzoltó felszerelésnek és a lakosság ilyen irányú megszervezésének hiánya, a nád- és szalmafedél szinte kizárólagos használata és a keresztutcák nélküli települési mód. Noha már 1839-ben létesült cserépgyár Szalontán, az itteni gazdák nem szokták meg az ezzel való fedést. A leégett részen csak 7-8 cserepes ház volt.

A legérzékenyebb veszteséget a városháza, ill. a városi irattár elpusztulása jelentette. A pótolhatatlan hajdúsági okleveleken kívül a telekkönyvek, adás-vételi szerződések, végrendeletek, jegyzőkönyvek és hivatalos elszámolások megsemmisülése évtizedekig érzeteti hatását; sokban megnehezítette A. közigazgatási és ítélkező ténykedését is.

A leégett városház-épület — amelyben A. majdnem nyolc éven át dolgozott — a következő helyiségekből állott: jegyzői iroda, egyszersmind levéltár; egy nagyobb tanácsterem; ármások, vagyis hivatalosolgák szobája, amely ugyanakkor a város gazdasszonyáié is volt; egy nyitott kéményű pat-

kás konyha, ahol a város vendégei számára főztek és egy börtön (Rozvány György: *Új városház és vendéglő*. SzLL XI. évf. [1899] 3. sz.).

A hajlék nélkül maradt városi adminisztráció az alig két évvel korábban épült, cseréppel fedett s így a tűztől megmenekült „Casino”-ba tette át székhelyét, amely szintén a központban volt. 1851-ig tartott ez a szükségmegoldás, ekkor megvásárolták a mai városháza helyén álló magánépületet.

A szövegben szereplő Kölesér Szalonta déli részén folyik kelet-nyugati irányba, a központtól mintegy 500 m-re. Ezzel párhuzamos a Kis-Kölesér utca — amelynek egyik keleti részén lévő telkén ütött ki a tűz —, valamint a Nagy-Kölesér, a mostani Arany-utca —, ahol a költő szülőháza állott. A tűzvész idején e ház helyén már csak puszta telek volt. Nagy-Vásári, Kis-Vásári, Répáskeszi és Simonkerék; puszta és dülő nevek Szalonta határában; hajdan virágzó falvak voltak, a török harcok idején pusztultak el.

Mezőgyán község Szalontától nyugatra, 10 km-re, a Magyar Népköztársaság területén. Szántói, legelői határosak a Szalontáéval.

Órosi — egykor község, a XVII. sz. közepétől, a törökudulás utántól mint puszta ismeretes. Mezőgyán és Okány között terül el. Egy részét már 1624-ben megvásárolták a szalontai hajdúk. A puszta Szalonta város tulajdona volt 1924-ig.

Toldi György — Szalonta birtokosa a XVI. sz. végén és a XVII. sz. elején. A 300 hajdú tőle vette meg a helységet és határát 1625-ben 1000 talérrért.

Bethlen Gábor (1580—1629) erdélyi fejedelem, megerősíti a Bocskai-hajdúk kiváltságait s szolgálataikat felhasználja.

I. Rákóczi György (1591—1648) Erdély fejedelme 1630—1648 között. Ő adományoz nemességet az A.-család János és Ferenc nevű őseinek.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 177]

M: A.-nak ezt a jkv.-ét szó szerint vagy néhány kisebb kihagyással közölték a következő helyi kiadványok:

Rozvány György: *Nagy-Szalonta történelme*. III. köt. 38—43. l.

Móczár József: *Nagyszalonta 1606—1906*. 68—73. l.

Uő: *Arany János a nagy tűzvészről*. SzLL XXIX. évf. [1917] 88. sz. A. részletesen beszámolt a tűzvészről Petőfinek 1847. ápr. 21-én írott levelében.

Az eseményre vonatkozó további bibliográfia:

Rozvány György: *A tapasztalás — a legjobb tanács*. SzLL X. évf. [1898] 1. sz.

Rozvány György: *Tanulság az 1847-i tűzvészből*, SzLL XI. évf. [1899]

14. sz.

22. Szalonta város előjárósága minden eszközt megragadott, hogy a tűzkárosultakon segítsen. Kenyeres János főbíró mellett A. ugyancsak sokat vállalt magára a temérdek feladatból. Jegyzője lett annak a megyei bizottságnak, amely a segélynyújtást megszervezte és az adományokat továbbította. Ez Váradon működött, de néha Szalontára is kiszállt. Közvetlenül a helyszínen adódó kérdések megoldására a megye fiók-bizottságot alakított Szalontán. E kettő együttműködését éppen A. személye biztosította, mivel ez utóbbinak is ő volt a jegyzője. Ebben a beosztásban — Kenyeres főbíróval és Rozvány György ügyvéddel együtt — foglalkozott a város újjáépítésének, a szükséges penzalap előteremtésének általános kérdéseivel, de az olyan folyó ügyek is reá hárultak, mint a napi kenyér- és a gyorssegélyosztás.

A múlhatatlanul szükséges több tízezer forintot a lakosoknak nyárvégén várható bevételén kívül nagyobb kölcsönök felkérése és a közadakozás megszervezése útján kívánták biztosítani. Ezt az utóbbi célt szolgálta a fen-

tiekből ismertetett körlevél, valamint az F.: 28 sz. kérvény. A felhívásra válaszul a marienfeldi uradalom 82 forintot adományozott Szalontának. [Kenyeres János (1818—1881) szalontai származású, jogi végzettségű birtokos. 1845-ben, fiatalon szülővárosa főbírájává választották; 1847 őszén lemondott. Intézkedéseivel Szalonta felvirágzását akarta elősegíteni. A lakosság maradi rétege támogatta, gáncsolta. Pénzügyi elgondolásai nem bizonyultak helyeseknek. 1847 végétől visszavonult a közéletől, és gazdálkodással foglalkozott. A szabadságharc leverése után, a Bach-korszakban szolgabíró lett Szalontán. Az ekkor állás nélkül tengődő A.-t maga mellé vette írnoknak, és a saját jövedelméből fizette. Érdeme, hogy A.-t megvédte minden kellemetlenségtől, és mellé állott, amikor a megyei hatóságok A. alkalmazását kifogásolták. A. mindvégig jó barátságban élt Kenyeresrel, sőt — amikor jó anyagi helyzetbe került — 10 000 forintot kölcsönzött neki; ez Kenyeres halála után is fennmaradt. A. a kamatot rendszeresen megkapta; majd a család a tőkét is visszafizette.]

[Rozvány György (1819—1902) macedon kereskedő-családból származott. Jogot végzett. 1839-ben egyike volt az Országgyűlési Tudósítások szerkesztőinek. Ő hozta haza Kufsteinből Lovassy Lászlót. 1841-től hat éven át Noko János marienfeldi uradalmában dolgozott. 1847-ben szülővárosában, Nagyszalontán lett önálló ügyvéd. Nenzetör-hadnagyként vett részt a szabadságharcban. Későbbi éveiben is ügyvédi gyakorlatot folytatott. Volt közjegyző és két évig szalontai főbíró. A Rozvány-család és A. között bensőséges, baráti kapcsolat alakult ki. Helyi, váradí és pesti lapokban számtalan visszaemlékezést közölt A.-ról. Történelmi és helytörténeti kutatással, valamint irodalommal is foglalkozott. Legjelentősebb műve: *Nagyszalonta mezőváros történelme*, három kötetben. Sokat buzgólkodott az A.-múzeum létrehozásán és gyarapításán.]

K: Az A. által fogalmazott felhívás a tűzvész áldozatainak megsegítésére az általában használt ívek rectójára nyomatva. Feltehetően Nagyváradon készült. A címzés, a szövegközi megszólítás, a keltezés és az aláírás helyét szabadon hagyták. Ezt A. töltötte ki sajátkezőleg. A körlevélből bizonyára néhány száz darabot sokszorosítottak, s a megyébe és az ország távolabbi részeibe is elküldték.

Az itten ismertetett a Marienfeld-i uradalomhoz (Arad megye, jelenleg Nagyteremia község) címezte A., ahonnan az Aradi Állami Levéltárba került. 1957-ben talált rá Rusu Alecsandru levéltár-igazgató.

A nyomtatvány egy példányát őrzi a Kecskeméti Állami Levéltár is.

M: Előszőr, a helyesírás modernizálásával: Rozvány György: *A szalontai tűzvész és Arany János*. SzLL, 1897. máj. 2. Rusu Alecsandru: *Vörös Lobogó* 1957. febr. 24. Közlés innen.

23. Szalontán az első cserépegető-szint 1839-ben állíttatta fel a város; azonban a helybeli lakosság nemigen használta készítményeit. A nagy tűz során jelentéktelen kár érte. Szalonta előjárósága az 1847-es tüzet követő városrendezés keretében jelentős szerepet szánt a vállalatnak. Ezt bizonyítják a szerződésen kívül azok a különböző intézkedések, amelyekkel a téglafalú, cseréppel fedett házak építését szorgalmazta. Így például csak azok kaptak az 5 000 ezüst forintos állami kölcsönből, akik „kötelezték magukat házukat cserépfedélre építeni” (Rozvány i. m. III. köt. 67. l.). A szerződő Kis János feltételezhetően azonos a törvénybíróval.

K: H. Pékete gyűjt. [AJEM — III. 188] A szerződés nagy formátumú, dupla iv első lapjára készült. Az egész A. írása, csupán a dátum származik Kenyeresről.

24. Ezen a napon a tanács csak egyetlen ügyet tárgyalt: Ns Kenyeres János főbíró panaszát, kérését.

Mint hogy a jelen esetben maga a főbíró ügyfélként szerepelt, helyét — ideiglenesen — az egyik esküdt töltötte be. A tanácsbeliek között említett Ns Kenyeres János nem a panaszos főbíró. Ez a névazonosság az iratok későbbi vizsgálata folyamán is zavarólag hat.

Kenyeres főbírónak a főtéren már korábban is volt háza, amely a nagy tűz során teljesen elpusztult. A meglévő pusztá házhelyéhez az ítélet folytán újabbat szerzett, elég jutányos áron.

K: Tü. jkv.

25. Az e napon tárgyalt 14 ügy közül kiemeljük az utolsó előtti, mint a tanács körültekintő ítéletének példáját.

Ebben az évben aratás előtt híhetetlen magasra hágott Szalontán a gabona ára. A búzáé 35 Ft, a tengerié 32 Ft volt köblönként. Az inséget első-sorban az 1846-os év kedvezőtlen időjárása és az azt követő silány termés idézte elő. A nincstelenséget csak tovább fokozta a tűzvész, amely a gazdák féltve őrzött szűkös készletét is megemésztette (Rozvány i. m. III. köt. 36—37. l.).

A szóban forgó ítéletet A. és Kis János törvénybíró írta alá.

K: Tü. jkv.

26. Ezen a napon a segélyezést szervező szalontai fiókbizottság ülést tartott. Megjelent a megyei főbizottság elnöke, Klobusitzky János, valamint br. Vay Miklós, az inséggel küzdő Felső-Magyarországra kinevezett királyi biztos is.

Utóbbi itt ajánlja fel a fenti szerződésben említett 5 000 Ft-ot. A városi tanács ezt az összeget az építkezni szándékozóknek folyósította 4%-os kamatra; de csak azok tarthattak rá igényt, akik vagyoni biztosítékot nyújtottak. A lakosság nagy tömegeinek kérelmére, eszedésére a kormánybiztos ugyanezen a napon még 5 000 Ft-ot utalt ki kölcsön formájában, ezt azonban a debreceni sóházból. Ezt a segínyt kisebb összegekre bontva (50—100 Ft) osztják szét a rászorulóak között (Rozvány i. m. III. köt. 74—75. l.; l. még regesztá: 1847. máj. 12. dátumnál).

[*br. Vay Miklós* (1802—1894) államférfi, 1831-ben a kolera miatt lázongó vármegyék királyi biztosa, 1844-ben koronaőr; 1848 nyarán Erdély kormánybiztosa. A forradalom második felében visszavonult, de a bécsi udvar által felajánlott kormányzóságot nem fogadta el, ezért halálra, majd várfogságra ítélték; harcol a protestáns pátenst ellen. 1860-ban udvari kancellár, 1867-ben koronaórré választják, 1888-ban a főrendiház elnöke.]

Klobusitzky János a nemzetőrség egyik szervezője Bihar megyében. A Szalonta melletti Homorogon volt birtoka.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 186] A zöldes színű, dupla, nagy ívnek csak első lapját foglalja el a szöveg és az aláírások. A két belső lap teljesen tisztán maradt, míg a negyedik az irat tartalma és iktató számai olvashatók.

27. A Szalontától délnyugatra fekvő, kocsiúton kb. 10 km-re lévő Barmód-pusztát az itteni hajdúk kezdettől fogva birtokolták. 1712-ben azonban a váradi r. kat. püspökség a hajdú-ivadékok több más pusztájával együtt ezt is elfoglalta „de iure postliminii”, a száműzetésből visszatérők jogán. A szalontaiak ez ellen Károly királynál kerestek jogorvoslatot — eredmény nélkül. A vármegyénél nem is próbálkoztak, hiszen ebben az időben a főispánok a váradi r. kat. püspökök voltak. Így jutott Barmód-pusztá a püspökség tulajdonába, amely aztán a hajdani birtokosoknak adta haszonbérbe, kedvező feltételekkel (Rozvány i. m. I. köt. 98—99. l.). Nincs adatunk arról, hogy Bémer László püspök miképpen válaszolt Szalonta kérésére.

[*Bémer László br.* (1784—1862) 1843 tavaszán váradi r. kat. püspök lett. A forradalom idején tanúsított hazafias és bátor magatartása miatt

püspöki székétől megfosztották. 1850-ben 10 évre az erzendorfi kolostorba száműzték. Ungváron halt meg, de Váradon temették el.]

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 191] Nagy formátumú, fehér színű (dupla iv. Az idő erősen megsárgította. A kérvény az első lapot foglalja el; a negyedikén csupán a címzés.

28. A félmillió Ft-nál is többre becsült károsodáshoz képest az adományokból befolyt 16 852 vft, valamint a 26 sz. jegyzetben említett 10 000 vft kölcsön elenyészően csekély volt. A középületek, lakóházak építéséhez, rendbehozásához, valamint a lakosság élelmezéséhez az eddigieknél tekintélyesebb kölcsönre volt szüksége a városnak. Ezt a császártól remélték megszerezni. Biztosítékul felajánlják a hajdúközösség egyik legnagyobb vagyonát, az orosi pusztát. V. Ferdinánd válasza nincs birtokunkban; a szalontaiak azonban aligha kapták meg a kért segítséget. Ezt látszik bizonyítani az a kimutatás, amely a következő év febr. 13. napján készült a város adósságairól. Ebben szó sem esik a fenti összegről, márpedig 40 000 Ft visszafizetésére 8 hónap alatt képtelen lett volna Szalonta.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 180] Az előbbivel teljesen azonos papírra készítette el A. V. Ferdinánd császárhoz küldött folyamodásának fogalmazványát. A szöveget jó néhány kihúzás és betoldás tarkítja.

29. A városi tanács ezen a napon két, egymással szoros kapcsolatban levő ügyet tárgyalt, amelynek aktája a jkv-ben egy teljes lapnyi terjedelmű. Megszüntetik az újabb keletű csendőrséget, és a régebbi, de olcsóbb lándzsás szervezettel váltják fel. Jó 10 hónap múltán, az új főbíró idején, a közgyűlés visszatér erre a kérdésre. 1848. márc. 5-én kelt — de nem A. által vezetett — jkv tanúsága szerint a lándzsások örökösét is megszüntetik, és helyettük a város hadnagya és az önkéntes ármások ügyelnek a közbiztonságra. Az indokolás lényegében azonos az előző évivel: A tűzvész sújtotta lakosságot meg kell kímélni a szükségtelen kiadásoktól. Ez utóbbi jkv-et Rozvány is közölte, (i. m. III. 104. 1.). A kortárs Rozvány Györgytől azt is megtudjuk, hogy „e rendőrség nagy száka volt a megfélemezett tolvajok és orgazdák szemében” Így az érélyes kezű Kenyeres főbíró leváltása után a fent említett igen zajos közgyűlést használták fel, hogy az ellenőrzéstől megszabaduljanak (Rozvány i. m. III. köt. 117. 1.).

K: Tü. jkv.

30. A szalontai tűzvész alkalmából a város segélyért fordult a rokon városokhoz, köztük Debrecenhez is. Debrecen akkor még Bihar megyéhez tartozott: a szalontai iskola a debreceni Kollégium partikulája volt. A város tanácsa a Tanácsjegyzőkönyv 4029/1847. sz. bejegyzése szerint május 6-ra rendelte el a gyűjtést.

M: Hegyaljai Kiss Géza: *Egy újabb Arany-levél.* Magyar Nemzet 1948. okt. 3. IV 228. sz.

31. Az ügy előzményei a következők: Arad megyében lótolvajlásra kaptak s elfogták Balog Sándor szalontai lakost. Amikor bíróság elé akarták állítani, tiltakozott ez ellen, és nemesi származására hivatkozva követelte, hogy ügyét a nemesiség külön bírósági szervezethez utalják át. Ekkor az Arad megyei bíróság átíráttal fordul a szalontai szolgabírósághoz, s igazolást kér Balog nemesiségéről. A szolgabíróság átteszi a kérést a városhoz, s így kerül az végül A.-hoz. A válasza a helyi szolgabíróság közvetítésével érkezik meg Aradra. Ezt a mindeddig ismeretlen A. kéziratot az aradi Állami Levéltárban őrzik. 1962 nyarán talált reá Dánielisz Endre.

K: Arad, Archivele Statului. Sárgásfehér színű iv első lapjának felső részén olvasható A. írása.

32. A tűzvész után — már a nagy ínség miatt is — erősen elszaporodtak a tolvajlások. Hogy ezeknek elejét vegyék, a városi tanács két eszköz-

höz folyamodott: élelem- és pénzsegélyben részesítette a rászorulókat s fokozott szigorral büntette a vétségek elkövetőit. Ez utóbbinak bizonyítéka a szóban forgó ítélet is.

K: Tü. jkv., melyben majdnem fél lapot foglal el.

33. A 76. sz. jkv-höz: a gabonaérés idején nem egy esetben kellett a városi tanácsnak kalászos árpa, -búza, -zab joggalban levágásával, ellopásával foglalkoznia. Ez ügyek közül választottuk ki az egyik jellegzetesebbet. Csiket — szalontai határnév.

A 83. és 84. sz. jkv-höz: a 47-es tűzvész gyors és általános elterjedésének egyik oka a keresztutcák hiánya volt. Már e miatt sem juthatott a városi tűzoltófecskendő és a mentéshez igyekvő lakosság a veszélyeztetett helyre. Hogy a jövőben a hasonló csapást elkerüljék, a főbíró és a városi tanács szorgalmazta a cserépfedelees házak építését, s javasolta az új keresztutcák megnyitását. Az ötlet állítólag Rozvány Györgytől származik (I. Rozvány i. m. III. köt. 84. l.). A tűzvész után egy hétre, ápr. 24-én tartott első közgyűlésen már felvetette Kenyeres János főbíró az utcák szabályozásának, a házak utcasorba építésének és a sövénykerítések megszüntetésének kérdését. Az ekkor hozott határozat szerint a megyétől mérnököt kérnek a rendezési terv elkészítésére s ugyanakkor egy megyei küldöttség kinevezését „olyan ható joggal felruházva, hogy az ellenszegülőket kényszerítő móddal is kötelezze a mérnöki utasítás szerinti építésre”. Ezzel egyidőben hozzák létre a tizenöttagú „kebelbeli építetett bizottságot”, amely a főbíróval és a tanáccsal együtt állandóan ellenőrzi az építkezéseket.

A fenti előterjesztésre a megye a 2823. sz. átirattal válaszol. E szerint az utcák szabályozására Szász József megyei főmérnököt rendelik ki.

A kérdéssel a segélyezést szervező főbizottság a máj. 12-i ülésen foglalkozik, ahol a főmérnök már be is mutatja tervzetét. Ekkor terjeszti be néhány szalontai a rendezéssel kapcsolatos ellentmondását. A város siralmas anyagi helyzetére hivatkozva felesleges megterhelésnek tartják a telkek vásárlását az új utcák megnyitásához. A főbizottság ennek ellenére kötelességének tekinti a szabályozás végrehajtását.

Ezzel egyidőben az ellenzők is megkezdik aknamunkájukat a lakosság és az esküdtek körében. Ez már egy hónap múlva érezteti hatását a szóban forgó két végzés megfogalmazásában. A szalontaiak később sem hajlandók vállalni a többletadóval járó megterhelést, s így a nagyszabásúnak ígérkező városrendezésből csak két új keresztutca valósul meg: a mai Városház- és az Iskola utca. Az ezekhez megvásárolt telkek ára összesen 340 Ft volt. — A szabályozási terv elkészítéséért 100 Ft illete meg Szász főmérnököt, aki ezt az összeget a tűzkárosultaknak adományozta. Ezzel a tettevel annyira megnyerte a szalontaiak bizalmát, hogy a határ felmérését, valamint a templom újjáépítésének tervét is rábízta (I. még a 34. sz. jegyzetet).

K: Tü. jkv. Az ismertetett három jkv csaknem két lapot tölt be.

34. A városi levéltár elpusztulásával az a földkönyv is megsemmisült, amely az urasági taksa és mindennemű adó kivetése alapjául szolgált. Ennek pótlása annál sürgetőbb volt, minthogy a bő termést nyújtó aratás után meg kellett kezdeni az adóhátralékok behajtását. Szükségessé vált az egyéni és közös földek újbóli felmérése.

Az ügyel először a júl. 11-én tartott közgyűlés foglalkozott. Már itt felmerült Szász mérnök neve, de nem kizárólagosan. A következő napon, 12-én a választmányi ülés már pontosan körvonala a szükségleteket kívánalmakat, s ugyanakkor Szász Józsefet, mint szerződő felet emlegetik, akinek a tűzkárosultak irányában tanúsított nemes tette megnyerte a lakosság és a vezetők rokonszenvét (I. 33. sz. jegyzetet). Az ő kötelessége lett a határ felmérése, részletes és összefoglaló térkép összeállítása, valamint a földkönyv

elkészítése. Előlegül 2 000 ezüst Ft-ot kapott (Rozvány i. m. III. köt. 90–91. l.).

Ebben az időben hirdettek árlejtést a megsérült templom és torony kijavítására, a leégett tető pótlására és a templom épületén bizonyos módosítások, bővítések elvégzésére. A legkedvezőbb árajánlatot Szász József nyújtotta be; a fenti építkezés munkadíjául 3 000 ezüst Ft-ot kért. Így ő kapta a megbízást.

Szász mérnök előbb a templom betetőzéséhez és javításához fogott. Azonban nézeteltérés támadt közte és a tanács között a munka és a fizetés kérdésében s így a javítást abbahagyta, mielőtt a határfelmérésből bármit is végzett volna. Ebből hosszadalmas per támadt a város és a főmérnök között, amelynek során 1848. febr. 13-án olyan határozatot hoz a közgyűlés, hogy a (F.:34. sz. alatt közölt) szerződést „magára nézve, úgy múltira, mint jövőre érvénytelennek, kötelező erővel nem bírónak nyilvánítja”, tekintve, hogy annak megkötésére Szalonta közönsége nem hatalmazta fel akkori előjáróit, sőt amidőn az, „hírből meghallotta, azonnal szakaszonként tódult a városházához ellenmondását nyilvánítandó” (l. a Vtkgy 1848. febr. 13.). Egyben javasolják, hogy az előlegként adott 5 000 vft tudassék be a templom javításakor történő szállításokra. E jkv végzését az 1848. ápr. 9-i közgyűlésen ismét megerősítik.

A fenti ellenmondás indokolása nem állja meg a helyét, mert „az 1847. júl. 11-én tartott közgyűlés felhatalmazta a bírót, hogy a határfelmérés iránt Szász Józseffel szerződjék s az előleg beszerzéséről is gondoskodják” (Rozvány i. m. III. köt. 120. l.). Az új vezetőség magatartását nem tekinthetjük másnak, mint az egyre sokasodó adósságok, nehézségek alóli kibúvásnak.

A város és Szász főmérnök között támadt per utóbbinak hirtelen jött halálával szakadt félbe. Ekkor az örökösök úgy nyilatkoztak, hogy atyjuk vállalkozásaiért felelősséggel nem tartoznak.

K.: adományozta Bulyovszky János (Szász mérnök unokája) Bp. 1921-ben. (MTA Kézirattár Jelz. 61/1959. K. 512/g) A szerződést nagy formátumú dulpá ivre írta A. Jó állapotban maradt fenn.

35. A városi tanács jún. 5-én tartott ülésén Kenyeres főbíró jelenti: tudomására jutott, hogy Debrecenben 6 000 Ft kapható kölcsön magán-személytől. A tanács szükségesnek találja ennek igénybe vételét; a pénz a kisujjátított telkek kártérítéseként használják fel. E határozattal felhatalmazva fordul a város kölcsönért Kollernéhez. A pénzért Kenyeres János főbíró utazik el, zsebében a szükséges aláírásokkal ellátott szerződéssel. A nincs vele. A város a sópénztártól 4%-os kamatra kapott pénzt, a fenti összegért pedig 6% -ot kellett fizetnie. Az évi 360 vft kamatot elég pontosan átadták Kollernének, kivéve 1849-et, amikor négy hónapot késtek vele. Az utolsó kamatot a tőkével együtt 1852. aug. 16-án viszik Debrecenbe.

K: II. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 184] Megsárgult, dupla ív első lapjára készült a kötelezvény. Teljesen A. írás, csupán a dátumot és Kollerné leánykori nevét vezette be utólag Kenyeres főbíró. A második lap felső részén nyugtázta a kölcsönző a kamatok átvételét.

36. A városi tanács hatáskörébe tartozott a nem-nemes lakosok kisebb törvénysértései ügyében eljárni, ítélni; ítéletüket azonban fel kellett terjeszteniük jóváhagyás végett a felettes fórumokhoz.

A nagy tűz előtt a deres a városházától nem messze, az iskola előtt volt. Rozvány Györgynek az Arany-múzeumban őrzött festményén ez látható is (közölte Voinovich I. köt. 48–49. l. között).

K: II. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 191] A jelentés egy levélből áll. Recto-jának felső harmadán van A. szövege, verso-ján ugyancsak tőle a tárgy megnevezése, alatta Főnyad László szolgabíró jóváhagyó sorai.

37. A 116. sz.-hoz: Madas György, helybeli származású, szalontai ügyvéd. Kapdebó Miklós árpádi birtokos. Árpád falu Szalontától délkeletre esik, kocsúton 9 km. Erről a jkv.-ről másolatot is készített A. Megtalálható Debrecenben, a Déri múzeumban; a múlt század végén Barta László fővárosi tanácsjegyző tulajdona volt.

K: Tü. jkv. Jó másfél lapot foglal el a két jkv.

M: Szövege nyomtatásban is megjelent: M. E.: *Arany János, mint notárius*, Fővárosi Lapok 1888. 259. sz. A szerző Magyar Emil vagy Márkus Elemér.

38. A 130. sz. ügysz.: a bormérési jogot, regálét a város bérelte a derecskei uradalomtól. Ezt aztán esetről esetre átadta a legtöbbet ígérő bérlőnek. A borok beszerzését is a város intézte. Mivel kocsmahelyiségük nem volt, a kimérés egyszerűen a célra kijelölt házban történt. 1846-ban Hagenmüller váradi bor-nagykereskedőtől vásároltak bort jelentékeny tételben. Azonban Kenyeres borbíró meglehetősen soká ébredt annak tudatára, hogy a rossz bort nem sikerül eladnia. Az ügy folytatását és befejezését l. az F.: 39-nél.

Terje kisközség Margitta közelében a Rézhegység nyúlványai miatt. **A 131. sz. ügysz.:** A szalontai tehéntartó gazdák azonos tizedben (városrészben) lakó csoportjai közösen fogadtak s fizettek csordást. Ezek csak az utca végéig kísérték be a teheneket, reggelenként pedig a gazda vagy szolgája pásztorra hajtotta ki a jöszágot a gyülekező helyre. A rájuk bízott jöszágokért anyagilag feleltek a csordások. Cigánylajos — határresz neve. Kajla-híd — a Köles-éren keresztül; ezen halad át a nagyváradi — aradi országot.

K: Tü. jkv. Szinte másfél lapot foglal el a két ügy.

39. Csaknem egy lapot foglal el a naplóban. Ezzel fejeződik, be az F.: 37 sz. alatt ismertetett 130. sz. ügy.

K: Tü. jkv.

40. Kelemen Xavér Ferenc görbedi róm. kat. plébános és Borsod megye táblabírája a Nemzetes Tanácshoz címzett, 1847. szept. 13-án kelt alapítólevelének tárgya a következő: Fent nevezett lelkész f. évben Habsburg István királyi főherceg születése előtti napon utazott át Nagyszalotán. „Az ünnep magasságát tetézni” óhajtván 100 Ft-os alapítványt tesz a következő kikötéssel: ezt a tőkét évi 6%-os kamatra adják ki megbízható embernek. A 6 Ft kamatot minden évben osszák ki — valláskülönbség nélkül — tizenkét szegény között. István születése napján — hogy ezek a főherceg boldog és hosszú életéért könyörögjenek.

Az üggyel szept. 25-i ülésén foglalkozik a tanács (l. a regesztában ezen a napon az ügyek tárgysorozatát). A 163. sz. alatt hozott végzést A. átírja az alapító levélre is. Úgyancsak ehhez a kérdéshez tartozik az F.: 41, mely szerint A. kölcsön veszi a fenti összeget. Alapítványáról Kelemen Xavér Ferenc 1851-ben ismét intézkedik. Aug. 9-én kelt levelében azt a kívánságát közli a tanáccsal, hogy a jövőben a kamatot ne István hg., hanem Ferenc József császár születése napján osszák ki. Mindezt Bajó János jegyzi az alapítólevelére 1851. aug. 16-án, valamint azt is, hogy „... tudósítottuk Arany János urat j. könyvünk 322/1851 száma alatt, hogy a kamatot jövőre nézve mindig ő felsége születése napját meg előző napon fizesse be pontosan, a nélkül, hogy befizetésére sürgöttetnék”.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 183] Nagy formátumú zöldes színű dupla ív. Az alapítólevél szövege az első másfél lapot foglalja el. Ezt — mintegy fél lapon — A. szövege követi, majd pedig — jóval későbbi dátummal — Bajó János nyolcsoros beírása következik. A záró negyedik lapon az alapító plébános borítékszerű címzése olvasható. Görbed község — Szalontához 17 km keletre.

41. Kelemen Xavér Ferenc alapítványának tőkét először A. vette kölcsön 6%-os kamatra. Kérésével foglalkozott az okt. 9-i tanácsülés. A végzés szerint megkapja a 100 Ft-ot és a kamatot minden év szept. 14-én köteles a pénztárnoknak átadni (vö. az F 74. sz. jegyzettel).

A. ezt az összeget 1853 őszén fizeti vissza sógora, Ercsey Sándor útján. Ekkor szakította ketté a kötelezvényt, amelyet így is megőrzött.

K: [AJEM — II. 33.] Kifakult, zöldes iv felső felére írta A. a kötelezvényt. A papír alsó felét — egy későbbi alkalommal — ollóval levágták. Függőleges irányban majdnem végig van hasítva — az érvénytelenítés jeleként.

42. A. jegyzői fizetését részben készpénzben, részben természetben kapta. Ez utóbbihoz búza és aljgabona is tartozott. A város a búzát 5 pengőforintjával, az aljgabonát pedig 5 váltóforintjával egyenlítette ki, noha az A. által említett szűk évben, 1846-47 időszakában a búza 35 vft-ig emelkedett. Ezen a napon A. az elmaradt és folyó természetbeni járandóságát pénzüil vette fel, két nyugtán összesen 200 vft-ot.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 193] Pélivnyi, 18 × 22 cm nagyságú, sárgásfehér papírra írt nyugta.

43. Az itteni bíróválasztással kapcsolatban tudnunk kell a következőket: A főbírók megbízása egy évre szólt, a közigazgatási vagy katonai évet értve ezen, amely nov. 1-től okt. 31-ig tartott. Ha tevékenységükkel megnyerték a köznép, valamint a felettes hatóságok bizalmát, még három ízben újraválaszthatták őket. Szalonta közigazgatását az 1768-ban kötött úrbéri egyezség szabályozta. Ennek értelmében a helyi előjáróság a lakosság polgári ügyeiben elsőbírótságot gyakorolt, azonban minden jelentősebb végzésüket, határozataikat az uradalom jogi intézőjével kellett jóváhagyatniok. Ősidőktől szokás volt Szalontán, hogy 12 embert jelölt a közgyűlés a főbíróságra: hármat-hármat a tanácsbeli nemesek és nem-nemesek, és ugyancsak hármat-hármat a külső nemes és nem-nemes lakosság közül. Az első csoportbeli hat személy között kellett lennie a lelépő főbírónak is, hogy újraválasztásával vagy éppen mellőzésével kifejezhesse a nép az iránta való bizalmát vagy rosszallását.

A 12 jelölt nevét a derecskei uradalmi tisztséghez terjesztették fel. Itt ezek közül három, később hat személyt választottak, s az eredményt zárt borítékban küldték vissza Szalontára.

A meghatározott napon a jegyző a választásra jogosultak előtt fel-törte a pecsétet, felolvasta jelöltek nevét, és ha az előző főbíró is közöttük volt, megkezdték a választást (Móczár: i. m. 84—85. l.).

Az 1847-es bíróválasztás eseményei az okt. 24-én tartott közgyűléssel kezdődnek. Itt Kenyeres János főbíró felhívta a jelenlévők figyelmét, hogy elérkezett az idő az új bíró kandidációjának megtételére. Egyben kéri, hogy tekintettel lévén már egy ízben történt újraválasztására, valamint arra a személyes kívánságára, hogy tovább nem szándékszik hivatalban maradni — nevét a jelöltek között ne is említsék. Kérésének a közgyűlés nem tesz eleget, sőt nevét az első helyen terjeszt be az urasághoz. Ezt azzal indokolják, hogy munkájával magát erre érdemessé tette, másrészt pedig a jogos gyakorlatból sem akarnak elállni.

A bíróválasztás okt. 31-re volt kitűzve. A Derecskéről érkezett borítékot felbontva a szavazók arról győződtek meg, hogy az uradalom megsértette a szokásjogot és a jelöltek sorából teljesen mellőzte Kenyeres főbíró-t és a többi tisztviselőt. Ebben az időben már nem három, hanem hat nevet küldött le az uradalom.

Az ügygel és a városon esett jogsérelemmel nov. 7-én ismét foglalkozik a közgyűlés. Erélyesen és határozottan szembeszáll az uradalom tiszttar-

tójának, Vadász Pálnak szokatlan eljárásával, és a város jogos gyakorlatán esett sérelem és jogcsorbítás orvoslását kéri. Amint a Vkgy említi, az uradalmi önkény ellen már a megyénél is óvás tétetett. Ez a szóban forgó szöveg.

Azon a gyűlésen hozott végzés még egy további intézkedést helyez kilátásba: „a közlő December 13-án tartandó megyei T. közgyűlésre tetésen folyamodás és óvakodás az Uradalmi T. Tisztség törvénybe ütköző tette iránt, kiemelve a folyamodásban, hogy már ily esemény adván magát elő akkor is sérelmét látta abba a közönség és óvást tett a T. Ns Megyénél és azt meg is nyerte.” (Vkgy az Arany múzeumban, Borbély Pál főjegyző írása.)

Az F.: 43 hátlapján lévő, nov. 9-én kelt alispáni végzés méltányosnak találja a város kérését, azonban ennek ellenére sem lépnek közbe a törvényesség és a szokásjog fenntartása érdekében. Sántha György alispán oda utasítja Szalontát, hogy az „újabb kijelölés és bírói választás megtartása iránt járuljon a Derecskei Uradalom tettes Tisztségéhez”.

Nem ismerjük az események további alakulását, sem a megyei közgyűlés döntését. Annyit tudunk csupán, hogy e törvénysértés miatt a város perbe fogta az uradalmat, a főbírói székben pedig megmaradt az okt. 31-én megválasztott Szabó Mihály főbíró.

Szabó Mihály, gazdálkodó, nem volt nemesi származású, korábban és mostani hivatalával párhuzamosan is a ref. egyh. kurátora, gondnoka volt.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 182] Nagy formátumú, zöldes színű dupla ív. A folyamodás az első lap rectóját és a verso felső harmadát tölti be. Hátlapon a szokásos címzés, valamint Sántha alispán végzése.

44. Ez az ügy némi ízelítőt ad a hadnagyi szék tevékenységéből, másrészt betekintést enged abba a munkába, amelyet a külön nemesi szervezet rótt A.-ra.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM III. 179]

A hadnagyi szék jkv-ehez tartozó fogalmazványok nagy formátumú, zöldes színű iverke készültek. Nincsenek bekötve. A kiemelt jkv egy lapnyi terjedelmű. A tárgyalás folyamán készített jegyzetről van szó. Ezt tükrözi az irat külseje (áthúzások, nehezen olvasható írás) és tartalma is (hevenyészve fogalmazott mondatok). A „Jan. 13”. kezdetű néhány sor más tintával történt későbbi beírás. A nevek előtti nagybetűk az illető személyek megkülönböztető, ill. ragadvány nevének rövidítései.

1848. év

45. A kocsmá béreléséről l. a 38. sz. jegyzetet. Ebben az időben I. Kenyeres János bérelte a várostól annak egyetlen kocsmáját, így a borkimérés egyedi jogát. Azonban feltételezhető, hogy a szalontai szőlőtulajdonosok egyike-másika borfeleslegét áruba bocsátotta. Ezek ellen kéri a hatóság segítségét Kenyeres. Érdemes megjegyeznünk, hogy két nap múlva hasonló ügygel foglalkozik a tanács (l. jan. 24. regesztát), ekkor azonban éppen Kenyeres az alperes. Az a vád ellene, hogy az egyik gazda házánál is kocsmát nyitott. A végzés elrendeli ennek megszüntetését.

K: Tü. jkv — lapközepén.

46—50. A. Csordás János lopásával foglalkozó iratokat — tekintetbe véve ezek egymással való kapcsolatát — együttesen tárgyaljuk.

Az eset megértéséhez tudnunk kell a következőket: Nem sokkal a törökök kiűzése után Szalonta lakossága nagy arányban kezdett állattenyésztéssel foglalkozni. Ehhez elsősorban a 3 000 kat. holdra terjedő orosi legelő szolgáltatott alapot, amelyet osztatlanul bírt a város minden lakosa. Ide

hajtották ki a szarvasmarha-gulyákat. Ezek szilaj-gulyákként tavasztól őszig, sőt néha télen is a legelőn voltak. Hasonlóképpen kifejlődött a sertés-tenyésztés is. A kondák az orosi lápos, vizenyős réten száraz nyarakon is jó egelőkre lettek. Összel egy részét a gyulai, a békési vagy más közeli helység vásárjában értékesítették, más részét a Sebes- és a Fekete-Körös mentén húzódo tölgyesekre hajtották makkoltatni.

Az F.: 46–50. sz. iratokból kiderül, hogy 1847 őszén az egyik orosi kondából, Csordás János számadó-kanász keze alól 12, ill. 13 sertés veszett el, amit a tulajdonosok, Ns Bajó Sándor, P. Szemes István, Ladányi István, Balog Sándor, a hozzájuk csatlakozó D. Szabó Andrással egyetemben az említett kanászon követelnek. Az orgazdaság gyanújába esik Kőszegi Ferenc, aki állítólag a keresett sertéseket Békésre hajtotta a Szent Mihály-napi vásárra, s ott eladta. A kihallgatáson egyik vádlott sem ismeri be bűnösségét. Az F.: 50. sz. irattal A. áttéteti az ügyet a derecskei uradalom ügyészéhez, és a két vádlottat vasraverve kísérteti az uradalom börtönébe. Ügyeazén irat hátlapjára a következőt vezeti Borbély főjegyző: a két vádlott az elkísértetésből felmentetik, egyelőre szabadon is bocsátatnak, mivel a harangok árába 25 vft-ot fizettek. Nem ismerjük az uradalom döntését a fenti ügyben, azonban a közölt iratok hű bizonyítékai A. átgondolt és célravezető kihallgatási módszerének. Ez egyike azon kevés ügynek, ahol több, összefüggő akttával rendelkezünk. A szó szerinti közlést indokolja a kihallgatási jkv nyelvi érdekessége is.

Orosiról I. a jegyzett bevezetőjét, valamint az F.: 21 jegyzetét. Lugos — Alsó- vagy Felső-Lugasról lehet szó (Lugasul de jos és Lugasul de sus). Mindkettő Élesd környékén, a Sebes-Körös völgyében fekszik.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 202 és 200]

Az ügy öt, ill. hat aktából áll. Ez utóbbi a többinél tíz nappal korábban kelt és nem A. írása. A főszövegbe került vallomások szövegét nagy formátumú, dupla, zöldes színű ívekre írta A., az F.: 46-ot sárgásfehér színűre. Valamennyit kétrét hajtva terjesztették be az uradalom ügyészéhez, aki később visszaküldte őket.

51. Az ideiglenes feljegyzések főszövegbeli közlését indokolják a következők: betekintést nyerhetünk általuk A. hivatali munkamódszerébe, alkalmunk van a jegyzetnek és a végleges jkv-nek összehasonlítására, a kihasználások és a pótlások egybevetésére.

A szóban forgó tárgyhöz I. az 52. jegyzetet.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 196] Zöldes színű, nagy, dupla ívekre jegyezte fel A. a közgyűlés lefolyását, a megvitatott kérdéseket. A febr. 13-i gyűlés anyaga is két lapot foglal el.

52. Ebbe a naplóba A. mindeddig nem írt — kivéve a nagy tűz megörökítését az első lapokon. Életrajzírói szerint A. nem szívesen vegyült a közgyűlés lármájába, s így örömet belenyugodott abba, hogy ott Borbély Pál főjegyző vezesse a tollat. Maga inkább elvállalta a terhes munkát adó, de valamivel nyugodtabb bírói teendőket, valamint a tanácsulések jegyzőkönyvének vezetését (Gyöngyösy László i. m. 165. l.; valamint Ercsey Sándor 30. l. és Rozvány i. m. III. köt. 96–97. l.). Ezen a napon mégis A. végzi a gyűlés jegyzőjének a teendőit, sőt a vitatott kérdések helyes megoldásához tevékenyen hozzájárul. Rozvány György szerint: „A. ez időben mélyen fájlalta szülőföldjének szomorú sorsát, különösen azt, hogy tehetetlenül vergődik s mind mélyebben belebonnyolódik az özőn bajok hinárjába. Feltette magában, hogy kilép eddig tartózkodó állásából és megkísérli. szülőföldjét az elnyeléssel fenyegető hinárból kimenteni.” (I. m. III. köt. 98. l.) Pontoságukra való tekintettel főszövegben közöljük az összes vitára bocsátott ügyeket. Ezek megértéséhez tudnunk kell a következőket: Szalonta-város

pénzügyi helyzete a már ismertetett okok miatt — 1822-től kezdve állandóan romlott (l. részletesebben a 10. sz. jegyzetben).

A negyedszázad óta felgyülemlett és egyre súlyosbodó terhek, a város pénzügyeinek ziláltsága elviselhetetlenül nehezdedtek Szalontára; vezetőire és lakóira egyaránt. Kenyeres főbíró és A. jegyző 1847-ben már javasolta a közgyűlésnek: adják bérebe az orosi pusztá harmadát, s ebből a pénzből rendre letörleszthetik a tartozásokat. Elgondolásuk kevés támogatóra talált, s így azt nem is ültették át a gyakorlatba (l. Vvkgy 1847. ápr. 24.). Több hasonló, a közösség érdekét szolgáló, de lemondást igénylő vagy némi terhet jelentő javaslat bukott meg a lakosság egyes csoportjainak ellenállásán. A Bihar megyei közgyűléseken dülő pártharcok a vidéken is erősen éreztették hatásukat, s ez megosztotta a szavazati joggal rendelkező tehetősebb gazdák soraikat. Néha csupán azért ellenezték egyik vagy másik intézkedést, mert az ellenpárt emberei mellette voltak. Így húzódtott el 1848 elejéig Szalonta pénzügyi helyzetének rendezése, ami elől az akkori vezetőség: Szabó Mihály főbíró és a tanács tovább már ki nem térhetett. Jellemző azonban gondolkodásukra az a tény, hogy nem a valóságos és célravezető megoldás után kutattak, hanem az előző főbírók, pénztárnokok és esküdtek között keresték a bűnbakot. Velök akarták kifizettetni a több tízezer forintra rügő tartozást, aminek pedig nagy részét annak idején taksákra, középítkezésekre, a szükségét szenvedő lakosok segélyezésére fordították. Igaz, találhatunk példát a felelőtlen, oktalan költsékesre is, de a közgyűlési vitán a kettőt senki sem igyekezett egymástól elhatárolni. Szabó Mihály főbírónak sem elég tudása, leleményessége nem volt a válságból kivezető út megtalálására, sem erélye a hátralékos- és a folyó adók begyűjtésére. Bár az előző ős közepes termés adott, a város még néhány hivatalnokát sem tudta idejében fizetni. A fentiekben kívül az egyes jkv-ekhez még a következőket kell tudnunk: *A 38. sz. ügyhöz*: A tűzvész után, ápr. 24-én tartott első közgyűlésen felvetette Kenyeres főbíró azt a gondolatot, hogy válasszanak egy 60 tagból álló külső tanácsot, amolyan gazdasági biztományt, amely tejhatalommal ruháztatnák fel a sürgető bajok elintézésére. A javaslo főbíró így egy tevékeny, a közös cél érdekében egyesülő testületet akart maga mellett látni, háttérbe szorítva a pártokra szakadt, minden reformot megbukató, népes közgyűléseket.

Javaslatát a közgyűlés elfogadta, a választást megejtette. A tanács felállításához a főispán és a főszolgabíró is hozzájárult, de a földesúr jogi képviselője óvással élt. A sürgető szükség arra indította az új főbíró és a nov. 28-i közgyűlést, hogy a 60-as bizottság az uradalom engedélye nélkül is kezdje meg tevékenységét. A szövegben erről a közületről és a kebeléből választott kisebb küldöttség első tevékenységéről van szó. A felülvizsgáló bizottság 10 335 Ft-nyi összeg indokolatlan elköltéséről számolt be. A közgyűlés úgy határozott, hogy azt a pénzt Kenyeres főbíróval és Kis János pénztárnokkal megfizetteti. Ez a kérdés több közgyűlésen felmerül még, azonban a nevezettek tisztázták a maguk helyzetét, és a fenti összeget nem kellett visszafizetniök. A nehezményezett kiadásban bennefoglaltatik a határfelmérésért Szász mérnöknek előlegül adott 5 000 Ft (l. 34. sz. jegyzet) a teljes Szász-ügyre vonatkozóan), valamint a csaplári számadásban borfogyasztás címen szereplő 335 Ft. Ez utóbbit később törölték a nem igazolt kiadások sorából, mivel Balog Mihály esküdt felvilágosította az érdekelteket, hogy ez a földesúri ellenőrzés megtevesztését szolgálja. A pénzből a hajdonikális-per újabb költségeit fedezték. A szénalopás vándja Kis Jánost, a hivatalával visszaelő előző pénztárost és törvénybíró terheli.

Körös-ér Szalontától nyugati irányban folyik. A mellette fekvő földek egy része erről kapta nevét.

Csere — Szalonta délkeleti része, külvárosa.

A 39. sz. ügghöz: Iskolaépítés: a ref. templom mögötti, ún. Nagyiskoláról van szó, amelyhez 1845-ben kezdtek. Szerződését l. az 1846. máj. 29-i regesztában. Emeletes, nyolc tantermet és több kiegészítő helyiséget magába foglaló épület, amely 1912-ig a szalontai gimnáziumnak is otthont adott. A idejében ezt az iskolát a debreceni Ref. Kollégium partikulájaként tartották nyilván, s építésekor ezért kértek innen kölcsönt.

Superintendentia — egyházi főhatóság, ref. püspökség.

Traktus — ref. egyházkerület

A 40. sz. ügghöz: A nagy tűz alkalmával elolvadt vagy megrepedt harangok helyett három újat készíttetett a város Hornek Henrik váradi mesterrel (l. Móczár i. m. 109. l.). A végzésben említett közadakozást sikerrel szervezték meg. Ugyanez a végzés illetéktelemnek jelenti ki az egyházi gyűlést arra, hogy a temetési harangozásért pénzt szedjenek az eklézsia számára. Ennek következő a magyarázata: „1848-ig Szalonta város, mint egészében protestáns vallású község, teljesen egy volt az egyházzal. Ennek egyházi és iskolai épületeit a város állította elő. A város volt az egyháznak patrónusa. . . Az Egyház számadásához alig tartozott egyéb a papbérnél, mely szinte gabonában fizettetett. A városi főbíró a lelkiessel együtt elnökölt az egyházi gyűléseken és itten a tanácskozásnak a jegyzőkönyveit mindig a városi jegyző vezette.” (Rozvány i. m. III. köt. 109—110. l. vö. I.: 3 jegyzetét). Így a városi közgyűlés fenntartotta magának a jogot, hogy a harangozás díjáról is határozzon.

A 41. sz. ügghöz: A javaslatához l. e jegyzetek bevezetőjéből az Orosira vonatkozó részt, valamint e mostani jegyzet elején álló, összefoglaló útmutatást. A tapasztalatból tudta, hogy a szalontaiak rapszodikus adófizetése nem tekinthető megbízható alapnak a nagymértékű adósság kiegyenlítésére. Ezért elevenítette fel a maga és Kenyeres volt főbíró egyik korábbi elgondolását az orosi-pusztá harmadának bérbeadásáról. Indítványát a közgyűlés elfogadta; kivitelezése több, következő gyűlésen vita tárgyát képezi, azonban mindezeknek ellenére sem valósították meg. Csak 1850-ben, a forradalom leverése után folyamodik ehhez a megoldáshoz az akkori főbíró.

A febr. 13-i gyűlést részletesen tárgyalja monográfiájában Rozvány Gy. i. m. III. köt. 96—111.; ahol kihagyásokkal és pontatlanul a jkv szövegét is közli.

K: Vkgv — hat teljes lapon.

53. K: Tü. jkv — egy lapot tölt be. Pirók fejű élénk piros színű, fehérrel tarkázva. Szalontán mindig pénteki napon volt és van ma is a heti vásár.

54. A febr. 20-án tartott közgyűlésen szintén A. vezette a jkv-et. Léhhez részletes jegyzetét is készített. Feljegyzéseinek főszövegbeli közlését — a kidolgozott jkv mellőzésével — az indokolja, hogy az előbbiek jóval bővebbek, részletesebbek amannál. Így alkalmunk van az A. javaslata körül kibontakozó vita teljes megismerésére, míg a jkv-ben A. erről félszót sem ír, s az eltérő véleményeket csak összefoglalóan, név nélkül sorolja fel.

A közgyűlés előbb Kis Jánosnak az előző alkalommal ellene emelt vádakkal kapcsolatos védekezését hallgatja meg, azonban határozatot nem hoz. Ugyanígy nem kelt különösebb érdeklődést a megyei közgyűlés elé terjesztendő folyamodvány sem, amely az előző pénzügyiszámadások felülvizsgálását kéri. Annál vehemensebb és messzegyűrűzőbb vita bontakozik ki A. javaslata, Orosi bérbeadása körül; a kérdés azonban ezen a gyűlésen sem oldódik meg. Az előző alkalommal megbízott választmány jelentésével kezdődik a vita. Az egyik legnefajtozottabb hozzászóló Főnyad László, helybeli birtokos, alszolgabíró. A szót kérők között találjuk Márkus Ferencet, a város hajdani

főjegyzőjét, valamint Szalonta jelentősebb nemesi családjainak képviselőit. A zajos és hosszadalmas gyűlés végkövetkeztetését A. nem fogalmazza meg jegyzeteiben. Ezt a kidolgozott jegyzőkönyv befejezéséként olvashatjuk: „... mely különböző vélemények sehogy össze nem simulhatván s az időnek későre haladta miatt a némellyek által sürgetett szavazás sem történvén meg, a főbíró a gyűlést azon kéréssel, hogy jövő vasárnapig ki-ki fontolja meg a tárgyat, amikor újra gyűlést tartand, eloszlatta.” (Vkgy 1848. febr. 20.).

K: H. Pekete gyűjt. [AJEM – III. 196] – A feljegyzések az F.: 51 alatt említett dupla ívekre készültek. Három és egynegyed lapra terjednek. A lapoknak csak bal felére írt A.

55. A 285. sz. ügghöz: A szalontai férfi viselet ebben az időben: fehér, háziszóttos, bő gatyva, ing, lajbi, kerek kalap, csizma; hűvösebb időben s télen cifraszűr vagy az egyszerűbb guba.

A 290. sz. ügghöz: Már A. idejében is volt Szalontán néhány szőlőskert. A szüret idejét mindenkor az illető kert előljárósága határozta meg, s ehhez alkalmazkodniok kellett a szőlősgazdáknak. Sziget – határrész, domborulat, amely a hajdani mocsarokból kiemelkedett.

K: Tü. jkv.

A két, nem egymást követő üggy, jegyzőkönyve együttesen lapnyi terjedelmű.

56. Immár harmadik alkalommal foglalkozik a közgyűlés A. javaslatával, Orosi ügyével. Azonban most sem hoznak döntést, mivel Ns Bordás István ötszáz szalontai nevében újabb indítványt terjeszt a jelenlevők elé. Ennek kapcsán elhatározzák, hogy amíg a javasolt előzetes vizsgálatot meg nem ejtik, elsősorban az egyházi számadásokon, addig Orosi harmadának bérbeadásáról nem tárgyalnak. A márc. 5-i közgyűlésen azzal zárják az üggyet, hogy „az orosi közös puszta sem idegennek, sem helybeli társulatnak hasznosbérbe ne adódjon” Ellenben az, aki a meghatározott számú marhánál többet tartott Orosiban, azért bért fizet. Az adósság – fizetést egy független bizottság intézi. Ennek jegyzőjévé is A.-t választották (l. Vkgy márc. 5. és márc. 26. Borbély Pál írása).

K: Vkgy. – mintegy fél lap terjedelmű.

57. Az első jkv bizonyítéka A. alaposágának, a második pedig a hadnagyi szék és a városi tanács illetékességi körének.

Az 1. sz. ügghöz: a csikóst, gulyást, kanászt a felfogadó gazda vagy a gazdák fizették természetben és pénzül – megállapodás szerint.

A 3. sz. ügghöz: arról az utcarendező bizottságról van szó, amelyet a nagy tűz után választott a tanács a helyes és szabályos építkezésre való felügyelés céljából. Az ítéletek végén álló megjegyzésekkel (pl. „jkönyv 36.”) utal A. arra, hogy a hadnagyi szék napló alakú jegyzőkönyvében milyen szám alatt található az üggy. Ez a napló még eddig nem bukkant elő.

K: H. Pekete gyűjt. [AJEM – III. 179] Az F. 50 jegyzetében említett ívekre készült, egy lapnyi terjedelmű.

58. Ez a jkv a regesztában ua. dátummal említett jegyzet alapján íródott. A kettő között alig van némi eltérés.

Az eset a szalontai hetivásárban történt, ahova eljöttek a környékbeli kisiparosok, vándorkereskedők; így Békés megyéből a gyalocsot, kartont, kék-festékest tartó szlovák árusok is. Nem tudjuk, miért került ez az üggy a hadnagyi szék és nem a városi előljáróság elé. Esetleg azért, mert az alperes Szöllösi Ferencné nemes asszony. Ezt azonban nem jelölték neve előtt a szokott módon. Az is meglehet, hogy az adott időben csak a hadnagyi szék választmányi tagjai voltak a városházán, s így a leggyorsabban velük lehetett a kérdést megoldani.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 179] A kivonatot az előzőekben említett naplóból készítette A. Nagy formátumú, sárgás színű, dupla ív-papíron. A szöveg csak az első lapot foglalja el és a másodikból néhány sornyi részt.

59. Ez az ítélet is példa A. salamoni ítélelhozatalára.

K: Tü. jkv. — a lap ötödét foglalja el.

60. Ez az első jkv, amelyben már tükröződik a forradalom egyik vívmánya: a jobbágytság és a földesúri kötelezettségek eltörlése. Bár az előző jegyzőkönyveket Borbély Pál írta, ekkor ismét A. vette át a tollat, akárcsak febr. 13-án, amikor a város legégetőbb kérdése: adósságai kerültek megvitásra. Ebben az esetben nem bizonyult a közgyűlés előrelátónak és határozottnak. Elszalasztották a kínálkozó alkalmat arra, hogy a város nyomasztó terhein könnyítsenek s az adósságok egy részét visszafizessék. A lakosság adóját csökkentik akkor, amikor újabb követésekre lett volna szükség. Erre alapot szolgáltatott a 47-es bő termés, hiszen már ekkorra a városult lakosság nagy része felépítette elpusztult otthonát, részben önjerejéből, részben a gazdag adományokból. Jellemző az Orosival kapcsolatos intézkedésük. A mentő javaslatát márc. 5-én elvetették, ill. odamódosították, hogy csak a megállapított mennyiségben felüli marhák után kell legelőbért fizetni. A jelen közgyűlés — ahol a nagygazdák lehettek a hangadók — ezt a kööttséget is megszünteti, s visszaállítja a szabad legeltetést korlátlan számú állatra, s csupán a rendes városi adó fizetését kívánja meg a lakosoktól.

K: Vkgy — egy lapnyi terjedelmű. Noha még az első íven is lett volna hely, A. ezt a következő ív rectóján kezdte.

M: A jkv szövegét pontatlanul és rövidítve közli Rozvány Gy. i.m. III. köt. 105. l.

61. Ebből a forradalom vidéki vetületéről, egy radikális népi mozgalom hullámairól szerezhetünk tudomást. Azokról a püspökségi pusztákról van szó, amelyek Szalonta határába élkelődtek idegen testekként. Barmód és Kustyán-pusztá Szalontától nem messze, délnyugatra fekszik. Egykor a szabad hajdúk tulajdona volt, azonban a XVIII. sz. elején a váradi r. kat. káptalan magáénak nyilvánítván, használatáért bért követelt a szalontaiaktól. Erről részletesebben l. a 27. sz. jegyzetet. „A város elsikkasztott donációja” kitétel az egykor fejedelmi ajándékként kapott s a püspökség által elfoglalt földekre vonatkozik.

K: Tü. jkv. — fél-lapnyi szöveg.

62. A jkv azt bizonyítja, hogy a tanács ebben az esetben elég körültekintően járt el: az egyéni érdeket háttérbe szorítva a helyes rendezés javára döntött.

K: Tü. jkv. — A lap egy ötödét foglalja el.

63. Az első ítélet a tanács pártatlan álláspontját tanúsítja; a második a forradalmi kormány egyik intézkedésével kapcsolatos. Szilas-ér, Szalonta határában folyó kisebb víz, amely csak esős időben duzzadt meg annyira, hogy állat vagy ember belefulladásra volt képes.

K: Tü. jkv. A két jkv mintegy fél lapot foglal el.

64. Ez az utolsó eset, hogy A. ebbe a naplóba írt; ez alkalommal is a város szempontjából fontos kérdésekről tárgyaltak. A 67. sz. jkv arra a döntésre hivatkozik, amelyet F.: 60 alatt ismertettünk, s amely arra utasítja a tanácsot, hogy az 1848-as évre kirótt taksa-hozzájárulásnak felét mindenkítől szedje be. Ezt nem sikerült végrehajtani. Az adót fizetni nem akaró szalontaiak különféle — a valódit takaró — okokra hivatkozva tagadták meg kötelességük teljesítését.

A 68. sz. üggyhöz: Az első felelős magyar kormány megfelelő rendelete értelmében minden vármegyében állandó bizottmányt létesítettek a felmerülő

új ügyek intézésére. Ennek elnöke Biharban Sántha György másodalispán. A bizottmányba járási székhelyek, nagyobb helységek tagokat küldtek. Ebben az időben a bihari főispán Beöthy Ödön volt.

A 69. sz. ügghöz: l. 34. sz. jegyzetét. A templom építésével kapcsolatban tudniuk kell még a következőket: Szász mérnök terve volt az, hogy a templom téglaboltozattal szedjék le és faboltozattal helyettesítsék. Az 1847. máj. 24-i közgyűlés ezt elfogadta, az építkezési anyagokat és a szükséges fuvarokat felajánlotta; Szász mérnökkel 3 000 Ft munkadíjban állapodott meg (Vkgb az AJEM-ban, valamint Rozvány Gy. i.m. III. köt. 89. l.). A főszövegben olvasható végzés sem jutott el a megvalósítás állapotába. A ref. templom ma is téglaboltozatos.

A 70. sz. ügghöz: Előzményét l. a 29. sz. jegyzetben. A Kenyeres főbíró által szervezett rendőrséget — anyagi okokra hivatkozva — szünteti meg az új vezetőség, és helyébe az olcsóbb lándzsás-szervezetet állítja. Az 1848. márc. 5-i közgyűlésen — ugyancsak a fenti indokokkal — bocsátják el szolgálatukból a lándzsásokat, és az éjjeli őrökést a város hadnagyára és ármásaira bízák. Már több ízben bebizonyosult az, hogy hangoskodó, a jövőre nem tekintő, felelőtlen elemek helytelen irányba igyekeztek befolyásolni a közgyűlést. Ez alkalommal is olyan határozatot sugalmaztak, amelynek káros hatását rövidesen tapasztalni kellett a lakosságnak. Ezért kellett két hónap múltával ismét foglalkoznia az ügygel a közgyűlésnek, azonban az ekkori végzés sem oldja meg gyökeresen a vagyon- és személybiztonság kérdését.

A 71. sz. ügghöz: A Kenyeres János főbíróága idején kezdeményezett városrendezési intézkedéseket az 1848. ápr. 9-i közgyűlés visszavonta igen költséges voltakra hivatkozva. Az ekkori végzés szerint a város majorját, kertjét ismét be kell keríteni és a Bajó-sikátort meg kell nyitni. Alighanem a közbejött forradalmi események, valamint a város sürgősebb ügyei odázták el a végrehajtást. Ezért erősíti meg a közgyűlés a korábbi határozatot. A város kertjét vagy szabad térség vagy új utca céljaira hasznosította volna a Szász mérnök által készített városrendezési terv. A Bajó-sikátor közelében utcát szándékoztak nyitni. Az akkori vezetőség ehhez két, egymás végebe eső telket kívánt megvásárolni, s ugyanakkor a sikátor mellett húzódó kertek tulajdonosainak megengedte a gyalogösvény elfoglalását. Mivel azonban az előbbi nem történt meg, a sikátort is vissza kellett adni a személyforgalomnak.

K: Vkgy. — két és negyed lap terjedelemben.

65. Jó példa a tanács igazságos ítékezésére; itt kevesebben lévén A. is hallathatta véleményét.

K: Tü. jkv. — negyed lap terjedelemben.

66. Az 1848. febr. 13-án tartott közgyűlésen vetődött fel először hivatalosan a város nagyméretű eladósodásának ügye. Az ekkor hozott végzés, valamint a többrendbeli sürgetés nyomán megyei küldöttség szállt ki Szalontára az egyházi és a városi számadások megvizsgálására. E küldöttség jegyzője A. volt. Munkálatukat összegezi a szóban forgó jelentés, amelynek során./ jellel ismételtelen hivatkoznak az F.: 52-ben közölt 39. sz. jkv-re.

Az egész kérdéshez l. F.: 52 jegyzetét.

K: H. Pekete gyűjt. [AJEM — III. 201] Nagy formátumú, zöldes színű, dupla iv. Első és második lapját szinte teljesen betölti A. apróbetűs írása.

67. Az első honvédek, akik Szalontán átvonultak, a IX. honvédszólalj önkéntesei voltak. 1848. jún. végén érkeztek ide. A lakosság és a vezetők meleg fogadtatásban részesítették és a város vendégeinek tekintették a fiatal katonákat. Egyes családok szívesen látták őket kosztra és szállásra.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 205] A máskor is használt, zöldes színű ívből vágtak ki egy 13 × 20 cm nagyságú darabot. Erre írta A. a nyugtát.

M: Rozvány: *Arany János életéből*. XVI. fejt. — sorozat a Nagy-Szalonta és Vidéke c. hetilapból. 1890. jan. 12 — máj. 11. között. — Újra közölve: Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960. 161. l.

68. Az 52. és 60. sz. jegyzetben már említettük, hogy a szalontai adózók nagy része úgy értelmezte a forradalom teremtette szabadságukat, hogy a jövőben közterheket sem kell viselni. Így alig folyt be némi adó a város pénztárába, s a befizetetteket az előjáróság a kölcsönök kamatajaira szándékozott fordítani. Így A. és a többi tisztviselő hosszú hónapokon át nem kapta meg járandóságát.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 204] Az általában használt ívekből kivágott, 13 × 24 cm nagyságú papírra írva.

69. A forradalom idején Szalonta több ízben gyülekező helye volt a bihari nemzetőröknek, s számtalan alkalommal nyújtott szállást és ellátást az átvonuló honvédsapatoknak. Az ezzel kapcsolatos feladatok nagy része A.-ra hárult (l. Ercsey 42. l.).

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 207] — Az előbbivel azonos papírra írta A.

70. 1848 utolsó negyedében A. több ízben utazott hivatalos ügyben. Ezek közé tartozik a dec. 4–10 között íj. Balog János szenátorral együtt tett útja Debrecenbe. Küldetésüknek az volt a célja, hogy 4000 F-tot vegyenek kölcsön a takarékpénztárból a város nevére, és azt az 1847. aug.-ban Péczely Józseftől kölcsön vett tőkébe fizessék vissza. A hosszú késés és a kamatok rendetlen folyósítása miatt ez a megbízatás tapintatot és sok körültekintést igényelt. Ennek A. teljes egészében eleget tett. Erről tanúskodik a Vkgy dec. 17-én kelt, 88. sz. jkv-e. Útjára felesége is elkísérte, mivel éppen ezekben a napokban kapták meg Petőfinek dec. 1-én Debrecenből keltezett levelét, melyben így biztatja jó barátját: „... ezentúl ide írj, vagy üsse mennykő a leveledet, jöjj magad helyette. . aztán meg a kereszt-fiatok vagy lányotok is meglesz 15-ke táján. Kománasszony is bejöhethet, mert komádasszony igen-igen szeretné, ha bejönné. ” Aranyné Petőfiéknél maradt, de a férfiak a Nádor-fogadóba szálltak, mert szűk volt a lakás, ahol Petőfi anyósával és apósával lakott. Az egyik estét Petőfi, Arany és a rimfáragó Balog szenátor igen derült hangulatban töltötte a vendéglőben, ahol egymás rimelési találékonyosságát tették próbára. Ez volt utolsó kedélyes összejövetelük. Ezt az esetet Rozvány is megörökítette, de az időpontban tévedett (i.m. III. köt. 208–09. l.; Gyöngyösy i.m. 157–58. l.; Szendrey Zsigmond: *Adatok Arany János életéhez*. It 1914. 498–99. l.).

(A számadással kapcsolatban megjegyezzük: 1 Ft = 60 kr.)

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 199] Nagy formátumú, zöldes-szürke szimpla ív, amelynek csak a rectójára írt A.

71. A. majd tíz évig volt szülővárosának másodjegyzője s ebben a beosztásában Nagyszalonta „állapotának jóra fordulásán” buzgólkodott. Azonban 1849 tavaszára a város anyagi gondjai annyira összekuszálódtak, hogy rajta segíteni szinte lehetetlennek látszott. Amint az 52., 60. és 68. sz. jegyzetben említettük, a lakosság nem fizette az adót, s így a város nem folyósíthatta hivatalnokai járandóságát. Más tényezők is közbejártak; tehát A. — hosszú töprengés után — úgy határoz, hogy megváltik tisztségétől. Lépését önleletrajzában a következőkkel indokolja: „... a zürzaváros időszak alatt alig kaptam meg valamit jegyzői fizetésemből, a város belügyei mindinkább bonyolódtak, a hivatal a körülmények miatt mind terhesebbé

vált." E két elsődleges okhoz számítsuk még azt is, hogy — amint maga vallja — „1848. folytán többször is megfordultam Pesten s fényét megkezdem kívánni, mi természetesen elégtelenné tőn alacsony helyzetemmel;

Ehhez járult író barátim ösztönzése: keressék magannak valami állomást, mely a központhoz közelebb vigyen, — s magam is vágytam az írói körökkel gyakoribb érintkezésbe jöni." Nem kevésbé siettetve, erősítette elhatározását „a forradalmi fegyverek szerencséjének” a híre, elsősorban Buda sikeres ostroma. (Önéletrajz. JKK. 115. l.)

Ilyen előzmények indítják A.-t arra, hogy hivatalért jelentkezék Kossuth Lajosnál.

Folyamodását Kossuth magáévá teszi, és A. a forradalmi kormány belügyminisztériumában kap hivatalt. Fogalmazói kinevezése május 9-én kelt, de a háborús események miatt meglehetősen soká, 19-én kapja kézhez. (Az eredeti akta az AJEM Lvt.-ban, II. 39 sz. alatt.) A. ekkor késelem nélkül cselekszik: 21-én beadja lemondását a két felettes fórumnak (l. F.: 74-t és jegyzetét). Meg se várja a végzést, hanem feleségét Szalontán hagyva máj. 24-én Debrecenbe indul, ahova másnap már meg is érkezik.

K: MOL, 1848/49-es minisztériumi levéltár, XIII. folyamodványok. 1251. Rakt. sz. 622/14 darab. A. szóban forgó folyamodványának szövege 1954-ig ismeretlen volt. Ekkor lelt rá Sarlós Béla az Országos Levéltárban.

M: Scheiber Sándor: *Arany János folyamodványa Kossuth Lajoshoz hivatalért*. ItK 1955. LIX. évf. 105—06. l. Jelenlegi átvétel innen.

72. A 47-es tűzvész után a debreceni sóházból, a kincstártól 5000 Ft-t vett kölcsön a város (l. 26. sz. jegyzetét). Ezt fizette most vissza A.

K: H. Fekete gyűjt. [AJEM — III. 211] Az általában használt ív felére, egy 21 × 21 cm nagyságú lapra sietve jegyezte fel A. újabb debreceni útjának számadását.

73. Nem tudjuk, hova szándékozott betérjeszteni a város ezt a számadást. A negyedik lapon nincs feltüntetve a szokásos címzés. E követelés nem vet jó fényt a szalontai és a környékbeli lakosságra. Abban az időben, amikor a forradalom ügye kockán forgott és a kormány súlyos gondokkal küzdött, a felsorolt gazdák néhány Ft-ra rugó fuvardíjukat kérték a hadvezetéstől.

Sarkad, Marciháza, Kávásd, Jánosda, Gyapjú — többnyire román lakosságú községek Szalonta környékén. Az utóbbi a Várad-Szalonta-i országot mentén fekszik.

[Hodossi Miklós 1832—37 között megyei főjegyző; 1839-ben Bihar megye követévé választják. 1848. jún.-tól okt.-ig a Váradon alakult rögtönítélő bíróság egyik elnöke — közben a honvédelmi bizottmány tagja, majd szept. 19-től a bihari részek kormánybiztosa lesz. Ebben a beosztásában szervezi a honvédséget és a nemzetőrséget. A végsőkig kitartott a forradalom ügye mellett. A jوسفstadti börtönben raboskodott, majd visszavonultan élt.]

K: Megsárgult, 46 × 27 cm nagyságú, dupla ívnek csak az első lapját tölti be A. írása.

74. Amikor A. a jegyzősegtől megválik, két lemondó levelet ír, a főszolgabíróknak és a városi tanácsnak.

Az elsőt Szendrey Zsigmond publikálta. A szöveget innen vetjük át.

A második tartalmát a Vkgy máj. 28-án felvett jegyzőkönyvében olvashatjuk. Fontosságára való tekintettel, lényeges részeit e jegyzetben szó szerint közöljük.

A főszolgabíróhoz címzett levél utal arra, hogy lemondását a városi tanácshoz beadta, egyben az is kitűnik belőle, hogy elmenetele előtt minden hivatalos dolgát rendbe tette.

A városi népes közgyűlés máj. 28-án öt ügygel foglalkozik, s ezek között elsőként veszik elő A. lemondó-levelét, noha ugyancsak ott van előttük a főjegyzőnek, Borbély Pálnak azonos tárgyú beadványa. A Bajó János jegyző-segéd által vezetett jkv-nek A.-ra vonatkozó részét teljes egészében közöljük, részben az eredeti kézirat hiánya miatt, részben mert beszédesen bizonyítja A. népszerűségét szülővárosában és tükrozi munkatársainak hozzá való ragaszkodását.

„Olvastatott A. J. jegyző úrnak a tanácshoz intézett hivataláról lemondását tudató levele, melyben sajnálattal jelenti, hogy oly állapotba kell elhagynia a várost, midőn annak dolgai jobban össze vannak bonyolódva, mint valaha: és éppen ez a sajnálat az, a miért már egy évvel előbb, midőn arra leg kedvezőbb alkalma lett volna, elnem hagyta; de át látta, hogy már ő itt a legjobb akarat mellett sem segíthet, hogy a város népe a közdolgok iránt részvétlenséggel viseltetik, egy két ember pedig bár mennyi tehetséggel bírjon, sem képes mindent véghez vinni, a mi egy ily szenvedő állapotban lévő város felvirágoztatására szükséges.

Elfogadta tehát a hivatalt, mely családját legalább ideig óráig biztosítja: a jövőendő úgy is Isten kezében van.

Számadása alatt különösen semmi irományok nincsenek, melyek egyszersmind jegyző társai kezén is ne forognának: tehát nincsen mit átadnia, kivéven a kir: kincstárból kölcsönzött 5000 ezüst forintról általa vezetett naplót, illetőleg számadást, melyet a debreceni sőházból nyert két rendű — az évi fizetések megtörténtét bizonyító — nyugtatványokkal, s a két eredeti kötelevénnyel egyetemben a tanácsnak tisztelettel be mutatja s ezennel át adja. —

Van nálla alapítványi pénz száz váltó forint 6 ftos kamatra, melyet Görbedi plebanus Kelemen X. Ferenc úr a végett tett le a városnál, hogy annak évi kamatja István volt nádor születés napján (Szeptember 14-én:) 12 szegény közt osztassék ki: ez, ha nálla marad, kamatját földjei terméséből fizetni fogja, de azt sem bánja, ha a város benne levő fizetéséből ki veszi, és kellő biztosíték mellett másnak adja ki.

Passzusait a jegyző könyvvel együtt át adta tiszt társainak s egyéb számadás terhé magán nem érezvén, azon méltányos kérelmét terjeszti a tanács eleibe, hogy hátra maradt jegyzői fizetése — (mit folyamodásába előad:) fizetessék ki. —

Végül folyamodásába Istentől áldást kér e város elől járóira s egész közönségére, kér egyetértést, erőt, temérdek bajaiból szerencsés ki vergődhetést, — s kéri a közönséget, hogy rólla, mint oly polgár társukról, ki ha nem mindég tehetett is, de mindig jót akart, emlékezzék meg. —

V é g z é s

Jelen nagy számú köz gyűlést — tudván hivataláról le mondott Arany János volt jegyző úrnak buzgó hivataloskodását, becsületességét — öröm és fájdalom töltötte el keblét hivataláról le mondását tudató jelentésére: — fájdalom azért, mert egy oly hivatalnokát veszttette el, ki fáradhatatlanul munkálkodott a városnak leg zavartabb ügyei tisztára hozásában, mert ügyes tapintattal vitte hivatalát, — s egy ily egyén elvesztése érzékenyen hathat városunkra. De bármily érzékenyen hatott a közönségre kedves jegyzőjétől való meg válás elgondolása: másrésről enyhítette fájdalmát azon öröm, hogy eddigi hivatalánál egy jobb és fényesebb emelte saját érdeme. — És éppen érdeme méltó elismerésül Szalonta város közönsége Arany János úrnak ezennel jegyző könyvileg hálát és köszönetet szavazván:

isten áldását kéri reá és családjára. — Egyébb előadásai tudomásul vétetvén, — hátra maradt jegyzői fizetésének kifizetése elrendellett. —” Következõ napirendként tárgyalja a tanács Borbély Pál fõjegyzõ lemondását, amelynek A. távozásával való összefüggése föltehetõ. Folytatólagosan rátérnek az új hivatalnokok megválasztására: Madas Péter lett a fõjegyzõ és Bajó János a másodjegyzõ.

K: sorsa-ismeretlen

M: Szendrey Zsigmond: *Egy adat Arany János életébõl*. It 1916. 203—04. 1.

75. Szalonta városa azzal a tudattal vált meg kedves jegyzõjétõl, hogy az jobb, fényesebb hivatalba kerül. A valóság más volt. A helyzetét helyesen látta és értékelte sógora, Ercsey Sándor: „Ez az új hivatal A.-ra nézve valami nagyon jutalmazó és megtisztelõ nem igen volt. Mert ha már akkor országszerte ismert irodalmi érdemei és költõi tehetsége, melyek magukba véve ugyan nem mindig elegendõk valamely hivatal kellõ vitelére és betöltésére, azon hivatali kinevezésnél figyelembe nem vették is; de õ már ekkor 31 éves férfi s oly egyéniség volt, ki, mint egy évtizedig városi jegyzõ, a közigazgatás minden ágában nagy jártassággal bírt, s így legalább egy titkári állásra méltó lett volna.” (Ercsey S. i.m. 44—45. l.) A. fogalmazói tevékenysége idejébõl mind a legutóbbi idõig semmilyen anyag sem állott a rendelkezésünkre. Az 1962 nyarán az 1849-es belügyminisztérium igen hiányos iratcsomójából elõkerült A.-kéziratok teljes egészében igazolják Ercsey meglátását. Szinte jelentéktelen ügyekkel, beadványokra, kérvényekre vonatkozó válaszok megfogalmazásával bízzák meg, és ezeket is ellenjegyzi, javítja két felettese. Ezt bizonyítja a szóban forgó szöveg, valamint a regesztában jelzett másik két irat: máj. 29-én Kraszna megye közönségéhez címezi a választ ezeknek ápr. 17-én[!] kelt levelére, melyben Szilágysomlyó város útmutatást kért az adóösszeírás módjára vonatkozólag, valamint a város és a megye egymáshoz való viszonya tárgyában; máj. 30-án ismét Zemplén megye közönségéhez intéz átiratot. A. igenlõ választ ad arra a kérésükre, hogy Kis- és Nagy-Patak egyesüljön Sárospatak néven és egységes tanácsot, vezetõséget válasszon.

Ezeket kívül még jó néhány irat iktatószámán, dátumán fedezzük fel A. kezevonását. Ezzel a kérdéssel foglalkozik Dánielisz Endrénének *Adalékok Arany János 49-es tevékenységéhez* c. közleménye (ItK 1963. 336—38. l.). Ebben az idézett levél is megjelent.

K: Dánielisz Endre bukkant rá. MOL, 1848/49 Minisztérium-Belügyminisztérium. Debreceni iratok. 1849. Rakt. sz. 269. folio sz. 724.

Sárgafehér, nagy formátumú ívre fogalmazta meg A. Zemplén megye kérdésére adandó választ.

76. Amikor A. az új hivatali beosztást elvállalta, egyszersemind abban reménykedett, hogy korábbi irodalmi terveit megvalósíthatja: egy jó néplapot szeretett volna indítani és verseket írni, olcsón kiadni a széles népi tömegek számára. Ezért ajánlkozik heteken át Szemere belügyminiszternél, s ennek az eredménye a közölt hivatalos beadvány, amelyet Buca visszafoglalása után, a forradalm hadi sikereire alapozott bizakodással nyújt be.

Benne A. arra az 1849 tavaszán megindított irodalmi vállalkozására céloz, amelynek során a ponyvairodalom silány termékei helyett nevelõ célzatú és hazafias szellemû olvasmányt kívánt nyújtani a népnek. Így adta ki saját költségén *A Szabadság Zengõ Hársája* és egy másik, ismeretlen címû füzetét Debrecenben. Ezek egyikét mellékelte A. beadványához.

A hadiesemények újabb, kedvezõtlen fordulata A. mindkét tervének: a Népszabadság c. néplapnak és a ponyván terjesztendõ verseknek a kiadását

lehetetlenné tette. (Vö. Czóbel Ernő: *Arany János tervezett néplapja, a „Nép-szabadság”*. It VI. évf. [1917] 479–85. 1.)

K: Horváth Lajos képviselő őrizte meg; tőle közölte A. László; további sorsa ismeretlen.

M: HIL, II. köt. XXXIX. 1.

77. A szabadságharc és a forradalom leverése után A. a közélettől teljesen visszavonultan élt. Amikor azonban egy íróháza megsegítéséről van szó, megszokítja hallgatását, és személye teljes súlyának latbavetésével szervezi a újítást.

Az első sorba maga írja be az első adományt: „a gyűjtő” megnevezéssel 10 Ft-ot jegyez be. Az összeg nagyságának érzékeltetésére említjük meg, hogy Birizdó József és Rozvány György ügyvéd, Rozvány András kereskedő, Bajó János jegyző, Fónyad László szolgabíró 1–1 Ft-ot ajánl fel. Végül is 32 személy összesen 38,58 Ft-t adományoz, amit A. 39 Ft-ra egészített ki. 1850. febr. 25-én postázta.

K: MTA Ktár Jelzete K. 513/4, 1321. Nagy formátumú, sárgás színű, dupla ív. Az első lap kétharmad részét foglalja el az ismertetett szöveg, majd egy táblázat következik a nevek, a felajánlott-, a befizetett összeg, az aláírások feltüntetésével, amely a következő lapon folytatódik. A vonalazás is A.-tól származik.

Az ív külső, negyedik lapján későbbi, idegen írással ez áll: „Felhívás és gyűjtő ív a Garay árvák részére.” Ez téves.

ARANY NAGYSZALONTAI IRATAINAK TELJES MAGYARÁZATOS JEGYZÉKE

A főszovegek jegyzeteit követő regesztá tartalmazza A.-nak 1831 és 1851 áprilisa között kelt hivatalos irataiból mindazt, ami fellelhető volt, szigorú időrendbe szedve.

Ez a lehető legteljesebb felsorolása azoknak az A. kéziratoknak, amelyek sem az irodalmi alkotásokhoz, sem a levelezéshez nem sorolhatók. Felöleli a nagyszalontai AJEM jelentős anyagán kívül a hazai és a romániai múzeumokban és levéltárakban őrzötteket, valamint a különböző A.-kiadásokban és monográfiákban, folyóiratokban és napilapokban közölteket is, amennyiben ezek hozzáférhetőek voltak. Teljességre törekedve beiktattuk azokat az aktákat is, amelyek létezéséről tudomásunk van, de mostani letéti helyük bizonytalan, valamint azokat is, amelyek régi leltárakból, közleményekből ismeretesek, de a két világháború során megsemmisültek.

A főszovegben közölteknél itt csak címét vagy tárgyát említjük, sorzámmal utalva a teljes anyagra; ugyancsak röviden szólunk a jelentéktelen aktákról. Az általános gyakorlattal ellentétben valamivel hosszabban ismertetjük azokat a kéziratokat, amelyeknek tárgya az A.-életmű vagy Nagyszalonta történelme alaposabb, pontosabb megismeréséhez segítséget nyújthat.

A kézirat tárgyának összefoglalása után feltüntetjük őrzési helyét, s ha van ilyen, leltári számát vagy jelzetét, másoknál pedig azt a forrást, amelyből tudomásunkra jutott. Nem ismételgettük a több A.-jvk-et tartalmazó három napló adatait.

Néhány aktáról hiányzott a keltezés. Ezeket oda soroltuk, ahova tárgyuknál fogva beillőknek gondoltuk. Kerültek olyanok is, amelyekről csupán a hónap és a nap vagy csak az utóbbi hiányzott, esetleg az egyiknek vagy másíknak az olvasata volt bizonytalan. Ilyen esetben kérdőjelet tettünk a hiányzó adat helyére.

1831—1839. év

1831. ápr. 29. — Kérvény praeceptorai állás elnyeréséért. F. : 1
1834. nov. 3. — „Közönséges tanítás. Leírta Arany János Kisújszállás.”
Füzetalakra hajtogatott, összevarrt lapokon. Nagyság: 21 × 13 cm; 8 levélből áll. A prédikáció textusa: Préd. I.: 14. Nyelvezete XVIII. sz.-végi, stílusa nehézkes. A sok rövidítést tartalmazó szöveg 14 lapot foglal el. A címlap versoján héber írásgyakorlat. A kézirat ajánlókézoja ismeretlen. [AJEM — II. 12] L. Dénes Szilárd: *Arany kisújszállási tanítótsága*. BpSz. 1921. 49—62. l.]

1837. ? ? — „Nagyszalonta városának jogai rövid vázlatban.” Rozvány György által ismert és monográfiájában idézett kézirat. Sorsa, őrzési helye ismeretlen.
1839. jan. ? — Lemondó levél a correctorságról. F. 2.
okt. 29. — Bizonyáglevél Jósa András volt szalontai gubásmester részére. „Arany János segéd jegyző által.” Ez a legrégebb ismert irat A. másodjegyzői tevékenysége idejéből. Kiadatlan. Említi H. Fekete P.: *Arany János jegyzőségének ismeretlen emlékei* c. dolgozatában. Az aktát őrzi dr. Küllös Lajos állatorvos, Újfehértó, Szabolcs megye.

1841. év

- júl. 5. — Járlatlevél (passzus) egy sárga kancáról. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — II. 19 volt.
- aug. 19. — Kihallgatási, ill. tanúvallási jkv. Kétséges, A. Irta-e. A később kelt végzés minden bizonnyal A.-é. Őzt l. az 1843. febr. 24-i regesztánál.
- szept. 28. — Ns Szél Mihály felelete — saját írásában — az öt perbe adó felperesek megjegyzéseire. Hátlapján A. néhány soros végzése. [AJEM — II. 21]
- őszhó [okt.] 3. — Válasz Doboz község előjáróságának egyik korábbi megkeresésére, amelyben az íránt érdeklődnek: használják-e szalontaiak a községük határában levő Köröshidat? K.: a békési múzeumban begyűjtötte Dr. Durkó Antal múzeumi vezető. Másolata a MTA Ktár-ban. Növedéknapló. 1959. 63. sz.
- dec. 4. — Ns Szél Mihály újabb felelete felperesének cáfolataira négy lapon. A hátlap alján A. ötsoros végzése. Az ügy a következő év jún. 10-én hozott ítélettel zárul. I. ott. [AJEM — II. 22]

1843. év

- jan. 8. — Vándorló-könyv Kis Mihály csizmadia-legény számára. A Nagyváradon nyomtatott könyvecskét A. állította ki. K.: a MTA Ktár-ban, Növedéknapló. 1958. 3. sz.
- febr. 23. — A csizmadiacéh kérvénye templomi ülőhely kijelölése ügyében. Rajta A. fontos végzése. F.: 3
24. — Az 1841. aug. 19-én kelt és A. által aláírt kihallgatási jkv ügye másfél év múlva, 1843. febr. 24-én kap végleges elintéztést. Az ekkor tartott tanácsülésben hitelesítették, eskették meg a tanúkat. A. záradéka a korábbi jkv szövege után következik. [AJEM — II. 20]
- jún. 10. — Ítélet Ns Szél Mihály perében. Az 1841. szept. 28-i dec. 4-i, már ismertetett dokumentumok befejező aktája volt ez az A. által szerkesztett és leírt ítélet. Hátlapján volt a peres felek fellebezése, valamint a derecskei úriszék és a megyei törvényszék ítélete, amely A. döntését jóváhagyta. Elveszett 1944-ben. Az irat ismertetését I. Debreczeni István: *Az Arany múzeum története és katalógusa*; 30. l. Lvt. sz. AJEM — II. 23 volt.

- jún. 18. — Ns Bajó Gergely kérvénye a városi tanácshoz örökösödési ügyben. Hátlapján A. végzése, melyben utasítja az alperest, Ns Bajó Gergely anyját, hogy 15 nap alatt közbírót válasszon, s egyben kiadják számára a jelen keresetlevelet „mellékjével” együtt. Az egész irat egy ívből áll. [AJEM — III. 2.]
21. — A nyugtája a város érdekében végzett kiszállása úti-költségeiről. Egy esküdttel ment együtt Sarkadra a „T Vízi küldöttség” elébe, amely a gyakorta kiöntő Köles-ért és a Fekete-Köröst volt hivatva szabályozni. [AJEM — III. 162.]
26. — A jún. 18-i ügy alperesének, Ns özv. Bajó Mihálynének átíratva a város előljáráóságához, melyben megnevezi a maga-választotta közbírót.
A felperes A.-t, míg az alperes Hajdú György esküdtet kérte fel. Az egy ívből álló irat hátlapján A. rövid végzése: a pert átteszik az illető közbírákhoz elnökválasztás végett.
Itt olvasható a fent nevezettek nyilatkozata is: Ns Balog Mihály főbírót választják elnökül. [AJEM — III. 2.]
- júl. 14. A útiköltségének nyugtája; hivatalos kiküldetésével kapcsolatos. Elveszett 1944-ben. I.vt. sz. AJEM—III. 162 volt.
- aug. 4. A. elismervénye 10 pft-ról, amelyet Hajdú György esküdttől, egyben pénztárostól vett kölcsön a város kasszájából „rövid időn leendő megfizetés végett” Ezt az összeget A. sohasem fizette vissza. Ez tűnik ki Fónyad László szolgabíró soraiból, amelyeket az elismervényre jegyzett 1849 júniusában. Ezek szerint A.-nak még a hivatalról való lemondása után is tartozott a város 318 forinttal. Ebből vonták le A. adósságát, a 10 pf-ot, amely 25 váltóforinttal ért fel, s így a város tartozása 293 vft. maradt. Az irat negyed ívet foglal el. Bordás László szalontai jogtanácsos tulajdona.
- aug. 17. Elismervény útiköltségről. F.: 4.
— Négy soros elismervény arról, hogy A. átvett 92 Ft. 32 kr-t váltócédulában, hogy a derecskei Eszterházy-uradalomhoz továbbítsa. [AJEM — III. 162.]
- szept. 8. — A. pesti, pozsonyi és bécsi útjának költségjegyzéke. F.: 5
- okt. 25. — Kimutatás a város vendégeinek szállásával, ellátásával kapcsolatos költségekről egy évre visszamenően. Egy dupla ív első lapjának felső felére írta A. [AJEM — III. 164.]
26. „Táblás kimutatása a város adósságainak 1842/3.” 41,5 × 25,5 cm nagyságú, dupla ívekből, középen van összevarrva. Tartalmaz 16 levelet, amelyekből 25 és fél lapot foglal el a bevételi és kiadási összegek felsorolása. Teljesen A. írása, vonalazása. Alapos, pontos, áttekinthető kimutatás. A fél-lapnyi záradékból kiderül, hogy ezt tudtára hozták a lakosságnak „a templom előtti közhirdetés” alkalmával, majd pedig az állandó választmány tárgyalta meg, végül pedig beküldték az urada-

- lomhoz „felsőbb megvizsgálás végett” Egyedül A. írta alá. [AJEM — III. 161]
- nov. 25. — A. útiköltségének nyugtája a város érdekében végzett kiszállásról. Elveszett 1944-ben. I.vt. sz. AJEM — III. 162 volt.
- dec. 25. — Nyugtamasolat F. 6
 — Nyugtamasolat F.: 7
 Nyugtamasolatok; négy drb. Félívnvi, 20 × 26 cm nagyságú, egyforma, kékes színű papírra írva. Valamennyit A. másolta az eredetiről karácsony első napján, az év végi városi számadás mellékleteiként. Az első kettő eredetije még az előző évben kelt. A nyugták tárgya a következő:
 a) Erdélyi Vazul váradi ortodox püspök elismervénye 51 Ft 22 kr-ról, melyet a Mets-alapítványból kölcsönzött 856 vft tőke után járó éves kamatként felvett.
 b) Molnár Károly szolgabírói írnok elismervénye 62 Ft 13 kr-ról, „mellyeket a katonai összevonulási költségek fejében” a szalontai főbírótól felvett.
 c) Pap István nyugtája 23 Ft 8 kr-ról, melyet Szalonta tizenhat község pénztárába befizetett 1843. febr. 28-án.
 d) Pap István nyugtája 92 Ft 32 kr-ról, melyet a város „a Gáborjában tartott gyűlés alkalmával a XVI község pénztárába” még ott helyben befizetett 1843. ápr. 4-én. [AJEM — III. 163]

1844. év

- febr. 7. — Nyugta a jegyzői lak kútjához készített veder áráról. [AJEM — III. 168]
- máj. 28. — Hagyatéki végrendelet F.: 8
 30. — Bizonyság (nyugta) egy küldöttség költségeiről. F.: 9
 Bizonyság a fenti küldöttség néhány tagjának további költségeiről, akik másnapra is Tenkén maradtak. A két nyugtát ua. ívre írta A. [AJEM — III. 168]
- jún. 5. — Elismerés napidíjról. A város másik két vezetőjével együtt részt vett A. a jún. eleji megyei közgyűlésen. [AJEM — III. 168]
 12. — Bizonyság arról, hogy A. „egy rizma regest papirost” vásárolt a város részére. [AJEM — III. 168]
- aug. 24. — Kötelezvény a város által kölcsönvett 10 000 Ft-ról. F.: 10
- aug. 11. — Szathmáry András hagyatéki levele F.: 11
- nov. 1. — „Az 1843/44-k évi városi pénztárnok Oláh István számadása.” 41,5 × 25,5 cm nagyságú, zöldeskék színű dupla ívek, középen összevarrva. Tartalmaz 16 levelet. A fedő és a hátsó lap kivételével mindeniket sűrűn teleírta A. a vonalazás, tétel-, címkiemelés, összesítés tisztaságban, áttekinthetőségben a nyomdai munkával versenyez. Minden bevételt, kiadást, kölcsönt, kintlévőséget és adósságot felsorol, hogy végül tiszta képet kapjon a város pénzügyi és vagyoni helyzetéről s egyben Oláh István pénztárnok elszámolhasson. Az utolsó-előtti lapon a város lábas jószágairól találunk kimutatást. A néhány soros záradék szerint ezt a számadást a

város állandó választmányi ülése vizsgálta meg 1844. okt. 27-én s az azt követő napokon, majd a derecskei uradalomnak terjesztették fel. Aláírása: „A. J. mk mint választmány jegyzője.” (AJEM — III. 165]

1845. év

- máj. 4. — Vizsgálat Máté Sándor ellopott tehene ügyében F.: 12
 jún. 22. — Szerződés A. írásában. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 4 volt.
 aug. 18. — Járlatlevél Jámbor Ferenc jószágá számára. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 215 volt.
 okt. 27. — Számvetés Oláh Mihály csaplárnak járó összegegről. [AJEM — III. 170]

1846. év

- máj. 21. — Járlatlevél F.: 13
 22. — Járlatlevél, két db. [AJEM — III. 215]
 29. — Szerződés Dudek József váradi építőmesterrel. Borbély Pál főjegyző írása. A-tól csupán a mintegy negyed lapnyi kiegészítés származik. [AJEM — III. 171]
 jún. 18. — Kivonat a hadnagyi szék jkv-éből. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 172 volt.
 júl. 14. — Járlatlevél. Ajándékozta Wagner Ferencné, városi tisztviselő, Nagyszalonta, 1958-ban. [AJEM — 291]
 25. — Járlatlevél. [AJEM — III. 215]
 aug. 16. — A hadnagyi szék tanúkihallgatási jkv-e. F.: 14
 nov. 12. — Elismerés jkv-ek vásárlásáról. [AJEM — III. 175]
 26. — Jegyzőkönyvi kivonat a hadnagyi szék ítéletével. F.: 15
 dec. 1. — Nyugta annak a küldöttségnek a napidijáról és útiköltéségéről, amely Váradon járt „a Combinatorius pernek törvényszék előtti felvétele alkalmával” [AJEM — III. 175]
 19. — Járlatlevél. [AJEM — III. 5]
 21. — Átirat a szolgabíróhoz. F.: 16
 22. — [Lovassy László levele Szalonta város bírójához annak érdekében, hogy a pozsonyi elme-kórházból hozassák haza. Külsején A. pársoros írása: mennyit fizetett a postának viteldíjként. [AJEM — III. 176]
 Lovassy László (1815 — 1892) Szalonta szülötte, az 1832/36-os reform-országgyűlés jurátus ifjainak vezére, szónoka. A bécsi kamarilla felségsértési perbe fogja, és 10 évi tömlőre ítélteti. A brünni Spielberg sziklabörtönéből 1840-ben elborult elmével szabadul ki. A szalontai múzeumban őrzött levele tükrözi lelkiállapotát.]

1847. év

- jan. 11. — Járlatlevél. Éppen egy Arany János nevű lótulajdonos számára töltötte ki. [AJEM — III. 215]

- febr. 16. — Járjatlévlével K. Szabó Mihály lova számára. Ajándékozta Wagner Ferencné 1962-ben. [AJEM — III. 292]
20. — A hadnagyi szék jelentése a megyei esküdthöz. F.: 17
— Tanúkihallgatási jkv fenti ügyben. F.: 18
- márc. 11. — Szerződés földeladásról. F.: 19
17. — Nyugta A. fizetéséről. F.: 20
- ápr. 13. — Nyugta A. jegyzői fizetése nyolcadának átvételéről. [AJEM — III. 193]
23. — Jkv a szalontai nagy tűzről. F.: 21
25. — Nyugta 25 vft-ról, A. fizetése egy részéről. [AJEM — III. 193]
29. — Felhívás adakozásra. F.: 22
30. — Szerződés cserépegető színről. F.: 23
- máj. 3. — Szerződés A. írásában. Tárgya ismeretlen. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 192 vlt.
4. — Jkv a szalontai tanács üléséről. Csak két rövid és jelentéktelen ügyet tárgyaltak ezen a napon. Megtalálható a „*Tanácsülések jegyzéke Április 17-dike után 1847*” című vaskos kötetben. Lemegek külseje; kötése hasonló az F.:21 jegyzetében ismertetett közgyűlések jkv-éhez. Csak annál valamivel gyengébb állapotban van. Fedele vastag karton, sarka bőr; amannál kb. 60 levéllel többet tartalmaz. Első, belső lapjára A. a következőket írta: „*Szalontai tanácsülések jegyzőkönyve, kezdődik 1847-dik évi május hó 3-dikán, miután az ugyan azon évi april 17-én városunkat rombadöntött rettenetes tűzvész minden megelőzőtt jegyzőkönyveinket semmivé tette.*” A lap alsó harmadán olvashatjuk a város azon évi tisztségviselőinek a névsorát, köztük A. nevét is. Az első jkv-et Borbély Pál főjegyző vezette be máj. 3-án, utána az A.-éi következnek, amit időnként Bajó János jegyzői-segéd, ritkábban a főjegyző írása szakít meg. A.-nak ebben sokkal több munkája található, mint a közgyűlések jkv-ében. Itt is akárcsak az említettben — minden ügyet sorszámossal láttak el, amely folyamatosan haladt végig az évektől függetlenül. Ezt a jkv-gyűjteményt eredetileg H. Fekete P. szerezte meg a városi levéltárból a múzeum számára. Innen 1944 őszén elveszett és csak 1957 tavaszán került elő. A következőkben Tü. jkv rövidítéssel hivatkozunk erre a gyűjteményre. [AJEM — III. 178]
- máj. 5. — Jegyzőkönyv a Tü. jkv-ben. F.:24
10. — Jegyzőkönyv a Tü. jkv-ben. Ezen a napon 14 ügyet tárgyalt a városi tanács, valamennyi a lakosok egymás közötti pénz-, kisebb részben gabona tartozásával foglalkozik. Ezek közül egyet kiemelünk: F.: 25
12. — Kötelezvény a város számára felvett kölcsönről. F.:26
- Jkv a tűzkárosultak megsegítésére alakult főbizottság üléséről. Elnök Klobusitzki János, tollvezető A. Több ügyet tárgyaltak, de csak három ismeretes: a) br Vay Miklós királyi biztos Szalontára jött, hogy a kárt felmérje és segíteget nyújtson. Átadott 1 000 vft-t Apponyi Györgyné ajándékaként és felajánlott 5 000 — 5 000 Ft előnyösen visszafizethető kölcsönt. A fiókbizottság elha-

tározza, hogy az élelem-ajándékokat a keresetképtelen lakosok között osztja szét, míg a felaprózott kölcsönt csak vagyoni biztosítékkal rendelkezőknek.

b) A megyei közgyűlés elrendeli, hogy a segélyadományok célszerű kezelése céljából Szalontán fiókbizottságot választanak. Ennek pénztárnoka Rozvány József kereskedő; ugyanakkor mindkét bizottság jegyzője A. lett.

c) A megye kiküldi az utcák szabályozására Szász József főmérnököt, aki tervezetét már be is mutatta. Ugyanakkor felolvasták néhány szalontai lakos beadványát a szabályozás ellen.

E jkv-et közölte Rozvány Gy. i.m. III. köt. 74–76. l. Az anyag jelenlegi őrzési helye ismeretlen. A megbízhatatlan átírás miatt nem adtuk főszovegben.

- máj. 14. Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ből. Egyetlen ügy: tartozás-megkérés.
– Járlatlevél Kis Gergely kancájáról. Őrzi a nagykőrösi AJEM.
16. – Kérvény Bémer püspökhöz haladék ügyében. F.: 27
17. – Kérvény levél segély ügyben a császárhoz. F.: 28
18. – Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Egyetlen ügy: gabona-tartozás.
21. – Jegyzőkönyvek a Tü.jkv-ben. F.: 29
– A szalontai lovas és gyalog persecutorok (adóvégre-hajtók) számadása záradékkal, ítélettel. [AJEM – III. 187]
29. Szél János nyilatkozata arról, hogy Kölesér utcai ház-helyét 300 vft-ért a városnak eladta. Bajó János írása, A. csak aláírta. [AJEM – III. 194]
Két szerződés A. írásában. Pontos szövegét nem ismerjük, mert 1944-ben elveszett. Lvt. sz. AJEM – III. 192 volt.
30. – Kenéz Ferenc nyilatkozata háztelek-eladásról. Kézirat ismeretlen helyen. Említette H. Fekete P. idézett tanulmányában.
31. – Szél Mihály nyilatkozata háztelek eladásról. Többi adat ua., mint fent.
?] – Járlatlevél. Küri Albert tulajdona. Említve It XI. évf. [1922] 139. l.
- jún. 4. – Köszönőlevél. Magyar Nemzet 1948. 228. F.: 30
5. – Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ből. Ezen a napon 19 ügyet tárgyaltak, de csak a legutolsót írta A. Ebben felhatalmazzzák Kenyeres főbíró, hogy 6 000 Ft kölcsönt vegyen fel Debrecenben, amelyet részben a város folyó költségeinek fedezésére, részben az utcarendezéshez megvásárolandó telkek kifizetésére használnak fel.
Jelentés a főszolgabíróhoz. F.: 31
Jkv a fiókbizottság üléséről. Elnök: Balogh Péter ref. esperes, tollvezető: A. Két ügyet tárgyaltak: a) A. és a pénztárnok megbízást kap, hogy sommás számadást készítsenek a segélyek eddigi felhasználásáról. b) A helybeli fiókválasztmány ellenvéleményét fejezi ki a megyei küldöttség azon útmutatásával szemben, hogy csak

azok kapjanak segílyt, akik enélkül képtelenek építkezni. Álláspontjuk igazolására a következőket hozzák fel: adakozók eredetileg nem tesznek ilyen megszorítást; a tűz egyaránt elpusztította a szegények és vagyonosok házát; a gazdagabbaknak így lehetőségük lesz arra, hogy a segílyt esetleg az egyház vagy a város javára ajánlhassák fel.

Közölte: Rozvány i.m. III. köt. 76–78. l. A kézirat ismeretlen helyen.

- jún. 12. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ből. Nyolc ügyet tárgyaltak e napon: valamennyi a lakosok egymás elleni panaszával, keresetével foglalkozik.
14. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ből. Tizennégy ügyet tárgyaltak, egyet kiemeltünk közülök. F.: 32
— Tolnai Sára kérvénye a városhoz: az utcák rendezésével kapcsolatos. Rajta A. néhány soros végzése. [AJEM III. 194]
15. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ből. Két ügy: tartozások megkérése.
- ?16? — „Nyilvánlapi számadás” A.-tól. A segílyezést végző fiókbizottság megbízást ad A.-nak kimutatás készítésére, amelyet a júl. 17-én kiszálló megyei küldöttségnek mutatnak be (l. jún. 11-i regeszta).
Erre készítette A. a fenti számadást, amely tételenként feltünteti a befolyt segílyek eredetét, valamint hogy a kiadott összeget mire fordították. Eddig az időpontig 16 582 Ft a bevétel, a kiadás 15 261 Ft. Közölte Rozvány i.m. III. köt. 68–70. l. Kézirat sorsa ismeretlen.
17. — A hadnagyi szék jkv.-éhez tartozó fogalmazványok. Három ügy, tartozások. [AJEM — III. 179]
19. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ből. A hét ügy tárgya: tartozás megkérés, örökség, károsolás, nadály begyűjtési jog. Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Ezen a napon 12 ügygel foglalkoztak. Közülök hármát kiemeltünk; l. F.:33 Kelemen Jánosnének Illyés János elleni pere hat aktából áll, köztük A. írásában kb. fél lapnyi. Gyűjtötte Dánielisz Endre. [AJEM — 128]
24. — A hadnagyi szék jkv.-éhez tartozó néhány soros bejegyzés.
26. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Mindhárom a csőszök hanyagságával és az ebből eredő gabona-kárral foglalkozik.
— A. egy soros megjegyzése egy per aktáján. Bordás László tulajdona, Nagyszalonta.
- júl. 1. — A hadnagyi szék jkv.-éhez tartozó, mintegy tíz soros feljegyzés.
3. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Az egyik tartozás megkérésével foglalkozik, a másik ítélet Kelemen Jánosné perében.
5. — Jegyzőkönyv a Tü. jkv-ben. E napon két ügyet tárgyaltak. Csak az elsőnél volt A. a tollvezető.
- ?8? — Számadás kenyerekről. A tűzvész áldozatai számtára összesen 6 969 kenyeret sütöttek vagy küldtek. A beérkezett adományról, valamint az egyes napokon általa

- kiosztott kenyerekről készített A. pontos kimutatást. Közölte Rozvány i.m. III. köt. 67–68. l.
- júl. 12. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Négy ügy: mindenik néhai Kövesdi Istvánné hagyatékával kapcsolatos.
- Jkv a választmányi ülésből. Tárgya: szerződés-kötés Szász József főmérnökkel a határ felmérésére. Ez a szöveg az F.:34 alapja. A választmányi ülés határozatai számára nem kezdtek külön naplót, hanem a Vkgy-be szándékoztak ezeket vezetni a végétől előre haladva. Azonban ide — a jelenlegin kívül — többet nem irtak. Erről a jkv-ről készült AJEM — III. 185 sz. másolat nem A. írása [AJEM — III. 177]
- Szerződés Szász József főmérnökkel. F.:34
14. — A. rövid végzése Pósa Istvánné kérvényén. Említi H. fekete P. idézett tanulmányában.
16. — Járlatlevél Nemes Jámbor János szalontai lakosnak egy pej csikóról. (Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen, R, 1244.]
22. — A hadnagyi szék jkv-éhez tartozó fogalmazvány. Egyetlen ügy: búza-tartozás megkérése.
24. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Ezen a napon hét ügygel foglalkoztak; tárgyuk: disznóól építés a szomszéd háza mellé, örökség megosztása, adósság behajtása, csődbejutott gazda telkének elárverezése, csikósok egyessége.
31. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Az öt ügy tárgya: kamatvisszaperlés, szénalopás, orvos járandóságának megállapítása, megyei törvényszék ítéletének helybeli kihirdetése, per felvétele.
- aug. 1. — Kötelezvény 6 000 vft-ról, amelyet a tűzkárosultak számára vett kölcsön a város. F.:35
7. — Jelentés a szolgabíróhoz. F.:36
- Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Az öt ügyből kettőt — érdekességük miatt — főszovegbe kiemeltük. F.:37
- Kivonat a fenti jkv-ek egyikéről, a 116. sz.-ról. A. készítette. Őrzi a Déri-múzeum, Debrecen. Jelzete: I. 64/1959. Közölte M.F.: *Arany János, mint notárius*. Fővárosi Lapok 1888. 259. sz.
9. — Jegyzőkönyv a Tü. jkv-ben. Ezen a napon hét ügyet tárgyaltak, de csak hármat irt A.: suhancok lopásáról, tartozásról, adásvételről; előtte Bajó János jegyzőségét vezetett be hármat, utána pedig egyet Borbély Pál főjegyző. Ez utóbbival megbízzák A.-t, hogy a sóháztól kölcsönzött és már a lakosok között szétosztott 5 000 Ft kamatait s majdani visszafizetését kezelje.
10. — Végzés Somi J. búzájának zár alá vételéről. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.
14. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Nehány sor: adósság megvételéről.
21. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Mindössze két rövid ügy: tartozás követelése, háborgatás ház megvétele után.
22. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Egyetlen ügy: Sinka István az elveszett guba árát kéri cselédén megvételni.
28. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. A négy ügy közül kettőt szövegbe kiemeltünk. A másik kettő tárgya: vályogvető

- cigányok a vállalt munkát nem végezték el, csizmal-
talpalás árának követelése. F.:38
- aug. 30. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Három ügy: földvételi elő-
jog, érvénybe lép a város új pecsétje; két, meg nem felelő
lándzsást elbocsátanak.
- szept. 3. — Járlatlevél. [AJEM — III. 215]
4. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben; két ügy: adósságvételezés.
9. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. F.:39
16. — Nyugta A. fizetése egy részéről. [AJEM III. 193]
22. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Csupán négy soros.
25. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Tizennégy ügy: szőlőlopás,
elégett hordó perlése, tartozás kifizetése, elveszett kos
megtérítése, rosszul épített kémény, vályogvető cigány
el nem végzett munkája, elveszett ló ára, búzatartozás,
földeltulajdonítás, Kelemen Xavér Ferenc alapító
levele.
— Kelemen Xavér Ferenc alapító levele, rajta A. végzése;
F.:40
27. — Kivonat megyei küldöttség ülésének jkv-éből. Elveszett
1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 190 volt.
- okt. 2. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Két ügy: adósság-megkérés;
Kenyeres főbíró bemutatja a megvett telkek szerződéseit,
valamint a Szász mérnököknek fizetett 2 000 ezüst Ft-ról
szóló nyugtát.
9. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Hat ügy: adósság követe-
lése, elbitangolt malac keresése, eltartási díj, haszonbéri
összeg. A. kéri a Kelemen-féle alapítványt 6-os kamatra
kölcson, — amit a tanács meg is tesz.
— Nyugta A. fizetése egy részéről. [AJEM — III. 193]
19. — A kötelezvénye a Kelemen-féle alapítvány kölcsön-
vételéről. F.:41
23. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Nyolc ügyet A. vezetett be,
egyet Borbély főjegyző. Ez utóbbi tárgya: A. jegyző
panaszolja, hogy a Kőrös-érbeli szénájából egy boglya
elveszett. Kéri az ár behajtását a két csőszön. Megtérítik.
A többi ügy is főleg károsodással, a csőszök vigyázat-
lanságával foglalkozik.
31. — Nyugta A. fizetése egy részéről. [AJEM III. 193]
- Nyugta A. fizetéséről. F.: 42
- nov. 7. — Kérvény a másod-alispánhoz. F.: 43
18. — Sz. Szabó Mihály beadványa a hadnagyi székhez.
Hátlapján A. néhány soros végzése. [AJEM — III. 179]
- A hadnagyi szék jkv-éhez tartozó fogalmazvány. Öt ügy:
alispáni rendelet közlése felekkel, tartozás megkérés,
verekedés-szidalmazás.
25. — Balog Sándor beadványa a hadnagyi székhez. Hátlapján
A. terjedelmesebb végzése. [AJEM — III. 179]
- A hadnagyi szék jkv-éhez tartozó fogalmazvány. Három
ügy: az Erdélyi család nemességének bizonyítása, teme-
tési költségek megosztása, tartozás megkérés.
- dec. 2. — özv. Ns Fónagy Gáspárné beadványa a hadnagyi
székhez. Hátlapján A. végzése. [AJEM — III. 179]
- A hadnagyi szék jkv-éhez tartozó fogalmazvány. Öt
ügy, amely közül egy érdekesebbet kiemelünk. F.: 44

- dec
2. — Bajó János kérvényén A. végzése. [AJEM — III. 194]
 4. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Hat ügy: pereskedés, elvesztett csikó, megszolgált bér követelése, örökösödés, károsodás megtérítése.
 6. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Öt ügy: házbérek, tartozások.
 11. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Kilenc ügy: az előző évi főbíró és pénztárnok készítsen kimutatást a tartozásokról, elvesztett ló ára, örökösödés, tartozás, lopás, egyezkedés.
 12. — Járólatlevél. Őrzési helye ismeretlen. Közölte: Szász Géza: *Arany János által kiállított lópasszus*. Vasárnapi Újság 1911. 47. sz.
 16. — Járólatlevél. Ismeretlen helyen. Közölte: (i.e.): *Arany János evéklyék*. Új idők 1921. I. sz. ismertette az It XI. évf. (1922), a 139. lapon, a Figyelő rovatban.
 18. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Három ügy: örökösödés, fakölcsön visszaadása, elvesztett örök megtérítése.
— Járólatlevél. Négy drb. [AJEM — III. 215]
 20. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Egyetlen ügy: eladósodott csordás csődje.
 27. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Három ügy: levágott nád követelése, rosszul égetett cserép és téglá, adósság követelése.
 30. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben: egy kocsis elhagyta gazdáját, de a bérét előre kivette.
 31. — Nagy Lajos esküdt törvény-székbe idéző levele a hadnagyi székhez. Hátlapján A. kétsoros írása. [AJEM — III. 189]

1848. év

- jan.
3. — Kiszolgált árnások nevei a Tü.jkv utolsó lapján. Csak néhány sor.
— Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Hét ügy: tartozások megkérése, örökösödés.
 6. — Észrevételek az 1846—47. évi számadásra. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.
 8. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Öt ügy: búza-kár szállítás közben, kölcsönpenz elszámolása, ügyvédi díj kifizetése, osztályos per, lopás.
 10. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Egyetlen ügy: adósság-megkérés.
 13. — özv. Főnyad Gáspárné kérvénye A. hatsoros végzésével. [AJEM — III. 194]
— A hadnagyi szék jkv-éhez tartozó fogalmazvány. Négy ügy: korábbi nyilatkozat visszavonása, iratok kiadása feleletre és két per.
 15. — Tanúvallási jkv Borbély jegyző vezette. Hátlapján A. húsz soros megjegyzése. [AJEM — III. 194]
— Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Hat ügy: végrendelet, osztályos per, kamat-megkérés, kondás nem tud elszámolni malaccal, pénz-követelések.
 17. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Két rövid ügy: peranyag kiadása feleletre.

- jan. 19. Tanúvallomás Csordás András részéről az általa ellopott disznók ügyében. A több iratra terjedő, A. által vezetett vizsgálatnak ez az első aktája. Bár eddig A.-nak tulajdonították, erősen kétséges, hogy ő írta-e. [AJEM III. 202]
22. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. F.:45
24. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Három ügy: örökösödési kereset, zálogba adott pénz visszakövetelése, italmérés meg nem engedett helyen.
25. — Utalvány rapidíjról. A. és két társa Váradon volt két napig a sóper ügyében. [AJEM — III. 205]
29. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Öt ügy: pénzkövetelés, örökösödés, munkabér kifizetése.
29. — Feljelentés disznólopás miatt Csordás János ellen. F.:46
Tanúvallomás Csordás János ellen ua. ügyben. F.:47
Tanúvallomás Kőszegi Ferenc részéről ua. ügyben. F.:48
Tanúvallomás Pájer és Kövesdi részéről ua. ügyben. F.:49
Az ügy felterjesztése az uradalmi ügyészhez. F.:50
Végzés Csete Mihály kérvényén. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.
- febr. 12. Végzés Csete Györgyné kérvényén. Említi H. Fekete P. uo.
Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Hét ügy: perismertetés, eladott kaszáló visszavétele, hozományi javak kimutatása, földvétel, tartozás-követelés, peres ügy.
13. — Jegyzetek a városi közgyűlés jkv-e számára. F.:51
— Jegyzőkönyv a Vkgy-ben. F.:52
— Jkv-i kivonat a fenti napló egyik ügyéről: a város és az egyház által felvett kölcsönökről. [AJEM — III. 196]
14. Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Egyetlen ügy: lopott ló megvásárlása.
19. Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Négy ügy: zálogba adott föld, földváltás követelése, búza-kölcsön visszakövetelése; az utolsót l. F.:53
20. — Jegyzetek a Vkgy számára. F.:54
— Jegyzőkönyv a Vkgy-ben. Ua., mint fent.
21. Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben; kereslet-indítás, földperlésre.
- febr. 26. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Tizennégy ügy; közülök két érdekesebbet l.: F.:55
A többiek tárgya: felügyelők kinevezése a kerítkezési rend biztosítására, elvesztett ló megtérítése, földvételnél elsőbbségi jog, per beadása, telek-kérdés, tiltott italmérés, tanya eladása, megdöglött lovak kára, osztályosper.
— Csete Mihály kérvényén A. öt soros megjegyzése. [AJEM — III. 194]
27. — Jegyzetek a Vkgy számára. [AJEM — III. 196]
— Jegyzőkönyv a Vkgy-ben. Az Orosira vonatkozó részt kiemeltük. l. F.:56
A többiek tárgya: Kenyeres bérlő a Cserén is bort mér, Kis János a mások juhait legelteti a maga neve alatt, feles juhtartás kérdése.
- márc. 2. — Darvasi Ambrus kérvényén végzés. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.

- márc. 10. — Jkv a Vkgy-ben. Két ügy: kéri a megyét, hogy a kiküldendő bizottság ne csak a Kenyeres-féle számadásokat, hanem a jóval korábbiakat is vizsgálja felül; Szász mérnök nem fogadja el a város javaslatát a megegyezésre, sőt ismételt pénzt kér, azonban az előjárók határozottan ragaszkodnak előbbi javaslatukhoz.
13. — A hadnagyi szék jkv-éhez tartozó első fogalmazványok. Négy ügy: pénzkövetelés, folyamodás; két érdekesebbet l. F.:57
16. — A hadnagyi szék jkv-éhez tartozó első fogalmazványok: lemondás gyámságról, vita búza-utalványozásról, földvásárlás, zálogos föld kiváltása, búza-követelés, árpakár.
17. — A hadnagyi szék jkv-éhez tartozó első fogalmazvány Medveczki András panaszáról, [AJEM — III. 179]
— Kivonat a hadnagyi szék jkv-éből a Medveczki-ügyről. F.:58
18. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Tíz ügy: per-beadás, osztályos per, tartozás-követelés, végrehajtás, pereskedés földért, örökség követelése, a város követelése a termérés haszonbérlejétől. Egyik ügyet l. F.:59
- apr. 25. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben: két per benyújtása.
1. — Kétsoros kísérő levél a szolgabíróhoz: jóváhagyásra terjesztik be a hadnagyi szék márc. 17-i ítéletét; l. F.:58. A hátlapon Főnyad szolgabíró végzése: jóváhagyja a hozott ítéletet. [AJEM — III. 203]
Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Négy ügy: per-beadás, fellebbezés szolgabíró ítélete ellen, osztályos per, csikó elveszése.
8. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Nyolc ügy: perek beadása, elveszett sertések, tartozások követelése, hagyaték elosztása.
9. — Jegyzőkönyv a Vkgy-ben. F.:60
14. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Mindkettő a forradalmi eseményekkel kapcsolatos: a mézárszék bérlői kéri a hús árának felemelését; a másikat l. F.:61
15. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Per-beadás, kaszáló-perlés, telekvásárlás. Ezt l. F.:62
17. — Jegyzőkönyv a Ref. Egyh. Elöljáróságának jkv-ében. Öt ügy: új tanító szükségessége; a lakosság nem fizeti az egyh.-i adót sem; a leányiskola még nem készült el; Kenyeres volt főbíró még maradhat a tanítói lakásban; a váradi ács elkészítette a templomtető gerendáit — haza kell hozni. A presbitérium jkv-eit általában Borbély főjegyző vezette, csak néhányat Bajó jegyzőségéd. Erről az egyről tudunk, amit A. szerkesztett. — Megtalálta Dánielisz Endre 1962-ben, a szalontai Ref. Egyh. irattárában.
18. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Egyetlen per benyújtása
25. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Ua., mint fent.
29. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Nyolc ügy: ellopott lovak árának megtérítése, székérbér követelés, vő és após pere, perek beadása, adóság megkérése, ellopott fa.
- máj. 3. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben: tartozás követelése.
6. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Hét ügy: osztályos keres-

- letek, perek beadása, tartozások követelése; kettőt 1. F.:63
- máj. 7. — Jegyzőkönyv a Vkgy-ben. F.:64
27. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Négy ügy: perek beadása, adósság követelése, lakbér visszakerés; és egyet 1. F.:65
- jún. 6. — Észrevételek és nehézségek, melyek az 1846. évi bírói számadásra tettettek a számadások vizsgálatára kinevezett küldöttség által. A. írása. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 195 volt.
10. — Nyugta kiírási díjról. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.
20. — Nyugta befizetett összegről. [AJEM — III. 207]
21. — Jelentés a város adósságainak felülvizsgálásáról. F.:66
28. — Nyugta zab vásárlásról. A forradalommal kapcsolatos. F.:67
- ? — Honvédnek állt újoncok rövid hagyatkozása a Tü.jkv utolsó lapján. [AJEM — III. 178]
- júl. 5. — Nyugta a megyénél fizetett pénzről. [AJEM — III. 205]
- Nyugta útiköltségről. A. hivatalos ügyben Váradon járt. [AJEM — III. 205]
14. — Passzusos jkv. Ebbe vezette A. a kibocsátott járlatleveleket. A beírások ezen a napon kezdődnek és folytatónak A. lemondásáig, 1849. máj. 22-ig. A közbeeső idő alatt A. 408 járlatlevelet bocsátott ki. [AJEM — III. 197]
16. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Három rövid ügy: összekülönbözés közös malomvétele, házfal-áthelyezés, perújítás.
18. — Nyugta A. negyedévi fizetéséről (50 Ft) és egyéb költségekről. [AJEM — III. 204]
23. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Egyetlen kérdés: tartozás megkérés.
- aug. 8. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Két ügy: tiltott út használata, — pelyva-lopás.
9. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Egyetlen ügy: ló árának kifizetése.
12. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben: tartozás megkérés.
14. — Elismervény útiköltségről. A. személyesen vitte el Debrecenbe a város tartozásának egy részét a takarékbá és Péczeli Józsefhez. [AJEM — III. 207]
21. — Járlatlevél Pénzes Jánosnak. [AJEM — III. 215]
- szept. 21. — Járlatlevél Boros Jánosnak. [AJEM — III. 215]
- Járlatlevél Ns Jámbor Mihálynak. Személyi tulajdonban Budapesten.
- Nyugta A. fizetéséről, amelyet önhatalmúlag felvett. F.:68
22. — Járlatlevél P. Szemes Istvánnak. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 215 volt.
- okt. 1. — Nyugta 10 itce borról. A forradalommal kapcsolatos. F.:69
- dec. 6. — Nyugta Bereczki Baláznak. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.
9. — Kötelezvény 4 000 Ft kölcsönről, amelyet a város a debreceni takarékpénztártól vett fel. Nyomtatvány;

- A. személyesen töltötte ki Debrecenben. Két drb.: eredeti és másolat. AJEM — III. 198
- dec. 11. Számadás A. debreceni útjának költségeiről. F.:70

1849. év

- jan. 19. — Járlatlevél Sinka Istvánnak. [AJEM — III. 215]
24. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ből. Egyetlen rövid ügy: tartozás-megkérés.
- febr. 16. — Járlatlevél Bereczki Istvánnak. Említi H. Fekete P. id. tanulmányában.
19. — Járlatlevél Domján Mihálynak. Említi H. Fekete P. id. tanulmányában.
— Járlatlevél Sas Sándornak. [AJEM III. 215]
22. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben. Három rövid ügy: tartozások megkérése.
- márc. 10. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben: „örökség atyafiságos megosztása.”
14. — Járlatlevél Balog J. Sándornak. Említi H. Fekete P. id. tanulmányában.
15. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben: követelés megszűnése.
17. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben: „örökség atyafiságos megosztása.”
22. — Jegyzőkönyv a Tü.jkv-ben: osztályos per. Ez A. utolsó bejegyzése ebbe a naplóba.
- ápr. 3. Nyugta Gyulai Sándornak. Említi H. Fekete P. id. tanulmányában.
21. Számvetés debreceni útiköltségről. A „a kincstári tartozás elengedtetése végett az országos elnökhöz folyamodást” adott be. [AJEM — III. 211]
29. Nyugta kincstári pénzről. Említi H. Fekete P. id. tanulmányában.
- máj. 1. — Folyamodvány Kossuth Lajoshoz. F.: 71
— Kivonatok a Vkgy.jkv-ből: öt drb. Bajó János írása, csupán a hitelesítés származik A.-tól. [AJEM — III. 208]
12. — Számadás debreceni útiköltségről. F.:72
13. — Nyugta A. fizetéséről. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM—III. 210 volt.
14. — Nyugta A. fizetéséről. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM—III. 210 volt.
— Kimutatás a honvédség által felhasznált fuvarokról. F.:73
— Jegyzőkönyv a Tü. jkv végén: egyedül áll. A. vette fel, mint a „választott bíróság” elnöke. Osztályos per.
17. — Járlatlevél Lovassi Mihálynak. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.
- ? ? — Kimutatás jószágállományról, valamint az átszámítási kulcs. [AJEM — III. 129]
? ? — Tanúvallomás Fenesi János ellopott lováról. [AJEM — III. 214]
? ? — Tanúvallomás Bagdi István részére. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.
? ? — Különféle nyugták A. írásában; négy db. Elvesztek 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 206 volt.

- máj. ? — Különféle nyugták A. írásában: három db. Elvesztek 1944-ben. Lvt. sz. III. 212 volt.
21. — Átirat a főszolgabíróhoz: A. bejelenti lemondását a jegyzőségről. F.:74
— A. lemondó levele a jegyzőségről a városi tanácsnak címezve. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában. Az eredeti nincs meg. Tartalmi ismertetése a Vkgy-ben. L. F.:74 jegyzetét.
27. — Átirat Zemplén megyéhez a Belügyminisztérium részéről. F.:75
29. — Átirat Kraszna megyéhez a Belügyminisztérium részéről. MOL — 1849. évi debreceni iratok, Rakt. sz. 269, Folio szám: 757.
30. — Átirat Zemplén megyéhez a Belügyminisztérium részéről. MOL — 1849. évi debreceni iratok, Rakt. sz. 269, Folio sz. 772.
- jún. 16. — A. beadványa Szemere miniszterhez, versek kiadása ügyében. F.:76
- júl. 18. — Nyugta A. fizetéséről. Elveszett 1944-ben. Lvt. sz. AJEM — III. 210 volt.
24. — Ua. mint fent.
- nov. 5. — Ua. mint fent.
- dec. 19. — Ua., mint fent.

1850—1851. év

1850. jan. 31. — Felhívás és gyűjtőlv Garay János számára. F.:77
- júl. 24. — Nyugta fa-hátralékról. Említi H. Fekete P. idézett tanulmányában.
1851. ápr. 15. — Tanúsítvány arról, hogy Ns Darvasi Ambrus kifizetett egy bizonyos összeget. [AJEM — III. 207]

Nagykörös történetéből

1851 őszén lényeges változás következik be A. életében: Nagykörösre hívják meg tauárnak.

Nagykörös hajdan sokkal jelentősebb város volt, mint manapság. A Duna—Tisza közén a legnagyobb református egyház; s ez abban az időben, mikor a felekezeti kérdések olyan nagy szerepet játszottak, döntő súllyal esett latba. A múlt század leghíresebb földrajzi tankönyve, a *Hármas Kis Tükör* 1848—49. évi kiadásában (Pesten Trattner és Károlyi tulajdona. 38. l.) így ismerteti:

„Nagykörös privilégizált mezőváros 16 000 magyar lakossal, kik közül 14 600 reformátusok. A katolikusok, reformátusok és óhitűek templomaikkal. Van itt a helvéciai vallást tartóknak szépen virágzó Collégiuma és egy praktikai gazdaságot és iskola-tanítókat képző intézete, rendezett tanácsa (községi tanácsa) van. Határa róna, kiterjedett, hozzá számos puszta tartozik, juh-, szarvasmarha-, sertés- és lótenyésztés, szőlőművelés fő élelme a lakosoknak, vörös kerti borai erősek. Pestre hordja termékeit.”

Sárospatakhoz vagy éppen Debrecenhez hasonló vidéki város képe bontakozik ki az egykorú leírásból. Jó gazdasági alapokon álló vallási-kulturális központ. Földművelés, állattenyésztés, állatkereskedelem viszonylag jó módhoz juttatta lakosait, akik büszkéek rá, hogy sohasem voltak jobbágyok. Kezdetben a király birtokához tartozott ez a „possessio”, majd amikor a király egyik-másik főemberének ajándékozta, megváltották magukat. Zsigmond idejében már „oppidum”-nak emlegetik, tehát városnak. A legelsők között fogadta be a reformációt; s minthogy ennek alapítójele, hogy „az egyház veteményes kertje az iskola”, magasabb fokú iskolát is alapítottak, melynek 400 éves jubileumát 1957-ben ünnepelte az ország. Píszert gimnáziuma a legrégebb magyar középiskolák közé tartozik.

A törökvilágban is kimódolták maguknak a jobb életet: kiderült, hogy Nagykörös talajában nagy kincs van a hadakozók szempontjából: *salétrom* — mely még ma is seperhető sok régi ház falán, főként pincéjében. Akkoriban pedig „kazánokban” főzték, oldották ki a homokból, és szállították Budára, a puskaporgyárba. (A. is emlegeti legelső levelében „a homokos, salétromos Kanaánt”, — Ercseyhez, 1851. nov. 12.) A törökök viszont nagy kedvezményekkel igyekeztek biztosítani a salétromfőzés zavartalanságát. Így a környékbeli falvak népe is inkább ebbe a védett városba húzódott; ezzel földjük is a város határához került. Volt idő, mikor 100 000 holdra ment a város birtoka. (A város történetére vonatkozólag legjobb forrás mindmáig *Galgóczy Károly: Nagy-Körös város monographiája*. Bp. 1896. — l. bővebben ott.)

Nagyköros lakosaiban ilyenformán bizonyos élelmesség, önállóság fejlődött ki. „Rátarti nép” — jellemzi Voinovich. (II. köt. 106. l.). A. is emlegeti, hogy itt aránylag minden drága s hogy a köroői ember jó pénzért mindenét eladja (Ercseyhez, 1851. nov. 12. és 1859. aug. 15.). Am éppen ez a magyarázata annak, hogy a köroősiek nehéz viszonyok közt is jó módra tettek szert, s ez csak fokozódott akkor, amikor szabadabban mozoghattak. Olyasféle rá tartóság fejlődött ki bennük, mint pl. a debreceniekben a Tisza túl. Igényelték is maguknak az elsőséget a Duna—Tisza közt. Különös szeretettel és áldozatkészséggel fordultak ősi gimnáziumuk felé, amelynek a XIX. sz. elején, a Kecskeméttel folyó versengés során emeletes épületet emeltek. És míg másutt, vidéki „particulákban” csak egy professzor tanított, a kisegítő feladatokat pedig magasabb osztályú diákok látták el: Nagyköroősön már a szabadságharc táján 4 rendes tanárt találunk, akik a szokásos 6 gimnázialis osztályon túl még „academicus cursust” is szerveztek. Utóbbi már a főiskolák előtornáca volt, „lyceum”, ahonnan megfelelő felvételi vizsgálat után, magasabb évfolyamra is bejuthattak a növendékek a debreceni, pataki, pápai kollégiumokban.

A gimnázium története számos nagy alakot mutat fel a tanárok közt (l. Ádám-Joó művét!). Itt működött pl. Losonczi István, az idézett *Hármas Kis Tükör* szerzője, valamint Nánási Fodor Gerzson, Csokonai tanítója, a Martinovics-összeesküvés résztvevője, akik sokat tettek az iskola fel-emelkedése érdekében. Az iskola és vele a város „arany kora” azonban a XIX. sz. közepén következik be, amikor A. is idekerül tanárnak, s a 10—12 tagú tanártestületben 6 olyan férfi működik, akiket az MTA is tagságára méltat.

Az előkészítő munkát Szigeti W. János rektor-professzor végzi el, aki 1833-ban került a nagyköroői gimnáziumhoz, s négy évtizeden át országosan megbecsült működést fejt itt ki. Az MTA legelső tagjai közé sorozza, végül pedig érmet veret tiszteletére. Hegel legkiválóbb követője Magyarországon, „az ellentétek közt való fejlődés” hirdetője, a népoktatás fáradhatatlan apostola. Nevéhez fűződik Nagyköroősön a tanítóképző intézet megalapítása, melyet a szabadságharc utáni nehéz időkben olykor rejtve is működtetett.

Ugyanakkor az egyház vezetésére is országos nevű embert nyertek meg a köroősiek: ifjabb Báthory Gábort, akinek nagy műveltsége mellett értékes kapcsolatai is sokat tehettek az egyház és iskola érdekében, — hiszen fia volt az ide illetékes dunamelléki püspöknek, sőt a legnehezebb időkben ő maga is betöltötte ezt az egyházkormányzó legmagasabb hivatalt (1854—59). Ez a „nyájás tekintetű, tiszteletet parancsoló alak” — mint közvetlen ismeretség alapján Ádám jellemzi (43. l.) — igen alkalmas volt arra, hogy megtalálja az utat az abszolút kormányhoz is.

Még két férfit emel ki segítői közül Szilágyi Sándor, A. tanártársa (Ádám-Joó VIII. l.). Az egyik Tanárky Gedeon, Nagyköros város főjegyzője s az 1848—49. évben országgyűlési képviselője: fia annak a Tanárky János nagyköroői orvosnak, akinek első magyar prózai Tasso-fordítását A. is kedves, ifjúkori olvasmányai közt emlegeti (l. e. kötetben Gyulai Pálhoz intézett önéletrajzi levelét, a 109. l. i. sorában) Tanárky Gedeon mint fiatal köroői földbirtokos, Báthory Gábornak veje, jobbkeze, az egyház főgondnoka lett. Ő viszi ki később A.-t is a maga tetétleni birtokára, ahol a tetétleni dombon meghihleti a költőt a honfoglalók emléke. — A másik vezető férfiú Magyar

Pál, szintén körösi „bennszülött”, 1848-ban városi al-, majd 1849-ben főjegyző, az abszolutizmus korszakában pedig a város főpolgármestere. „Kiváló érdemeket szerzett úgy a város fejlesztése, mint különösen iskolánk újjászervezése körül — mondja róla Benkó (Nemes: 223 l.). Mellettük a tollat Nagy Gáspár ügyvéd, a város és egyház felvilágosult jegyzője, a város újabb-kori történetírója viszi.

A szabadságharc után a nagykőrösi gimnáziumra is a megpróbáltatások éveit követték.

Kossuth szavára Nagykőrösön mintegy 1200 ember állt nemzetőrnek. Köztük voltak a gimnázium felső évfolyamának növendékei is, akik a legfiatalabb professzor, Galgóczy Károly vezetése alatt vonultak a haza védelmére. Az iskola felére apadt tanulóifjúságát az otthon maradt két öregebb professzor oktatgatta, mert közben a negyedik Kecskemétre ment át.

A szabadságharc vérbefojtása után a visszaszivárgó tanulók és a jelentkező újak számára gondoskodni kellett a felsőbb évfolyamok helyreállításáról. Elsősorban tanárookra volt szükség. A kormány azonban eleve kijelentette, hogy „oly egyéneket, akik a forradalomnak tettek szolgálatot, nem alkalmazhatnak” (AJT Évk. XVIII. 9. l. Törös I. cikke). Ezért nem helyezhetik vissza állásába Galgóczy Károlyt, de titkon jó darab földbirtok haszonélvezetével kárpótolják. Ugyanakkor megválasztanak két olyan embert, akik cseppel sem tettek kevesebb szolgálatot a forradalomnak, de hát ezen a tájon nem ismerték őket. Némi kerülővel Nagyváradról jöttek, ahol Kossuth puskaporgyárának voltak tudományos vezetői. Elsőnek a jókedélyű, vállalkozó szellemű Mentovich Ferenc jelentkezett, aki Erdélyből származott. Nagyenyeden tanult, ahol id. Szász Károly tanár, felismervén képességeit, 10 évvel ifjabb fia, Károly mellé fogadta nevelőnek, inkább csak azért, hogy ezzel anyagilag segítsen a szegény ifjún. Már 21 éves korában közölt tőle az Athenaeum verseket. Két évet töltött külföldi egyetemeken, kitűnően megtanult németül, s így kapva-kapott rajta Báthory Gábor, hogy a német nyelvű felterjesztésekhez segítőtársa legyen. Megválasztatja az üresedésben levő költészettani és szónoklati tanszékre, s egyben titkárául fogadja. Így aztán módja nyílt Mentovichnak, hogy az iskola fejlesztésébe beleszóljon. Mindenekelőtt maga mellé ajánlja földijét és tanulóársát, Jánosi Ferencet, aki a német egyetemeken kémiai és természettudományi tanulmányokat folytatott, s ezen a réven fontos szolgálatokat tett a nagyváradai puskaporgyárban is, Nagykőrösön pedig igen alkalmasnak mutatkozott a természettani-vegytani-gazdaságtani tanszék betöltésére.

Ám alig kezdték meg a munkát, megjelent a kormány rendelete, mely az egységesen tervezett osztrák birodalom részére még 1849-ben kiadott *Entwurf*-ot a magyar középiskolák számára is irányadóvá tette. Eszerint csak az *Entwurf* követelményeinek megfelelő gimnáziumok és reáliskolák kaphattak nyilvánossági jogot, állíthattak ki államérvényes bizonyítványokat, s főként ezek tarthattak — császári biztos felügyelete alatt — érettségi vizsgálatokat, s adhattak ki olyan érettségi bizonyítványokat, amelyek alapján az egyetemre felvehetik az ifjakat. A gimnáziumokat a régi 6 osztály helyett egységesen 8 évfolyamúra tervezték, s az ilyen „főgimnáziumokban” legalább 12 rendes tanárt kellett alkalmazni, tisztességes megélhetést biztosító fizetéssel. Addig szinte reggeltől estig tanítottak a tanárok, most átlagosan heti 18 óra lett a kötelező. A tanároknak állami bizottság előtt kell vizsgáznunk, a pályázatokat az állami iskolafelügyeleti hatóságnak előre be kell jelenteni, s ez hagyja jóvá végső fokon a választásokat. Jól felszerelt szertárakat, könyvtárakat, egészséges tantermeket követel az *Entwurf* az oktatáshoz, s mindezek létrehozására elegendő anyagi alapot kell kimutatni az iskolafenntartónak. Az állam minden vonalon fenntartja

magának a felügyeleti jogot, ennek gyakorlására az öt katonai kerület mellett egy-egy iskolai tanácsost alkalmaz, megfelelő segédszeméllyel. (Mindezekről bővebben 1. *ENTWURF der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien 1849.)

A rendelet, bár igen sok okos reformot tartalmazott, nagy felzúdulást keltett országszerte, főként a protestánsok körében. Vége a századokon kifejlett patriarchalis rendszernek, mely aránylag kevés áldozattal kisebb helyekre is elvitte a művelődést, s mindenek felett vége a féltve őrzött — *autonómiának!*

Megpróbáltak passzív rezisztenciába burkolózni: egyelőre zárva maradtak a legnagyobb magyar iskolák kapui is, pl. a debreceni kollégium közép-tagozata. Elsőnek Nagykőrösön kezdtek töprengeni valami elfogadható megoldáson. „Hogy a jelenért semmit sem lehetett tenni, az bizonyos volt. De legalább a jövőt kell megmenteni: azt a fiatal nenuzedéket, mely az iskolákat járta, úgy nevelni, hogy a jövő eseményei készen találják” — mondja drámai hangú nyílt levelében Szilágyi Sándor (Ádám—Joó VI. 1.). A vezetők javaslatára aztán az egyháztanács 1850. dec. 1-i gyűlésében határozatban mondja ki, hogy „iskoláját lejjebb nem szállítja, érte minden áldozatra kész”. (Benkó 4. 1.) Megmozgattak minden segélyforrást, s az iskola anyagi alapjainak biztosítása meglepően rövid idő alatt sikerült. Az osztrák kultuszminiszter sem fojthatja el bámulatát: „Ezen város közönségének helyes fogalma van a magasabb művelődés becséről” — mondja válaszeleiratában gr. Thun Leo. (Galgóczy 353. 1.)

Közeledett az új tanév, s a nagykőrösiek nem akarták vesztegetni az időt: meghirdették a „csődületet” Jöttek is a pályázatok szép számmal a tanári állásokra. Hol innen, hol onnan bukkant fel egy név, melynek viselője a kenyér mellett elsősorban menedéket keresett a vidéki iskolában. S a kőrösiek a nemzeti ellenállás gondolatának úgy adták kifejezést, hogy ezeket a „kompromittált” embereket — a határozott tilalom ellenére is — megválasztották tanárnak, — sőt, mikor a kormány kellemetlenkedett, kezeséget is vállaltak értük! (AJT Évk. XVIII. 13. 1.)

A szervezés során a régi négy tanárnak szabad kezét engedtek a tanszékek megválasztásában, így Szigeti Warga János a bölcsészettani, Fitos Pál a latin nyelvi, Jánosi Ferenc továbbra is a természetrajzi tanszékét választotta, Mentovich Ferenc azonban felcserélte irodalmi tanszékét a szívéhez közelebb eső természettanira. A magyar irodalmi tanszékre a jelentkezők közül a fiatal Szász Károlyt választották meg, nyilván egykori nevelője, Mentovich ajánlatára. Még 1944 előtt megvolt a nagykőrösi gimnázium nagykönyvtárában eredeti kérvénye, melyben egyszerre 4—5 tanszékre is pályázott: olyan egyetemes műveltségű volt. Bizonyos irodalmi múlt is állott már a háta megett. Arannyal is kapcsolatba került a Toldi sikere után. A történelemre Kiss Lajos jött, akinek nagyapja még nagykőrösi tanító volt, különben pedig olyan kiváló pedagógusnak bizonyult, hogy „példánytanárnak” nevezgették (1. egykorú fényképének a feliratát a nagykőrösi AJEM-ban). Nehány év múlva a budai tankerület prot. iskola-felügyelőjének nevezték ki. A görög nyelvre a nagyműveltségű Ács Zsigmondot alkalmazták, aki „14 élő és holt nyelvet értett és beszélt” (Ádám 8. 1.), s akkoriban jött haza Angliából. Percy-kötete jó szolgálatokat tesz majd A. felrázásában is! — Az egyházkerület által felajánlott két tanszék közül a vallástanira Csikay Imre kecskeméti „segédtanárt”, a német nyelvre pedig Weisz Jánost nevezték ki, pedig ezek szintén részt vettek a szabadságharcban. Az utóbbi Eperjesen tanulótársa volt Mikulás János császári iskolafelügyelőnek, s egyenesen a Mikulás ajánlatára került ide. Ez szerencsés

dolognak bizonyult a kőrösiekre nézve, mert aztán ő Mikulás útján, baráti alapon nem egy kényes ügyet el tudott intézni a tanári kar és az iskola javára.

Arany János meghívása Nagykőrösre

A takarékos nagykőrösiek egyelőre ro tanszéket töltöttek be: hátha megleégedne ennyivel is a kormány. Ezek közül is baj volt a matematikaival: eleinte nem kaptak rá embert. Már mérnököt is szívesen alkalmaztak volna, de az utolsó pillanatban az is lemondott. Ekkor támadt Szász Károlynak az az ötlete, amiről az egyháztanács jegyzőkönyve így emlékszik meg:

„Indítványba tétetett, hogy miután Varga János mérnök úr a mathesis tanszékét el nem vállalta, köztudomás szerint pedig ifjú Szász Károly úr — ki a magyar irodalomra választatott el — a mathesisben is kitűnő képzettséggel bír, sőt barátaí előtt tett nyilatkozata szerint inkább szerette volna, ha a mathesisre választatott volna el, aminthogy e tanszékre szintén folyamodott: tanácsos volna azért ezen tisztelt professor urat a mathesis tanszékére alkalmazni, és az ez által megürülendő magyar Litteratura tanszékére pedig honunk egyik nevezetes költőjét, Arany János urat, mint ki a nevelésben szintén jártas s hajlamokkal bír, meghívni.

Végzés :

Az indítvány az egyháztanács által köztetszéssel fogadtatván, Szász Károly professor úr, mint aki a mathesis tanszékére szintén folyamodott, s többek előadása szerint e tudomány iránt különös hajlammal viseltetik, e tanszékre akként tétetik át, hogy az ekként megüresedett magyar irodalom tanszékére Arany János úr, mint aki az irodalom mezején magának kitűnő helyet vívott ki, alkalmaztatik, és meghívása elrendeltetvén, a meghívólevél feltétele és elküldésére jegyző Nagy Gáspár megbízatik.” (Benkó 6—71.)

A., aki csaknem féleztendeje már a szomszéd Geszten nevelősködött a Tisza-családnál, meglepetéssel veszi a meghívást. Odahagyta ő már egyszer Szalontát, de a forradalom szolgálatából letörönten kellett visszatérnie, sokáig rettegésben élt, s jó időre kenyér nélkül maradt. A nyomor és félelem hajtotta arra, hogy a császári szolgabíró mellett írno ki állást vállaljon, majd magánnevelősködésbe menekült, noha itt nem sok fizetést kapott: mindössze 300 Ft-ot egy évre. Nagykőrös csaknem kétszer annyit ígért. Geszten egy-egy hétre el volt szakítva családjától, itt együtt lehetnének. Kétségei és aggodalmai közt eszébe jutott, hogy anyai pénze sincsen, hogy szekeret fogadhasson, és a legszükségesebb holmikat magához véve, családjával együtt Nagykőrösre utazhassék. „Fájdalmasan” tudatja tehát, hogy „anyagi körülményei miatt” nem fogadhatja el a meghívást.

Am a kőrösiek nem hagyják annyiban a dolgot. Mi sem mutatja A. iránti megbecsülésüket, mint hogy válasza felolvasása után nyomban megszavaznak számára 120 ezüst forintot utazási, költözködési és első félelvi lakbérköltségre. Akkoriban egy mázsa búza 3—4 Ft-ba került, tehát ez az összeg 30—40 mázsa búza mai értékének felel meg. Igen tisztes költözködési költséget kapott A. Tanártársai örültek, hogy pusztán állást kaptak.

Most már látszólag elhárult az akadály, de A. még most sem tudja egykönnyen elhatározni magát. Mint későbbi leveleiből kitéjük, összehívja a családi tanácsot, melyben alighanem ügyvédkedő sógorának, Ercsey Sándornak volt a leghatározottabb szava. Úgy látszik, mindenki vagy legalább is a többség a meghívás elfogadása mellett nyilatkozott. „Magam feje után

nem is hagytam volna én oda csendes Ermenonvillémet, de a tanácsadók! azok a tanácsadók! Félttem, hogy bolondnak kiáltanak ki, meglőnek”, — írja A. még másfél év múlva is Szilágyi Istvánnak (1853. febr. 5.). Engedve hát az ostromnak, megírja második hivatalos levelét Nagykőrösre, melyben röviden tudatja, hogy a magyar irodalom tanszékének elfogadására magát elhatározta.

Október végén Nagykőrösre érkezik, nov. 10-én megkezdí a tanítást. Ettől kezdve 9 évre idekötí élete sorsa.

Arany tanári munkája

A. nem a legjobb hangulatban foghatott a tanításhoz. Alig érkezett meg Kőrösre, eléje tették a budai tanügyi hatóság rendeletét, mely minden tanártól önéletrajzot követelt. Legveszélyesebbnek látszott az utolsó kérdés: „Mindenek felett pedig hol és minemű foglalkozásban töltötték idejüket 1848 év mártius 15-ik napja óta addig, míg Nagykőrösre megajánlkoztak? Mely utolsó pontra vonatkozó minden bizonyítvány meghitelesített párban ezen magyar nyelven is szerkeszthető életrajz mellé csatolva egyszersmind fölterjesztendő.”

A. megdöbbsent: igazolva látta előérzetét. Forradalmi múltja miatt könnyen megsemmisíthetik választását, s akkor mehetnek szegényszemre haza. Közben pedig már az a bizonyos kis állása is megsemmisült, házát is kiadta... Nem volt mit tennie: megírja önéletrajzát, röviden, óvatoskodva. A két évvel azelőtti nagyszalontai tűzvészre hivatkozik, mikor „kénytelen volt családja eltartása tekintetéből a forradalmi kormánytól egy alárendelt hivatalt elfogadni”. Végül is Tisza Lajos „csász. kir. kamarás” bizton remélt párfogása alá menekül.

De ilyen jellegű volt a többi tanár életrajza is: amit lehetett, eltitkoltak vagy jelentéktelennek igyekeztek feltüntetni. Jól mondja Benkó Imre: „Ezen önéletrajzok olvasásánál nem szabad szem elől téveszteni a kort, és azon szomorú idöket, amelyekben azok íródtak. Nemcsak a nemzet Golgotájának, az aradi véres napnak emléke volt még nagyon is közel: de az aradi, olmützi, jözsefstadti, kufsteini börtönök is telve voltak magyar hazafiakkal, s a legjobbak is, akik a bitófát vagy a börtönt elkerülték, vagy külföldön ették a hontalanság kenyerét, vagy itthon álnév alatt rejtözködve titkolták nemcsak érzelmöket, hanem kilétüket is” (Benkó: *Nagykőrösi ref. jögimnázium Értesítöje* 1907—8. 6. 1.)

A. hangulata jól visszatükrözödik abból a levélből, amelyet 3 nap múlva ír sógorának Nagyszalontára: „Sok baj van itt, öcsém, amit előre nem láttunk s nem tudtunk, úgyhogy ha a megtörténtet meg nem törtéنتté lehetne tenni, nem volnék én nagykőrösi tanár, hanem szalontai — semmisem. Node már most benne vagyok, küzdenem kell, ahogy s amíg lehet” (Ercseyhez, 1851. nov. 12). Ilyen elgondolással tér ki fél év múltán szalontai háza eladása elől is: „Ki tudja, nem szorulunk-e vissza, s az esetben jó egy barátságos fedél” (Ercseyhez, 1852. febr. 28.).

A. aggodalmaskodását tovább is igazolták a fejlemények: a tanügyi hatóság nem elégedett meg a tapintatoskodó vallomásokkal: még másfél év múlva is visszaküldte minden tanár életrajzát, s pótlást kívánt az irodalmi működésükre vonatkozólag, különösen részletes beszámolót a szabadságharc idejéről.

A. mostmár részletesen beszámol irodalmi működéséről is, bár a néplap jelentőségét igyekszik leszállítani. Nem tagadja, hogy „verseim némelyikében lehetnek itt-ott olyan célzások, melyek *mostani* szempontból tekintve

forradalmiaknak bélyegeztethetnek", — de hazafias alkotmányféltésével és falusi tájékozatlanságával védekezik.

A kor szorítása akkor válik szemléletesé, ha összehasonlítjuk A.-nak ezt a hivatalos használatra szánt önéletrajzát azzal, amelyet pár év múlva Gyulai Pálnak ír, irodalmi cíllal. Ez tekinthető A. tárgyilagos, szabad önvalomásának.

A. mindjárt tanársága elején megszerkesztette „az iskola törvényeit”, azaz fegyelmi szabályzatát. Ebben persze sokat kellett átvennie az *Entwurf* követelményeiből.

A *dolgozatjavítás* jelentette A. számára a legnagyobb terhet: „Valami 120—140 ficamodott észjárású dolgozatot minden két hétben az utolsó betűig átnézni, az utolsó accentusig kijavítani nem is oly mulatságos dolog — s ha egyre-másra 1/4 órát számítok is darabjára, (ami bőven felmegy), mégis 25—30 órát vesz igénybe, mihez a leckeórákat, hozzáadva, ami magának marad, bizony, pihenésre is elkél” — írja Tompának (1858. nov. 28.). De érezte, hogy a Bach-korszakban, amikor az elnémetesítés veszélye fenyegette a magyarságot, kétszeresen szükség van az ilyen munkára. „*Örömet leszem édes anyanyelvüinkért!*” — buggyan ki belőle egyszer az önvallomás (Tompához, 1855. jan. 16.)

A II. világháborúig csak 3 magyar dolgozat került vissza a nagykőrösi A. gimnázium gyűjteményébe, most már meghatszorzódott számuk az AJEM-ban. Kitűnően tükrözik vissza A. nyelvészeti, irodalmi és olykor esztétikai elveit is, — mert tanítvánnyal elé is magas mércét állított.

Még inkább kitűnnek elvei az *önálló diák munkák* bírálatából, Mert bármennyire panaszzkodott is A. a dolgozatjavítások miatt, szívesen átnézte lehetségesebb deákjainak magánszorgalmi kísérleteit is. Érdekes, hogy ilyenek leginkább tanársága első éveiből maradtak fenn (1851—54.). Ott vannak a nagynevű Szilády Áron novellái, — öccse, János költeményeinek hosszú sora, Dúzs Sándor és valami 20 társa költeményei, prózai kísérletei, valamint Hoffer Endre novelláira és vígjátékára vonatkozó feljegyzései. Utóbbi kettő még elérte őt a professzori székben: a tanítványokból kollégák lettek.

Mikor az ifjúságban megfogant egy *irodalmi folyóirat* megalapításának terve, A. messzemenően támogatta azt is.

Gondolkozott azon, hogy jó és könnyen tanulható jegyzeteket, *tankönyveket* adjon az ifjúság kezébe. Így alakult ki az az irodalomtörténeti és esztétikai jegyzete, amelyeket ez a kritikai kiadás X. köt. 446—532. lapján tett közzé, — s a hagyomány szerint barátjával, Szilágyi Sándorral erősen dolgozott egy magyar olvasókönyvön. Ebből azonban előszavánál több nem maradt fenn (l. uo. 443. l.). Lehet, hogy nem engedélyezték, de az is lehet, hogy el sem készült. Ilyen körülmények közt legalább az ártalmatlan könyveket igyekezett távoltartani. Újabbán előkerült egy német nyelvű tankönyvbírálata, mellyel egy magyartalan „magyar” olvasókönyvtől szabadította meg a magyar iskolákat. Pedagógiai elvei ebből is jól látszanak.

Az 1859—60. évi érettségít bezáró értekezleten — gyöngélgedése miatt — már nem tudott jelen lenni, s ezért írásban küldte fel javaslatát a híres „*Tomory-aranyak*” *odallélése* tekintetében. Tomory — eredeti nevén Theodorovics — Anasztáz mérnök Szász Károly távozása után került a matematikai tanszékre. Szláv származású, görögkeleti vallású ember volt, aki igen jól érezte magát a „nagy tanárikarban”, s mikor, alig egy év múltán, mesés örökséghez jutott, lemondott tanári állásáról, de kérte és fenntartotta azt a jogot, hogy holtig használhassa a „tiszteletbeli nagykőrösi tanár” címet. Az ifjúság iránti szeretetének pedig azzal adott kifejezést, hogy min-

den évben 5 aranyat küldött a magyar irodalomban legkiválóbb diák jutalmazására. Az ítélelbírói tisztet Arany mindenkor nagy gondnal végezte. Most utoljára Grosch József nevű, érettségiző tanítványának ítélte oda. Ez a bíráló tartja fenn az utolsó ifjúsági „írott lap” emlékét is.

A jelzettekén kívül még van egy sereg hivatalos irata A.-nak Nagy-kőrösről, amelyekből ugyan kevésbé tűnik ki a nagy költő írói eszmevilága, mégis érdekesek lehetnek, mert megvilágítják: mi mindennel kellett foglalkoznia az iskolában.

A. nem utasított vissza semmiféle iskolai munkát, pedig bizonyára felmentették volna egyik-másik alól, hiszen pl. 8 osztályhoz sem kellett 10–12 osztályfőnök. De ő mindenkor elvállalta egy osztály vezetését: eleinte a VI., később az V. osztályban volt osztályfőnök. Így neki kellett kiállítani az osztály anyakönyvét, amit akkoriban *Catalogusnak* hívtak. Az *Entwurf* rendszeresítette, meg is vannak külön kötetekben attól az évtől kezdve, hogy az iskola elnyerte a nyilvánossági jogot (1853–54).

Sokat kellett törnie a fejét a *dolgozalcímeken* is, mert minden két hétben kellett új dolgozatot íratnia. Egy évről (1858–59) Benkő is közöl ilyeneket (159. l), más évekre vonatkozólag az iskola évkönyveiből összeállíthatjuk. A. pedagógiai érzékére mutat, hogy szívesen adott párhuzamos tételeket, hogy a diák hajlama szerint választhasson. Feltűnik aztán a sok elmélkedő, inkább stílárius, retorikus gyakorlat. Ezeket a kor szokása és a tanterv hozta magával. A kuriális stílus nagy gondot fordított a kifejezések csiszoltságára, eleganciájára. Az iskolától is megkövetelték az előkészítést ilyen irányban. Néha verses megoldásra is találunk utalást, bár A. kerülte az erőltetést. „Nem akarom bottal verni ki belőlök az isteni lángot” — írja Lévyhoz intézett módszertani tárgyú levelében (1858. febr. 24.). Ennek ellenére számos diákja írta meg versben a dolgozatát, amire bőszégen látunk példákat a felvett dolgozatokban is. A haladás kérdése is számtalanszor felmerül a dolgozatscímekben. Nemcsak olyasmire gondolunk, amit Kaszap Zsigmond is kidolgozott, hanem olyan kimondott állásfoglalásra, mint amire az 1858–59. évi VII. osztály 14. tétele is ad példát: „Javára volna-e az emberiségnek, ha most is a költők által magasztalt aranykorban élénk?” Vagy előbb a VI. osztályban a 19. tétel ennek a kifejtését kívánja: „Az emberi élet folytonos harc.” Ne feledjük el, hogy ott volt a tanári karban Darwin tanának egyik első magyar hirdetője, A. jó barátja: Mentovich is, aki már fiatalkori külföldi útjáról úgy jött haza, mint az újkori materializmus híve. (Mentovich életr. 4. és 89. l.)

Írásbeli érettségi tételekről is kellett gondoskodni a magyar nyelv és irodalom tanárának, évről évre. Ilyenre is maradt példa.

A. hivatali buzgalmát mutatja, hogy elvállalta még a *tandíjszámadások* nyűgét is. A nótárius pontosságával állítja egybe a félévi bevételeket, amelyeket aztán pontosan szétoszt a tanárok között. Az átvételt a tanárok aláírásukkal ismerik el.

Hogy milyen lelkiismeretesen készült A. az óaira, mutatják latin *óravázlatai*, amelyek részben fennmaradtak. A magyar irodalomra vonatkozó készületei pedig hamarosan egész tankönyvvé dagadtak. [L. JKK. X. köt. 446–532. l.]

Tanulságos lesz egy pillantást vetni *latin dolgozatjavításaira* is, melyekről szakemberré lett tanítványa ad jó tájékoztatást. Úgy látszik, a latin javításában igyekezett egy kis könnyebbséget szerezni magának: bevonta a

bíráló munkába fejlettebb növendékeit is. Erre szükség is lehetett, mert a dolgozatok, első fogalmazásukban, nagyon vigasztalan képet mutatnak.

Ilyen sok igénybevétel közepette a derű jótékony sugarát lopta be a tanári karba a *Charivari*, melyet Mentovich kezdeményezett, A. pedig hamarosan *Contra*—*Charivari* című rajzszorozatával vágott vissza. A *Charivari* egy híres francia élclap címe volt, ugyanilyen mellékletet adott ki az Életképek, értette hát mindenki abban az időben a célzást. Mentovich számos tanárral kapcsolatos eseményt feldolgozott, A. pedig minden számban Mentovichot figurázta ki, aki egyébként igen jó barátja volt. Hihető, hogy nem is haragudott meg érte a nagy tréfacsináló.

Fontos lehet tudni, hogy mikor *mit olvasott* A. A gimnázium könyvtárában két kötet kölcsönző-könyv megmaradt, s éppen A. javakorból. Ebből láthatjuk pl., hogy neucsak feltevés, miszerint a hun eposz megszerkesztéséhez használta Thierry Amadé, jeles francia tudós *Attiláját*.

Van adatunk rá, hogy A. első indítványa a *könyvtár* fejlesztésére vonatkozott (Benkó 25. l). Maga is példát adott erre: mikor eluent, egész sor könyvet hagyott a könyvtárra, de előbb is kerített erre alkalmat.

Elmenetele után sem szakadtak meg kapcsolatai az iskolával. Mikor az Önképzőkör 1860. okt. 2-án újjáalakult, első tette volt, hogy A.-t tiszteleti tagjául választotta, aki „azt el is fogadta” (Komáromy Lajos feljegyzése, A.JEM Nagykörösön). Belépnek a Kisfaludy Társaság pártoló tagjai sorába, megrendelik A. lapját, a Szépirodalmi Figyelőt. A. mindkettőről maga kezével kiállított nyugtatványt küld az ifjúságnak.

Sok vitát okozott már az a kérdés: szeretett-e A. Nagykörösön lakni? Akik csak A. leveleit ismerik, úgy vélekednek, hogy nem szeretett. Ám komoly döntést igénylő esetekben mégis csak ragaszkodott a városhoz. Nagykörösrre jötte után hamarosan lehetősége támad arra, hogy Nagyszalontára hazamenjen, az újonnan megnyílt algimnázium igazgatására. Bár szíve vonta, mégsem ment el! Pestre is mehetett volna az új kereskedelmi iskolához magyar tanárnak, jóval nagyobb fizetéssel, mint itt volt: nem ment. A debreceni kollégiumi meghívást pedig szóba sem engedte hozni, noha ez akkoriban s még azután is sokáig minden református tanár álma volt. „*Ha már e kenyeret kell ennem, Körösön éppen oly jó, ha nem jobb, mint akárhol*”, — buggyan ki belőle az őszinte szó legbizalmasabb barátjához, Tompához írt levelében (1856. jún. 25.), azzal a meghívással kapcsolatban, amely Kecskemétre akarta átvinni, még hozzá igazgatónak, jóval nagyobb fizetéssel. „*Irtódom a változástól*” — vallja itt meg lelkiállapotát. Égyezik ez a Lévay Józsefhez 1858. febr. 24-én írt levelével (HII, II. köt. 30.).

Lassan elkövetkezett a búcsú órája is. Azok az emberek, akikkel együtt kezdett, felerészben elkerültek Nagykörösről. Különösen fájdalmasan érintette A.-t Szász Károly és Mentovich kiválása — a fiatalabbakkal kevésbé értette meg magát —, aztán meg szeretett volna a dolgozatjavítások nyűgétől, egyáltalán a tanítástól megszabadulni, s kizárólag az irodalomnak élni. Országos nevű emberek buzgólkodnak rajta, hogy a fővárosba kerülhesen. A Kisfaludy Társaság igazgatóságán kívül engedélyt kap egy új irodalmi folyóirat szerkesztésére is. Így aztán lemond nagykörösi tanárságáról, mely 9 éven át mégis csak kenyeret és menedéket adott neki. Az egyháztanácshoz intézett lemondó levelében maga tesz határozott vallomást Nagykörös mellett.

Érettségi előtt álló fiukat, Lacit, nem vitték magukkal, hanem itt vettek ki neki szállást, valószínűleg az Ádám-gyerekekkel együtt a nagyrabcsüilt lelkész-özvegynél: Bikkfalvy „szülénél” (I. Ádám G. Emlékkönyve, 1902.). Az 1860. év azonban jelentős politikai enyhülést hozott, a protestánsok készültek visszatérni régi tanrendszerükhöz, mely nem ismerte az érettsé-

git. Viszont az állami egyetem nem volt hajlandó másképp fölvenni a jelölteket, csak ha érettségi bizonyítványt mutatnak fel. Most e dilemmában öröklödvé, A. kérdést intéz Szigeti Warga János igazgatóhoz. A válasz megnyugtató lehetett, mert Laci itt maradt. A protestánsok megtartották az érettségi vizsgálatokat, a császári biztos ellenőrzése nélkül. Utána Laci is beke-reült a pesti egyetemre — jogásznak.

A kéziratokról

Az Aranyt alkalmazó nagykőrösi ref. egyház gazdag levéltára a második világháború végén teljesen megsemmisült, így tehát onnan már semmit sem kaphattunk. Szerencsére előbb sok mindent kiemeltek a kutatók és a hivatalosak, s a gimnázium Arany-szobájában helyezték el. Ezt az anyagot szinte teljes mértékben sikerült megmenteni, s jelenleg az 1957-ben szervezett *Arany János Emlékmúzeumban* található, az újabb gyűjtések eredményével együtt. Különösen gazdag az Arany által javított *dolgozatok* gyűjteménye: ez már a régi anyag többszörösére emelkedett. Nehány dolgozat eredetije más gyűjteményekben — *MTA kézirtattára, Debreceni Dévi-Múzeum* stb. — található. Jelentős anyag van a kecskeméti *Állami Levéltárban* (Szilády-hagyaték) s az ottani *ref. egyház irattárában*. Az *Országos Levéltár* is segítségünkre jön. Az elpusztult kéziratok javarészét sikerült hiteles közlések után helyreállítani. Egyébként a lelőhelyeket a jegyzetek végén pontosan közöljük.

Az anyag elrendezéséről

Arany hivatalos iratait *tárgyi* csoportosításban rendeztük el, mert így derül legjobban fény arra a sokoldalú munkára, mely a költőt nagykőrösi tanársága idején terhelte, s a szolgálatra, melyet így is tett az irodalmi nevelésnek. Egyes nagyobb csoportokban (pl. a dolgozatok során) az időrendre is figyelemmel voltunk. Végül közöljük azokat a hivatalos iratokat is, amelyeknek irodalmi jelentősége kisebb, de mégis jellemzők a költő nagykőrösi világára.

A szöveghözlésről

A közlés módszerében követjük a kritikai kiadás általános irányelveit: megtartottuk az eredeti helyesírást, kivéve a *cz-t*, mely nálunk is mindenütt egyszerű *c* alakjában jelentkezik, — elhagytuk a tisztán helyesírási jelzéseket, pl. a szóvégi hiányjelt stb.

Különösebb gondot okozott a *dolgozatok* közlésének módszere. A dolgozatok szövegének csak az érintett részét közöljük mégpedig *petittel* ezek úgysem Arany kezétől származnak — csatoltan rendes szedéssel Arany megjegyzéseit, javításait, s ebben a költő aláhúzásait *kurzlv* (dölt) betűkkel emeljük ki. A magunk adta váll-számozások teszik könnyebbé az eligazodást, a vonatkoztatásokat. Olykor maga Arany is a dolgozatok végén számozással közölte észrevételeinek főbb pontjait, kiadósabb megjegyzéseit, de szövegekben s lapszálon is javított. Ilyenkor kénytelenek voltunk egységesíteni a javítások közlését. Mindenütt törekedtünk arra, hogy világosan megkülön-böztethető legyen Arany szellemi munkája.

JEGYZETEK AZ EGYES IRATOKHOZ.

1—2. Az első válaszlevél előzménye; a nagykőrösi meghívás, eredetiben ma is megvan a nagyszalontai AJÉM-ben:

Tekintetes Úr!

Hírlapl közlemények után bizonyosan fogja Tens urasága tudni, mikép tanintézetünket a kormány rendelete értelméhez képest egy 8 éves teljes és nyilvános gymnasiummá átalakítván, ezt a Superintendentiális iskolák kiegészítő részéül ajánlottuk fel, és hogy ezt a Superintendencia el is fogadta: melly átalakítás szerint a már betöltve volt 4 professzori állomáshoz, még magunk részéről 4, a Superintendencia részéről pedig 2 tanszékek csatoltattak, sőt hogy részünkről csőd hirdettetvén a magyar, görög nyelvek, a mathesis és historia tanszékei a csődülők között be is töltek.

Miután azonban időközben esett változás — és a tanszékek rendezése miatt a magyar irodalom tanszéke megürült, e tanszékre mint főszakra szabad választás útján — e mai nap tartott ülésünkben általánosan és egyhangúlag — Tens Urasága választott el.

Melly elválasztást, mint a mellynek elfogadására Tens Uraságát mindnyájunk közohajtása a legszebb reménnyel párosulva hívja fel, egész egyháztanácsunknak szíves üdvözlése nyilvánítása mellett, akként adunk Tens Uraságának hivatalosan tudtára: hogy azon tanszék is, mint a többiek, 3 évig 500 — azután pedig évenként 600 pfrt fizetéssel van ellátva, és mint-hogy a tanítás folyó hó 15 én veszi kezdetét, ez időre tanszékét elfoglalni, addig pedig hivatala elfogadása felől bennünket értesíteni méltóztassék; tisztelettel maradván NKörösön, 1851-ik év October 8án tartott Egyház-ülésünkben

Tekintetes Urnak

Öszinte baráti, s jó akarói
NKörös ref. egyháztanácsa

A legközvetlenebbül érintett kartárs, Szász Károly három nap múlva magyarázkodó levelet meneszt A.-hoz, melyben diplomatikusan kifejti: „Elvül vala felállítva a magokat jelentők közül választani, s bár ön neve tisztelettel említették, és sokan ohajták is, — amaz elv szerint lehetetlen vala elválasztatnia. Ettől most elállottak Civiseink, s remény táplálja őket, hogy nem kapnak kosarat. Ha kegyed a meghívást elfogadja, én örülni fogok érdemesb kezekbe tehetni le az irodalmi tanszék gondját, s helyette számtant vállalni . . .” (1851. okt. 11. MTA lvt K. 513—496. sz.)

A spiritus rector, Mentovich sem késik, s kelet nélküli levelében (talán okt. 8.) hasonló szellemben biztatja A.-t: „takarékos ember itt igen

jól megélhet" a kilátásba helyezett fizetésből. Ami pedig „a szellemi életet illeti — igaz, hogy itt Kőrösön kevés élvekre számíthat az ember, de ezen segítünk az által, hogy alkotunk mi, tanárok, egymás közt egy bizodalmas kört, mely sok hiányt fog pótolni, — azután igen sokat pótol a hiányon az is, hogy Pesthez a tavasszal elkészülendő vasút által csak két órányi távolságra leszünk, folytonos összeköttetésben lehet ön irodalmi barátaival, élénkebb részt vehet az irodalomban" (MTA lvt K. 543—384. sz.).

Arany — mint láttuk — először visszautasította a meghívást. Hogy mégis elfogadta később, abban döntő része lehet annak a hivatalos levélnek, melyet a nagyszalontai AJEM őrliz:

Tekintetes ur!

Egyháztanácsunk magányúton értesülvén önnek aggodalmai felől, szállás és utiköltségre 120 ezüst forintot utalványozott, melyről ön megérkezésekor rögtön fog rendelkezhetni; ezt azon reményen tudatjuk önnel, hogy szerencsénk lesz önt mentől hamarább tanáraink sorában látni —
N. Kőrös october 19-én 1851

Jánosi Ferenc
tanár és ideiglenes jegyző

Szász Károly egy nappal előbb írt A-nak, újra hangsúlyozva, hogy ő nem kénytelenségből ajánlotta fel a tanszékcserét; ha mód nyílik rá, mindenképpen át fog menni a matematikaira. Legérdekesebb, amit Kecskeméttel kapcsolatban ír: „Kecskemétre is meg van híva kegyed. Sajnálám, ha csak önzésnek vélné szavaimat, midőn azt írom hogy Kecskemétről bármily ígéretekkel se engedje meg csalatni magát. Kőrösön az iskola ügye teljesen biztos lábón áll, Kecskeméten ellenben nagyon is bizonytalan.” (MTA lvt K 573 AL 497. sz.)

Mentovich egy nappal később ír és ismétli az egyháztanács aznapi határozatát. „Nem kételkedünk, kedves barátom, hogy te még továbbra is akadályt találj a tanári szék elfogadásában — s kérünk is, igyekezz legyőzni minden támadható nehézségeket — ilyenek lehetnek kedves nődek rokonai közül elszakadása, de igyekezzél reá beszélni, s biztosítani, hogy itt is baráti keblekre találj, nőt mint már ismerőset, barátnéját várja, számos jó hölgyekkel, kik vetekedni fognak barátságát megnyerni s a Szalontán hagvottakat pótolni . . .”

Meglepő, hogy a realista Mentovich mennyire az elevenjére tapintott a kérdésnek. Valóban később is leginkább A. felesége nem tudott megszokni Kőrösön. — Mentovich felajánlja a kollégák segítségét is a lakáskeresésben. „Ha mindazonáltal megérkezésedig nem találánk szállást kapni, ne aggódj, mert nem maradsz szabad ég alatt, adunk mi szállást, megosszuk egyszerű lakunkat veletek . . .”

„Tudatnom kell veled miszerint az egyháztanácsnak főlebb említett határozata akkora gyöngédséggel ment véghez, olly ragaszkodással irányodban millyet csak érdemelsz — egy tagja az egyháztanácsnak, Zsigrai Márton — egy igen derék hazafi — tudatja veled, hogy nem leend szükséged fáról gondoskodnod, ő fával ki fog segíteni — tehát télen nem fogsz dideregni, hanem fázni” — írja, A. kevéssel azelőtt megjelent *Téli versének* szójátékát idézve.

Ennyi rábeszelésnek engedve írja meg A. elfogadó levelét. Ezzel egyidőben válaszolt Szász Károlynak is, megszöve ismert rimes kötődését:

„Ejnye, Kari, hát hogy illik a

Poesishez az arithmetika?”

— mint azt Benkó feljegyezte (61. l.).

K: Az idézett helyeken

M: A szalontai iratok és a baráti levélrészletek először itt.

3–4. A. nyilatkozata a két önéletrajzról:

„Önéletrajzomban úgy tettem, mint Tinódi a poesissal: semmit hozzá nem tettem, belőle el nem vettem. Első ízben elhallgattam azt, amit nem kérdeztek, t. i. az irodalmi működést: másodízben, megvallottam, oly nyíltan, hogy megdicsértek érte. Van egy leirat, mely nyíltságra, kisebb hibák elnézése ígeretével szólít fel: én annak eleget tettem. Tanácsolni nem akarok e részben, mert kiki maga tudja körülményeit.” (Lévayhoz, 1854. ápr. 22. HII, II.29.)

K: Megvoltak az Orsz. Levéltárban, ahol Benkó Imre bukkant rájuk. „Egy pár hónappal ezelőtt oly szerencsés voltam – írja –, hogy Dr Pettkó Béla levéltárnok úr szívességéből hozzájuthattam a nagykőrösi ref. főgymnasium nyilvánossági jogára vonatkozó összes ügyiratokhoz, amelyek az Országos Levéltárban K. k. Ofner Stath. Abth. 366.1583. Év. Schul. jelzet alatt vannak elhelyezve: ezek között vannak a tanároknak sajátkezűleg írt önéletrajzai.” A II. világháború után azonban hiába kerestük őket: az igazgatóság levele szerint valószínűleg elpusztultak, *a mellékletekkel együtt*. Pedig Mikulás János kormányfelügyelő a helyszínen felvett „39 írott lapra terjedő német nyelvű jelentés kíséretében terjesztette fel az összes iratokat”. Mint a legderakabb tanárokat – akik magoknak már hírnevet szereztek emelte ki Ács, Arany, Mentovich, Weisz és Wurga professzorokat.

M: A nagykőrösi ref. főgymnasium 1907–08. évi Értesítőjében, Benkó Imre tollából. Ugyanaz különlenyomatban is: *Arany János és tanártársai önéletrajzai*. (Ottinger-nyomda. 30 l.) Innen valók fenti idézeteink is (5–6. l.).

5.

K: megvolt a nagykőrösi ref. egyház levéltárában, de a II. világháborúban az egész levéltárral együtt megsemmisült.

M: Benkó 36. l.

6.

K: MTA Kézirattárában, Arany Levelezés K 513- 1341. sz. a.

M: HII, I. köt. (Bp. Ráth-kiadás 1888. XXXV–LI. l.) – Utána A. J. összes munkái I. (Bp. Franklin Társulat, é. n. 21–26. l.) Ez szinte betűről betűre követi az első kiadást, pedig megállapításunk szerint a kézirát és Arany László közlése közt lényeges eltérések is vannak. Mi A. kézirátát követtük, de közöljük itt a variánsokat:

Lap	Sor	Kéziratban	Arany Lászlónál
107	4	küldök	küldünk
	6	1817 napra nézve	1817-ben napra nézve. [A. jellemző kiemeléseit a későbbiekben is sokszor figyelmen kívül hagyja]
	9	mart.	március [A. rövidítéseket általában kiírja, magyarosan]
	17	Egyébiránt	Új bekezdéssel! [Általában jobban tagolja A. előadását!]
	27	s a bogárhátú viskó	a kis bogárhátú viskó
	41	oly	oly [a helyesírásban másutt is vannak eltérések]

<i>Lap</i>	<i>Sor</i>	<i>Kéziratban</i>	<i>Arany Lászlónál</i>
107	43	ponyva irodalom némelly termékei	ponyva irodalom termékei
108	2	felvittek	felvettek
	7	az egyes szavak értelmét (Jacotot modorában!) ma- gyarázván meg	[a zárójeles rész elmaradt] [Jacotot híres francia nyelv- pedagógus, (1770—1840), aki ismert értelmű szövegből a tanulókkal kerestette ki az új nyelv megfelelő részelt.
	13	minden könyv... mohó vággyal lőn felemészte	minden könyvet mohó vággyal emésztettem föl
	15	grapsák	apróságok
	17	felkutatva... lőnek	fel lett kutatva
	20	versirő	versirőt
	21	képezék	képezték
	22	halommal irtam	halomra írtam
	23	rektorom	rektorom
	24	vévén	vette
		mutogatván	mutogatta
	25	elvívén	elvitte
	28	Tisza	[*alatt, a lap alján meg- jegyzi: Lajos, az idősb]
	29	milly	milyen
	30	virágában	virágzásban
	31	de én azt nem ismertem még	de én azt még nem ismertem
		a Debrecenben	Debrecenben
	34	debr. gymn.	debreceni gymn.
	35	rektorom	rektor
	36	classicusokat — Ovid, Vir- gil, Horác..	klasszikusokat, névszerint Ovidot, Virgilt és Horácot
	39	mikhez	mihez
	41	Buchanan	Buchananus
	42	Verseket is e nyelven .	Verseket is írogattam e nyel- ven
109	1	irogattam	
		rossz	rossz [többször!]
	2	Elv.	Elveszett
	5	epicai	epikai
	20	anecdota	anekdota
	22	csüggedt	csökkent
	25	viftra	váltó forintra
		<i>strictissimo calculo</i>	[kimaradt]
	35	Megtörtem	[Bekezdve!]
	36	nyelvtana	nyelvtan
	37	megbarátkozám	megbarátkoztam
		Kisujszálláson	Kis-Újszálláson
		Török Pál az esperest s Pesti pap	Török Pál a mostani pesti pap
	42	pár könyvét (hex) lefordí- tám	pár könyvét lefordítám
110	11	odahagytam	odahagytam

<i>Lap</i>	<i>Sor</i>	<i>Kéziratban</i>	<i>Arany Lászlónál</i>
110	17	Fáncsis László etc.	Fáncsis László [etc. elmaradt. Pedig társas vállalkozás volt. Voinovich I. köt. 41. l. szerint is „a társulatot részvényes igazgatók vezetik, köztük <i>Fáncsy, László és Szákfi</i> ”. Az eredeti színlapok is <i>Fáncsy, László, Szákfi</i> (y) neveket ismernek. Fáncsy utóneve különben is Lajos volt]
	19	Ferency	Ferenczy
	24	tekinték	tekintették
	25	(s akkor .)	(akkor . . .)
	27	„csak .	„Csak
	31	april	aprilis
	43	Nkároly	Nagy-Károly
	8	e mellett	a mellett
	16	mérföld	mértföld
	19	8 pengő krból	nyolc krajcárból
	27	u.azon	ugyanazon
	31	cholerában	kolerában
	41	corectornak	korrektornak [V ö. 108 r. 34 sorral]
	42	jobb fizetéssel	több fizetéssel
112	1	Egy darabig	[Új bekezdéssel!]
	14	ekkor	akkor
	17	ottan ottan	ottan-ottan
	18	s az nem volt sok	s ez nem volt sok
	29	kezemben	kezeimben
	35	Kisf.	Kisfaludy
	39	mi szeme elé akadt	a mi .
113	1	ő sem értett	ő nem értett
	10	Később	[Új bekezdéssel!]
	17	ellentállnom	ellenállnom
	26	térem	terem
	30	György	Györgytől
	31	főnebb	főnnebb
	34	Időközben	Idő közben
	35	társ.	társaság
	39	1844.	1844-ben
		bevégzé	bevégezte
	42	ki irodalmi téren	ha irodalmi téren
114	1	éreztem annak tökéletlenségét	éreztem tökéletlenségét
	12	megnyerém	megnyerem
	22	adni elé	adni elő
	26	sietének	siettek
	27	hasonlójukat	hasonlójokat
	28	1847.	[Új bekezdéssel!]
	33	költészi	költészeti
114	38	részletekig	részletekre

<i>Lap</i>	<i>Sor</i>	<i>Kéziratban</i>	<i>Arany Lászlónál</i>
115	1	political	politikai
	7	egyikünk	egyikünk
	9	Az 1848—49	[Új bekezdéssel!]
	10	Nehány . . . néhány	Nehány . . . néhány
	14	Varró leányok	Varró lányok
		szinte	szintén
	15	ellentétbe.	ellentétben
	18	lehetek	lehetnek
	20	Vasárnapi ujságnak	Nép Barátjának [Már A. is így javította Toldy Ferenc-hez írt levelében: HIL, II. 60.] [Új bekezdéssel!]
	25	Az okok .	tett
	29	tőn	Ehhez
	33	Ehez	író barátaim
		író barátim	jönni
	36	jőni	1849-tavaszon
	37	1849-tavaszon	miniszteriummal
		ministeriummal	eladni
	39	eladandó	Váradon már csak
	43	Váradon — a belügy oda- menekült Szegedről — már csak . .	katasztrófa
116	1	catastropha	1851. őszig
	2	1851 őszig	Tisza Domokosnak
	4	Domokosnak	forradalom
	5	forr.	forradalom előtt;
	6	forr. előtt aránylag;	[Új bekezdéssel!]
	14	E művet	műbíró
	15	ítész	jelenvolt,
		jelen volt, még 1848-ban	eposzt
	17	epost	meg is kezdettem
	18	megis kezdettem	reám
	21	rám	folyóiratokban
	27	folyóiratokba	tudva van
	28	tudvák	nyugodt
	34	nyugott	Petőfiivel való
117	6	Petőfiveli	érintheted:
		érintheted,	1847. június 1—10.),
	8	jun. 1847. (jun. 1—10)	nejével
		nőjével	október
		october	mikor vitte Pestre
	9	mikor vitte Pestre	1848-ban Pesten
		1848 Pesten	

Egyébként a 117. l. i. sorában emlegetett Berecz Károly (1821—1901), aki Nagy Ignác halála után két évig szerkesztette a Hölgyfutárt, valóban láthatta A. önéletrajzát, mert a folyóirat Arcképalbuma (Pest, 1855) egy lapnyi emlékezésében (41. l.) nem egy szólamát átveszi. — Legjobban mégis Toldy Ferenc aknázza ki, ugyanczen évben megjelent *A magyar költészet kézikönyve* c. nagy műve 819—28. lapján.

Megjegyezzük, hogy van még egy, „táblás kimutatás” formájában, az MTA részére készített önéletrajza, melyet azonban a JKK XIV. kötete

az akadémiai iratok keretében közöl (9–11. l.), három más, Nagykőrösről kelt hivatalos iratával együtt (7–8. l.). Ez az önéletrajz 1860. jan. 18-án kelt, A. utolsó nagykőrösi évében.

7. Az *Entwurf* előírta új, iskolai fegyelmi törvények szerkesztését, s ezekre nézve irányadó elveket javasolt. Így hasznosnak tartotta a testi fenyítést is. Ennek a nyomai e törvénykönyvben: II. tc. 5. §., III. tc. 4. §., IV. tc. 2. §., VII. tc. 2. §., VIII. tc. 2. §., IX. tc. 3. §., X. tc. 3. §., XI. tc. 2. §. — Ezeket tehát nem A. találta ki. Egyébként nincs tudomásunk róla, hogy ő bármikor is alkalmazta volna a testi fenyítést, pálcázást — bár ezek, egészen a karcerbe zárásig, szokások voltak a régi kollégiumokban. Annál komolyabb adataink vannak arra, hogy A. egészen magas szellemben fegyelmezett. Egyszer pl. odahagyta az osztályt, mert egy idegenből jött, neveletlen gyerek a szemébe tükrözött. A diákság úgy ment utána, bocsánatát kérték, az osztály becsületét kockára tevőt pedig elüldözték maguk közül (Benkó 140. l.).

A Bach-korszak szelleme tűnik ki a gyülekezési tilalomból: XIV. tc. 1. §. Még az önképzőkör szervezésére is vonatkozott ez.

Az ifjúság nem mindig méltányolta ezeket a tilalmakat. Kifogott az önképzőkör bezárásán, s ebben éppen A. nyújtott hathatósan segítséget: órán kívül kijavította a tehetségesebb diákok magánművelési munkáit, segítette az ifjúsági lapot. Egyszer meg — Széchenyi tragikus halála alkalmából — az ifjúság tüntetésszerűen jelent meg a kat. templomban a gyászmisén, majd a Hymnus és Szózat éneklése közben kivonult a temetőbe. A zsan-dárok ekkor is megmozdultak az ifjúság ellen. (Benkó 126. l.; Lendvai Miklós: *Bessenyei Ferenc emlékezete*. Temesvár 1906. 10. l.)

K: Több példányban megvolt a nagykőrösi ref. egyház levéltárában, — a II. világháború végén mind megsemmisült.

M: Benkó 27. l.

8–10. A most (8–121. sz.-ig) következő *dolgozatjavításokról* általában szólván: ma már 20-ra emelkedett a nagykőrösi AJEM-ben levő eredeti vagy fotokopiában nyilvántartott, idevágó magyar dolgozatok száma, amihez 2 latin is járul. Teljes és részletes ismertetésük most történik először. (Az 1957-es jubiláris nagykőrösi ünnepségek alkalmával adott belőlük izeltőt Törös László a Nyr 4. sz.-ában, az addig ismert 3 füzet felhasználásával, majd Hegedüs András: *Arany János a katedrán* (1957) c. művében tért ki rájuk, legújabbban pedig Komlósi Sándor a *Pécsi Tanárképző Főiskola 1963. évi Tudományos Közleményei* 179–203. lapjain fejtegette kiadósan a birtokában volt Szüle-féle dolgozatok jelentőségét.)

A maradványok alapján úgy látszik, hogy kezdetben kis nyolcadrét, tehát kb. 12 × 19 cm volt a dolgozatok alakja. Amikor azonban az iskola megkapta a nyilvánossági jogot (1853), talán felsőbb utasításra negyedrétre tértek (19 × 24 cm). Maguk a diákok hajtogatták és fűzték össze a papírt. Nyomatott, vonalazott füzet ismeretlen volt, legfeljebb a tanulók vonalazgatták meg a papírt halványan, ceruzával, ha ennek szükségét érezték. Feltűnik, hogy általában milyen szépen írnak a tanulók: hamarosan ezen a téren is kibontakozott a mester hatása. A gyöngybetűkkel írt, s tanítványai ösztönösen utánozták. (Van olyan költeménymásolat az AJEM birtokában, melyen az aláírás is megszólalásig hasonlít A. kezevonásaihoz!) A.-ra nagy terhet jelentett a dolgozatjavítás, mégis nagyon figyelte diákjai írásbeli munkáit is, buzdításával, gondos javításával, osztályzataival segítette fejlődésüket.

A diákok általában gubacs-csersavas, rozsdaszínű tentával írtak. A. néha *kétszer is* végigment a dolgozatokon: először vastag, rótszínű ácsplajbásszal aláhúzta a hibákat, aztán elővette a maga lúdtollát, s finom betűivel, többnyire *vörös*, néha pedig a diákokétól eltérő *fekete* tintával magya-

rázta meg jelzéseit. A fekete tintát a körösi Escher-patikában vette: olyan jó volt, hogy Tompa egy alkalommal a receptjét is kéri.

A. csaknem minden dolgozat alá írt *részletes értékelést*, azonban osztályozó számokat alig alkalmazott. A maga nevének kezdőbetűit sem igen veti oda, olykor egy bajusz-szerűen lefelé csapott vonal vagy görög a érzeteti a monogrammját. Soha sem veszi el a deákok kedvét: még a leggyengébb dolgozatban is talál valamit, amire támaszkodva ösztönöz, buzdít.

Tanítványai közt jó fogalmazókat s nemegyszer kiváló verselőket találunk.

A szövegközlésre vonatkozólag l. a Jegyzetek előtt álló általános tájékoztatást.

Dúzs Sándor abban az évben járt a VIII. osztályba, amikor A. Nagykőrösre jött, tehát a költő legelső és legmagasabb osztálybeli tanítványai közé tartozott. Az iskola „Catalogusai” szerint Dunaszentgyörgyről származott, ahol apja jegyző volt. Minden tárgyból jeles előmenetelt tanúsított. Így érthető, hogy mikor külföldi tanulmányait is elvégezte, az iskola szívesen kapott rajta: 1859-től tanártársa lett A.-nak. 1873-ban Budapestre hívták meg tanárnak, ahol mint francia nyelvi pedagógus szerzett jó nevet. Később egyik lányánál élt nyugalomban Eperjesen.

A Pesti Napló 1913. jún. 22-i számában ad hírt A.-emlékeiről, amelyekről majd az *Önálló munkák bírálatainál* emlékezünk meg. A versek közt azonban néhány iskolai dolgozat is van, amelyekre ide kellett soroznunk.

Az első dolgozat kezdő két szava és a bele kapcsolódó bírálat példa lehet A. tréfás megjegyzéseire. Nem sok van ilyen, inkább komoly hangon szól A. Érdekes, hogy a diákok emlékében leginkább az ilyenek ragadtak meg. Benkő körkérdésére számos anekdotát tartalmazó levél futott be. Pl. Egy Erős Dániel nevű diákjának a gyarló verse alá ezt írta: „*Dániel ugyan erős, de a vers gyenge.*” Ugyane tanítványa egyik versét így írta alá: „*Írta Erős Dániel, poeta.*” Erre A. megjegyezte: „*Poéta? No, no!*” — A. korában híres zenekara volt az iskolának. A diákbanda muzsikáját A. is szívesen hallgatta, sőt házában is szerepeltek. Egyik tagja, Mészáros Zsigmond dolgozata alá ezt írta: „*Igen jó! Azt hiszem azonban, hegedűn még jobban elhúzta volna.*” (Benkő 166—76. l.-on számos ilyen található.)

K: 1963-ig unokája, Ravasz János fővárosi tanár birtokában volt, most a nagykőrösi AJEM-ban, 46/1—4. sz. alatt.

M: Most első ízben.

11—13. *Szilády Áron* egy évvel volt fiatalabb Dúzs Sándornál, s így 1851—52-ben a VII. osztályba járt. A halasi ref. pap fia volt, a katalógusok szerint kiváló tanuló, csak a reáliákból volt gyenge. Maga is papi pályára lépett, egy időben nagykőrösi segédlelkész. Már akkor híre-neve volt, megmaradt egy fénykép a nagykőrösi AJEM-ben, mely őt Szilágyi Sándor és Szabó Károly akadémikusok társaságában ábrázolja. Akkoriban kelt szárnyra a hír, hogy „Nagykőrösön még a segédlelkész is akadémikus” Hamarosan apja helyén halasi pap lett, de inkább az irodalomtörténetben, nyelvészetben vívott ki magának maradaudó nevet. Bejárva az ország nevezetesebb könyvtárait, gyűjteményeit, összeszedte régi irodalmunk emlékeit, s ezeket kiadta a Régi Magyar Költők Tára nagyértékű kötetekben, sokáig szerkesztette az ItK-t is. Dolgozatai öccse, János műveivel együtt maradtak fenn.

K: Kecskeméti Áll. Levéltár 3. II. 3., 5. Vsz.

M: Részletek It 1957. évf. 278—84. l. (Szabadi Sándor közlése).

14—21. E füzet írója, *Földváry László*, a kunszentmiklósi pap fia volt, s az ottani alumnáziumban végezte a hat alsó osztályt, négy év alatt — csak a VII. és VIII. osztályt járta Nagykőrösön, amint a füzetcímlapja is mutatja: 1815—1853. Így osztálytársa lett Szilády Áronnak. Szintén

papi pályára lépett, s ott is jelesül forgatta a tollat. *Szegedi Kis István túl a tiszai reformátoroskodása* c. pályamunkáját a Prot. Irodalmi Társaság 100 arannyal jutalmazta. A-nál még botladozott a fogalmazása, sőt helyesírása is.

A 15. sz. dolgozata azt mutatja, hogy A. megengedte az egyéni tárgyválasztást: Kunszentmiklósról más aligha írhatott volna. Neki szülővárosa volt. Itt és a 16–17. sz. dolgozat végén is feltűnik A. ritkán használt kézjegye, ami a görög bétá-hoz hasonlít. Mintha a „János” szó záró mássalhangzójának játékos elcsapásából keletkezett volna!

A *Finánc*-ról szóló 17. sz. dolgozat bírálatában „tillos”-nak jelzi A. illy tárgy kidolgozását. Nyilván az osztrák hatóság nem tűrte a hatóság emberei kifigurázását vagy az ellenfél feldicsőítését. (Vö. Szilády Áron: *A puszta ház* c. dolgozatához fűzött 36–37. sz. megjegyzést. A. azonban hűségesen kijavította mindegyiket.)

A 20. sz., „Eger ostroma” éppen olyan gyenge vers, mint pl. jóval később a Hegedűs Endre zöngeményei. A. azonban „eminentia vége” osztályzattal jutalmazza, ami olyan „gyöngye jelest” jelentett abban az időben.

A *Tatárjárásról* szóló 21. sz. dolgozathoz fűzött megjegyzések elején méltán sóhajt fel A.: valóban olyan zsúfolt és apróbetűs itt Pöldváry írása, hogy még nagyító tüveggel is nehéz olvasni! Azonban A. gyöngye szemével türelmesen átnézi ezt is, de a végén csak „1^a eleje” = „prima eleje” osztályzatra tartja érdemesnek. Ez a régi iskolai nyelvben „erős elégséges”-t jelentett. (A lírhehd „secunda” volt az „elégtelen”, amivel nem lehetett feljebb osztályba lépni. Igazában tehát csak két osztályzat volt: a prima és secunda classis, később a kiválót megkülönböztették még az „eminens”, a nagyon kiválót „praeclarus” jelzéssel.)

K: A kunszentmiklósi ref. gimnázium őrizte, majd az államosítás után az ottani ref. egyház letéteként a Ráday-könyvtárba került. Tulajdona felett még vita folyik, ezért nincs katalogizálva.

M: itt először.

22–32. *Bán János* a dunaszentgyörgyi ref. lelkész egyetlen fia volt. Az 1850–51. tanévben még Gyöngyösön végezte a „szónoklati iskolát”, mint a fia kezében ma is meglevő iskolai bizonyítványa mutatja. Ebből az „algináziumból” 1851–52. tanévre már Nagykőrösre jön át, s nyilvántartásaink szerint akkor a VI. osztályban színjeles, bár a szorgalma csak másodrendű: „elegendő.” A következő évben a VII. osztályba jár, s kissé ronlik a tanulmányi előmenetele is: a görögből, sőt a magyarból is csak „I. oszt.” jegyet kap, ami közepes rangnak felel meg. 1854–55-ben jár a VIII. osztályba, ebből az időből származik az a 3 füzet, amely a nagykőrösi AJEM-be került. — A. sohasem volt osztályfőnöke, tehát tőle származó részletesebb jellemzés nincs a kezünkben, de szerencsére fiától, Bán Tibor nyugalmazott. műegyetemi docenstől megkaptuk az érettségi bizonyítványát is, ebből látjuk a pontos személyi adatait: Dunaszentgyörgyön született, 1838. jan. 1-én. „Elégségesen” érett, csak a magyarból és a németből jó. E két tárgy mellett részletesebb jellemzés is olvashatunk. Eszerint a magyarban a „stílusa folyékony, kifejező készsége a tárgyhoz alkalmazkodó” — Orvosi pályára lépett, kis műszeres táskája ma is megvan fia birtokában.

A *Rege a hadak útjáról* c. 26. sz. vers 10. megjegyzése A. tollából: *onomatopoeiemenon* = a *hangutánzás* tudományos neve (Onomatopoeának is mondják). Itt a sok „s” hang a szellő sutfogását utánozza, ez sügja Csaba fülébe a székelyek veszélybe kerülését.

A 27. sz.: *Ne quid nimis* c. dolgozat 1. sz. megjegyzésében a „Vecsey” név valószínűleg Vecsey József debreceni filozófus-professzor tanítására céloz. —

28. sz.: *Értekezés a költészet fajairól* arra enged következtetni, hogy A. széptani jegyzetét — amit JKK. X. köt. 532. s. köv. lapjain közöl — a diákokkal való közös munkában hozta tető alá, talán azért is lett olyan világos, valóban tanulók kezébe való.

29. sz.: *Kúpa nyája* a balatoni kecskekörmök regéjének változata. Garay költeménye akkor már közkezen forgott, kötetét maga A. is igyekezett terjeszteni, hogy a nagy családdal hátramaradt özvegyen segíthessen. Aztán meg ne feledjük, hogy Garay szekszárdiszületésű volt, Bán földije. — Egyébként Dunaszentgyörgyről egész sor tanítványuk volt, köztük Tolnai Lajos, Dömötör János, Dúzs Sándor. Ha a pap és jegyző fia idejött, az példaadás volt a falubeliek számára! (Vö: Dömötör Sándor; *Dunaszentgyörgyi írókról*. 1937.)

K: NAJEM 43. 1. sz.

M: Itt először.

33—41. *Kovács Ambrus* utóneve is gyaníttatja, hogy gyökeres kőrösi. Valóban megtaláljuk az iskola 1853—54. évi katalógusában. Eszerint is nagy-kőrösi, apja István, kisiparos. Szilágyi Sándor osztályfőnök beírása szerint a IV. osztályban végig „praeclarus”, azaz kitudó, s mindkét félévben osztályelső, az évvégi vizsgán pedig „jutalomra méltónak ítéltetett”

A következő évben az V. osztályban maga A. az osztályfőnöke. Itt egy fokkal kissé gyengébb az eredménye; minden tárgyból „eminens”, azaz jeles, úgy félévkor, mint évvégén; az osztályban már csak harmadik.

Abból az évből, melyben itt közölt dolgozatait írta, nincs meg a katalógus, ellenben megvan az érettségije esztendejéből: 1857—58-ból. Itt már nagyot esik: a három eminens osztályzat mellett 3 elégséges és 2 „alig elégséges” szalad be a bizonyítványába. Helyezési száma az osztályban első félévkor 11-ik, a másodikban 14-ik. Megindult a serdüléssel a lefelé csúszás... Magyarból azonban mindenütt megtartotta kiváló értékelését. Érdemes elolvasni róla A. jellemzését: „Prózaí szerkesztése kevésbé könnyed, de a versírásban jó tehetségű, olvasása és szavalása élénk és értelmes.” (V. oszt.) Az érettségi előtt már esztétikát is tanulnak, mi talán jobban próbára tette az ifjakat. A. ekkor is így ítélt: „Stílusa folyékony és értelmes, az esztétikai elemzést jól felfogta.” (Az eredeti bejegyzések latin nyelven szólnak.)

A füzet címlapja így szól: Magyar dolgozatok. Kovács Ambrus tulajdona, 856. Oct. 18. — Közben is számos keltezés mutatja, hogy az egész dolgozat az 1855—57. tanévből származik. A címlap jobb alsó sarkán ott is van a diák megjegyzése: VII^{ik} oszt.

A diák neve alá idegen kézzel oda van írva: „Arany János megjegyzéseivel”. Ez kétségtelen, nemcsak az évfolyamból, hanem A. jellegzetes írásából is látszik.

Hogyan került a dolgozat Debrecenbe, nem tudjuk. A címlapon még az áll: Szűk Jenő VI. r. kath. gimn. tanuló úr ajándéka. Szap. 1908 : 374. Mellette a pecsét lenyomata: „Debreczen szab. kir. város múzeuma” körirattal. Íme, tehát elég korán bekerült, még a Déri Múzeum elődjébe, mégse beszélt róla senki. Most is csak Barta János professzor hívta fel rá a figyelmünket bírálataiban.

A dolgozatban egyetlen próza van, szemmel látható A. igazsága: versírásra könnyen állott a tolla. Ügyes és egyéni hangú költeményeket találunk füzetében, alig jelez bennük hibát a költő-tanár is. Terjedelmes Vergilius-műfordítása egyenesen meglepő.

A 33. sz. *Tavaszi hajnal* végén A. megjegyzése: „optime” = igen jól van. A 34. sz. *A középszerűség* dantei terzinákba önti az ismeretes horatiusi tanítást. Ritka az ilyen A. dicséret: „Nagyot nőjön!”

A 35. sz. *A hadakúta* tanulságosan összevethető a Bán János második füzetében szereplő feldolgozással (26. sz.) Ott is a természeti elemek hábor-

gása, folyammá dagadó patak mormolása, szél sivitása adja tudtul Csabának vérei veszedelmét. Úgy látszik, magát az eseményt közösen megtárgyalták az iskolában, de már a versmérték is egészen más Kovácsnál: szinte kifogástalan trochaesokban halad, amelyeket előbb két fél-rím, végül pedig a záró két sorra terjedő páros rím is összetart. A még bonyolultabbakra is adott példát. Azt sem szabad elfelejteni, hogy A. éppen ez időben foglalkozik legbehatóbban a Csaba-történetével (I. JKK. IV. köt. 165. s. köv. 1.). Az ő tervében a X. pont lett volna: „Csaba íre és a székelyek.” A tanár hatása félreismerhetetlen, anélkül, hogy megkötné a diákok kezét.

Erről az 1856–57. tanévről nem maradtak fenn a dolgozatcímek, de még az 1858–59. évben is intézményesen kitzúzi A. a VII. osztályban (I. e. kötet 217. lapján, a VII. oszt. 2. sz. tételét!). Látszik, hogy kíváncsi volt maga is diákjai felfogására.

36. sz.: *Bévedd estjének* vagy éppen Szent-bévedd estjének nevezte a nép az esztendő utolsó napját, amelyen illett az évi maradékokat elfogyasztani. — Figyeljük meg, milyen kitűnően halad az anakreoni forma: szinte Csokonaira emlékeztet.

A 38.: sz. *Szüreti est* 2. verszakában szereplő szép képet vö. Kosztolányi *Hajnali részegségével* „Az égben bál van, minden este bál van”.

A 39. sz.: *Logodi Simon* a balladairás divatjára mutat. Szondiról számosan írnak ilyesmit. Utóbbi cím szerepel az 1855–56. év VI. oszt. 3. tételében (213. l.). Arany is, ekkoriban írja híres balladáját (1856. Jún. I. JKK. I. köt. 261. l.).

A 40. sz.: *Simon* kedvelt témája A.-nak (I. 1854–55. évf. VII. oszt. 18. tételét e kötet 112 lapján).

Az utolsó, prózai dolgozathoz több hasonló cím szerepel A. gyűjteményében, ha nem is éppen ilyen fogalmazásban, pl. 1854-ben, V. oszt. 14. tétele (112. l.). Meglepően színes a Kovács megoldása.

K: Debreceni Déri Múzeum. Népr. Adattár 191. sz.

M: Itt először.

42–55. *Szüle Ferenc* 1856–57-ben járt az V. osztályba, ahol osztályfőnöke is A. volt, így e diák jellemzése megmaradt a nagy tanár kezében a katalógusokban. Érdekes, hogy félévkor még ő is csaknem minden tárgyból elégséges, még a magyarból is — év végén azonban magyarul már *eminens*. Úgy látszik, A.-nál hamarosan kifejllett az érdeklődése és tehetsége. „Kritikával olvas, helyesen, folyékonyan és ékesen ír, élénken szaval” — jegyzi meg róla. A.

Szüle ceglédi parasztyerek volt, így a körösi gimnázium elvégzése után Cegléd városánál lett tisztviselő, 1879-ben levéltárnokká, egyben árvaszéki jegyzővé választották. — Neve ott szerepel a körösi Arany János-alapítvány létrehozói között is. — 1894. febr. 5-én halt meg. „A megboldogultat támasz nélkül maradt özvegyén kívül 7 árva siratja” — írja róla a Cegléd c. hírlap. Érdekes, hogy gyermekei csupa ősmagyar neveket viselnek: Zoltán, Géza, Áttila, Árpád stb. Talán ez is A. hatása.

Egymaga 5 dolgozati füzetet őrzött meg, s e tekintetben az élen jár. Igaz, hogy volt mivel dicsekednie: csodálatosan szép az írása is. — A füzetek külső oldalán feljegyzett nevek elárulják a füzetek sorsát: Cegléden nyilván Kalocsa Róza tanítónőhöz, a kor jeles pedagógiai és ifjúsági írójához kerültek, aki magával vitte Debrecenbe, mikor ott felsőbb leányiskolai igazgatóvá választották. Tőle kerültek Nagy Zsigmond ref. gimnáziumi tanárhoz, a jeles stilisztika-íróhoz, aki viszont Karácsony Sándor debreceni pedagógus-professzornak kedveskedett velük. Tőle adjunktusához, Komlói Sándorhoz kerültek, aki jelenleg a pécsi Tanárképző Főiskola tanára, ő pedig Nyárádörsre juttatta a becses sorozatot.

A II. füzet *Ulysses a Cyclops barlagjában* c. dolgozatában (44. sz.) az 5. sz. alatti megjegyzés külön figyelmet érdemel. A megíró egy szót. A diák meg meri jegyezni a lap alján: „Szükség törvényt bont.” Úgy látszik, A. megértéssel volt diákjai gondolkodása iránt. Ugyancsak erre mutat, hogy a III. füzetben, midőn a *Had úta* c., 8 oldalas elbeszélése derekán (152. l.) azt jelzi Szüle, hogy „Folytatása következik”: A. biztatja rá, hogy ezt adja be a jövő kötelező munka helyett. Van ilyenre másutt is példa!

Az V. füzetben, az I. Istvánról szóló dolgozatban fájralja a diák, hogy még ma is viselik Magyarország királyai „az apostoli király” címet. A. kihúzza. Úgy látszik, még 1859-ben sem lehetett szabadon beszélni, amint-hogy a *reményről* szóló utolsó dolgozatban is titkolni kellett Petőfi nevét a „kibérlett lelkiismeret” szép hasonlata mellett. (Vö. még a Szilády Áron dolgozata 36–37. sz. megjegyzését! 126. l.) De az is lehet, hogy Szülénél a protestáns féltékenység szólal meg első megjegyzésében.

K: NAJÉM 43/3 és 59/1 sz.

M: Részben, fakszimilékkal Dr. Komlósi Sándor: *Újabb adatok Arany János nagykőrösi tanárságához*. Különlenyomat a pécsi Tanárképző Főiskola 1963. évi Tudományos Közleményeiből.

56–82. Komáromy Lajos makói tanító fia, 1858–59. és 1859–60-ból származik egy-egy A. javította magyar dolgozata. Tiszta eminens tanuló, s mikor A. eltávozik, s az enyhültebb politikai légkörben megalakulhat az önképzőkör, ebben is vezető szerepet visz. Ő lépteti A.-t tiszteletbeli taggá választásáról. Maga is pedagógus pályára lépett: fővárosi polgári iskolai tanár, tankönyvíró lett, s pedagógus-szemmel tudott visszaneézni A. pályájára. A Magyar Tanügy 1883. évf. XI. sz.-ban értékes visszaemlékezést közölt *Arany János mint tanár* címmel. Latin dolgozatáról külön csoportban beszélünk. (229. l.)

K: MTA Kézirattárában: R. VI. 4° 209. sz.

M: Itt első ízben.

83–86. *Kaszap Zsigmond* A. anyakönyvi feljegyzései szerint 1857–58. évben járt az V. osztályba, tehát osztálytársa volt Arany Lacinak. Kőrösi özvegyasszony fia, így nehezen juthatott a tanuláshoz, osztályzatai sem valami híresek. Magyarból is csak „sufficiens”, azaz elégséges, a németből meg „alig elégséges”. Az egyetemen azonban megemberelhetette magát, mert Nagyköros „chirurgusa”, azaz sebészorvosa lett. Korán meghalt. Özvegyét, fiát még a mai nemzedék is ismerte. Egyetlen gyermeke: Gyula, középiskolai tanár lett Máramarosszigeten, majd Pesten. Ő az apja dolgozati füzetét kolozsvári professzorának, Csengery Jánosnak ajándékozta, aki A. halála 50. évfordulóján visszajuttatta iskolájához.

Dolgozata azért is nevezetes, mert nyilván mutatja, hogy A. párhuzamos tételeket is tűzött ki, s akinek ilyen reális hajlamai voltak, választhatta a természettudományos tételt.

K: NAJÉM 1/3 sz.

M: Részben, Törös I.: *Arany János magyar dolgozatjavítása*. Nyr 1957 4. sz.

87–102. *Dömötör János* dunaszentgyörgyi árva parasztyerek volt, jó tehetségének és atyja végrendeleti meghagyásának köszönhető, hogy testvérei áldoztak taníttatására: Gyönk után Nagykörosre hozták. A. utolsó előtti esztendejében járt itt a költő keze alá, így tőle származik jellemzése. „Magyar nyelv: eminens. A stílusformákat különösen ismeri, elegánsan ír.” Év végére még emelkedik eredménye: az egyetlen *praeclearus*-t négy váltja fel, így a magyarból is ezt a legnagyobb kitüntetést kapja, — mellette a jellemzés: „igen jól ír és tud”. Osztályelső. Valóban, igen szép a betűvetése, akárcsak előtte Szüle Ferencé. Hamar észreveszi a feladott témákban a

költői lehetőséget, és könnyen rááll tolla a versírásra. A. nem fukarkodott az elismeréssel. Dömötör aztán Pestre került a teológiára, a család óhaja szerint, de nem sok hajlama volt a papsághoz, annál többet foglalkozott ott is a költéssel. Neves költő lett belőle, hamar tagja a Kisfaludy Társaságnak. Úgy látszik, szomorú gyermekkora — mindkét szülőjét korán elvesztette — s tépelődései pesszimista hajlamúvá tették: 35 éves korában, tanfelügyelőként, öngyilkos lett. Barátai adták ki műveit, de aztán feledés homálya borult rá. Babits Mihály 1910-ben hangulatos emlékezésben hívta fel rá a figyelmet, Komlós Aladár pedig doktori értekezésben írta meg életrajzát.

Füzetek megőrzését a kőrösi Hegedűs Endrének köszönhetjük, akivel csaknem egykorúak voltak, talán náluk is lakott Dömötör. „D J. kedves barátom ajándéka” — írja róla a címlapon Hegedűs. Ő aztán a magáéval együtt az iskolának ajándékozta.

K: NAJEM 1/5. sz.

M: Itt először.

103—111. *Hegedűs Endre* füzetei elsőnek kerültek vissza a gimnáziumhoz. Szerzője tekintélyes kőrösi család sarjadéka: apja itteni ügyvéd s valaha a gimnázium tanára volt. Nem valami kiváló tanuló, mint közölt katalógus-lapja mutatja (209. l.), de A.-nak aligha volt nagyobb rajongója! Felszedte azt az apró papírszeletet is, amelyet A. eldobott, mert észrevette, hogy azon a *Csaba királyfi* kezdő sorait próbálgatta a költő (l. Benkó 183. l. és a JKK IV. köt. 219. l. közlését). — Két magyar fületen kívül egy hibákkel teli latin dolgozat-sorozatát is szeretettel őrizgette, mert azokon A. kezevonásai voltak! — Maga inkább az ének és zene iránt érzett hajlamot, s bár az Operához is hívták, hazajött városába — kántornak. Temetési énekeit ma is számon tartják, nem egyhez maga szerezte a szöveget is. 1929-ben halt meg, 84 éves korában.

A 103. sz. közlemény példa a közmondatok szerkesztésére, amire akkor nagy gondot fordítottak.

Hegedűs első dolgozati fületében van Arany egyik leghíresebb dolgozatjavítása: „*királylyla. Ezerszer igazítottam már*” (110. sz. 10. hiba). Itt jegyezzük fel A. másik híres dolgozatjavítását, mely bejárta az egész országot: Mikor egyik tanítványa a *kevésbé* szót így egy b-vel írta, A. megjegyezte: „*Egy b kevés bé.*” A hiba elkövetőjét nem tudjuk, Benkó is név nélkül említi (172. l.).

Alighanem Bessenyei Ferenc, a másik híres rajongó tanítvány tárca-cikkéből vette, mely a *Temesi Lapok* 1878. évf. 46. sz.-ban jelent meg, ez pedig az osztályban felvetődött kérdésre enged következtetni. Arra felelt volna A. (Lendvai Miklós: *Bessenyei Ferenc emlékezete*. Temesvár 1906.) Az is érdekes, amit *Egy falusi lakodalom letrása* 2. sz. hibájára mond: „*A magyar-nak csak haja van, nem hajai*”. (105. sz. közl.)

Különben Hegedűs dolgozatai A. *végtelen türelméről* beszélnek: kétszer is átnézi a gyatra dolgozatokat, s még a keservesen csikorgó versektől sem riad vissza! Feltűnik, hogy itt elég sok helyesírási hibán átsiklik A.: úgy látszik, 1859 körül már a fáradság jelei mutatkoztak rajta!

K: NAJEM 1/4 és 1/6 sz.

M: Nyr 1957. évf. 4. sz. kivonatosa. Törös I.: *A. János magyar dolgozatjavítása*.

112—117. Nagykorússal kapcsolatban két *Losonczy Lászlót* is emlegetnek. Az idősebb *tanár* volt, A.-nyal egyidőben, a másik pedig — a tehetésebb — *diák* A. keze alatt. E fület ettől a diáktól származik. Együtt végzett Hegedűs Endrével, csakhogy ő kitéfnő tanuló volt. Edinburgban jól megtanult angolul, megismerkedett Herbert Spencer filozófiájával, s nevelési művét egy barátjával ő fordította le először magyarra. (*Értelmi, erkölcsi és*

testi nevelés. Herbert Spencer után fordították Dr. Öreg János és L. L. Nagykőrös, 1875. — Ezenkívül tolmácsolta Spencer *Szentiafiasos kormányzatát* a BpSz 1878—79. évf.-ban.) Mint a nagykőrösi tanítóképző intézet kiváló tanára halt meg 1913-ban.

Írása meglepően szép, fejlett: a Dömötörével és Szüleiével állítható párhuzamba, akik kortársai voltak. Úgy látszik, A. szolgálati ideje végére felnőtt egy nemzedék, mely a mester írását, gondosságát egészen elsajátította.

K: Losonczy L. unokája, Szépe György nyelvész birtokában.

M: Itt először.

118—121. A *Márton* elég közönséges családnév Nagykőrösön és környékén, úgyhogy nehéz volna eligazodni, ha maga az író nem jönne segítségünkre. A címlapon ez áll: *Magyar dolgozatok VIII. osztály. Márton András 1859.* Az 1859—60. évi Tudósítvány tartalmazza is a nevé, s azt is megjelöli, hogy Jászkierről való. Szüle Ferenc osztálytársa volt. Az előző évben azonban hiába keressük a VII. osztályosok közt. Úgy látszik, akkor másutt járt, amint máshonnan bekerült füzeté is bizonyítja. Szerencsére, irodalomtörténeti jegyzetére ráírta az előnevét is: Zsarolyáni. Ebből megtudjuk, hogy abba a jeles családba tartozott, amelybe Márton Ferenc, írói nevén Abonyi Lajos is, aki abonyi földbirtokos család sarjadéka volt, és szintén erős kapcsolatba került A.-nyal. (A. közölte első írásait.)

A füzet is alighanem Kalocsa Róza révén került Cegléd környékéről Debrecenbe, mint a Szüle-félek. Ott Kulcsár Endre, a jeles stilsztika-kutató tanár kezébe jutott, aki bele is javított az első dolgozatba. Még szerencse, hogy a címlapon jelezte, hogy „az 1. dolgozatbeli aláhúzások tőlem valók, Kulcsár”. Ezzel talán azt akarta jelezni, hogy maga A. sem vett észre néhány stílári hibát, amit ő fontosnak tartott, aminthogy ekkoriban A. javításai közt valóban gyakrabban mutatkoznak a fáradás jelei. Egyébiránt A. vörös tentás, finom betűs javításai jól elválnak az idegen beavatkozástól. A kézirat végül Debrecenben Pap Károly egyetemi tanárhoz, A. irodalomtörténeti és esztetikai jegyzetei első kiadójához került, s az ő örökösei juttatták mai helyére.

K: NAJEM 61/1. sz.

M: Első ízben itt.

122—123. Itt A.-nak az *önálló diákmunkákra* írt tanulságos bírálatait közöljük. Ezekhez való viszonyát jól jellemzi a következő cikk (Pesti Napló 1913. jún. 22.).

„Dúzs Sándor, jelenleg Eperjesen élő nyugalmazott főgimnáziumi tanár, hálás kegyelettel őrzi néhai tanára: Arany János versbírálatait, melyekkel tanítványainak szárnypróbálgatásait ő — a leghozzáértőbb mester — kritikai bonckés alá vette. Dúzs Sándor Nagykőrösön volt a legnagyobb epikus tanítványa az ötvenes évek elején. Ezekben az időkben az abszolutizmus még az ifjúsági önképzőköröket sem engedélyezte, nehogy alkalmat nyújtson így a fiatalságnak politikai, esetleg 'forradalmi' összefüvetelekre, a serdültebb tanulók tehát verseket hajlamaiknak csak titkon áldozhattak, s Dúzs és társai ezeket a verseket, poémakísérleteket csak úgy suba alatt nyújtották át a jóságos tanárúknak, Aranynak, hogy véleményt mondjon róluk. Arany János azzal a lelkiösmeretességgel, mely művészi alkotásaiban és magánéletében oly gyönyörűen jellemezte és a borzas és rendetlen 'zseni'-nek még parányi árnyékát sem engedte klasszikus egyéniségére, az ő Petőfiéhez annyira hasonlatos gyöngybetűivel rendszeren levélpapírra írta sűrű sorokban bírálatait, melyek nehányát — mint enlítettük — Dúzs Sándor legkedvesebb ereklyékként őrzi. Arany egy ilyen bírálatát, több tanítványa verseinek kritikáját (az illető versíró-tanítvány nevé a vers címe után zárjel közé írta) — itt közöljük szószerint szövegben.” S közli a *második* sorozatot, melye-

Fölötte, nem rezeg a sír fölött
Anyának könnye rózsá ágakon.

Hazám, az árva hon — sirhalma ez;
Fölötte nem virul a gyöngyvirág;
Fölötte nem soha!yt törött kebel;
Kacag e pusztá sirnál a világ.

Még négy versszakon át így halad e bátor hangú költemény. Érdekesége, hogy A. nem tiltakozott ellene: bízott benne, hogy ezek a magán-munkák nem kerülnek spicli kezébe. . . (V. ö. Szilády Áron, Földváry László Szüle Ferenc iskolai dolgozataira tett óvó megjegyzéseit, 11., 17., 54., sz. közl.)

A 122—123. sz. versek szerzői Dúzs Sándor és néhány barátja, akik egy osztállyal lentebb jártak, de úgy látszik, összetartottak vele. Hoffer Endre egy kis baranyai falu, Gordisa papjának a fia, Magyar Antal és Sándor a nagykőrösi orvos fiai, mindnyájan kiváló tanulók. Hoffer — Dúzsához hasonlóan — még utolérte A.-t a tanári székben.

A verses kéziratok közt van két olyan is, amelyekről A. nem beszél összefoglaló bírálatában — továbbá három prózai alkotás, melyeken szintén nincsen semmi megjegyzés, legfeljebb néhány piros aláhúzás látható rajtuk. Úgy látszik, Dúzs kegyelete később gyűjtötte őket össze, s úgy kerültek az A.-tól megbíráltak közé. Minthogy nincs rajtuk valami tanulságosabb megjegyzés, nem közöljük őket, legfeljebb csak arra mutatunk rá, hogy Hoffer Endre „... e két hazának.” c. novellája megint erősen hazafias jellegű: a magyar—lengyel szabadságmozgalmak biztató kezdetére és szomorú, kétségbeejtő végére utal. A fentiekkel egyetemben élénk felvilágosítást ad az ifjúság hangulatára vonatkozólag, mely még a szabadságharc letérése után is sokáig kísértett: nem hiába félt tőle az Entwurf.

K: NAJEM 46/1—2. sz.

M: Itt először.

124. Hoffer Endre novelláját és vígjátékát nem ismerjük, tárgyukat Hahn Adolf ismertette:

„A két bírálat közül az első egy novelláról szól, melynek Salamon magyar király a hőse, ki a szerző felfogása szerint Vid által öletik meg, midőn már lemondva a koronáról s a világtól elvonulva, remeteéletet él. — A másik egy vígjáték bírálata, melyben a komikus situatiók két össze nem illő házaspár, — fiatal nő, öreg férj, s viszont: öreg nő, fiatal férj — szökési kísérleteiből támadnak. Mind a kettőt hiven, az eredeti kéziratból közöljük, mely Hoffer Endre szegedi főreáliskolai igazgató urnak, a nagy költő egykori tanártársának tulajdona. Az első bírálatot ugyanő, Aranynek körösi éveit felrajzolva, felolvasta azon a kegyeletes ünnepélyen, mellyel a főreáliskola november 19-én Arany emlékének áldozott.” (EPhK. 1883. 45. 1.)

K: Eltűnt. Az utolsónak közölt novellatörődék: PIM V. 1210. sz.

M: A bírálat fakszimiléje az Új Idők 1914. jan. 4-i számában. Az utolsónak közölt novellatörődék először itt.

125—126. Szilády Áron két novellájának a témája A. bírálataiból kiderül, ezért nem közöljük a szöveget.

K: Kecskeméti Áll. Levéltár 3/II./1 és 2.

M: It. 1957. évf., Szabadi S. közlése

127—133. Szilády János Szilády Áron öccse volt; három évvel fiatalabb bátyjánál. Ságváron született, a Dunántúl, de Kőrösre már a halasi paplakból jött. Színjelen tanuló, de legkülönb mégis a magyar irodalomból volt. Tolnai Lajos, tanulótársa, ezt írja róla: „... a leghíresebb poéta, egy kis zömök, fekete arcú, egyik szemére félig vak fiú. Ő mindenkit homályba

borított. Mert Aranyhoz jártam: közelebbi barátságba lépett velem. Nagyon volt ez.

Bámultam, és mivel Arany nagy jövőt jósolt neki: hát meghajoltam nagysága előtt. Írt eposzokat, hexameterben és alexandrinusokban. Emlékszem egy ilyen címűre: Etelköz. Arany rendkívül felmagasztalta." (*A sötét világ*. Bp. 1942. 60. l.)

A gimnázium elvégzése után, bátyjához hasonlóan, papi pályára lépett. Járt Párizsban, volt váci fegyházi lelkész, végül is feketehegyi papként halt meg, 50 éves korában. Alig jelent meg tőle valami nyomtatásban. Testvére gondosan eltette ifjúkori kézíratait, így kerültek azok Áron hagyatékával együtt Kecskemétre.] Ezek:

A) *I. Mátyás megválasztása*, nagyobb negyedrért, szürkés papíron 22 × 25 cm méretben, 3 oldalnyi vers —, közben és végül A. finom, vörös tentás vonásaival.

II. Hős és hősnő-nek csak a végén van kritika.

B.) Külön, 8 oldalas füzetben *Munkák* közös címmel:

Radivoj és Juranich (ballada). Itt fekete tentás oldal- és végkritikát olvashatunk.

Viszontorlás (ballada), végén A. rövid megjegyzésével: „Igen jó!”

C) *Krisztus és Mária*. Külön, 8 oldalas füzetben, melynek csak 5 oldala van beírva. Más kéztől származó tisztázat. Nincs rajta senuni, A.-tól származó megjegyzés.

D) Különálló, vaskos, 60 lapos, 20 × 25 cm-es füzetben:

1. lapon: *Gellért és a Duna*. A címlapon: Szilády János 1852. Egy helyet ceruzás aláhúzás, mellette A. félreismerhetetlen megjegyzése.

3. lapon: *Kálmán*; egy helyesírási hiba javításával, inajd 3 sor aláhúzásával: „*Ez szép*” Itt egyszerű fekete ceruzával javít A.

6. lapon: *A nagy ösök*; három helyen A. ceruzás széljegyzete.

9. lapon: *Gyula*; 4 helyen oldalt, a végén pedig A. dicséző megjegyzésével.

17. lapon: *A kutigur királyfi*, terjedelmes elbeszélő költemény, A. bírálatával.

E) Külön, fekete, dombornyomású diszkötetben valószínűleg a legfontosabbnak tartott művek:

I. A tatárfutás 3 énekben, 40 lapon, kisebb megjegyzések után A. bámuló kritikájával.

II. Kísérletek a balladában:

1. Az amazon

2. Nagy Lajos

3. A párbaj

4. Zsigmond

5. A szabácsi rém

6. Zrinyi Péter

Minden művön A. apróbb, ceruzás jegyzete.

III. Vaskapu; nagyobb lélegzetű hexameteres hősköltemény, A. jegyzeteivel és zárkritikájával.

IV. Etelköz; Tolnai Lajostól is emlegetett híres hősköltemény, 5 énekben. A. nagy figyelemmel olvasta, s a végén egy teljes oldalra terjedő, igen elismerő kritikát írt róla.

K: Kecskeméti Áll. Levéltár 3/III. 1–8. sz.

M: It 1957. évf., Szabadi Sándor ismertetésében.

134. „Bírálat a Szün-órák c. ifjuságilap balladapályázatára” c. írással kapcsolatban kiemeljük, hogy Tolnai Lajos Hajnal és Szivárvány c. ifjú. sági lapokra emlékszik (*Sötét világ*. 60. l.), de mások is felrömlenek neki.

Szilády Áron (ItK 1898. évf. 117. 1.) Benkó Imre könyvére írt részletes bírálatában kissé bővebb adatokat jegyez fel: „1852–3-ban Magyar Sándor és Hoffer Endre *„Hajnal”* c. lapot szerkesztett. Ágai is írt bele. A *„Hajnal”* még 1853/4-ben is pitymallott. 1854/5-ben Péter Dénes szerkesztett. *„Szün-órák”* c. lapot, melynek teljes folyamát ma is őrzi. A *„Gyom”* ezeknek lehetett a folytatása.”

Ti. Benkó megemlégett (176. 1.), hogy „A. buzdításának eredménye lett az is, hogy a felsőbb osztálybeli növendékek írott lapot szerkesztettek. Először *„Gyom”* címmel indult meg, s mikor ennek első számát megmutatták A.-nak, ezt jegyzé meg: „Nagyon helyes, csakhogy *a gyomot* nem szaporítani, hanem inkább irtani kell.” Az utolsó évben Grosch József szerkeszté, *„Szép-irodalmi kísérletek”* címmel a lapot, s ezen működését is figyelembe vette A. a Tomory-féle jutalom odaítélésénél. Így pótolta A. ezen ifjúsági lap pártolása s a rendes órákon való rendszeres szavaltatás által tanítványainak némileg az Önképző-kört, amit az akkori viszonyok között nem volt szabad megalkintani.”

Persze, ezeket a lapokat csak kézírással állították elő, s bizalmas úton terjeszthették. — Sajnos, egyedül a Szünórákból maradt fenn egy teljes sorozat: 13 számmal, talán éppen az, amelyről Szilády megemlékezik. Ti. Péter Dénes és Szuper Lajos, a két szerkesztő, halasi származású volt, Szilády meg odakerült papnak, s midőn Péter D. 1904-ben meghalt (1. Vasárnap-Újság nekrológiát 1904. évf. 15. sz.), megkaphatta a családtól a becses emléket, melyben öccsének, Szilády Jánosnak is jelentek meg költeményei. De ott vannak Tolnai Lajos kísérletei is, Lucian álnév alatt, mindjárt az 1. számban: *Kórágyamon* és *Komor bú* címmel. (L. It 1957. Szilády Áron közlése)

Mikor a Szünórák ballada-pályázatát hirdetett, nyilván A. hatása alatt, a beérkezett művek bírálatát maga A. vállalta el, s két sűrűn teleírt negyedíves lapon oldotta meg feladatát. A nyertes költeményeket aztán sorozatosan közölte a lap. Az első díj új tehetséget koszorúzott: *Bolyó József* volt a bírálatban kiemelt *A két Forgách* szerzője. Azóta sem tudunk róla többet. — Verse így hangzik:

Kemény, de gyászos harc után
Győzött a tar sereg,
A kis magyar hadtest dicsőn
Elhunyna szendereg.

Még Béla fut s mellette száll
Két hű vitézi kar,
Míg vad dühvel nyomába zúg
Fél milliónyi tar.

És a királynak ménje már
Mind jobban elmarad,
S már feltűnik megette az
Özönnyi csorda-had.

Ő harc terén nem lelta a
Halált, kereste bár,
S ah! most reá átkosb dolog:
Pogány bilincse vár. —

De in! egyik Forgács fivér
Elhagyja ép lovát,
És gyorsan a sorsüldözött
Királynak adja át.

„Fuss, oh uram! nem csak tied,
Honunké életed,
Csak egy magyart veszт bennem az,
De veszni fog veled”

Szólт és nemes haraggal a
Tatár seregre szállт,
Harcolt, csatázott, öldökölt
Majd halt dicső halált.

Fut Béla nyert új ménje, s ah!
Futtában összehull,
S visszhangzik a lég a tarok
Rémes zajgásítól.—

De szól az ifjabbik fivér
„Gyors ménem íme vedd,
Fuss oh király e nép elöl
S az ég legyen veled!”

És most lováról a vitéz
Egyszerre lent terem
Előtte tátong a Sájó
A szörnyű sír-verem.

Az ifju hős nem féli azt,
De sőt gyomrába fut,
És szörnyű nyílzápor között
A tulsó partra jut.

A nagy királynak ajka egy
Édes sohajra kél:
„Óh hű magyar nép! ily nemes
Szív csak te benned él!”

Mond s a cserélt új harci méu
Mint szél, sebest halad,
S az üldöző tatár sereg
Nagy messze elmarad. —

Közli a Szünórak 9. száma.

K: Kecskénéti Áll. Levéltár Kiv. 3. sz.

M: Itt először.

135. Az *Entwurf* a magyar prot. középiskolákat meglehetősen készületlenül találta. Hiányoztak többek közt a nyomtatott tankönyvek. A régi kollégiumok alsóbb osztályai is leginkább kéziratос jegyzeteket használtak, amelyek úgy szálltak át firól fira, sokszor sok íráshibával. Ennek az elmaradottságnak akart véget vetni az *Entwurf*, midőn előírta, hogy nyomtatott tankönyveket kell az ifjúság kezébe adni, melyeknek kéziratát előbb be kell nyújtani a kormányhatósághoz engedélyezés végett.

Szinte valamennyi nagykorosi tanár érezte a tankönyvhiány átkát, s igyekezett a maga szakjában rajta segíteni. A nagykorosi AJEM-ban egész sorozat tankönyv látható az ötvenes évekből. Maga A. is szívügyének tekintette, hogy jó tankönyvet adjon az ifjúság kezébe. 1854 táján hatalmas terve-

delmű magyar olvasókönyvet próbált szerkeszteni „protestáns felgimnásiumok számára”, Szilágyi Sándorral karöltve. Mi lett a sorsa, nem tudjuk biztosan, de vállalkozásából nyilvánvaló, hogy tapasztalatokat szerzett a tankönyvirás terén. Voltak komoly elvei, amelyeket szeretett volna megvalósítani a magyar irodalmi nevelésben, — mint azt Szilágyi Sándor jóvoltából fennmaradt előszava bizonyítja (l. JKK X. köt. 443. l.). Érthető, hogy mikor a kormány leküldött a nagykőrösi gimnázium igazgatóságához egy magyar olvasókönyv-kéziratot, melyet Argay János pesti tanár terjesztett fel engedélyezésre, vállalkozik a bírálatra, s két és negyedoldalas, gyöngybetűs *német kéziratban* lesújtó véleményt mond a tervezetről.

Scheiber Sándor találta meg a kéziratot, s közölte teljes fakszimile kíséretében. Ugyanő mond róla jó jellemzést: „Érdemes elolvasni Aranynak ezt a klasszikus németiséggel megírt, eddig ismeretlen bírálatát. Értékéből mit sem von le a bennmaradt néhány grammatikai hiba. Szigorú írás, de precíz. Hiányolja a költői szemelvényeket. A prózaiak nem tekinthetők a magyar próza képviselőinek. Megállapítja, hogy a szerző nem magyar prózaírókat használt, hanem *németeket*, ezeket ő dolgozta át vagy fordította le. Stilis és tárgyí tévedéseket sorol fel, majd helyesírási hibákat és következetlenségeket. Úgyesen támaszkodva az „Entwurf der Organisation der Gymnasien”-re, használhatatlannak tartja a német szellemben fogant könyvet.”

A „klasszikus német nyelv”-re vonatkozólag magunk részéről még megjegyezzük, hogy abban bizonyára része van a gimnázium született német tanárának, Weisz Jánosnak is, aki jó barátja volt A.-nak. A. aligha tudott ennyire németül fogalmazni, hiszen németből magyarra fordított művei, pl. a Gogol-féle *Közpönyeg* is számos hibát, sőt félreértést tartalmaznak. (L. JKK. X. 579. l.) A. felfogását azonban kristálytisztán tükrözteti vissza ez a bírálat.

Magyarul így hangzik A. német nyelvű tankönyvbíráta:

Tisztelendő Gimnáziumi Igazgatóságnak
Nagy-Kőrösön.

A magas budai császári és királyi Helytartótanács osztályának f. évi szept. 19-én kelt 20 851. sz. rendelete folytán alólírott megbízást kapott arra, hogy a következő kéziratot: *Olvasókönyv prot. alsóbb gimnásiumok számára és magánhasználatra; több források után szerkeszté Argay János tanár, lelkiismeretes vizsgálat alá vonja, és javaslatát ennek, mint algimnáziumok számára szánt olvasókönyvnek a hasznavehetőségére vonatkozólag mihamarabb beküldje.*

Az anyanyelv tekintetében az algimnáziumok tanulója elé állított követelmények (Entwurf, 31. §) a következők: „helyes olvasás és beszéd; biztonság a nyelv írásbeli használatában, a *nyelvtanban és helyesírásban való hibázás nélkül*, emellett a szokottabb polgári ügyiratok ismerete. Maradandó értékű költői és prózai művek könyv nélkül tanulása révén az ízlés fejlesztésének elemei, melyek a tanulók előtt fejtegettetnek”. Mostmár honnan veheti a tanuló ezt a készséget? Hol találhatja a helyes ortográfia, a kifogástalan stíl példáit? Hogyan juthat a polgári ügyiratok említett formáinak ismeretéhez? Honnan választhatja ki azokat a *maradandó értékű* költői és prózai darabokat? Kétségkívül olvasókönyvének kell mindebben eleget tennie — „mert (Függelék az Entwurfhoz 127. l.) egy ilyen olvasókönyvnek — a forma minden változatossága mellett, melybe a tanulót bevezeti — csak olyan olvasmányokat szabad felvennie, amelyeknek formája a maguk fájában klasszikus.”

Az előttünk fekvő kézirat merőben prózai műveket tartalmaz; így nem fordít semmit figyelmet arra a célra, hogy a tanulók ízlését költői művek által is képezzük. A prózai rész sem látszik elég teljesnek, amennyiben a polgári ügyiratoknak fentebb említett formái nincsenek benne. Ami a bennelevő prózai darabokat illeti, azok aligha lehetnek a magyar próza mintaképei; mert bár a szerző *különböző forrásokról* beszél, ezek a források nem magyar prózairók lehetnek, úgy látszik. Minden valószínűség szerint talán német értekezéseket dolgozott át maga, ha ugyan nem fordított: nem lehet félreismerni ilyen eljárás nyomait. Így természetesen nem érte el azt a célt, amelyet az idézett Entwurf kitűzött, a prózai művek körében sem, annál kevésbé, mert a közölt próza nem mintaszerű. A történeti elbeszélések, melyek a gyűjtemény nagyobb részét teszik, minden bőségük ellenére is, kellemetlenek (= nem megfelelőek) az előadás ziláltsága, a stíl pontatlansága miatt, amelyből hiányzik gyakran a szabatoság és világosság. Így pl. a 26. lapon: „inkább *akarlak* halva látni, mint *megfutni*” (ehelyett: halva, mint futva látni); 29. l.: „*egy* olly kormányt mindenki ócsárolni fogná” (ehelyett: fogna); 36. l.: „*soha* válaszsz” (ehelyett: sohase); 37. l.: „*feketére* lehell” (ehelyett feketévé, vagy lehelletével megfeketít); 38. l. „*assyriai* birodalom, *kinek* királyai” (ehelyett: melynek); 39. l.: „*Numitor* egy férfival tartott . . . *kitől két gyermeke* lett” (Numitor szült két gyermeket); 45. l.: Az oázisok „*mint zöld szigetek . . . úgy* tűnnek fel Afrika megmérhetetlen sivatagjain, *a tartomány legdúsabb fákkal árnyékolt terein*” (sic!); Kambyses *kémeinek királyok* (szintén kértelmű) nyilat adott kezükbe . . . hogy ha *hözülők* (a kémek közül?) valaki fel bírja feszíteni” — „*Tizenkét* előkelő perzsát . . . földbe *ásatá* (ehelyett: ásata); 49. l. „*nem is* ereszté azután is” (ehelyett: azután sem ereszté) 51. l.: „*németország*, Frank (?)ország, Spanyol testőrség” (Caesar idejében); „*kit* egész birodalmával ajándékozta meg” (ehelyett: ajándékozott); 54. l.: „*fiát* tanulmányoztatni fogja” (ő tanulmány tárgyává fogja tenni a fiát; ehelyett: taníttatni); 55. l. Luthert . . . *fölvévén* házában s *mint* saját fiáról gondoskodott” (kötőszó, melléknévi igenév után; gyakran előfordul); „*leckém* számos hallgató *vett részt*” (ehelyett: leckéiben); 65. l.: „Fontos esemény Jerusálem pusztulása, *minthogy* ezt az *üdvözítő* megjósolta, *minthogy tőle* (kitől?) függött a kereszténység gyorsabb terjedése”. 67. l.: „A félsziget (= a görög félsziget) *nyugati részén*, melynek alakja egy tölgyfa-levélhez hasonlított *most Morea*, ezelőtt Peloponnesus *fekiült*. *E tartományocská neve Elis*.” (ki fogja ezt megérteni?); „a nemzeti egységet . . . *kapcsolatba* hozzassák” (tehát: az egységet kapcsolatba hozni); 69. l. „*bántalmakkal* ihlették” (ehelyett: illették); stb.

Nem volna érdemes a fáradságra, hogy a nyelv szelleme, a szerkezet, sőt sokszor a helyesírás ellen is gyakran hibézett összes hibáknak pontos jegyzékét adjuk. Az utóbbi is éppen olyan hibás, mint következetlen. „Egyiptus és Aegyiptom; azomban, külömben, töb, *vályt* kevésbé, *célnál* (nyelvtani hiba); görögország, tőstént, enyh helyel, Philadelfia *számítás*atok, ovakodj(ál), phöniciai, naponia (nyelvtani hiba, ehelyett: naponként; mert naponta = beim Tage); europa, melyel, atyját (ehelyett: atyját); kardhüvelyk (hüvelyk, hüvely helyett); kerely (talán ehelyett: gerely); Croesus, Krósus, Crósus, Cirus” stb. stb.

Minthogy az előttünk levő gyűjtemény a költői művek kihagyása miatt egyoldalú-, az előadás és stílus ziláltsága és pontatlansága miatt hibás: ezért az alгимnáziumok számára olvasókönyvvül semmiként sem ajánlható. Nagy-Kőrös, 1854. October 6.

Arany János
tanár

K: Orsz. Levéltár, K. K. Ofner Statthalterei—Abtheilung No 22 810. 1854/4399. VI. A. jelzet alatt volt 1956-ig. Azóta eltűnt.

M: Itk 1956. évf 74. 1. Scheiber S. néhány helyen kiigazította Arany kéziratának grammatikai hibáit. Ezek: 1. a kéziratban: derer, 2. laute, 3. az „es” itt felesleges, 4. kéziratban: kein, 5. vorhandene prosaische, 6. historische, 7. Arany itt nem megfelelő szót használ. 8. Kéziratban: eine genaue. Néhány apróságot hallgatólágosan javítottunk — mondja Scheiber.

Mi a német szöveg második bekezdése első sorában a zárójeles kifejezés, „Vrg.”-nek olvasott szavát visszaigazítottuk „Org.”-ra, - nagyító üveges vizsgálat után. Maga Scheiber is így használta bevezetése harmadik bekezdése végén. Ez is volt a rendelet neve: „Entwurf der Organisation . . .”

136. Az elutasító levelet Fördös Lajoshoz, az országos hírű kecskeméti főpaphoz intézte.

K: Kecskeméti ref. egyház levéltára 39/1856. sz.

M: ItK 1957. Szabadi Sándor közlése.

137. A Tomory-díjat később állandó alapítvánnyal cserélte fel a nagy-lelkű mecénás, hogy halála után is segítse az ifjúság irodalmi hajlamainak kifejlését. Aki azt megnyerte, eljegyzettnek tartották az irodalommal. Az első világháborúban elértéktelenedett, s ma már nincs meg.

K: Megvolt a nagykőrösi ref. egyház irattárában, de a II. világháború végén elpusztult.

M: Benkó 131. l.

138. Az Akadémia Arany-Levelezésében található fogalmazvány és a Benkó által közölt szöveg lényegében teljesen megegyezik. A nyers fogalmazvány érthetően rövidítéseket tartalmaz, pl. a körülményes megszólításban. Ezért nem indokolt a variánsokat közölni.

K: MTA kéziratári Arany- Levelezés 1327. sz.

M: Benkó 133. l.

139. A megszólításból is kitűnik, hogy A. és Szigeti Wurga igazgató közt nem volt valami meleg baráti kapcsolat: még magas állásából sem tegezi A.

K: NAJEM 1/63 sz.

M: Benkó 135. l.

140—141. A Catalogusok eredeti, hivatalos úrlap-hálózatát nehéz lenne nyomtatásban visszatükröztetni, ezért egymás alá sorakoztattuk a rovatok szövegét. A. írását *dólt* betűkkel éreztetjük.

Az eredeti mérete 44 × 27 cm. Az úrlap fejében három nyelvű szöveg található: német, magyar, latin. Elsősorban németül kellett volna felelni, csak engedményként túrték el a latint, — magyarul egyáltalán nem lehetett válaszolni a kérdésekre. Aranyék inkább választották a holt latint, csak hogy a gyűlölt németet ne kelljen használni. Ennek megfelelően mi csak a latin szöveget tüntetjük fel *Hagymási Lajos* catalogusi lapjában. Utóbbit azért választottuk, mert Hagymási talán legtöbbször emlegetett tanítványa lett Aranynak, Tolnai Lajos néven. Ezt az írói nevet maga választotta, s később minden téren használta. Életrajzát nem régen írta meg Gergely Gergely, több mint 450 oldalas műben (*Tolnai Lajos pályája*. Bp. 1964.), sok fontos adatot szolgáltatott Barta János, bírálatában és megelőzően is. — A. jellemzése jól kiegészíti mindezeket, mert a katalógusban nemcsak az előmeneteli osztályzatokat kellett beírni, hanem minden tárgyból jellemezte az osztályfőnök a diák hajlamát, eredményeit. Tolnai csak a matematikával küszködik (akárcsak Szilády Áron is a reáliákkal), egyébként kiváló tanuló. Írásbeli dolgozatainak a külalakját is olyan szóval dicséri meg A., amelyet még egyszer sem használt: *elegans*. Nem hiába választotta A. öt kéziratát tisztázására, amint *A sötét világ* c. önéletrajzi regényében boldogan elmondja maga Tolnai.

A. utolsó tanári évében már annyira enyhült a politikai helyzet, hogy magyarul is lehetett írni a Catalogust. Így Hegedűs Endre bizonyítványa már magáért beszél. Hagymási-Tolnai bizonyítványát azonban lefordítjuk magyarra:

A növendék neve és kora: *Hagymási Lajos, 16 éves*

Hazája, szülőhelye, lakása: *Szülőhelye Győrköny, Tolna megyében.*

Lakása: Dunaszentgyörgy, u. ott.

Az atya vagy gondviselő neve, állása, lakóhelye: *Kolosváry Juliana, lakik Dunaszentgyörgyön.*

Vallása: *helvét hitvallású*

	<i>I. félévben</i>	<i>II. félévben</i>
Erkölcsei viselet	<i>jó</i>	<i>jó és szerény</i>
Figyelem	<i>eleven</i>	<i>szilárd</i>
Szorgalom	<i>folytonos</i>	<i>kitartó</i>
Vallásban	<i>kitűnő</i>	<i>kitűnő. Felfogása élénk; elsajátítása tökéletes; elbáradása kissé gyors. (= hadar?)</i>
Latin nyelv	<i>kitűnő</i>	<i>kitűnő. A nyelvtani formákban jártas, fordítása hibátlan.</i>
Görög nyelv	<i>jeles</i>	<i>kitűnő. A nyelvtani formákban jártas, fordítása tökéletes.</i>
Magyar nyelv	<i>kitűnő</i>	<i>A magyar irodalomban buzgó; szerkesztése ékes és értelmes; szavalása a tárgyhöz illő.</i>
Német nyelv	<i>kitűnő</i>	<i>kitűnő. A nyelvtani formákban jártas, fordítása könnyed, kiejtése tiszta.</i>
Földrajz és történelem	<i>kitűnő</i>	<i>jeles. Felfogása élénk; elsajátítása helyes, elbáradása értelmes.</i>
Mathesis	<i>elégséges</i>	<i>elégséges. Felfogása elég élénk, elsajátítása elég helyes; alkalmazása elég szerencsés.</i>
Physika	<i>kitűnő</i>	<i>jeles. Felfogása élénk, belátása eleven; elsajátítása helyes és teljes.</i>
Beszéde:	<i>könnyed</i>	<i>folyékony; egy kissé gyorsabb beszédű.</i>
Felfogása:	<i>élénk</i>	<i>élénk</i>
Írásbeli dolgozatok külalakja:	<i>elegáns</i>	<i>elegáns</i>
Elmulasztott tanórák száma:	—	<i>soha nem mulasztott.</i>
A bizonyítvány általános osztálya és helyzeti szám:	<i>Első osztály helyzeti szám: 5.</i>	<i>Első oszt., kitüntetéssel. Helyzeti szám: 2.</i>
Észrevételek:	<i>A közvizsgálaton jutalomra érdemesnek ítéltetett.</i>	

K: Az 1851—53-ig szóló Catalogusok a kecskeméti áll. Levéltárban, szám nélkül, — az A. saját kezű írásával kiállítottak a nagykorúsi AJEM-ben.

M: Itt először.

A nagykőrösi tanárkodása alatt mintegy 300 catalogus-lapot állított ki, félévkor is, meg év végén is. A két első évben, míg nem volt meg az iskolának a nyilvánossági joga, az egész iskolára vonatkozólag évenként egyetlen, kézzel vonalozott íves füzetbe írták az osztályzatokat, patriarchális módon. 1853–54-től azonban minden egyes osztályról külön kötetet találunk, hivatalosan előnyomatott kérdőszöveggel és rovatozással. Az előzőkben mindössze két növendék teljes lapját közöltük, most még — névszerint — csak a legnevezetesebb A.-tanítványokra hívjuk fel a figyelmet. A felső két évből már nem szerepelhettek A. első osztályfőnöki kimutatásában, mert 1853–54-ben a VI. osztályban, ettől kezdve pedig az V. osztályban volt főnök. Lényegében tehát mindenki átment A. osztályán, s így szerepel is a catalogusában, csak a később idegenből jöttekre nem terjedhet ki A. feljegyzés-sorozata, pl. Grosch Józsefre sem (l. 137. sz. közl.). Tehát nevezetesebb tanulók:

1851 — 52

A VIII. osztályban szerepel Dúzs Sándor, akinek dolgozatait és önálló irodalmi próbálkozásait, a jegyzetekben pedig életrajzi adatait közöltük. (L. 8 — 10. és 122 — 123. sz.)

1852 — 53

A VIII. osztály 19 tanulója közül nevezetesebbek:

Hoffer Endre (baranyai lelkész fia, 17 éves, jó tollforgató, jeles osztályzattal); Ágai Adolf (abonyi izr. orvos fia, a későbbi híres újságíró, a Borszem Jankó szerkesztője, aki *Por és Hamu* c. kötetében meghatározó emlékezést közöl A.-ról); Magyar Antal (nagykőrösi orvos fia, jó tollforgató. Jeles); Magyar Sándor (az előbbi testvére, szintén szerepel a versíró diákok közt. Jeles.); Szilády Áron (a későbbi nagy tudós).

Ugyanekkor a VII. osztályban tanulnak:

Ádám László (a vezsenyi pap fia, „a hét Ádám-testvér” egyike, később nagykőrösi főmérnök, majd polgármester, akinek nagy szerepe lesz a nagykőrösi Arany-szobor létrehozásában. Jeles); Bán János (dunaszentgyörgyi lelkész fia, aki 3 dolgozatát holtig őrizgette. Jeles); Varga Elek (az igazgató fia, kiváló tanuló).

1853 — 54

Bolyó József (a ballada-pályázat nyertese, dunavecsei kereskedő fia, Magyarék rokona); Erős Dániel (Rá vonatkozott A. híres javítása: „Dániel erős, de a vers gyöngé!”); Galgóczy János (Körös történetírójának legfiatalabb öccse); Magyar László (a két versíró öccse); Radák Ádám (báró-csemete Abonyból, számos Tolnai-regényben szerepel Ladár Ádám néven, az Oszlopbáró főalakja. Vö: Gergely G.: 20. l.); Szilády János (Áron öccse, A. legkiválóbb verselő tanítványa); Szuper Lajos (halasi fiatal, a Szűnórak c. ifjúsági lap egyike szerkesztője).

1854 — 55

Bessenyei Ferenc (az A.-kultusz egyik lelelkesebb oszlopa); Durkó Gábor (békési fiú, rangsorban mindjárt Hajnal után; Hajnal Albert (a békési pap fia. Náluk szállott meg az A. család, hazulról jövet-menet. Aranyék azzal igyekeztek meghálálni, hogy Kőrösön magukhoz fogadták „kosztos tanulóknak”. Különben jeles diák); Laukó Károly (később kecskeméti ev. pap, a nagykőrösi A.-kultusz egyik megindítója); Sigrái Pál (a nagy alapítványtevő családjából).

1855—56

Ádám Kálmán (vezsenyi); Bessenyei Ferenc (mint ismétlő; 1. előző évet!); Varga László (az igazgató fia, osztályelső).

1856—57

Magyar András (a versírók öccse); Szilády Móric (Áron és János öccse); Steiner Zsigmond (érettségi bizonyítványa a nagykőrösi AJEM-ban); Szüle Ferenc (5 dolgozata mindörökké fenntartja nevét), Veres István (a megrögzött fűzfapoéta. Véget nem érő dolgozatára írja A.: „Pont már, Pisti!”).

1857—58

Talán a legbuzgóbb A.-osztály. Tagja közt sok nevezetes akad.: Ádám András (ugyancsak a vezsenyi pap fia, A. László egyik legkedvesebb barátja. Nemrég került elő Arany László verses levele, melyet 1861-ben, Pestről, András napjára írt hozzá); Arany László (tiszta eminens); Baráth Ferenc (a későbbi jeles irodalomtörténész, Aranyék családi életéről is szép cikket írt); Fitos Vilmos (A. tanítványai közül talán a legtovább élt, Nagykörsön rendőrkapitány lett); Kaszap Zsigmond (l. dolgozatait!); Zombory László (Kecskeméti városi ügyész lett. Ő írta alá Laukó Gusztávval azt az ívet, mellyel az A.-tanítványokat a költő halálakor első találkozásjukra hívták).

1858—59

Dömötör János (a leendő jeles költő, a Kisfaludy Társaság tagja); Károlyi István (szalontai születésű, a körösi városi orvos, A. gyógykezelőjének a fia); Komáromy Lajos (a kiváló dolgozatíró. A.-ról szóló pedagógiai emlékezései igen fontosak, mert maga is tanár lett. L. dolgozatait!); Radácsy Ágoston (a körösi szolgabíró fia. Talán ezért nem lépett fel apja túl szigorúan a tüntető diákok ellen).

1859—60

Dobos János (a híres ceglédi pap fia); Göde Károly (madocsai tanító fia); Grosch Pál (tolnai, a Tomory-díj nyertesének öccse, maga is kiváló tanuló. Bátyja ugyanekkor nyolcadikos volt); Hegedűs Endre (l. dolgozatait!); Huszár László (korábban Tolnai Lajos magántanítványa); Losonczy László (l. dolgozatait!); Ungvári János (Ceglédről, talán a híres szőlő- és gyümölcsfatelepitő).

Ez utóbbi évfolyam Catalogusa már magyarul van írva.

Ezenkívül a leghálásabb A.-tanítványok névsora olvasható *Ádám-Jóó* művében (45. l.). Összesen 116 volt diák és 2 tanártárs írta alá azt az ívet, mellyel 1000 forintos alapítványt tesznek. „Kamatait egy, esetleg két VII. vagy VIII. osztályú tanulónak, akik önálló magyar dolgozataik által az év folyamán a legjobban kitűnnek, a tanárkar ítéli oda” Érdekes ez azért is, mert minden név után (zárójelben) ott áll a foglalkozás is, így látható, hogy javakorukban általában tekintélyes helyet foglaltak el az A.-tanítványok a társadalomban:

Ádám András kir. táblai bíró Bpest, Ádám Kálmán ref. lelkész Vezseny, Ádám László polgármester Nagykörs, Dr. Ágai Adolf író Bpest, Baky István ref. lelkész Csanád, Baky József járásbíró Kunszentmiklós, Bakos János kir. alügyész Bpest, Balogh József ref. tanító Velence, Bánffy

Gyula városi ügyész Makó, Baráth Ferenc tanár Bpest, Bátky Károly tanító Kecskemét, Dr. Berger Lipót orvos Cegléd, Bessenyei Ferenc ügyvéd Temesvár, Beretvás Ábrahám közbirtokos Nagykőrös, Beretvás Zsigmond közbirtokos Nagykőrös, Boldizsár Lajos ref. lelkész Rétfalu, Borosnyay Oszkár min. titkár Bpest, Dr. Budespitz Simon orvos Makó, Dr. Buzinkay Gyula megyei főorvos Győr, Dr. Csanády Gusztáv gazd. int. tanár Keszthely, Csikay Imre dunavecsei lelkész és A. tanártársa, Csizmadia Ferenc városi mérnök Cegléd, Dr. Csurgay László városi orvos Cegléd, Czucz Lajos lelkész Szava, Dely Károly városi tanácsnok Cegléd, Dr. Dobó Menyhért gimn. tanár Halas, Dobos János rendőrfőkapitány Cegléd, Dömök Péter ref. lelkész Ócsény, Dömösi Hajós Zsigmond operaénekes Bpest, Dúzs Sándor főgimn. tanár Bpest, Eördögh Elek megyei árvászéki ülnök Szolnok, Dr. Farkas Imre orvos Halas, Egy tisztelő, név nélkül, Fitos Vilmos elnöki tanácsnok Nagykőrös, Galamb Péter árvapénztárnok Makó, Freudhoffer János városi irnok Nagykőrös, Galgóczy János, a Magyar – Francia Bizt. Társ. vezértitkára Bpest, Gáll Ferenc törv. székeli elnök Kecskemét, Gáll Pongrácz hivatalnok Félégyháza, Gazdag Ambrus irnok Nagykőrös, Gyikó Ferenc lelkész Török-szentmiklós, Győrfi István birtokos Nagykőrös, Győrfi László tanító Nagykőrös, Hagymássy Károly kir. közjegyző Paks, Dr. Hajnal Albert orvos Kigyós, Hegedűs Endre énekvezér Nagykőrös, Hegedűs József községi jegyző Makó, Hegedűs Sándor adónyilvántartó Makó, Hetessy Viktor ref. lelkész Drávafook, Dr. Hochhalt Károly orvos Bpest, Hoffer Endre áll. főrealisk. igazgató Szeged, Homonnay István tanító Nagykőrös, Juhász Antal ügyvéd Makó, Káldy József birtokos Nagykőrös, Nagy Kaszap Farkas birtokos Nagykőrös, Keszey József gazdatiszt Nagykőrös, Balászfalvi Kiss Béla birtokos Kecskemét, Komáromy Lajos tanár Bpest, Kóti József magánzó Gyöngyöszúcsi, Kovács János ref. lelkész Izsák, Kökény Sándor bírósági végrehajtó Nagykőrös, Kudar Zsigmond jegyző Dömsöd, Kun Barna járásbíró Szirák, Kun Kálmán tszéki bíró Miskolc, K. Kovács Zsigmond földbirtokos Nagykőrös, Laukó Károly evang. lelkész Kecskemét, Losonczy László tanár Nagykőrös, Magyar László ügyvéd Kecskemét, Dr. Magyar Sándor járási főorvos Kiskőrös, Medgyesi Zsigmond tisztí főügyész Karcag, Mészöly Gerzson közjegyző Dunaföldvár, Mészöly Pál ref. lelkész Tabajd, Mészöly Péter földbirtokos Sárbogárd, Nagy Gusztáv teol. tanár Sárospatak, K. Nagy Sándor aljárásbíró Csongrád, Nemcsik Gyula ügyvéd Fehértemplom, Nemcsik Kálmán albíró Heves, Nemcsik László számvevő Makó, Pálffy Károly ügyvéd Szekesfehérvár, Parragh Gedeon gimn. tanár Kecskemét, Patay Sainu ügyvéd Kecskemét, Pesty László járásbir. hivatalnok Nagykőrös, Péter Dénes egyházi főgondnok Halas, Póka Kálmán városi főügyész Nagykőrös, Puky Gyula ítélő táblai bíró Bpest, Rác Miklós városi jegyző Kunhegyes, Raffai Lajos Makó, Rothbaum Izrael kereskedő Nagykőrös, Sági Ferenc birtokos Nagykőrös, Somogyi Pál praep. tanár Debrecen, Steiner Zsigmond birtokos Nagykőrös, Dr. Scheiber Ignác orvos Kecskemét, Dr. Schreiber Lőrinc orvos Bpest, Dr. Szabó Mihály városi orvos Nagykőrös, Szarka Sámuel tanító-káplán Dunapataj, Szojka Emil ármentesítő társulati titkár Pancsova, Szilády Áron ref. lelkész, akad. tag Halas, Szilády János ref. lelkész Feketehegy, Szentpétery Károly mérnök Nagykőrös, Teszáry László szolgabíró Tápiószéle, Szüle Ferenc városi levéltárnok Cegléd, Tomory Anasztáz, A. tanártársa Bpest, Tóth István főjegyző Fülöpszállás, Tóth Lajos állomásfőnök Sajószentpéter, Tömösközi Sándor ref. lelkész Ókésce, Tömösközy József tanító Abony, Turgonyi Lajos ref. lelkész, orsz. képviselő, Mezőtúr, Tyukodi Gedeon Makó, Valkó Antal földbirtokos Nagykőrös, Vajda Ferenc megyei számvevő Makó, Váradi Gyula közs. jegyző Tök, Varga Elek járásbíró Nagykőrös, Sz. Warga János ny. tábort. lelkész Nagykőrös,

Véghi Sándor A.-Szentivány, Veres Károly tszéki bíró Karcag, Viszkidenszky Gusztáv ügyvéd Zombolya, Warga Bence ügyvéd Nagykőrös, Zsigray Pál ügyvéd Bpest, Zombory László tiszti ügyész, kamarai elnök Kecskemét.

142. Az *Entwurf* megkövetelte a kéthetenkénti dolgozatírást, a köbeeső héten pedig javítani kellett: innen a sok dolgozatcím.

Míg az iskola a nyilvánossági jogot meg nem kapta, nem igen jegyezték fel a tételeket. Közlésünk első része az iskola Tudósítványai alapján először most lát napvilágot (1854–56), a latin szövegbe foglaltakat az egyház azóta elpusztult levéltára alapján Benkó Inre közölte először.

K: elpusztult.

M: Benkó 159. l.

143.

K: PIM V-an 1209.

M: faksimiléje — az *Arany János* c. képekönyv (Magyar Helikon, 1957.) 95. lapján.

144–146.

K: NAJEM 1/15. Az eredeti: ív-alakú, 9 lapra terjed (22 × 38 cm).

M: Itt először.

147–148.

K: NAJEM 1/13. sz. Az eredeti feljegyzés 40 lapnyi, nyolcadrét alakú (12 × 18 cm), helyenként szakadozott.

M: Itt először.

149–150. Hegedűs Endre magyar füzeteivel együtt kerültek elő latin dolgozatai is. Tele vannak hibával. Komáromy Lajos latin füzete bevezetőjéül a következőket írta:

„Az itt következő latin stylusgyakorlatokat *Arany János* adta fel tanítványainak, a nkörösi ev. ref. főgymn. V osztályba járó növendékeinek, az 1858/9. isk. év folytán.

Elhjárásmodja ez volt: rendszeren 1–2 hétben volt egy ilyen stylistikai óra. Arany az óra elején lediktálta az egy órán a gyengébbektől is könnyen lefordítható 10–12 sornyi magyar szöveget, melynek tartalma a legközelebbi órák latin nyelvű olvasmányáiból volt véve. A nehezebb helyekhez a diktálás közben rövid magyarázatot mondott, s aztán megkezdődött a fordítás. A fiúk, a mint készen voltak a fordítással, bemutatták azonnal tanárjoknak, ki a hibákat szóbelileg kijavította, magyarázattal kísérve; a javítást, írásban, a tanuló végezte. Először, természetesen, az osztály legjobb tanulói mutatták be a dolgozatot, kiket aztán a tanár megbízott, hogy az óra vége felé tömegesen bemutatott dolgozatok egy részét, az ő utasításai szerint javítsák ki. Így az óra végeztével az osztály minden növendékének a dolgozata, amennyiben elkészült, ki volt javítva. A kijavított dolgozatokat le kellett tisztázni, s a tisztázatot Arany időnként bekérte. Ez itt ilyen tisztázati füzet. A IV gyakorlat után a *Vid.* Arany kézírata. [=Láttam.]

Budapesten, 1899. ápr. 15.
Komáromy Lajos''

K: Hegedűs Endre füzete: NAJEM 1/16. sz. — Komáromi Lajos füzete: MTA kézírattár R VI. 4° 209. sz.

M: Itt először.

151. „A Charivari két első számát s a Contra Charivari itt elsorolt számait Szilágyi Sándor ma is őrzi kéziratgyűjteményében” — írja róla Benkó, aki művében (89–91. l) szerencsére részletes ismertetést hoz róluk, — mert Szilágyi iratai közt az Egyetemi Könyvtárban nem találjuk.

K: A NAJEM-ban Rácz József rajztanár rekonstrukciójában láthatók a karikatúrák. A feliratok pontosan követik Szilágyi-Benkó adatait.

M: rövidebb közlés jelent meg róla a JKK VI. köt. 218. l.

152. Az iskola könyvtárát gondosan kezelték. (Szabó Károly is itt kezdte a Régi Magyar Könyvtár adatainak gyűjtését.) A kölcsönzéseket bekötött könyvekbe írták. Ezek közül kettő eredetiben megmaradt, a többi a II. világháború végén elpusztult. Szerencsére Huszár György könyvtáros akkorra már közölte. Közlésünk a kettő összedolgozásán alapul.

K: NAJEM 67/1.

M: Huszár György It 1913. 549. l.

153.

K: A könyvadományokról nincsenek meg az eredeti okmányok, de ugyancsak Huszár György könyvtáros ezeket is idején közölte.

M: Huszár György: It 1913. 551. l.

154–155. Mindkét Nyugtatvány megvan, az utóbbit a nagykőrösi Arany János általános iskola növendékei szerezték és ajándékozták a múzeumnak.

K: NAJEM 1/74. és 1/2. sz. Az elsőnek közölt előfizetési nyugta egészében A. írása, a második nyomtatott úrlap, melybe a kurzívval kiemelt részeket vezette be A. Az első mérete 11 × 17 cm, a másodiké 12 × 19 cm.

M: Itt először.

ARANY BUDAPESTEN

A fővárosba kerül

A jövője érdekében — minthogy már 1848-ban a Kisfaludy Társaság, 1858-ban pedig a Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta — pesti barátai azon buzgólkodtak, hogy családjával együtt Pestre hozzák és az akadémiai rendes-tagsági fizetésen kívül jövedelmet biztosítsanak akár lapszerkesztéssel, akár a megújuló KT igazgatói állásával. [I. Voinovich II. köt. 409 — 10. l.]

Leginkább Csengery Antal foglalkozott ezzel, az akkor már nagy tekintélyű akadémikus, aki valamiféle irodalmi folyóirat tervét fölvetette barátai körében, hogy azt az ő közreműködésével A. szerkeszthesse; ez is hozna valami mellékjövedelmet. Erről már 1860 januárjában leveleztek A.-nyal, sőt február 2-án így ír neki [MTA Kvtára: K. 513/58. sz. levele A-hoz:]: „én és Deák azt hisszük, egy szépirodalmi lap, melynek élén neved áll, számíthat a közönség jókora pártfogására . . . Deák határozottan úgy vélekedik, hogy téged ki kell ragadnunk azon lélekölő állásból s irodalmi központunkra hozni . . . szégyen volna, ha független állást nem tudnánk itt számokra biztosítani.”

Februárban még Gyulainak is hasonló értelemben ír Csengery [I. Irodalomtörténeti Források III. köt. 345. levél]. — Április 18-án új tervét említi A.-nak [MTA Kvtára: K. 513/60. sz.]: „Kilátásunk van, hogy a KT.-ot rendezhetjük. Volna-e kedved elvállalni ez igazgató-titoknokságot?” — A. csak oly feltétellel menne bele (ápr. 23-i válaszlevele szerint), ha nem lenne sérelmére a régebbi tagoknak.

A KT augusztus 1-én tartott közgyűlésén A.-t választották a Társaság igazgatójának nyolcszáz forint évi fizetéssel. Még aznap értesítette erről Csengery [I. uo. 513. 64. sz. lev.], és A. sietve válaszolt; köszönte a KT bizalmát és Csengery levelét, jelezte, hogy még a nyáron elkezdí a KT történetének alapos tanulmányozását (ti. a KT Évlapjaiból). — Ezt valóban megtette: „egész kis füzetben írta össze az adatokat” [I. Voinovich III. köt. 67. l.]. Ez a 14 lapnyi füzetke azonban elégett 1945 januárjában a volt Arany László-féle villát ért bombatalálatkor.

Csengery így ír Gyulainak 1860. aug. 12-én [I. uo. III. k. 354. sz.]: „Arany most adott be folyamodványt a lapengedélyért, amiért Nagykorösről való felhozatala életkérdés az irodalomra.” Csípős megjegyzést tesz Toldy Ferencre, a KT korábbi igazgatójára, akinek passzív magatartása miatt hallgatott el a Társaság immár több mint tíz éve.

A. reálisan látja a kezdeti nehézségeket mind a KT anyagi viszonyai, mind a tervezett folyóirat szerkesztése és kiadása körül. Ezért ír emlígyen

(már aug. 10-én) legbizalmasabb barátjának, Tompa Mihálynak Hanvára: [a levél az MTA Kvtárában: K. 513/1151. sz. alatt]:

„Rég ideje, hogy gondolkozom tisztességes megváltásról e pályától: de épen vaktába, fölteszem *pusztán* szerkesztőségért, vagy ilyesmért elhagyni nem akartam. Most a Kisfaludy-Társaság választása alkalmat nyújt, hogy némi *dísszel* történjék a változás, és rosszabb sorsból jobbra, habár *látszólag* is.

Látszólag, mondom, mert a Kisfaludy-Társaság jelen szerkezetében nem bír anyagi erővel, hogy pesti subsistentiámat biztosítsa. De szándékunk a társaságot széles alapra helyezni, részvényeseket toborozván, mint a Szent István-Társaságnál, — és 3–4 forint évi befizetésért bizonyos mennyiségű könyvet adván az illetőknek: a Kisfaludy-Társaság kiadványait. A nemzeti irány és lelkesedés reményt nyújt, hogy e szándék nem fog meg hiúsulni: de mivel ez mégis csak remény, a Társaság nem építhet rá, mint bizonyosra, s így nekem sem szabhat elegendő fixum fizetést. A terv, mit e részben a szeptemberi gyűlésnek — mi, a kinevezett bizottság — ajánlani fogunk, olyan forma lesz, hogy az igazgatónak egy bizonyos nem nagy, (péld. 5–800 frt) fixum fizetésen kívül procentjei is legyenek, azon arányban növekvők, amint a társaság részvényesei szaporodnak. Így pl. — az előleges számítás szerint — *pár ezer* részvényesnél már úgy állanék, hogy minden más pótlék-jövedelem nélkül szépen meg lehetne élnem Pesten is. NB. e procentek, *mal létező* határozat szerint, nem a kiadandó könyvek tiszta jövedelméből *varamihor*, hanem a befizetett részvényekből, *brutto*, vonatnának le és így, föltéve, hogy lesznek részvényfizetők, ez is csak oly biztos jövedelem volna, mint a fixum.

De mivel a *pártolásra* *pusztán* mégsem építhetni: egyéb segédforrásról is kelle gondoskodnom. Ez egy szépirodalmi lap kiadása, melyért most küldöm a folyamodványt.” [A levél befejező részében Tompát is felkéri munkatársul.]

Ugyanezen a napon kelt hosszabb levelében, Gyulaít is hasonlóképpen tájékoztatja, jelezve, hogy lapengedélyi kérelmét most adta be a budai helytartósághoz, és hogy a lap nemcsak a magyar irodalomnak volna fontos, hanem neki és családjának is, mert „*pusztán* mint Kisfaludy-társasági igazgató nem jöhetnék ki eleinte Pesten” [K: MTA Kvtára, Jel.: 513/178. sz.]

Legjobb barátaival, mégpedig Csengeryvel, Tompával, Kazinczy Gáborral, Léwayval, Gyulaival, Szász Károllyal, Tomori Anasztázzal egész sorozat levelet vált, szinte mindegyikben emlegetve igazgatói és szerkesztői gondjait, terveit. Különösen jellemző ez a részlet az aug. 28-án, *Léway Józsefnek* írt leveléből [MTA Ktár: K: 513/350. sz.]

„Tudod-e már az én nyomorúságomat? Azon a ponton állok, hogy szerkesztő legyek. A Kisfaludy-Társaság, melynek pénztára még a remény rózsafelhőin lebeg, nem adhat nekem annyit, hogy subsistálhassak Pesten. Azért más jövedelem forrást is kell nyitnom. Egyebet nem tudék gondolni egy lapnál, melyre irodalmunk érdekében is nagy szükség van. Aestheticocritico-belletristicus lenne az. Engedélyem még nincs, de be van adva a folyamodás érte, s minden órán megjöhet. Octoberrel szeretném meg is indítani.

No már most, szeretett Jóskám! tudod-e mi lóg ki ebből?

Ha a halott is mozog már, én, te, az élő, nem tespedhetsz tovább. Irnod kell. Olyan vers, mint a Színházi lapban jött [*Alom és ébredés* = Magyar Színházi Lap 1860. évf. 230. l.], nagyon megjárná nekem. Az az örökös szerelmi bűgás úgy is elég volt már: a költészet országa széles: sok faj egy idő óta feledésbe ment. Választhat sz korod és kedélyedhez válót, a subjectív lyrán kívül, eleget. De irnod kell, ha bár csak a formáért is, mely végkép felbomlásnak indult.

Ezenkívül egyéb szolgálatot is tehetsz nekem. Szándékom ugyanis, minden új szépirod. művet először igen rövid, tájékozó ismertetéssel mutatni be; aztán a jobbakat, vagy az egymás tekintetben figyelemre méltókat, tüzetes kritikával kísérni. Továbbá a külföldi belletristikáját is folyvást szemmel tartani, s a nevezetes tüneményekről értesíteni a magyar közönséget. E téren is olajtom, elvárom közreműködésed.” [Stb.]

Hasonló hangulatú a szept. 7-én *Csengerynek* írott levele is: „mert ha a KT múltjára nézek, ez anyagi tekintetben nem nagyon fényes jövőt ígérhet nekem.” Ezért sem meri még Kőrösön felmondani állását s Pesten lakást fogadni. — De nemsokára mégis megoldódott minden; megkapván a lapengedélyt, családját szeptember végén Pestre hozta, lakást a Hárompipa-[ma Erkel] utca s az Üllői-út sarkán álló kétemeletes házban kapván. Innen járt be több mint hét éven át — az Akadémia heti felolvasásaira — a mai Petőfi Sándor u. 3. sz. alatti Trattner—Károlyi-féle házba; továbbá elég sűrűn, mint a KT igazgatója, a Társaságnak ugyanott lévő irodájába és felolvasó üléseire. Közben arra is időt szakított, hogy föl-fölnézzen író-barátaikhoz a Pesti Napló szerkesztőségébe.

A legfontosabb munkaterületei az 1860—65. években: a KT igazgatói állása és lapszerkesztői munkái voltak. Az utóbbira vonatkozó nyomdai levelezése vagy másféle szerkesztői iratanyaga nem maradt fenn. Ami a Szépirodalmi Figyelőre és később a Koszorú szerkesztésére vonatkozó tudnivaló, a JKK XII. kötetének jegyzeteiben található. Most csak néhány vonással szeretnénk A. sokféle lekötöttségére némi világot vetni.

A mindjárt a SzF engedélyének elnyerése után, szeptemberben hozzálátott a lapszerkesztéshez, cikkek írásához, majd a szedés korrigálásához. Hiszen ezt is egymaga végezte, egész szerkesztői ideje alatt! November 7-én küldte szét a körlevelekben jelzett folyóiratát, előfizetőihez. Később, alig másfél év múlva, folyóirataival sok anyagi és szerkesztési gondja támadt. Írórsái csak ígértek, de nem küldtek rendszeresen cikkeket, előfizetői is elmaradoztak: a SzF indulásának első hónapjaiban még nyolcszáz körül járó számuk 1862 elejére a felére esett, úgy hogy október 30-ig, legutolsó számáig már csupán a kiadó, Heckenast Gusztáv kegyéből élt a lap. (Ugyanekkor válságossá vált KT-igazgatói fizetése is!) Ezért a sok célzás baráti és családi levelezésében az anyagi gondokra az 1862—63. években.

Arany és a Kisfaludy Társaság

Másik, legfőbb elfoglaltsága a KT igazgatása volt. Nemcsak hogy betű szerint a legkomolyabban vette *alapszabályszerű* kötelességét, ti. ennek 9. §-a szerint „az igazgatót előadások, a Társasági *kiadások* [=kiadványok] elintézése és a két elnök jelen nem létében az elnökség illeti”, — hanem sokszorosán túl is teljesítette a reá rótt hivatalos munkákat: nem csupán a felolvasó-ülések programjáról gondoskodott, hanem a könyvkiadványok anyagi feltételeiről és a Társaságnak a nagyközönség körében való népszerűsítéséről is.

A kiadványok pusztá technikai gondozásán, tehát nyomdai megbeszélésein és szerkesztésén felül még magára vállalt egy csomó műfordítási bírálatot is. Mindezekon kívül egészen új vállalkozásokat is kezdeményezett és indított útnak: a Shakespeare- és a Molière-fordításokat, a Magyar Népköltési Gyűjtemény új sorozatát, valamint az ún. Pártolói Könyvtár köteteit.

Az 1836-ban alapított KT üléseit mindig a Tudós Társaság helyiségében tartották: kezdetben a Trattner—Károlyi féle pesti bérházban, az Urak utcája 2. száma alatt (most Petőfi Sándor utca 3.) a második udvar I. emeletén lévő nagyobb teremben, s a kisebb bizottsági megbeszéléseket a szomszédos kisebb szobákban.

Már alapításától kezdve az Akadémia (Tudós Társaság) „előszobájának” tekintették ezt az irodalmi intézetet, amelyet a francia „Académie des jeux floreaux” mintájára keltettek életre Kisfaludy Károly halála után, az ő emlékére, leghívebb barátai: Bajza József, Schedel (Toldy) Ferenc és Vörösmarty Mihály [Kéky Lajos: *A százéves Kisfaludy-Társaság*. 30. és köv. lapjain. Bp. 1937. Franklin-Társulat kiadása].

Ünnepélyes köz-üléseiket évente, febr. 6-án szokták tartani, a névadó Kisfaludy Károly születése napján; ekkor osztották ki a jutalomdíjakat és tűzték ki új pályakérdéseket, választottak új tagokat és tartottak néhány, országos érdekű irodalmi, esztétikai előadást.

Felolvasó ülés minden hó utolsó csütörtökjén, délután szokott lenni. 1862-ben délelőttre, majd 1865 után ismét délutánra, de a hónap első szerdájára tették át az időpontot. Ezt aztán végig így is tartották meg 1949 tavaszáig, amidőn a tagok kimondták a Társaság feloszlását. Jegyzőkönyvük szerint akkor valamennyi tárgyi és kéziratot emléküik tulajdonosa az Akadémia Könyvtárának Kézirattára lett.

A rendes tagság mellé (ami csak a megválasztottakat illette) mindjárt kezdetben bevezették az évi négy forint tagdíjjal járó *pártolói tagságot*; az ötven forintnál többet adományozóknak pedig „alapító” címet és díszes oklevelet adtak. Hivatalos lapjuk: az évente egy kötetben kiadott „Kisfaludy Társaság Évlapjai”; ezenfelül egy időben kiadták az ún. *Nemzeti Könyvtár* köteteit is.

Az akadémiai ülésterem az 1840-es években szűk lévén, felolvasásokat a közeli Vármegyeházán is tartották. Itt hirdették ki 1846 február havában *Az elveszett alkotmány* 25 aranyos kitüntetését. Ugyanezen a köz-ülésen tűzték ki Gaal József rendes tag indítványára azt a pályakérdést, melynek díját tudvalevőleg A. nyerte Toldijával 1847 februárjában. A díjnyertes műveket hamarosan közös kötetben adták ki, és mint egyik szerző, A. is kapott belőle tíz példányt; A. példányait Petőfi vette át a Tudós Társaság helyiségében, a Kisfaludy-Társaság titkárságán.

A szabadságharc évében febr. 1-én választották A.-t a Társaság rendes tagjává Erdélyi János ajánlására. Elnöknek ugyanekkor választották Eötvös Józsefet, titoknoknak Erdélyi Jánost. [Kéky L. i. m. 105. lapján a megválasztás leírása és a tagajánlás fényképe. Eredetije az MTA Ktárában van: *Kisfaludy-Társ. Analecta* jelz.]

Az 1848 júniusában tartott ülésen mindössze hat tag jelent meg, de e megbeszélés jegyzőkönyvében egy, minket érdeklő felkérről olvashatunk: A.-t bízzák meg a *Trachisi hölgyek* Szűcs Dániel-féle fordításának bírálatával. Nincsen nyoma a Társaság iratai közt, hogy A. vállalta-e és küldött-e be egyáltalán véleményt.

Ezután egyre ritkábban tartottak felolvasó ülést vagy megbeszélést, mert sem közönség, sem felolvasók nem voltak. 1848–49-es évekből alig maradt levelezés, jegyzőkönyv a Társaság irattárában. 1849-ben jelent meg az Évlapok VII. kötete s mindössze 3 kötetnyi kiadványuk, — azután az elnyomás alatt több mint tíz éven át hallgat a Társaság. A császári budai Helytartótanáctól többször is kérelmezték alapszabályaik és működésük újra-engedélyezését, míg végre 1860 tavaszán kaptak választ. A szigorú „Egyleti Pátens” alapján a tisztikar neveit jóváhagyásra föl kellett terjeszteni, és a Társaság ülésein a császári főkormányzóság küldöttjének jelen kellett lennie. Rendszerint Palló Sándor helytartótanácsi tanácsos járt el üléseikre.

Az 1848 előtt választott tagok egyharmada ekkorra már meghalt, helyükre 1860-ban választhattak első ízben rendes tagokat.

Július 15-én tartották tehát a közel másfél évtizedes hallgatás óta első közgyűlésüket, s kilenc új rendes tagot választottak, köztük Gyulai

Pált, Salamon Ferencet, Szász Károlyt, Kemény Zsigmondot és Jókait. Az új tagokkal kibővített megbeszéléseiken aztán a további munkatervek és az új igazgató személye is szóba kerültek. Így az 1860. augusztus 1-én tartott ülésen ismertették a Helytartótanácsból jóváhagyólag visszakapott, új, bővített alapszabályt, amelynek 18. §-a szerint „évi díjat csak az igazgató és a pénztárnok fognak húzni, a mennyiben a pénztár ereje engedi...” Ez az igazgatói fizetés akkor 800 forint volt egy évre. A közgyűlés egyhangúlag igazgatónak választotta A.-t, és Csengery még aznap értesítette: „Egyértelműleg megválasztánk igazgatónak.”

A továbbiakból aztán ki fog tűnni, mennyire odaadón végezte A. közel öt éven át ezt a kötelességét is. *Igazgatói munkásságáról* összefüggő, egységes képet csak azok az eredeti (kiadatlan) KT-i jegyzőkönyvek adnak, amelyeket Greguss Ágost titkár vezetett az ülések eseményeiről, s amelyek szerencsére hiánytalanul megmaradtak; jelenleg az MTA Kvtárának Kézirattára őrzi őket egyéb KT-i irattal együtt. — Ezeknek az igazgatói munkára vonatkozó részeit kivonatoltuk és mutatjuk be a következőkben:

Már a szept. 26–27-én tartott társasági üléseken kimondják, hogy „az irodalom tehető barátait” hírlapilag buzdítják százfórintos alapítói tagság jegyzésére. Ennek fejében évente hatvanéves „Pártolói Könyvtár” kiadását ígérk, s ennek mind anyagi, mind szellemi megszervezését az igazgatóra bízzák, 15 százalékos jutalék ellenében; elhatározzák az Évlapok folytatólagos kiadását is, „Új sorozat”-ban, és Toldy Ferenc indítványára a teljes *Shakespeare* lefordíttatása és kiadása tervével is foglalkoznak; ő prózában, A. az eredeti versformákban kívánta a fordításokat. Tomori Anasztáz még nagykorúsi tanár korában tárgyalt már erről kollegájával, A.-nyal, s most nagyobb örökséghez jutván, az egész *Shakespeare*-kiadás anyagi részét vállalta. A Társaság A.-t bízza meg a *Magyar Shakespeare* „alaprajzának” elkészítésével és segítségére szűkebb bizottságot küldenek ki.

Mint az okt. 25-i ülés jegyzőkönyvéből olvasható, a javaslatot ekkor már tárgyalták, de A. vázlatának éppúgy nyoma veszett, mint e kiküldött bizottság véleményezésének és terveinek. Csak a Szépirodalmi Figyelőben közölt jelentését ismerjük. — Ugyanezen az ülésen foglalkoztak A. indítványára a Pártolói Könyvtár I. kötetének tervezetével: Eliot *Bede Ádám* c. regényének fordításával, majd A.-t kéri fel Zilahy Károly Aischylos-fordításának megbírálására; ez a bírálata sem került elő.

A november 29-i ülésen Kazinczy Gábor három Molière-fordításának (*Dandin György*, *Tartuffe* és *A fősvény*) bírálatát bízzák A.-ra; ezekről szóló kritikája az Ernst-féle gyűjteményből került az Akadémiára 1938-ban.

Megbeszéléseiket a december 10-i, 1861. január 19- és 31-i üléseken folytatták, amidőn A. a nagyobb alapítói befizetésekről is jelentést tett. — A. költői-fordítói bemutatkozása január 31-én történt meg: a *Szentivánéji álom*-ból [ekkor még „Nyáréji álom” címmel] felolvasott részletekkel.

Ekkoriban már 750 körül járt a négyfórintos pártoló-tagok száma, s egyre szaporodtak a nagyobb összeget fizető „alapítók” is, úgyhogy a február 28-i ülésen a kiadványok számát akkor szokatlanul nagy számban, *ezeröttszázban* állapították meg. — Eliot regénye után a Molière-köteteket és Greguss Ágost *Külföldi népdalait* acták nyomdába.

Ekkoriban vált bizonytalanná A. fizetése, ezért céloz baráti levelciben kétszeresen fenyegető anyagi gondjaira, ti. a lapkiadásra is. Ezért ígért neki Csengery valamínő szerényebb, óraadótanári állást a pesti református teológián, — de ezt A. nem vállalta el. Néhányszor mégis ki tudták fizetni igazgatói illetményét. *Tompának* írt. 1861. febr. 23-i levelének erre vonatkozó részletei:

„... És mégis húznom kell az igát, mert nincs menekvés. A lap, a Kisfaludy-Társaság pártolói, egyaránt 7–800 közt állapodtak meg; az első félév mulva leaped, úgy hiszem, felényire; a másik az ígért könyvek kiadási költségeit jó lesz, ha fedezi. Az *alaplás* is oly gyéren ütött ki, hogy fixum fizetésemet is *arcállansággal* vehetem föl, mert nem a jövedelemből telik, hanem a csekély tőkét fogyasztja. — Mindez nagyon rossz kilátás, de én mégsem bánom, hogy elhagytam Kőröst, mert mostani állapotomban képtelen volnék a tanításra. Itt, ha egyiké nem megy, másiké csak vergődik az ember, s ha végre koldulnia kellene is, itt kevesebb szégyennel lehet, mint akárhol az országban.

Nem gondolhadd, mennyi bajom van szellenni kiállításával is, e lapnak. Sokszor egy nyomorú vers, egy rossz beszély miatt kétségbe vagyok esve, és nem tudom, honnan adjak a szedőnek. A régi híres kritikuskok immel-ámmal ígérték, de sehogy sem teljesítik — közreműködésüket, Erdélyi, Kazinczy, Gyulai hallgat, mint a hal, Greguss sem bírható dolgozásra. Ezért eddig Szász K. és én, ketten csináltuk, mondhatni, a lap kritikái részét, — ezentúl Salamon is rendesebb munkatársam lesz, mint eddig.

Hanem ördög vigye a dolgát, minék untatlak én téged ezzel! Csak ki akartam magamat panaszolni — tudod, hogy neked szoktam én elsópánkodni bajaimat.”

Március 9-én Szász Károlyhoz írt hosszabb levelének 3. bekezdésében ugyancsak a szerkesztési és KT-i gondokról panaszskodik, és tőle is sürgős felolvadni valót kér, valamint sürgeti a Shakespeare-fordítást, hogy a pártolónak minél előbb készülhessen valami.

Április 25-én Greguss öccsének, Greguss Gyulának *Luziáda*-fordításából olvasnak föl a nyilvános ülésen, és elhatározzák ennek kiadását is a pártolói sorozat illetménykötete gyanánt. A pártolók száma már 913-ra emelkedett. — Ezen az ülésen jelent be az igazgató első ízben haláleseteket: Szemere Pál és Vachott Sándor rendes tagokét. A megenlékezései nem maradtak meg az Évlapokban sem, kéziratban sem.

Máj. 31-én újból A. vállalkozik felolvasásra: *Vojtina ars poétikájából* mutat be részleteket, és utána mint igazgató számol be a kiadványok nyomdai munkálatairól, a júliusi ülésen jelenti Ács Zsigmond *Velencei kalmár*-fordításának beküldését, a kecskeméti nyomdában készült nyomtatott példányt, amelyet azonban — mielőtt a sorozatba fölvennék két hivatalos bírálónak kell átnéznie. Egyik bírálólul éppen A.-t kéri föl a Társaság.

Senkinek oly bizalmasan s annyiszor nem önti ki szíve legmélyebb titkait, mint Tompának, kivált amikor közügyekről, hazafiúi vagy irodalmi gondokról számol be. Az 1861. aug. 25-i levél 4. bekezdése [levele 6 oldalas, eredetije az MTA Kézirattárában: K.513/1157. sz. alatt]: „Lakásom még mindig a három pipánál. . . Említém anyagi helyzetem bizonytalan voltát. Ezt így értsd: a Kisfaludy-Társaság 800 frt évi fizetést biztosított ugyan, de tőkéje oly csekély gyarapodást nyert még eddig, hogy az én 800 forintom csak úgy lenne meg, ha a tőkéből fizetné, s így is 5–6 év alatt az egész tőkét felemésztené. Kivánhatom-e ezt? Nem leszek-e erkölcsileg kényszerülve előbb-utóbb kijelenteni, hogy ha így van, lemondok díjamról és szolgálók díj nélkül, mint a többi tisztviselő? Ez tehát épen nem *biztos* jövedelem.”

A 9. bekezdésben említi először Madách művét: „Poesisről szólván: valahára födőztem fel egy *igazi* talentumot. Egy kézirat van nálam: *Az ember tragédiája*. Faust-féle drámai compositio, de teljesen a maga lábán jár. Hatalmas gondolatokkal teljes. Első tehetség Petőfi óta, ki egészen önálló irányt mutat. Kár, hogy verselni nem tud jól, nyelve sem ment hibáktól. De talán még ezen segíthetni: a mű igen figyelemre méltó. Írója egy fiatal képviselő, nevét majd megtudod, ha elhatározza magát költeménye kiadására

s neve nyilvánossá tételére. Mily jól esik ez örökös majmolás után egy kevés eredeti hang!” —

A nyár folyamán semmi sem történt, a KT ülést nem tartott. Tompa Mihálynak 1861. szept. 15-ről kelt hosszabb válaszából figyelemre méltó (és a KT történetére nézve különösen fontos) ez a keserű kifakadása a hazai közállapotok s különösen az olvasóközönség közönye miatt: „Hát sem a tudományért, sem a Kisfaludy-Társaságért, sem *Éretted* nem akarja a nyomorult publicum fentartani a Figyelőt? — Dicsérnek, arcképeznek, de — éhen veszni hagynak! ez a magyar tempo!”

Az okt. 10-i ülés nagy eseménye Madách Imre kéziratának: *Az ember tragédiájának* bemutatása. Az ülési jegyzőkönyv szerint A. e művet „oly kitünő szerkesztménynek ismeri, mely csekély külső javítások után a pártolók 60 íves illetményében méltán helyet foglalhatnak”. — Az okt. 31-i és nov. 28-i felolvasó üléseken A. részleteket mutat be a műből, melynek kiadását egyhangúan megszavazzák.

A nov. 28-i ülésen A.-nak azt az indítványát fogadják el, hogy a fordítókat minden esetben kötelezni kell annak közlésére: melyik kiadásból dolgoztak? Másként a bírálók nem foglalkozhatnak a benyújtott fordítói kéziratokkal.

Dec. 18-án A. örömmel jelenti *Az ember tragédiája* nyomdai munkáinak befejezését és azt, hogy a köteteket nemsokára szétküldik. Így az első év pártolói illetményéből mondja igazgatói jelentésében — már 49 ív elkészült. A szokásos évi köz-ülés tárgysorát beszélük meg zárt ülésben, majd A. felolvassa Erdélyi Jánosnak Sárospatakról beküldött „*Aesthetikai tanulmányok*” c. dolgozatát.

1862. jan. 30-án választják rendes tagnak Madáchot; az ülés folyamán — a tagok kérésére — A. megígéri szereplését az ünnepélyes köz-ülésen. A *Daliás Idők* II. énekét olvasta fel a február 4-i köz-ülésen, amelyet kivételesen a Nemzeti Múzeum dísztermében tartottak.

Febr. 27-én Bérczy Károly székfoglalója után (Puskin *Anyeginjének* műfordításából) újból *igazgatói jelentés* következik: A. azt az óhajtaást fejezi ki, hogy örömmel látnának már az íróktól eredeti műveket is, melyeket „sokkal szivesebben adnának ki, mint az idegeneket”. 1862 tavaszán ismét panaszkodik barátainak — a lapkiadási gondok mellett — a KT anyagi csődjére és a pártolói kötet-kiadás megakadására. Szász Károlyt is több ízben nógatja Shakespeare-fordításáért; egyik keltezetlen levelében az *Esmond*-ot, a tervezett pártolói kötetet sürgeti, hogy fivérével, Szász Bélával fogjanak már hozzá a fordításhoz. Mint mondja, Eötvös, Bérczy Károly és Lukács Móric erősen követeli ennek a műnek kiadását, habár ő, mint igazgató egyik Dickens-regény mellett lenne inkább. „Amint meglesz a fordítás, rögtön nyomatom, mert ezévben ki *kell* jönnie” — írja A., s a honoráriumról csak ennyit: „Díjára nézve, melyet magam is keveslek, nem mondhatok többet, csupán hogy Madách *eredetijét* is úgy fizettem, mert nem telt bővebben.”

A márc. 27-i felolvasó ülésben tartotta meg székfoglalóját Madách Imre *Az esztétika és társadalom viszonyos befolyása* címmel. A.-nak a tagsági oklevél átadásakor elmondott igazgatói üdvözlőbeszéde csak egykorú nyomatásból ismert.

Ápr. 24-én mutatta be A. az Ács Zsigmond-féle *Velencei kalmár*-fordításról írt részletes bírálói véleményét azzal a megjegyzéssel, hogy majd a hibák gondos javítása után felvehető lesz a Shakespeare-sorozatba.

Ezen az ülésen az I. kötet tartalmában is megállapodnak: Szász Károly *Otello*-, Ács Zsigmond *Velencei kalmár*- és Vörösmarty *Julius Caesar*-fordítását kell tartalmaznia. Utóbbinak szerzői díja és jogviszonya ügyében

A.-nak még tárgyalnia kell a Vörösmarty-árvák gyámjával, Deák Ferencsel is.

Máj. 30-án megíut A. olvas fel részleteket Hugo Viktor *Századok legendája* c. művének Szász Károly-féle fordításából, amelyet a Társaság tagjai kiadásra javasolnak. Ezután első összefoglaló számadását is bemutatja a pártolói pénztár és könyvkiadás állásáról, amelyet Lukács Móric és Toldy Ferenc rendes tagok az elnök felkérésére átvizsgáltak és rendben találtak. — Így az igazgatói számadást az ülés jóváhagyta, és a korábban ígért 15 százalékos jutalék helyett 20-at szavazott meg A.-nak, aki az ülés végén még bejelenti, hogy Kazinczy Gábor a javított Molière-fordításokat beküldte, és most ezek is kiadhatók lesznek.

A.-nak Szász Károlyhoz intézett levele egyes részletei fontos adatokat tartalmaznak a KT ügyvitelével kapcsolatos gondjairól. Ezeknek a könyvkiadói ügyes-bajos dolgoknak az ülési jegyzőkönyvekben sehol sincs nyoma, csak a baráti leveleiből kaphatunk némi képet afelől, mennyi vesződséggel járt igazgatói tiszte. [A levél: az MTA Ktárában: K.513/592. sz.]

„Pest, 1862 szept. 18.

Mein lieber Karl! Hallom Pesten voltodat mikor én nem valék. Sajnálom nem-találkozásomat veled. Imé, szerencsésen hazajöttem. Nőm is itthon van már, de leányom és fiam Szalontán. Laci majd meghalt ott typhusban. Én is csak utólag tudtam meg betegségét.

Hazajöttem — correcturára, s látom, hogy *Esmond* nyomása is már a 20-ik ívíg haladt. Most kéziratot kérnek, de *n i n c s* már. Béla nem küldött-e azóta neked? Ha igen, minél előbb veszem, annál jobb.

Szándékom volt az évi illetékbe még Kazinczy G. Molière-jét is adni: de nem vájhatom ki kezéből a Tartuffe-öt. Pedig azt akarja *első* kötetnek, mégsem küldi. Így a másik kettőt — a II. kötetet — nem merem nyomtatni, hogy rajtunk vész. Azért inkább a regényt nyomatnám. „

Szept. 24-éről, ugyancsak Szászhoz írt sorai is ennek a gondokkal teli, pártolói kiadvány-szerkesztésnek dokumentumai: [Uo. 513/593. sz.]

„Édes Karli!

Nem addig van a. Egye meg a surkot Salamon [ugyanis egyik fordításával Salamon Ferenc is biztatta őket], nagyon elsületlenkedte a dolgot. Egy betű kézirat sincs már, s a nyomda pihen. Hugo Victort pedig hogy köttessek én neked [a *Századok legendájáról* van szó], mikor még a *bevezetés* sehol sincs? Revüet [!] *nem ad senki*: így hát üss össze valamit abból, a mit a Szemlébe írtál. A *Nibelungot* megkaptam; Dalmadyt éhen várom. Csak Kazinczy küldené Molièrejét, hadd nyomatnám: de ő lassúbb mint a halál. Az idő telik és még sehogy sem vagyunk.”

Okt. 30-án újból hallhatta a közönség A.-t az előadói asztalnál: a *Boland Istók* I. énekét olvasta fel, — az ülési jegyzőkönyv szerint „nagy tetszéssel”. Ezután, mint a KT igazgatója jelentette, hogy Greguss Ágost vette gondozásba a Társaság levéltárát és könyvtárát. A novemberi ülésen Bérczy Károly olvasott föl újabb részleteket *Anyégin*-fordításából, majd a tagok zárt ülésben, előzetes megbeszélést folytattak a februári közgyűlés programjáról. Az igazgató rövid jelentésében nyomatékosan szerepel a pártolók száma, amely már 1300-ra emelkedett.

Szász Károlyhoz és Tompához írt következő két levelében — a rendes szerkesztői s kiadói gondjain kívül — a közelgő közgyűlés miatt vállára nehezedő újabb köteleességek tükröződnek: [A levél jelzete: MTA Kvtár: K. 513/595.]

Szász Károly: 1862 nov. 19.

„Kedves ‚Karlim‘! . . . Még a KT *nagy*-gyűléséről akartam szólni: bár tudom, hogy arra nem sok kedved van gondolni. Veszettül még vagyok

akadva: a havi gyűlés rám bízta: november végére terjesszem elő programját, s eddig egy lelket sem kaptam, aki hajlandó volna föllépni. Gondolj, vagy tanácsolj valamit. Én magam szegényebb vagyok művekben a templom egerénél; az új lap is a nyakamon, szerkesztői s kiadói minden gondjával — lehetetlen valamit csinálnom. Más nem akad. Az elnök beszéde, Greguss titkári jelentése, mind az, mire ez napig kilátásom van. Talán még Toldyt rá lehetne bírni, készítse el Vörösmarty parentatioját, melyet tavaly ígért. Azontúl áll az eszem — Gyulai ezerfélével van elfoglalva s egyiket sem végzi — Jókainak elég volt a tavalyi [Nincs semmi nyoma a KT jegyző-kvében] a többi mind vagy strupírt [sic] vagy olyan, a ki nem gondol a társasággal, vagy más gondja igen sok. Nehéz egy állás az ilyen. — NB. nem kellene oly hosszú program, mint a tavalyi: elég volna egy széptani vagy költői felolvasás, meg egy parentatio.

Ács Zsigmond behozta a *Velecei kalmárt*; hát a te fordításaid miben vannak? Ideje volna ezt is megindítanunk, mert elhűl, mind a Maecenas [t. i. Tomori], mind a közönség érdektelensége különben. "

A. leveléből *T o m p á h o z* [Uo. K. 513/1165.]

Pest, 1862 dec. 5.

„A Kisfaludy-társaság közelebbi ülése azt csapta fejemhez, hogy a febr. 6-án tartandó *közgyűlésre* előadásokról és előadókról gondoskodjam. Ezt a provinciát, mely se nyereséggel, se nagy dicsőséggel nem jár, nem igen örömet vállaljak az emberek, és én már félig kétségbe estem, hogy nem leszek képes három-négy munkát összevarázslani, amivel becsületet valljunk, vagy legalább kudarcot ne. A társaság tagjainak *legnagyobb* része olyan, mely már nem dolgozik semmit, vagy aestheticumot épen nem; a pestiek összeszédnek, ha csak fel is merem szólítani őket. Ily állapotban fűhöz-fához kell kapnom: és te is ily mentő *fűszál* gyanánt jutottál eszembe, noha tudom, hogy már csak az említéssel is kellemetlenül zavarlak. Úgy illenék, hogy az idei gyűlésben *ne azok* lépjenek föl, kiket tavaly már látott és hallott a közönség. De meg én részemről — ha rám szakad a szerkesztés, kiadás etc., teljes képtelen volnék akkorra valamit összeabdálni. Jókai az idén nem vállalkozik, más se, senki se a tavalyiakból: új erőkről kell gondoskodnom.

Azért, édes Miskám, ne haragudj, ha arra a gondolatra jöttem, hogy az idén *téged* is bele vonjalak a *credóba*. Nem kívánnám, hogy *nagy* munkát készíts: de igen jól esnék, ha megigérnéd, hogy valami *óda-féle* költeménnyel megörvendeztetsz, aminek ha előadására *személyesen* itt lehetnél, az legjobb volna. De ha ez utóbbira nem vállalkozhatnál is: íme, gondoskodtam, hogy ne fogj megint *Toldyt*. Beszéltem Székáccsal, s ő azt mondja, expressé írjam meg az ő nevében: „maig sajnálja, hogy Kazinczy ódátat nem ő olvasta fel, s úgy érzi, mintha az akkori *mulasztásért* satisfactióval tartoznék neked. Izeni tehát és kér: írj ezen alkalomra egy keneteljes ódai költeményt, olyat, amit *egy ősz fejű superintendesnek illő elolvasni nyilvánosan*: amint csak *isten tudnia adta*. Mert azóta is mind lelken hordjá, hogy neki nem a te kétélényed olvasása jutott a K. ünnepen.” Ma mondta ezt így, mikor vele sétáltam a Dunaparton, és én leülve megrám neked.

Most már, édes barátom, légy szives engem azonnal tudósítani, remélhetem-e kérésem foganatját. A határidő nem nagyon szoros: egy jobb órában megcsinálhatod. De nekem határozott ígélet kellene, hogy ez egyre legalább rábízhasam.”

[A. levelének második bekezdésében a „Toldyt-fogni” kifejezés arra céloz, hogy 1859-ben, az akadémiai Kazinczy-centenáriumra beküldött és pályadíjat nyert Tompa-verset az akkori titoknok, Toldy Ferenc bizonyos önkényes változtatásokkal olvasta föl, a szerző előzetes tudta és engedélye nélkül. Neheztelt is emiatt Tompa még hosszú ideig az MTA-ra és Toldyra.]

Szász Károlynak így ír A. 1862. dec. 6-án:

[MTA Kvtár: K. 513/596.]

„A mi a rechnungot illeti: sajnálom, hogy ez alkalommal *ad' assem* ki nem számíthatom, mert Figyelő nincs a háznál, kötetni lévén az enyém is, a Lacié is. A többihez magad hozzá vethetsz, ha megolvasod a Sz. Leg. [Századok Legendája] és Esmond íveit. Most az utóbbinak már 7-ik ívét corrigálom, fene unalmas regény: de majd tán *Onegin* (mely igen jól lesz fordítva) és Molière meghozza a közönség szája ízét, s nem tesz *mind* úgy, mint az a *kettő* Sz. Miklóson: noha még van restancia szépecskén.” [A nem-fizető „pártoló” nevét nem tudjuk megállapítani, mert a KT. irattárából hiányoznak a kötelezvények és pénztári napló sincs.] — „Iszonyú cynismus kell ám ahhoz, hogy az ember szavát adja, aláírja a nevét, *nem is lehet panasza* az első évi *könyvajándékra* (mert csak úgy ígértük, viszonzásul a 4 frt-os *nagylelkűségért*) még is kereken kimondja: *nem fizetek*. Látszik, nem hiába írta Széchenyi a Hitelt, mert ez így van ám minden részvényes társulatnál: a gazdasági egyletnek *pörrel* kell behajtani *fele* évdíjait. Cudarság. A mi társaságunk nem tudom mit fog határozni az ily *'nem fizetőkre'* — azonban nem hiszem, hogy pörhöz folyamodjék — ámbár magyar jog szerint *promissum cadit in debitum* — jó volna ha értésökre lehetne adni, hogy itt *becsületszó* forog fenn; minden esetre küldd a nyakokra sürgető leveletemet, a mely nevékre van címezve, hadd lássák, mily nagylelkűséget cselekesznek. Ezt gondolom visszaküldték a könyvvel, olvasatlan, kibontatlan: küldd rájuk, legyen az övék: a könyvet, további rendelkezésig, légy szives magadnál tartani; nevéket hozzám beküldvén, hogy megjegyyezhessem.

Kérdésedre, levond-e a Koszorú előfizetői pénzéből a Figyelő restantiáját: válaszom ez. Én a Koszorúnak egy fillérjéhez sem nyulok, míg a vállalatot fedezve és biztosítva nem látom. De mivel megtörténhetik, hogy az előfizetéseket (portóval megtoldva) vissza kell küldöznom: igen jól teszed, ha semmi pénzt nem küldesz hozzám, csupán a neveket és számokat. Ha ebből aztán kielégíted magadat a Figyelőért, azt se bánom: *akkorra*, mikor vissza kellene adni, én megküldöm a restantiát, vagy siker esetében, ledolgozod a többi.

A Kisfaludy-ünnepel maig sem vagyok tisztában: ki lesz? hogy lesz? Tóth Kálmán ígér valami költői beszélyt; tegnap Tompának is írtam, de nehezen hiszem, hogy ő ráálljon. Így a te *'nem hajlandótlan'* hajlandóságot is szeretném igénybe venni; annyival inkább mert te fel is jönnél s magad olvasnád *'nagy hatalmasan'*. Csinálj valamit: az a *'lealázó'* akadály *nem* forog fenn. Erről bizonyossá tehetlek. De tudnom kellene: *bízhatom-e* reád; és ezt pár nap alatt; most ide stova kikopunk az időből. Ugyan vigasztalj meg egy igenlő szóval: mert különben a Dunába ugrom. — Addig is mig a catastropha megtörténék, fogadd legszívesb üdvözléteimet”.

barátod Arany J.”

A dec. 27-i ülésen részletesen tájékoztatja A. a tagokat a Shakespeare-fordításokról, az első kötet nyomdai előkészítéséről és közeli megjelenéséről.

Aztán újabb kétségbeesett felkérést küld a közelgő közgyűlésen való szereplés érdekében, Léway Józsefhez: [MTA Kvtár: K. 513/353.]

„Kedves Józsim!

1862 dec. 31.

A Koszorú anyagilag, úgy látszik elsül; részéről kövess el mindent, hogy szellemileg se legyen fogyatkozása. Írj verset, prózát, mindent: minél előbb és minél többet küldesz, annál jobb.

De nem ez a tárgy az, miben sietve firkantom e sorokat, hanem főleg a Kisfaludy-társaság közelgő nagy ünnepe! Még most sem tudom, mi lesz az ott felolvasandó értekezés. Nekem teljes lehetetlen valamit írnom, mert ha két *ép* fejem és négy kezem volna, mégsem lenne elég a szerkesztői s kiadói komplikált dolgaim végzésére; másról sem kapok biztatást. Te a mult nyáron közel voltál a beköszöntéshez, tán kész is a munkád; vagy kevés híja; ugyan küldd fel nekem: hadd lássam — miről semmi kétség — fel lehetne-e olvasni a nagy gyűlésen. Valaki felolvasná, ha te nem jöhetsz, például akár én is, aztán egy füsttel a *beköszöntés* is megvolna, mert az a bemutatási cerimonia nem oly lényeges, hogy el ne maradjon. Tedd meg Józsim, az istenre kérélek: minden esetre pedig nekem válaszolj hovaelőbb, *széna-e vagy szalma?*"

1863. jan. 29-én Fábíán Gábor foglal széket, majd utána a szokásos tagajánlást ejtik meg, Kriza Jánost és Egressy Gábort új, rendes tagokul ajánlván. — A február 6-i köz-ülésen Greguss Ágost szomorú képet fest titkári jelentésében a KT anyagi helyzetéről. Mindjárt jelentése elején arra is kitér — amire a napilapok s egyes folyóiratok célozhattak, sőt A.-nak is kellett néhányszor a KT védelmében nyilatkoznia folyóirataiban —, hogy miért nincsenek *eredeti* magyar kiadványaik: „Hogy nincs eredeti munka, annak a szerzők az okai: vagy igen gyöngék alkotásaik, vagy nem fordulnak vele Társaságunkhoz. Másutt nem bírálják meg oly szigorúan s tán jobban is megfizetik.” (KTÉvl. Új folyam, II. köt. 10. és köv. 1.) [L. még a 26. jegyzetet.]

„Mit lendíthetünk 825 frt évi jövedelemmel? pedig ennyire rúgnak a Társaság tulajdonát képező minden rendbeli tőkék kamatai. „Szatmári Lajos pénztáros szerint 7 274 ft volt 1862 végén a pénztőkékjük, a „külvilekvő” alapítványokkal együtt is csak 16 538 ft.

A. jelenti ez ülés végén, hogy a Molière-fordítások és Bérczy Károly Puskin-fordítása is a nyomdában vannak; a tervezett Shakespeare-kötet pedig úgy módosul, hogy az I. kötetbe az *Otello* és a *Szentivánéji álom* kerül.

Febr. 2-án megválasztják az ajánlott két új tagot: Kriza Jánost és Egressy Gábort; 6-án tartják a szokásos ünnepélyes köz-ülést, 26-án pedig a rendes havi felolvasó ülésen mutat be részleteket Lévy József, Shakespeare *Titus Andronicus*-ának fordításából. A március 26-i ülésben vitatják meg Szász Károly új fordítását: a *Téli regét*, melyet azonban Salamon Ferenc rendes tag nem tart elfogadhatónak.

Ápr. 30-án jelenti be A. az első Molière-kötet elkészültét. [A számsorban ez a II. kötet: a *Fősvény* és *Dandin György*, mert az első kötet, mely Kazinczy Gábor harmadik fordítását a *Tartuffe*-öt tartalmazza, még csak ekkor kerül nyomdába.] — Az ülésben mindjárt részleteket is olvas föl a *Fősvény*ből A. igazgató.

A. elnököl a máj. 28-i és jún. 28-i felolvasó üléseken. A zártülésben már az újból megindítandó *népköltési gyűjtemény*-sorozatról is tárgyalnak. Ennek gyűjtési munkáiban A. fia is résztvett, sőt a Társaság nemsokára éppen Arany Lászlót és Gyulai Pált bízta meg a szerkesztés és nyomdai gondozás munkálataival. A június 28-i ülésen A. részleteket olvas föl a portugál Camoens *Luzia d'ajának* Greguss Gyula-féle fordításából, majd Gyulai mutatja be Arany László népköltési gyűjteményének néhány érdekesebb darabját. Júl. 30-án újból A. mutat be részleteket Szász Károly *Macbeth*-fordításából (a boszorkányok jelenetét) és a másik Szász-féle Shakespeare-fordításból, a *Téli regéből*, amelyet szerzője a bírálók tanácsára átdolgozott. — Igazgatói jelentésében szomorúan mondja, hogy erősen megcsappantak a pártolói befizetések, ezért tehát kénytelenek felszólító, illetve kérésleveleket szíjjelküldeni a pártoló tagokhoz. Szept. 30-án George Sand

Antoniájának fordítás-kiadását tárgyalják és a bírálók jelentésének meghallgatása után ezt is elfogadják az ún. pártolói sorozatba. Okt. 29-én a Camoens-fordítás bírálatait ismertetik, és Lukács Móric s Szász Károly véleménye alapján ezt is elfogadják kiadásra — A. részleteket olvas föl Szász Károly újabb fordításából, a *II. Richárd*-ból. Ezután a Társaság tagjai A.-t és Egressy Gábort kéri fel a fordítás megbírálására; Egressyt különösen a fordítás „szavalhatósága” szempontjából kéri véleményadásra. A nov. 5-i ülésen megbeszélik a február eleji köz-ülés tárgysorát, a nov. 26-i felolvasó ülésen pedig A. jelenti be a *Szentivánnéji álom* fordításának elkészültét, s egyúttal bemutatja a III. felvonást. A felolvasást — a jegyző-könyv szerint — a közönség rendkívül lelkesen fogadta.

A munkabírása jellemző adalék, hogy az október végén bírálatra kapott Szász Károly-féle *II. Richárd*-fordítás kéziratát máris átnézte, s azt az eredeti angol szöveggel egybevetve, többszáz hibát felsoroló összefoglaló jelentését a dec. 31-i ülésen felolvashatta. Nemsokára Egressy is benyújtotta véleményét; ezek alapján Szász átdolgozta a fordítást, úgy hogy az 1864. jan. 28-án tartott zártülésben A. már be is jelentette a javasolt igazítások megtörténtét. Ennek alapján — A. indítványára — a Társaság tagjai megszavazták a munkának a Shakespeare-sorozatban való kiadását. Új tagot is választottak ezen az ülésen: Pálffy Albertet.

1864. jan. 28-án jelenti A., hogy a tavaly hirdetett *esztétikai* pályakérdésre: „A széptani kritika története 1830-ig” egyetlen pályamű sem érkezett; annál több azonban a *ballada*-tételre: 35 kézirat. Mint a bírálóbizottság tagja, A. is elmondta véleményét a zárt ülésben. Bizonyára írásban is benyújtott bírálatának azonban nyoma veszett. — Jelentette még azt is, hogy Szász Károly újabb fordítással lepte meg a Társaságot: a *VIII. Henrik*-ével. — Egressy G. és Bérczy K. tagoknak adják bírálatra a kéziratot. — Ue. az ülésen olvas föl részleteket Bérczy Károly a távollévő Madách rendes tag *Tündér-álom* c. művéből.

Ekkor nyújtotta be A. lemondását az igazgatói tisztségről, a jegyző-könyv szerint — amelyet Greguss Ágost titkár vezetett — a következő indokolással: „... az igazgatói állást magára nézve oly terhesnek állítván, hogy annak továbbviselésére magát képesnek nem érzi, — a gyűlés egyhangú kérelmére ugyan hivatalát kész ideiglen folytatni, arra nézve azonban, hogy azt végleg megtarthassa, bizonyos reformok az ügyvitelben okvetlenül szükségesnek látszanak. — Ezért a gyűlés az igazgató állásának *könnyültetésére*, valamint a Társaság összes működésére célzó általános reformjavaslatok kidolgozására Arany János, Egressy Gábor és Gyulai Pál tagokból álló bizottságot nevez ki, e bizottság elnökeül pedig báró Eötvös József író úr magát kéri föl.”

Alapszabály szerint ugyanekkor, még ez ülésben újraválasztották az elnökséget (háromévenkénti lévén előírva a tisztújítás), és megállapodtak a febr. 6-i ünnepélyes köz-ülés programjában: az elnöki és titoknoki beszámoló után Kemény Zsigmond emlékbeszéde jönne Vörösmartyról, utána Székács József rendes tag szatírája: „Uj Biblia” címmel, végül jelentés a múlt évi pályázatok eredményéről s újabbak kitévetése 1865-re.

A *balladapályázatra* érkezett kéziratok közül a bírálóbizottság a tíz arany jutalomdíjat csak a „viszonylag legjobb”-nak ítélte oda; mint a jelíges boríték felbontásakor kitűnt, e ballada [*Halvány Panna*] szerzője Tóth Endre volt. Ez a döntés a feltűnni vágyó költő önérzetét igen bántotta, és vissza-kérte kéziratát megsemmisítés végett, egyenest az igazgatóhoz címzett levelével (1864. febr. 17), külön nyilatkozatot is mellékelve a Társasághoz a díj visszautasításával. Persze az igazgató (már febr. 19-én!) a lehető leg-

barátságos hangú levélben fejtette ki, miért nem teheti ezt a KT, s így Tóth is megnyugodott. [Levelezésük: MTA Kvtára: K. 513/1212. és 1230. sz.]

A. és Tóth Endre közt egyébként gyakori kapcsolat volt, és az ifjú költő könnyen sértődött, ha azonnal nem közölték műveit. Midőn a SzF I. évf. 165. lapján buzdított A. „minden jóra való igyekezetet” mely a petőfieskedőkkel szemben megnyilvánul, erre Tóth is jelentkezett műveivel. Hosszas szerkesztői üzengetés előzte meg a Koszorú 1863. évi II. k. 11. számában közölt *Hallottas ágy* c. balladáját. Nemegyszer a szerkesztői üzenetekben kellett lecsillapítania a türelmetlen poétát, nem lévén már ideje valamennyi levelére külön felelnie [I. XII. köt. 548–549. és 573–74., 578., 580–82., 588. lapjainak jegyzeteit]. Csupán a *megmaradt* levelezésből 28-at őriz az MTA Kvtára: (i. h. 513/1200–1229. sz. és A. válaszleveleiből háromat: 1230–1232. sz. alatt). —

A balladapályázattal kapcsolatos megnyugtató A.-levél (K. 513/1230. sz. febr. 19.) 2.–6. bekezdése a következő:

„Szivemből sajnálom esetedet a balladával. De, barátom, a bíráló választmány nem ítélte *te* rólad a *te* művedről, hanem ítélte 35 névtelen balladáról. És a választmány annyira nem talált jót ezek közt, hogy teljes egyhangú meggyőződését mondotta ki, midőn sajnálattal említte meg jelentésében, hogy úgy látja, minden valamire való tehetség visszavonult a pályázattól. A jobbaknak talált pályamunkák vagy kettő, felolvasatott a társaság ülésében is; a jelenlevők megmondhatják Kazinczy Gábor, ott volt osztotok a választmány ítéletében és osztotok különösen arra nézve, hogy a „H. Panna” egész hangulatában felismerhető, melyik ballada hatása alatt készült [t. i. Ágnes asszonyé]. Nagy volt hát a megütközés, midőn ily előzmény után a jeligés levélből a *te* neved tűnt elő. De a jutalmat mégis ki kellett adni, mert az alapszabály így szól: „a jutalom a bár csak *viszonylag* legjobb munkának is kiadatik, ha csak különös okoknál fogva a pályadíj kihirdetésében világosan más nem volt kikötve.” E pályadíj hirdetésekor nem volt ily kikötés, nem lehetett hát *visszahatólag* határozni, de az új pályahirdetésben már látod, benne van, hogy csak *önálló becsű* munkának ítélthetik a jutalom. Persze ez neked nem használ semmit: de legalább más nem járhat úgy, mint *te*.

Leveled egyik pontja így szól: „Ha tudod méltányolni törekvésemet, azt hiszem, *nem fogod* e ballada felőli *őszinte nézeteidet* velem közölni.” Hogy értsem ezt? Tollhiba-e a *nem*? Vagy éppen azt akarod mondani, a mi írva van? Ez utóbbinak nem látom okát, miután én *nem ígértem*, hogy közlendem nézeteimet. Szavaid logikájából azt kell kihoznom, hogy éppen felszólítás őszinteségre. S én őszintébb leszek, mint talán vártad; őszinte bevallani, a mit úgy látom, nem tudsz, — hogy — egyike voltam a pályabíróknak.

Hárman voltunk — ketteje legalább oly ember, kiről azt tartják, hogy ért a dologhoz. Itéltünk elfogultság nélkül személyek iránt, — még gyanítani sem tudtuk egyik műnek is a szerzőjét. Ne essék zokon de a te művednél sem gondoltunk oly szabású költőre, mint te. Ismerem a te módozat, de minden egyébre gondoltam volna, mint hogy te irtad azt. Az „utánzás” szót nem én mondtam ki, mondta már a titoknok, ki ezt leszámítva szintén a tiedet jelelte legjobbnak, midőn a hozzá beérkezett műveket olvasgatta; mondotta két bíráló társam; kimondta az egész ülés, hol művel felolvasatott; mellettem mindjárt Tóth Kálmán is, ki a jeligés levél felbontásáig éppen úgy nem gyanította, hogy te légy a szerző, mint senki; csak midőn *nevedet hallotta*, akkor kezdett pattogni egy kissé a bírálók szigora ellen.

Ime tudsz mindent: ítélj el, ha ily körülmények után elítélhetsz. S ebben jóformán ki van mondva őszinte véleményem is. A pszichológiai alap jó, azt mondom én is, az a szeg-zörgés eredeti gondolat és jó hatása, a

nyelvnek is van érdeme (de nem annyi, mint tőled megszoktuk), de az egész mindenkinek Ágnes asszonyt' juttatja eszébe: ezt a benyomást elvitázni nem lehet. Az író maga sokszor nem érzi az ilyet, mások azonnal.

Ezek után nem tudom, akarod-e, hogy közzé tegyem nyilatkozatodat, épen én, a társaság igazgatója s egyik bíráló. A mostani szám már úgy is ki van szedve, abba nem fér; ha a jövő számba akarod, belé tehetem. De úgy vélem, elég volna írnod a titoknoknak, ha a jutalmat nem fogadod el; az úgy is kijönne a társaság üléséről való jelentésben, mely minden ülés után azonnal közöltetik minden lapban."

Tóth Endre nemsokára bocsánatkérő levelet írt A.-nak, ideges és sértődött sorai miatt.

Hasonló apróbb kellemetlenkedések is rabolták A. idejét, mint pl. A Hon c. folyóiratban „valaki” (J.M. jelzéssel, tehát Jókai) emelt szót a KT működésének irányja ellen. Erre felelt pár szavas szerkesztői üzenetében A., a Koszorú 1864. évi I. köt. 167. lapján, febr. 14-én. [I. JKK. XII. köt. 413. sz.] — Holott épen Jókai volt az, aki A. többszöri, baráti kéréseire sem támogatta műveivel a KT-ot.

A febr. 25-i zárt ülésen újból szó esett a Shakespeare-kötet nyomdai munkájáról. A. jelentette: újból sürgette a nyomdát, nehogy Shakespeare születésének háromszázados évfordulójára lemaradjanak a kiadvánnyal, mert hazánk legalább ily módon róhatná le háláját a nagy angol költő iránt.

Márc. 31-én is tartott A. valamínő igazgatói beszámolót, de ennek sem kézírata, sem az ülési jegyzőkönyvben részletesebb tartalma, kivonata nincsen. Annyit mond az ülési jegyzőkönyv, hogy a pártolói újabb befizetések és a pénztári könyvelés adatait a tagok tudomásul vették.

Ápr. 23-án, Shakespeare születésnapján az ország azzal ünnepelt, hogy a Nemzeti Színház bemutatta a *Szentivánéji álmat*, A. fordításában és a budai népszínház egy Shakespeare-*apothéosist* darabjaiból összefűzött jelenetekből. A Nemzeti-előadásról mindössze pár sorban emlékezik meg. A. a Koszorú 18. számában [1. 80. sz. jegyzetünket.]

Az ápr. 28-án tartott ülésen bejelentette A., hogy az első Shakespeare-kötet elkészült, a tagoknak szét is küldték. Ez tartalmazza az *Otello*-fordítást, Szász Károlytól, valamint a *Szentivánéji álmat*.

Megbeszéli az ülésen, hogy ezt a művet nem akarják az eddigi kiadványok után 37 százalék jutalékot követelő Eggenberger-cégnek bizományba adni, hanem a 33 százalékot kívánó Ráth Mórnak, aki esetleg még 25-tel is beéri, sőt a kiadói tulajdonában lévő *Lear*- és *Julius Caesar* [Vörösmarty-féle]-fordítások jogát is felajánlja a Társaságnak, s így a Vörösmarty-család engedélyével ezek is megjelenhetnek ebben az évben.

A. beszámol még az egész pártolói könyvtár és pénzkezelés ügyviteléről, amiért neki és a Társaság pénztárosának „buzgó és pontos eljárásáért őszinte köszönetet mondanak”. — Az elszámolásból. (mint a jegyzőkönyv szerint A. bejelentette) azért hiányzik Madách Imre 328 forintos nyugtája, mert ebből a reá eső tiszta jövedelemből Madách kétszáz forintot az Akadémia épülő palotájára adományozott, százat pedig mint „alapító” a KT-nak szánt, és így nála mindössze 28 frt maradt.

Kiss Károly és Tóth Lőrinc, mint az igazgató és a pénztárnok számvitelének vizsgálóbiztosai, hibátlannak találják a számadásokat, a jegyzőkönyv szerint azonban: „Azon körülményt illetőleg, hogy fizetése fölvételének a számadásokban nincs nyoma, az igazgató úgy nyilatkozik, hogy fizetése fölvétele végett, a Társaság szegény állapota miatt nem fordult a főpénztárhoz, sőt amíg a Társaság oly szegény lesz, mint most, mint igazgató nem is kíván fizetést; mely ajánlatra nézve a gyűlés egyhangúlag abban állapodik meg, hogy azt se az igazgatónak tenni, se neki elfogadni sem lévén hatal-

mában, az igazgató elégitse ki magát meghatározott fizetésére nézve, annyi-
val inkább, minthogy az a hatvan éves vállalat jövedelméből is kitelik."

Máj. 25-én Szász Károly olvas föl Firduszi-fordításából. — Ezt A.
„örömteli jelentése” követi Vörösmarty *Julius Caesar*-fordításának nyomtat-
tásáról, s azt is jelenti, hogy a „pártolók” címére szétküldött kérőlevelek
hatására egyre gyűlnek a följánlott összegek. Az ülésben megjelent tagok az
újabb Szász Károly-féle fordítás: a *Macbeth* megbírálására A.-t és Egressyt
kéri fel. — A jún. 30-i ülésben közlik a Lévay-féle *Titus Andronicus*-fordítás
két bírálójának ajánlását, melyek alapján később ez is nyomdába kerül. —
Júl. 27-i ülésükben elhatározzák Abonyi Lajos *A mi nótáink* c. művének
kiadását a pártolói könyvtárban. — Ugyancsak ebben az ülésben választan-
nak első ízben állandó jellegű Gazdasági Bizottságot, minthogy a Társaság
tagjai meggyőződtek az ügyvitel s főleg az igazgatói és felelős-kiadói munka-
kör rendkívül terhes voltáról. E gazdasági bizottság tagjai: Csengery Antal,
Hinka József ügyész, Szatmári Lajos pénztáros, Hunfalvy János, Kiss
Károly, Tóth Lőrinc rendes tagok.

A szept. 28-i ülés jegyzőkönyve az egyetlen, amelyet nem Greguss
Ágost titkár írt, hanem Tóth Kálmán helyettes titkár. — Ekkor mutatta be
A. a maga és Egressy véleményét Szász Károly *Macbeth*-fordításáról, [1. a fő-
szövegben: 117. sz.] — Ennek alapján a Társaság tagjai — némi igazítá-
sok elvégzése után — ezt a fordítást is kiadásra javasolják. — Újból egy
Shakespeare-fordítás bírálatát bízták rá A.-ra: Csalomjai *János királyt*.
Az okt. 26-i ülésben már be is mutatta A. a bírálói jelentést e gyarló fordítá-
sról, részleteket is fölolvastván belőle: „Magyarságát meglehetősen, de
nyelvét nem költőinek, sőt pongyolának mondja. Egyébiránt úgy vélekedik,
hogy a fordítót föl lehetne szólítani, hogy munkáját tökéletesítse, folytassa.”
Ezt a jóindulatú javaslatot azonban nem fogadják el, a kezdetleges művet
Csalomjainak visszaküldik, és — minthogy többen tudnak róla, hogy A. is
hozzálátott a *János király* lefordításához — őt biztatják ennek folytatására
és teljes elkészítésére.

Okt. 26-i igazgatói jelentésében foglalkozik A. az Abonyi-féle kötet
készítésének nehézségeivel. Csak ezer példányt mer belőle nyomtatni, indo-
kolva a pártolói pénztár bizonytalan állapotával. Igen érdekes a jegyző-
könyvhöz mellékelte egyetlen lapnyi, ceruzás számadás A. kezétől, miszerint
okt. 23-ig 386 pártolótól *valósággal bejött* 1504 ft, de az eddigi nyomda-tar-
tozás miatt a *hiány* még 1033 frt. Pótlólag a sürgetések nyomán bejött
az 1861—63. évekre megajánlott összegekből: 1411 frt, és így ebből az
említett hiányt levonva, pillanatnyilag mindössze 378 forintjuk van a
pénztárban.

A nov. 30-i ülésben az A. által szorgalmazott *Magyar Népköltési
Gyűjtemény* eddigi anyagáról tesz jelentést Gyulai Pál: mintegy három kötetre
való gyűjtés van együtt. Együttal közli Emich Gusztáv kiadói szándékát.
Több új folklore-gyűjtő is jelentkezett, nevüket is közölte ezen az ülésen
Gyulai, sőt az elhunyt Kazinczy Gábor hagyatékából is több becses kézirat
megszerzését javasolta. — A igazgatói jelentésében újból nagyszámú ado-
mány és alapítvány szerepel. Foglalkoznak még a közeli köz-ülés műsorának
tervezetével is.

A dec. 31-i ülésen jelenti be az igazgató, hogy az újságokban már
többször hirdetett ballada-elméleti pályakérdésre végre heten küldtek pályamunkákat,
az elégia-pályázatra pedig huszonkilencen. Két Shakespeare-fordítás
ügyében is hosszabb előterjesztést tesz: egyik a Petőfi Sándor által
fordított *Coriolan* kiadási joga. Sikerült ugyanis a kiskorú Zoltán gyámjának,
Petőfi Istvánnak engedélyt megszerezniök, s így remélhető, hogy a 200 frt
jogdíjat is megkapja a KT Tomori Anasztáztól, hogy Petőfiéknek elküld-

hessék. Így ezt is nyomdába adhatnák. — A másik munka a Fejes István-fordította *Troilus és Cressida*, melynek már csak a bírálatára várnak.

Az 1865. jan. 25-én tartott ülésen újabb, határidőre beküldött pályaműveket jelentenek be: kettőt a ballada-elméleti, egyet pedig az elégiaköltési hirdetményre. — Egy újabb Shakespeare-fordítást is kiadnak bírálatra: Ács Zsigmond *Hamlet*-fordítását, mégpedig A. és Szász Károly rendes tagok kezéhez.

A febr. 1-i zárt ülésen, mely a 6-i szokásos köz-ülésnek is előkészítője volt, Eötvös elnöklete alatt teljes számban összejöttek a tagok. Ekkor mondta el A. utolsó igazgatói jelentését. Újabb adományok és alapítványok közlése után jelentette be igazgatói tisztéről való lemondását, minthogy alig négy nappal ezelőtt megválasztották a Tudományos Akadémia titoknokává. Az elnök nem fogadta el lemondását, és az egész Társaság nevében próbálta marasztalni A.-t ebben a tisztében is, de miután ő határozottan kijelenti, hogy az ismételt kérések ellenére sem meri továbbra ezt az állását megtartani, Eötvös József a Társaság legforróbb halálját tolmácsolja A.-nak négy évi buzgó fáradozásaiért, melyeknek a Társaság újraéledése és haladása köszönhető; egyúttal fölkéri, hogy mint tag ezentúl is szentelje működését a KT-nak. A. ígéri, hogy tisztében még a febr. 6-án tartandó közgyűlésig eljár. Helyettesítésére Greguss Ágostot kéri föl, aki mint titkár némi fizetéspótlékot fog kapni e kettős munkája fejében. — A jegyzőkönyv szerint az igazgatói iratok és számadások átvételére az igazgatói teendőkkel megbízott titkáron kívül Csengery Antal mint gazdasági bizottsági elnök, továbbá Szatmári Lajos pénztárnok kérettek föl.

Ennek a közgyűlésnek eredeti jegyzőkönyv-kézirata nincs meg, csupán az Évlapok II. kötetének 42. lapján közölt, Greguss-féle titkári jelentésből ismerjük az A.-tól való ünnepélyes búcsúzkodás hiteles szövegét: „Még egy tagunktól kell búcsúznom, egy még élő s jelenleg is köztünk ülő tagunktól, de aki nagyobb mű-körbe hivatva, munkálkodását ezentúl nem szentelheti azon mértékben Társaságunknak, amint négy éven át oly kitartó buzgalommal s a nem kedvező viszonyokhoz képest mégis oly szép sikerrel cselekedte. Arany János kitűnő társunk, igazgatói tisztét letette. De csak hivatalát, mert megígérte, hogy a Társaságnak továbbra is munás tagja lesz, céljait bölcs tanácsaival s tetteles közreműködésével ezután is előmozdítja. Mind a Társaság, mint a Haza köszönetet mond eddigi fáradozásáért s mind a Társaság, mint a Haza reméli is további fáradozását. És nem reméli hiába, mert Arany János teljesíteni szokta, amit ígér; s így csak az a kivánságunk, hogy az Ég kegyelme Őt Társaságunk és Hazánk dicsőségére minél tovább megtartsa.”

A. három nagyarányú kiadványsorozatot hagyott örökül a KT-nak: a Shakespeare- és Molière-fordításokon kívül a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* tervezetét, amelynek I. kötete 1871-ben jelent meg fia és Gyulai szerkesztésében. Még igazgatói éve alatt látott napvilágot a Shakespeare-fordítások első három kötete, a teljes sorozat pedig 1879-ben fejeződött be a szonettek és a töredékes színműveket tartalmazó XIX. kötettel. Ugyancsak az ő hivatali működésére esik a Molière-fordítások első három kötete; a sorozat csak jóval később, 1883-ban fejeződött be a 12. kötettel.

A. azonban nemcsak kiadványszervező és műfordító volt maga is, hanem nyolc Shakespeare- és három Molière-dráma fordításának hivatalos bírálója is. Teljes szövegükben azonban — a Molièrekén kívül — mindössze három Shakespeare-fordítási bírálatát ismerjük: Ács Zsigmond: *Velencei kalmár*-, Szász Károly: *II. Richárd*- és végül Greguss Ágost: *Szeget szeggel*-fordításáról. Tudunk még a Szász Károly-féle *Macbeth*-fordítás bírálatának töredékéről is, s néhány mondatnyi nyoma van a Petőfi-fordította *Coriolanus*-

kötet és a Vörösmarty-féle *Levy király*-fordítás felől adott véleményének. — Csupán a Greguss által lefordított *Athéni Timon*ról és Csalomjai (Pajor) István: *János király*-fordítási kísérletéről adott véleményéből nem maradt fenn egyetlen sornyi sem, holott a KT ülési jegyzőkönyveiben nyoma van annak, hogy a Társaság ezeket A.-nak adta ki hivatalos megbírálásra; az utóbbiról annyit tudunk az 1864. okt. 26-i ülés jegyzőkönyvéből, hogy A. ezt a fordítást pongyolának s egészében költöietlennek találta, de azért javasolta: szólítsák fel Csalomjait munkája tökéletesbitésére.

A. bírálatait vizsgálva általában mindegyikről megállapítható, hogy bármily hosszúak is, alig-alig van bennük javítás, szó-keresgélés; annyira biztos volt minden leírt szavában, hogy szinte nyomdakész formában nyújtotta be véleményeit a KT ülésein. Arra gondolni sem lehet, hogy ezeket a 6—8 ívlapnyi terjedelmű, igen sűrűn írott bírálatait valaminő előzetes fogalmazványokból másolta volna le. Ha itt-ott az idegen nevek írásánál akadnak betűnyi ingadozások, azok talán fáradságával magyarázhatók. De magukban a bírálói szövegekben mindig határozott és már legelső stílizálásában is kialakult A. véleménye.

A KT üléseit 1865 tavaszától már az új akadémiai palota termeiben tartották, mégpedig az ún. héti ülésteremben a közgyűlést, s az udvari részen az akadémiai titoknoki hivatal nagyobbik, első szobájában a havonkénti felolvasó üléseket. Ez ma az MTA Könyvtára Kézirattárának olvasóterme. A mellette levő egyik kisebb szobában kapott helyet a KT titkársága.

A. az igazgatói tisztségről való lemondása után is figyelemmel kísérte a Társaság életét, ülésein gyakran megjelent s olykor fel is olvasott; utódainak sok hasznos tanácsot adott, különösen a megkezdett nagyobb sorozatok kiadása és szerkesztése kérdéseiben. Eötvös József kultuszminiszter s egyúttal akadémiai másodelnök, a palota-építés legfőbb irányítója kénytelen volt lemondani 1867-ben a KT elnökségéről. Ezután a január 23-án tartott ülésben a KT tagjai egyhangúan A.-t választották elnökké (17 szavazattal), de veleszületett szerénységén kívül távoltartotta őt e tisztségtől az akadémiai titoknoksággal járó rengeteg sokféle elfoglaltsága és gyenge egészségi állapota is.

Igy mindjárt Kemény Zsigmondot választották Eötvös elnöki székébe, utódjául. Hogyha a KT ülései jegyzőkönyvében a jelenvoltak közt A. neve egyre ritkábban szerepel is, azért a Társaság szelleméhez és író-baráti köréhez mindvégig hű maradt. A. utolsó balladáiból is ott mutattak be.

Az 1878-i februári közgyűlésen Szász Károly olvasta föl a *Telem-vehi*udst, majd utána a két pesti egyetem (ti. a Műegyetemé is) ifjúságának küldöttsége adott át az ősz költőnek ezüstkoszorút akadémiai lakásán. Ide a KT akkori elnöke vezette a diák-küldöttséget: Gyulai Pál egyetemi professzor. A fogadószobája a mostani Kézirattár negyedik terme volt.

Gyulai Pál olvasott föl részleteket 1879-ben a KT közgyűlésén a *Toldi szerelméből*. Végül 1880-ban az időközben kinyomatott eposzért a Társaság ötven-aranyos nagyjutalmát ítéltek oda A.-nak. Ő azonban mindjárt vissza is ajándékozta (alapítvány céljára) a KT-nak, amelynek őt nehéz esztendőn át volt fáradságot nem ismerő igazgatója.

A Kisfaludy társasági iratok

Madách már az ötvenes évek második felében foglalkozott a művel. Íróasztalán sok száz cédulán gyűlteket gondolatai, versrészletei, melyekből aránylag gyorsan alkotta meg művét. *Az ember tragédiája* szövegével (a követ-

kezdkben Tragédia) mindössze 53 hét alatt készült el, 1859. febr. 17-től 1860. márc.-ig. [L. Morvay Győző 1897-ben kiadott Magyar-ázó tanulmányait és Voinovich Géza: Madách-életrajzát, 1922.] A mű forrásanyagát részben családi könyvtárának több mint ezer kötetéből merítette.

Madách zárkózott természetű volt, műveit nem mutogatta még legközelebbi barátainak s rokonainak sem. Csak egy-két legbizalmasabb embere tudott róla, min dolgozik. Szontagh Pál tanácsára hozta művét A.-hoz, megtekintésre. Szontagh szerepe mindössze annyi volt, hogy az egész művet legelsőnek olvasván, néhány helyen baráti tanácsára egyet s mást javított Madách a kéziratban. Így pl. *Milciades* helyett *Miltiades*t írt, *senculotte* helyett *sansculotte*-ot, stb. Szontagh megjegyzéseire vakart ki Madách néhány szót kéziratából s írta át vastagabb tintával. A 25. lap valamennyi sorát annyira áthuzigálta s kivakarta, hogy később ezt az egész lapot, nyomdába adáskor, javításai után maga A. tisztázta le szép gyöngybetűivel, hogy a szedő elolvashassa.

Külsőleg tehát nem éppen tetszetős kéziratával kereste föl A.-t pesti lakásán — 1861 májusában — a még ismeretlen sztrégovai költő, Nógrád megye országgyűlési követe. A. először kedvét vesztette az első jelenet néhány szavától, s némileg Faust-utánzatnak vélte a művet, ezért félretette és (mint Madách írja Nagy Ivánnak) „hónapokig feléje sem nézett, míg Jámbor Pál kérésére (aki Madáchnak képviselőtársa volt) újra kézbe vette s megtetszett neki”. És hogy mennyire tetszett, arról augusztus 25-én két bizalmas barátjának: Tompának és Gyulai Pálnak írott levelei tanúskodnak.

A. szinte egy lélegzetre elolvasta az egészet, s most már fölismerete értékét. Szeptember 8-án fejezte be a mű átnézését, és 12-én már írt is Madáchnak róla:

„Tisztelt Hazafi!

Pest, 1861. szeptember 12.

Miután kegyed, elutazása előtt, engem föl nem keresett, engedje, hogy én látogassam meg e néhány sorral. *Az ember tragoediája* úgy conceptióban, mint compositióban igen jeles mű. Csak itt-ott a verselésben, meg a nyelvben találok némi nehézkességet, különösen a lyrai részek nem eléggé zengők. De így is, amint van, egy kevés külsimitással, irodalmunk legjelesb termékei közt foglalhat az helyet. Nem tudom, mi szándéka van kegyednek a kiadásra nézve: én óhajtanám ezt a Kísfaludy-társaság útján eszközölni, ami remélem, sikerülne is.

Ha óhajtasom a Kegyed akaratjával találkozni, akkor sorról-sorra kijelölném a helyeket, hol — semmi estre sem lényeges — változtatást gondolnék célszerűnek; vagy belenyugvása esetében magam tennék rajta egy-két tollvonást, aztán bemutatnám a társaságnak. Ezt bizton merném tenni, visszautasítás félelme nélkül.

Becses válaszát elvárom. Fogadja leghőbb üdvözetemet a gyönyörért, melyet nekem műve által okozott, a fényért, melyre költészetünket deríteni hivatva van. Rokonzélmű pályatársa:

Arany János.'

Madách szeptember 17-én, a levél vételekor rögtön átmerte a szomszédjában lakó evangélikus paphoz, s megmutatván A. sorait, azt mondta: „Sohasem álmodtam ekkora dicsőségről.” Madách megköszönte válaszában az előlegezett jóvéleményt, s annyira bizott A. ítéletében, hogy mindjárt egy másik művét is elküldte bírálatra: *Csák Mátét*.

A. második levele már baráti, tegező hangú, s ehhez az október 27-i leveléhez mellékelte „Megjegyzéseit” 6 lapon.

„Pest, 1861, október 27.

Édes Barátom! Hagyjuk a teketóriát, így bizalmas társalgásban könnyebben megértjük egymást.

Nem akartam irni, míg Tragoediádon végig nem haladtam észrevételeimmel, de úgy látom, hogy ez kissé több időt vesz igénybe, s én más felé is el lévén foglalva, nem ülhetek rajta folyvást. Pedig az idő sürget: szeretném művedet minél előbb látni nyomtatásban.

Itt küldöm jegyzeteim egy részét. Ezekből megláthatod, milyen természetűek azok. Alig némi kivétellel a legkülső technikára tartozók. Mily kár, hogy ilyenek fordulnak elő: szerintem *Az ember tragoediája* egy Dante vagy Goethe technikájával remek-mű volna. Így is az, de felületes olvasó fenakad az apró röögön.

Engedelmed folytán már bejelentettem a Kisfaludy-társaságnak. Neved még tudva nincs: Tőled függ, mikor legyen napfényre hozva. Föltéve, hogy nem ellenzed, e hó 31-én a csütörtöki ülésben fel akarok belőle olvasni egy pár szakaszt. Egyébiránt a kiadás saját szakállamra is megtörténhetnék, miután fel vagyok hatalmazva, mi jőjön azon 60 íves vállalatba, mely a pártolóknak ígértetett.

Az e vállalatba felvett művekért mérsékelt tiszteletdíj is jár (kis íve 20–30 forint); ami ugyan nincsen arányban műved értékével, de én előnyösnek látom földi állásodra, hogy a Kisfaludy-társaság aegise alatt történjék. Munkákra így több figyelem fordul, s nem lesz kitéve annak, hogy olvasatlan maradjon, míg maga-magát valahogy ki nem küzdi a homályból.

Ha tehát nincs szavad eljárásom ellen, — ha javításaimat részben vagy egészben helyben hagyod, vagy újakkal pótolod, küldd vissza azokat minél előbb hozzám, mert nincsenek meg párban, s kéziratodon nem változtattam semmit.

Ha módosítványaim nem tetszenének, vagy ha általában semmit nem akarnál is módosítani (kivéve néhol a helyesírást, mert azt mindenestre kell), azt is írd meg. A munka megjelenésére ez nem akadály; csupán éretted ajánlottam változtatást.

Mihelyt az első küldeményt, észrevételeiddel, megkaptam, azonnal küldhetnők a nyomást. Amint aztán a munka előbb halad, időről időre kicserélnénk észrevételeinket. Arról biztossá tehetlek, hogy jegyzeteim mind csupán effélék lesznek s mindig kevesbedő számmal. Lényegesebbre nem fognak vonatkozni; compositio, oeconomia mind teljes. Sőt az sem fog talán többször előfordulni, mint itt egy pár esetben megtörtént, hogy a gondolatra tegyek észrevételt.”

Utolsó bekezdésében és utóiratában A. az újabb Madách-kéziratról: *Csák*-ról szól és kér folyóiratába, a SzF.-be cikkeket, bírálatokat stb.

Madách feltétlen bizalommal fogadta e levelet, a felhozott példákat „valódi Columbus-tojásoknak” mondja és felhatalmazza új barátját: „Törülj bátran!”

Madáchnak november 2-i levelében a következő *viszontmegjegyzései* olvashatók az A.-tól kapott 6 lapnyi megjegyzésre: [Levele: MTA Kézírtára A.-levelezési gyűjteményében: K.513/374. sz.]

„Első szín.

(a 42. sorhoz)

„Itt enyészök omladéka” azért írtam, mert Lucifer is csakhamar e’ hely után, taglalván a’ teremtés művét, csak az anyagok összegyűráséről, keveréséről beszél, nem *semmiből*-teremtéséről. — Mert a’ mű folytán sokszor jó elő ily vonatkozás: „kezdet, vég, bolond megkülönböztetés, egynek vég. másnak kezdet.”

Mind ezzel csak előttd akartam magamat a logycátlanság [így] vádja alól kitisztítani (mit költészetben is újabb költőink nagy többségének eilenében a’ legnagyobb hibának tartok) a publicumnak nem magyarázha tok’s így csak bátran ki vele. —

Második szín.

(a 179. sorhoz.)

„Itt kebleden s. a. t. Tökéletesen igazod van, a két bók bótos legény és komorna ömlengése. De úgy tartottam, valamit kell a paradicsomi párral modatnom, az egésznek teljessége végett, mi szerelmöket érintse. Igyekeztem is azt mentől rövidebben tenni. Azt ugyan gyanitom, hogy nem így beszéltek szerelenuól mint én írok, de attól tartok, hogy úgy nem írhatok ahogy ők beszéltek. — Azonban tréfa nélkül, e hely megint olyyan, hogy a’ kézirat nélkül nem ítéltetem meg, kimaradhat-e tisztán, vagy pótolni kell néhány más szóval s mivel? — Itéld meg kérlek és segíts te, vagy Ádám nem tud szerelmet vallani, s kihál a’ világ! —

(a 253. sorhoz.)

„Trágyaturony” tudtomra ez van műszóul behozva a Mist-käfer értelmében, az akadémia szótárában azonban Trágyabogar áll. —

Harmadik szín.

(az 518. sorhoz.)

„Az egynapos légy” — ezt biz én németből fordítottam, magyar neve „kérész” de ezt meg nem értik, s így csakugyan legjobb lesz az „egynapos rovar” —

(az 540. sorhoz.)

„E visszapillantása s. e. t. — „Lucifer úgy emlékszem azzal bizatja Ádámot, hogy csak tűrjön, hisz lassanként majd keresztül megy sok sok iskolán, de tapasztalatai meg maradnak, s ezekből abstrahálhatja a’ tudást. Erre Ádám azt mondja, hogy köszöni, de nem él vele, mert hisz ez nem volna egyéb mint visszapillantása az öregnek. Az ő ifju lelke pedig előre akar nézni a’ jövőbe. — Így akartam én e’ helyet érteni, ’s midőn azt írod, hogy nem érted egészen, csak rám ijesz[te]d a „Gut gedacht und schlecht gesprochen”-t.

Ha lehet ez irányban javits rajta kérlek,

Negyedik szín.

(a 621. sorhoz.)

„Nincsen más hátra mint hogy a’ tudás s. e. t.” E is olly homályos hely mint az előbbi. — Kimagyarázom ezt is. — Szó van mint emlékszem épen e’ hely előtt sympathyákról ’s más olly tényezőkről, mellyek magukban semmiknek látszanak, kézzel meg nem foghatók s mégis mélyen hatnak az emberek sorsára. — E tényezőket sem a’ tudomány nem bírja megmagyarázni, sem a’ phisicai erő hatalma alá hajtani. — Erre vonatkozik Lucifer gunyoros megjegyzése, hogy ha így van, nincs más hátra, mint hogy a’ tudomány kereken tagadja még létezésüket is olly rejtett erőknék; a phisicai hatalom pedig kacagja, gunyolja, kicsinyelje azokat, hogy compromittáló tehetetlenségét e’ semmik irányában elpalástolja. — Hisz ez napjainkban így is történik ugye bár? — Ezen értelemben kellene tehát a fentebbi helyet némileg megvilágosítani.”

A.-nak hozzáküldött megjegyzéseiben Madách néhol egy-egy kis vörös keresztjelet tett, azokhoz helyekhez, amelyekhez a most közölt viszont-megjegyzéseit fűzte. A 282. sorhoz írt észrevételét A. kihúzta ugyan, de Madách ezt is megjelölte piros keresztkével.

Madách ugyancsak november 2-án írt Nagy Ivánnak, régi barátjának is, aki tudott költői tevékenységéről. Említette A. páratlan jóságát, és mentegetőzött Nagy Ivánnak, hogy azért nem szólt előbb neki a Pestre vitt kéziratáról, mert készüléfében lévő munkával nem szeret dicsekedni. Másodpéldánya pedig nem volt, ezért nem küldhette hozzá is. Ez a Madách-levél tehát megerősíti a kézirat *egyetlen-volt*áról A.-nak is mondottakat. I. 106. sz. szövegközlésünket, melyben A. elmondta, hogy ha akkor rosszaló véleménnyel küldte volna vissza a művet, Madách tűzbe dobja és „Ádám utolsó álmát a purgatorium lángjai közt álmodta volna végig”.]

A. és Madách egész levélváltása (8–8 levél) a szigorú tárgyilagosság, a kiadandó munka érdekei mellett két tiszta lélek képét tükrözi vissza: az országosan elismert költő önzetlenségét, fáradozását Madách és műve felfedezése érdekében, s viszont a kezdő író feltétlen bizalmát iránta. A. még ezeken kívül a folyóirataiban is gyakran izengetett Madáchnak akár csak M.I. jelzéssel, avagy „Sztregovára” közlendő cikkei, versei sorsáról (I. JKK XII. köt. 159., 228., 304. sz.).

A. mindent elkövetett, csakhogy mentől kedvezőbbben fogadják a Tragédiát a KT plénumában. Nov. 5-én küldött levelében erről számol be Madáchnak: (K.: OSZK *Levelestár*)

„Most is csak a dologról: kurtán és lustán. Ultima 8-bris felolvastam a Tragédia 4 első jelenetét a Kisfaludy-társaságban. Ha láttad volna, egy Eötvös, Csengery stb. hogyan kiáltott fel — csupán a localis szépségek-nél is, — ez gyönyörű! igen szép! stb. Győztünk, barátom, eddig győztünk és fogunk ezután is. A mű alapeszmében, compositióban, mind abban, ami lényeges, — eredeti, merész, költői; hogy a külsőben, de a legkülsőben itt-ott némi hiány mutatkozik, az talán körülményeidnek tulajdonítható. Talán nem hatott úgy át, meg át a magyar népnyelv érzete, mint *oly nagy* költőt kellene, az irodalmi nyelv pedig évek óta romlik, több-több idegenszerűt vesz magába. Talán előbb kaptad a német s általában idegen kulturát, hogysem a magyar nyelvszellem kitörülhetetlenül ette volna be magát nyelvérzékedbe. Vagy ha nem így volna, úgy tán merészebb játékot újsz a nyelvvel, mint azt a nyelv *most már* tűrhetné. A verstechnika pedig nagyon megkivánja a nyilvános gyakorlatot: én fölléptem óta igen-igen sokat tanul-tam e részben, noha azelőtt is azt hittem, hogy tudom.

A famosus négy sort — melyre egyébiránt rajtam kívül senki sem tett gáncsat — jobb szeretném, ha magad javítanád ki. Arra tán emlékez-nél még: ott van mindjárt a legelején. De hamar kellene, mert az idő sürget, a nyomda vár. Engem nem visz rá a lélek, hogy gondolat helyett gondolatot állítsak, vagy nem a tied; ha azonban nem tennéd, vagy késik, megpróbálom.

A többire nézve élek a szabadsággal, mellyel felruházni elég bizalmas vagy. De nem élek vissza. Sok van jegyzeteim közt, hol az én javításom simább, de a Te szöveged erősebb. Az ilyeneknél kétszer meggondolom a változtatást. Hogy eleinte nem pótoltam a megrott helyeket magaméval, oka, mert csak ki akartam jelölni a hibákat, hogy *te* javítsd. Azt hittem, van impurumod. Annnyit azonban mondhatok, hogy ha így, amint van, sajtó alá kerülne is, *okos* ember önkéntelenül elősmerné, hogy nem közön-séges íróval van ügye. De én azt is lehetőleg eltávolítani akarom, hogy a *nem-okos* kapcaskodjék belé. Ime, valaki meglesett egy orthographia-hibát és ki van kiáltva, hogy rossz az orthographia. Mindazonáltal nem ígérhetem,

hogy javításaim által technikáját (t. i. a versét) tökéletessé csinálom. Az néhol megy, másutt nem megy. De például a lyrái helyek — mikben a lyra zöngését nem igen találok — körülbelül úgy maradnak. A jambusos helyek általán jobbak — és vannak helyek, hol a dictióval, pathosszal, vers minden *non plus ultra*ig emelkedik. Ilyen pl. Szent Péter beszéde, ilyen sok más, hol Shakespeare sem csinálta volna különben. Néhol pedig némi darabosság oly jól áll, hogy sajnálna az ember megválni tőle, mint *Bánk Bán* némely zordságaitól. Mindezt jó meggondolni, aki javít.”

[Az utolsó két bekezdésben folyóiratról szól, s a *Csák*-ról.]

Mínt hogy Madách arra kérte: szakítson néhány órát „becses idejéből” s menjen végig javításaival az egész kéziraton, és ne küldje vissza Sztrégovára, mintegy jóváhagyását várva, ezért A. hozzálátott és elejétől végig újra kijavította a művet. Kék ceruzával lapszámozta 1-től 150-ig, és szédési utasításokkal ellátva adta nyomdába, még a betűtípusokra is kiterjedő figyelemmel. A KT nyomtatványait készítő Emich-féle nyomdába, a Ferencsek terére gyakran bejárván, valószínűleg maga A. vitte be a Tragédia kéziratát s beszélte meg a nyomtatás formáját.

A Madách-kézirat *helyestrása* körül csapott hírlapi lármára A. röviden felelt a SzF 1861. nov. 6-i számában. [L. 27. sz. jegyzetünket és a JKK XII. köt. 392. és 393. l. jegyzeteit]

A. háromszor javította a nyomdai levonatokat először hasábosan, majd tördelve s végül a szemléveket. Ámde sohase panaszkodott senkinek a rendkívül fárasztó munkákra, pedig ugyanekkor reá szakadt a SzF szerkesztése és korrigálása is! Év végére teljesen elkészült a Tragédia 1861-es évszámmal, de valójában csak 1862. január 16-án jött ki az első példány 218 lap terjedelemben. — Január 24-én hosszabb levélben közli A. Madách-csal, hogy húsz példányt küldött neki, s értesíti a KT ülésének határozatáról: rendes taggá választották, és erről majd az Elnökség is értesíti hivatalosan. Szól még az ötven-arany írói díjról stb. Mind az A.-levél részleteit, mind a KT elnökének jan. 30-i levelét a következőkben mutatjuk be: [Eredetijük az OSzK Kézírtárában]:

„Tisztelt kedves barátom!

Visszaéltem türelmeddel, oly soká hallgatván Tragédiád sorsa felől. De egyrészt nem láttam szükségesnek a nyomtatás folyamát kevésbé lényeges igazítások miatt akadályozni, másrészt nagyon el voltam foglalva, aprólékos dolgaimmel, arra nézve, hogy parancsoló szükség nélkül levelezzek.

Most a könyv megjelent, belőle 20 példányt utasítottam Hozzád, s gondolom, azóta meg is kaptad őket. Nem tudom, mit itélsz változtatásimról a szövegben, — egyébiránt szabadságodban áll egy hihetően nemsokára szükséges második kiadásban mindent visszaállítani eredeti alakjába.

Dacára, hogy legnagyobb gonddal én magam háromszor javítottam minden ívet, mégis óhatlan vala, hogy egy pár sajtóhiba be ne csússzon. Nem a helyesírást értem, hol öntudatosan úgy jártam el, hogy a szerint használjak hosszú vagy rövid hangzót (i, í, u, ú stb) egyes vagy kettős consonanst (mely és melly), amint a jambus igényli vala, hanem egy-két valóságos hiba marad benne s egy betű kiesett, másik összecusúsított már a javítás után, mikor nem lehetett aztán segíteni rajta. — Egy papírszalagon kijelöltem, hogy megigazíthassa az olvasó. — Azonban így is merek hizelegni magamnak, hogy nem tettem műved dísztelemné, bár a társaság helyzete nem engedett valami fényes kiállítását. — A mű kapós lesz, úgy látszik, s a kritika, ha nem föltétlen magasztalással, de mégis *szépen* fog róla nyilatkozni. Gyulai a Budapesti Szemlében ír róla tanulmányt; a Figyelőben — én nem akartam

az első szót — először Szász Károllyal olvastatom. — Addig is üdvözöllek a Kisfaludy-társaság kebelében!

Hátra volna arról szólnom, amit már küldenem is kellene, a tiszteletdíjról. Ez, mint előre készítélek rá, nem lesz nagy, de körülményeinket s a társaság helyzetét tekintve, tisztességes. Az ivenkénti néhány forint helyett kerek számmal ötven arany lesz nálam rendelkezésedre.” [Záradéku még kérdi Madáchtól: mikor jön Pestre, hogy akkorra készen tartsa az aranyak beváltási értékét forintban.]

„Tekintetes Madách Imre úrnak, mint a Kisfaludy-Társaság tagjának
Alsó-Sztrégován (utolsó posta: Szakal)

Tekintetes Úr! A Kisfaludy-társaság Önt irodalmunk azon bajnokai közé sorozza, kiknek egyfelől a magyar szépirodalom terén szerzett érdemeikért nyilvánosan is óhajtja méltó elismerését, s kikeről másfelől úgy van meggyőződve, hogy őt céljai előmozdításában tetteles közreműködésükkel hathatósan gyánolítani nemcsak képesek, hanem készek is.

A Kisfaludy-társaság ennél fogva, mai tagválasztó ülésében, Önt tagjaul választotta.

Önnek azon jeles műve, mely „Az ember tragoediája” címet viseli, valamint a buzgóság, mely Önt irodalmunk emelésében lelkesíti, a Kisfaludy-társaságot azon reménnyel biztatja, hogy Ön az ő munkálkodásához saját munkálkodásával is hozzájárulván, azt kitűnő tehetségéhez képest lehetőleg fokozni s öregbíteni fogja.

Midőn ebbeli reményünket a Kisfaludy-társaság nevében nyilvánítjuk, egyszersmind értesítjük Önt alapszabályaink 17 szakaszáról, mely így szól: „Az újonnan választott tag egy társ által vezetettik be, az alkalomhoz mért beszéddel, melyre a bevezetett válaszol s helyét egy, a Társaság munkálkodási körébe eső előadással foglalja el.” — S e szabály értelmében felkérjük Önt, válasszon magának beköszöntő munkája elkészültével, a Kisfaludy-társaság tagjai közül bevezetőt és sziveskedjék erről a Társaság igazgatóját eleve tudósítani.

Addig is, míg ez történendik, meghívjuk Önt a Kisfaludy-társaság üléseibe, éspedig legegőbb a tizenkettedik közülésbe, mely f. é. február 6-án délelőtt 10 órakor a Nemzeti Múzeum dísztermében lesz megtartandó. Kelt Pesten, a Kisfaludy-társaság választó ülésében, jan. 30-án 1862

B. Eötvös József elnök

Greguss Ágost titoknok.”

Madách azonban a birtokán lezajlott katonai beszállásolás és két heti elutazása miatt egyiket sem kapta meg (tehát a Társaság hivatalos iratát sem), sőt a február 13-án írt hosszabb, *második* A.-levelet is csak késve vette kézhez. A. ugyanis félreértette Madách hosszas hallgatását hogy jan. 24-i soraira nem felelt —, és ezért neki újból írt febr. 13-án, mentegetőzvé a kevés honorárium és a nyomdahibák miatt:

„Édes Barátom! Már régecskén irtam Hozzád, amire választ remélek, de az mostanáig elmaradt. Nem kaptad volna e leveletem, vagy — amire gondolni sem merek — valami sértett volna eljárásomban műved körül?

En ama sebtiben írott levélben igyekeztem számot adnia dolog technikai oldaláról, különösen ami a legjobb akaratom s erőlködésem dacára is becsúszott egy-két sajtóhibát illeti, meg a változtatásokról, melyekre korlátlanul felhatalmaztál, de melyekben mégis én leginkább a veled már közlöttekre szorítottam. Azt is említém, hogy ha ezek ellenedre vannak, egy második kiadásban — mely, istennek hála, idestova sürgető szükség lesz — visszaállíthatod az eredeti szöveget (kéziratod nálam még használható állapotban megvan); amit nem akarok hinni, az, hogy a tiszteletdíj csekély voltán ütköztél

volna meg, miután én előre megírtam, hogy a Kisfaludy-társaság sokat nem bír meg, s körülbelül érintettem azt is, micsoda határok közt mozoghat díjazása. Hogy ez, ívenkinti honorálás helyett, egy ennek circiter megfelelő összegben és aranyban fejeztetett ki, az én indítványomra történt, ki ha a díj értékét nem növelhettem, akartam legalább az odanyújtás módja által kedvezőbbé tenni. A Kisfaludy-társaság oly társaság, melynek, mint a titoknoki jelentésből olvasható, egész évi bevétele alapítványai után nem tesz 400 forintot, s így ebből folyó (benső) költségeit sem bírja fedezni, csupán azon 4 forintos befizetésekől honorálhat tehát, melyeket pártolótól kap. Ezek összege még most is alig haladja az ezeret, s ebből kell 60 ívet kiállítani, postán szétküldözni stb. Tiszteletdíjra tehát csak annyit fordíthat, mennyi ebből aránylag esik, — s az műved irányában végtelen kevés, tudom s tudtam előre is: de egy morális testület kedvező fogadásában bizonyny? több volt rád nézve, mintha könyvtáros még egyszer annyit fizetett volna. Ezt felőled szentül hiszem, annyival inkább, mert az én föllépésem némileg hasonló volt a tiédhez, s bár én Toldiért 15, mond: tizenöt aranyra versenyeztem, s huszat kaptam, sokért nem válnék meg e *début* emlékéttől.

Nem folytatom hát tovább e materiális excusatiót, melyre hihetőleg épen semmi szükség nem vala, hanem kérem becses válaszodat, átadjam-e valakinek, vagy postán küldjem a küldendőt, miután most már oly helyzetben vagyok, hogy minden órán beválthatom.

Tragédiád ismertetése a *Figyelőben* is megkezdődött. Nem vagyok vele (a bírálattal) megeledve sokhelyt, különösen a felfogás hiányosnak tartom, de majd hozzászólunk többen is. Egy ily mű megérdemli, hogy több felől tanulmányozzák, s az íróra nézve még elhibázott bírálat is lehet hasznos, mert péld. abból láthatja, mennyire képes alább-rendelt szellem felfogni azt, amit ő gondolt, és szoktatja magát a többségnek felfoghatóbb kifejezésre. Magam írtam volna a műről, de egy az, hogy a közgyűlés előkészületei és lapom gondjai (meg cudar beteg kedélyem) nem hagytak ily nagyobblélekzetű vizsgálatba bocsátkoznom, más az, hogy (Te ezt még nehezen próbáltad, de úgy van), ha az ember valamely művet újra meg újra gépileg olvasott, izgatott, sajtóhibáin és bibulára nyomott kefelevonatain hétszámra ragódott, legyen a világ első költeménye, vagy saját édes szülőtte, úgy el fog telni vele, hogy pár hónapig rá sem szeret nézni."

[Utolsó bekezdése csak személyes vonatkozású és búcsúzkodás.]

Madách aztán febr. 20-án felelt mindkettőre egyszerre és a Tragédia kiállítását a „lehető legkedvesebbnék” mondja: „változtatásaidért csak újabb hálával tartozom, a nyomtatási hibák bámulatos gyérek”, — mindössze egyetlen szó-javításra tett észrevételt. — „Egyet fogok csak örökké restelni s pirulni magam előtt, hogy olyan szellemet mint tiéd, magasztos hivatásától én vontam el hetekre mechanikus munkára, hibák igazítására.” Kéri végül A.-t, hogy a Társaságban, székfoglalójakor majd ő mutassa be: „Te voltál az, ki nevemet az irodalomba hoztad, itéledet temethette volna azt el örökre.” Köszönet az ötven aranyat s nemhogy keveselli, hanem kitűntetve érzi magát vele és „a műzsák oltárára szenteli”: 200 forintot az Akadémiának ad alapítványul, százat pedig a KT-nak.

Erre válaszol A. március 2-án a következő (részleteiben bemutatott) levelében, amely ismét tudatos nyelv művészre valló, magas róptű fejtegetéseivel egészíti ki *Az ember tragédiája* felőli tudnivalókat:

„... Hogy Tragédiád kiállításával meg vagy elégedve, annak fölötte örülnék, ha másrészt nem érzénem, hogy jobban is lehetett volna, érdemelte is volna. De a Társaságnak szerződése levén Emich-hel, se papírja, se kiállítása nem lehetett külön, mint amit a 60 ives vállalat nyomtatványaira megállapítottunk, hogy pedig fényesebbre szerződünk külön, azt a pénztár

nem engedte. A betűkben hibáztatom, hogy a személynevek oly apró capitellel nyomattak az apróbetűs sorokban, valamivel nagyobb, de hasonfajta betűkkel kellett volna. De akkor jöttem rá, midőn már az első ív teljesszámú példányai ki voltak nyomva, így csak nagy kárral segíthettem volna rajta. Az általam felhozott 'sajtóhibára' pedig töredelmesen megvallom, hogy az nem sajtóhiba, hanem egyike azon *soi-disant* 'javításoknak', melyekre kissé bőkezűen is felhatalmaztál, de melyekkel iparkodtam csínián bánni. Sorod így volt:

'A végezet elítélt állata.'

A *végezet* szó nekem nem tetszett, minthogy némi erőltetés látszott a szóban a metrumért, mivel rendszeren *végzetnek* mondjuk. De nem tetszett még azért se, mert dacára e kis erőszaknak, mérete mégsem tiszta, lévén a két utótag rövid (∪). Én hát a szintaxisban tettem egy fordítást: 'A *végzet arra* itélt állata'. Az '*arra*' e szerint nem a *mellyel* függ össze, mert akkor ily szerkezet kéne: '*Arra, hogy húzzon.*' Az '*arra*' vonatkozik egészben Ádám előbbi beszédére, hogy t. i. a milliók az egyért vannak; oly syntactikai fordulat, mely kivált classicus költőknél nem mindennapi ugyan, de nem is példátlan, s a beszéd figuráihoz számíttatik. Hasonló megjegyzést tehetnél volna már az első négy soron véghez vitt operatívura: ott is van látszó zavar:

'A gép forog, az *alkotó* pihen.

Évmilliókig *eljár tengelyén,*' (az *alkotó*?)

kérdhetné valaki, hisz az a legközelebbi subjectum. De a költői nyelv gyakran tesz ily ugrásokat. Olvasd Horácot, vagy Virgilt.

Mind a mellett nem kardoskodom javításomért, azt teszed vele jövő kiadásban, amit akarsz. Ad vocem, jövő kiadás: mi szándékod van ez iránt?

Nemes elhatározásodnak a tiszteletdíj iránt nem mondhatok ellen: talán helyzetemben én is a félt tennék, csupán azt sajnálom, hogy nem olvastad még a lapokban, mi szerint alapítványid és adományod az illető helyeken be vannak fizetve.

A Társaság ülései minden hó utolsó csütörtök napján délután 3 óra-
kor tartatnak. S így a legközelebbi: március utolsó csütörtökén. Ha akkorra feljőnél, igen kedves lenne tőled, s én szívesen vállalnám magamra bemutatásodat. Csakhogy előre tudasd velem szándékodat, mert rögtönözni nem tudok. Az átolvasás — azt hiszem — fölösleges a Te művedre nézve; ezt nem mentségül mondom, mert szívesen teszem. Legjobb lenne, ha előre felküldenéd, és magad utána jönnél. Ha most nem lehet, hát áprilisban."

[Utolsó bekezdése személyes vonatkozású és búcsúzkodás.]

Az előbbi két levélben említett bírálat nemskóra megjelent Szász Károly tollából a SzF februári és márciusi füzetekben. Szász már jan. 13-án, A.-nak írt levelében foglalkozott a Tragédiával, [l. az MTA Ktára:K.513/587. sz. kiadatlan leveléből:]: „... melynek hibáját mi ketten, Gyulaival, abban látjuk, hogy erősebben gondol, mint képzeli. Ezért erősebb a kigondolás, mint a költői kifejezés.” Márc. 6-i levelében pedig A. már a második, javított kiadásról beszél Madáchnak, tehát az ő és Szász Károly sugalmazására történt valóban néhány szerzői javítás az 1863 tavaszán, ugyancsak a KT kiadásában megjelent II. „tetemesen javított” kiadásban. Ebből ugyanis kihagyta Madácz az I. kiadás 239., 662. és 2212. sorát. A Tragédia kéziratában különben A. kezétől egyetlen betűnyi javítás sincs e sorokban.

Madách március 27-én tartotta a KT-ban rendes tagsági székfoglalóját; címe: *Az esztétika és társadalom viszonyos befolyása*; megjelent a SzF 1862. évi 24–25. füzetében.)

A.-nyal további levelezésük nem annyira irodalmi vonatkozású, csak általánosságban szólnak irodalmi terveikről s a SzF és Koszorú szerkesztési gondjairól, végül A.-nak Madáchéknál tett látogatásáról és szliácsi gyógyfürdőzéséről, ahol 1862. aug. 11-től szept. 7-ig tartózkodott. Mint családi levelezéséből tudjuk [l. Voinovich III. k. 318–331. l.]. Eötvös József kérésére Balassa János orvostanár, akadémikus vizsgálta meg A.-t, és gyomor- s epebántalmi miatt rendelte a szénsavas Szliács-fürdőt. Útközben látogatta meg Madáchot Sztregován (aug. 10.) Horpácson lakó közös barátjukkal, Szontagh Pállal együtt, aki A. elé utazott. Madách másnap elkísérte barátait a fürdőre, s egy napot itt is velük töltött. (L. még a Kazinczy Gáborral váltott levelezést is:

Jobbára irodalomról, további költői terveikről beszélgettek A.-nyal, s Madách később is A. védőszármnyai alá helyezte költői működését; néhány verse s egy elbeszélése meg is jelent A. folyóirataiban.

A Tragédia „helyesirási” problémáiról írt cikkekről. l. fejezetünk 27. jegyzetét; volt azonban egy komolyabb kritika is: Erdélyi Jánosé, Madách volt iskolatársáé, aki a Magyarország c. lapban 1862 nyarán éles hangon bírálta *Az ember tragédiáját*, néhány jelenetét félreértve. Ez bántotta Madáchot, s írt is neki önérzetesen. A másik bírálónak, Zilahy Károlynak gunyóros cikkére, melyet a Magyar Sajtóban [A. és baráti köre ellenfelének: Vajdának szerkesztésében jelent meg] írt a Tragédiáról, már nem is felelt. Hiszen Goethe és Byron műveinek alakjaihoz hasonlítgatja kritikájában a madáchi főszereplőket, és több komolytalan csipkelődő megjegyzést tett „irályára”

A. még hivatalos tisztében a Tragédia újabb, esetleg javított kiadására is gondolt, sőt mint lapszerkesztő, figyelemmel kísérte és a Koszorúban többször jelezte is *Az ember tragédiája legelső külföldi visszhangjait* is, amit akkoriban még igen kevés magyar alkotás ért el. Így a Koszorú 1863. máj. 10-i és 1864. febr. 11-i számaiban Dietze Sándor német fordításának megjelenését üdvözölte, valamint az 1863. máj. 3-i számban ismertette Opitz Tivadar, jeles német filológus, akadémiai tag cikkét (a Magazinból), mint aki a Tragédia tartalmi kivonata mellett esztétikai méltatást is ad, s többek közt oly magásra értékeli, hogy „nagyobb verselő kezében a világirodalom legjobbjai közé tartoznék a mű. Dante és Goethe mellé”. (Majdnem szó szerint ezt állapította meg róla A. is második levelében, amelyet Madáchhoz intézett.)

A. hivatalos munkáinak jelentékeny részét teszik a mindenki másnál alaposabban megírt *bírálati jelentések*. Nemcsak a Shakespeare- vagy Molière-fordítások, hanem bárminő más dolgozat és pályamű megbírálásában általánosan jellemzi őt, hogy akár jóbarátnak, akár ismeretlennek mondott véleményét alkotásáról, mindig egyformán igazságos és őszinte volt. Vállalta a fáradságos, szemrontó filológiai munkát, az idegen szövegek soronkénti egyeztetését a fordítás kéziratával, s a lefordított szövegnek aprólékos, szavankénti átszűrését.

Mindehhez járult még az a szerénysége is, amellyel a kritikát gyakorolta. Egyes bírálatai végén pl. ezt olvashatjuk: „Némelyik jegyzetemet talán használhatná a fordító.”

Hazánkban a Shakespeare-kultusz csaknem kétszáz évre nyúlik vissza. [I. Bayer József: *Shakespeare drámái hazánkban*. 1909. Bp. I.—II. köt.] — Az MTA már 1831-ben, mindjárt működésének első évében fordításra jelölt a világirodalom legnagyobb alkotásai közt egész sorozatnyi Shakespeare-szimfóniát, de az évek folyamán kiadott húszkötetes „Külföldi Játékszín”-ben mindössze a Náray Antal által fordított *Romeo és Júlia* jelent meg, 1839-ben. — Ezért nevezhetjük méltán úttörő jelentőségűnek a KT vállalkozását, A. igazgatói pályája egyik legfontosabb alkotását.

A. Debrecenben, tizenkilenc éves tógátus-diák korában találkozott először Shakespeare nevével, midőn rövid ideig színésznek is állt. Egyik tanárától, a Göttingában tanult Sárváry Páltól kapott ajánlást a színtársulathoz, és ő biztatta, hogy foglalkozzék minél többet a nagy angol drámaíróval. — Szilágyi István unszolására aztán Szalontán már 1842-ben nekifogott az angol nyelv tanulásának. Nemsokára Shakespeare-ből olvasott és 1844-ben a *Nyáréji álom* fordításának tervével foglalkozott, 1845 nyarán azt írta a közben Máramaroszigetre távozott Szilágyinak: „Jól olvasok angolul.” [I. HIL, II. köt., 1888. Bp. XX. lapját és az egész A.-fordítói munkálat történetére nézve a JKK VII. köt. 351—354. l. jegyzeteit, Ruttay Kálmántól.]

Vörösmarty, Petőfi és A. fogott először össze Shakespeare valamennyi művének lefordításához. Vörösmarty *Leár*-fordítása 1846-ban, Petőfi *Coriolanus*-a 1848-ban jelent meg nyomtatásban. Petőfi és A. levelezéséből tudjuk kettőjük terveiről a következőket: A. már 1847. május 27-i levelében idézi Falstaff legényének, Pistolnak egyik mondását eredetiben, majd aug. 25-i levelét ilyen shakespeare-i hangulatú megszólítással kezdi: „Kedves Makrancos Ócsém!”, s ebben is idéz angol mondásokat; 1847. dec. 9-i egész levelét angolul írja: „Lord Krumply”-nak címezve, Mylord megszólítással. [Eredeti leveleik közül: Petőfi levelei mind az MTA Kvtárának Kézirattárában vannak: K. 513. jelz. alatt, A. leveleinek legnagyobb része az OSZK Kézirattárában.]

A.-nak 1848. febr. 6-i, szintén tréfás hangú levelére Petőfi komolyan beszámol *Coriolanus*ról és további, nagyszabású fordítói terveiről.

A.-tól kapott válaszára március 21-én felel Petőfi: „De én most nem érek rá hosszan írni, csak azt adom tudtadra, hogy *Coriolanus*-omat már nyomják s ott az első cím ez: Shakespeare összes színművei, fordítják Arany, Petőfi és Vörösmarty, hát ehhez tartsd magad!” „A mutatványt mért nem küldted a János Király-ból? s általjában mért nem írsz, he?”

A. csak ezután veszi komolyra a dolgot; ápr. 22-i, hosszabb levelének 12. bekezdésében azt kérdi Petőfitől: „mit csináltak avval a Shakespeare-vel? mert én még én még nem csináltam semmit. Régi fordításaim tűzre valók, azokkal elő nem állhatok; újat nem csináltam, s nem tudom, csinállok-e vagy sem . . .” — Petőfi azonban nemsokára Debrecenbe ment ezredéhez, kapitány lett, s levelezésükben nincs többé nyoma közös kiadványtervüknek; legföljebb egy-egy tréfásan használt angol szó utal angol tanulmányaikra, fordítói kísérleteikre.

Kemény Zsigmond és Gyulai Pál már 1853-ban és 54-ben számon tartja levelezésiben A. fordításait; majd 1855-ben A. kérdezősködik Szász Károlyhoz írt leveleiben: mennyire haladt *II. Richárd*-fordításával? Együttal sürgeti a munka bevégzésére és dicséri a Toldy Ferenc-féle Új Magyar Muzeumban részleteket kiadott e fordításból (1855. évf. 153—159. l.).

A teljes Shakespeare kiadásának ügye csak 1858-ban fordul komolyra: Tomori Anasztáz teljes anyagi felelősségével. Gyakran sürgetik a kiadást

a Szépirodalmi Közlöny olvasói is, Tomori is több ilevelében kérte A.-t, hogy szervezze meg a fordítások és a kiadás ügyét. A. válaszleveleiből kiderül aprólékos elgondolása, többek között még a 16-od formájú zsebkönyvtárszerű kiadásra is számít, minél kevesebb magyarázó részlettel, hogy ezáltal is népszerűbbé tegyék magukat a műveket. A fordításra addig csak Ács Zsigmond, Lévy József, Sáros Gyula, Szász Károly és Székely József ajánlkozott. Tomori 1858. nov. 14-i levelében [MTA Ktár: K. 513/896 sz.] azt kéri Aranytól: „Járulj az ügyhöz nagy hatalmaddal te is.” Hasonló értelmű levelet írt két hét múlva, a közben A.-tól kapott biztató válaszra. Ekkor határozott formában felkérte barátját állandó bírálólul és fordító-társul, mert „a vállalat sikerére nagyon szükséges a te neved”, — írja levelében.

Tompának 1859. febr. 20-án tanári elfoglaltságára hivatkozva még kételkedik: [eredeti levele: uo. 513/1143. sz.]: „Nem remélhetem, hogy sokat lendíthetnek a kürtölt Shakespeare fordításon.” Hasonló szellemben írt decemberben Gyulai Pálnak is, viszont sógorának, Ercsey Sándornak, már újból bizakodó hangulatban írja, hogy „megpróbálja folytatni a *Nyáráji Almot*, talán menni fog”. Szász Károlynak márc. 19-i levelében panaszskodik az eredeti angol szöveg megcenzúrázóit: „a szalónok finnyás széplelkei” ellen [uo. 513/570. sz. lev.] —, akikre Kemény Zsigmond is célzott PN-beli cikkeiben.

Szász Károly 1860 nyarán azt kérdi leveleiben A.-tól, — már mint megválasztott igazgatótól: nem volna-e célszerűbb, ha a Shakespeare-kiadás ügyét a KT szépszerével átvinné Tomori Anasztáztól. A. óvatosan azt feleli Szásznak, nem tudja: vajon átvehetik-e ezt a nagy munkát, a fordítások szervezését és nyomdai gondozását? Semmi esetre sem helyesli Toldy Ferencnek augusztus elején a Társaság ülésén megpendített ötletét, hogy a teljes magyar fordítást prózában kellene kiadni. Szász Károly sürgetésére 1860 szeptemberében megalakítják a *KT állandó Shakespeare-bizottságát*: Csengery Antal, Jókai, Lukács Móric, Szász Károly, Szigligeti Ede és az igazgató személyéből. Sikerült Tomorival megegyezniük abban, hogy a művek teljes szellemi gondozását (a szerkesztés, fordítás és nyomdai korrigálás munkáját) a KT vállalja, a költségeket pedig Tomori. A bizottság előadójának A.-t kérték fel; programjában hamar kidolgozta az elveket, és a napilapokban felszólítást közölt az írókhoz, hogy Shakespeare valamennyi drámájának magyar fordítására serkentse őket [I. az I. sz. szövegközlést]. Mindössze két gyenge fordítási kísérlet volt az első eredmény. Erre céloz A. Szász Károlyhoz írott nov. 11-i levelében: „Eddig kevés ember mozgatta a fülét s aki igen, azt meg nagyollottam.”

Tomorival váltott korábbi levelezésük során is említette már A., hogy a fordításra kerülő Shakespeare-köteteket a magyarázatos, Delius-féle jegyzetes kiadásban kell megszerezni. Ezt a KT Shakespeare-bizottsága is helyeselte, abból a célból, hogy a bírálók ehhez a legfrissebb szövegkiadáshoz igazodhassanak. A. kérésére Tomori hivatalosan is megismételte 1860. szept.-26-i levelében, amit eddig magánúton vagy baráti levelezésükben ígért. [E levele az Arany-család könyveivel és levéltárával együtt 1945 elején elpusztult; megjelent a *Shakespeare—Tár* I. köt. 230—231. l.] Közli, hogy már többeket felkért fordítói munkákra, egyesek már hozzá is láttak, és az *Otello* és a *Téli vege* fordítása már nála van. Megerősíti korábbi ígéretét, hogy minden színdarab fordításáért 200 ft-t fizet oly módon, hogy „az elkészítendő fordítások megítélésére a Kisfaludy Társaságot kéri fel, s mihelyt a Társaság valamit elfogadhatónak nyilvánít, a tiszteletdíjat azonnal rendelkezésére bocsátja”. Az eladandó példányok jövedelméből az előlegezett tiszteletdíjakat és a nyomdai költségeket kell levonni, a remélhető tiszta jövedelem a

KT javára esnék. Az első kiadást kétezer példányban kívánta nyomtatni, „hogy a jutányosan szabandó ár mellett is némi hasznót lehessen belőle reményleni”. (Ezt kötetenként egy forintban állapították meg a KT 1864. márc. 31-i ülésében, az első kötet szedése közben.)

Tomori arra is kiterjelenek záradékában: a művészi színvonal emelésének érdekében megengedhetőnek tartaná, hogy egy gyöngébb régi fordítást föl lehessen cserélni egy művészibb új fordítással: „Ha pedig második kiadás is válnék valaha szükségessé, kívánom, hogy az a fordítók tulajdona legyen, de óhajtom egyszersmind, a KT-ot fölhatalmazni, hogy ha időközben netalán egyik vagy másik Shakespeare-műnek oly fordítása készülne, melyet a most készülőknel az ítézet jobbnak vallana, az a gyűjtemény második kiadásába, a kevésbé sikerült helyet fölvétehető.” [M. Shakespeare-tár III. köt. 291.]

A Társaság Shakespeare-bizottságának határozatai szerint ez a sorozat teljesen önálló lesz, nem olvasható bele az ún. pártolói illetménykötetek sorába. — Jellemző erre a korszakra Szász Károly megjegyzése a Szépirodalmi Figyelő 1860. évi 6. füzetében (85. l.): „...az embert kinevetik, ha a magyar Shakespeare-re *ötszáz* előfizetőt mer jósolni. Ezeket műveltség-történetünk írója, jegyezze meg magának.” A nagyszabású vállalkozás azonban mégis megvalósult: műfordítókat és közönséget nevelt, irodalmi értékű ítéletek írására ösztönözte a Társaság tagjait, nevelte a színészeket és a színházlátogatókat egyaránt.

Az 1862. ápr. 24-i ülésen javasolta Csengery Antal, hogy szükséges lenne az egyes fordításokat a kötet végén nemcsak magyarázó-jegyzetekkel kísérni, hanem minden művet széptani bevezetéssel is ellátni. A gyűlés méltányolva e nézetet, A. elnöklésével albizottságot küldött ki: Csengery, Lukács Móric, Greguss Ágost és Salamon Ferenc tagokból, hogy e tekintetben Tomorival értekezzenek s „megfogalmazott javaslatot” terjesszenek a Társaság elé. [Nincs meg a javaslat kézírata, s a későbbi üléseken is csak egy-két szavas utalások történtek rá.]

Greguss Ágost titkár 1862. febr. 6-i közgyűlésükön panaszkodott, hogy „a Shakespeare-kiadás előmozdításában írónk még nem tanusítottak nagy buzgóságot” [KT Évl. Új folyam I. köt. 13–31. l.] Valóban addig mindössze négy színmű fordítása érkezett be: Szász Károlytól a *Velencei Kalmár*, az *Otello* és a *Téli yege*, valamint Kalmár Gézától a *VI. Henrik* első része. Később Greguss Ágosttól a *Szeget szeggel*, ismét Szász Károlytól a *II. Richard* és *Macbeth*, valamint Lévy Józseftől az *Athéni Timon* és Csalomjaitól a *János Király* fordítása is beküldetett. Mindezek megbíráására A.-t kérték fel.

1863-ban is, az előbbi titoknoki beszámoló hangulatához hasonlóan, még mindig csak az első kötet tervezetét említi Greguss, amelybe akkor *Otello* mellé a *Velencei kalmárt* és a Lévy fordításában akkor érkezett *Titus Andronicus* sorozták volna.

Ez utóbbiról szól A. következő levele Lévy Józsefhez, márc. 31-ről keltezte [MTA Ktára K: 513/355.sz.]: „Kedves Barátom! *Titus Andronicus* szép fordításából a felolvasott rész annyira megnyerte minden jelenvoltak tetszését, hogy a darabnak mindjárt az első kötetbe felvétele egyértelműleg elhatározott. A Shakespeare-bizottság utasítva lón, hogy a kiadási munkálatot tegye folyamatba s az első kötetel [Othello, *Titus Andronicus Velencei Kalmár*] kezdje meg a kiadást. Tomori is hajlandó azonnal viselni a költségeket. Így hát nincs egyéb hátra, mint azt tudnom meg tőled: kész-e Andronicus és mikor küldhetnél fel? Remélem, nincs annyi hja, hogy rövid időben ne végezhetnél. Minden esetre *azonnali* tudósítást kérek és várok tőled, e darab mibenléte felől.”

A Nemzeti Színház is sóvárgott már újabb fordítások után. Gyulai Pál többször kifogásolta, hogy elavult szövegekkel játszáik Shakespeare-t; még az újabb Vörösmarty vagy Petőfi-féle fordítások betanulására sem zánnak időt. Közlegvén azonban Shakespeare születésének háromszázados fordulója, az 1864. febr. 6-i közgyűlésen kimondták, hogy az első kötet kinyomatása április végére, a jubileumra „minden lehető módon eszközöndő”.

A. még aznap összehívta a Shakespeare-bizottságot, és határozatukról (szokása szerint) részletes jelentést írt. Ennek a kézírata elveszett, csupán Bayer József: i. m. I. köt. 118. lapján közölték alapján vettük föl, 6. szám alatt közölt szövegünket. Ezzel kapcsolatban írt A. a Koszoru hírei közt is tájékoztatót a közönség számára. [L. 80. sz.]

Az idő rövidsége miatt ekkor csupán két fordítást adtak ki a I. kötetben [224 lap terjedelemben, 1500 példányban]: Szász Károlytól az *Otellt* és A.-tól a *Szentivánéji Almot*. De ugyanebben az évben megjelent a sorozat II. kötete [*Julius Caesar*, *Téli rege*] és a III. köt. [*Macbeth* és a *Velencei kalmár*]. Ápr. 23-án, Shakespeare születésnapján a budai Népszínház részleteket adott elő a *III. Richárd*ból és egy Shakespeare-*apothéost* játszott, a Nemzeti Színházban pedig a *Szentivánéji Almot* mutatták be. Erről szól a Koszoru 1864. I. köt. 18. számában közölt szerkesztői glossza: „Pesten a Szentivánéji Almot nézte meg annyi ember, amennyi csak a színházba beférhetett, bár a P. H. szinbírója nem helyesli, hogy éppen e darab választott az ünnepeyre. Különös, hogy Európa különböző részein legalább tíz fővárosban ugyanezen hibába estek a választásra nézve.” (L. 80. sz. jegyzetünket is). És azóta is változatlanul A. fordításában játsszák színházainkban, éppígy a *Hamlet*et és olykor a *János Király*t is.

A KT Shakespeare-bizottsága minden kötethez bevezető tanulmányokat tervezett, de ezek elmaradtak, s így Greguss Ágostont bízták meg azzal, hogy a Shakespeare-drámákról külön kötetben írjon esztétikai méltatást. Ennek is csak az első fele készült el, [*Shakespeare pályája*. Kiadva: 1865.] amelyben Shakespeare életpályáját ismertette.

A. jelentésének befejező mondatai világítják meg a nehéz helyzetet: elegendő és elfogadható fordítás híján az első időkben az egész kiadás ügye megrekedt. Később sem jelentkeztek kellő számban fordítók, ezért húzódtott a teljes sorozat megjelenése oly későig, tizennégy évig. Csak 1878-ban fejeződött be az első teljes magyar—Shakespeare, a 19. kötetel, mely Shakespeare szonettjeit és két ifjúkori színművet tartalmazza: a *Lucretiát*, valamint a *Venus* és *Adonist*.

Messzeható, irodalomtörténeti jelentőségű vállalkozás volt ez, mert Shakespeare valamennyi művét megismertette a magyar közönséggel és színpadainkkal. — A szerepe különösen a kezdeményezésben és az elindulás éveiben volt döntő jelentőségű: nemcsak a maga három fordítása és a kiadói kívánalmak határozott, mértékadó körvonalazása miatt, hanem azért is, mert részletes bírátaival komoly alapot adott a vállalkozáshoz. [A. Shakespeare-fordításairól I. Ruttkay Kálmán jegyzeteit: JKK VII. kötete 351—359.]

Az ismertetett szövegeken kívül A. gondozta és rendezte sajtó alá Petőfi *Coriolanus*-fordítását és Vörösmarty *Lear*-kötetét is. Ezekre nézve csupán Voinovich: Arany-életrajzából ismerünk bírálati töredékeket. Arany László szavai szerint „bársonyos kézzel” javíttgattott e két utóbbin. A Társaság jegyzőkönyveiből tudunk még két olyan bírálatáról is, amelyeknek kézírata elveszett [Bayer sem közli őket]: a Greguss Ágost-féle: *Athéni Timon*- [kiadva a IX. kötetben] és a Csalomjai-féle: *János Király*-fordításról. Az *Athéni Timon* második bírója Vadnai Károly volt, de az ő kézírata is elkallódott.

A. 1864. szept. 28-án mutatta be a Társaság ülésén Szász Károly *Macbeth*-fordításának bírálatát, s ekkor bízták rá Csalomjai [eredeti nevén: Pajor István, 1821—1899.] fordításának átnézését is. Az október 26-i zárt ülésen már be is mutatta A. a gyarlónak nevezett fordítás részleteit, s benyújtotta rövid bírálatát. Mégis azt ajánlotta, hogy szólítsák föl a fordítót: tökéletesítse munkáját; a Társaság azonban nem fogadta el a jóindulatú indítványt; köztudomású lévén, hogy A. régóta dolgozik a *János Király*-fordításon, őt bíztatták tagtársai a dráma fordításának befejezésére.

A. bírálatára jellemző, hogy nemcsak a fordítások értelmi hibáira vagy költőietlen kifejezéseire mutatott rá, hanem gyakran egész sorokat fordított újra, minthogy azok eltértek az eredeti angoltól vagy dőcögős versmértékűek voltak. Olykor nyelvészkedő útbaigazítást és magyarázatot ad hibajegyzékében, vagy az egyszerűbb shakespeare-i mondatok túlcifrázott magyarosítását kifogásolja, másutt „a nyelven tett erőszakra” mutat rá, s különösen Szász Károly germanizmusait sűrűje tűhegyre.

*

Molière-fordításaink története a XVIII. század végére nyúlik vissza. Az 1760-as évek ismeretlen diák-fordítói után az első, névről ismert műfordítónk Simay Kristóf volt, a *Zsugori* c. színmű magyaritásával. Majd Kazinczy Ferenc adta ki, kissé szabadabb fordításban a *Kénytelen házasságot* és a *Boicsinálta doktort*, Csokonai Vitéz Mihály pedig a *Képzelt beteg* egyik részletét: a *Közjékötet*.

Döbrentei Gábor fordította a *Fösvényt*, majd 1833-ban Árvay Gergely akadémikus fordításában jelent meg az MTA kiadásában, a „Külföldi Játékszín” sorozatban a *Nők iskolája*. — Ezután sokáig semmi sem történt Molière magyar kiadása körül, egészen addig, amíg a KT-ban, 1860-ban az eszme komoly formában föl nem vetődött. Kazinczy Gábor ugyanis már 1858-ban ajánlkozott három Molière-darab fordítására, — mintegy folytatva nagybátyja, Kazinczy Ferenc úttörő munkáját. *Dandin Györgyhöz* még egész ifjú korában hozzáfogott, a többinek lefordítására pedig Toldy Ferenc biztatta barátilag. (KT Évl. VI. köt. 24. l.)

Kazinczy Gábor jóbarátságban volt ifjú kora óta néhány akadémiai taggal, akik egyben a KT-nak is rendes tagjai voltak, így pl. Tompa Mihálylyal, Lévy Józseffel és Szeniere Miklóssal. Tompával együtt egyszer A. is meglátogatta, bánfalvai birtokán (l. Voinovich III. köt. 104—105. l.) és az igen zárkózott természetű emberrel barátságot kötött. Kettejüket éppen egyszerre választották akadémiai taggá, az 1858. dec. 15-i ülésben. Kazinczyt aztán a KT is rendes tagjává választotta 1860-ban, s így kapcsolódott bele a Társaság életébe Molière-fordításaival.

Az 1860-i februári pátens után politikai reményeiben csalatkozva, teljes visszavonultságban élt Bánfalván, kis birtokán, tudományos és irodalmi dolgozatainak szánva minden idejét. Gyarapította nagyértékű történeti forrásgyűjteményét, amelyet halála után az Akadémiára is hagyott. Jelenleg az MTA Kvt-ának Kézirattára őrzi több mint harminc nagyméretű dobozban. (L. Lukinich Imre: *A M. T. Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése*. Bp. 1935. 121. l.)

Kazinczy Gábor néhány művét az Akadémia adta ki még életében, történeti bevezetéseivel és jegyzeteivel. Saját maga adta ki az 1818-ból való német nyelvű, Majláth János-féle magyar népmesefordítást a Kazinczy Ferenc-hagyatékából. Goethe *Tasso*-jának fordításába is belefogott, de nem fejezte be. Molière-fordításával azonban már annyira haladt, hogy a KT-nak — mint frissen választott rendes tagja — felajánlhatta kiadás céljából.

Még 1860 decemberében azt írja barátjának, A.-nak (MTA Kvtár K. 513. 251. sz. lev.), hogy nem akarná Molière-fordításait valamely szép-irodalmi vagy drámai sorozatba felvételni és inkább arra kérné A.-t, küldje meg neki a KT ülési jegyzőkönyvének kivonatát, amelyben ezzel a kiadási tervvel foglalkoztak, hogy pontosabban megismerhesse a döntést a fordítások kiadása tárgyában.

A hamarosan válaszolt is Kazinczynak és megnyugtatta afelől, hogy a fordításokat önálló kötetekben, pártolói illetményként fogják kinyomatui. [Uo. K. 513—1861 jan. 25:3. bek.]

„A pártolók (alias: előfizetők) száma sem éri még föl a 700-at, pedig úgy van tervezve, hogy csak pár ezernél fordulna valami a társaságnak, ezernél nem veszt, azon alól sajátját fizeti e négyforintos vállalatra.

Ami molièrei fordításait nézi: őszintén megvallom, hogy mielőtt becses soraidat vettem, azokat a pártolói hatvan-ívbe szándékoztam betudni; oly módon, hogy e jutalék könyvek egy-harmadrésze 'becsesb műfordítás' kellvén, hogy legyen: a tieddal akartam megkezdeni, s e javaslatomat a társaság is helyben hagyta. De leveledből azt olvasám ki, hogy Te ettől idegenkednél. Kifogásod van a 'gyűjteménybe' stb. sorozás ellen. A pártolóknak adandó jutalékokat azonban mint önálló könyveket is adhatjuk: nincs reá szükség, hogy közös cím alá foglaltassanak. Miért is? A kiállítást valami nagy fényvel nem eszközölhetjük; azonban gondunk lesz rá, hogy csinos legyen: a formatum valószínűleg nagy 16-odré, a legkedvesebb regényalak. Hanem erről később, most csak az a kérdés, hajlandó volnál-e fordításaidat a pártolóknak jutandó ívszámba átengedni?

Hogy Kazinczy *Majláthját* és *Marmontelét* a társaság — legalább most — nem adhatja a pártolók évi illetékébe, azt valószínűleg már tudod a lapokból. Kétségtelen azon fordítások nagy érdeme: de a társaság úgy vélekedett, hogy első évét mégis valami újabbal, s a műbecs mellett ingerlőbb olvasmánnyal kellene megnyitnia. Ilyen volna már Molièred, melyben az is gyönyörködne, ki pusztán mulatságból olvas. Ezen kívül még egy angol regény (Adam Bede) jönne az évi illetménybe, ha fér, több is.

Nincs egyéb hátra, mint hogy megköszönjem bizalmadat, miszerint engem jelölsz ki fordításod áttekintésére, s fölkérjelek, részesíts melőbb a szerencsében, hogy e bizalomnak megfelelni megkísérthessem. Addig fogadd legszivesb üdvözlésemet!

Tisztelő atque szerető barátod Arany János.”

Kazinczy február elején köszönte meg elsősorban Eötvös József elnök hivatalos iratát a Molière-kiadás felől, majd barátilag A.-nak mond köszönetet gyors válaszáért: „Ily kódusnak, mint én vagyok, szándékát a jó Isten bírja. Még egyszer át akarok menni (egy-pár nem ismert commentárt kapván) a kéziraton, melyet egyébiránt — ne vess — *négyszer* dolgoztam át. Elég verejték egy a dicsőségtől *el-* vezető úton. Helyesebb címnek tartanám: Molière *válogatott* munkáit.”

Majdnem egy évig nem tudunk kettejük kapcsolatáról; 1862 januárjában A.-hoz irt levelében ígér Kazinczy három kisebb tanulmányt, akár a KT-ban való felolvasásra, akár a SzF számára; a választást rábízta barátjára. A.-ra: „Okosabb ember vagy, hogy sem az írók közé számts táblabírói dilettanskodásomat.”

Erre válaszolt neki rögtön A. — január 10-én kelt levelében: „A Kisfaludy-társaság ünnepel február 6-án. Nem igen fényes lesz az ünnep, de legalább lesz. Szídnak bennünket már is, s én nem tehetek róla. Ugyan! édes barátom, nem kaphatnám meg a *Molièreket*, hadd nyomtatnám, mert az a baj, hogy nincs kézirat, azért késünk s azért szídnak ” [Petőfi Irod. Múzeum kézírattára: Arany-levelezés.]

Kazinczy a beküldés előtt még többször átgyúrta fordításait, s bár május 12-én azt írja, hogy elkészült a *Tartuffe*-fel, de csak 1862 nyarán adta be kéziratát — szerinte végleges formában —, akkor is sokféle kikötéssel.

A. már ez év tavaszán mindent megtett, hogy a közvélemény figyelmét a készülő Molière-kötetre irányítsa, SZF-je május 29-i számában is jelezte „a remek fordítás közeli megjelentét” és egyúttal közzétette Arago, híres francia irodalomtörténész beszédét, melyet 1844-ben, Molière párizsi szobrának leleplezése alkalmával mondott, s amelyet A. tulajdonképp a KT fordítás-sorozatának bevezetőjéül szánt.

A. a fordítás kéziratát 1862 júliusában mutatta be a KT-ban és hivatalos bírálat végett mindjárt neki adták ki. A nagyterjedelmű bírálatot barátilag, bizalmas közlésként küldte Kazinczynak.

Igen jellemző adalék Kazinczy szeszélyességére, hogy míg előbb, az 1860 decemberében írt levelében tiltakozott fordításainak valamilyen gyűjteménybe való soroltatása ellen, később ő maga kívánta, hogy a kiadandó két kötet főcíme ez legyen: „Molière vígjátékai” — A. sürgösen választott, hosszú levélben, melynek 2. bekezdésében kifogásolta Kazinczy ötletét. Ez, a kiadásra nézve döntő jelentőségű 1862. aug. 3-án kelt A.-levél a következő:

„Tisztelt kedves barátom.

Jó ideje, hogy válaszom késik becses leveledre. De mivel a nyomda, mennyiben Társaságunk rendelkezésére áll, már el vala foglalva, nem véltem sietősnek a jegyzetek elkészítését, s más dolgokkal elhalmozott szegény zúgó fejemmel csöndesebb órákra kelle várnom. A jegyzetek küldése nélkül pedig nem akartam válaszolni.

Hogy te, eredeti kapacitásaink' által leendő háttérbe szorítottatástól féltél — elfogadom, s sikerült gúnynak tartom szegény kis társaságunkra. Csak te ne félj attól! Bár minden évben adhatnál vagy két Molière-darabot. Jó volna bizony. Ha már odafüggesztjük kívánságod szerint: „Molière vígjátékai” — mintha kötelezést is vállalnánk — mi és te — az egész M. kiadására. Ezért tán jobb is volna elhagyni a főcímet. Azonban legyen tetszésed szerint.

Ami a darabok rendezését kötetekbe, illeti: akaratod teljesülni fog. I. *Tartuffe* ; II. *A fősvény, Dandin*. Hanem, édes barátom, szeretném én azt a Tartuffeöt kezembe kapni minél előbb; s úgy kezdeni a nyomást. Nem mintha szavadban, vagy erős szándékodban kételkedném: de akadály jöhet közbe, betegség vagy más ilyen, hogy a kellő időre meg nem kapnám. Pedig a megjelenés időhöz van kötvé, amennyiben, ha az ezévi pártolói írlteménybe főlvesszük, meg is kell jelennie, mikorra a szétküldözés ideje eljő. Már pedig úgy szeretném (s úgy is számítok), hogy ez évben: Molière, Hugo V. (tíz ívnyi fordítás) meg a regényből amennyi esik — tegye a 60 ívet. Kérlek alászan, boldogíts Tartuffel, minél előbb!

A *correcturát* küldeni fogom.

A *berendezés* kívánatod szerinti lesz. Madách Tragédiája formatuma s papírja van általában kialakulva a Társaság részére. Lehetne jobb és szebb is: de nem mertünk költségesebb kiadásokat kockáztatni, midőn alig volt 2–300 előfizetőnk. Most volna több! de rosszul fizetnek; félek, ki is marad egy része a hazafiságnak. Így nem csinálhatunk kivételt Molière-edre sem. A szöveg nevei középre esnek, majusculával, ez tán a legcsinosabb. A betű faja garmond. Azon igen apró versaliák, melyekkel az *E. Tragédiája* személyei a szövegben nyomvák, nem lesznek. Akkor is csak nyomdai ügyetlenségből, correctura után csúsztak az első ívbe; az én szándékom nagyobb betűk használása volt. Hanem aztán az első ív másfelezer példánya úgy lévén nyomva, meg kellett tartanom végig. Nyomorúság ezek a mi nyomdánk: a lapszámot is rosszul szedik, ha az író nem igazgatja.

Az *ön* és *hegyed* szokat *hegyes* gondjaim alá veszem. Azaz: a 2-ik correcturát én csinálom s a 3-ikat te. A nyomda nem ért ilyen subtilitásokat, szedi ami előtte van.

Munkád bírálatáról amit írsz, hogy senki másét el nem fogadod stb., ez óvakodásra nem volt szükség, mert a Társaság nem úgy fogadta el tőled, hogy bírálat alá bocsássa, hanem egész köszönettel, mintha megbízott volna a fordítással. Ami személyem iránti megtisztelő bizalmad illeti: szívesen köszönöm, de nem úgy fogadtam, mintha ex offo kellene bírászkodnom. Ha mégis átnéztem művedet, sőt jegyzeteket is bátor valék tenni, vedd ezt baráti bizalmas közlésnek, semmi másnak.

Előre bocsátom, hogy nem hasonlítottam össze fordításod az eredetivel. Miért ezt? Hogy vajon értetted-e? Ennek megítélésére nekem ép oly hosszú Molière-tanulmány kellett volna, vagy még hosszabb, minőt te fordítottál e „legfranciább” íróra. Erre se szükség, se erő és idő. Gondolom, te sem a szöveg foglyosabb helyeinek magyarázatát várod tőlem. Más okát sejtem, hogy éppen engem hittál fel a bírálatra.

Te a *legfranciább francia* írókat oly magyarsággal kívántad lefordítani, amely közel álljon a legmagyarabbhoz (t. i. nyelvhez, nem íróhoz) így fogtam fel művedből irányítóját fordításodnak. Nem póri magyar — de utolsó ízig velős magyar. Ezt látom legtöbb kifejezésidből, ezt egyes igazításidből is; lehet, csalatkozom, lehet, hogy egyszersmind kombinálni akartad e magyar izzel mind azon külföldi csínt, amit irodalmunk már elfogadott, vagy te akarnád, hogy elfogadjon. Erre is láttam törekvést. Hanem a fő irányt mégis abban látom, hogy amire van rövidebb, vagy hasonló rövidegű s erejű magyar velős frázis: ott az idegent kerülöd. Ily szempontból tettem se igen sok, se igen lényeges jegyzeteimet. Ám használj belőle, ha lesz, vagy egy életre valót, ha nem, dobd el mind. Ha mi nem tetszik, húzd keresztül, az elfogadottat hagyd meg s küldd vissza, s én a szerint igazítom kéziratod. Ha semmitsem hagysz is meg, én azt se veszem zokn.

A Fösvényre kevesebb a jegyzés: mert a magyarság jobb, mint Dandiné. Innen is gondoltam: az elsőre több gondot fordítottál, mint György úrra: s hogy irányod e szerint főleg a „magyar iz” izléssel persze.

Engem Balassa most Szliácsra küld, 4 hétig nem leszek itthon. De hazajöttömmel, tehát szeptember elején szeretném nyomtatni Tartuffe-öt, és így *furton-furt*, míg vége nem lesz. Ez évben egyszerre akarok szétküldeni minden könyvet, mert a postadíj roppant sok, minden egyes expeditioval. Kérlek, hadd küldhessem szét még ez idén Molière! Ha a második kötetet nyomatom, s az első meg találna késni: akkor 1.) egy csomó idő a nyomtatásra nézve elveszett lenne; 2.) az idei budget jövő évre fordítatnék, ami ily cassánál igen bajos; 3.) későn kellene kipnem-kapnom, mivel elégítem ki ez évre a pártolókat.”

Híven tükrözi ez is, mennyire önzetlen, segíteni akaró barátja volt A. Kazinczynak, akinek különködéseihez igazgatói hatáskörében is igyekezett alkalmazkodni. Ezért oly óvatos nemcsak ebben a levelében, hanem a többiekben is, mind a hibaigazítások, mind a nyomdai előállítás kérdésében. Kazinczy azonban keveset fogadott el a jótanácsokból, ezért is ment hamar feledésbe ez a régies nyelvezetű fordítás. Egyik levelében maga kimondja: „csak ott vettem figyelembe A. javításait, ahol s ameddig meggyőződésem engedte.” Mint A.-nak szept. 18-i és 24-i levelei tanúsítják, sok energia ment rá arra is, hogy a fordítások kéziratait kinyomtatásra visszakapja tőle.

„Nagyon tisztelt Barátom!

A Kisfaludy-társaság jelen évi kiadványainak nyomása annyira haladt, hogy nincs másra több, mint kb. annyi ívszám, amennyit Molièred

két kötete fogna tenni. E szerint semmit sem ohajtanék jobban, mint hogy Tartuffe-öt haladék nélkül felküldd, s én tüzzel-vassal nyomathassam. Ezt annál inkább remélem, mert úgy gondolom, kész s csak távollétem tartóztatott a felküldéstől. Most már itthon vagyok: kérlek hát alássan, örvendeztess meg azzal, hogy Tartuffe nyomását megkezdhessem. Ide s tova az év végén leszünk. Én a hátra levő könyvilletményt egyszerre akarom szétküldeni, mert minden szállítás többbe kerül 500 frt-nál. Igaz, a Fösvényt nyomathatnám: de arra sem küldted még el viszont jegyzéseidet (esedezem azokért) s aztán, hátha még akkor is lesznek scrupulusaid Tartuffe iránt, és én nem fogom szétküldetni a *második* kötetet.

Szives válaszodat minden esetre, és minél hamarabb elvárom, hogy tudjam mihez tartani magamat. (A Figyelőbe nem volna még valami?)

Fogadd lelkeim hívő ölelését

tisztelve szerető barátod Arany János''

„Nagyon tisztelt Barátom!

Pest, 1862 szept. 24.

Már jó minap írtam volt neked, de nem kapván se válaszodat, se az ohajtvá várt küldeményt, azt kell hinnem, hogy levelem elveszett. Tartalma röviden az volt: sürgősen kérlek, hogy Moliéred első kötetét is, ha lehet azonnal, küldeni sziveskedjél, mert az idő rövid, a nyomda pilhen a megkezdett regény nyomatása fenakadt, s ezen kívül *mint bizonyosra* számítottam Moliéredre ez évi könyvjárlékban, melyet már is nem *nyomatni*, hanem szétküldeni kellene. Kérlek tehát, sziveskedjél megírni azonnal, lehet-e reményem fordításaidhoz a legközelebbi időben, vagy nyakra-főre más után kell-e kapkodnom?

Legszivesb üdvözlettel maradok tisztelve szerető barátod Arany János.''

A. 1862. okt. 2-i és nov. 4-i leveleiben szinte végig a nyomdai korrigálással foglalkozik. E levelek szó-rítkításai is A. kezétől származnak. Érdekes az elsőnek II. bekezdésében Szliácsra történő utalása, hangsúlyozván benne, hogy a gyógyfürdőzés miatt semmi késedelmet sem szenved a kötet kinyomatása. E levelek kéziratai nincsenek meg, csupán Abafi „Figyelő”-jének közlésére vagyunk utalva (XVI. köt. 93–99. l.).

„Pest, okt. 2. 1862.

Tisztelt kedves Barátom. Ma vettem becses soraidat, és kívánságod szerint ime küldöm vissza mind két darabot. Úgy látom, hogy már el vagyok késve: valami 30 ívet az ideai kompetenciából kinyomtak ugyan már, de én azt csak a tieddel együtt akartam szétküldeni, hogy meggazdálkodjam egyszeri szétküldés költségét, mert igen sokra rug. Most, ha addig várok, míg e három színmű ki lesz nyomva, kivált ha még Tartuffe-re is jegyzeteimet kívánod s visszakéred, a correctura ívek küldözésével együtt — bizonyára kimegyünk az évből. Pedig nincsen semmi, amit „becsesebb műfordítás” címe alatt a közönségnek adjak ez idén, csak Moliére lett volna, meg egy füzet a *Századok Legendájából*. Csupa fordított regénnyel 50 ívet foglalni el, az nem gyarapítaná a közönség tetszését. Még is kénytelen leszek, ha Moliéred soká el talál húzódni.

Megbocsáss, ha fordításaid II. kötetét nem adhattam sajtó alá. Hisz nem is tehettem volna, míg jegyzeteimre nem válaszolsz. Abban hibáztam, hogy 3–4 hetet késtem e jegyzetekkel, de nem volt időm elolvasni, s a nyomda akkor különben sem hevert. Azután fürdőre kellett mennem, nem mulatságból, hanem oly kényszerűségből, mely nekem életkérdés. Azt nem akartam volna, hogy a nyomtatvány minden íve saját kezemen is keresztül ne menjen: úgy számítottam hát, hogy mire hazajövök, te felküldöd Tartuffe-öt is,

s akkor — szeptember-október folytán — derekasan nekihajtunk a nyomtatásnak, s még novemberben szét is küldözhetem. Te halasztásomat akarotol és szavad iránti bizalmatlanságnak vetted, holott csak a körülmények összevetéséből eredt az. Egy fordított regényt nyomhatnak vala távollétemben is: a tied körül magam is részt akartam venni. S ily értelemben, azt gondolám, semmi sértő nem lesz rád nézve abban, ha a II. kötet nyomását az I.-vel együtt vagy ennek folytán vétetem munkába. Miután a két kötet egymás nélkül nem adható; miután a mit én ez évben nyomatok, annak ez évi költségből kell kitelni s az ezévi illetékkal szét is küldeni: nem fogod balra magyarázni, hogy minden körülményt összevetve, úgy számítottam, miként jobb lesz — az addig elkészülendő — Tartuffe-el szeptember közepén kezdeni meg a nyomtatást, mint a II. kötet nyomása által a már sajtó alatti kéziratokat háttérbe szorítani.

Mindazáltal nem teszek le a reményről, hogy még ez év folytán szétküldhetem Molièredet. Szeretném legalább igen nagyon, mert a regény, melyet az illető bizottság fordíttatni (ellenemre) jónak látott, bár igen művészi alkotás, a mi közönségünknek, mely Elliot művét sem igen izeleli, bizony unalmas lesz. Molièred adna életet az idej szállítmánynak. Most habozok, ne küldjem-e szét, a mi készen van, a várakozó közönségnek, habár tetemes áldozatba kerül is; hogy inkább várhasson a tiéd után. Csak volna befizetve mind az évi járandóság! de még ott is sok a restantia, s nem tudom, nem lesz-e jókora deficit végtére is. Ezért mondom, hogy a jövő év fejében nem lehet nyomtatni, szerencse, ha a jelenévi illetménnyel jól jövünk ki.

Kérlek tehát alázatosan, siess *Tartuffe* felküldésével is. Mozgásba hozom Emichet, s egyszerre nyomatom mind a kettőt. Így talán még mennénk valamire. De ha *Tartuffe*-öt csak azután kapom meg, mikor már a *Fösvény* és *Dandin* ki lesz nyomva (nem is számítva a correctura küldözés általi késedelmet), csak azután olvasom és küldöm rá észrevételimet, azután, lehet, te visszakéred, s úgy küldöd fel ismét: akkor alig hiszem, hogy ez évben elkészüljön. S a közönség, mely nem kap semmit, vagy hiányosan kap, felmentve érzeni magát ígérete beváltásától, s a mi vállalatunk tönkre jut.

Bocsáss meg az alkalmatlan sürgetésért: de ha helyzetemet úgy éreznéd, mint én, bizonyynyal nem kárhoznátnál.

Örülök, ha futólagos jegyzeteim, csak részben is, megnyerték tetszésedet. Én nem arrogáлом magamnak, hogy műveden javíthatok, de miután felhívtál, őszintének kellett lennem.”

„Pest, nov. 4-én 1862.

Tisztelt Barátom! „Fösvényedet” tegnap kaptam, a jegyzetekkel együtt. Nem disputálni akartam veled, csak figyelmeztetni egyre-másra. Hol nép- s vidéki szokásra hivatkozol: ott megnémulok.

Kívánatod szerint a „Fösvényt” nyomdába adom még ma, bár ez s a j á t f e l e l ő s s é g e m r e történik. Mert a miért rám megnehezítettél, gyűlési — nem ugyan határozat — hanem u t a s i t á s folytán tettem volt. Ugyanis azt a leveledet, melyben a II. füzet előbb-nyomását kívántad vala, közöltem a gyűlésben Eötvössel s másokkal; ők arra utasítottak, kérjelek meg az I. kötet felküldésére, mielőtt a II-dikba fognék. Én ezt csak egyéni kívánatomnak tüntetve föl, magamra vontam nehezítésedet.

De most, bízom ígéretedbe's azonnal megkezdem a nyomtatást. A correctura ívek pontosan menni fognak, hanem kérlek soká magadnál ne tartsd. Három correctura lesz: első a nyomdában, másik az enyém, harmadik a tied. A helyesírásban — az én javításom után — úgy változtatsz, a mint neked jónak látszik.

Hanem kérlek aztán, hogy *Tartuffe* is hadd menjen, mint jó magyarsággal mondja a nép: f u r t o m f u r t Különbösen azt a rettenetes bosszút

állanám rajtad, hogy kiadnám s szétküldeném a II. füzetet az I. borítékában. Tréfa nélkül, nagyon compromittálva lennék.”

A. azonban hiába számított arra, hogy Szliácsról való hazatértekor megkapja Kazinczytól a *Tartuffe*-öt is és akkor szeptemberben — levele szerint — „derekasan nekilátnak” a nyomtatásnak; már novemberben remélte A. a kész kötet szétküldését. Ámde Kazinczy ismét halogatta a felküldést s még 1863 tavaszán is többször kellett sürgetnie A.-nak, mint márc. 31-ről kelt leveléből (alább) láthatjuk.

Kazinczy még 1863 áprilisában is védekezik, hogy nem hevert nála a korrektúra s a *Fősvény* utolsó íveit is csak nemrég kapta a nyomdától, — de A. többszöri sürgetése ellenére is hallgat a *Tartuffe*-kéziratról. Csak június folyamán kapta meg tőle A., hogy aztán lóhalálában ezt is kinyomathassa. — A levonatok késedelme körül az a valószínű, hogy a nyomdász is ráúnt már Kazinczy Gábor sokféle kifogására, aprólékoskodására és a javított korrektúrák rendetlen visszaküldésére. Ezért hevertette aztán Emich nyomdász a félíggörögölt íveket; különben sem volt teljes a Molière-kötet a még 63 nyarán is hiányzó *Tartuffe* fordítás nélkül.

A.-nak a következőkben bemutatott két sürgetőlevele többféle, személyes vonatkozásánál fogva is érdekes: ismét céloz bennük a KT létalapját jelentő pártolói tábor becsületes kiszolgálására, illetmény-köteteikkel való pontos ellátásukra. Az I. levélben említett (*Tartuffe*-öt lepiszkoló) kritikus Zilahy Károly volt, aki elég sűrűn irt Gyulaít és Szász s rajtuk keresztül A.-t és a KT-ot is döfködő cikkeket, sőt legnagyobb tévedése éppen Madách remekének félreismerése volt (l. 27. sz. jegyz.). Riedl Szende lapjában, a *Kritikai Lapokban* (1863:III. l.) megfricskázta a KT-ot, hogy ülésein a 22 pesti tagból mindössze 9 jelent meg. Hírhedt *Tartuffe*-bíráta Riedl időközben megszűnt) lapjának folytatásában: a „Kalauz”-ban jelent meg „Curtius” álnéven, az 1864. évi máj. 8-i számban (118—119. l.) és többek közt dagályosnak, kifacsart stílusúnak mondja Kazinczy „irályát”, és A.-nak is odavág: „Ámde megvartuk a KT-tól, hogy ha már fordítással dugja be száját jámbor pártolónak, jól megbírálja.” A fordítás idézeteivel is illusztrálja a „kificamodott mondatokat” stb. Máj. 29-én már e lap címlapján gyászkeretben jelenik meg Zilahy neve, s a fiatalon elhunyt kritikusnak senki se felelt, A. sem, Kazinczy sem.

[A. mindkét levele a Petőfi Irodalmi Múzeumban van; ezúton is hálás köszönetet mondunk a Múzeum vezetőségének a kutatómunkánk során tanúsított szíves segítségért.]

I.

Pest, 1863 márc. 31.

„Tisztelt Barátom!

Dandin Györgyöt sajtó alá adtam, mint folytatását a II. kötetnek: de én nem tudom, bármint sürgetem, nem látok belőle correcturát; hacsak hozzád nem küldöttek már. Minden esetre rajta leszek, hogy nyomják tűzzel-vassal, téged pedig kérek, ne tartsd magadnál soká az íveket. Óhajtanám, hogy *Tartuffe*-öt is, melyet közelebb a M. Sajtó nagy kritikus a lepiszkolt, felküldenéd már. Idő kell rá, míg, parancsod szerint, elolvasom és metaláni észrevételeimet megírom. Pedig a nyomtatás körmömré égett: nincs mit küldjek szét a közönségnek. Bérczy csak majd ősz felé lesz készen *Onegin*-nel; a te Molière-det kellene adnom minden áron, az idej első szállítmányba. Nagy baj ez: addig nem is fizetnek, átallom is sürgetni, amíg könyvet nem küldök. Azért mindre, amit szent, kérek, unszollak, esedezem: örvendeztess meg már, hadd lássam *Tartuffe*-öt is. Hidd el, inkább árt, mint használnál már az a *nimia cura*. Valóban, e pártolói história további lehetősége vagy bukása függ attól: adhatom-e e jó munkákat az idén, s adhatom-e idejében.

A pártolói rendszer fennmaradása pedig életkérdése a társaságnak. Ha megszűnik: az alapítók lanygy heve is meglát, mer' az alapítványok kamataiból semmi könyvet nem adhatunk, lévén az legföllebb 7—800 forint. A pártolók száma teszi lehetővé csupán, hogy életünknek csak ennyi jelét is adhassuk, mint e három év alatt.

Azért ismételve kérek, hogy Dandin nyomásába részedről semmi akadályt ne tégy: *Tartuffe*-öt pedig, inkább Dandint indítsd — mielőbb útnak. [Stb.- itt a Koszorú-cikkekről szól egy bekezdésben.]

Igen! Ha *Tartuffe*-öd felérkezik: óhajtánék egy részt olvasni belőle a Társaság havi ülésén. Gondolom, nem ellenzed; légy szives erre néhány scénát vagy egy felvonást kijelölni.

Becsés válaszodat és pedig ha lehet (miért ne lehetne?), *Tartuffe*-el együtt epedően várva, maradok igaz tisztelőd és barátod Arany János.”

II.

„Tisztelt barátom!

Pest, 1863. jun. 3.

Vettem a *Tartuffe* kéziratát s a „hires” 100 forintot átadtam Arthur fiadnak, köszönettel.

Utóbbi egy pár leveledből némi neheztelés árnyékát véltem kiolvasni irántam, ami annál inkább fáj, mert tudva, nem akartalak megbántani. Így mindjárt e csekély honorárium nem én általam lett híressé: kikürtölték, mielőtt én igazgatója lettem a társaságnak.

[Egy bekezdés a Koszorú-cikkekről szól.]

A *Tartuffe*-ből olvasni akartam a K.-Társaságban. — kérdésemet nem méltattad válasza. Talán azért is haragszol, hogy a *Fősvény*-ből olvastam.

A correctura-íveket oly „reverentiával” küldöd, „ha volna időm a harmadik olvasásra” Barátom, nekem időm van, s ha nincs is, kell lenni, hivatalos kötelességem teljesítésére, s hozzáteszem, hogy Molièredet örömmel is olvasom. Csak az a kérdés, beenyugszol-e az én áttekintésembbe, miután egyszer már felhozta, Szász K. előbeszédjének lacunáit, mint correctorságom speciménét. Én az előbeszédet kéziratban soha nem láttam, mert az alatt küldte be, az alatt nyomták ki is, míg én Szliácson voltam; író ember volt megbízva a javítással; a felelőség enyém, de a vétség nem.

[Stb.; — egy bekezdés újból a Koszorú bírálatairól szól.]

Kérek, ne mérj nagyon alacsony mértékkel, mint embert; — mint író, ahogy tetszik. Mostan pedig arra kérek, hogy siettesd velem együtt *Tartuffe* nyomását. Nekem receptiszeket mutatnak elő a nyomdában, melyek szerint az íveket hozzád küldték, azt mutatták a második kötet utolsó ívére is. Én kértem előbb tőlük az ívet már akkor, de esküdöztek mennyre-földre. Ugy találom, hogy a postának 4—5 nap kell, jövet is, menet is. Sok. Ha még nálad van pár napig: kitelik a két hét. De, hogy segítsünk rajta?

Pedig az ez évi szállítmány elsejét nem küldhetem szét Molière nélkül. Nem, mert akkor háromszor kellene szállítani ez évben: s egyszeri szállítás 250—300 frt volt, — míg az új stemplit be nem hozták is. Már csak várom, mikor támad meg valami lap s honnan tör ki a publicum türelmetlensége. Hallgatok, mint balám, — a publicum pedig — nem fizet.

Bocsáss meg nyíltságomért, s mindazért, amit, nem akarva, ellened vétettem, vagy amiben vétkesnek gondolsz. Hidd el, nem becsúl és szeret egy-egy ember jobban, mint barátod és tisztelőd

Arany János.’,

A. a közvetlen levelezést már alig győzte, kénytelen volt olykor lapjának szerkesztői üzenetei közt adni hírt. A Koszorú júli. 1-i számában „K.G.-nak, Bánfalvára” szól sürgős, megnyugtató híradása: „A függelék betűről betűre, a kézirat után, magam kijavítottam” [L. JKK XII. köt. 227. sz. alatt.]

Kazinczy Gábor július 19-én válaszolt ugyan A.-nak a korrektúra ügyében, de mégis sok zűrzavart okozott, főleg a részletek pontatlan küldésével, s azzal is, hogy a tüzetesen megbeszélt előszavak (Arago stb.) helyett a saját bevezető tanulmányát szedette ki. Ebből is kitűnik, hogy olykor a szerkesztő megkerülésével, közvetlenül a nyomdával tárgyalt, levelezett Kazinczy. Erre is céloz A.-nak az a levele, júli. 29-ről keltező, amelyben elkeseredett hangon írja többek közt: „Viselem a hanyagság gyalázatját. .”, t. i. a pártolói illetmény súlyos lemaradása miatt s az előszó ügyében is. Ennek a most következő A.-levélnek sincsen meg a kézírata, csupán Abafi Fügyelőjének 1884. évi köt. 98—99. l. nyomán közöljük:

„Pest, jul. 29. 1863.

Igen tisztelt barátom! Közelebb küldött correctura íveidhez e sorok voltak mellékelve:

„Megjegyzendők: A címlap után, ugyancsak ide, az **E l ő s z ó** következik; ha kiszedetik, kérem azt „**e z e n í v v e l e g y ü t t**” revisió végett elküldeni.

A II-dik kötetnek ugyan így lesz a címe, azon különbséggel, hogy az **e l s ő k ö t e t** helyett **M á s o d i k** szedendő.

A j e g y z é s e k m i n d a k é t k ö t e t v é g é r e A r a n y J. urhoz küldettek; correctura íveket a k é z i r a t t a l e g y ü t t k é r e m m i e l ő b b e l k ü l d e t n i, m e r t é n i s s z e r e t n é k m á r m e g s z a b a d u l n i.”

A javítók azt kérdi tőlem: melyik **E l ő s z ó** következik a címlap után, s én nem tudok felelni. Aragóé nem, az nem „előszó”, hanem beszéd, s az különben is a címlapok után jó, s ki van már szedve, nem volt szükség tehát írni: „ha kiszedetik.”

Molière **e l ő b e s z é d e i** nem, mert arra sem alkalmazható: „ha kiszedetik”, mivel láttad, hogy már ki van szedve.

Úgy sejttem, magad írtál **e l ő s z ó t**: de én azt *n e m k a p t a m* !!! Valaminth nem kaptam a Tartuffe után jövendő **j e g y z e t e k e t** sem.

Én tőled **e l ő** és **u t ó**-függelékül csak két csomót vettem. Egyikben voltak Molière előbeszédei; másikban a **t e j e g y z e t e i d** a *F ő s v é n y r e* és *D a n d i n r a*. Többről nem tudok. Lehet, hogy útban van, lehet, hogy el is tévedt, a mi nagy baj volna.

Július elején még azzal kecsegtettem magamat, hogy aug. első napjaiban megindíthatom az ez évi **e l s ő** küldeményt a pártolóknak, kiknek türelme kifogyhatatlan, de már látom, hogy szeptemberre marad. Megadom magamat sorsomnak és viselem a hanyagság gyalázatját.

Kérlek, a mi lehetséges, tedd meg a további késedelem eltávolítására. Bérczy is most jelenti: hogy ő beteg: nem fordíthatja *O negint*, melyre mint bizonyosra számítottam. Most 20 ívet kiteremtteni 3—4 hó alatt!

Ne vedd rossz néven tőlem, ha így **á l l v á n** (a szó teljes értelmében *á l l v á n*) a dolgok, néha izgatottabb vagyok. Azt a sürgető nyíltpostát is a desperatio iratta velem.

Sok üdvözzel!

tisztelő barátod **A r a n y J á n o s**.

U. i. Közlebbi correctura csomagodat a posta felbontotta, s utasító jegyzetidért 1 frt 31 kr büntetést fizettetett. Ennek talán volna orvoslása, de az orvosság többbe kerülne, mint a kór. Így hát megfizettem szépen.

FÉLÓRA MÚLVA.

Csaknem postára volt adva e levél, midőn fiad jó és hozza a kívánt csomagot. Így már jó lesz. De azért mégis elküldön e levelet, hogy lássad, hogy miként éreztem a nyílt postáról már azelőtt, hogy szemrehányódat vettem. Én nem t é g e d kárhóztatlak, csupán a f a t a l i t a s miatt vagyok izgatott, hogy akármít teszek, nincs mód siettetni e munkát, 12—14 napba kerül minden egyes küldemény, minden iv. Két iv: s két hó el van veszve. Mondtam, még az év elején, Emichnek, küldje két-ivével a correcturát, kettőt addig itthon szedetvén, maga meg is ígérte, de U r s i c z a és minden-féle s i c z-a azért megmaradt az e g y i v e s rendszernél, még ott is a leg-nagyobb kényelemmel. Ha mentem, lármáztam rájuk (a mint én tudok, szegény jámbor ember) ötöltek hatoltak: Még Kazinczy úrnál van. Most küldöttük el. Nincs a nyomdában 4 ivre való heverő garmond etc. A publicum vár és nem fizet. Én kukkani sem merek, hogy pénzt adjon. Mikor *Tartuffe* utolsó ívét revideáltam, azt hívém, k ö z e l vagyok a célhoz. Megfoghatod izgalmamat, midőn még egy pár hóval láttam magamat visszavetve. Fogadd szives ölelésemet!"

Hosszas levélváltások és nyomdai harcok után végre megjelent az I. kötet (*Tartuffe*) 1863 őszén, 168 lap terjedelemben, Kazinczy Gábor tiz-lapnyi bevezetésével s a kötet végén magyarázó jegyzeteivel, — majd pár hét múlva a II. kötet is elkészült (*Fősvény* és *Dandin György*) szintén a fordító jegyzeteivel, 240 lap terjedelemben. Így most már A. még az év vége előtt szét is küldhette a két kötetet együtt, s ezzel a rég húzódo ügyet nyugvó-pontra juttatta.

Jellemző A. szerénységére és a kor szokásaira, hogy sehol az ő neve, sem mint a KT igazgatójává, sem mint a két kötet lektoráé nem szerepel.

A Nemzeti Színház vezetősége is idejekorán segítségére jött a KT-nak, hogy a teljes Molière-t kiadhassa, legalább azáltal, hogy Orczy Bódog, a Színház intendánsa biztosította a fordítási díjakat. (L. KT Évl. VI. köt. 16. l.) — Ennek azonban semmiféle írásbeli nyoma sem maradt fenn a KT levelezésében.

Az egész sorozat további gondozója a Társaság megbízásából Szász Károly lett, s egymaga nyolc színművet fordított magyarra, továbbá Szászon kívül a KT többi tagja is értékes fordításokkal szerepelt az 1863—1883. évek alatt kiadott, összesen 12 kötetes *első, teljes* magyar Molière-sorozatban, úgy mint: Arany László, Berczik Árpád, Csiky Gergely, Léway József és Várady Antal.

*

A. hivatalos. igazgatói levelezéséből mindössze az itt közölt két levél maradt fenn. A KT egykorú iktatókönyvei sincsenek meg, így tehát nem lehet megállapítani: mennyit és kikkel levelezett A., mint igazgató, ez alatt az öt év alatt.

A. igazgatói számadásai közül is mindössze az itt közöltek maradtak meg. Iktatószámaikat (fent, zárjelben) mi adtuk, amikor a KT irattárának a romos titkári szobából összeszedett maradványai átkerültek a Társaság feloszlatása után az MTA főtitkári hivatalába, majd onnan 1951-ben a Könyvtár Kézirattárába, ahol ma is őrzik. Valamennyi számadását A. maga vonalazta és rovataiba sajtókezüleg írta be (négyoljallas ívlapokra) tintával, a közölt szöveget és számokat.

A. Kisfaludy-társasági működésének írott vagy nyomtatott anyagát a következő rendszerezésben közöljük:

I. Ez a fejezet foglalja magában időrendben a *Kisfaludy-Társaság eseményeiről* A. két folyóiratában, a Szépirodalmi Figyelőben és a Koszorúban közölt, általa szövegezett *híreket és szerkesztői üzeneteket*. Nem vettük föl tehát azokat, amelyek alatt Greguss Ágost titkár neve szerepel. A napilapok és más folyóiratok közleményeiből sem vettünk föl semmit, mert A. a folyóirataiban közölt KT-i hírek végén legtöbbször maga kéri e hírek átvételét; vagyis külön cikkeket más lapokhoz nem szokott küldeni a KT eseményeiről, hirdetett üléseiről. A. napisajtó s egyes folyóiratok egyébként híven át is vették ezeket az A. folyóirataiban megjelent közleményeket.

II. A. *bírálatai* közé időrendben elsőknek vettük a Madách-kézirattal foglalkozó, félig baráti, félig hivatalos jellegű „Megjegyzéseit”, azután közöljük *Az ember tragédiája* kéziratában végrehajtott javításait és betoldásait, a kijavított eredeti Madách-sorokkal együtt, valamint A. nyomdai utasításait és helyesírási javaslatait.

Szorosan összefüggenek egymással A. bírálatai s az ezekre vonatkozó levelezés részletei; ez utóbbiakat a Jegyzetekbe dolgoztuk bele. Épp így ide tartozik Madách Imrénének KT-i bemutatása és — székfoglalójának megtartása után — a hozzá intézett igazgatói üdvözlőbeszéd is. Ezért közöljük ezeket is itt, nem pedig A. prózai műveinek kötetében. Az idevágó anyag tehát Madách és főműve körül csoportosul.

III. Ugyanilyen elgondolás szerint foglaljuk egy fejezetbe a KT kiadása számára készült *Shakespeare-fordítások A.-tól származó bírálatait*, továbbá A. Shakespeare-bizottsági jelentését. A hozzájuk tartozó jegyzetekben az egyes fordításokra vonatkozó levelezést, illetőleg levél-részleteket is közöljük.

IV. Külön fejezetbe soroljuk a Kazinczy Gábor-féle *Molière-fordítások bírálatait*, a jegyzetekben pedig Kazinczyval e tárgyban és a kötetek kiadása ügyében folytatott baráti és hivatalos levelezésének szorosan ezekre vonatkozó részleteit.

Az V. fejezetben közöljük A. *KT-i levelezésének* két fennmaradt darabját,

Végül a VI. fejezetben *igazgatói számadásainak* kéziratait.

A. budapesti életének e kiadás számára fontos adatait főként Voinovich Géza Arany-életrajzából merítettük. Erről a tárgyról Voinovich könyve óta megjelent figyelemre méltó munkák: Nyilas Mária: *Arany János Budapestje*. 1957. 43 l. és Megyer Szabolcs: *Arany János és Budapest* 1958. 52 l. — Kiegészítésként felhasználtuk a Kisfaludy-Társaság Évkönyveinek, Arany folyóiratainak (Szépirodalmi Figyelő, ill. Koszorú), valamint a JKK XII. kötetének ezekre vonatkozó jegyzeteit. Szükségesnek látszott még az is, hogy — főképpen a Shakespeare- és Molière-fordításokkal és *Az ember tragédiájával* kapcsolatos — jegyzeteinket kiegészítsük A. levelezésének ide tartozó részleteivel is. Nem a teljes leveleket közöljük; ezek a maguk szerkezeti helyén A. levelezésköteteiben fognak megjelenni. A fontos tárgyak azonban megkivánták, hogy ebben az esetben vállaljuk egyes levélrészletek kétszeri közlését.

Bizonyos átfedések elkerülhetetlenek voltak a XII. kötet szövegével is; ezeket is a Kisfaludy-Társaság életével szorosan összefüggő anyag lehetőleg teljes bemutatásának igénye hozta magával.

Megjelenési formájuk szerint így csoportosíthatók az idevágó iratok:

1. A. saját kéziratai, illetőleg adminisztratív iratai, levelei.
2. Nyomtatott szövegek, amelyeknek kéziratai hiányoznak.
3. A nyomtatásban is, kéziratban is meglevőknél a még A. életében megjelent közléseket vettük alapul, de a teljesség kedvéért a jegyzetben (megfelelő sorszámuk alatt) utalunk az eredeti A.-kézirat hollétére is.

A. rövidítéseit nem bontottuk föl, de a magyarázó-jegyzetanyag élén megadjuk valamennyi rövidítésének értelmét.

A kéziratainak helyesírási szokatlanságait is betűhíven követtük, minthogy ezelőtt száz évvel még nem alakult ki törvényszerűen *egységes* helyesírási szabályzat. Különösen a szavak egybe-, illetve különírását tekintve még ugyanabban a kéziratában is akadnak következetlenségek, de a szóvégi hosszú és rövid hangzók jelölésében, a központosításban s néhol még az idegen szavak írásában is vannak eltérések.

Mindössze a régies *cz*-ket és *lyly*-féle betűkettőzéseket egyszerűsítettük, vagyis a mai helyesírásnak megfelelően közöljük; egyébként betűhíven közöljük A. egykorú kézirati, illetőleg nyomdai szövegeit.

A Szépirodalmi Figyelő és a Koszorú hasábjairól e fejezetben összegyűjtött száznál több hír — bizonyára valamennyi A. tollából — hiteles krónikája marad a KT ülései lefolyásának; működése történetének tehát a fennmaradt eredeti, ülési jegyzőkönyvek mellett szerves kiegészítői. Ez annál is értékesebb forrásanyag, mert a KT irattárának legnagyobb része elpusztult, és a Társaság történetének megírásakor, 1937-ben Kéky Lajos titkár sem vette figyelembe ezeket az A. folyóirataiban közölt kisebb-nagyobb híreket; Voinovich Géza A. életrajza is kevésbé hivatkozik rájuk.

JEGYZETEK AZ EGYES IRATOKHOZ

I. A szerkesztői munkásságának ismertetésében (JKK XII. köt. 347–349. l.) külön ki van emelve, hogy különböző művelődési intézményeinkről gyakran beszámolt A., így az Akadémia, a KT, az egyetem s nevezetesebb iskolák, művészeti tárlatok eseményeiről tömördek sok glosszában adott híreket. Azonban a KT-ra vonatkozókat e kötet elhagyja, illetve alig néhányszor ismerteti. Minthogy szervesen összefüggnek A. igazgatói hivatalával, ebbe a kötetünkbe soroztuk őket. Mint magyarázó jegyzeteinkből látható, változatosan jelennek meg a két folyóiratban: hol a glosszák, hol a Vegyes, hol a Hírek és Tudósítások, máskor pedig a Nyílt levelezés rovataiban kaptak helyett.

Minthogy a KT üléseinek, eseményeinek híreit első kézből kapta, így szövegük is hiteles, habár ritkán szerepel névaláírása vagy „szerkesztő” – megjelölése. Az Arany László- és Voinovich-könyvtárban valószínűleg voltak olyan teljes folyóiratszámok, melyekben maga A. megjelölte: melyik szöveg való tőle a hírek stb. rovatban. Ezek is elpusztultak egyéb könyveivel, kézirataival együtt. Mindenesetre így kell vélelmezni, hogy amit a KT-gal kapcsolatban közöl, saját hivatalos állásfoglalása vagy tudósítása. Hiszen épp azért tette néhol a *tithártól* eredő híradás alá a Greguss-nevet, mert az a szöveg nem tőle, a lap szerkesztőjétől való. A kis közlemények csak melléktermékei olykor A. szerkesztői munkásságának, de éppen hivatali gondosságának bizonyítékai.

A XII. kötetben közölt szerkesztői hírek közül néhányat ide is föl kellett vennünk, mert szervesen idetartoznak a KT működéséhez és A. személyes kapcsolatához, hivatalnoki működéséhez. (Jegyzetben feltüntetjük e néhány „átfedés” helyét.)

A felhasználta lapjait a közvélemény tájékoztatására a nagy lendülettel újból munkálkodó KT-ról, s egyúttal propagandát is fejtett ki a kiadványok pártolása érdekében. Közleményei végén felhívta a napilapokat, hogy vegyék át a KT-ról szóló híreket, olykor vitába száll egyes csipkelődőkkel; így teremt háttérrel, nyilvánosságot a Társaságnak s a maga lapjának.

Jellemző az igazgatói híryanagyban, hogy a KT ügyintézése során a maga, személyes jelenlétével hitelesíti e hírek minden szavát. Még a KT-nak adandó válaszokra is a saját lakcímét adja meg. Híryanagyának tarkaságára vall, hogy szól az igazgatói jelentésekről, üdvözlő vagy gyászbeszégekről, egyes kiválóbb írók elhunytáról és a feltűnt újabb tehetségekről; máskor meg hosszú névsorokban ismeri el a KT-nak küldött alapítványok és pártolótagdíjak befizetését.

Vannak köztük terjedelmes beszédek, igazgatói jelentések is, de zömükben a legszükségesebb közlésekre szorítkoznak. Terjedelmük tehát a

szerint változott, miket tartott fontosabbnak, mint a KT igazgatója. Anyagi téren pedig ugyanolyan pontossággal, krajcárokig elszámolási felelősséggel szerepelt A. itt is, mint jegyző vagy tanár korában. A 118–121. sz. alatt közölt táblázatos számadásai is ezt bizonyítják; de igen átfogó képet nyújtanak éppen e lapíreken olvasható névsorai és a pénzküldeményekről adott számszerű kimutatásai.

A „tisztelet pártolók” gyakori tájékoztatásával is a KT kiadványainak körülményeiről és szétküldési nehézségeiről, a kötetek terjedelméről akarja megnyugtatótani az esetleg aggályoskodó befizetőket, nehogy bárki is becsapva érezze magát. Különösen jellemző, mily sokszor ad le 1863 őszén, a régóta készülő Kazinczy Gábor-féle Molière-fordítás késedelmessége miatt, megnyugtató közléseket a pártolókhöz.

A KT híreit gyakran közölte A. a Szépirodalmi Figyelő különböző rovataiban, az első számtól az utolsóig [1860. nov. 7 – 1862. okt. 30] és folytatólag a Koszorúban [1863. jan. 1. – 1865. jún. 29.]. A JKK XII. kötetében közölt szerkesztői hírek és glosszák közül néhány szorosan összefügg itteni anyagunkkal, Kiszfaludy társasági működésével, ezért némelyiket egész terjedelmében, néhányat pedig tartalmilag meg kell ismételniünk, hivatkozva természetesen a XII. köt. megfelelő jegyzeteire is: a 2., 28., 149., 152–154., 182., 346., 405., 413., 435., 494., 509. és 545. számúakra.

A Szépirodalmi Figyelőben közli A. az I. és II. pont alatt Toldy Ferenc, illetőleg Greguss Ágost említett beszámolóit.

I.) Toldy a Társaság életének eseményeit foglalja össze 1848-ig; ezután első nagyobb mozzanatának tartja az alapszabályoknak május 24-én történt jóváhagyását. Jelenti, hogy Kiszfaludy Károly szobrának felállítására is megjött az engedély Albert főherceg helytartótól, és a szobor költségeire is sokan adakoztak, többek közt Eötvös József elnök is 200, s egy magát megnevezni nem akaró egyén 300 aranyat. [A szobrot fel is állították a Nemzeti Múzeum kertjében és a mai napig is ott van.] — Az 1848-ban kitűzött mitológiai tárgyú jutalomkérdésre nyolcan pályáztak, és a Péczeli József, Szontagh Gusztáv és Toldy Ferenc rendes tagokból álló bíráló bizottság Kállay Ferenc akadémikusnak ítélte oda a KT ötven aranyát és a Jósika Miklós volt elnöktől adományozott ezüst serleget. Az irodalomtörténeti, egyházzenei és szépműtani pályakérdések válasz nélkül maradtak. Jelentette még Toldy, hogy megindítandó munkájuk során tervezik egyes világirodalmi művek fordítását is; így a Társaság több tagja előtt ismeretes lévén Kazinczy Gábor ezirányú munkássága [Molière-fordítások], kiadásra elkéri tőle. Több tag elhunyt a folytán választások is voltak és júl. 15-én 9 új rendes tagot választottak. Egyúttal elhatározták, hogy az új vezetőség választásánál tekintetbe vehetők ezek az új tagok is, habár még székfoglalóikat nem tartották meg. Így történt augusztus 1-én Greguss Ágost titkár megválasztása, három évre.

II.) Greguss titoknoki bejelentése csak az új vezetőségről szól, jelezve, hogy a királyi megerősítés végett a két elnök és az igazgató nevét meg fel kell terjeszteni. Az új igazgató nem lakván Pesten, teendőit a titoknokra bízták. Az ülések idejét minden hó utolsó csütörtökjének du. 3 órájában állapítják meg.

Az újult erővel megindítandó könyvkiadásra és általában a Társaság közérdekű működésére nézve Toldy Ferenc elnöklete alatt hattagú bizottságot neveztek ki: Csengery Antal, Greguss Ágost, Kemény Zsigmond, Salamon Ferenc, Tóth Kálmán tagokból és a szept. 27-i ülésre ígérték a tervezet elkészítését.

A SzF I. köt. 46–47. lapján *folytatólag* közölte A. Greguss jelentésének következő részét: [ez egyúttal a KT III. sz. híreként jelent meg]: „Beje-

lenti a titoknok, hogy ezután is kétféleképp lehet a „honfiak és honleányok” támogatására számítani: mint alapító vagy pártoló tagokéra. Az előbbieket egyszer s mindenkorra legalább százforintos alapítólevelük ellenében megkapják a Társaság *Évlapjai*, amely kötetnek szerkesztője az igazgató, és lehetőleg már öszre tervezik a IX. kötetet. A pártolók ezután is három évre elkötelező 4–4 forintjukkal segítenek a KT könyvkiadásában. Az évente hatvan ivre terjedő könyvilletmény részint eredeti, részint fordított művekből áll. Csak az igazgató javaslatára lehet foglalkozni kiadandó művek tervével, és e vállalat felügyelete mind szellemi, mind anyagi tekintetben őt terheli. A pártolói díjak is közvetlenül hozzá küldendők.

A KT fő teendői közé sorolván a teljes magyar Shakespeare kiadását, örömmel vették tudomásul Tomori Anasztáz hazafias ajánlatát, hogy vállalja az összes költségek viselését. Együttal *állandó szerkesztőbizottságot* is neveznek ki: Csengery, Jókai, Lukács Mór, Szász Károly, Szigligeti Ede és Arany János r. tagokból. — A KT tisztviselőinek fizetésére nézve még nem foglaltak állást, nem tudván, mekkora anyagi erejük lesz, ezért a Társaság „egyelőre csak az igazgató fizetését állapította meg, minthogy a Társaság elvonván biztosított állásától (a nagykörösi tanárságtól), erkölcsileg kötelezve volt új állásában azonnal biztosítani.”

M: SzF. I. 46–47. l.

2. A hirtelen föllendülés, a pártolók százainak jelentkezése — mint ahogyan 8–17. sz. közlésünkben is kiténik —, nemcsak A. népszerűségével függött össze, hanem a magyar közönségnek azzal a reményteljes várakozásával is, mely az országgyűlés megnyitásának hírére, alkotmányos életünk helyreállításának puszta ígéretére is országszerte jelentkezett. Ez a lelkesedés azonban nemsokára szalmalánghoz vált hasonlónvá, s így a szerkesztő későbbi hírei közt egyre ritkábban olvashatók az alapítói bejelentések.

M: a *Vegyes* rovat 2. bekezdésében. [L: JKK XII. köt. 2. sz.]

3. A nov. 29-i ülés jegyzőkönyvében csak rövid összefoglalása található az itt közölt eseményeknek:

a) Az alapítói és pártolói bejelentések névsorában igen sok név fordul elő, köztük több ismert közéleti is. Minthogy csupán előfizetők illetve alapítványtevők, tehát nem cselekvő részvevői a KT életének, ennyiben nem kívánunk magyarázatot.

b) Az *Írói Segélyalap* előzményeire nézve l. a JKK XII. köt. szerkesztői üzeneteinek 12., 54., és 150. jegyzetét.

Még 1855-ben volt valamely adakozás Kemény Zsigmond kezdeményezésére egy ún. *Írói Segélypénztár* javára, s a pénzeket Kemény lapjához, a Pesti Naplóhoz küldték, de az osztrák rendőrség lefoglalta az összeget. Tóth Lőrinc akadémiai pénztárnok kérelmére csak 1860 elején adták ki egy felelős választmány kezelésére az 1590 Ft államkölcsön kötvényből és 291 Ft készpénzből álló tőkét. Ennek gyarapítására küldtek aztán kisebb-nagyobb összegeket a SzF szerkesztőjéhez. E cikk 2. bekezdésében említett Emília azonos Lemouton írónő személyével.

A. már 1861 tavaszán említi Tompának irt leveleiben, hogy följár Keményékhez, a Pesti Naplóhoz, ahol Deák Ferenczel is sűrűn találkozik. Ebben a baráti körben hozták létre a *Magyar Írók Segélyegyletét* az említett segélypénztári tőkéik felhasználásával, és engedélyt is kaptak gyűjtőívek kibocsátására. E gyűjtőíveket A. is aláírta, Eötvös, Deák, Jókai, Csengery és Tomori választmányi tagokkal együtt.

c) Kazinczy Marmontel-fordításának kiadását nem vállalta a KT, csupán a Molière-fordításokét. [Utóbbiakra nézve l. 578. — lapunk jegyzeteit és 552–560. lap lapon A.-nak Kazinczy Gáborral váltott levelezését.]

d) Kisfaludy Károly két kis rajza a Magyar Történeli Múzeumban van; de ezeken kívül a KT gyűjteményében (az MTA Kvtárában) még 50 különféle rajz és metszet — köztük 12 eredeti Kisfaludy-rajz is — található. Az említett 28 levelet az OSzK Kézirattára őrzi. Az akadémiai kéziratárban csak annak a két levélnek Toldy Ferenc által másolt szövege van, amelyeket Kisfaludy Károly 1813-ban írt néjéhez: Farkas Gábornéhoz.

Oroszhegyi Józsa levelének a KT irattárában és ülési jegyzőkönyveiben nincs nyoma; személyéről sem tudunk adatokat szerezni, mindössze annyit, hogy vidéki orvos, műkedvelő író volt.

e) A kiadásra ajánlott fordításokkal anyagi okokból egyelőre nem foglalkoztak.

f) Greguss titoknoki beköszöntője és a reá adott válasz megjelent a SzF I. köt. 173—175. lapjain.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

4. [Egressy Sámuel középbirtokos, Pest megye főügyésze 1836—1848-ig, többféle jótékony-adományáról volt híres.]

M: *Vegyes* rov. 3. bek.

5. A „Nemzeti Kör” korábbi pesti olvasókör volt, polgári kaszinó-féle. Alapszabályait nem ismerjük. A polgárosodás szolgálatába állította ajándékokból összegyűjtött könyvtárát. Nemzeti Kör néven alakult újjá az 1850-es évek végén; elnökül Kemény Zsigmondot választották, Teleki Lászlót pedig diszelnökké és Jókait alelnökké.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

6. A Shakespeare-bizottság jelentését 576. lapunkon. A Kisfaludy-féle levelekről l. 3/d sz. jegyzetünket. Az ülési jegyzőkönyvben nincs nyoma annak, hogy a megjegyzést ki tette. [JKK XII. köt. 28. sz. jegyzete. 367. l.]

M: *Vegyes* rov. elején.

7. A szerkesztőnek ebben a rovatban valamint „Szerkesztői üzenet”-ben adott válasza többnyire hivatalos hangúak; mindenkinek megadják az akkor divatozott címzést vagy rangot. A-nak arra is kiterjedt a figyelme, hogy a pártolók közöljék új lacímeiket, nehogy az illetménykötetek elveszsenek. Üzenetei nemcsak A. egyéniségéről és az előfizetési pártolói díjak kezelésének pontosságáról nyújtanak adatokat, hanem a pártolói kiadványok szétküldési nehézségeiről és izgalmairól is. Különösen becsesek a JKK XII. kötetében közölt több százra rugó üzenete közt a barátai, ismerősei részére címzett *levélpótló* üzenetek [l. JKK XII. köt. 533—535. lapjának jegyzeteit]. A szerkesztői üzenetek kezdőbetűi pl. K. G. = Kazinczy Gábor, Sz. K. = Szász Károly, L. J. = Lévy József, T. M. = Tompa Mihály, Gy.-nak Kolozsvárra = Gyulai Pálnak, A. L. = Abonyi Lajosnak, T. E. = Tóth Endre, Sz. M. = Szemere Miklós, M. I. (vagy pedig „Sztregovára”) = Madách Imre stb.

M: *Nyílt levelezés* rovatban

8—18. A febr. 20. és ápr. 1. között megjelent számokban semmi egyéb KT-i vonatkozású közlés sincs, mint a *pártolók névsora*. Minden rendű-rangú ember szinte egymással versenyezve lépett a Társaság kiadványainak előfizetői közé. A névsorban szereplő akadémikusok, tanárok, színészek, birtokosok, iparosok stb. között szembe ötlik Vörösmarty egyik leányának, továbbá Horváthné Szendrey Júliának, Batthyány Lajos özvegyének, Semmelweis Ignácnak és Nagyszalonta, valamint Nagykörös polgárai közül többeknek a neve.

M: *Vegyes* rov. 3. bek.

19.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

20. Eliot György regénye Salamon fordításában 1861 évszámmal jelent meg. 8°, 412 + 383 l. Emich-nyomda. — A Greguss-kötet szintén 1861-ben jelent meg, 8° alakban, XVI + 124 lapon (Emich-ny.).

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

21. — Ezt a korábbi szokást nemsokára megváltoztatták és az alapítók számára is küldtek minden kiadványból. L. itt a 33. közleményt.

M: *Vegyes* rov. elején.

22.

M: *Vegyes* rov. elején. — L. 7. sz. jegyzetünket.

23—24. Emich kiadó a mai *Ferenciek tere* 7. sz. alatt volt. A pártolói névsorban ezúttal is több ifjú iparos-segéd neve tűnik fel.

M: Mindkettő a *Vegyes* rov. elején.

25. — Az Akadémiánál is szokásban volt, hogy egyes nagyobb alapítványok tőkéjét maguknál tartották az alapítók és csak évi kamatait fizették be, míg aztán később részletekben beküldték az egész alapítványi összeget.

M: *Vegyes* rov. 3. bek.

26. A. már többször említette a KT ülésein (l. 1. sz. jegyzetünket), hogy semmiféle, kiadásra szánt eredeti alkotást nem kap, ezért nem tud regényeket sem közölni [l. 73. sz. jegyzetünket is]. — A Magyarország és a Pesti Napló egyébként e tárgyon összeveszett, a PN védte a KT álláspontját, a Magyarország c. hetilap 1861. okt. 22-i, majd 29-i számában csúfondórosan azt mondja, hogy a KT-nak úgy látszik, nincs egyetlen regényírója sem, és ott tart, mintha 1461-ben szerkeszteniék kiadványaikat [l. JKK XII. k. 392. l. jegyzetét és 443—445. l.].

27. Madách helyesírása ugyan nem volt egészen korszerű, de észrevehető, hogy a támadás nem annyira ellene irányult, mint inkább az akadémikusok és a KT néhány tagja ellen. A Fekete Leves c. lap már A. személyével is gúnyolódik 1861. okt. 20. és 29-i számaiban. „Bús Vitéz” nevű szerkesztője igazi neve Matkovics Pál; jellemző A. lelki nagyságára, hogy folyóiratában mégis helyet adott ettől az embertől egy vidám elbeszélésnek: SzF II. évf. II. fele 12. és köv. lapjain. Később Matkovics sokat nyomorgott, az Írói Segélyegylet kegyelemkenyerén élt (l. JKK XII. köt. 392—393. 1. jegyzet).

A KT kiadói tevékenységét egyébként mások is erősen bírálták, így a Hajnik-féle Magyar Sajtó 1861. évf. 319. lapján szúrnak A. cikke felé (SzF), hogy „ha van is némi ziláltság az irodalomban, nagyon feketeszeműveg kell ahhoz, hogy ily színben lássa valaki az állapotot” [ti. hogy *nem* leunének írói tehetségek]. — Uo. 1862. évf. 259. lapján — ekkor már Vajda János szerkesztésében — támadják a KT-ot é az Akadémiát a meddő pályázataik és regény-fordításaik miatt, s elég ritkán adnak hírt a KT üléseiről általában, pl. mindössze 1862 októberében, majd 1863 febr.-ban az ünnepi ülésről: Eötvös elnöki beszédéről. Ezért is csípte vissza őket A. a Koszorú 1863. júl. 1-i számában, hogy immár nem baj, ha terjedelmében megkisebbedett a Magyar Sajtó, — legalább nem fogják annyit bántani a KT-ot [JKK XII. k. 117. l.].

Elég gyakran gúnyolódott a Hölgyfutár c. lap [1863. nov.-i számaiban] és a Nővilág [1862. ápr. 20.], valamint Bolond Miska c. vicclap [aug-szept.], sőt Jókai sem állotta A Hon-ban (1864. febr. 7.) általánosságban támadni a KT kiadvány-terveit, újból a fordítások „elvét” hibáztatva, holott A. már a Társaság ülésein is, lapjaiban is többször kifejtette, hogy ebben nem a Társaság a hibás, hanem az írók, passzivitásuk!

A Sürgöny és a Fekete Leves c. lapok izetlenkedéseire (1861—62), va'aminth a Gombostű szürkálásaira többnyire nem is tartották méltónak felelni [l. KK XII. köt. 443—445. jegyzet lapjait].

M: *Vegyes rovat* 2 köt.

28. Emilia: Lemouton Emilia íróő, akinek Családi Kör c. jelentékte-len hetilapjában többször jelentek meg ismeretlen tollból támadások az írők „díszes” KT-ja, e kies „pihenőhely” stb. jelzőkkel díszített irodalmi köréről (l. 1861. okt. 27. stb.). — A. igen kíméletesen felelt e glosszában a tehetség-telen írótól származó cikkekre, midőn a legfőbb célt igyekezett kiemelni: csak adjanak ki minél több művet a hirdetett vállalkozásban. [*Lemouton Emilia* (1827—1869) a pesti egyetem francia tanárának leánya, az első teljes, de prózai fordítású magyar-Shakespeare-sorozat tervezője, fordító-ja és kiadója (1845)]

M: *Vegyes rov.* 2. bek.

29. Sárossy Gyula [előbb, eredetileg: Lajos]: 1816—1861. — A KT még 1846-ban választotta rendes tagjává, de ülésein nem szerepelt.

Vachott Sándor (1818—1861), a KT-nak 1842-ben választott rendes tagja; Petőfi és Vörösmarty baráti köréhez tartozott, neki olvasta föl Petőfi a *János vitéz* legelőször. Együtt szenvedett börtönt Sárossyval.

Szemere Pál (1785—1861): 1831-ben lett akadémikus, 1840-ben pedig a KT-nak rendes tagja.

M: *Vegyes rovat* élén, gyászkeretben.

30.

M: *Vegyes rov.* 2.

31. A lakása a *Hárompipa utca* [a mai Erkel utca] és Üllői út sarkán volt. A ma is álló ház II. emeletén lakott; a házat emléktáblával jelölték meg. [Az udvar fényképét a JKK XII. köt. 177. lapja előtt közlik.] A. szerette volna, hogy Kisfaludy Károlyról nevezzék el a Hárompipa utcát, de ez nem valósult meg; a múlt század végén nevezték el Erkel Ferencről. A. tréfás nyolc soros verset is közölt a SzF I. köt. 17. sz-ban [JKK XII. köt. 50. sz. alatt]. Az Arany család 1864 áprilisában költözött át innen az Üllői út 7. sz. házba, s végül onnan (1867 tavaszán) az Akadémia új palotájába, a hivatalos főtitkári lakásba, ahol haláláig élt Arany.

M: *Vegyes rov.* 2. bek.

32. Bizonyára voltak reklamálások több alapító-tag részéről a kiad-ványok teljes sorozatának elmaradása miatt; nekik szánta A. ezt a világos magyarázatot.

M: *Vegyes rov.* 2. bek. — L. 21. sz. jegyzetünket!

33. A korábbi határozatot a febr. 2-i ülésen megváltoztatták, és ennek alapján elküldik ezután az alapítotagoknak is a Társaság valamennyi kiadványát.

M: *Vegyes rov.* 2—3. bek.

34. Előzményeit l. 26—27. és további magyarázatát a 73. sz. jegyze-tünkben. [Vö. JKK XII. köt. 152. és 182. sz. glosszáival 52. és 59. l. ill. jegyzeteivel: 392. és 399. l.]

M: *Vegyes rov.* 2—3. bek.

35.

M: *Vegyes rov.* 3. bek.

36—39. Csupán néhány alapítványi és pártolói összeg bejelentése.

M: *Vegyes rov.* 4. bek.

40. Madách igazgatói üdvözlésének a KT-ban elhangzott, szövegét l. 337. lapunkon.

41. **M:** A *Tárca*-rovatban közölt „Daliás Idők” II. éneke alatt * jelzéssel a költő megjegyzése következett; az *I ének rövid tartalmával* kívánta érthetővé tenni az itt közölt éneket.

42. **M:** *Vegyes rov.* 3. bek.

43. A Molière-sorozatban Arago beszéde mégsem jelent meg, csupán Kazinczy Gábor bevezető tanulmánya.

M: A párizsi Molière-szobor felavatása alkalmával mondott beszéd szövegének közlése alatt * jellel, petit-szedéssel.

44–46. A 45. sz. közlésben említett M. O. = Magyarország c. folyóirat, amely a (Pesti Hírnökkel együtt) most Gyulai Pálon dőfött egyet [JKK XII. köt. 227. és 355. sz. jegyzeteit].

M: *Vegyes* rov. 2–3. bek.

47. Szilácsra utazván, a pénzküldemények felől is gondoskodott. Gyulai Pál lakása a mai Bródy Sándor utca 17. sz. alatt volt (l. a Madáchhoz és Kazinczy Gáborhoz írt A.-levelek részleteit 538. és 553. l.) — Lapjának kiadása 1862 őszén válságba jutott; utolsó száma október 30-án jelent meg.

M: *Vegyes* rov. 2–3. bek.

48. Hugo Viktor műve: a *Századok legendája* 1862-ben jelent meg, 8° alakban, 188 I. terjedelemben; Thackeray: *Esmond Henrik, Anna királyné ezredesének önéletrajza* 1862–65-ben, két kötetben, 8° alakban, 407+358 l. terjedelemben.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

49. M: *Vegyes* rov. 4. bek.

50. Nagyobb nyomaték kedvéért emeli ki, hogy a pártolói díjak késedelmes küldése mennyire hátráltatja a munkák kiadását.

M: *Vegyes* rov. 1. bek.

51. Először hirdeti a Molière-kötetek megjelenését és Bérczy Károly *Anyégin*-fordítását. (Az utóbbi csak 1866-ban jelent meg, 8° alakban. 296 lapon.)

M: *Vegyes* rov. 1. bek.

52. M: A *hírek* rovatában. — I. 264. lapunkat.

53. A *Nyílt levelezés* rovatában, ismeretlen egyénhez szóló üzenetként.

54. Fábán Gábor Apuleius-tanulmánya megjelent: a *KT Évl. Új folyam.* I. köt. (1860–1863.) 198–244. l.

M: *Vegyes* rov. 1. és 8. bek.

55. M: *Vegyes* rov. elején, valamint az ülés tárgysora az *Évlapokban* is.

56-57. Első eset, hogy diákok tettek alapítványt a Társaságnak.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

58. Az előbbi példát a bajai gimnazisták követték, a műkedvelő színészekkel együtt.

M: *Vegyes* rov. 3. bek.

59. M: *Vegyes* rov. 5. bek.

60. M: *Nyílt levelezés* 2. bek.

61. Kisfaludy Károly mellszobra a cikkben leírt módon nemsokára felállításra került.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

62. — Madách művének német fordításáról l. JKK XII. k. 434. jegyzet. — [A fordító: Dietze Sándor magdeburgi tanár, aki hazánkban az 1850–60-as években nevelősködött és megtanult magyarul. Ez a fordítás 1865-ben külön kötetben is megjelent: „Die Tragödie des Menschen von E. Madách” címmel.] A hölgy-divatlap havonta kétszer jelent meg, német változatának volt e kis cikkben megadott címe; ott jelent meg először a *Tragédia*, részletekben, németül.

M: *Vegyes* rov. 2. bekül.

63. Újabb megnyugtató a régóta ígért és oly nehezen készülő Molière-fordítások felől.

- M:** *Vegyes* rov. 5. bek.
- 64. M:** *Nyílt levelezés* II. bek.
- 65. M:** *Vegyes* rov. 12. bek.
- 66. M:** *Nyílt levelezés* 1. bek.
- 67.** Sárossy Gyula műveinek első, gyűjteményes kiadása Abafinál jelent meg, 1885-ben. Az említett színdarab azonban nem eredeti alkotása, hanem Monti után, olaszból fordította: *Manfredi, Faenza hercege* címmel (szomorújáték 5 felv.). — Előadta a pesti Nemzeti Színház 1857. szept. 16-án.
- M:** *Vegyes* rov. 9. bek.
- 68. M:** *Vegyes* rov. 2. bek.
- 69.** Tóth Kálmán vígjátékát a Társaság ülésén olvasták föl, de nyomtatásban csak 1898-ban jelent meg a Magyar Könyvtár 38. köteteként. — Előadták a Nemzeti Színházban 1863. nov. 7-én.
- M:** *Vegyes* rov. 8. bek.
- 70.** Ismételten sürgetnie kell a Társaság pártolói tagdíjait.
- M:** *Vegyes* rov. 3. bek.
- 71. M:** *Vegyes* rov. 4. bek.
- 72.** Valószínűleg A. maga is tréfára vette a Magyar Sajtó hírverését a nemlétező Madách-darabról. Ezért a rövid reflexió.
- M:** *Vegyes* rov. 8. bek.
- 73.** Mint már több ízben, így most is a KT védelmére kel az „eredeti művek” problémájával (vö. 26. sz. jegyzetünket és a JKK XII. köt. 392—393. és 443. lapjain közölt jegyzeteket).
- M:** *Vegyes* rov. 3. bek.
- 74.** Az Írói Segélyegylet méltányosságából nem szokta közölni a rászorultak neveit. A Hölgyfutár c. hetilap 1873. nov. 26-i számában csipkelődnek a KT-gal, amelynek nem éppen jelszava, hogy „ami eredeti, az rossz” — de a csakis fordított munkák kiadásával elvonja a szerényebb írók kenyérhezjuttatását. Másik kis cikkében így ír a lap: „Az irodalom nagy csatamezején, hogy foglalást tegyünk, nemcsak geniális tábornokokra van szükség, de derék sereg is” (1863. dec. 1.). — [L. JKK XII. köt. 405. glosszáját és 444. l. jegyzeteit.]
- M:** *Vegyes* rov. 2. bek.
- 75. M:** *Nyílt levelezés* 4. bek.
- 76.** A. precízen elszámol még az alapítványok ötszázalékos kamatösszegeiről is, melyek a bankbetétben mutatkoznak.
- M:** *Vegyes* rov. 6. bek.
- 77. M:** *Nyílt lev.* 6—7. bek.
- 78.** A Shakespeare-fordításokra nézve l. az 576. l. jegyzeteit.
- M:** *Vegyes* rov. 2. bek.
- 79.** Az új hároméves előfizetői ciklusra újból szaporodnak a pártoló jelentkezések. — Az ígért eredeti regény Abonyi: *A mi nőtáink* (l. 83. sz. jegyzetünket).
- M:** *Vegyes* rov. 2. bek.
- 80.** A KT Shakespeare-sorozatának első kötetét jelzi és — nevének megemlézése nélkül — csak annyit mond a 300 éves (1864. ápr. 23.) születési évfordulón a Nemzeti Színházban tartott ünnepi előadásról, hogy a *Szent-Ivánéji álom*t adták. Egyébként a fordításról részletes méltatást írt Szász Károly a Koszorú 21. és 22. számában, Egressy pe.ig a Szásznak írt levelében számolt be az első két előadásról, amelyen a színházi nézőtér nem volt éppen tele, és a művészek is eléggé hibásan adták a szöveget. . . [L. még a JKK VII. köt. 363. l. jegyzeteit is e fordításról és előadásról.]
- M:** *Vegyes* rov. 3. bek.

81. A KT működésével és különösen könyvkiadási irányával sokat bajlódtak a folyóiratokban [l. 26–27. és 73. jegyzeteinket és a JKK XII. köt. következő jegyzeteit: 383. l. (*akadémia* szónak írása), 391–393. l. (regényfordítások ellen) Madách helyesírásáról, (394. lap) *Cicero levelei* kiadásáról), 399. l. (a KT kiadványairól), 402 l. ua. tárgyról, 408. l. (Riedl Szendének helyesírási kötekedése, 410. l. (a Bolond Miska és a Kritikai Lapok csípkelődései), 443–445. l.) eredeti művek sürgetése és Jókai kritikája a KT kiadványairól), 449. l. (Fővárosi Lapok csípkelődése Gyulai és közvetve A. ellen); 466. l. (KT ballada-elméleti pályakérdése fölötti döntés).

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

82. Firduszi [helyesen: *Firdauszi*] nagyméretű eposzából már 1887-ben jelentek meg részletek Fiók Károly fordításában, de a Radó Antal-félet a KT adta ki két részletben: 1896-ban 237, majd 97-ben 122 lapnyi fordítását. Később egyesítve is megjelent 1907-ben, 391 lapon, a fordító bevezető tanulmányával. Azután is kiadták:

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

83. M: Lábjegyzet az Abonyi Lajos-féle *eredeti* regény megjelenéséről: *A mi nótáink* regény 4. füzetben, 8° 66 l. 1864. Ráth M. bizománya.

84. M: *Vegyes* rov. 13. bek.

85. [Torma Károly archaeológus (1829–1897), akadémiai levelező tag 1861 óta; emlékbeszédet Téglás Gábor tartott róla: *Emlb.* XII. köt. 9. sz.] A Balogh Jánosnak írt levél megjelent *Kisfaludy Sándor Minden Munkái* (1893.) VIII. kötetében, 93. l. – Eredetije ismeretlen helyen [vö. JKK XII. köt. 460. l. jegyzetével].

M: *Vegyes* rov. 13. bek.

86. M: *Vegyes* rov. 6. bek.

87. M: *Nyílt lev.* 1. bek.

88. A Greguss Gyula által fordított *Lusiada* 1865-ben jelent meg, 8° alakban, XXX + 449 l. – Ebben a közleményben szerepel először A. új lakás címe: Üllői út 7.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

89. Minthogy ezentúl a Pesti Naplóban közli a pártolók névsorát, itt csak sommásan említi, hogy Ungvárról és Máramarosszigetről is sokan jelentkeztek. Az új nagy alapítvány befizetője (Ghiczy Kálmán) az országgyűlés elnöke volt ekkor. [*Ghiczy K.* (1808–1888) ügyvéd, pénzügyminiszter]

M: *Vegyes* rov. 2–3. bek.

90. Kriza János akadémikus 1862-ben megjelent *Vadrózsák* c. székely népköltési gyűjteményét valóban a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatának I. kötetében folytatták, 1871-ben. Népköltésünk kincseinek megmentése körül A. is sokat fáradozott, hiszen éppen fiának Gyulaival együttes szerkesztésében indult el az említett kiadványsorozat [l. JKK XII. k. 450–451. l. jegyzeteit].

M: *Vegyes* rov. 2–3. bek.

91. Az említett Márton Ferenc azonos Abonyi Lajossal, akinek *A mi nótáink* c. regényét a KT adta ki (l. 83. jegyzetünket).

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

92. Az előző hírekből láttuk, hogy a KT elő könyvilletménykötetei hamar elfogytak. Ezért most több példányban nyomatta A. az Abonyi-féle regényt és Camoens *Lusiadáját*, az újonnan jelentkező pártolók kielégíthetése céljából.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

93. M: *Nyílt lev.* 3. bek.

94. Ács Zsigmond fordítását a KT nem fogadta el.

M: *Vegyes* rov. 2. és 7. bek.

95. Török Károly népköltési gyűjteményét a KT adta ki Magyar Népköltési Gyűjteménye II. köteteként (1872): *Csongrád megyei gyűjtés* c. 504 l. terjedelemben. — A. már a Koszorú I. köt. II. 5. számában közölt tőle egy szegénylegény-balladát, majd a II. köt. II. felében (4. sz) egy pár népdalt, alföldi gyűjtéséből. [Török (1843—1875) éppen A. vagy fia közbenjárására kapott szerény banktisztviselői állást a pesti Földhitelintézetben, ahol Arany László ekkor cégvezető volt. (I. JKK XII. köt. 556. l.)]

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

96-97. Az Akadémia 1865. jan. 26-án választotta A.-t titoknokává, ezért mondott most le a KT igazgatói tisztéről, Eötvös és többi barátja ismételt marasztalása ellenére.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

98. Greguss Ágost munkájának egy részlete a Koszorú ápr. 23-i számában jelent meg, (l. 100. sz. jegyzetünket).

M: *Vegyes* rov. 5. bek.

99. Szász Károly székfoglalója.

M: *Vegyes* rov. 2—3. bek.

100. Petittel szedve, (+) jelzettel a szerkesztő jegyzete, Greguss tanulmány-részlete alatt.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

101. Az Akadémia új palotájának titoknoki hivatalában tartották egész évben az üléseket.

M: *Vegyes* rov. 4. bek.

102. M: Vastag betűs *főcímmel*, első oldalon — ismételt közlés a még el nem készült felolvasó teremről [l. előbbi jegyzetünket]. A május 26-án tartott ülésben nem volt felolvasás, hanem Greguss Ágost titoknoki bejelentései képezték az ülés tárgyát: az elhunyt tagokról, a pártolói könyvtár újabb kötetéről, az új alapítókról. Újabb kiadványterveik közt jelzi Pálffy Albert nagyobb regényét, Bérczy fordításában pedig Puskin *Anyeginjét* és Jókai igéretét egy regény beküldésére.

103. A Társaság ülésén mindössze öt tag volt jelen. Eötvös elnöki megbízásából ketten megbírálták Arany László fordítását Shakespeare: *A két veronai ifjú* c. művéről és kisebb hibák kijelölése után kiadásra ajánlják. Más műfordításokról is szó esett ezen az ülésen, de minthogy nem voltak határozatképes számban jelen a Társaság tagjai, így az ülés nem foglalt állást. — Ez volt a Koszorúban A. utolsó híradása a Társaság működéséről.

A Koszorú utolsó számaiban még előfordulnak KT-i hírek, Greguss aláírásával, a szerkesztő csupán néhány nagyobb alapítványról emlékezik meg. Ennek az utolsó hivatalos hírnek a végén nincs ugyan megjelölve, hogy ki küldte be, de föltehető, hogy ennek a szövegezése is a szerkesztőtől való, mint ahogyan a hírek, beszámolók, felhívások és szerkesztői üzenetek is az ő kezénymomat árulják el.

M: *Vegyes* rov. 2. bek.

104. A. ezt a hat lapból álló „Megjegyzést” 1861. okt. 27-én Madáchnak írt leveléhez csatolta, így a *Tragédia* későbbi javításakor nem volt kezében. Ezért vannak itt-ott bizonyos különbségek e megjegyzései és a Tragédia-kéziratba tett javításai közt; hogy a lényegben azonosak, bizonyítja azt, hogy A. már elsőre is figyelmesen olvasta el a művet.

K: kékesszürke, Báth-cégjelű levélpapír, hat lap terjedelemben, mindkét oldalán sűrűn, tintával teleírva. Mérete: 14 × 23 cm.

Arany László özvegye ajándékozta az Akadémiának, 1898-ban, az említett és több száz más A.-levéllel együtt. Jelenleg az MTA Ktárában van, a *Tragédia* kézirata mellé kötve.

Jelzete: K : 531. sz. függelék.

M: Voinovich Géza akadémiai nagyjutalmat nyert *Madách-életrajz*-ban, 1922., továbbá Tolnai Vilmos 1923. évi *Tragédia*-kiadásában és Kardeván Károly, valamint Halász Gábor 1942-ben kiadott *Madách: Ö.M.-köteteiben*, végül Waldapfel József *Tragédia*-kiadásában, 1958-ban.

105. A között hasábos szöveg sorszámozása Tolnai Vilmosé, a még *Madách életében* megjelent II. kiadás nyomán.

Összefoglalóan így lehetne ismertetnünk A. módosításainak elvi szempontjait:

1. Apasztotta a Madáchnál túl gyakori és következtlenül alkalmazott írásjeleket, központozást, s a fölösleges gondolatjeleket törölte a kéziratból.

2. Mindenütt kijavította a helyesírás ósdiságait s a Madách vidéki elzárkózottságából eredő hibákat; viszont az is előfordul, hogy egyes elavult szókat vagy tájszavakat A. írt a szövegbe, pl. a 3352. sorban: *álgyu*.

3. Sok helyütt módosította az ismeretlen tájszavakat vagy hibás szóképzéseket (pl. *torzás*, *megszűkülte* stb.). A nehézkes és hosszú szóösszetételeket felbontotta vagy egyszerűbbel cserélte föl.

4. A gyakori germanizmusokat magyarosította; erre már az I. sz. alatt közölt „Megjegyzései”-ben is figyelmeztette Madácht.

5. A jobb ízlés vagy szebb hangzás kedvéért (euphoniák: *e és é, a és á* stb.) beirt vagy elhagyott egyes szavakat, nemcsak a Madách-kéziratba, hanem a korrektúrába is több helyen: ugyanis a végleges, nyomtatott szövegben több olyan igazítást találunk, amely a kéziratban még nem fordul elő.

6. Némelyik sornak nehézkes szórendjén azáltal szépített, hogy egyes szavakat fölcserélt vagy átszámozta a szórendet. Így vált hibátlanná a jambikus lüktetés. Nemcsak a ritmus lett csengőbbé, de sok helyen még a mondat értelme is világosabb az új szórend következtében. Ahogyan az ötödféles jambus-sorok követelik, A. sok helyen kijavította a hosszú vagy rövid hangzókat is.

7. A régies betűkettőzések közül a sok „melly, milly, olly, illy” szóból legtöbbször A. húzta ki az egyik *l*-betűt. Ha azonban ezáltal a ritmusban történnék hiba, akkor azonnal meghagyta a Madách által használt kettős mássalhangzót. Általában a legtöbb javítani való Madách helyesírásán volt. Még a századeleji, kiforratlan iskolai írást tanulta, s ez rögződött belé sztrégovai magányában. Stílusa is ezért maradt itt-ott régies. A. ezért írta első levelében (szept. 12.), hogy a helyesírási hibákat *okvellenül* kijavítandóknak tartja. [L. 27. jegyzetünket a laptámadással kapcsolatban]

A kézirat végén (4141. sorként), középen ez volt: *VÉGE*. A munkának nyomdába adásakor A. ezt a szót kék ceruzával áthúzta. Éppígy át van húzva alatta, előbb piros majd kék ceruzával, A.-nak ez a háromszavas dicsérő megjegyzése: *Ex leone leonem!* — Ez a latin közmondásnak: *ex ungue leonem* [az oroszánt körméről ismerjük] — általa módosított formája. A lap alján volt még A.-nak 4–5 sornyi bírálói észrevétele is, halványkék ceruza-írással, de ezeket radírgumival törölte s csak legalul, alig olvashatóan, ennyi maradt belőle: . . . 9.3/8. — Ez arról tanúskodik, hogy A. ekkor, szeptember 3–8. napjain még egyszer átnézte a művet, nemsokkal a Madách-nak írt levele előtt. Csak a nyomdába adásra fölhatalmazó válaszlevél után látott hozzá az említett sorok radirozásához.

Minthogy a nyomdai korrigálást Madách kérésére A. végezte, így előfordulnak a nyomtatott szövegben néhány helyen kisebb változtatások is, amelyek a kéziratban még nincsenek. A II. kiadásban azonban Madách visszajavította ezeket, ezért hitelesebb a II. kiadás szövege.

Újból végigmenve a *Tragédia* kéziratán, soronként összeszámláltuk, hány helyen láthatók A. bejegyzései, változtatásai. — Összesen több mint ezer sorban találjuk kezennyomatát: az ő költői alkotása 148 teljes sor, további 368 sorban csak egy-két szót cserélt ki saját szavaira vagy kifejezéseire. Nyomdai utasítása: 142 szó, végül 378 sorban javított a vidékies vagy elavult szavakban egy-egy betűt.

Egyetlen klasszikusunktól sem forog közzsájon annyi idézet, mint Madáchtól — de ebben A.-nak is van némi része. Mint Voinovich Géza kiemelte Madách-életrajzában [1922. évi kiad. 173—81. l.]: A. biztos ítéletére mutat az az elhatározása, hogy rögtön, első olvasásra fölvette a KT kiadványai közé, ami által maga is felelősséget vállalt a még ismeretlen költőért; észrevette a mű jeleneteiről, mily tökéletes történelmi miniatűrök. Barta János pedig Madách-tanulmánykötetében (1942. é. kiad. 148—149., 170. és köv. lapjain) elemzi Madách világnézeti közeledését az Aranyféle „nemzeti klasszicizmus”-hoz, s utal a két költő esztétikájának közös vonásaira.

A *Tragédiával* foglalkozó újabb kiadványok közül megemlítjük Básti Lajos, Kossuth-díjas színművész könyvét („Mire gondolsz, Ádám?” Bpest 1962.), minthogy helyre kell igazítanunk azt a téves állítását: *másfél év* alatt olvasta el A. a *Tragédia* kéziratát. Valójában másfél hónap alatt nézte és javította át!

K: világos-szürke, meritett papíron gubacs-tintával írott és porzóval behintett kézirat, 1—150 lap terjedelemben. Mérete: 19×25 cm.

Jelzete: K. 531. sz.; az MTA Ktárában van külön védő-tokban. A kékceruzás lapszámozást A. végezte, nyomdába adás előtt.

A. javításai Madách *Tragédia*-kéziratában vannak, tintával és ceruzával vegyesen, néhol kék és piros írónnal kiegészített nyomdai utasításokkal, lapszéli jegyzetekkel.

A kézirat eredetileg a KT gyűjteményében volt, s 1950-ben, a Társaság feloszlata után jutott az MTA kvtára tulajdonába, sok más kéziratot emlékekkel és a KT emléktárgyaival, képeivel együtt. A Könyvtár ezután gondosan restauráltatta a szakadt kéziratot és könyvkötőművésszel sötétbarna kecskebőrbe köttette, mellé függesztve a 104. sz. alatti A.-féle megjegyzéseket.

M: Tolnai Vilmos kritikai igényű kiadásában, 1923-ban a Napkelet-Könyvtár 1. számaként, 256 l. terjedelemben. Több helyen azonban téves lábjegyzeteket ad a szövegjavítások tekintetében. Többször nem vette észre, hogy a Madách-kéziratban a betoldás A. kezétől ered, így pl. mindjárt az egész mű intonációját jelentő 13. és 14. soránál, ami pedig hitelesen A. kézírása: „A gép forog, az alkotó pihen stb.” Nem vette észre a következő sorokban sem a fontos változtatásokat jelentő A.-féle javításokat: 131., 336., 455., 498., 501., 721., 1335., 1561., 2477., 3079., 3236., 3405., 3582. és 4106. sor. — Viszont néhány helyen olyan beírásokat tulajdonít A.-nak, amelyekben az erősebb vonalú írás és az A. vékony tintájánál sötétebb, egészen fekete-színű tinta Madách javítására és szó-áthúzására utal. — Ezekből Waldapfel József is közölt részletet.

Az 1582. sor után következő *Eretnekek*, illetve *Barátok* prózai kórusait Waldapfel József és Sötér István kiadásai egy sornak vesszük, ennél fogva náluk a korábbi kiadások sorszámánál *tizenhárommal* kevesebb lesz. Hasonlóképp összevonták az 1880—1900. sorszámokat is a legújabb Madách-kiadványok; úgy hogy végül is a Madách életében megjelent II. kiadás 4141 sorszámánál 26 sorral lett kevesebb a sorok száma.

Mi a korábbi jegyzetes kiadások és a leghitelesebb II. kiadás sorszámait követjük.

106. Madáchnak 1862. márc. 27-én tartott székfoglalója előtt intézte hozzá az igazgató ezt az üdvözlő beszédet.

K: nincsen meg.

M: Először a KT Évlapjainak Új Folyama, I. köt. (1860–63.) 162–165. lapján, majd Arany László adta közlé: H. II. III. kötetében. Az általa alkalmazott (!) jeleket mi is követtük, mint amelyek a megszokott helyesírástól eltérő szavak után szerepelnek ebben a kiadásban.

107. M: A napilapok és folyóiratok 1860 október végén közölték e felhívást. — A fordításonkénti kétszáz forint említése Tomori és A. levélváltása alapján történik [I. bevezető jegyzetünkben].

108. Greguss Ágost titkár a KT 1860. okt. 25-i zárt ülésén jelentette, hogy „a főtárgyat azon jelentés képezé, melyet a múltkor kinevezett Shakespeare-bizottság dolgozott ki”, [I. a bevezető jegyzet].

M: SzF 1861. évi I. köt. 141–143. l. (jan. 2.)

109. Ács Zsigmond fordítását a kecskeméti, 1853. évi kiadás nyomán bírálta meg. Ács mint nagykörösi tanár már az 1840-es években is foglalkozott különféle műfordításokkal, s híres volt arról, hogy hét nyelven tud olvasni és beszélni; e Shakespeare-fordításán is jelezte: „Angolból fordította.” Ez akkor még feltűnést keltett, mert a legtöbben német fordítások után dolgoztak. A *Velencei kalmárral* Lévy József is foglalkozott, de felhagyott tervével, s így Ács kötete került hivatalos bírálatra. Az 1861. jún. 25-i ülésen A.-t és Lukács Móricot kérték fel megbírálására. — Érdekes, hogy a Shakespeare-bizottsági első jelentés nyolcadik bekezdésében [I.: F: 107.] éppen A. hangoztatta azt az elvet: nem lehet a bírálókat akkora munkára készíteni, hogy egész műveket szóról szóra összehasonlítsanak az eredetivel — és mégis egyedül ő volt az, aki önmagára *nem* alkalmazta ezt az elvet. Fordító-társai sokkal könnyebb módon teljesítették vállalt kötelességüket, de A. kivétel nélkül soronkint végig ment minden művön, amelynek fordítását vele bíráltatták meg, és az eredetivel összehasonlította a fordítók munkáját.

Ács fordításában háromszáznál több helyen javított; legtöbbször a költői átstilizáláson felül egész sorokat fordított újra; ezenkívül hosszabb drámaelméleti bevezetésben fejti ki nézeteit a drámai nyelvről, a fordítás technikájáról, és egész esztétikai tanulmányt ír magáról a műről.

Ács Zsigmond megfogadta minden tanácsát, és a javított példányt már öszre beküldte, úgyhogy nov. 27-én a Társaság ülésén már foglalkozhattak vele és kiadásra javasolták. [A. bírálatának részletes megítélése: Bayer J. i. m. II. köt. 134–149. l. és Voinovich III. köt. 84–86. l.]

K: az MTA Ktárában. Mérete 21 × 35 cm. Jelzete: Kisfaludy-Társaság iratai, Analecta. — Három egészíves, fehér papíron, kilenc sűrűn teleírt oldalra terjed a tintával írt kézirat, 1862. ápr. 23-ról keltezve, A. névalírásával. A fordítás-kötet lapjelzeteire hivatkozik A. a bírálat soreleji számozásában.

M: *Magyar Shakespeare-Tár* VII. köt. 172–191. lapján, Radó Antal bevezető tanulmányával. Ez a közlés azonban néhány szóban eltér a kötetünkben közölt A.-kézirattól.

110. Szász Károly e fordítását 1863-ban először a Nemzeti Színházhoz küldte be, azzal a kérelemmel, hogy bíráltassák meg a Kisfaludy Társasággal is. Erre kérték föl A.-t és Egressy Gábort utóbbit mint „a színpadi nyelv legfőbb őrét”. (L.: KT jegyzőkönyvei)

A két bírálat el is készült decemberre.

E bírálatában A. több mint kétszáz sort írt újra és ezeken felül igen fontos, elvi jelentőségű bevezető tanulmányban foglalkozott a műfordítás technikájával. Dicsérte Szász Károly szorgalmát és műfordítói készségét, de hibáztatta gyakori germanizmusait. Ez a rövid bevezető tanulmány is

rendkívül jellemző A. szigorára: Shakespeare nem csupán „fordítási studium” számára, a Szász-féle fordítást is éppen csak kielégítőnek találja.

Bírálata szélén szinte minden sornál látható Szász Károly kézjegye; tehát lelkiismeretesen végigment újból az egész drámán, s mint 1864. jan. 8-án kelt levelében írja: igekezett eleget tenni „Arany minden észrevételének”. (L. uo. 513/551. sz. levelét.) — Szász Károly javított fordítását aztán a KT 1864 tavaszán elfogadta, de csak később jelent meg a sorozat 14. kötetében. A Nemzeti Színház már a javított szöveggel adta elő.

K: Magángyűjteményben, dr. László Gyula budapesti egyetemi tanár tulajdonában, akinek hálás köszönetet mondunk a kézirat közlésre való szíves átengedéséért. — Terjedelme: hat sűrűn teleírt ívlap, fehér papíron, 21 × 35 cm méretben.

A hosszában kettéhajtott papír felzetén szereplő cím szintén A. kezétől ered.

M: egész terjedelmében sehol sem közölték, csupán kivonatossan ismertette Bayer József (i. m. II. köt. 234—35. l.).

III. Greguss fordításának kezdetleges előzménye volt: egy prózai fordítási kísérlet 1845-ben, Lemouton Emiliától, amely fordításra már tett is A. néhány csipős észrevételt baráti levelezésében.

Greguss Ágost fordításában A. 248 helyen javított és — mint a nyomtatással összehasonlítottuk — a javasolt igazításokat Greguss kivétel nélkül keresztül is vitte. A munka másik bírálója a Társaság felkérésére Lévy József r. tag volt, aki azonban felületes, rövid véleményt küldött be.

K: MTA Kvtár K. 512/c. Mérete: 33 × 21 cm.; a fehér papíron, tizenkét sűrűn teleírt ívlap címzése is A. kezétől ered. Ekkor még Shakespeare nevét így is írták: *Shakespeare* vagy *Shakspeare*.

M: Nyomtatásban nem jelent meg.

A KT „Shakespeare-bizottsága” (1864. III. 30-án) a Sh.-fordításokkal kapcsolatban az alábbiakat jelentette:

„Kezdetben az volt a szándék, hogy kötetenkint három drámát fognak adni, de az idő rövidsége miatt kettőben állapodtak meg. Ezek egyike *Otello* s a másik a *Szentivánéji álom*. Előbb nem látta kivihetőnek a fordító, hogy elkészülhessen a Nemzeti Színház számára, de azóta meggyőződve, hogy nincs akadály benne, azt is sajtó alá adta. A bizottság aztán megállapodott a nyomtatandó 1500 példány egyszerű kiállításában s mellőzvéen Tomori indítványát bizonyos számú bizonyos példányoknak a pártolói könyvviltemények céljaira készpénzen történő megvétele tárgyában — azt indokolta meg részletesen, hogy miért mellőzték az egyes kötetekhez tervbe vett bevezetéseket mindjárt az első kötetnél. — Végre a bizottság és az igazgató nem látta módját, miképpen teljesítse, e szoros idő alatt, a Társaság egy előbbi határozatát, mely szerint minden egyes darabnak bevezető értekezést kellene élje bocsátania. Ily munkában először is egységnek, egyöntetűségnek kellene lennie, nem bízhatni tehát az egyes darabok fordítóira vagy külön-külön egyénre, aki éppen alkalmilag rávehető. — Ily munkát továbbá nem lehet rögtönözni, encyclopoediászerűen compilálni; annál kevésbé, mert egy társaság tekintélye alatt jelenik meg; hanem hosszú, kimerítő tanulmány kívántatik rá, s akkor is kérdés, a roppant Shakespeare-literatúrával szemben, mit és mennyit kelljen adni egy fordított Shakespeare olvasóinak. A szöveg homályos helyeihez a fordítók úgyis odateszik a jegyzést; oly bevezetés, mint *Deliusnál*, mely az egyes darabok *forrásait* nyomozza, különböző kiadásait veti össze, helyén van az eredetinel, de fordításnál fölösleges. — A darabok aesthetikai méltatása megint olyan, melyet a Társaság igen megbízható ember kezébe tehetne csupán, olyanéba, ki e célból Shakespeare-t s a róla levő aesthetikai véleményeket beható tanulmány tárgyává tenné. A bizottság tehát

és az igazgató épen nem látta e munkát már ez első kötetnél rögtönözhetőnek; a most közlendő színművek úgy is elég érthetők, s ha a Társaság később e nemű fejtegetésnek célszerűségét látná, a későbbi füzeteknél vagy utoljára egy külön kötetben, úgyis eszközölheti.”

112. A teljes fordítás 1864 januárjában készült el. Előbb a Nemzeti Színházhoz nyújtotta be Szász Károly. Egressy Gábor ajánlására el is fogadták előadásra, de a KT sorozatában való kinyomtatására csak alapos kijavítása után került sor. A szabályok szerint két bírálónak kellett átnéznie és ajánlania. A KT ülésén A. és Egressy kezéhez adták ki hivatalos bírálat végett. Egressy bírálatát egyáltalán nem ismerjük, de az bizonyos, hogy ő csak színszerűség szempontjából szólt hozzá, hiszen előbb a színháznál már ajánlotta is e drámát.

A. 1864. szept. 24-ről keltezve nyújtotta be terjedelmes bírálatát a KT plénuma elé, melynek kézírata azóta, hogy Bayernél volt betekintésre (az 1900-as években), elkallódott. Bayer idézett drámatörténeti művének lapjairól tudjuk, hogy A. elejétől végéig összehasonlította a fordítást az eredetivel, és ahol a hely, az értelem kétes, Schlegel német-fordításával erősíti a maga igazát. Ez a bírálata is aprólékos, de nem kicsinyes – mondja Bayer József –; pontos, de seholsem pedáns; nemcsak hűség, de magyarosság szempontjából is megrostálja a fordítást. Buzgalma annyira megy, hogy sok helyütt nemcsak kifogást tesz, hanem le is fordítja, ha kell, magyarosabban, hívebben, mint Szász Károly.

Kétségtelenül egyike a legnehezebben fordítható Shakespeare-drámáknak. Nálunk először Kazinczy fordította, 1790-ben, német szövegből, majd utána Döbrentei angoltól. Kossuth is fordított egyes részleteket, A. is beléfogott, még Nagyszalontán, de abbahagyta. Egressy Gábor is lefordította a 40-es években, de – saját szavai szerint – „elég gyarlón” – A KT szept. 28-i jegyzőkönyvében (Tóth Kálmán h. titkár írásával) benne van, hogy A. benyújtotta írásbeli véleményét és Egressyvel együtt kiadásra ajánlották, hibáinak kijavítása után.

M: Mindössze néhány részlet jelent meg belőle a Bayer i. m. I. köt. 270. lapján. A Szász-féle fordításból a Koszorú 1863. évi I. köt. 173–76. lapjain közölt A. részleteket.

113. Ezekről a ceruzás bejegyzésekről azt írja Voinovich, hogy „a kötetben hátrább Arany beírásai elmaradnak, de ceruza-vonása gyakori a szöveg mellett”.

Ami a Petőfi-családtagok fordítói díját illeti, erről csak annyit tudunk, amennyit az OSzK-ban lévő Petőfi-ereklyetárban [I. OSzK Kézírtár P.E. 132. sz. iratcsomó, 1864. dec. 30.] lévő eredeti levélből olvashatunk. Petőfi Zoltán ugyanis 1864. dec. 30-án írott hosszabb levelében említi édesanyjának: „... bizonyosan a postán van valami ostoba, ki soha sem nézi meg az utolsó postát. Így történt ez Arany Jánosnak Pista bácsihoz [Petőfi Sándor testvér-öccséhez, Zoltán gyámjához] szóló levelével is (dec. 21), a melyben Arany megkérdi, vajon beleegyez-e Pfeiffer indítványába, mely szerint én is, ő is 100 frt-ot kapnánk Coriolánért; s a levélben Arany felkérte Pista bácsit, hogy rögtön feleljen, mert szeretné, ha a gyűlésre már bizonyosat tudna. Mi a levelet csak 6 nap múlva, hogy irtuk, ülés előtt egy nappal kaptuk meg, s így a válasz oly hamar meg nem érkezhett. (Pista bácsi beleegyezett.)” – A KT ülési jegyzőkönyveiben nincs nyoma annak, hogy a fordítási díjat mikor fizették ki, sajnos, a pénztári számadások is elvesztek, de valószínűleg a megfelelő Shakespeare-kötet kinyomtatásakor Tomori adományából a pénzt mindketten megkapták.

A. máskor is megemlékezett keresztfiáról, mint pl. 1863 karácsonyára küldött leveléhez mellékelte a *Nemzeti dal* egyik első nyomtatványát, éppen

azt, amelyet Petőfi Sándor Szalontára írott, 1848. márc. 21-i leveléhez csatolt ezzel a halhatatlan lapszéli megjegyzésével: „Az idemellékelt verset nyomta ki legelőször a magyar szabad sajtó.”

[L. Irányi István: *Petőfi Zoltán* 36. és 37. lapjain közöltek. Szarvas 1964. 212. l. — Mindössze annyi a közölteken a javítani való, hogy dec. 28-án nem az Akadémia, hanem a Kisfaludy Társaság tárgyalta a Coriolan-fordítás tiszteletdíját, a Vörösmarty-féle *Lear*-fordításával egyszerre.]

K: Petőfi *Coriolanus*-fordításának A. birtokában volt kötete a második világháború folyamán, 1945 januárjában pusztult el, az egész A. családi könyvtárral és a volt Arany László-féle villával együtt.

M: Az itt közölt töredéket Voinovich III. kötetének 86–88. lapja nyomán soroltuk be az A.-bírálatok közé.

114. Vörösmarty *Lear király*-fordításába írt megjegyzéseiből hasonlóképpen Voinovichtól vettük át (uo.) ezt a szemelvényt. Voinovich azt mondja A.-életrajzában, hogy „Arany példányában az I. felvonás szövege telve is van aláhúzásokkal és javításokkal. Belefáradt, abbahagyta. — A Shakespeare-kiadásba mindössze három javítása ment át.”

Egyébként a *Lear*-kötet átnézésére és az eredetivel való egybevetés után újabb kiadásra előkészítésére maga A. vállalkozott, még 1858. nov. 26-án kelt, Tomori Anasztázhoz küldött levelében.

A tragédia 4. jeleneténél a „*confessio*” szó arra vonatkozik, hogy Vörösmarty nyilván fölcserélte a *confessio*-t (hitvallás) a másik szóval, ami *hivatást* jelent. Voinovich megjegyzi még: „Arany többnyire csak az angol szavakat írja ki a hibás magyar fordítások mellé; sokszor hivatkozik *Deliusra* (D.)” [*Delius Miklós* (1813–1866) német filológus és irodalomtörténész, a teljes németnyelvű Shakespeare-sorozat kiadója és magyarozója. Kiadványát ajánlotta a magyar fordítónak, segédkönyvvül A. és Tomori Anasztáz.]

Minthogy A. és fia könyvtárából, a budai (Ménesi-út 23. sz.) villából egyetlen kötet sem került elő, nem lehet megállapítani többé: mennyit és még mily sok más kötetben vagy kiadásban javított A., esetleges újabb kiadásokra számítva.

M: Voinovich III. köt. 86–88. l.

115. K: az MTA Könyvtárának Kézirattárában van, jelzete: K.513/5.sz. Mérete: 15×25 cm.; fehér papírlapokon, 7 l. terjedelemben. Az MTA főtitkársága még 1938-ban vásárolta az Ernst-múzeum aukcióján, ahol évtizedekig tárlóban állt, s emiatt a kézirat első oldala alig olvasható, annyira kiszívta a napfény. Mind a négy sarkán rajzszöglukasztások nyomai látszanak.

M: Itt először. — A jelenetek számozását A. bírálói kéziratában vegyesen írta, arab és római számjegyekkel.

116. K: az MTA Kvtára Kézirattárában van. Jelzete: K.513/185. sz. Mérete: 21×33 cm. Négyoldalas, fehér papírra levélformában volt összehajtvva, s külső címzése is A.-tól származó, autográfia.

M: Itt először.

117. [*Szinyei Valéria* Jekelfalussy Lajosnak, a szabadságharcban teljesített honvédtiszti szolgálatáért várbörtönt szenvedett felső-magyarországi birtokosnak volt leánya. Szinyei Pálhoz ment férjhez és birtokukon, a Sáros megyei Jernyén élt, ott nevelte fiait. Egyik fia: Szinyei-Merse Pál festőművész.] — A.-nak itt közölt hivatalos levélét másik fia: Szinyei-Merse István főrendiházi tag ajándékozta az Akadémiának 1897-ben, édesanyjának egyéb levelezésével együtt. Ezen a levélen kívül, ugyancsak a fenti jelzet alatt, őrzi az MTA Kvtárának Kézirattára A.-nak másik négy magánlevélét is Szinyei Valériához, valamint a tőle A.-hoz írottakat; egyikben pl. rajongó hangon gratulál a költő gyűjteményes munkáinak kiadásához (1867. aug. 6-i levele), másik levelében meghívja A.-ékat nyaralásra felvidéki birtokukra;

harmadik levelében megemlíti, hogy Münchenben tanuló, Pál nevű fiának egyik képe a pesti tárlaton lesz kiállítva és reméli, hogy A. is megtekinti képét: a „Pán és nimfá”-t. Levélváltásuk egészen személyes természetű, s így nem tartozik A. hivatalos működéséhez.

K: uo. — **Jelzete:** K.513/740. sz. Kétoldalas, fehérszínű levélpapírjának mérete: 15×23 cm.

M: itt először.

118. K: az MTA Kvtárának Kézirattárában, mérete 25×40 cm, fehér négyoldalas ívpapír. **Jelzete:** Kisfaludy-Társasági Levelezés II. doboz.

A b) 2. pontjában *) alatt történt hivatkozás melléklete nincs meg. — Az igazgató névalírása alatt ott van a kézirat két részén Eötvös József is, aki mint elnök, utalványozta a két összeget a pénztárnokhoz.

119. K: uo. **Jelzete** szintén ua. Mérete is azonos. Kétszer négylapos fehér papírríven szerepel A. kéziratos elszámolása.

Sem ezen a számadáson, sem a következőkön nincs elnöki aláírás.

120. K: uo. **Jelzete** és mérete azonos az előbbiekkal. Szintén négyoldalas íven van írva. — Kiderül belőle, hogy A. mindössze 2800 Ft, igazgatói fizetést élvezett öt év alatt.

121. K: uo. **Jelzete** és mérete azonos az előbbiekkal. Kétoldalas fehér papírlapjának aljára föl van ragasztva az említett pénzek beváltásáról szóló banknyugta a Morgenstern és társa Bankháztól: egy db. *Napóleon-arany* (9.24 Ft), továbbá *egy arany* (5 Ft 45 kr.) és *négy dollár* (9 Ft 60 kr.) beváltásáról.

A számadásának felzetén említett *tíz mellékletből* csak egy van meg: az 1864. febr. 7-i közgyűlés költség-elszámolása.

A. szövegében szereplő KT-tagok

(Rövidítéseink magyarázata: V. = tagválasztásának éve, Szf. = Székfoglaló előadásának éve és címe)

- Abonyi Lajos (családi neve Márton Ferenc), 1833—1898; V. 1867 Szf.: 1868. Egy név, mely tart mától holnapig (novella).
Ágai Adolf 1836—1916; V. 1877 Szf. 1877. Alsőgi történet (novella).
Arany László 1844—1898; V.: 1867. Szf.: 1867. Magyar népmeséinkről.
Bartalus István 1821—1899; V.: 1867. Szf.: 1867. A magyar egyházak zenéje a 16. és 17. században.
Berczik Árpád 1842—1919; V.: 1873. Szf.: 1874. Czakó Zsigmondról.
Bérczy Károly 1821—1867; V.: 1862. Szf.: 1862. Puskin Anyéjnjéből.
Csengery Antal 1822—1880; V.: 1860.
Dobsa Lajos 1824—1902; V.: 1862. Szf.: 1865. Aba Sámuel (színmű).
Egressy Gábor 1808—1866; V.: 1863. Szf.: 1865. A színészet könyvéből.
Eötvös József báró 1813—1871; V.: 1838. A KT második elnöke, Jósika után.
Erdélyi János 1814—1868; V.: 1842. Szf.: 1842. A népköltészetéről. A KT titkára volt: 1843—1860.
Fábián Gábor 1795—1877; V.: 1862. Szf.: 1863. Pár szó a milesiákról.
Fáy András 1786—1864; V.: 1836. Igazgató: 1837—1846.
Gaál József 1811—1866; V.: 1842. Szf.: 1842. A haramia szerelme (novella).
Garay János 1812—1853; V.: 1842. Szf.: 1842. Lírai kötetetünk késői ki-fejlésének okairól. A KT segédtitkára: 1845—1852.
Greguss Ágost 1825—1882; V.: 1860. Szf.: 1860. A népköltészet viszonya a műköltészethez. Titkár 1860—1879. Másodelnök: 1879—1882.

- Greguss Gyula 1829—1869; V.: 1867. Szf.: 1868. Határkérdések a szép- és a természettudomány között.
- Győry Vilmos 1838—1885; V.: 1868. Szf.: 1868. Három svéd költőről.
- Gyulai Pál 1826—1909; V.: 1860. Szf.: 1868. A népszerűségről (szatíra).
Másodelnök: 1873—1879. Elnök: 1879—1899.
- Horvát Boldizsár 1822—1898; V.: 1887. Szf.: 1889. Köttemények.
- Hunfalvy Pál 1810—1891; V.: 1842. Szf.: 1842. A magyar költészet hivatása.
- Jókai Mór 1825—1904; V.: 1860.
- Kazinczy Gábor 1818—1864; V.: 1860.
- Kemény Zsigmond báró 1814—1875; V.: 1860. Elnök: 1867—1873.
- Kovács Pál 1808—1886; V.: 1836. Szf.: 1885. Elkészett székfoglaló.
- Kriza János 1811—1875; V.: 1863.
- Lévay József 1825—1918; V.: 1862. Szf.: 1863. A szép nyilvánulása.
- Lukács Móric 1812—1881; V.: 1842. Szf.: 1842. Pope: A műbírálatról (ford.).
- Madách Imre 1823—1864; V.: 1862. Szf.: 1862. Az esztétika és társadalom viszonyos befolyása.
- Pákh Albert 1823—1867; V.: 1865.
- Salamon Ferenc 1825—1892; V.: 1860.
- Sárosy Gyula 1816—1861; V.: 1846.
- Szász Béla 1840—1898; V.: 1868. Szf.: 1869. A szabadelvűek (szatíra).
- Szász Károly (II.) 1829—1905; V.: 1860. Szf.: 1865. Shakespeare kisebb költeményei. — Másodelnök: 1883—1900.
- P. Szathmáry Károly 1831—1891; V.: 1869. Szf.: 1870. A regény föladata.
- Szeberényi Lajos 1820—1875; V.: 1867. Szf.: 1867. A középkori mysteriumok s ezek nyomai a hazai népköltészetben.
- Székács József 1809—1876; V.: 1838.
- Szemere Miklós 1802—1881; V.: 1865.
- Szemere Pál 1785—1861; V.: 1840.
- Szigeti József 1822—1902; V.: 1865. Szf.: 1868. Toldi Miklós (színmű).
- Szigligeti Ede 1814—1878; V.: 1845. Szf.: 1846. Drámai állapotjainkról.
- Szilády Áron 1837—1922; V.: 1867. Szf.: 1867. Rokoncaink epikájáról.
- Szontagh Gusztáv 1793—1858; V.: 1836.
- Szücs Dániel 1812—1884; V.: 1848.
- Toldy Ferenc 1805—1875; Alapító tag (1836), igazgató: 1841—1860, másodelnök: 1860—1873, elnök: 1873—1875.
- Tolnai Lajos (családi neve Hagymássy) 1837—1902; V.: 1866. Szf.: 1866. A szegény kevélyek dominiuma c. regényéből részlet.
- Tompa Mihály 1817—1868; V.: 1847. Szf.: 1847. A vámosújfalusi jegyző.
- Tóth Kálmán 1831—1881; V.: 1860. Szf.: 1863. Amit az Isten adott (vers).
Segédtitkár: 1860—1876.
- Tóth Lőrinc 1814—1903; V.: 1841. Szf.: 1841 (versfordítások); titkár: 1841—1843.
- Vachott Sándor 1818—1861; V.: 1842. Szf.: 1842. A külföld rabja (vers).
- Vadnai Károly 1832—1902; V.: 1866. Szf.: 1867. A megúnt nő (novella).
- Vörösmarty Mihály 1800—1855; alapító tag (1836).
- (Akiknél nincs székfoglaló-cím vagy év, azok nem tartották meg székfoglalójukat. Alapítókra ez nem volt kötelező.)

KÉPEK JEGYZÉKE

1. A Nagyszalontai iskola és városháza; Rozvány György rajza
2. Két marhapasszus Arany jegyzői működése idejéből
3. Nagykőrös főtere Arany idején, középen a régi gimnáziummal
4. Részlet a nagykőrösi Arany János Emlékmúzeumból
5. Arany javításai egyik nagykőrösi diákjának dolgozatán
6. Az Arany család első pesti lakóháza
7. Arany javításai Madách *Az ember tragédiája* c. műve kéziratán
8. Arany bírálata Ács Zsigmond *Velencei kalmár*-fordításáról

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

- Aarou Dudásy Anna 249
 Aba Sámuel (dráma) 281
 Abafi Lajos 555, 559, 569
 Abeles Fülöp 250
 Abonyi Lajos 579, 275, 276, 280,
 506, 535, 570, 571
 Ábrahámffy János 250
 Académie des jeux floreaux 524
 Achájok 162, 174
 Achilles 151, 162
 Achmed bég 146, 161
 Ács Károly 263
 Ács Lajos 83
 Ács Zsigmond 219, 220, 224, 225,
 279, 343, 366, 486, 526, 527, 529,
 536, 548, 571, 575
 Ádám András 517
 Ádám Gerzson 247, 421, 484, 486,
 491, 517
 Ádám László 516
 Aeneas 135, 212, 216
 Ágai Adolf 579, 510, 516
 Agamemnon 174
 Ágnes asszony 533
 Agustich Imre 244
 Aischylos 525
 Ajtai Jánosné 23, 24, 444
 Ajtai Mártonné 24
 Alba herceg 226
 Albert főherceg 564
 Aldebaran csillag 136
 Álmos vezér 203
 Ambrozovits Béla 248
 Ambrus János 17, 90
 Ambrus József 250
 Ambrus Péterné 79
 Amselberg Károly 246
 Andaházy Géza 246
 Andromache 217
 Antal Mária 249
 Antónia (regény) 270, 271, 411
 Antonio 344—349, 359, 361
 Antosné Radák Kata 248
 Anyegin 264, 271, 527—30, 557,
 569, 572
 Ányos Pál 163, 175, 216
 Apolló 162, 174, 227
 Apponyi Mihályné 471
 Apuleius: Cupido és Psyche 265, 569
 Arago 262, 553, 559, 569
 Arany György 107
 Arany János (névrokon) 470
 Arany László 579, 283, 432, 434, 491,
 492, 496—98, 504, 517, 521, 531,
 536, 550, 560, 571, 572, 575, 578
 Argay János 512
 Archilochus 139
 Árpád vezér 133, 199, 212
 Árvay Gergely 551
 Astyages 183
 Athéni Timon 536, 549, 550
 Atreidák 162
 Attila 61, 199, 212, 214—217
 Attila-életrajz 491
 Aumerle 378
 Azori Mihály 247
 A fősvény (vígj.) 397—400, 551,
 553—560
 A had útja 151
 A Hon (lap) 534, 567
 A két verónai ifjú 572
 A király házassodik (vígj.) 270
 A közelítő tavasz 181
 A mi nótáink (regény) 275, 276, 570
 A piperkőc (vers) 165
 A rab golya 115
 A tengeri szélvész 187
 Az elveszett alkotmány 433, 524

- Az ember tragédiája 255–257, 260,
 267, 268, 283–313, 526, 527,
 538–546, 572, 573
 Az ősz 188
 Az özönvíz (vers) 157, 179
 Az újévhez (vers) 158
- Baar János 250
 Babits Mihály 505
 Bacsák Lehel 245
 Bagdi István 20–23, 46, 444, 480
 Bagdi József 21, 22, 443
 Bajai Takarékpénztár 260
 Bajcsy Sándor 245
 Bajó Gergely 468
 Bajó János 32, 63, 69, 248, 431, 436,
 445, 452, 463–65, 471, 472, 474,
 476–78, 480
 Bajó László 53, 63, 69, 81–83, 87
 Bajó Mihályné 80, 81, 468
 Bajó Sándor 53–55, 57, 59, 63, 455
 Bajza József 524
 Bajza Lenke 248
 Bakács Tamás 131
 Baky Ferencné 251
 Balassa István 248
 Balassa János 248, 546, 554
 Balla Mátyás 246
 Ballagi Károly 247
 Ballario 359
 Balog György 15, 63
 Balog Sándor 35, 53–60, 246, 449,
 455, 475, 480
 Balog Zsuzsa 82
 Balogh Imre 249
 Balogh János 15, 51, 61, 63–64, 68–
 71, 75, 461, 470
 Balogh Lajos 246
 Balogh László 78
 Balogh Márton 43, 45, 51
 Balogh Mihály 17, 19, 23, 32, 42, 63,
 78, 442, 456, 468
 Balogh Péter 7, 36, 90, 239, 438–39,
 472
 Balogh-Nagy Teréz 249
 Balogh Sándor (Szentesi) 240
 Balthasar 346, 357
 Bán János 134–141, 501, 502, 516
 Bánffy Jenő báró 246
 Bánk Bán 112, 542
 Bánó József 240
 Bárány Dénes 254
 Baranyai Ágoston 249
- Baranyai Lajos 249
 Baranyai Zsigmond 244
 Baráth Ferenc 517
 Baráth József 250
 Barátom halálára 182
 Baróthy Pál 249
 Baróti Szabó Dávid 216
 Barsi József 240
 Bársony-Fázsi Lujza 249
 Barta János 430, 433, 502, 514, 574
 Barta László 452
 Bartha József 247
 Bartakovics Jolánta 250
 Bartakovics Sarolta 250
 Bartalus István 579
 Bartóky József 245
 Bassanio 345, 352, 358
 Básti Lajos 574
 Bathó Ferenc 248
 Báthory Gábor 484, 485
 Báthory István 247
 Báthory Nándor 246
 Báthory Sándor 243
 Batizfalvy Samu 247
 Batthyány Géza, gr. 254
 Batthyány Lajosné grófné 249, 251,
 566
 Bay Ferenc 245
 Bayer József 550, 575–77
 Beck Gyula 250
 Bede Ádám 253, 257, 262, 264, 267,
 273, 409, 410, 552
 Bedőházy János 248
 Beke Gyula 247
 IV. Béla király 133, 135, 212
 Bémer László báró 33, 435, 448, 472
 Bémer Pál báró 250
 Bene Ferenc 248
 Benedict György 248
 Benedicti József 248
 Beniczkyne Keglevich Stephanie
 grófnő 254
 Benkő Albertina 245
 Benkő Imre 421, 485, 490, 491, 494,
 495, 499, 500, 505, 510, 514, 519, 520
 Benyács Konrád 245
 Benyiczky Gyula 246
 Beőthy-Fehér Mária 251
 Beőthy Ö. lön 460
 Beőthy Sarolta 244
 Berczay Elek 244
 Berczik Árpád 579, 560
 Bérczy Károly 579, 264, 526–28,
 531, 532, 557, 559, 569, 572

- Bercz Károly 498
 Berczki Balázs 480–81
 Berczki István 94
 Berényi Ferencné 245
 Berger Armin 250
 Berger Gyuláné 249
 Bernáth Gáspár 244
 Bernrieder József 245
 Bernrieder László 245
 Bersek Erzsébet 248
 Bertha Amália 247
 Bertha Sándor 243
 Berzsenyi Dániel 159, 213–216
 Bessenyei Ferenc 499, 505, 516, 517
 Bessenyei György 109
 Bethlen Domokos gróf 244
 Bethlen Ferenc gróf 247
 Bethlen Gábor 26, 428, 446
 Bévedd estéje 503
 Bibó Dénes 251
 Birizdó József 20, 443, 465
 Bischoff Károly 250
 Bocskai István 427, 428
 Boczkó Dániel 244, 264
 Bodnár Sándor 248
 Bodolai József 247
 Bogár Dániel 245
 Bogár Zsigmond 245
 Bohus Jánosné 239
 Bolingbroke 365, 367, 375–378
 Bolond Miska (lap) 567, 571
 Bolya István 247
 Bolyó József 510, 516
 Bolza István 277, 278
 Bonczos János 69
 Bonczos Mihály 24, 30, 36, 37, 53, 63, 76, 81–84
 Bondár András 18, 95
 Bondár Ferenc 76, 77
 Bondár István 73
 Bondár János 18
 Bor Áron 248
 Borbély János 30
 Borbély Pál 32, 48, 431–32, 445, 454–55, 458–59, 464, 470–71, 474–76, 478
 Bordás Dániel 246
 Bordás István 77, 458
 Bordás László 430, 468, 473
 Bornemisza János 131
 Boros János 479
 Boros Sándor 250
 Bors Károly 251
 Borsos Károly 248
 Borsszem Jankó 516
 Borubszky István 32
 Botka Jánosné 249
 Bottlik Lajos 244
 Bölöny Sándorné 250
 Böszörményi Elek 247
 Böszörményi Károly 247
 Bristol vára 374
 Buchanan 496
 Búcsu a nyártól (vers) 153
 Buda Sándor 249
 Budapesti Szemle 421, 466, 542, 567
 Bulyovszky János 451
 Busbach Adolf 246
 Bús Vitéz 567
 Bük Andor 245
 Byron 338, 546
 Calais 377
 Calpurnius 225
 Cambyses 183, 513
 Camoëns: Lusaiada 276, 278, 280, 531, 532, 571
 Capdebó Auróra 245
 Capistran barát 166
 Carthago bukása 190
 Catilina 216
 Catulus 304
 Cézár (I. Julius Caesárnál) 513
 Charivari 230, 491, 519
 Chernel Elek 249
 Cicero 255, 571
 Claudio 383, 391–394
 Clermonti zsinat 140
 Cluvia 290
 Colin 404
 Columbus 214
 Contracharivari 230, 491, 519
 Cordélia 274
 Coriolanus 113, 211, 212, 396, 535, 547, 550, 577, 578
 Crebillon 112
 Croesus (Krózus) 174, 205, 513
 Curiatius 226
 Cyrus 183, 184, 211
 Csaba Gerő 248
 Csaba Ignác 247
 Csaba vezér 137, 217, 503
 Csák Máté (dráma) 538, 539, 542
 Csáky Albin, Kálmán 279
 Csáky Rozália grófnő 259
 Csáky Zsigmond 250
 Családi Kőr (lap) 568

- Csalomjai (Pajor) István 535, 537,
 548—551
 Csaplár Benedek 242
 Csapó Vilmos 268
 Csáthó Alajos 251
 Cseke Sándor 55
 Csengery Antal 579, 339, 521—523,
 525, 535, 536, 541, 548, 549, 564, 565
 Csengery János 504
 Csepi-Oláh Katalin 247
 Cserhalom 140, 212
 Cserna Vince 280
 Csery Lajos 245
 Csete Erzsébet 15
 Csete György 78, 79, 477
 Csete Ilona 14, 15
 Csete István 14, 15
 Csete János 15, 76, 84
 Csete Mária 15
 Csete Mihály 15, 477
 Csethe Pál 244
 Csikay Imre 219, 220, 224—225, 486
 Csiky Gergely 560
 Csiky Jozefa 245
 Csokonai Vitéz Mihály 108, 196,
 211, 484, 503
 Csongrádmegyei Mépköltés 572
 Csorba Mihály 245
 Csordás András 55, 59, 60, 477
 Csordás Ferenc 76
 Csordás János 53—60, 454, 455, 477
 Csuta György 261
 Czech József 242
 Czelder Márton 246
 Czilley Ulrich 177
 Czimmermann Samu 242
 Czóbel Ernő 465
- Daedalus 213
 Dalás Idők 116, 527, 568
 Dalmady Győző 528
 Damaszkín Antónia 246
 Danaos 174
 Dandin György 401—405, 551, 553—
 560
 Dániel Ernő 244
 Dánielik János 248
 Dánielisz Endre 430, 449, 464, 473,
 478
 Dankó Imre 427, 429
 Danner Alajos 244
 Dante 256, 539, 546
 Darwin 490
- Darabanth Ferenc 250
 Daruváry Alajos 250
 Daruváry Ferencné 250
 Darvasi Ambrus 19, 20, 63, 443, 477,
 481
 Darvasi Mihály 39, 51, 69
 Darvasi Sándor 20
 Deák Farkas 283
 Deák Ferenc 521, 528, 565
 Deák József 219, 220, 223, 225, 247, 258
 Debreceni Főiskolai Olvasókör 266
 Debreczeni István 69, 421, 435—37,
 439—441, 467
 Debreczeni János 246
 Debreczeni László 243
 Deczky Dániel 47
 Dékány Szabó András 56, 60
 Delfino doge 270
 Deli Vid 214, 215
 Delius Miklós 578, 342, 381, 392,
 548, 576
 Delphy 227
 Demjén Lajos 246
 Demjén László 248
 Dénes Szilárd 466
 Desseffy Mihály 247
 Desseffy Ottó 246
 Deucalion 227
 Deutsch Ármin 243
 Dezső Szaniszló 249
 Dickens 529
 Dido királyné 135
 Dietze Sándor 569, 268, 283, 546
 Dindár Izabella 248
 Disraeli: Contariné 240
 Divatlap 433
 Dobó István 132
 Dobos Dani 250
 Dobos János 517
 Dobsa Lajos 579, 267, 281
 Doge (a Velencei Kalmárban) 354,
 358—360
 Domanek Alajos 249
 Domanovszky Endre 244
 Domján Mihály 480
 Dózsa Dániel 248
 Döbrentei Gábor 551, 577
 Dömötör János 171—178, 281, 502,
 504—05, 517
 Draveczky Sándor 249
 Dubraviczky Ádám 248
 Dudák József 247, 470
 Dugonics András 109
 Durkó Antal 467

- Durkó Gábor 516
 Dúzs Sándor 123, 124, 192, 193, 247,
 489, 500, 501, 506—508, 516
- Eberl Józsefné 251
 Ébner Ede 248, 258
 Édes Albert 246
 Eger ostroma 132
 Eggenberger-cég 244, 263, 410, 411,
 534
 Egressy Gábor 579, 242, 266, 274,
 278, 283, 531—32, 535, 570, 575
 Egressy László 250
 Egressy Samu 566, 240
 Egri Lövészegylet 261
 Ehrlich József 246
 Eiber Ferenc 243
 Eisenstein Adolf 245
 Eiszdorfer Gusztáv 246
 Elbel-Büky Anna 249
 Elbow 384
 Elégia a holdhoz 163
 Életképek 490
 Elliot 525, 556, 567
 Elveszett alkotmány 113 (ld. Az —)
 Emich Gusztáv 251, 262, 263, 407,
 542, 544, 556—57, 560, 567
 Emilia (Lemouton-) 239, 256
 Endre kivégeztése 124
 Endre és Béla 214
 Entwurf 485—86, 489—90, 499, 508,
 511—513, 519
 Eördögh Frigyes 245
 Eősz Ferenc 249
 Eőtvös Ágoston 246
 Eőtvös Dénes 258
 Eőtvös József, báró 579, 280, 283,
 407, 524, 527, 532, 536—37, 541,
 543, 552, 556, 564, 566—67, 572
 Eőtvös Károly 245
 Eperjesi Domokos 243
 Erbia 196
 Ercsey Juliánna 431
 Ercsey Sándor 248, 421, 431, 438,
 453, 455, 464, 483, 487—88, 548
 Erdélyi Indali Péter 248
 Erdélyi János 579, 524, 526, 528, 548
 Erdélyi Sándor 37—39, 76, 84
 Erdélyi Vazúl 469
 Erkel Ferenc 568
 Ermenonville 487
 Ernst-Múzeum 525, 578
 Erős Dániel 500, 516
- Escalus 381, 382
 Esmond 267—270, 410, 411, 527—
 30, 569
 Eszterházy Kálmán gr. 246
 Eszterházy Pál 428, 429, 435, 439,
 440, 441
 Etédy Lajos 248
 Etelköz (eposz) 199
 Eurypiles 147
- Fábíán Gábor 579, 250, 265, 531, 569
 Fábíán Teréz 439
 Fabiny-Beretvás Emília 243
 Fábján Mihály 69
 Fábry István 244
 Fábry János 245
 Fábry—Lacza Anna 246
 Falstaff 546
 Fáncsi Lajos 110, 497
 Fáncsi László 497
 Farkas Elek 247
 Farkas Gedeon 246
 Farkas Gáborné 566
 Farkas Gyula 243
 Farkas Károly 246
 Farkas Lajos 246, 250
 Farkas Pál 91
 Farkas Zsigmond 246
 Farnos Elek 248
 Faust 526, 538
 Faustulus 162, 173
 Fáy András 579, 281
 Fáy Józsefné 246
 Fáy Károlyné 246
 Fazekas János 51
 Fazekas József 248
 Fazekas László 250
 Fazekas Mihály 18
 Fehérné Hatfaludy Erzsébet 250
 Fejes István 536
 Fekete Lajos 247
 Fekete Lászlóné 247
 Fekete Leves (folyóirat) 255, 418, 567
 Fekete Mihály 15, 30, 31, 37, 38, 47
 H. Fekete Péter 421, 434, 435, 439—
 443, 448—462, 467, 471, 474,
 476—481
 Feldinger Frigyes 250
 Fenesi János 480
 Ferber József 243
 V. Ferdinánd 449
 I. Ferenc József 452
 Ferenczy István 267, 497

- Ferenczy János 246
 Ferenczy Lajos 247
 Ferenczy László 247
 Fikker Lipót 245
 Figyelő (Ábafi lapja) 555, 559
 Fiók Károly 571
 Firduszi Sahnáméja 274, 535, 571
 Fitos Ilona 247
 Fitos Pál 486
 Fitzwater 378
 Flachbart Károly 243
 Fluk Ede 243
 Fodor Gerzson 484
 Fók—Müller Sarolta 249
 Fóny Tivadar 247
 Fónyad Gáspárné 19, 20, 475, 476
 Fónyad János 21, 78
 Fónyad László 20, 21, 32, 36, 43, 45,
 71—75, 83, 443, 451, 457, 465,
 468, 478
 Forgács-testvérek 202
 Fóris István 30, 36, 44, 45, 69, 70, 84, 87
 Földes Győző 245
 Földváry László 94, 128, 129—133,
 500—01, 508
 Földváry Miklós 248
 Fördös Lajos 248, 514
 Fővárosi Iparossegédek egylete 254
 Fővárosi Lapok 571
 Frankl-Varga Margit 265
 Fráter József 249
 Fránkl Bernát 250
 Friderichs könyvkereskedő 342
 Fuchs József 249
 Furman János 248
 Füley József 246
- Gaál József 579, 524
 Gábor főangyal 292
 Galgóczy János 516
 Galgóczy Károly 249, 421, 483, 485,
 486
 Gáli-tanya 37, 38
 Gara Erzsébet 20
 Garay Alajos 240
 Garay János 579, 97, 211, 465, 481, 502
 Garay Soma 245
 Gárdos János 250
 Gáthy János 109
 Gaunt 366—369, 371, 372
 Gazdag János 26
 Gelencsér Privát 248
 Gellért püspök 200
- Gerenday Ambrus 247
 Gergely Gergely 514
 Gergely Pál 430
 Gerliczy Bódog 249
 Ghiczy Ignác 250
 Ghiczy Kálmán 260, 276
 Ghiczy Samu 250
 Glatz Béla 244
 Glatz Jánosné 243
 Glembay Károly 243
 Gloster 397
 Goethe 285, 286, 539, 546, 551
 Gogol: Köpönyeg 512
 Gombostú (lap) 567
 Goneril 397
 Gorove Antal 249
 Gorove Constantina 245
 Gratiano 352
 Greguss Ágost 579, 240, 241, 253,
 258, 263, 271, 276, 278, 280—283,
 381, 406, 409, 411, 525—8, 531—32,
 536—37, 543, 549, 563, 566—67,
 572, 575—76
 Greguss Agostonné 243
 Greguss Gyula 580, 243, 526, 571
 Göndöcs István 249
 Greskovics János 247
 Grosch József 207, 510, 516, 490
 Grosch Pál 243
 Grósz Lajos 249
 Gruber György 243
 Grünhut Edéné 249
 Gubody Gedeonné 247
 Gulyás Müller Ilka 249
 Guttmann Simon 246
 Gvadányi József 108
 Günther Károly 243
 Gyalokay Antal 250
 Gyermekkorom (vers) 164
 Gyika Teréz 249
 Gyom (lap) 510
 Gyöngyössy László 431, 439, 443,
 455, 461
 Gyórfy Gyula 249
 Gyórfi Pető 251
 Győry Vilmos 580, 244
 Gyula vezér 200
 Gyulai Ferenc 78
 Gyulai Pál 580, 106, 262, 278, 279,
 405, 484, 489, 521—23, 525—26,
 529—32, 535—38, 542, 545, 547,
 550, 557, 563, 564, 569, 571
 Gyulai Sándor 480
 Gyurkovics István 250

- Haán Albert 245
 Habsburg Rudolf 215, 428
 Hadak útja 137, 212
 Hadházy Kálmán 444
 Hadzsy György 246
 Hagara Miklós 250
 Hagenmüller 45, 47, 452
 Hagymási Lajos (I. Tolnai alatt)
 208, 514
 Hahn Adolf 508
 Hajdu György 18, 468
 Hajdu János 18, 19, 78, 79
 Hajdu Józsefné 248
 Hajduk Ambrus 247
 Hajnal Albert 516
 Hajnal (lap) 510
 Hajós József 244
 Halász Gábor 573
 Haller: Hármás História 108
 Halvány Panna (vers) 532—33
 Hamary Dániel 248
 Hamlet 113, 386, 550
 Hamsabég 202
 Hannibal 216, 386
 Hanvay Zoltán 282
 Hármás Kis Tükör 483
 Harmathy Károly 250
 Három pipa-utca 568
 Harpagon 398—400
 Harpagus 184, 185
 Hartmann István 247
 Havas Ignác 244
 Havasi Imre 242
 Heckenast Gusztáv 523
 Heckenast-Bajza Lenke 248
 Hector 217
 Hegedús Endre (András) 505, 178—
 185, 209, 227, 499, 502, 515, 517,
 519
 Hegedús Géza 183
 Hegyaljai Kiss Géza 449
 Helvey Adolf 244
 Helytartótanács 512, 524—25
 IV. Henrik 273
 VI. Henrik 549
 VIII. Henrik 532
 Héra 162
 Herczegh Friderika 243
 Hertelendy Karácsonyi Mária 251
 Hézer Károly 248
 Hiller-Gyika Júlia 249
 Hindy Mihály 249
 Hinka József 534
 Hippia 290
 Hirsch Samu 250
 Hirsfeld Jakab 243
 Hitel (Széchenyi) 530
 Hodossi Miklós 94, 462
 Hoffer Endre 192, 193, 195, 247, 489,
 507—10, 516
 Hoffmann Ágost 245
 Holitscher Lipót 243
 Holles Otília 248
 Hollosy Mihály 250
 Holmik Antal 81
 Homér 112
 Hopp Ferenc 243
 Horatius 139, 213, 216, 217, 226, 545
 Horkai Antal 244
 Hornek Henrik 457
 Horvát Döme 240, 343
 Horváth Adél 249
 Horváth Árpád 243
 Horváth Árpádné 248
 Horváth Boldizsár 580, 277
 Horváth Cyrill 249
 Horváth Ferenc 242
 Horváth János 251
 Horváth Lajos 465
 Horváth Sámuelné 250
 Hölgyfutár (folyóir.) 272, 418, 567,
 570
 Hubay színész 110, 111
 Hugo Viktor 263, 264, 410, 528, 553,
 569
 Hunfalvy János 535
 Hunfalvy Pál 580
 Hunyadi János 166, 177, 194
 Hunyadi László 177
 Husz János 167
 Huszár Ferenc 250
 Huszár György 520
 Huszár László 517
 Huszár Mihály 243
 Huszár Árpád 248
 Hutter Antal 240
 Huzly Károly 245
 Hüke József 245
 Ikerváry Antal 244
 Iliász 162, 174, 216
 Illuc-Oláh János 244
 Illyés György 90
 Illyés János 85, 473
 Illyés János id. 63, 473
 Imre és Endre 166
 Incze János 249

Incze József 248
Irányi István 578
Írói Egylet 262
Írói Segélyalap 565
Irving: Mahomet élete 240
I. István király (szent) 155, 214, 504
István nádor 48, 452, 463
Iza folyó 111

Jacotot 496
Jafet (Japetus) 227
Jago 196
Jakabffy Ágnes 245
Jakó Zsigmond 427
Jakovich József 244
Jámbor Ferenc 19, 47
Jámbor János 18, 19, 474
Jámbor Mihály 479
Jámbor Pál 284, 538
János király 113, 341, 535, 537, 547, 550, 551
János vitéz 149, 568
Jánosi Ferenc 485–86, 494
Járy György 244
Jasztrabszki Irma 249
Jaxartes 184
Jázon 218, 357
Jäger Róza (Kollnerné) 42
Jekelfalussy Lajos 248, 578
Jenkő Károly 243
Jessica 345, 353
Jeszenák János 440
Jeszenczky István 246
Jeszenczky Miklós 245
Joanovics György 249
Johanna királyné 124
Jókai Mór 580, 525, 529, 534, 548, 565, 567, 571–72
Joó Inre 421, 484, 517
Jósa András 467
Jósika Miklós 564
Jóthe Gergely 427
Juhász Antal 244
Julius Caesar 225, 527, 534–35, 550
Juno 135
Jupiter 157, 229
Juránics és Radivoj 212, 214
Jurenák Ede 246
Jutócz 199

Kabzán István 245
Kádár András 23
Kalauz (folyóir.) 557

Káli Nagy Elek 248
Kalmár Géza 549
Kállay Ferenc 564
Kálóczy Imre 276
Kalocsa Balázs 247
Kalocsa Rózsa 503, 506
Kántor Vilmos 247
Kapdehő Miklós 44, 452
Kaprinai Gábor 245
Karácsony Sándor 503
Karácsonyi Guidó gróf 251
Karay Gergelyné 243
Kardeván Károly 573
Karkalik Dániel 246
Kármán Lajos 240
III. Károly király 448
XII. Károly (svéd) király 217
Károlyi István 517
Károlyi Sámuel 243
Károlyiné Beniczky Teréz 246
Kaszap Gyula 504
Kaszap Zsigmond 168–170, 490, 504
Katalin (vers) 116
Katona József 70
Kauser Ágost 244
Kauser Lipót 243
Kazinczy Artur 558
Kazinczy Ferenc 240, 255, 281, 344, 551, 577
Kazinczy Gábor 580, 240, 261, 267–68, 281, 397–405, 411, 522–26, 528, 531, 535, 540, 551–61, 564–566, 569
Kazinczy-óda 529
Kecskeméti ref. főgimnázium 206
Kedves Tamás 251
Kégl Sándor 247
Keglevich Béla, gróf 260
Kéky Lajos 524, 562
Kelemen János 85
Kelemen Jánosné 473
Kelemen Xav. Ferenc 48, 452, 453, 463, 475
Kelenföld 151
Kemény Mihály 245
Kemény Ödön 244
Kemény Zsigmond báró 580, 244, 522, 532, 537, 547, 548, 564–66
Kent 397
Kenéz Ferenc 81, 87, 472
Kenéz János 69
Kenéz Péter 24, 36, 43–45, 51–52, 63, 69, 76, 81–84

- Kenyeres János 18, 29, 30, 32, 34,
 37, 42—45, 47, 48, 53, 63, 69, 76,
 81—83, 247, 433—36, 446, 454,
 456—460, 472, 475, 478
 Keppich Ferenc 250
 Keresztes háborúk 140, 217
 Keresztessy Lajos 246
 Keresztszegi Lajos 247
 Kertbeny Károly 112
 Kertmegi Mihály 19
 Kertmegi Sándor 18, 19, 84
 Kéry Imre 243
 Kincsvágyó asszony (vers) 153
 Kinderna János 80—81
 Király József Pál 247
 Királyi Pál 247
 Kis Anna házgonnok 252
 Kis Ilona 14—15
 Kis Jenő 246
 Kis Péter 245
 Kis Sándor 22, 23, 444
 Kiss Gábor 247
 Kiss Gergely 472
 Kiss János 18, 19, 24, 29, 30, 32, 34,
 36, 37, 42—45, 51, 61, 70, 95, 246,
 447—48, 456—57, 476
 Kiss Károly 534—35
 Kiss Lajos 219, 220, 224, 225, 486
 Kisfaludy Károly 139, 194, 211—
 215, 240, 241, 258, 280, 524, 530,
 564, 566, 568
 Kisfaludy Sándor 275, 571
 Kisfaludy-Társaság üléseiről cikkek
 237—283
 Kisfaludy-Társasági számadás 406—
 413
 Klaudina 404
 Kléh István 244
 Klein Endre 250
 Klobusiczky István 90
 Klobusiczky János 32, 90, 448, 471
 Kloiber Pál 250
 Kocsis István 44
 Kodolányi Antal 243
 Koharits Ferenc 246
 Kollner Illyésné 42, 66, 451
 Kolosváry József 243
 Kolosváry Juliána 515
 Komáromi Györgyné 259
 Komáromy Lajos 156—167, 229,
 491, 504, 517—19
 Komlós Aladár 505
 Komlósi Sándor 499, 503—04
 Komlóssy Lina 243
 Konkoly Thege Miklós 245
 Konstantinápoly 140
 Kont Miklós 270
 Koós Ferenc 250
 Kópjai Imre 270
 Koricsánszky Berta 248
 Koricsánszky Lajos 245
 Koricsánszky Lászlóné 249
 Kormos Király Ferenc 44
 Kornis Róza 245
 Kossuth Lajos 93, 462, 480, 485,
 577
 Kostyák János 250
 Koszorú (folyóirat) 264—283, 523,
 530, 546, 550, 558, 561, 562, 567,
 570, 572, 577
 Kosztolányi: Hajnali részegség 503
 Kovács Ambrus 143—148, 502
 Kovács Eduárd 251
 Kovács Istvánné 37
 Kovács János 247
 Kovács József 108, 248
 Kovács Károly 246
 Kovács Lajos 246
 Kovács Mihály 18, 246
 Kovács Pál 580, 108
 Köhler Ede 243
 Kölber-Bauer Lujza 243
 Kólcsey Ferenc 216, 276
 König Simon 246
 Könyves János 248
 Könyves Kálmán kir. 136, 203, 217
 Kőrösy Sándor 249
 Kőszegi Ferenc 53—60, 87, 455,
 477
 Kőváry László 248
 Kövesdi István 58, 474
 Kraudy József 248
 Kraynik Alajos 245
 Kricskai József 242
 Krimszky Antal 245
 Kriza János 580, 266, 278, 531, 571
 Kroesus (ld Cr. is) 184
 Kritikai Lapok 557, 571
 Kubinszky Lajos 249
 Kugler János 244, 248
 Kulcsár Endre 505
 Kulini Nagy Benő 243
 Kún Ábrahám 250
 Kún Bertalan 250
 Kún József 248
 Kún Pál 250
 Kunszt János 246
 Kupa nyája (vers) 139

- Kurtz József 245
 Kutigur (eposz) 200
 Küllös Lajos 467
 Külüs István 87
 Kúri Albert 472
- La Flèche 398, 399
 Lácza József 245, 250
 Ladányi István 50, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 63, 78, 455
 II. Lajos király 131
 Lajos Ferencné 30
 Lajos György 246
 Lajos István 76
 Lancaster 372, 374
 Lancelot 353, 358, 362
 Laszky István 246
 László király (szent) 212, 215
 László Alajos 243
 László Gyula 250, 576
 László József 110, 497
 László Károly 251
 Latabár Simon 198
 Lator Gábor 250
 Laukó Károly 515
 Launer Samu 245
 Lavinia 135
 Lázár Mihály 250
 Lear király 274, 397, 534, 537, 547, 550, 578
 Lechner Imre 244
 Ledniczky Mihály 244
 Lehoczky Tivadar 248
 Leiningen ezred 91
 Lemouton Emília 565, 568, 576
 Lendvay Márton 249
 Lendvai Miklós 499, 505
 Lengyel Dániel 243
 Lengyel N. tanár 220–225, 230, 248
 Leschitz Mátyás 251
 Lestyán Károly 17
 Létó 174
 Lévay Henrik 259
 Lévay József 580, 250, 266, 281, 490, 491, 495, 522, 530, 531, 535, 548–551, 560, 566, 575, 576
 Lichner Pál 262
 Lichtenstein József 250
 Liczelsberger János 244
 Linczinger Ede 250
 I. Lipót 142, 213
 Lipovniczky Vilmos 244
- Liska János 250
 Livius 162, 211–213, 225
 Logodi Simon 146, 147, 503
 Lonovics Ferenc 247
 Lonovics József 250
 Lónyay Gábor 279
 Lónyay Menyhért 258
 Lónyay Sarolta 247
 Lord Angelo 384–85, 389, 395
 Lorenzo 353, 358, 362
 Losonci Phoenix 261
 Losonczi István 484
 Losonczy László 186–189, 220, 223–225, 505–06 517
 Lovassy Mihály 63, 69, 73–74, 94, 480
 Lovassy Albert 248
 Lovassy Ferenc 247
 Lovassy László 447, 470
 Lovényi József 244
 Lovrich Judit 248
 Lubin 402–404
 Lucian (Tolnai álneve) 509
 Lucifer 540
 Lucio 381, 392, 395
 Lucretia (dráma) 282, 550
 Lukács Móric 580, 283, 527, 528, 532, 548, 549, 565, 575
 Lugossy József 247
 Luka Sándor 244
 Lukács Ignác 244
 Lukács János 82
 Lukinich Imre 551
 Lusiada 526, 531, 571
 Luther Márton 214, 513
 Lutter Ferdinánd 249
 Lyacon árkád király 229
- Maár József 246
 Maarburg Sándor 246
 Macbeth 396, 410, 411, 531, 535, 536, 549–551
 Macher Mihály 244
 Madách Imre 580, 257–260, 268, 271, 283, 284, 292, 337, 338, 409, 526–527, 534, 537–46, 561, 566–575
 Madarasi János 247
 Madass György 32, 43, 247, 452, 464
 Madass János 30, 34–37, 45, 47, 63, 69, 76, 81–84, 90
 Madass Károly 244, 262
 Madass Sándor 63, 73, 84, 87
 Maderspach Károlyné 243

- Madid János 250
 Mados (I. Madassnál)
 Mágori Péter 37, 38, 39
 Magyar András 517
 Magyar Antal 191, 195, 507, 516
 Magyar Helikon 519
 Magyar László 516
 Magyar Írók Segélyegylete 565, 570
 Magyar Népköltési Gyűjtemény 523, 535, 536, 571
 Magyar Nyelvőr 421
 Magyarország (napilap) 255, 419, 567, 569
 Magyar Pál 484
 Magyar Sajtó 419, 546, 557, 567, 570
 Magyar Sándor 507, 510, 516
 Magyar—Shakespeare sorozat 525, 568
 Magyar Shakespeare-Tár 549, 575
 Magyar Színházi Lap 522
 Magyar Történeti Múzeum 566
 Magyar Tudományos Akadémia 544, 560, 563, 572
 Mailáth István 260
 Majláth János gróf 240, 551, 552
 Major Teréz 244
 Makó Lenke 250
 Malatidesz Sándor 244
 Mán Józsefné 248
 Mándy Bertalan 247
 Mandané 183, 184
 Manfredi (dráma) 260, 570
 Marathon 303
 Máriássy János 244
 Markovics János 249
 Markovics József 244
 Márkus Elemér 452
 Márkus Ferenc 63, 72, 431, 438, 439, 457
 Marmontel 552, 565
 Martinovics Ignác 484
 Márton András 245, 506
 Marton Antónia 249
 Márton Ferenc (Abonyi) 278, 506, 571
 Márton Manó 440
 Márton pap 161, 173
 Massagetár 184
 Máté Sándor 18, 470
 Matisz Pál 243
 Matkovics Pál 566
 Matkovics-Rhédey Anna 243
 Matolay Ida 246
 Matolay Viktor 246
 Mátray Gábor 250
 Matta János 248
 I. Mátyás király 215, 217
 Mayer Rezső 248
 Meausure for meausure (Szeget szeg-
 gel) 341, 381—395
 Medetz József 250
 Média 184
 Medveczki András 80, 81, 478
 Medveczki Mihály 80, 81
 Megyer Szabolcs 561
 Megyeri Ferenc 39
 Megyeri István 78, 79
 Megyeri János 36, 37, 47, 63, 76, 81—83, 87
 Megyeri Sára 107
 Meixner Jánosné 249
 Mentovich Ferenc 220, 221, 225, 230, 421, 485, 486, 490—495
 Mephisto 285, 286
 Merchant of Venice 344
 Meskó Sándor 243
 Mészáros Illyés 243
 Mészáros Zsigmond 500
 Mészáros-Szabadhegyi Polixena 250
 Meszéna Istvánné 250
 Mezei Mór 250
 Mezey Ferenc 247
 Midsummernights-Dream 340
 Mihály főangyal 292
 Mihályfi László 247
 Mikes Benedek 247
 Mikó Imre gróf 248
 Mikulás János 486, 487, 495
 Miltiades 289, 303, 538
 Milton 109
 Miskolczy Károly 249
 Mitsko Gusztáv 245
 Móczár József 427, 429, 438, 442, 446, 453, 457
 Moder Ferenc 250
 Mogyorós János 44
 Mogyorós Mihály 43, 44, 94
 Mohácsi vész 131, 178, 186, 215
 Mohamed 214
 Molière 112, 261—264, 268—270, 397—405, 411, 424, 433, 523, 525, 528—531, 536, 546, 551—561, 564, 565, 569
 Molitorisz 94
 Molnár István 17, 21, 51
 Molnár János 15
 Molnár Károly 469

Monti 570
Morgenstern-Bankház 579
Morvay Győző 538
Mosel Györgyné 250
Mowbray 369
Mucius Scaevola 211—213
Mudrony Samu 245
Munkácsi Sándor 245
Murány Ostroma 104, 114, 433
Muzeul Memorial 427
Müllner Mátyás 244

Nagy Dániel 259, 412
Nagy Gáspár 485—487
Nagy Gedeon 248
Nagy Ignác 439, 498
Nagy István 286
Nagy Istvánné 243
Nagy Iván 538, 541
Nagy János 46, 250
Nagy József 52, 249
Nagy Károly császár 212, 214, 216—7
Nagy Korányi Lilla 243
Nagy Lajos király 261, 509
Nagy Lajos eskütt 22
Nagy Márton 208, 249
Nagy Mihály 63
Nagy Miklós 247
Nagy Rezső 250
Nagy Péter cár 213, 218
Nagy Róza 244, 259
Nagy Sándor 32, 63, 79, 80, 189, 248
Nagy Sándorné 76
Nagy Zsigmond 503
Nagyidai cigányok 106
Nagykőrösi Egyháztanács 207, 208
Nagyszalontai Egyházi Tanács 101, 102
Nagyvárad i Gör. kat. káptalan 16
Nánay Lajos 248
Náray Antal 547
Nedeczky Izabella 244
Németh Imre 243
Nemzeti Dal 577
Nemzeti Könyvtár 524
Nemzeti Kör 240, 566
Nemzeti Színház 560, 570, 577, 578
Nép barátja (folyóirat) 105, 433, 498
Nerissa 345
Nestor 347
Nibelung 528
Nicolini Alajos 249
Niczky-Tarnóczy Malvina 246

Noko János 447
Norfolk 364, 367, 378
Northumberland 378
Noszlopi Stefánia 245
Noszlopi Szilárdka 239
Novák Imre 246
Novák Sándor 245
Nők iskolája (színmű) 551
Nővilág (lap) 567
Numa Pompilius 229
Numitor 513
Nyáréji álom 433, 525, 547, 548
Nyilas Mária 561
Nyíri-Csiky Riza 244
Nyitrai József 246
Nyüviné 383

Oláh Ferenc 78
Oláh István 19, 20, 95, 469
Oláh János 83
Oláh Mihály 470
Oláh Mihályné 247
Olay István 250
Olbel Márton 249
Omaszta Gusztáv 245
Omaszta József 245
Omaszta László 245
Onyégín (l. Anyeginnél) 264, 271
Opitz Tivadar 546
II. Orbán pápa 140
Orbán József 251
Orczy Elek báró 244
Orczy Lőrinc báró 216, 560
Ordódy István 248, 262
Orion csillag 136
Oroszhegyi Józsa 240, 566
Országgyűlési Tudósítások 447
Osváth Imre 248
Osváth József 250
Oszlobáró (regény) 516
Otello 196, 241, 528, 531, 534, 548—550, 577
Ottinger Kálmán 421
Ottlík Akos 247
Ovidius 211, 213, 215, 496
Öreg János 507

Padua (Patavium) 225
Pájer Sándor 58, 59
Pajor István 246
Pákh Albert 580, 280
Pálffy Albert 532, 572

- Palló Sándor 245, 524
 Palotay László 251
 Pálus Ferenc 245
 Pámér Antal 243
 Pándy István 246
 Pásztor Dániel 250
 Pannónia megvétele 211
 Pap Ida 251
 Pap József 63
 Pap Károly 506
 Pap László 244
 Pap Mihály 30
 Pápai Ferenc 73
 Parnassus 227
 Parragh Gábor 246
 Pártolói Könyvtár 525, 565–66
 Pataky Jánosné 248
 Paur Lipót 250
 Peck Ágoston 249
 Péczely Ferenc 243
 Péczely József 66, 68, 88, 89, 461, 479, 564
 Péleisz 151
 Pellert Tibold Anna 249
 Peloponneszus 205
 Pelszéder Gábor 243
 Pénzes János 479
 Perczy 485
 Perényi Zsigmond báró 244
 Pericles (dráma) 341
 Perlaky Gábor 243
 Pester Lloyd 419
 Pesti Hírlap 419, 550
 Pesti Hírnök 569
 Pesti Napló 255, 419, 421, 506, 507, 522, 523, 548, 565, 567, 571
 Péter Dénes 510
 Petőfi István 535, 577
 Petőfi Sándor 113, 114, 117, 191, 396, 397, 433, 445, 446, 461, 498, 504, 524, 526, 535, 550, 568, 577, 578
 Petőfi Sándorné 434
 Petőfi Zoltán 535, 577, 578
 Petrovich Antal 247
 Petkó Béla 495
 Pfeifer könyvkereskedő 410, 411
 Phaeton története 159
 Phaortes 183, 184
 Pharao 288, 299
 Philoctetes 112
 Phoebus 159
 Piaceuzai zsinat 140
 Pichlné Margitai K. 249
 Pilta Jánosné 250
 Pintér Klementina 244
 Piskóti János 248
 Pistol 547
 Plutarchos 112
 Podmaniczky László 250
 Póhl Dániel 247
 Pokomándy Gábor 246
 Pokorny Gusztáv 246
 Pokorny Sándor 246
 Polák Ede 249
 Polák János 249
 Polgár József 243
 Pollák Sándor 246
 Polmiller Péter 247
 Polt Ferenc 247
 Pongrácz Dániel 243
 Pongrácz Ede 246
 Poór Imre 247
 Popper József 250
 Portia 345, 357, 359–362
 Pósa Istvánné 20, 443, 444, 474
 Poszvék Gusztáv 244
 Pozsgay Mihály 244
 Pozsonyi Ferenc 244
 Prély István 260
 Presztel József 250
 Priamus 162
 Prohászka Gyula 246
 Prometheus 227
 Puky-Bánó Róza 243
 Purgstaller József 249
 Puskin 264, 271, 527, 531, 572
 Püspöki Alajos 248
 Pyrker: Tunisias 241
 Pyrrhus 227
 RácZ József 520
 Radácsy Ágoston 517
 Ráday László gróf 247
 Radivoj (ballada) 201
 Radó Antal 571, 575
 Rafael főangyal 293
 Raffai Samu 244
 Rajkovicz Nándor 246
 I. Rákóczi György 26, 113, 430, 446
 II. Rákóczi György 428
 Rákócziné (vers) 115
 Ranolder János 251
 Ráth Mór 534
 Ravasz János 500
 Régi Magyar Könyvtár 520
 Remellay Gusztáv 259
 Rényi József 250

- Répassy József 244
 Répászky Alajos 248
 Révai Katalin 428
 Révai Miklós 378
 Ribáry Sándor 250
 Ribianszky Adolf 249
 Rich, Antony: Dictionarium Antiquum 290
 II. Richárd 113, 346, 348, 363–380, 532, 536,
 III. Richárd 196, 550
 Riedl Szende 557, 571
 Rimler Károly 245
 Róbert Károly 270
 Rochel János 251
 Roediger Rudolf 244
 Román Ferenc 243
 Romeó és Júlia 547
 Romulus 162, 173, 215, 228–230
 Rosti Pál 258
 Rottenbiller Lipót 247
 Rozgonyi 261
 Rozvány Erzsébet 430, 431
 Rozvány György 247, 427, 432, 442–451, 455, 457, 459–461, 467, 473, 474
 Rozvány József 63, 472
 Rózsa és Ibolya 433
 Rózsa Ferdinánd 250
 Rozsnyai József 30
 Röck Szilárd 244
 Rudnyánszky Iván báró 245
 Rudnyánszky János 248
 Rupp Ignác 247
 Russia 386
 Rusu Alexandru 447
 Rutkay Rudolf 249
 Ruttkay Kálmán 547, 550
 Ruttkay Márton 249
- Sabinok 162, 228
 Sáfrán Györgyi 461
 Sáfrány Zsigmond 246
 Salamon király 211
 Salamon Ferenc 580, 220, 221, 224, 225, 253, 409, 525, 528, 549, 564, 567
 Samorjay Károly 282
 Sáni Lászlóné 248
 Sámson Sándor 243
 Sand, George 270, 271, 531, 532
 Sándor Zsigmond 243
 Sántha György 50, 454, 460
- Sántha Gyula 250
 Sárkány Imre 250
 Sarlós Béla 462
 Sárosy Gyula 580, 256, 269, 548, 568, 570
 Sárváry Jakab 60
 Sárváry Pál 547
 Sas Sándor 480
 Sauter József 250
 Scheiber Sándor 462, 512, 514
 Schiller: Haramiák 202, 283
 Schlegel 577
 Schröck Ferenc 244
 Schwarz Samu 246
 Schweiger Adolf 246
 Scroope, Sir 366, 377
 Sealsfield: Kajüt 240
 Sebestyén Gábor 244
 Semmelweis Ignác 248, 566
 Serényi Lászlóné 247
 Serfőző József 250
 Shakespeare 110, 113, 196, 240, 241, 265, 273, 275, 280–8, 339–346, 363–397, 420, 424, 523–525, 527, 530–532, 534, 536, 542–550, 561, 565, 572, 575–578
 Shylock 345, 347, 349, 355, 358, 359
 Sidó Vendel 245
 Sigray Fülöp 251
 Sigray Pál 516
 II. Silvester 155
 Simay Kristóf 551
 Simkovits Iván 258
 Simó Lajos 247
 Simon bolgár cár 199
 Simon Elek 248
 Sinka István 480
 Sípos János 26
 Sípos Sándor 247
 Sissáry Lajos 250
 Smiding József 244
 Solanio 362
 Solon 184, 218
 Soltész Nagy János 248
 Solymosi Samu 250
 Somi Mihály 94
 Somoskői Antal 245
 Somssich Andor 244
 Somssich Pál 258
 Sötér István 574
 Sötér Kornélia 244
 Sötét világ (reg.) 509, 514
 Spencer Herbert 505, 507
 Spissich László 243

- Steiner Márton 244
 Steiner Zsigmond 517
 Stern Miksa 250
 Sternthal Adolf 248
 Stiaszny Samu 245
 Stibor vajda 112
 Streteczky János 248
 Such József 245
 Sughó József 90, 95, 249
 Sughó Lászlóné 250
 Superintendentia 492
 Sürgöny (lap) 567
- Szabács 146
 Szabadi Sándor 509, 514
 Szabados József 35
 Szabó András 53, 455
 Szabó Ferenc 246
 Szabó István 249
 Szabó János 25, 250
 Szabó Károly 440, 500, 520
 Szabó Károly (pápai) 247
 Szabó Károly (tokaji) 247
 Szabó Mihály 15, 17, 50, 53, 63, 64,
 69, 70, 76, 81, 83, 454, 456, 472,
 475
 Szabó Pál 251
 Szabó Péter 44
 Szabó Sámuel 246, 278
 Szabó Sándor 43, 44
 Szakács Sándor 63
 Szakál Lajos 240
 Szákfi N. 497
 Szalay Antal 248
 Szalay Zsigmond 243, 248
 Szalontai Ferenc 84
 Szalontai Gyula 94
 Szalontai Lapok 422
 Szánthó Albert 245
 Szánthó László 250
 Szaplanczay József 248
 Szarka József 248
 Szarukán Gergely 249
 Szász Ágost 249
 Szász Béla 580, 410, 411, 527
 Szász Gerő 250
 Szász Géza 476
 Szász József 38–40, 64, 68, 86, 450,
 451, 456, 460, 472, 474
 Szász Károly (II.) 580, 115, 240, 263
 –66, 274, 281, 283, 363–380,
 485–89, 491–494, 522, 525–28,
 530–532, 534–37, 543, 545, 547–
 51, 557–60, 566, 572, 575–77
- Szász Lajos 247
 Szathmári András 17, 469
 Szathmáry Barna 250
 Szathmáry Béla 439
 Szathmáry Elek 244
 P. Szathmáry Károly 580, 248
 Szathmáry Lajos 257, 263, 413, 531,
 535, 536
 Századok legendája 528–530, 569
 Szeberényi Lajos 580, 243
 Széchenyi István gr. 499, 530
 Széchenyi Ödön gróf 259
 Szécsény Sándor 190
 Szécsi Mária 115
 Szegedi Kiss István 501
 Szeget szeggel 381–395, 536, 549
 Székács József 580, 256, 529, 532,
 548
 Szél János 472
 Szél Kálmán 247
 Szél Kristóf 249
 Szél Mihály 63, 91, 93, 467
 Szél Péter 37
 Szeleky Sándor (Szilágyi) 231
 Szeller Antal 246
 Szemere Bertalan 97, 435, 481
 Szemere Miklós 580, 280, 551, 566
 Szemere Pál 580, 116, 256, 526, 568
 Szemes István 15, 53, 54, 55, 57, 59,
 60, 63, 455
 Szemián Samu 245
 Szendrey Julia 248, 566
 Szendrey István 428, 440–442
 Szendrey Zsigmond 434, 461, 462,
 464
 Szeniczey Stefánia 245
 Szent István I. István király
 Szent László I. László király
 Szentivánéji Álom 274, 525, 531–
 534, 550, 576
 Szentmiklóssy N. 130
 Szentpéteri Károly 191
 Szépe György 506
 Szepessi Imre 249
 Szerdahelyi József 248
 Szerdahelyi Pál 245
 Szépirodalmi Figyelő 234, 239–264,
 420, 422, 491, 523–25, 527, 530,
 542, 544–46, 549, 552–56, 561,
 562, 566
 Szépirodalmi Közlöny 548
 Szépirodalmi Lapok 420

- Szigeti József 580, 280
 Szigetvár bevétele 126, 211, 261
 Szigligeti Ede 580, 240, 548, 565
 Szij József 250
 Szijártó Lajos 249
 Szilády Áron 580, 127, 128, 198, 489,
 492, 500, 501, 504, 508—10, 514,
 516
 Szilády János 508, 489, 500, 509,
 510, 516
 Szilády Móric 517
 Szilágyi Antal 258
 Szilágyi Áron 125
 Szilágyi Erzsébet 177
 Szilágyi és Hajmágy 213
 Szilágyi István 112—114, 244, 277,
 432, 433, 487, 547
 Szilágyi Lászlóné 250
 Szilágyi Virgil 245
 Szilágyi Sándor 220, 221, 224, 225,
 230, 484, 486, 489, 500, 502, 512,
 519
 Szinyei-Merse Pál 578
 Szinyei Pál 578
 Szinyei Valéria 406, 578
 Szoboszlay Ferenc 246
 Szojka Gusztáv 246
 Szokoly Gyula 245
 Szolimán 126, 146
 Szondi 147, 161, 173, 213—215, 503
 Szontagh Ábrahám 248
 Szontagh Gusztáv 580, 564
 Szontagh Pál 243, 258, 538, 546
 Szotyori Nagy József 230
 Szőke Mihály 94
 Szőke Panni 115
 Szöllösi Antal 244
 Szöllösi Balázs 248
 Szöllösi Ferencné 80, 81, 458
 Szöllösi Sándor 17, 63, 76, 87
 Sztankay Ferenc 248
 Sztankováczy Imre 251
 Sztaroveszky Júlia 246
 Sztojka Gyuláné 248
 Sztraka György 245
 Szucsú Mózes 245
 Szulcz Antal 243
 Szuper Lajos 510
 Szücs Dániel 580, 524
 Szücs János 37, 38
 Szücs Lajos 248
 Szücs Lajosné 251
 Szücs Miklós 248
 Szücs Sámuel 248
 Szűk Jenő 502
 Szüle Ferenc 149—156, 499, 503,
 504, 506, 507, 517
 Szűnórák (lap) 201, 509, 510
 Szűreti est (vers) 146
 Tamássy Eduárd 247
 Tanárky Gedeon 484
 Tanárky János 484
 Tárbay István 249
 Tárbay József 249
 Tarpeius 162
 Tartuffe 528, 553, —60
 Tártzy Sándor 246
 Tasso 109, 551
 Tavasz hajnal (vers) 142
 Técsi Józsefné 251
 Téglás Gábor 571
 Teleki Domokos gróf 116
 Teleki Domokosné Radár Anna 248
 Teleki László gróf 565
 Teleki Sándor gróf 263
 Telemaque 112
 Téli rege (színmű) 241, 531, 548—50
 Téli vers 494
 Tell Vilmos 217, 283
 Tenkei István 23, 63, 81—83
 Tenkei János 23
 Tenkei Mihály 69, 76, 87
 Térey Ignác 248
 Teremi István 46
 Teremi Róza 197
 Tetenrehívás 537
 Thackeray: Esmond 263, 264, 569
 Thaisz Péter 245
 Thamó Mihály 250
 Than Sándor 249
 Themis 227
 Theodorovics I. Tomory Anasztáz
 alatt
 Thermopilé 169
 Thersites 302
 Thessalia 227
 Thierry Amadé 491
 Thoma József 243
 Thulmon Jozéfa 244
 Thún Leó gr. 486
 Thúróczy-kronika 196
 Tiberis 226
 Tihanyi Ferencné 244, 259
 Tikos Istvánné 246
 Tinódi Sebestyén 494
 Tisza Domokos gróf 434, 498

- Tisza Kálmán 277, 278
 Tisza Lajos 103, 104, 440, 487, 488, 496
 Tisza Lászlóné 248
 Titus Andronicus 273, 341, 531, 535, 549
 Tóbiás József 250
 Toka Zsigmond 247
 Toldi 104, 114, 261, 524, 544
 Toldi estéje 114, 116, 433
 Toldi György 26, 427, 446
 Toldi szerelme 537
 Toldy Ferenc 580, 240, 241, 259, 283, 486, 498, 521, 524–29, 547, 551, 564, 566
 Tolnai Lajos 580, 208, 502, 508–509, 514–517
 Tolnai Sára 20, 473
 Tolnai Vilmos 573, 574
 Tolnay István 36, 37, 43, 45, 63, 81
 Tolnay Mihály 17, 81
 Tomor Ferenc 277, 283
 Tomori Sándor 248
 Tomory Anasztáz 239, 265, 273, 339, 342, 343, 489, 522, 525, 529, 535, 547–49, 565, 575–578
 Tomory-díj 206, 514
 Tomori Pál 131
 Tompa Mihály 580, 115, 489, 491, 500, 522, 525–30, 538, 548, 551, 565, 566
 Torkos Mihály 244
 Torma István 247
 Torma Károly 275, 571
 Torma Mihály 18
 Tormássi Károly 96
 Tormássy Emília 243
 Tormássy Istvánné 37
 Tóth András 84
 Tóth Endre 532–534, 566
 Tóth Ferenc 246
 Tóth Istvánné 251
 Tóth János 245
 Tóth József 244
 Tóth Kálmán 580, 266, 270, 281, 530, 533, 535, 564, 570, 577
 Tóth Károly 250
 Tóth Lőrinc 580, 240, 281, 534, 535, 565
 Tóth Péter 84
 Tököly Irma 250
 Tömö János 69, 70, 76–77, 84
 Török Istvánné 243
 Török Józsefné 243
 Török Károly 278, 572
 Török Lajos 248
 Török Pál 109, 496
 Török Sándor 248
 Törös László 430, 499, 504, 505
 Trachisi nők 524
 Trattner-Károlyi ház 483, 523
 Trauschenfels Ödön 249
 Trautwein János 249
 Trimay Ferenc 250
 Troilus és Cressida 536
 Trója 135, 379
 Troján József 250
 Tubál 349, 356
 Tullus Hostilius 225
 Tündéralom (Madách) 532
 Udvardy János 240, 280
 Uhrinyi Andor 245
 Ujfalusy Mihály 249
 Ujfalvi Ádám 247
 Ujhelyi Mátyás 245
 Ujváry János 249
 Új Idők 508
 Új Magyar Múzeum 547
 Ulisses 147, 149, 504
 Unger-Eck Anna 247
 Unger Miksa 250
 Ungvári János 517
 Ursicza N. 560
 Urszinyi Andor 245
 Urszinyi Pál 245
 Vachott Sándor 580, 256, 526, 568
 Vadi Jánosné 46
 Vadnai Károly 580, 550
 Vadrózsák (könyv) 571
 Vágó József 250
 Vaikó Antal 247
 Vajai Károly 247
 Vajda János 246, 546, 567
 Vajdahunyad (vers) 166
 Valér 397, 400, 401
 Valics János 248
 Való József 242
 Vályi János 109
 Váncza Mihály 248
 Várady Antal 560
 Várady Gábor 248
 Várady Ilona 24
 Várady János 260
 Váradi Lajos 246
 Varasdy Lajos 246
 Varga Elek 516

- Varga János 219, 220, 487
 Varga József 34, 72
 Varga László 517
 Varga Márton 78, 79
 Varga Sándor 18, 95
 Várkonyi István 250
 Varró leányok 115
 Váry Lajos 10, 13, 14, 439, 440
 Váry Sándor 76
 Vasárnapi Újság 498, 510
 Vaskapu (eposz) 201
 Vay Miklós báró 31, 448, 471
 Vecsey József 501
 Vecsey Károly 247
 Vecsey Viktor 243
 Vékony János 18, 19
 Velencei kalmár 343, 526, 527, 536,
 549, 551, 575
 Venus és Adonis (dráma) 282, 550
 Veres István 516
 Veress János 250
 Veress Lajos 249
 Vergilius 109, 212, 215, 501, 545
 Verner Sebestyén 249
 Vidovszky János 248
 Vigasztalás (vers) 185
 Vihar (színmű) 283
 Villás János 246
 Vincze Sándor 244
 Vinis Ferenc 244
 Viskovics Ignác 247
 Visky Károly 445
 Vladár Ervin 250
 Voinovich Géza 422, 424, 432, 439,
 443, 451, 484, 497, 521, 538, 546,
 550, 551, 561–563, 571–578
 Vojnovits Zsófia 246
 Vojtina 526
 Vörösmarty Ilonka 244
 Vörösmarty Mihály 580, 140, 141, 211,
 216, 397, 524, 527–29, 532, 534,
 535, 537, 547, 550, 566, 568, 578
 Wagner Ferencné 470, 471
 Wagner Lajos 249
 Wagner Sándor 243
 Waldapfel József 573, 574
 Warga János, Szigeti 224, 225, 247,
 484–86, 492, 514
 Waschatkóné 250
 Weisz János 220–225, 486, 512
 Wenckheim Béla 266
 Windisch Alajos 244
 Xerxes 169, 218
 Jork 374
 Zabergán 200
 Zách Klára 123
 Zádor Gyula 244
 Zádor-Thaly Júlia 244
 Zágonyi Károly 246
 Zalánfi Kornél 283
 Zarkovszky Ágost 250
 Zay Albert gróf 246
 Zay György 246
 Zay Károly 246
 Zay Róbertné 249
 Zékány József 243
 Zelenka Pál 246
 Zeley János 251
 Zempléni Klára 25
 Zeus 174
 Zeyk József 248
 Zilahy Károly 525, 546, 557
 Zilahy Lajos 90
 Zmeskal Zsigmond 246
 Zoffcsak József 246
 Zoltán Géza 243
 Zrinyi Miklós (a szigetvári hős) 126,
 127, 136, 211
 Zrinyi Miklós (a költő) 212, 214, 215
 Zrinyi Péter 509
 Zuh Mihály 23
 Zsarolyáni 506
 Zsigrai Márton 494
 Zsigray Ilka 247
 Zsoldos Ignác 244

TARTALOM

(Az első lapszám a főszövegre, a második a jegyzetekre utal)

Arany János nagyszalontai iratai (1831–1851)	5 427
Arany János nagykőrösi iratai (1851–1860)	99 483
Arany János budapesti iratai a Kisfaludy Társaságnál (1860–1865)	237 521
Jegyzetek	415
Rövidítések	417
Bevezetés	423
Arany a hivatalnok	423
A hivatali iratokról	423
Az iratok kiadásáról	424
A nagyszalontai iratok	427
Bevezetés	427
Nagyszalonta történetéből	427
Arany János szalontai évei	430
Arany szalontai hivatali iratairól	434
A kéziratának hitelességéről	436
A szövegközlésről	437
Jegyzetek az egyes iratokhoz	438
Arany nagyszalontai iratainak teljes magyarázatos jegyzéke	466
A nagykőrösi iratok	483
Nagykörös történetéből	483
A nagykőrösi ref. gimnázium	484
Arany János meghívása Nagykörösre	487
Arany tanári munkája	488
A kéziratokról	492
Az anyag elrendezéséről	492
A szövegközlésről	492
Jegyzetek az egyes iratokhoz	493
Arany Budapesten	521
A fővárosba kerül	521
Arany és a Kisfaludy Társaság	523
A Kisfaludy társasági iratok	537
A szövegközlésről	561
Jegyzetek az egyes iratokhoz	563
A szövegében szereplő KT-tagok	579
Képek jegyzéke	581
Név- és tárgymutató	583

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Pásztor József
Műszaki szerkesztő: Stelczer Mária
A kézirat beérkezett: 1965. X. 30. Példányszám: 1000
Terjedelem: 37,75 (A/5) ív + 8 melléklet
65.61635 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

MTA ITT
R2008

P 1005

R 1975

R 1885

